UIT FRIESLAND'S

VOLKSLEVEN

VAN VROEGER EN LATER.

VOLKSOVERLEVERINGEN,
VOLKSGEBRUIKEN, VOLKSVERTELLINGEN,
VOLKSBEGRIPPEN.

BIJEENGEBRACHT DOOR

WALING DYKSTRA.

EERSTE DEEL.

VOORBERICHT.

Acht jaren geleden begon ik aanstalten te maken tot de samenstelling van het hierbij aangeboden boek. Reeds een geruimen tijd had ik bouwstoffen verzameld; ja, eigenlijk heb ik van mijne jeugd af aan mijne aandacht gevestigd gehad op de eigenaardigheden van het friesche volksleven, en in de dertig jaren, toen ik gedurende den winter van tijd tot tijd alle streken van ons gewest bezocht en overal kennissen kreeg, heb ik mij veel daaromtrent laten mededeelen, ook zelf veel opgemerkt, aangeteekend en in mijn geheugen bewaard, aanvankelijk met geen ander doel dan om er bij tijd en wijle gebruik van te maken in mijne friesche geschriften en toespraken.

Zoo had ik reeds een tamelijk goeden oogst vergaderd. Maar toen ik van den uitgever de uitnoodiging ontving om een werk als dit samen te stellen, achtte ik het toch raadzaam nog een beroep te doen op mijne vele friesche vrienden en kennissen en om hulp en medewerking bij hen aan te kloppen. De geest onzer eeuw — zoo schreef ik hun — heeft in het volksleven vele veranderingen bewerkt, ook op het gebied van volksgeloof en volksgebruiken. Wat er van dien aard in den eenen of anderen hoek is blijven voortbestaan zal zeker ook na korter of langer tijd moeten verdwijnen. Zou het daarom niet goed zijn, wat nog te behouden is bijeen te brengen en aan de vergetelheid te onttrekken?

Mijne uitnoodiging is met een goeden uitslag bekroond. Het is mij een aangename plicht, aan allen die met raad en daad dit werk hebben gesteund, hier mijn dank te betuigen.

Zoo is het mij mogen gelukken eene verzameling bijeen te brengen, waartoe wellicht na verloop van geen zeer lange reeks van jaren niemand meer in staat zou zijn. Misschien brengt de lezing van dit boek bij dezen en genen nog wel iets in herinnering, dat hier eene plaats had kunnen vinden. Welnu: dat men er dan op bedacht zij om dit op de eene of andere manier te bewaren.

Zoo zullen er nog wel spreekwoorden zijn te vinden, als b.v.:

Kâld wetter kin ek wol hjit. Koud water kan ook wel heet. — Een koelbloedige kan wel eens driftig worden.

Sa onskildich as in pykje yn 't aei. Zoo onschuldig als een kuiken nog in het ei.

Dy 't him sels weirekkent moat net miene dat oaren him mei telle. Die zichzelf wegrekent, meene niet dat anderen hem meê zullen tellen.

Hy wol gjin bakseil lûke. Hij wil zijn zeil niet intrekken (den strijd niet opgeven, den twist niet bijleggen).

Wen 't so lange duert krycht me der op 't lest 'en mier oan (een tegenzin in), *sei de poep, do hied er fyftich jier mei syn wiif troud wêst.* De mof was vijftig jaar met zijne vrouw gehuwd geweest.

Men heeft mij opmerkzaam gemaakt, dat in deel I, op blz. 64, drie cijfergetallen foutief staan: *f* 11.50 moet zijn *f* 11.20; *f* 65.20 moet zijn *f* 67.20 en *f* 76.70 moet zijn *f* 78.40. En deel II bl. 376*b* staat: *syn noas koeke,* moet zijn: *dyn noas koeke.* — Naar aanleiding van wat gezegd is bl. 120 van het eerste deel *(de Monik)*: „Maar nu is de molen geheel verdwenen" deelde een vriend mij mede: „De molen bestaat nog en draagt nog altijd zijn ouden naam, dien hij waarschijnlijk hieraan te danken heeft, dat hij voor meer dan drie eeuwen dienst deed als korenmolen bij het klooster „Hospitaal van de Sint Joris Ridders." Men ziet dus hier op nieuw hoe de volksoverlevering in strijd kan zijn met de werkelijkheid.

December 1895. W. D.

Inhoud van het eerste deel.

I. Volksoverleveringen.

II. Volksgebruiken.

I.

VOLKSOVERLEVERINGEN.

Door het bijeenbrengen dezer Volksoverleveringen heb ik getracht eene eenigszins volledige verzameling te verkrijgen, altijd voorzoover dat iemand mogelijk is. Uit gedrukte en ongedrukte geschriften is hetgeen ik geef meerendeels bijeengegaard en aangevuld met wat ik mondeling heb kunnen opvangen. Bekend en minder bekend zal men hier dus aantreffen; ook het meest algemeen bekende mocht ik niet achterwege laten.

Misschien vinden sommigen hier niet alles wat zij meenden te mogen verwachten. Zoo, om een voorbeeld te noemen: de twintig Vertellingen van de wijze mannen van Ezonstad, staaltjes van domheid en onnoozelheid, zooals men er wel aan de Dokkumers pleegt toe te schrijven. Maar die zijn door Dr. Eeltje Halbertsma vertaald, naar ik meen uit het Engelsch, en op de bewoners der oude langverdwenen Ezonstad toegepast. Dergelijke stukjes zouden m. i. in deze verzameling niet op hunne plaats zijn. Zorgvuldig heb ik trachten te schiften wat tot de friesche volksoverleveringen behoort en wat niet, en alleen het eerste opgenomen. Er kan hierbij verschil van opvatting bestaan, maar ik wil hopen dat mijne monstering niet al te ongelukkig is uitgevallen.

Waar verschillende lezingen eener overlevering bestaan, heb ik gepoogd de meest oorspronkelijke te geven en versieringen van lateren tijd niet over te nemen. Zoo is er o. a. eene dichterlijke bewerking van het verhaal omtrent het bouwen der kerk te Dronrijp, door Mr. A. Telting (1829). Naar het mij voorkomt is echter, hetzij onwillekeurig, hetzij opzettelijk, de overlevering omtrent de kerk te Nijland daarbij tepas gebracht. Aan het gedicht komt dit ten goede, maar ik heb thans mijn best gedaan om aan Dronrijp te geven wat aan Dronrijp behoort en aan Nijland het zijne te laten.

Er zijn overleveringen of gedeelten er van die schijnen tehuis te behooren op meer dan eene plaats, soms binnen-, soms buitenlands. Eene soortgelijke als die betreffende den bouw van de Oldehove, b.v., staat in steen uitgehouwen te 's Hertogenbosch. Wat wij weten te vertellen van „De Laars" herinnert aan Grimm's *Kinder- und Hausmärchen*, no. 195, „Der Grabhügel", terwijl er onder de *Schwänke* van Hans Sachs een voorkomt: „Der Bauer mit dem bodenlosen Sack", waarin die zak zonder bodem denzelfden dienst doet als in Friesland de laars zonder zool. Hans Sachs deelt aan het slot evenwel nog verder meê, dat de boer in de biecht het geval aan den pastoor openbaart en hoe en waarom die zak niet bij den boer bleef. Eveneens is er onder de overleveringen in de saksische landen eene die verwant is aan wat hier bekend is omtrent de tarwe, in 1553 te Leeuwarden in bloed veranderd. En, om niet meer te noemen, bij de duivelsprent in de Oudwouderzijl gaan allicht de gedachten naar den tred van het paard Bayard in de rotsen van Couillet en Luik. Maar deze en verdere gelijksoortigheden op te sporen en meê te deelen lag niet in mijn plan, evenmin als het aanwijzen van alle bronnen. Dit ondernemende, zou ik vreezen iets zeer onvolledigs te voorschijn te brengen.

Omtrent de Steenen Uilenborden ben ik eene opheldering schuldig aan de niet-friesche lezers, die mij misschien van onnauwkeurigheid zouden verdenken op gezag van Van Lennep en Ter Gouw, omdat deze in hun boek „De Uithangteekens" melding maken van een huis aan den weg in Menaldumadeel dat *de Steenen Uilenborden* tot uithangteeken zoude hebben. Hier wordt ongetwijfeld het boerenhuis onder Engelum bedoeld, maar de schrijvers schijnen niet duidelijk ingelicht te zijn. Ook meenen zij dat hier gedacht moet worden aan de oude dobbelprent, die in het Hollandsch wel *uilenbord* wordt genoemd evenals het ganzenspel *ganzenbord*. Maar dat oude spel heet in het Landfriesch *ûlebrief* (uilenbrief), zooals ook het ganzenspel *goezzebrief* (ganzenbrief). — Een friesche boer zou niet weinig lachen als hij hoorde vertellen dat in Holland de kinderen met dobbelsteenen en pepernoten spelen op een uilenbord.

W. D.

Friso, Saxo en Bruno.

Ruim driehonderd jaren voor Jezus geboorte regeerde in de Indische landen, aan de rivier de Ganges, koning Adel. Hij was een nakomeling van Sem, de oudste zoon van Noach. Deze koning had drie zonen, Friso, Saxo en Bruno genaamd. Toen koning Adel overleed was er overbevolking in zijn land, zoozeer dat vele ingezetenen niet aan den kost konden komen. Er moest eene landverhuizing plaats hebben of eene groote hongersnood was te vreezen. Men kwam tot het besluit, bij loting uit te maken wie het land zouden moeten verlaten en wie konden blijven. Het gevolg was dat eene groote menigte volks zich op reis begaf in driehonderd schepen, om een ander land te zoeken. Aan het hoofd dezer landverhuizersvloot stonden de prinsen Friso, Saxo en Bruno, drie flinke jonge helden. Zij gingen de wijde wereld in zonder bepaald reisplan en zonder te weten waar zij terecht zouden komen. Maar zij kwamen weldra in dienst bij Alexander den Groote, koning van Macedonië, den wijdvermaarden veroveraar der oudheid. De drie prinsen vergezelden hem op al zijne krijgstochten.

Alexander had eene bijzondere voorliefde voor Friso, wegens diens dapperheid en oprechtheid. Bij de overwinning op de Thraciërs onderscheidde de jonge held zich zoozeer, dat Alexander hem Hil, de dochter des konings van Thracië, tot vrouw gaf.

Na den dood van Alexander veranderden de zaken; er kwam tweedracht in het land en tengevolge der onderscheiding, die de koning hem steeds had bewezen, had Friso haters gekregen. De drie broeders begaven zich met hun volk nogmaals op reis, om eene landstreek te zoeken, waar zij zich voor goed zouden kunnen nederzetten. Na lang en onder veel tegenspoed en ellende te hebben rondgezworven, kwamen zij eindelijk aan den ingang der Noordzee. Van al hunne schepen hadden zij slechts vierentwintig over. Zij vonden een land zonder steden en dorpen. Niets dat het verblijf van menschen aanduidde liet zich daar zien; alleen een bosch van zeer groote uitgestrektheid trok hunne aandacht. Dit was het bosch Kreil.

Zij begrepen spoedig dat dit woeste onbewoonde land aan niemand toebehoorde en begaven zich aan wal. De bodem bleek niet onvruchtbaar, zoodat zij besloten zich daar te vestigen.

Friso nam met zijne twee broeders, zijne vrouw Hil, zeven zonen en eene dochter, benevens met eene groote menigte volks, het land in bezit en gaf het naar zichzelven den naam Friesland. Hij bouwde daar toen, vooral bij eene rivier die het Flie heette en hare uitwatering in de Noordzee had, een aantal huizen en stichtte er een fraaien tempel, gewijd aan den dienst van den voornaamsten God zijns volks, aan Stavo. Hier ontstond alzoo eene stad die den naam Staveren ontving, in het oudfriesch Starum. Friso beijverde zich om den toestand van het land te verbeteren en het tegen de overstrooming der zee te beveiligen. Want het lag toen geheel voor ebbe en vloed.

De drie broeders met hun volk leefden hier gedurende ongeveer dertien jaar in elkanders nabijheid. Maar er ontstond nu en dan twist onder het volk, over de grenzen van het grondgebied en meer andere zaken. De broeders zagen in, dat het, ter voorkoming van onderlinge verdeeldheid, wenschelijk zou zijn zich verder van elkander te verwijderen. Friso stelde opnieuw eene loting voor om uit te maken wie zouden vertrekken, wie blijven. Maar Saxo en Bruno waren zoo edelmoedig om te verklaren: «Wij zijn de jongsten, wij zullen heengaan.» Zij vertrokken met eenige schepen en een hoop volks naar het Oosten, en zetten zich, niet zeer ver van elkander, neder nabij de rivier de Elbe. Daar lag toen nog eene groote uitgestrektheid lands woest en onbewoond. Saxo gaf dit den naam van Saksen. Bruno trok alras met zijn gevolg nog verder, nogmaals om tweedracht te voorkomen tusschen zijn volk en dat van zijnen broeder. Hij stichtte eene stad, die naar hem den naam verkreeg van Brunswijk (Bruno's wijkplaats). Een achterkleinzoon van Friso, die Gruno of Gryns heette, stichtte later een kasteel aan de rivier de Hunze, en noemde dat Grunoburg. Dit is de oorsprong der stad Groningen.

Friso liet zeedijken aanleggen en hoogten opwerpen, die terpen werden genoemd. Op deze terpen werden de eerste dorpen aangelegd en kerken en heiligdommen gesticht. Van *terp* of *thorp* moet de benaming *dorp* afkomstig zijn. Prins Friso stelde te Staveren eene vereeniging in van heidensche priesters, druïden genaamd, die de godsdienstplechtigheden waarnamen en tevens belast waren

met het geven van onderwijs aan de kinderen der aanzienlijken. Ook maakte Friso geordende wetten.

De Friezen breidden hun grondgebied van tijd tot tijd uit. Al het land van het Flie tot aan den Eider namen zij in beslag en zuidwaarts tot aan de Cikambren en de Batavieren. Friso stelde zijne zeven zonen aan tot bestuurders over de zeven landstreken, in welken hij zijn rijk had verdeeld, en die de zeven friesche Zeelanden werden geheeten. Naar aanleiding hiervan werd er ook een landswapen ontworpen, een zinnebeeld dat Friso in zijn schild voerde: in lazuur drie zilveren schuinbalken of stroomen, beladen met zeven pompebladen van keel, geplaatst 2, 3, 2; (de bloesems der pompebladen of waterrozen noemen de Friezen *swanneblommen*, zwanenbloemen). Dit is het oude wapen van Friesland.

Naam en herkomst der Friezen.

Coglio, koning der Franken, had een zoon, genaamd Frisius. Deze werd, met toestemming aller Franken, koning van Friesland, onder voorwaarde, dat hij en al zijne opvolgers onder de Franken zouden staan en tot schatting jaarlijks tweehonderdzestig koeien leveren. Voorts waren de Friezen verplicht als trouwe vrienden en bondgenooten de Franken in alle oorlogen bij te staan. Naar dezen koning Frisius hebben de Friezen hun naam.

Vespasianus, de romeinsche keizer, spaarde na de inneming van Jeruzalem een aantal Joden, maar verdreef hen uit Palestina en zond hen naar de gewesten aan de Noordzee. Deze Joden zijn de stamvaders der Friezen geworden.

Adel.

De oudste der zeven zonen van Friso, Adel geheeten, werd na zijns vaders dood regeerder van Friesland. Aan hem wordt de eer toegekend, dat hij het houden van gastmalen heeft ingevoerd, op welken men bij het rondgaan van den dronk, bestaande in wijn, bier of mede, elkander kuste, waarvan men later zeide: «elkander op zijn platfriesch te kussen». Bij deze gastmalen werden alle gerechten bij elkander op éénen grooten schotel opgedischt. Deze schotel heette de pateele. Men dronk er uit een grooten hoorn,

die bij de gasten rondging. De friesche pateele en de friesche hoorn zijn honderden jaren in gebruik gebleven, waaruit een spreekwoord ontstond, dat zeide: «Oan'e fryske petielle is de folle byt», (aan de friesche pateele is de volle beet). — Zij bestond uit deze dertien gerechten: ham, pekelvleesch, spek, rookvleesch, gerookte tong, schapenbout, varkenspootjes, varkenskop, varkensrug, varkensribben, worsten, zwanenbout en eendvogel uit het zout. De hoorn was aanvankelijk eenvoudig een stierenhoorn; later had men de veel grootere van oer-ossen en deze liet men met goud en zilver beslaan.

Steeds werd bij deze gastmalen der oude Friezen een bedekte schotel op tafel gebracht. Men wijdde eenen dronk aan de verslagen bondgenooten en vuurde elkander aan tot het nemen van wraak over hunnen dood. Dan werd het deksel van den schotel genomen; de zeelen, waarmeê de verorberde ossen gebonden waren geweest, waren daarin gelegd. Dit was het teeken dat men wederom op roof en buit diende uit te gaan. Men noemde dit: *It horspil yn de petielle* [1]).

Jutto, Hetto en Schottus.

Jutto, een der zonen van Friso, huwde met Kunera, dochter van Bochus, koning der Kimbren. Hij ontving een goed deel van het Kimbrische schiereiland ten huwelijk en vestigde zich daar met een groot aantal zijner landgenooten. Hij noemde dat land naar zichzelven Jutland, welken naam het tot heden draagt.

Hetto, een andere zoon van Friso, maakte kennis met de Thuringers en Katten. Hij huwde met eene prinses van den besten adel der Katten. De nakomelingen uit dit huwelijk bevolkten Hessenland, welk land dezen naam ontving naar den stamvader Hetto.

Een derde zoon van Friso, die Schottus heette, werd door het lot aangewezen om met een hoop volks zijn vaderland te verlaten. Hij trok naar Denemarken en huwde daar met des konings zuster. Nadat hij gedurende zeven jaren de lage landen aan de Noordzee door zeeroof veel nadeel toegebracht en ook eenigen tijd langs de

---

[1]) Naar mijn oordeel beteekent dit: Het hoorntuig in den schotel. *Horspil* zal *hornspil* moeten zijn; de zegswijze is thans in onbruik. Bij het te boek stellen kan een schrijver, die 't woord niet verstond, bij vergissing de *n* er uit gelaten hebben. Het woord *spil* of *spul* heeft in 't Friesch verschillende beteekenissen, o. a. wordt er ook tuig of gereedschap meê aangeduid.

kusten van Biskaije gezworven had, veroverde hij Albania. En omdat hij Schottus heette, noemde hij dat land Schotland, zooals het nog heet.

Ubbo.

Ubbo, de zoon van Adel, was de derde prins van Friesland. Hij bracht het eerst de kennis van het letterschrift onder het volk en beschreef ook de daden zijns vaders, waarom hij wordt afgebeeld met een boek in de linkerhand. — Ook in krijgszaken was hij ervaren en geweldig in het hanteeren der wapenen. Daarom draagt zijne beeltenis in de rechterhand een soort van dorschvlegel.

Om in navolging zijner voorvaderen vriendschappelijke betrekkingen met vreemde koningen en vorsten aan te knoopen, reisde hij op aanraden zijner moeder en op verlangen zijner onderdanen tot zijnen grootvader aan moeders zijde, den koning der Sueven, en vandaar verder geheel Duitschland door. Eene groote menigte volks sloot zich bij den heldhaftigen prins aan; met dezen kwam hij aan den Rijn en liet daar eene volksnederzetting achter. Deze lieden noemden zich Ubbers, waarvan de Romeinen Ubiers maakten. Zij hadden zich gevestigd waar thans de stad Keulen staat, die daarom aanvankelijk *Colonia Ubiorum* (Volksplanting der Ubiers) genoemd werd.

Uit het huwelijk van Ubbo met de koningsdochter uit Suevenland ontsproten twee kinderen, een zoon, de beroemde Asinga Ascon, en eene dochter, Frouwa, die later huwde met Friso den jongere. Deze toog met eene legermacht naar de overzijde van het Flie en noemde het land aldaar naar zijnen naam Friesland of Nieuwfriesland.

Afkomst der Westfriezen.

Ubbo zond omstreeks het jaar 120 voor Christus zijnen schoonzoon Friso den jongere, zoon van Gruno, met eene volkplanting naar Waterland, waar hij zich vestigde en eene stad stichtte, die hij ter eere zijner vrouw Vrouwgaast of Vroongeest noemde, welke naam later veranderde in Vroonen. Deze volkplanters noemde men Frisiabonen of Frisiabunen. Bonen of bunen, zeggen de oude schrijvers, beteekent boer en tevens huisvader.

Later werd het noordelijk deel van Westfriesland bevolkt. Ongeveer 300 jaren na Christus trok Diederik, zoon van Radboud en

kleinzoon van Ascon, den eersten hertog van Friesland, met vier andere edele Friezen daarheen om er zich te vestigen. Hij bouwde ter eere der godin Meda de stad Medemblik en bracht daarheen den hoofdzetel van het gewest over. De tweede was genaamd Gerard en bouwde een slot, waar thans het dorp Obdam ligt. De derde heette Roeland van Weernesse, waar hij zijne heerlijkheid bezat. De vierde, Kenne of Keno, zoon van Heico, woonde te Bennebroek. De vijfde heette Adelbold en woonde in het dorp Winkel.

Toen Diederik in 334 den titel van koning aannam, trok hertog Haron van Friesland tegen hem op, omdat deze niet kon dulden, dat een zijner voormalige onderdanen eene hoogere waardigheid zoude bekleeden dan hij. Diederik moest voor de overmacht bukken, hij werd bedwongen, doch bleef het land bezitten, onder voorwaarde dat hij de vorsten van Friesland als zijne opperheeren zoude erkennen en nimmer oorlog tegen hen voeren.

Volkplantingen der Friezen.

Toen de Kimbren, 111 jaren voor Christus, naar Italie trokken, gingen ook Jutten en Friezen mede. Tot de Alpen genaderd, sloegen zij daar in het woud hunne tenten op en de Friezen zeiden, dat zij, van Friesland uit gerekend, *op healwei* (spreek uit: *hjelwei* of *helwei*), d. i. op halfweg gekomen waren. En hiervan is de naam *Helvetië*, dien men nog wel aan Zwitserland geeft, afkomstig. De Friezen, die aan de gevechten in Italie ontkwamen, vestigden zich in de landstreek die zij *Helwei* hadden genoemd. Zij vermenigvuldigden daar sterk, waarom een gedeelte hunner later naar de nog onbewoonde Onderalpische velden verhuisde. Daar ontvingen zij den naam van Grisones omdat de Romeinen de voorletter van Frisones met een G verwisselden.

Ook de Hollanders hebben hunnen naam ontvangen van een Fries, die bij Tacitus in het Latijn Ollennius wordt genoemd, maar in zuiver Friesch Holle heette.

De Wilten, die afstamden van de Kleine Friezen, hebben in vereeniging met de Slaven het slot Antonia op de Romeinen veroverd en daar ter plaatse den burcht Wiltenburg gesticht, waaruit de stad Utrecht is ontstaan, en die van Utrecht zijn aldus van der Friezen stam.

Omstreeks het jaar 183 bouwde de friesche hertog Ubbo in West-

falen een slot, dat hij met Friezen bevolkte en Titenburg noemde. Deze naam veranderde in den loop der tijden in Tecklenburg, en zoo heet die landstreek daar nog. Alzoo zijn de Tecklenburgers ook van friesche afkomst.

Een zoon van den frieschen koning Adgillus werd, wegens zijn godsvrucht en zijn ijver voor het christendom, Priester-Jan en ook wel Paap-Jan genoemd. In gezelschap van den Deen Otger en met een gevolg van vele Denen en Friezen ondernam hij eene zeereis en kwam terecht in Ethiopië. Daar voerde hij het christendom in en stichtte het wijdvermaarde keizerrijk van Paap-Jan.

Friezen in Zwitserland.

Er was een oud koningrijk in het land ten noorden, het land der Zweden en Friezen, en over dat land kwamen honger en dure tijd. In dezen nood kwam het volk bijeen en besloot bij meerderheid van stemmen, dat men elke maand zoude samenkomen om te loten. Wien het lot trof, aanzienlijk of gering, man, vrouw of kind, moest dan op straffe des doods het land ruimen. Dit werd een tijd lang volgehouden, maar het bleek geen afdoend middel; voedsel was niet meer te vinden. Toen kwam de raad nogmaals bijeen en verordende, dat nu alle acht dagen de tiende man, door loting aangewezen, het land moest verlaten om nimmer weder te keeren. Zoo had het vertrek uit het noorderland plaats, over hooge bergen en door diepe dalen, met groot weegeklag van bloedverwanten en vrienden. De moeders begeleidden hare onmondige kinderen. In drie gedeelten trokken de Zweden uit, te zamen zestigduizend man, groot als reuzen, met vrouw en kinderen, have en goed. Zij zwoeren, elkander nooit te zullen verlaten en kozen door het lot drie aanvoerders, met name Switer, Swey en Hasius. Twaalfhonderd Friezen sloten zich bij hen aan. Zij werden door hunne krijgshaftigheid rijk in roerende goederen. Toen zij door Frankenland trokken en den Rijn wilden oversteken, kwam dit ter oore aan Peter, graaf der Franken, en aan anderen. Deze rustten zich toe om den tocht te verhinderen en den landverhuizers hunnen weg te versperren. De Franken meenden met hun sterk leger dezen hoop volks gemakkelijk te kunnen dwingen, gelijk men honden en wolven verjaagt, en hun goed en wapenen te ontnemen. Maar de zwervelingen sloegen zich er gelukkig door, maakten grooten buit en baden God

om een land, gelijk aan het land hunner vaderen, waar zij in vrede hun vee zouden kunnen weiden. Toen voerde God hen in eene streek die Brockenburg heette. Daar gedijde goed vleesch en goede melk en ook veel en welig koren. Het volk zette zich daar neder en bouwde Schwytz, genoemd naar den eersten hoofdman, Switer, die ook Schwytzer (nfr. *Sweitse*) werd geheeten. Spoedig vermeerderde het volk zoo sterk, dat het dal geen voldoende ruimte aanbood. Menige zware dag kwam er eer het land gewin gaf; maar het omhakken van het woud was slechts speelwerk. Een deel der menigte trok in het land naar den zwarten berg, die nu Brauneck heet. Men trok over den berg naar het dal waar de Aar vloeit; daar werd vlijtig dag en nacht gewerkt en werden hutten gebouwd.

Tusschen de jaren 1777 en 1780 wisten de schaapherders aldaar nog te verhalen, hoe in oude tijden het volk getrokken was van berg tot berg, uit dal tot dal naar Frutingen, Obersibenthal, Sanen, Afflentsch en Jane.

Albiona en haar geslacht.

Ten tijde toen Samuel rechter was over Israël, nadat de wereld 2860 jaren had gestaan, was er een koning van Assyrie, Diodictus genaamd, wiens gemalin Albiona bij het volk in een kwaden reuk stond. Op zekeren tijd liet zij al hare zusters, twee en dertig in getal en allen gehuwd aan koningen, vorsten en groote heeren, bij zich komen. Zij waren 't met elkander eens, dat zij zich niet langer door hare mannen wilden laten regeeren en verbonden zich in het geheim, dat elk haren echtgenoot om het leven zou brengen om dan zelve het bestuur in handen te kunnen nemen. Maar de samenzweering werd ontdekt en de drie en dertig vrouwen met al de medeplichtigen in een schip zonder roer en zeilen gezet en zoo aan de wisselingen van wind en stroom prijs gegeven. Zij dobberden en zwierven lang op de groote zeeën rond, tot zij eindelijk aan een onbewoond eiland kwamen, dat zij naar den naam der oudste zuster Albion noemden en langen tijd hebben bewoond.

Uit deze zusters ontsproot het geslacht der reuzen, dat door Brutus is verslagen en verjaagd en toen vluchtende de Noordzee overstak. Aan de friesche kusten gekomen, namen zij dit land ten deele met geweld in en vermenigvuldigden daar sterk.

Reuzen in Friesland.

In de tijden dat Holland en Friesland door reuzen werden bewoond, had een van deze, met name Lem, zijne woonplaats te Leiden. Eigenlijk was zijn naam voluit Willem, maar bij verkorting noemde men hem Lem of Heer Lem. Hij was sterk, kloek en wijs, zoodat de Wilten hem om zijne dapperheid tot koning kozen. Van dezen Heer Lem stammen de burggraven van Leiden af, en dezen werden in later tijd de heeren van Wassenaar.

Lem had eene reuzin tot huisvrouw, bij wie hij eenen zoon won, Dibbold geheeten, naderhand koning van Westfriesland, dat is het tegenwoordige Noordholland. Ook Dibbold kreeg eene reuzin tot huisvrouw; deze schonk hem eenen zoon, die weêr Lem werd genoemd, en toen hij groot werd, Heer Lem. Hij liet eene sterkte bouwen die hij naar zich zelven Heer Lems stede noemde. De sterkte breidde zich uit tot eene stad, die eerst Heer Lems stad heette, vervolgens bij verkorting Heerlem, en hieruit ontstond de naam Haarlem.

Ten tijde van Heer Lem leefde er in de nabijheid van Haarlem eene reuzin, Walberich, die aan veeweiderij deed. Zij was zoo groot, dat zij om uit Westfriesland naar Engeland te komen, slechts éénen stap behoefde te doen. Eens, toen zij van het veld huiswaarts was gekeerd, terwijl haar vee op de gewone plaats graasde, kwam er een roofschip aan de kust, en de roovers kwamen aan land ongeveer waar nu Scheveningen ligt. Zij roofden het vee uit de weide, droegen het aan boord en zeilden daarop in der haast weg. Walberich zocht den anderen morgen vergeefs naar hare paarden, koeien en schapen, tot zij, eindelijk, zeer ver in zee het roofschip ontdekte. Toen stapte zij in het water, lichtte het vaartuig met éénen vinger op en smakte 't tot den bodem der zee neder. Het nog warme vleesch van het omgekomen scheepsvolk verslond zij, of zoog het bloed er uit. Daarop nam zij hare geheele kudde onder de armen en ging weder naar land. De runderen droeg zij aan de ééne zijde en de paarden aan de andere, terwijl de schapen allen te zamen op haar hoofd rondliepen als in eene weide.

Sterke Jodzert.

Omstreeks het jaar 46 leefde in Friesland een man, een ridder wordt hij genaamd, die acht voet hoog was en daarbij buitenge-

woon sterk. Zijn naam was Jodzerd of Idzerd Jetze, maar in de wandeling noemde men hem «de sterke man.» Hij droeg twee volwassen mannen, wel te verstaan echte ouderwetsche Friezen, op zijne armen een mijl ver. In iedere hand droeg hij een ton bier, en om deze ver genoeg van zich af te kunnen houden, nam hij dan onder iederen arm eene groote dikke friesche kaas. Een paard kon hij met de vuist voor den kop slaan, dat het dier dood ter aarde zeeg. Nog lang na zijnen dood is het de gewoonte gebleven, dat het volk van iemand die uitmuntte door lichaamskracht zeide: «Hij is een sterke Jodzert.»

Verritus en Malorix.

In het jaar 59 kwamen een paar Friezen te Rome, door de Romeinen Verritus en Malorix genoemd, maar waarschijnlijk Gerrit en Murk geheeten en die behoorden tot de geslachten Hermana en Cammingha. Er was geschil ontstaan over aan den Rijn gelegen bouwlanden, die door de romeinsche soldaten waren gebruikt, maar toen deze ze woest en onbebouwd lieten liggen, hadden de Friezen die in gebruik genomen. De twee genoemde mannen werden door hunne landgenooten naar Rome afgevaardigd om met keizer Nero over het geschil te onderhandelen. Tijdens hun verblijf in de wereldstad bezochten zij ook den schouwburg van Pompejus. Wat daar vertoond werd ging hun begrip te boven. In Friesland was toen, en eenige eeuwen later ook nog, komédiespelen eene onbekende zaak. Maar onder de groote menigte toeschouwers, in het gebouw aanwezig, merkten onze twee Friezen personen op in vreemde kleeding, die op verheven eereplaatsen waren gezeten. Op hunne vraag welke personen dit waren, werd hun gezegd, dat het gezanten waren van volken, die bekend stonden als uitmuntende door dapperheid, trouw en vriendschap jegens de Romeinen. Daarom waren hun die eereplaatsen aangewezen. Toen zeiden Verritus en Malorix: «Geen volk onder de zon overtreft de Friezen in dapperheid en trouw.» Zij verlieten hunne zitplaatsen en zonder naar iets meer te vragen, namen zij plaats naast de andere vreemde gezanten.

De Romeinen duidden hun deze vrijpostigheid niet euvel, maar zagen daarin een blijk van mannenmoed en zelfvertrouwen. Keizer Nero schonk hun het romeinsche burgerrecht.

Hengist en Horsa.

Omstreeks het jaar 385, onder de regeering van hertog Udolph Haron, ontstonden er gebrek en hongersnood in Friesland, door overbevolking. Er kwam een groot geroep voor den hertog, dat zijne landen te overvloedig bevolkt waren. Daarom verlangde men dat de oude wetten en de gebruiken zijner voorvaderen, die den volke ieder jaar werden voorgelezen, niet in vergetelheid zouden komen, maar bij deze gelegenheid weder werden vernieuwd en in hunne volle kracht hersteld. Want het was niet mogelijk, dat alle ingezetenen in het land aan den kost konden komen.

Hierop liet de hertog in alle steden, dorpen en vlekken de stoutste, jongste en dapperste mannen en jongelingen oproepen om samen te komen, ten einde deel te nemen aan eene loting, om daardoor aan te wijzen wie het land zouden moeten verlaten om het te verlichten van den overvloed des volks. Getrouw aan de oude wetten, spaarde de hertog ook zijne eigene kinderen niet. En zijne twee zonen Hengist en Horsa behoorden onder hen, die volgens aanwijzing van het lot moesten vertrekken. Zij werden aangesteld als heeren en aanvoerders over het andere volk.

Zij scheepten zich in om naar Brittanje, dat men later Engeland genoemd heeft, over te steken, en met een voorspoedigen wind landden zij daar weldra gelukkig aan.

Koning Vortigern, van hunne komst verwittigd, kwam spoedig tot hen. Hij bemerkte terstond, dat twee jonge mannen, Hengist en Horsa, van hooger afkomst moesten zijn dan de rest; daarom richtte hij, na hen minzaam gegroet te hebben, tot hun de vraag, waarom zij met zulk eene macht van gewapend volk tot zijn land waren overgekomen? Hierop antwoordde Hengist, als de oudste en ook de best bespraakte: «Wij zijn de zonen van Udolph, hertog der Friezen, en evenals al deze mannen die ons volgen, door het lot aangewezen om een ander land te zoeken, zijnde wij met ons beide aangesteld als de aanvoerders van dit volk. Zoo zijn wij uit onderdanigheid aan de wetten onzes lands in zee gegaan en onder leiding van Wodan, dien wij bijzonder vereeren, en de godinne Frigge, hier gelukkig aangeland om u of eenig ander vorst, die onze hulp mocht noodig hebben, onzen dienst aan te bieden.»

Het hooren der namen van Wodan en Frigge maakte op den koning een onaangenamen indruk, want het christendom was toen

reeds de godsdienst van Brittanje; maar de komst dezer mannen was hem toch welgevallig, omdat hij hen konde gebruiken ter bestrijding zijner vijanden. «Dient gij mij getrouw en helpt gij mijn land beschermen,» aldus verklaarde hij, «zoo zal uw loon groot zijn.»

Hengist en Horsa met al hunne volgelingen, bestaande uit Friezen en Nedersaksen, zwoeren als mannen van eer den koning trouw. En toen niet lang daarna de Schotten een inval in Engeland waagden, werden dezen door de hulp van het leger van Hengist en Horsa teruggedreven, en koning Vortigern, vroeger altijd overwonnen, werd nu overwinnaar. Hij was zeer dankbaar en begiftigde zijne helpers met fraaie geschenken.

Hengist, begaafd als hij was met een schrander verstand, merkte spoedig dat hij bij den koning hoog stond aangeschreven, maar ook dat deze bij zijn eigen volk niet zeer bemind was. Hij bood aan om nog meer volk uit Friesland te doen komen en dit behaagde den koning zeer. Maar bij zekere gelegenheid nam Hengist de vrijheid, den koning onder het oog te brengen, dat deze hem, een zoon van den frieschen hertog, nog niet naar waarde beloond had, en verzocht hem dus om eene vesting, waar hij met zijne ridders en Friezen gerust en aangenaam zoude kunnen leven. Hierop was het antwoord des konings: «dat de wetten der voorvaderen verboden aan vreemdelingen eenig land af te staan of te schenken. Deed hij dit nu, hij zoude zich daardoor de ongunst zijner onderdanen, de Brittanjers, op den hals halen. Derhalve verzocht hij Hengist niet te letten op de geringheid der giften, maar op 's konings goed hart.»

Hengist liet zich hiermede niet afschepen, maar zeide: «Geef mij dan een plekje gronds zoo groot als ik met een ossenhuid kan omleggen, dan heb ik toch iets.» — Dit was zoo weinig, meende de koning, dat hij het verzoek niet mocht weigeren. Maar Hengist sneed een der grootste ossenhuiden in zeer dunne riemen en legde dezen in den vorm van een vierkant of van een ei, dit weet ik niet zeker, om eenen steenachtigen grond; zoo verkreeg hij eene uitgestrektheid, groot genoeg om er eene stad op te bouwen. De koning, die het zoo niet had gemeend, keek wel wat op den neus, maar wilde toch ook niet gezegd hebben dat hij gefopt was en hield zich alsof de zaak volkomen in den haak was. Hengist bouwde nu met allen spoed eene stad, die hij in de friesche sprake Cancastra noemde, welke naam later is veranderd in Lancaster.

Kort hierop kwam er nog een groot aantal Friezen in Engeland aan, en dezen werden door Hengist in zijne nieuwgebouwde stad opgenomen. Onder hen bevond zich ook zijne zustersdochter Ronixa, eene beeldschoone jonkvrouw. Nu noodigde hij den koning uit om zijne nieuwe stad met hare nieuwe bevolking te komen zien, waaraan Vortigern met veel genoegen voldeed. De stad behaagde hem zeer en het volk maakte op hem een gunstigen indruk. Het besluit was, dat de koning door Hengist feestelijk werd onthaald. En terwijl de koning vroolijk gestemd aan tafel zat, trad tegen het einde van den maaltijd de schoone Ronixa, in een fraai en kostbaar gewaad, binnen. In de hand droeg zij een prachtigen gouden kop, gevuld met kostelijken wijn. Zij neeg voor den koning, viel hem te voet en zeide: «Du lieaver king, wacht heil!» — De koning verstond haar niet en vroeg zijnen kamerling naar wat zij zeide. Deze antwoordde: «zij noemt u koning en wenscht u geluk; daarom zeg: «Drink heil!» En de koning zeide: «Drink heil!» — Hierop dronk zij en gaf den beker aan den koning, terwijl zij hem kuste naar 's lands wijze. Dit was voor Vortigern te veel om er onverschillig onder te blijven. Hij verliefde op haar en verzocht aan Hengist terstond om hare hand. Deze beraadslaagde eerst met zijnen broeder en met andere heeren en raden, en verklaarde toen dat 's konings wensch konde vervuld worden, als de hoek land, die Cantuarie heette, aan Hengist voor zijn volk werd afgestaan; waartoe de koning zich onmiddellijk bereid betoonde. Hij nam de schoone Ronixa tot huisvrouw en had haar zeer lief. De gewoonte heil te drinken en elkander daarbij te kussen is aldaar sedert in zwang gebleven.

Maar al deze handelingen des konings mishaagden niet alleen in erge mate aan de prinsen zijne zonen, maar ook aan de overige grooten des lands. Zij verlangden dat hij den Friezen het land zou doen ruimen, doch hij bleek daartoe ongenegen. Het gevolg was, dat Vortigern van den troon werd gestooten en een zijner zonen tot koning verheven. Nu trok men tegen de Friezen op en in een fellen strijd verloor Horsa, de broeder van Hengist, het leven. Bijna alle Friezen werden uit Brittanje verdreven.

De nieuw opgeworpen koning werd niet lang daarna door vergif om het leven gebracht en Vortigern beklom op nieuw den troon. Op aandrang zijner koningin Ronixa ontbood hij Hengist thans weder naar Engeland, maar in het geheim en met weinig volks. Deze evenwel kwam daar aan met eene macht van vele

schepen. Dit namen de koning en de grooten des lands zeer kwalijk en spoedig werd er besloten het vreemde volk opnieuw uit het land te verdrijven. Ronixa, dit vernemende, liet haren oom weten wat er gaande was. Hierop zond Hengist boden aan den koning met de verzekering, dat hij niet was gekomen om het land te benadeelen, maar om met zijn volk den koning te dienen, ingeval zulks werd verlangd. Mocht dit den koning welgevallig zijn, dan wenschte hij met den koning te onderhandelen en hij verzocht dezen den tijd en de plaats daarvoor aan te geven.

De koning bepaalde de samenkomst op 1 Mei te Ambren, waar hij dan met zijne heeren, edelen en baronnen tegenwoordig wilde zijn. Hengist beval zijne voornaamste edelen, die hem zouden vergezellen, op den bestemden dag heimelijk elk een goed zwaard bij zich te dragen, en wanneer hij zoude zeggen: «Nimath ure saxa!» (neemt uwe messen), moest elk zijn zwaard trekken en één uit 's konings edelen, die 't naast bij hem stond, doorsteken. Dit geschiedde en er werden op dien dag meer dan vierhonderd van de aanzienlijkste mannen des rijks gedood.

De Friezen herkregen het meeste land en Hengist ging voortdurend zeer wreed te werk, zoo 't heette om wraak te nemen over den dood zijns broeders Horsa. Geen Engelschman, die in zijne handen viel, werd gespaard en zelfs de koning zag zich genoodzaakt te vluchten. Maar deze werd door zijn eigen volk ingehaald en gegrepen. Men gaf hem de schuld van al het onheil dat over het land was gekomen en hij werd in een toren verbrand. De volgende koning evenwel wist Hengist gevangen te doen nemen, en zonder lang beraad liet hij den gehaten tegenstander onthoofden. De Friezen werden verjaagd, verslagen of als slaaf verkocht.

Aan dit alles is het toe te schrijven, dat de engelsche taal zooveel overeenkomst heeft met de friesche.

Twee broeders, Hengist en Horsa genaamd, zusterszoons der zonen van Udolph Haron, voeren, evenals hunne ooms vóór hen, met een machtig leger naar Brittanje. Maar zij sneuvelden. De vloot keerde terug, doch een gedeelte werd door storm overvallen en verstrooid. Na veel omzwervens, onder de zeevoogden Tako Hermana en Douwe Hiddema, landde het overschot aan een onbewoond eiland. Zwervensmoede bleef men daar wonen en noemde het land Friesland. Dezen zijn de stamvaders der Noordfriezen.

Beroald.

De friesche koning Beroald, zoon van Richold den tweede, had geen lust in oorlogvoeren en dacht aan geene zaak minder dan bij de naburen op veroveringen uit te gaan. Hij trachtte alleen zijn rijk te beschermen tegen vreemde indringers en den vrede binnen zijne grenzen te bewaren. Maar de trouwelooze Franken lieten hem geen rust; zij handelden tegenover Friesland zooals zij met andere landen hadden gedaan. Reeds vroeger had dit hebzuchtige en onedele volk, onder voorwendsel den christelijken godsdienst te willen voortplanten, invallen in Friesland gedaan en menige koene Fries was onder de onrechtmatige wapenen gevallen; doch ook Dagobert, de zoon van den frankischen koning Clotarius of Lotrik, was door Iglo Galema gevangen genomen. Beroald liet dezen prins het hoofdhaar afscheren en aldus geschandvlekt aan zijnen vader terug zenden. Dezen smaad wilde Clotarius wreken en daarom viel hij met eene groote legermacht in Friesland.

Bij het dorp Engelum, in Westergo, ontmoette koning Beroald den koning Clotarius en begroette hem met deze woorden: «*Ae! dû âlde skiere bolle, bistdû dêr salw?*» (Ha! gij oude grijze stier, ben je daar zelf?) Hij dacht met Clotarius even gemakkelijk te kunnen afrekenen als hij het met Dagobert had gedaan. Nooit of nimmer wilde hij zich buigen voor den scepter der Franken, — dan liever sterven. Maar het geluk der wapenen was dezen keer niet aan de zijde van koning Beroald; hij werd overwonnen en het geheele land verviel onder de frankische tirannie. Deze was verschrikkelijk, want Clotarius liet alle mannelijke Friezen, die grooter waren dan zijn zwaard, ter dood brengen.

De uitvinding van het buskruit.

Er leefde eens een friesche koning, Chimoscus genaamd; deze hanteerde het schietgeweer en maakte daarbij gebruik van een poeder, dat men voor eene uitvinding des duivels hield. Hij had den graaf van Holland en diens twee zonen daarmede doodgeschoten. Nu was des graven dochter, de beeldschoone Olimpia, de eenige erfgename en met haar wenschte de koning zijnen zoon Arbandus te doen huwen. Tot dat einde zond hij gezantschap op gezantschap.

De Hollandsche grooten beantwoordden dit aanzoek gunstig. De jonkvrouw echter was afkeerig van den prins, wiens vader haren vader en hare broeders door een duivelschen vond had gedood, en had bovendien reeds heimelijk haar hart geschonken aan Biremus, een jongeling van hoogen adel.

Arbandus, ziende dat Olimpia noch door smeekingen, noch door geschenken was te vermurwen, heeft haar eindelijk geschaakt. Maar zij wist hem om hals te brengen en ontvluchtte in gezelschap van twee vrienden naar Vlaanderen.

Chimoscus, brullende van gramschap en droefheid, viel in Zeeland, en voerde Biremus gevankelijk naar Dordrecht.

Olimpia zocht hulp en bescherming bij Roeland, graaf van Vlaanderen, en deze trok naar Dordrecht. Daar daagde hij Chimoscus uit tot een tweegevecht onder deze voorwaarden: overwon hijzelf, dan was Biremus vrij; werd Chimoscus overwinnaar, dan zoude Olimpia aan den koning worden overgeleverd. Chimoscus, vertrouwende op zijn schietgeweer, nam de uitdaging aan. De strijders verschenen in het kamp, de koning meende den graaf neêr te schieten, maar deze wist, door zich te bukken, den kogel te ontwijken. Hierop snelde de graaf met het rapier op den koning toe en kloofde hem den kop. Nu wierp hij het schietgereedschap van Chimoscus ver in zee. En omdat niemand buiten den verslagen koning het geheim der uitvinding kende, moest het buskruit later opnieuw worden uitgevonden.

De reus Hidde.

Ten tijde van Karel den Groote leefde een Fries, met name Hidde, groot en sterk van lichaam. Hij begaf zich naar het land van Brunswijk en werd daar door den hertog aangesteld tot opziener der bosschen en boomen. En toen Hidde eens door de wildernis ging, vond hij daar eene leeuwin met hare jongen in het nest. Hij doodde de moeder en bracht de jongen, die hij voor wolven aanzag, aan het hof bij den hertog. Deze vond zooveel behagen in den eenvoud des mans, die het onderscheid tusschen leeuwen en wolven niet scheen te kennen, dat hij hem begiftigde met vele landen nabij de Elbe. De Fries bouwde zich daar een kasteel en noemde het Hiddes-eker, naar zijnen naam.

Het Roodeklif.

Het Roodeklif is eene hoogte, vanwaar men een ruim gezicht heeft op de Zuiderzee. Het ligt ten zuidoosten van Staveren aan de zee, niet ver van het dorpje Scharl. In vroegeren tijd was het veel grooter dan thans; nog in den watervloed van 1825 heeft het veel geleden.

Op den 24 Juni in het jaar 4 onzer jaartelling ontsprong er ongeveer tien schreden ten zuidwesten van dat Roodeklif eene vuurvlam uit den grond, die drie dagen duurde. En den vierden dag kwam er een groote draak uit die vuurkolk opvliegen, die zich hoog in de lucht verhief «tot eene verschrikkinge voor velen.» Nadat deze draak ongeveer een half uur in de lucht had gezweefd, daalde hij en keerde terug in de diepte vanwaar hij gekomen was. Later heeft hij zich niet meer vertoond.

In het jaar 155, onder de regeering van Ascon, Tabbo's zoon, de eerste die zich hertog van Friesland liet noemen, had er weêr eene uitbarsting plaats van den vurigen put bij het Roodeklif. De brand was nu zeer hevig en duurde acht dagen aaneen. Met veel moeite werd naar de oorzaak van dit verschijnsel gevorscht, maar te vergeefs. Na den achtsten dag hield het branden op en de vuurpoel sloot zich. De algemeene meening was nu, dat deze zoo indrukwekkende verschijning de aankondiging eener zware volksramp moest geweest zijn en dat er eene besmettelijke ziekte met veel sterfte te wachten was. Doch toen de oppergod Stavo geraadpleegd werd zeide hij, dat men van deze hitte niets te vreezen had, maar na langen tijd zoude er iets kouds volgen, van veel erger beteekenis. Dit antwoord der godheid stelde de menschen voorloopig gerust.

Tijdens de regeering van Frieslands derden hertog Titus en wel in het jaar 207, sloegen nogmaals de vlammen uit den grond nabij het Roodeklif, maar nu achttien schreden meer westwaarts. De brand steeg hoog en duurde elf dagen. Op bevel van hertog Titus werd er drie dagen aaneen voor Stavo gebrandofferd ten einde zoo mogelijk van den god eenige inlichting te verkrijgen omtrent de beteekenis van het geheimzinnige vuur. Want het geheele land was vervuld met vrees en beving. Na het einde der offerande gebood Stavo, dat men drie kruiken waters uit de Noordzee zoude halen en dit zoute vocht door een gewapenden ridder in den vuurpoel laten werpen; dat zoude het eenige middel zijn om den brand te blusschen. En het geschiedde alzoo.

Als eene bijzonderheid, met eene geheimzinnige beteekenis, werd mij uit Molkwerum medegedeeld, dat men vandaar eene in het zuiden uit de Zuiderzee opkomende bui bijna nooit over het klif ziet gaan. Zij trekt of oostwaarts of westwaarts of scheidt zich in twee gedeelten, die ieder eene zijde kiezen. Het Roodeklif ligt nagenoeg recht zuidwaarts van Molkwerum. De regenbuien schijnen dus nog altijd ontzag te hebben voor de plaats waar eens een vurige draak uit de diepte opsteeg. Maar te Molkwerum heeft men hiervan bij aanhoudende zomerdroogte wel eens veel ongerief. Doch nu vertelt men mij dat te Dantumawoude, Wouterswoude en Driesum hetzelfde verschijnsel wordt waargenomen als men eene bui ziet opkomen als uit het Bergumermeer./Ook op Schiermonnikoog kan het worden opgemerkt dat buien uit het zuiden zelden of nooit over het eiland komen. — Nu weet ik er niets meer van.

Omund de Dwingeland.

Radboud de Eerste, in 672. koning van Friesland geworden, had nog geen jaar geregeerd, toen hij door de Noormannen gevangen werd genomen en naar Denemarken gevoerd. Een deensche stadhouder, Omund geheeten, ontving toen in naam zijns konings het bewind over Friesland. Deze Omund vernederde de Friezen tot den staat van slavernij. Ten teeken hunner dienstbaarheid liet hij hen houten halsbanden dragen. Bovendien moesten zij de deuren hunner woningen in het noorden hebben en zoo laag, dat zij, het huis verlatende, altijd genoodzaakt waren zich voorover te buigen naar het noorden, als een bewijs van onderdanigheid tegenover den koning van Denemarken. — Radboud maakte zich in zijne gevangenschap zoo verdienstelijk jegens den koning, dat deze hem de vrijheid hergaf en in zijne waardigheden herstelde. Aldus werden de Friezen verlost van den dwingeland Omund.

Vele der oudste dorpskerken in Friesland hebben in den noorderzijmuur een toegemetselden boog, waar oorspronkelijk eene opening schijnt geweest te zijn, zoo laag, dat een volwassen man er niet rechtop onder zou kunnen staan. Het volk zegt, dat deze thans met metselwerk gevulde openingen herkomstig zijn uit den tijd van de heerschappij der Noormannen en noemt ze nog Noormansdeurtjes.

Zoutwaterputten.

De Zuiderzee was er nog niet. Daar waar zij thans hare grootste breedte heeft was het groote meer Flevo. Tusschen het tegenwoordige Staveren en Medemblik was ten westen en zuidwesten van het oude Staveren het bosch Kreil. Oud-Staveren en het bosch Kreil zijn nu reeds lang door de zee verzwolgen. Toen dit nog niet gebeurd was kregen de bewoners dier streek nu en dan voorteekens te zien, dat het eenmaal gebeuren zoude.

In het jaar 164 werd ten zuidwesten van Staveren, nagenoeg een half uur buiten de stad, een put gegraven, waaruit gedurende drie achtereenvolgende dagen eene groote hoeveelheid waters opborrelde als ware het eene fontein. Maar dit water was zout en dit gaf stof tot ernstig nadenken. Ja, dit maakte de menschen zeer beangst, omdat zij vreesden dat het een voorteeken was van den ondergang des lands, even geheimzinnig als vroeger de brandende put bij het Roodeklif. Zij namen de toevlucht tot hunnen god Stavo en brachten offeranden. En nu vernamen zij, dat het water uit den put zoude ophouden te vloeien als het vermengd werd met het bloed van een driejarig kind. Dit deed men en terstond hield de vloed op; de put werd zoo ledig dat er nauwelijks water in was te zien. En nu vond men het verstandigst hem te dempen. De grond waarover het zoute water uit den put was gevloeid bleef drie jaren aaneen zoo dor, dat er niets op wilde groeien, maar was later toch weêr even vruchtbaar als tevoren.

De edellieden uit het aloude friesche geslacht Hopper hadden hunne bezittingen in de nabijheid van Staveren en het bosch Kreil. In het jaar 500 gebeurde 't, dat eene dienstmaagd van Juw Hopper uit een put nabij de adellijke woning een emmer water haalde, en daarin, tot hare groote verbazing, een levenden haring vond. Zij gaf hiervan kennis aan haren heer en nu herinnerde deze zich de voorspelling van Stavo, gedaan bij gelegenheid der uitbarsting van den vuurput bij het Roodeklif: dat dat vuur niemand zoude hinderen, maar later zoude gevolgd worden door iets kouds, waarvan men meer te vreezen had. Juw Hopper, bevreesd geworden, verkocht zijne bezittingen en begaf zich metterwoon naar een veiliger oord. Ter gedachtenis aan het gebeurde voerde hij sedert een gekroonden haring in zijn wapen.

Omstreeks het jaar 808 woonde ten noorden van het bosch Kreil een edelman met name Iglo Tadema. Deze liet bij zekere gelegenheid een nieuwen put in zijne landerijen graven. Men was met dit werk reeds tot eene aanmerkelijke diepte gekomen zonder dat men water te zien kreeg. De heer liet toen het graven staken, hopende dat het water wel zoude komen. Den volgenden dag ging hij er naar zien, maar de put was nog droog. Dit bleef zoo gedurende drie dagen. Daarna kwam er water in, maar bij onderzoek bleek dat dit zout was. En terwijl Tadema weêr eens in den put stond te kijken, hoorde hij in de diepte eene stem, die hem toeriep: «Vlied uit dit land!» Hij verschrikte zeer, maar deze stem en de omstandigheid dat het water zout was, deden hem denken aan de oude voorspelling van Stavo, waarvan zijn grootvader hem dikwijls had verteld, altijd daar bijvoegende, dat het land daar nog eenmaal in zee zoude veranderen. Drie weken daarna overleed Iglo Tadema. Zijn zoon Juwco, de eenige aan wien hij de waarschuwing uit de diepte had medegedeeld, verkocht en verruilde nu al de landerijen zijns vaders en kocht nieuwe bezittingen in Gaasterland. Zijn neef Sible Tadema nam dit zeer euvel, omdat het geslacht Tadema van oudsher altijd daar in de nabijheid van het bosch Kreil had gewoond. Maar hij wist van de stem uit den put niets af.

Radboud.

Koning Radboud, de groote bestrijder van het christendom, is algemeen bekend. Zijn afkeer van dien nieuwen godsdienst en de heilige eerbied voor die zijner voorvaderen zullen op zichzelf wel sterk genoeg geweest zijn; maar zeer zeker begreep hij ook, dat de invoering van het christemdom allicht gepaard zou kunnen gaan met het verlies der friesche vrijheid en dit zal hem niet weinig gesterkt hebben in zijne hardnekkige tegenkanting.

Karel Martel, die de ongeloovigen bestreed, kreeg Radboud toch eindelijk zoover, dat hij christen zoude worden. De vurige prediking van den zendeling Wolfram had daar zeker veel toe medegewerkt. De koning verklaarde zich bereid om door dezen prediker te worden gedoopt. Maar toen hij reeds met den eenen voet in de doopvont stond vroeg hij: «Mijne voorvaderen, die in het oude geloof gestorven zijn, waar zijn die aangeland?» «Allen in de hel,» was het antwoord van Wolfram. «Welnu,» hernam Radboud, «al mijne

voorvaders in de hel en ik alleen in den hemel bij een hoopje arme christenen, dat zou mij zeker niet bevallen.» — Hij trok den voet terug en van het doopen kwam niets.

Niet lang daarna viel de tijd in dat men, naar de gewoonte der oude Friezen, een mensch, die door het lot aangewezen werd, aan de afgoden moest offeren. Het lot viel op een schoonen jongeling Odo genaamd. Bisschop Wolfram, dit vernemende, smeekte den koning Radboud om den jongeling. Maar de koning weigerde en zeide: «De knaap moet naar voorvaderlijke gewoonte worden gehangen, want het lot is op hem gevallen. Indien echter de God der christenen hem van den dood kan redden, wil ik hem u schenken.» De jongeling werd gehangen, terwijl de bisschop bij de galg stond, God biddende om den ongelukkige voor den dood te bewaren. En ziet, het stropkoord brak en de jongeling viel ongedeerd op den grond. Wolfram, dankbaar en verheugd, hief hem op, doopte hem en liet hem vervolgens tot priester wijden.

Toen Radboud het wonder zag, kwam de begeerte om gedoopt te worden weder bij hem op. Maar Wolfram kon niet gelooven, dat de koning het werkelijk meende en stond in twijfel. Hij schreef een brief aan bisschop Willebrord om diens meening te vernemen. Deze antwoordde: «Hoe zoude hij kunnen gelooven, die mijn heiligen broeder en medebisschop heeft bespot? Ik heb gezien dat hij met een vurigen keten gebonden was en daarbij vernomen dat hij voor eeuwig veroordeeld is.» Dit liet Wolfram den koning weten, maar Radboud dreef er den spot meê en zeide: «Het kan niet waar zijn, want ik had dezen nacht eene verschijning. Een engel in een gouden gewaad en met een gouden kroon op het hoofd kwam tot mij zeggende: «O, allerdapperste der mannen! koning Radboud! wie heeft u alzoo bedrogen, dat gij van den dienst der goden wilt scheiden? Doe dat niet; houd u aan den voorvaderlijken godsdienst, dan ook zult gij tot het gouden paleis komen, dat u spoedig in de eeuwigheid is bereid. Ontbied morgen den bisschop Wolfram en vraag hem waar de woningen der eeuwige reinheid zijn, van welken hij tot u heeft gesproken. Kan hij ze niet toonen, zend dan van wederzijdsche partijen gezanten en ik zal hun leidsman zijn.» — «O koning!» riep de bisschop uit, «het is de duivel, die u in de gedaante eens engels bedriegt.» — De koning antwoordde: «Ik wil christen worden en mij laten doopen, als mijn god mij die gouden paleizen niet laat zien.»

Om aan des konings wil te voldoen zond de bisschop een zijner diakenen, met eenen Fries, die uit naam van Radboud ging. Toen deze beiden een eind weegs waren gegaan, ontmoetten zij hunnen leidsman, gelijk deze den koning beloofd had. «Haast u,» sprak hij, «ik zal u toonen de heerlijke woning, die voor koning Radboud bereid is.» Zij gingen met hun drieën verder langs een breeden onbekenden weg en kwamen weldra op eene straat van gladde marmersteenen. Nu zagen zij in de verte een kostbaar huis, gebouwd van goud en edelgesteenten. In het huis gekomen vertoonde zich daar een koninklijke troon van onuitsprekelijke kostbaarheid. De geleider zeide: «Ziet hier de woonplaats, die den koning Radboud bereid is.» De christendiaken stond een oogenblik als verpletterd door de schitterende pracht, doch hij begreep spoedig het ware van de zaak en zeide: «Zijn deze dingen uit God, zoo late de Heer ze eeuwig blijven, maar zijn zij des duivels, zoo moge de almachtige God ze terstond vernietigen.» Hierop maakte hij het teeken des kruises, en ziet, de onbekende leidsman veranderde in een monsterachtigen duivel, het prachtige paleis in een hoop stof en vuilnis. De twee mannen bevonden zich te midden van een moeraspoel, waaruit zij niet dan na drie dagen zwoegens zich konden loswerken. In Medemblik, het toenmalig verblijf des konings, teruggekomen, vernamen zij dat Radboud plotseling gestorven was. Zij verhaalden den bisschop en vele anderen hunne ontmoeting en de Fries liet zich doopen.

Koning Karel en de Friezen.

Toen koning Karel uit Frankenland en koning Radboud uit Denemarken Friesland binnen trokken, bezetten zij, in de omstreken van Franeker, met hunne legers ieder eene uitgestrektheid lands en ieder hunner beweerde, dat dat land het zijne was.

Wijze lieden wilden eene verzoening bewerken, maar de vorsten verlangden te strijden. Eindelijk kwam het zoover, dat men 't op de beide koningen gaf. Wie van hen het langst aaneen konde stilstaan zoude 't gewonnen hebben. Zij werden tot elkander gebracht om in elkanders nabijheid te staan, — en zij stonden een vol etmaal stil. Toen liet koning Karel de handschoen vallen en Radboud bewoog zich om hem dien terug te geven. Daarop riep Karel: «Ha! ha! het land is het mijne.» Hij lachte en daarom

heet zijne landstreek: «Hochenzie». — «Waarom?» vroeg Radboud, en Karel antwoordde: «Gij zijt mijn *man* geworden.» — Toen riep Radboud: «O! wach! (o wee!)» — Daarom heet zijne landstreek: «Wachenzie». Radboud trok nu het land uit en Karel wilde een gerechtsdag houden, maar hij kon niet, omdat er niet zooveel onbezet land was, dat hij er op rechtspreken kon. Hij zond daarom bericht in de zeven Zeelanden met het bevel hem eene vrijplaats te geven, waarop hij recht zoude kunnen spreken. Men kocht toen met schot en schelling Deldemannes. Daar hield de koning rechtspraak en ontbood de Friezen vóór zich, hen bevelende dat zij hun recht, dat zij wilden houden, zouden kiezen. Zij baden en verkregen eenig uitstel, om voorspraken te kunnen kiezen. Den volgenden dag beval hij hun op nieuw voor hem te verschijnen. Zij kwamen en kozen zich voorspraken, twaalf van de zeven Zeelanden, waarop Karel dezen gebood het recht te kiezen. Doch zij verlangden dat dit nogmaals zou worden uitgesteld. Een dag later ontbood hij hen opnieuw voor zich. Toch wendden zij verhindering voor; zoo ook den vierden dag en eveneens den vijfden. Den zesden dag beval hij hun het recht te kiezen, doch zij zeiden, dat zij het niet konden doen. Toen werd de koning vergramd en zeide: «Nu geef ik u de keus uit deze drie dingen, wat gij 't liefste wilt: dat men u allen doodslaat, of dat gij allen lijfeigenen wordt, of dat men u een schip geeft, zoo vast en sterk dat het eb en vloed kan doorstaan, zonder roer, zonder riemen en zonder touwen, waarmeê men u in de wijde zee zal laten drijven.» — Zij kozen het schip zonder riemen en zonder touwen, en met de eb dreven zij in de wijde zee, zoo ver, dat zij nergens land konden zien. Toen sprak een hunner, die geboren was uit het geslacht van Widekind, die genoemd is de eerste rechter van Friesland: «Ik heb gehoord dat onze Heer God, toen hij op aarde was, twaalf jongeren had en dat hij zelf de dertiende was, dat hij tot hen kwam met gesloten deuren en hen troostte en leerde. Waarom bidden wij niet, dat hij ons eenen dertiende zende om ons het recht te leeren en ons aan land te leiden?» Toen vielen allen op de knieën en baden met innigheid. En toen zij het gebed geeindigd hadden, zagen zij in het achtereinde van het schip een schoonen jongeling zitten. En deze dertiende had een stuk hout (een *gildene axe* staat er in de oudste verhalen) op den schouder en daarmede stuurde hij het schip tegen wind en stroom door de baren, zoodat

het zonder eenigen last aan land kwam. Toen zij aan land gekomen waren, wierp hij het hout op de aarde en eene groene zode er boven op, en terstond welde daar eene bron, uit welke het water omhoog sprong. Daarom heet dat land Axenthove. Te Eesweg kwamen zij aan land en zaten rondom de bron. Wat de dertiende hun leerde, dat namen zij als recht aan, maar niemand wist wie de dertiende was, want hij geleek op hen allen. En toen hij hun het recht geleerd had, waren er slechts twaalf. Hierom moeten er dertien rechters in het land zijn, en hun vonnis moeten zij spreken te Axenthove en te Eesweg. En wanneer zij in tweespalt komen, dan moeten de zeven de zes overhalen.

Alzoo is het recht aller Friezen.

Ludger.

Onder de Friezen, die tijdens de invoering van het christendom in deze landen tot evangeliepredikers werden aangesteld, bekleedt Ludger eene voorname plaats. Hij was afkomstig van het dorp Wierum bij Dokkum en werd in 777 tot priester gewijd. Hij was de opvolger van Bonifacius en daartoe bijzonder geschikt, omdat hij de friesche taal kende.

Toen Ludgers moeder geboren werd, was hare grootmoeder, die het oude heidensche geloof nog aanhing, zeer verstoord, omdat al hare kleinkinderen meisjes waren. Zij wilde daarom dit kind aan de goden offeren, en gelastte aan eene der dienstmaagden het in den put te verdrinken. De dienstmaagd stak het kind in een emmer om het aldus in den put neder te laten. Het teedere wicht sloeg hare handjes om den rand van den emmer als om aan het gevaar te ontkomen. Dit zag eene der buurvrouwen en het deerde haar. Zij liep haastig in huis, nam wat honig aan den vinger, snelde daarmede naar het kind en stak haar de zoetigheid in den mond. Hierdoor werd het offeren verhinderd, want volgens den ouden frieschen godsdienst kon een kind, dat iets genuttigd had, niet meer aan de goden worden geofferd. De dienstmaagd liet het kind nu over aan de zorg der buurvrouw. Deze voedde het in het geheim op, noemde het Liafburg en gaf het na den dood der grootmoeder aan de moeder terug.

Deze Liafburg huwde later met Tjadgrim, een wijs man, die te Utrecht in het christendom onderwezen was, en zij werd de moeder van Ludger en van diens broeder Hildegrim.

Bernlef.

Onder de heidensche Friezen bestonden, evenals onder alle germaansche volken, scalden of volkszangers, die in hunne liederen de roemruchte daden van koningen en oorlogshelden verheerlijkten. Zij werden onderwezen door de druïden, naar men wil twaalf jaren lang. Sommigen dier scalden hadden vaste woonplaatsen, anderen reisden het land door om met hunne zangen den volksgeest op te wekken, en weêr anderen togen met de helden naar het oorlogsveld om daar den strijdlust aan te moedigen.

Slechts een der oude friesche scalden is met name bekend; hij heette Bernlef, een oudfriesche naam die *kindervriend* kan beteekenen. Hij leefde in het laatst der achtste eeuw en woonde te Holwerd, sommigen meenen te Holwierda in de provincie Groningen. Hij was, althans in zijne laatste levensjaren, blind en stond bij het volk in hooge achting. De prediking van Ludger maakte op Bernlef zooveel indruk, dat hij tot het christendom overging. Toen zong de oude scald geen heidensche liederen meer, maar de psalmen der christenen.

De Bonifaciusfontein.

Even ten zuiden van Dokkum, tusschen twee stukken weiland, is de Bonifaciusfontein. Eene sloot of beek voert het water tot aan den weg, die daar langs de stads-buitengracht en vervolgens langs de trekvaart naar Groningen loopt. Hier, bij den weg, is een kom of vergaderbak, waaruit het water wordt gehaald. Het zooeven genoemde weiland ligt in de gemeente Dantumadeel onder het dorp Dantumawoude, doch voor eenige jaren is dit land door het bestuur van Dokkum aangekocht; alzoo is de fontein nu gemeente-eigendom der stad. Toen is in de vergaderkom een filtreertoestel aangebracht, een groote pomp er in geplaatst en de kom met planken overdekt. Zoo heeft men daar, zelfs bij langdurige droogte, nooit gebrek aan zuiver water. In den zomer van 1887 meende men echter aan dit fonteinwater een onzuiveren geur te bespeuren. Daarop zijn niet alleen de kom en de sloot, maar is ook de fontein zelve gereinigd. Bij die gelegenheid heb ik gezien, dat daar uit wel zeven wellen het water onophoudelijk opborrelt. Twee mannen moesten dan ook onafgebroken eene waterschroef in werking houden, opdat de overige werklieden geen overlast van het water kregen.

Deze fontein nu heeft, niet alleen haren naam, maar ook haar ontstaan te danken aan den christenprediker Bonifacius, die eerst Winfried had geheeten en in de achtste eeuw onzer jaartelling leefde. Hij was een engelsche zendeling, die dertien jaren aaneen zich met veel ijver toelegde op de bekeering der Friezen. Hierin was hij tamelijk wel geslaagd, maar toen hij, tot bisschop van Mentz benoemd, naar Duitschland was vertrokken, begon de zaak des christendoms in Friesland allengs te verloopen. Een der voornaamste oorzaken hiervan was de tegenwerking van koning Radboud, den grooten hater des christendoms. Op zeventigjarigen leeftijd kwam Bonifacius in Friesland terug. Zijn pogingen schenen met een goeden uitslag bekroond te zullen worden; maar ziet! tusschen Dokkum en Murmerwoude werd de grijsaard met zijne volgelingen overvallen en vermoord. Wel had hij, het gevaar ziende naderen, zijn paard ter zijde gedrongen, om de moordenaars te ontwijken, maar het dier was met de achterpooten in den grond gezakt en nu had men den berijder spoedig gevat. Toen het paard de pooten weêr uit den grond had getrokken, ontsprong daar eene fontein, de Bonifaciusfontein. De heidensche moordenaars behoorden meest tehuis in het dorp Murmerwoude. Van toen af althans kreeg hun dorp den naam van Moordenaarswoude, later veranderd in Murmerwoude, in het Friesch *Moarmwâld.* — De bijbel, dien Bonifacius bij zich droeg, was met het zwaard der moordenaars doormidden gehouwen, doch bij onderzoek bleek, dat er geen enkele letter geschonden was. Het brood, dat onder de reisbehoeften der christenen werd gevonden, voerden de moordenaars weg als buit, — maar toen zij dat zouden gebruiken waren de brooden veranderd in steenen, en dezen worden nog te Dokkum bewaard, evenals de schedel van Bonifacius, hoewel de bisschop te Fulda begraven is. De steenen hebben niet alleen den vorm, maar ook de kleur van het brood behouden, en een oud schrijver deelt meê, dat hij, aan die steenen lekkende, den broodsmaak nog proefde. — Behalve brood was er bij den buit ook wijn. Maar deze veranderde in vergif. Toen de moordenaars zich aan dezen drank hadden te goed gedaan, werden zij uitzinnig, zij vielen elkander aan en sloegen elkander dood. Zoo werden zij reeds terstond voor het meerendeel verslagen; de overgeblevenen werden kort daarna door een der stadhouders van koning Pepijn ter dood gebracht. Koning Radboud nam toen de vlucht. — De dood van Bonifacius werd

door den Hemel gewroken zelfs tot in de klein- en achterkleinkinderen. Nog tot op den huidigen dag worden in Friesland menschen gevonden, die aan hun achterhoofd eenige dikke grijze haren hebben, niet ongelijk aan den staart van een dier. Deze menschen zijn afstammelingen der moordenaars.

Vroeger was het gebeurd dat Sint Bonifacius vermoeid en hongerig aan een huis kwam, waaruit hem eene vrouw tegemoet trad. Hij verzocht haar een bete broods, zij echter verklaarde geen brood te hebben, en toen de heilige man nog dringender smeekte, zwoer de vrouw: «Indien ik brood in huis heb, het moge in steen veranderen.» — Maar God strafte haar voor dit lichtvaardig zweren. Zij had werkelijk een goeden voorraad brooden in huis en deze werden nu allen tot steenen.

Een andere lezing omtrent de Bonifaciusfontein, ook medegedeeld door Schotanus, Beschrijving v. Friesland, luidt aldus: Na den dood van Bonifacius wenschten de Friezen op of nabij de plaats waar de heilige bisschop was omgebracht een heuvel of terp op te werpen, om daarop de wijk te kunnen nemen als het zeewater opkwam. Tevens wilden zij daarop een klooster stichten. Maar nu was er in den geheelen omtrek geen bron of put die zoet water opgaf. Van deze zaak werd kennis gegeven aan den stadhouder Abbo, die door koning Pepijn naar Friesland gezonden was. Deze kwam persoonlijk met eenig gevolg den toestand onderzoeken. Men reed te vergeefs den geheelen omtrek rond, en had bijna den moed opgegeven, toen het paard van een der geleiders met de voorpooten in de aarde zakte. Men schoot te hulp en toen het paard de pooten had opgetrokken, sprong tot aller verbazing een heldere waterstraal uit den grond op, die in weinige oogenblikken reeds eene beek vormde. Het bleek zoet water te zijn; en zoo was er plotseling, tot aller blijdschap, in den dringenden nood voorzien.

Schotanus zegt aan 't slot zijner mededeeling: «De Hippocrene van Dockum is in de Stadt aen 't ende op 't Kerckhof.» — De hier bedoelde fontein, die nog bestaat en ook helder water geeft, heet de *Fetsefontein.* — Fetse is een friesche mansnaam en sommigen hebben gemeend, dat de naam Bonifacius zoude beteekenen: de goede Fetse. De fontein buiten de stad is echter de ware, en het is daarom, dat de katholieke bedevaartgangers uit verschillende

oorden des lands jaarlijks aan haar een bezoek komen brengen, om van het gezegende water mede te nemen naar hunne haardsteden.

Steen in de kerk te Staveren.

De heilige bisschop Frederik van Utrecht had aan zekeren vromen priester Odulf de kerk van Staveren opgedragen om haar te leiden en voor ketterij te behoeden. Nadat Odulf daar eenigen tijd was geweest, reisde hij naar Utrecht terug, omdat hij in het gezelschap der vrome kanunniken wenschte te leven en te sterven. Bij zijn afscheid vermaande hij in eene roerende prediking der gemeente om toch in de liefde Gods en zijne geboden te blijven. Onder anderen zeide hij: «Ik weet dat gij na mijn vertrek weêr vervallen zult in uwe oude zonden; daarom zullen de ongeloovige Denen dit land komen verwoesten en uwe vrouwen en kinderen gevankelijk wegvoeren.» Ten teeken dat dit zeker geschieden zoude wees hij hun een grooten steen, die voor zijne woning lag, en zeide: «Wanneer gij ziet dat deze steen zonder eenig toedoen van menschen in het Flie wordt geworpen, zullen deze dingen u overkomen. Het onheil zal duren zoolang de steen in de diepte blijft liggen. Maar als gij ziet dat hij zonder menschenhulp weder op het land geworpen wordt, dan zult gij rust en vrede herkrijgen en van de heidenen worden bevrijd.» — En dit alles is geschied zooals de heilige voorzegd had. Als een merkwaardig gedenkteeken wordt deze steen nog ten huidigen dage getoond, zegt de kroniekschrijver.

Magnus Forteman en het roode vaandel.

Magnus Forteman was de eerste potestaat van Friesland en daartoe aangesteld door keizer Karel den Groote in het jaar 808. Hij was het die in 809, in Karels dienst, met zijne Friezen Rome verloste van de Saracenen, en wel het meest door de wonderkracht van het roode vaandel dat hij droeg.

Friso, de stamvader van het friesche volk, had uit de verre landen, vanwaar hij gekomen was, twee merkwaardige zaken medegebracht, namelijk een rood vaandel en eene ijzeren kroon. Hij had beide ontvangen van zijnen vader Adel, deze had ze van zijnen vader Ragau en die weder van zijnen voorvader Sem. Zoo waren zij als dierbare kleinodiën van geslacht tot geslacht overgedragen,

en zij werden nog lang na Friso's dood in Friesland bewaard in den tempel Tamfane. Volgens sommigen beteekent deze naam: *to âlden fane*, voor of ten behoeve van het oude vaandel; anderen meenen dat Tamfane de naam is eener godin aan wie de tempel was toegewijd. Wanneer het land in gevaar was of gewichtige omstandigheden het vorderden, werden de kroon en het vaandel door de priesters aan de bestuurders des rijks ten gebruike gegeven. Daarna werden zij weder in den tempel geborgen. De ijzeren kroon werd na verloop van tijd geroofd door eenen koning van Denemarken. Het vaandel echter hadden de Friezen diep onder de aarde verborgen. Na het vertrek van den deenschen vorst bleef het daar, wel vijfhonderd jaren lang.

Toen de heilige Willebrord zich naar Friesland begaf om er het christendom te prediken, werd hem in den droom door een engel de plaats aangewezen, waar het roode vaandel was bedolven. Het werd opgegraven en de bisschop schonk het aan Magnus Forteman.

Dit vaandel had vier merkwaardige eigenschappen. Het was een behoedmiddel tegen storm en onweder; het beveiligde tegen booze geesten en tooverkunst; het bezat de kracht om van booze geesten en van van betoovering te verlossen, en eindelijk verzekerde het de overwinning.

Magnus Forteman had dan ook de overwinning op de Saracenen aan het roode vaandel te danken. Uit dankbaarheid begiftigde keizer Karel de Friezen met vele vrijheden en voorrechten en liet zelfs hunne schilden met zilver en rood goud beslaan. Forteman schonk toen het vaandel aan den keizer en sedert droeg het den naam van de *Magnusfane*.

De klokken van Sint-Odolf.

Het vermaarde klooster Sint-Odolf te Staveren, gesticht in de eerste helft der 9de eeuw, werd in later tijd door de zee verzwolgen. Bij eene zeer lage zee in 1430 en enkele malen later, kon men de overblijfselen der kloosterkapel op het hooge kerkhof zien. Nog altijd wordt deze plaats in de Zuiderzee als «het kerkhof van Oud-Staveren» door de zeevarenden aangewezen en vermeden.

Bij de stichting van het klooster Sint-Odolf had men vergeten de klokken te wijden. Dit had echter aanvankelijk geene nadeelige gevolgen. Honderd jaren lang ging het goed. Maar toen werd door

iemand die het bij overlevering scheen te weten, de zaak aan den bisschop van Utrecht verklapt. De prelaat, op het hooren daarvan zeer verbolgen, riep uit: «Dan zijn die klokken voor den duivel!» — Dit was Joost geen dooven gezegd. Hij vloog in woeste vaart naar den toren van Sint-Odolf, haalde de klokken er uit en slingerde ze weg tot aan het dorp Hemelum. Daar sloegen ze een gat in den grond zoo groot dat er wel een boerenschuur in konde staan. Maar de oude hellevorst was met dezen buit zoozeer in zijn schik, dat hij er meer pleizier van wilde hebben. Een neef van hem hield zich op in de nabijheid van Galamadammen en deed daar zaken met eene oude beruchte tooverheks die veel onheil stichtte. En nu gingen Joost en zijn neef elken nacht met de twee klokken aan het kaatsen. Oom zat te Hemelum en neef op Galamadammen; zoo wierpen ze elkander over en weêr de klokken toe en sloegen ze terug evenals men dit met een kaatsbal pleegt te doen. Dit ging goed eenige nachten na elkander. Ten laatste beging de jonge duivel, minder handig en bedreven dan de oude, de lompheid, dat hij een der klokken in het water der Galamadammen liet tuimelen en op eenigen afstand daarvan de andere in het meer de Fluessen. De zware metalen gevaarten drongen door de aardkorst heen en kwamen in de benedenwereld terecht. Sedert hooren de visschers op de Fluessen en de bewoners van Galamadammen soms des nachts een dof gebombam in de diepte. Dan luidt de duivel de klokken van Sint-Odolf. Dit hoort men niet altijd even duidelijk, soms is het nauw hoorbaar, soms tamelijk sterk. Het allersterkst is het gelui, wanneer iemand op een heel lot de honderdduizend uit de Haagsche loterij heeft getrokken. Dan is er vreugde in de hel, zegt J. H. Halbertsma.

Foswerd.

Ameland heette oudtijds Fostaland, omdat de godin Fosta daar een tempel had. Later, na de invoering van het christendom, werd de naam Ameland meer algemeen, maar in de taal des volks bleef het nog lang Fosta- of bij verkorting Fosland. In dien tijd stichtte men daar een klooster, en omdat men niet wist welken naam aan dit gesticht te geven, werden twee monniken op reis gezonden; naar het eerste woord, dat zij zouden hooren, wilde men het klooster noemen. De monniken ontmoetten weldra eenen boer. Op de

vraag der geestelijken: «Waar gaat de reis heen, vriend?» was het antwoord: «Foswert.» Dit was de verkorte uitdrukking voor Fostawaarts of naar Fostaland. — Aldus werd het klooster Foswert genoemd.

In 1090 is dit klooster overgebracht naar Ferwerd, een kwartier ten zuiden van het dorp, waar twee bij elkander staande boerenhuizen nog den naam Foswerd dragen, maar in de volkstaal het Ferwerder klooster worden genoemd.

Okke-Hel.

In de nabijheid van het dorp Pingjum ligt een stuk weiland dat den naam draagt van *Okke-hel.* Daar moet oudtijds een tamelijk breed vaarwater hebben geloopen, dat bij Bolsward in de Middelzee uitkwam en even ten zuiden van het dorp Surich in het Flie, thans de Zuiderzee. Er woonde voor ruim duizend jaren, dus in den tijd toen het christendom in deze landen nog nieuw was, te Pingjum een schipper, Okke genaamd. Hij was een bekwaam en moedig zeeman, maar verbazend ruw. Het christendom had hij wel voor het uiterlijke aangenomen, maar in zijn hart was hij nog den voorvaderlijken eeredienst toegedaan. Wodan de krijgsgod viel beter in den smaak van den krachtvollen, forschen schipper, die voor geen bloedig mesgevecht terugdeinsde, dan de zachtmoedige Jezus.

Eens bevond schipper Okke zich bij stormweder met zijn schip op de Middelzee en zette bij Bolsward den koers op naar Pingjum. Hij en zijne scheepsmakkers worstelden met inspanning van alle krachten tegen wind en golven, met niets dan den dood voor oogen. Maar eindelijk scheen toch de storm een weinig te bedaren. De gezellen van Okke grepen nieuwen moed en riepen elkander toe: «Nu zal het met Gods hulp wel gaan.» — «Wat?» schreeuwde Okke verwoed, *Die* is dood en koud! rep je maar! het moet zonder hem gaan!»

Hij had dit niet gezegd of een felle bliksemschicht schoot uit, vergezeld van een knallenden donderslag, terwijl een reusachtige golf over het schip rolde en den krachtigen schipper Okke wegsloeg van bij het roer. Hij verdween voor altijd in de diepte. Ook het schip schijnt vergaan en gezonken te zijn. Althans oude lieden daar in den omtrek weten, dat voor ruim zestig jaren, midden in het weiland «Okke-hel», de top van den mast van Okkes schip

nog zichtbaar was en eenige voeten boven den grond uitstak. De daar grazende runderen gebruikten dezen paal om er hunne huid aan te rossen; hierdoor is hij eindelijk bij den grond afgebroken en spoedig daarna was zijne standplaats niet meer terug te vinden.

Frederik, abt van Mariengaard.

De stichter van het klooster Mariengaard, abt Frederik, was reeds in de jeugd anders dan kinderen gewoonlijk zijn. In plaats van luidruchtige spelen, zocht hij de eenzaamheid, tot het opzeggen van gebeden, het bouwen van kleine kerken en altaren, en het nabootsen van kerkelijke plechtigheden.

Zijne moeder Suitburga, eene vrome weduwe, ontving den raad hem te laten studeeren en zij wenschte niets liever, maar het ontbrak haar daartoe aan geldelijk vermogen. Nu gebeurde 't eens dat zij, aan den arbeid zijnde, eene slang zag kruipen met een zilveren, maar verdraaiden ring om den hals. Zij greep het dier en ontdeed het van den ring. Na lang vruchteloos den eigenaar te hebben gezocht, meende zij eindelijk den ring te mogen aannemen als een geschenk van den Hemel, bestemd om de kosten der opleiding van haren zoon te bestrijden.

Het eerste onderricht ontving Frederik van den pastoor te Hallum; vervolgens studeerde hij te Munster, en overtrof daar spoedig zijne medeleerlingen. Maar na eenigen tijd verscheen hem de Heilige Caecilia, zijne beschermheilige, die hem vermaande langer niet alleen aan eigen oefening te denken, en naar Hallum terug te keeren. Daar werd hij, den vereischten ouderdom bereikt hebbende, tot pastoor aangesteld.

Het gebeurde eens dat hij, als pastoor aldaar, bericht ontving, dat in een naburig dorp een catechumenenkind was overleden zonder gedoopt te zijn. Het was toen de gewoonte, dat kinderen, in de vasten geboren, buiten doodsnood tot Paschen toe werden bewaard ten doop. De vrome priester begaf zich onmiddellijk naar de kerk, waar hij voor het altaar van Maria nederknielde en bad, dat het kind voor korten tijd in het leven mocht terugkeeren ten einde nog gedoopt te kunnen worden. Hij versterkte zelfs zijn gebed met de bezwering, dat hij geen spijs meer zoude gebruiken en geen arbeid meer verrichten, indien zijne bede onverhoord bleef. Een en ander had de gewenschte uitwerking. Het kind herleefde, werd gedoopt en stierf den dag daarna voor goed.

Igo Galama te Ezonstad.

De vijfde potestaat van Friesland, Igo Galama, werd gekozen in 867. Uitstekend krijgsman en vurig beminnaar van zijn vaderland, deed hij al het mogelijke om de inwendige rust en welvaart van Friesland te bevorderen. Het oude gebruik, om wachten langs de zeekust te plaatsen, — door zijne voorgangers veronachtzaamd, — werd door Galama op nieuw ingevoerd, om te waken tegen de invallen der Noormannen en tevens te letten op den toestand der zeedijken, die in dien tijd nog niet zeer sterk waren. Eens te Ezonstad zijnde, waarschuwde Galama de inwoners bijzonder om op hunne hoede te zijn tegen de zoo gevreesde Noormannen, en zeide bij die gelegenheid:

Haadet goede wacht tyan da Nordera oordt,
Want vuyt da Grimma herna comt ws all quaed voort.
(Houdt goede wacht tegen het noorder oord,
Want uit dien grimmigen hoek komt ons alle kwaads voort).

Ezonstad was oudtijds een stedeke aan de Lauwers, gebouwd omstreeks 341, door Odilbald, den zesden hertog der Friezen. In 808 werd deze stad door de Noormannen bijna geheel uitgeplunderd en afgebrand, doch met hulp van het rijke Staveren spoedig herbouwd. De buurt Ezumazijl, aan de Lauwerszee in Oostdongeradeel, is de plek waar de oude stad heeft gestaan. Eenige nederige huisjes onmiddellijk daarbij, dragen nog den naam van *Iezumbûrren*, Ezonbuurt.

De oude noorsche *Vikingen*, letterlijk Wijkkoningen (zie Frithiof-saga) zochten op hunne zeerooverstochten naar *wijk*plaatsen, waar zij met hunne schepen veilig konden liggen. De Noormannen landden dan ook bijna altijd in de Lauwerszee of in de Middelzee.

De gebroeders Joulsma.

In het laatst der tiende eeuw had Friesland veel te lijden van de noorsche zeeroovers. Onder de verdedigers van 's lands vrijheid en veiligheid muntten vooral uit de broeders Britsanus, Ilsta, Jeltse en Hotse Joulsma. Zij woonden op eene stins, Britsenburg genaamd, nabij de Middelzee en niet ver van het tegenwoordige dorp Britsum, dat naar de stins genoemd schijnt te zijn.

In 1291 vond men daar in den grond de fondamenten eener oude

kapel, die ten oosten der stins had gestaan, benevens een rooden vierkanten steen met een latijnsch opschrift, waarvan oude schrijvers deze vertaling geven:

„Britzenborgh ben ik ghenand,
Ter eerhen fen Britzanus wel bhecand."

Verder vond men de grafsteenen der vier broeders, met latijnsche opschriften, die vertaald aldus luidden: «Britsanus Joulsma, verdediger van Friesland, ligt hier begraven. Overleden in het jaar 992, den 3 Februari.» — In dit graf vond men een geraamte van 9½ voet lang.

Op den tweeden steen stond:

„Ilsta Joulsma, overleden in het jaar 993.
Ilsta Joulsma, van moede groot,
Leyt hier begraven ende doodt.
Syn broeder Britsanus en hy eenpaar,
Beschermden Friesland menich jaar.
Dus is ter eeuwiger memorie syn
Dit hier gehouwen op desen styn (steen)."

Op den derden las men:

„Jeltse Joulsma die name myn,
Plach den Noordtman verdrietich te syn.
Door my synse t'allen tyden fyn
Wt Frieslant verdreven met fenyn.
So dat de Noordtsche kere dreng
Myn dood begeerde over lang.
Overleden 998."

En op den vierden:

„Hotza Joulsma was ick gehieten,
Die Friesen mochten myns genieten.
Wtgongh [1]) was door my geraseert
Ende ganschelijk gedistrueert,
Omdat ick, met hulpe van haerder hand,
Den Noortman soo dikwils verdreef met schandt.
Ick was de laetste van myn geslacht.
Siet waartoe heeft my de doodt gebracht.
Overleden 2 M. 998.

Stem uit de lucht.

Graaf Dirk de Derde van Holland wilde den dood van zijnen vader Arnout op de Friezen wreken en trok daarom in het jaar 1018 met eene groote legermacht naar de oostzijde van het Flie.

[1]) Uitgong, eene stad aan de Middelzee, ter plaatse van het tegenwoordige dorp Berlikum.

Keizer Hendrik had hem den hertog van Lotharingen, Godfried met den Baard, en vele andere dappere helden ter hulp gezonden. Toen nu van weêrszijde veel volks slagvaardig tegenover elkander stond, hoorde men plotseling uit de lucht eene verschrikkelijke stem, die riep: «Vliedt! vliedt! vliedt!» Op hetzelfde oogenblik namen de Hollanders de vlucht en liepen een ieder zijn eigen weg, zoo snel mogelijk, zonder zelfs om te zien. En bisschop Adelbold van Utrecht, door graaf Dirk gevankelijk medegevoerd, ontkwam nu en ging over tot de Friezen, die vervolgens in hunnen opstand tegen Holland door hem werden ondersteund.

Het opschrift op de poort te Nijmegen.

Boven eene der poorten van Nijmegen heeft een in steen gehouwen latijnsch opschrift gestaan: *Huc usque regnum Stauriae*, waaronder: *Frisiacum*. De lieden daar, n.l. die latijn hadden geleerd, lazen hier uit: «Doe alle menschen wel al is hij ook een Fries.» (NB. Zij beschouwden dus de Friezen nog wel als menschen!) — Anderen vertaalden: «Tot hiertoe strekt het rijk van Staveren», de oude friesche koningstad. Weêr anderen meenden, dat deze beide vertalingen onjuist zijn en het woord *stauria* moest beteekenen *steur* of *tol*, omdat de Friezen tolvrij waren, welk recht zich ook wel tot den IJsel zal hebben uitgestrekt. Althans nog in het laatst der vorige eeuw wist een burger van Staveren de Nijmegers met oude bewijsstukken te overtuigen, dat die van Staveren vrijdom hadden van tol.

Op Ameland heeft in vroeger eeuw eene oude vrouw geleefd, een vroed en welmeenend mensch, die in goeden ernst haren kinderen de les voorhield: «Doe alle menschen wel, al is hij ook maar een Fries.»

Friezen in Amerika.

In het jaar 1030 zijn eenige friesche edellieden aan den Wezer onder zeil gegaan om nieuwe landstreken in het noorden op te zoeken. Zij stevenden IJsland ver voorbij; een gedeelte hunner schepen verging toen in een vervaarlijke draaikolk. De overgeblevenen landden eindelijk aan een hooggelegen land, dat in later tijd Mexico is genoemd. Zij ontmoetten daar vele zwarigheden en had-

den zich niet alleen tegen wilde menschenstammen te verweeren, maar ook tegen groote troepen bloedhonden. Doch zij kwamen alle moeielijkheden te boven en zijn de eersten geweest, die goud en zilver in het vaderland hebben gebracht.

Ook het groote en woeste landschap Chili in Zuidamerika is het eerst door de Friezen bevolkt geworden, zoodat de latere inwoners van dat land oorsprongshalve Friezen zouden kunnen heeten. Toen de Spanjaarden de nieuwe wereld veroverden, vonden zij daar in Chili een christen-kruis, dat door het doen van wonderteekenen vermaard was geworden. Zij namen eene der koningsdochters gevangen; deze verklaarde dat de eerste bewoners van Chili Friezen waren geweest en dat zij zelf in rechte lijn van Friso afstamde. De huizen en wapenen waren daar met arenden beschilderd, iets wat ook bij de oude Friezen gebruikelijk was. Verder merkten de Spanjaarden op, dat het woord *chile* of *cile* in de taal van dat land, evenals bij de Friezen, *koud* of *kil* beteekende.

Eene kerk op ossenhuiden gebouwd.

De eerwaardige bisschop Koenraad wilde te zijner gedachtenis aan den westkant van Utrecht eene kerk stichten ter eere van onze Lieve Vrouw. De bodem echter was daar zoo moerassig, dat het fondament geene zuilen kon dragen; het water drong steeds uit den grond. Maar er was onder de bouwlieden een Fries met name Pleberus, die wilde aannemen de grondvesten en zuilen van het gebouw vast te zetten, doch hij eischte daarvoor eene, naar de meening des bisschops, te groote som. Nu gaf de bisschop kostbare geschenken aan den zoon des bouwmeesters, om den jongeling over te halen aan zijnen vader het geheim te ontlokken. Dit gelukte. Nu werden op den wellenden grond ossenhuiden gespreid, hierdoor verkregen de fondamenten en zuilen een stevigen grondslag en de kerk werd voltooid en gewijd.

Maar de Fries Pleberus vatte een doodelijken haat op tegen den bisschop en zinde op middelen om hem te dooden. En als in het jaar des Heeren 1099 de bisschop eens de mis had gelezen en in zijnen tuin de getijden bad, naderde de Fries, trok, door ingeving van den booze, zijn mes en vermoordde hem.

De rampzalige ziel.

In het jaar 1219, toen heer Wido abt van Klaarkamp was, kwam heer Henricus, abt van Aduard, in den quadragesimatijd, d. i. in de vasten, het klooster Klaarkamp visiteeren en bezocht toen ook de zusters in Nazareth. In dien nacht, na afloop der metten, toen hij nog een weinig ging liggen, had hij het navolgende visioen. Het kwam hem voor, dat hij zich bevond in een vertrek met gesloten wanden, waar hij zwaar zuchten hoorde. Maar hij zag niemand. Het weeklagen hield hoorbaar aan, zoodat hij, zich daarover verbazende, uitriep: «Ik bezweer u bij onzen Heer Jezus Christus, zeg mij wie gij zijt.» — Hierop volgde geen antwoord en hij herhaalde den aanroep. Nu was het alsof er iets dicht bij hem naderde. Hij voelde het maar zag niets en hoorde deze woorden: «Ik ben een rampzalige ziel.» — Hij hernam: «Uw zuchten is naar genoeg, echter weet ik niet wat de oorzaak is uwer ellende.» — Zij antwoordde: «Ik ben in de zwaarste pijnen.» — Hierop vroeg de abt: «Wat is de oorzaak uwer straffen?» — «Dat ik mijne kuischheid niet bewaard heb.» — Nu vroeg hij: «Waart gij man of vrouw?» — «Vrouw» luidde het antwoord. — «En hoe is uw naam?» — «Maria,» was het antwoord en hij vervolgde: «Kunt gij geholpen worden?» — Hierop gaf zij geen antwoord, maar tot smeeken overgaande bad zij hem: «Ik verzoek u bij den almachtigen God, dat gij ten minste eenen psalm en bovendien eenige missen laat lezen.» — Toen de heer abt op hare beden zich bereidwillig had verklaard vroeg hij nog: «Zoude ik u kunnen zien?» — Nauwelijks was dit woord over zijne lippen of hij zag voor zich staan een schoon jeugdig meisje, op kloostermanier met geschoren hoofd, in eene donkere pij. Doch toen hij haar nog verder wilde ondervragen, zoowel naar haren staat als naar den toestand van eenige andere zielen, werd zij opontboden. — Hare eerste gezegden en wat hij gezien had deelde hij mede aan den abt van Klaarkamp en verder aan eenige monniken, maar er was niemand die het begreep of uitleggen kon. Het visioen werd ook medegedeeld aan de zusters van Nazareth, doch daar wist men van geene Maria.

Henricus begreep dat zulk een duidelijk gezicht hem zeer zeker niet zonder reden was ten deel gevallen. Bij zijn bezoek aan Sion, evenals Aduard, Klaarkamp en Nazareth een geestelijk gesticht van de Bernardiner orde, deed hij ook daar aan de nonnen mededeeling

van zijn visioen en deed onderzoek naar zijne Maria. En ziet, eene der zusters, van moeders zijde eene tante van diezelfde Maria, dit hoorende en zich verbazende, vroeg den abt in het geheim te spreken. Dit toegestaan zijnde zeide zij hem: «Heer, die Maria was eene dochter van mijne zuster en non van de zwarte orde, in een klooster in Friesland, Bredehorn genaamd [1]). Zij is voor acht jaren overleden. Zich eens bevindende in een voorwerk van dat klooster, heeft een geestelijke haar verleid. Maar toen zij bij de bevalling in doodsgevaar verkeerde, liet zij haar vader en moeder met twee harer zusters, die gehuwd waren, en ook de dochter van haar moei uit Sion bij zich komen. Aan deze hare bloedverwanten beleed zij met hartelijk beklag hare zonde en blies daarop den laatsten adem uit. De nabestaanden waren zoo wanhopig omtrent het behoud harer ziel, dat zij geen beneficie voor haar bekostigd hebben.»

De abt spoorde nu de verwanten aan dit verzuim te herstellen en liet zelf in de kloosters, onder zijn toezicht staande, zeer vele psalmen en zielmissen lezen.

Gevecht in de lucht.

In het jaar 1304 hoorde men, tusschen Warns en Scharl, op zekeren nacht tegen twaalf uur een luid geroep in de lucht: «Helpt, helpt, helpt!» Toen de menschen verschrikt uitliepen, zagen zij hoog in de lucht twee gewapende mannen, die elkander bekampten even alsof zij op den vasten grond stonden. Achter ieder dezer strijders stond een groote hoop volks, die door hunne bewegingen lieten blijken, dat zij de mannen aanmoedigden. Dit duurde langer dan een uur. Toen delfde een der strijders het onderspit en de overwinnaar liet zich door de beide tegenover elkander staande volkshoopen de handen reiken. En op hetzelfde oogenblik verdween alles.

Zeemenschen.

In het jaar 130 verschenen er zee- of meermannen aan de friesche kusten en zwommen aan de bochten heen en weêr, uit en in. Twee hunner kwamen aan land en gingen eenigen tijd in Friesland rond, zonder echter aan eenig mensch leed te doen. Te Westerbierum (een thans sinds lang verdwenen dorp) sprongen zij weder in de zee.

[1]) In Oostfriesland was een Benedictijner klooster, Bredehorn genaamd.

In het jaar 1305, den 10den Maart, werd in het midden der zee een zeeridder gevangen, die in volle wapenrusting was en zeer fraai en welgemaakt van lijf en leden. Om hem door ieder te laten bewonderen, werd hij door het land rondgevoerd, doch reeds in de derde week stierf hij te Dokkum.

Tegen het einde van 1390, kort voor den dood des hertogs Albrecht van Beieren, graaf van Holland, kwam, bij gelegenheid van een zwaren storm, een wild en ongetemd zeewijf in de Zuiderzee te voorschijn. Door eene opening in den zeedijk is zij in het Purmermeer gedreven, slapende en wakende, van het eene einde naar het andere, zoekende schuilplaats en voedsel op den bodem des waters. Zij droeg geene kleeding, maar was met allerlei watergewas behangen. Langen tijd zwom zij daar heen en weêr, niet wetende waarheen te gaan, want de opening in den dijk, door welke zij gekomen was, had men gedicht. Vrouwen en meisjes, die van Edam of elders, met schuitjes over de Purmer kwamen varen, om hare koeien te melken, zagen het zeewijf drijvende of zwemmende en verwonderden zich zeer en werden vol angst. Maar toen zij haar meermalen hadden gezien, werden zij moediger. Zij waagden 't, het vreemde wezen naderbij te beschouwen; ten slotte vereenigden zij zich, grepen de meermin aan en trokken haar met geweld in een der scheepjes. Zij brachten haar te Edam in de stad; maar niemand konde hare taal verstaan, en zij verstond de taal der Edammers niet. Maar zij werd gewasschen, men trok haar behoorlijke kleeding aan en gaf haar goede spijs te eten. Zij echter betoonde zich steeds geneigd om weêr te water te gaan, maar werd daarvoor te goed bewaakt. Van allerwege stroomde men toe om het zeldzame schepsel te zien. De Haarlemmers wenschten haar van de Edammers over te nemen en deze namen hierin genoegen. Te Haarlem leerde zij spinnen en leefde daar, tot zij eindelijk stierf. Zij werd op het gewijde kerkhof begraven, omdat zij dikwijls het heilige kruisteeken gemaakt had.

Het doorsneden tafelkleed.

Willem de Vierde, graaf van Holland, sneuvelde in 1345 bij Staveren, en werd met nog acht van zijne legerhoofden in de kerk van het Hartwerder klooster begraven.

Hertog Willem van Beieren, graaf van Oostervant, zat op eenen

avond des jaars 1395 met vele vorsten, graven en heeren aan den disch bij koning Karel den Vierde van Frankrijk, en allen waren vroolijk en welgemoed. Daar trad een heraut des konings in de zaal; hij sneed het tafelkleed, dat vóór hertog Willem lag, in tweeën en zeide: «Het betaamt niet dat een vorst of heer, die schild noch wapen heeft, aanzit aan des konings tafel.» — Hierop werd hertog Willem ten hoogste beschaamd en ternedergeslagen. Hij antwoordde: «Ik heb schild en wapen; hoe kunt gij zoo iets zeggen?» Maar een andere heraut zeide: «Heer, gij hebt die niet, want uw oudoom graaf Willem van Holland is niet slechts door de Friezen verslagen, maar ligt zelfs nog ongewroken begraven bij den vijand.»

Deze woorden troffen den hertog diep, doch hij zweeg; hij vertrok uit Frankrijk naar Henegouwen, vreezende onder de oogen zijns gestrengen vaders te komen. Aan dezen schreef hij en smeekte, ja bezwoer hem, die schande van zijn geslacht af te wasschen. Dit beloofde hertog Albert, terwijl hij verklaarde: «Dit zal mijnen kinderen voortaan niet meer voorgeworpen worden; Willems dood wil ik wreken, zoo God mij spaart tot het volgende jaar.» — En dat woord hield hij.

Het doodshoofd op Harkema-state.

Op Harkema-state, vroeger een adellijk slot, thans eene boerenhofstede onder Tjummarum, werd tot voor korte jaren een doodshoofd bewaard. Op de bovenste plank eener kast stond het in een schotel of nap, en hoewel niemand het een huissieraad vond, men dacht er nimmer aan het te verwijderen. Deed men dit, men zoude het huis en de boerderij blootstellen aan onheil en tegenspoed. Ten tijde der kruistochten, namelijk, woonde op de stins een jonker Roorda. Hoewel reeds gehuwd, besloot hij deel te nemen aan een tocht naar het heilige land. Het is begrijpelijk dat dit besluit aan zijne jeugdige gade zeer smartte. Zij keurde 't niet af dat haar man het heilige graf ging helpen verdedigen; zij begreep zeer goed dat zijne eer hem niet toeliet tehuis te blijven, maar de mogelijkheid, dat zij haren echtvriend nooit terug zoude zien, deed haar pijn. Hij troostte haar en zeide: «Gij zult mij terug zien, zoo niet levend, dan dood, en al is het dan ook maar enkel mijn hoofd.»

In Palestina gekomen, gelastte de jonker zijn schildknaap om, ingeval hij in den krijg mocht vallen, zijn hoofd te bemachtigen en daarmede onverwijld naar Friesland te reizen. En zoo geschiedde het. Jonker Roorda viel met eere en de schildknaap bracht het hoofd aan de bedroefde weduwe. Zij bewaarde dit tot aan haren dood en had weten te zorgen, dat het ook later in eere werd gehouden. En toen na verloop van twee of drie eeuwen de oude stins moest plaats maken voor een fraai slot, werd het doodshoofd daarin overgeplaatst. En toen weêr een paar eeuwen later ook het slot moest verdwijnen en vervangen werd door een boerenhuis, werd het doodshoofd ook hierin opgenomen en bewaard tot op onzen tijd.

Ik weet niet hoelang het geleden is, dat op die plaats een nieuwe boer kwam wonen, die den spot dreef met alle vroeger geloof. En om dit een slag in het aangezicht te geven, misschien ook omdat hij dat oude doodshoofd niet meer in de kast wilde houden, liet hij het begraven, op het kerkhof, naar ik meen.

Dat er sedert een tijd van achteruitgang voor den landbouwer is aangebroken, weten wij allen.

In den laatste der kruistochten, ondernomen in 1217, is 't gebeurd, dat de legers der Christenen en Turken tegen elkander overstonden en zich voor den strijd gereed maakten. Een moorsche prins, een vervaarlijk groot en forsch man, trad uit het turksche leger, en daagde met veel gesnork den dappersten ridder onder de Christenen uit tot een kampgevecht. Een friesche jonker uit het geslacht Roorda van Genum verzocht en verkreeg verlof om den pocher tegemoet te treden. De moor dreef den spot met hem; maar de kampstrijd begon. Roorda weerde zich zoo, dat de moor eindelijk, met wonden overdekt, ter aarde viel. Hierop ontstond in het leger der Christenen een luid vreugdegejuich. Roorda hieuw den moor den kop af, stak dezen op zijn zwaard en werd daarop met eerbewijzen overladen.

Naar aanleiding dezer heldendaad werd de jonker tot ridder geslagen en hem toegestaan een moriaanshoofd in zijn wapen te voeren, wat hij en zijne nakomelingen, (namelijk de Roorda's van Genum, niet die van Tjummarum), sedert altijd hebben gedaan.

In Iduna, 7de boek, bl. 144, wordt medegedeeld dat het doodshoofd te Tjummarum in een afzonderlijk kastje betimmerd was en niet van zijne plaats kon worden genomen, of men had eene ge-

duchte spokerij te verwachten. Een lichtzinnig jongeling heeft het eens gewaagd, het doodshoofd weg te nemen en buitenshuis te verbergen. Maar nu brak er in huis een helsch rumoer los, dat aanhield tot de jongeling zijne daad had bekend en het doodshoofd weêr op zijne plaats was gezet.

Val-pert en Sta-pert.

Ten noorden van Wommels, niet ver van het dorp, staat een flink, niet nieuwerwetsch boerenhuis, met in den gevel een witten steen, waarop men met zwarte letters leest: Wal Part. 1741. In dit jaar is het huis gebouwd. Ten zuiden van Wommels stond vroeger een boerenhuis, dat Sta-pert heette; dit is reeds voor jaren afgebroken.

Ter plaatse dezer twee boerenhuizen stonden in den overouden tijd twee adellijke stinsen, en ieder dezer stinsen werd bewoond door een adellijken jonkheer; de een heette Agge, de ander Bokke. En deze twee jonkheeren waren verliefd op eene en dezelfde jonkvrouw, de bekoorlijke Bertha, de eenige dochter van een friesch edelman en de oogappel haars vaders, omdat zij reeds weinige dagen na hare geboorte moederloos was geworden. Bertha was er meê verlegen aan wien de voorkeur te geven. Haar vader stelde daarom aan de minnaars een tweegevecht voor. Wie overwon, zou de hand der jonkvrouw verwerven.

Hevig was de kampstrijd, lang bleef de kans onbeslist. Eindelijk deed Agge het paard van Bokke nederstorten: de berijder had hierdoor verloren. De omstanders riepen: «Daar *valt* Bokkes *pert.*

Agge verwierf dus Bertha, en omdat zijn paard staande was gebleven, noemde hij zijne stins: Sta pert. Die van Bokke werd van toen aan Val pert genoemd, welke naam later verbasterde tot Wal part.

Naar anderen willen, heeft een ridder uit de familie die zich later Stapert noemde, eens op den weg een hollend paard ontmoet, bereden door een aanzienlijk heer. De ridder greep het paard in den teugel en riep: «Sta pert!» Vandaar de familienaam.

De Zuiderzee.

Omstreeks het midden der 13de eeuw konde men nog over een raster of vonder van Staveren naar Enkhuizen gaan, zoo eng was

het Flie, de tegenwoordige Zuiderzee, wier uitgestrektheid toenam naarmate het Borndiep of de Middelzee aanslibde. Deze was in de laatste helft dier eeuw tusschen Leeuwarden en Marsum reeds niets meer dan een betrekkelijk nauw vaarwater.

In het begin der 15de eeuw ging men bij laag water nog over een raster van Harlingen naar Terschelling.

Sikke Sjaardema.

Sikke Sjaardema, de achtste potestaat van Friesland, werd tot deze waardigheid benoemd in 1234 of iets later.

De hollandsche graaf Willem de Tweede, die tevens roomsch koning was, zocht ook de heerschappij over Friesland te verkrijgen en wel door list en omkooperij, omdat hij er anders geen kans toe zag. Eerst zocht hij de geestelijkheid te winnen door geschenken en het verleenen van voorrechten, maar toen hij ten slotte dien heeren voorstelde om hem als heer over Friesland aan te nemen, maakten zij zich er af met den graaf te antwoorden, dat hij over die zaak met den potestaat had te onderhandelen. De graaf wendde zich toen tot Sikke Sjaardema met eenen brief, die overvloeide van aanbiedingen van weldaden en gunstbetooningen, ingeval de potestaat wilde medewerken; dan zoude het potestaatschap erfelijk aan het geslacht Sjaardema worden verbonden. Zeer teleurstellend voor den graaf was het antwoord van den eerlijken, vrijen Fries. Sjaardema's brief aan Willem luidde aldus:

«Grootmachtige Koning!

«Wil u niet te vergeefs vermoeien. Meent gij, dat ik om mij en mijn geslacht te verheffen, een verrader wil zijn, en de nakomelingen van die vrijheid berooven, welke onze voorvaderen boven alle goederen geschat hebben? Verre zij van mij een geldgierig en oneerlijk hart! Vaarwel! en wil mij met uwe brieven niet meer begroeten in diervoegen; want ik wil na dezen geene van u ontvangen. Uit onzen huize Sjaardema.»

Om den hollandschen graaf nog meer te grieven, liet Sjaardema eene gouden munt slaan, waarop aan de eene zijde: Sixtus Sjaardema potestas Frisiae (Sikke Sjaardema, potestaat van Friesland), en op de andere: Libertas praevalet auro (vrijheid is meer waard dan goud).

Staveren en het Vrouwezand.

Staveren is de oudste en was weleer de grootste en rijkste stad van Friesland, een machtige koopstad, waar ook de friesche koningen hun verblijf hielden. Maar na de dertiende eeuw begon deze grootheid te tanen en ook watervloeden hebben het grootste deel, het eigenlijke oude Staveren, met het vermaarde klooster van Sint Odolf vernield.

De inwoners muntten oudtijds uit in de zeevaart; hunne zeelieden zijn de eersten geweest, die door de Sont in de Oostzee kwamen. Hierdoor hadden hunne schepen met die van Molkwerum en Hindeloopen daar groote voorrechten. Toen stegen de weelde en pracht er ten top. De kroniekschrijvers vermelden dat de stoepen en de kloppers der huisdeuren er met goud werden beslagen. Het is zeer wel mogelijk dat die rijk met verguldsel werden gesierd, maar het waren de *stoopen* of drinkkannen die men daar met goud liet beslaan. Doch zoo weelderig werden de inwoners, dat zij den naam ontvingen van «*dy forwinde bern fen Starum*», de verwende (niet: verweende) kinderen van Staveren.

Eene rijke koopmansweduwe aldaar, zond een schip naar Dantzig met last om de allerkostelijkste lading die er zoude te vinden zijn, terug te brengen. De schipper meende uitstekend aan dezen last te hebben voldaan, toen hij tehuis kwam met een lading van de schoonste tarwe. Maar hij werd door de rijke vrouw met smaad bejegend; zij had geheel iets anders verwacht. Zij vraagde hem aan welke zijde van het schip hij de tarwe had ingeladen en hij antwoordde: «Aan bakboord.» «Welnu,» zeide zij, «stort ze dan aan stuurboordzijde in zee.» — De schipper waagde het op te merken, dat zulk een overmoed wel eens konde gestraft worden met armoede. Toen trok de vrouw een kostbaren gouden ring van haren vinger, wierp dien in de zee en zeide: «Zoo weinig kans er bestaat dat ik ooit dien ring zal terug zien, zoo weinig kans bestaat er ook, dat ik arm zal worden.» — Maar korten tijd nadien werd de ring terug gevonden in een visch, die haar tot tafelgerecht zou dienen; en 't is der trotsche weduwe vergaan als 't was voorspeld, zij heeft nog om haar brood loopen bedelen.

Ter plaatse waar de lading tarwe in zee werd geworpen is toen de droogte het Vrouwezand voor de haven geschoten en daarop groeide eene plant waaraan aren kwamen, met de gedaante van

korenaren, maar zonder korrels. Staveren is sedert vervallen en ten onder gegaan. En de korenaren zonder korrels groeien daar nog.

Onheilspellende teekenen.

In het jaar 1182 vertoonden zich vier zonnen aan den hemel. Ook zag men gewapende mannen in de lucht en een bloedregen viel op de aarde. — Door een geweldig onweder, dat gepaard ging met een dikke sneeuwjacht, zijn de dijken doorgebroken bij Uitgong aan de Middelzee. Niet lang daarna brandde Uitgong bijna geheel af. Wat er van overbleef werd later door de Noormannen vernield.

Vrouwen redden Leeuwarden.

Op den dag van Sint Simon en Judas hebben eens, voor langen, langen tijd, vijanden de stad Leeuwarden overvallen. Daar nu de mannen juist waren uitgetrokken, grepen de vrouwen oogenblikkelijk de wapenen, gingen de wallen bezetten en drongen eindelijk zoo krachtig op den vijand in, dat deze uit vrees en vol schaamte de vlucht moesten nemen. — In de zestiende eeuw nog werd deze dag jaarlijks feestelijk te Leeuwarden herdacht.

De reine maagden te Franeker.

Het is in den ouden tijd gebeurd, dat de stad Franeker werd belegerd door een machtig leger. De stad was niet bijzonder sterk, maar het krijgsvolk dat er in lag blaakte van heldenmoed. Daar het den vijand niet gelukte de stad te veroveren, werd beproefd door uithongeren de belegerden tot de overgave te dwingen. Dezen echter waren vast besloten tot het uiterste. Het vijandelijk legerhoofd kreeg het te kwaad met zijne krijgsknechten, die aandrongen op betaling der soldij. Het gelukte hem nog telkens, hen tevreden te houden met het uitzicht op plundering der stad. — Binnen Franeker heerschte hongersnood; het volk werd wanhopig en het stadsbestuur was ten einde raad.

Ziet, daar verschenen voor den magistraat twee maagden in het wit gekleed, dragende ieder een brood. «Deze brooden, o Heeren!» spraken zij, «zijn de laatsten die ons overbleven. Zij kunnen ons leven niet lang rekken, noch minder iets beteekenen tot leniging van den hongersnood in de stad. Wij willen op den wal gaan en

deze brooden den vijand toewerpen. Dan zal hij denken dat wij geen gebrek hebben en het beleg opgeven.»

De heeren vonden dit plan uitstekend. De maagden beklommen den stadswal, wierpen de brooden naar den vijand en riepen: «*Sokke brek!*» — De vijand verstond dat zij riepen: «*Sokke gjin brek!*» zulke geen gebrek. Nu geraakte het geduld der soldaten ten einde, zij sloegen aan het muiten en de veldoverste zag zich genoodzaakt het beleg op te breken.

Sedert staan ter weerszijde van het wapen van Franeker geen leeuwen, maar maagden.

Oude voorspellingen.

In de dertiende en veertiende eeuwen waren er omtrent vele adellijke familiën oude voorspellingen. Enkele hiervan zijn door de kroniekschrijvers opgeteekend, waaronder deze:

Az Dequama de middelste boekstave verliest,
En for dy tredde ien othere kiest,
Schilt heag achte wezze in prosperearje.
Den houndert en nog feule jierren der ney,
Schilt meast wirde wey
In declinearje;
Mar wer boppe komme,
As ick wol hab fornomme.

Wanneer Dequama de middelste letter verliest
En voor de derde een andere kiest,
Zal het hoog geacht zijn en voorspoed hebben.
Maar honderd en nog vele jaren daarna
Zal het grootendeels uitsterven
En te niet gaan.
Maar zich later weder verheffen
Als ik wel heb opgemerkt.

De laatste potestaat van Friesland heette Julius Dekema, hij woonde in 1494 te Baard. In 1774 overleed het laatste lid dezer familie, Age Bokkes Dekema, landbouwer op Doijum bij Franeker. Onder zijne nagelaten familiepapieren was een stuk van de veertiende eeuw, een soort van dagboek, bewaard in eenen koker. Hierop vond men deze aanteekening: «Ynt jier Dom. Chris. MCCCXIII wier uwz Boke onder it read kruiz.» In het jaar 1313 was onze Boke onder het roode kruis.» Dit wil zeggen, dat Boke behoorde tot de kruisvaarders die een rood kruis op den arm droegen. — Dit is eene mededeeling van Paulus Cornelis Scheltema, die in zijne woonplaats Franeker den naam droeg van Paulus Lieger.

Eene andere oude voorspelling, geldende het Sjaardemahuis te Franeker, luidt aldus:

Az it oast scil deklenearje,
En it west scil florearje,
Den scil keallehey
Wirde ien molkwey.
Mar az it yn 't oast blieuwt stean
Schilt mey Sjaardama wol gean.

Als het oosten zal afnemen
En het westen zal bloeien,
Dan zal kalehey
Worden een melkweg.
Maar blijft het in 't oosten staan,
Het zal Sjaardema welgaan.

In 1445 werd het oude Sjaardemahuis, staande ten oosten buiten Franeker, afgebroken en het nieuwe gebouwd binnen de wallen aan het westeinde der stad, op eene plaats die destijds *kalehey* werd genoemd. Dit geschiedde tegen den zin van velen, en toen het plan daarvoor bekend werd, kwam men met bovenstaande voorspelling voor den dag. Zij is tamelijk goed bewaarheid. De familie Sjaardema is uitgestorven, het slot afgebroken, en de *kalehey* is een stuk weiland voor melkvee geworden. Later noemde men deze plek het *Sjukkeland*, naar Sjuck van Sternsé, de laatste bewoner van het Sjaardemaslot. Dit land is het terrein waarop thans jaarlijks de groote franeker kaatspartij wordt gehouden.

Groote Rodger en zijne vrouw.

In den overouden tijd woonden groote Rodger, een visscherman, en zijne vrouw in eene armoedige hut op het Roodeklif bij Staveren. Hij was een forsche kerel van acht voet lang en zijne vrouw was slechts een voet korter. Hij vischte op de binnenwateren daar in de nabijheid en ook wel op de Zuiderzee. Het gebeurde eens dat hij, na drie dagen en drie nachten op de wateren te hebben gezwalkt, tehuis kwam; maar de vrouw had geen warme spijs voor hem gereed. Nu werd hij terdege verstoord en zeî: «Wat doe ik met eene vrouw die zoo slecht voor mij zorgt?» In zijn drift greep hij een schippershaak en sloeg haar daarmeê een diepe wond in het been, zoodat zij het bed moest houden wel veertien dagen aaneen. In de eerste dagen kermde zij onophoudelijk van pijn, en Rodger, die spoedig berouw had van zijne daad, verzorgde en verpleegde haar met zooveel nauwlettendheid, dat eene moeder 't niet beter zou hebben kunnen doen. Zoodra de vrouw zich weêr over den vloer kon bewegen, moest hij noodzakelijk zijn werk hervatten, want hij had in twee weken niets verdiend.

Terwijl de vrouw dagelijks in de hut zat, zag zij neder op de Zuiderzee en op de visschersschuitjes die daar langs den oever voeren. Zoo zag zij ook haren Rodger met zijn scheepje naderen. En nu voer de duivel der wraakzucht in haar. Zij bedacht hoeveel smart zij had geleden aan de wond die hij haar had geslagen. Zij nam haar bed op en riep den duivel aan, dat hij het in steen zoude veranderen als zij het liet vallen. Zij wierp het van het Klif naar beneden om Rodger er meê te treffen. De duivel bleef niet

in gebreke; in het nedervallen werd het bed een steen, zoo groot als het bed, — die boven op Rodger nederplofte en hem met schip en al medevoerde naar de diepte. Het opborrelen van het water wees nog eenige oogenblikken de plaats aan waar hij gebleven was; maar van hem noch het schip werd ooit iets terug gezien.

Ook de vrouw kreeg berouw. De verdiensten van haren man missende, werden kommer en gebrek haar deel. Verteerd door wroeging en aan ellende ten prooi eindigde zij haar leven.

Men toont bij het Roodeklif nog de plaats in zee, waar groote Rodger met zijn schip is weggezonken.

Het afgehouwen hoofd.

Aan heer Henricus, van 1293—1301 abt van Aduard, is eens, toen hij met de abten van Klaarkamp en Oldeklooster op reis was naar het generaal-kapittel, het groote wonder overkomen, dat het afgehouwen hoofd van zekeren persoon, weder op den romp geplaatst, hen toesprak en de biecht aflegde. De namen der twee anderen die er bij waren, zijn niet zeker bekend.

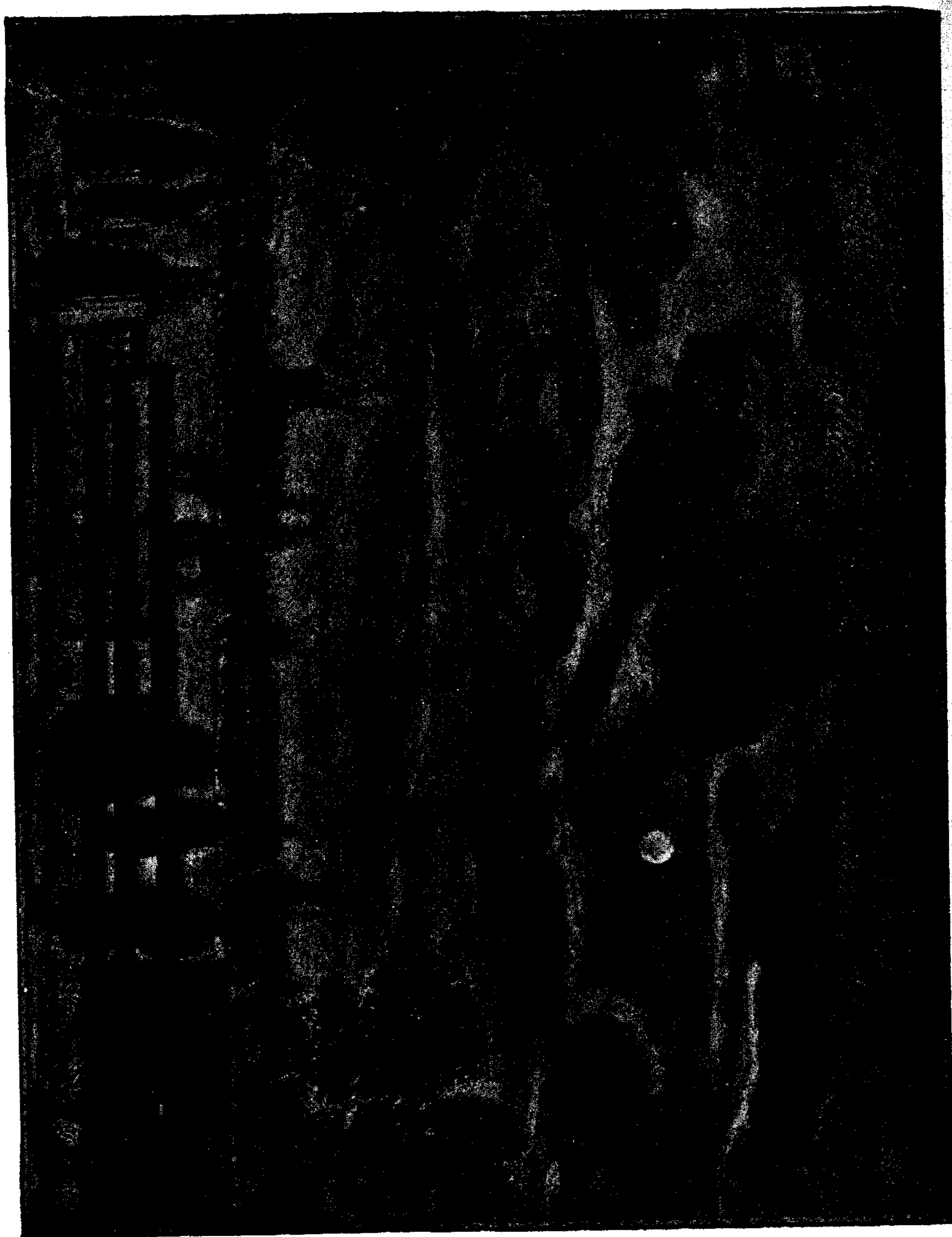
Eelco Liauckama.

De friesche edelman Eelco Liauckama was in de eerste helft der veertiende eeuw abt van het klooster Lidlum in Barradeel. Hij was een zeer ernstig en ingetogen man, en aarzelde niet, zijne onderhoorige monniken en conversen tot tucht en zedigheid te vermanen en zoo noodig te bestraffen. Te Boxum had het klooster vele landerijen, ja, bijna het geheele dorp in eigendom, onder anderen ook twee kleine conventen of uithoven, Monnikhuis en Ter Poorte. De conversen en leekebroeders bedreven daar den landbouw, maar gaven zich over aan een zeer losbandig leven.

Toen abt Eelco hiervan kennis nam, bracht hij een bezoek aan Ter Poorte en onderhield zijne onderhoorigen met nadruk. Zij veinsden berouw, en beloofden zich te zullen beteren. Maar in hun hart waren zij vervuld met wrok. Des avonds werd ter zijner eer, zoo 't heette, een maaltijd aangericht, waarbij goede wijn niet ontbrak. En nu overkwam het den abt, om meer te drinken dan hij gewoon was en kon verdragen. Al spoedig gevoelde hij zich ongesteld en begaf zich naar zijn slaapvertrek. Ten einde zijne ongesteldheid te verbergen, had hij, wat zijne maag terug gaf, telkens

EELCO LIAUCKAMA,
naar de schilderij van L. ALMA TADEMA, kopy van eene oude schilderij, afkomstig van Liauckama-State te Sexbierum; beide in het Museum van het Friesch Genootschap.

geborgen in de mouw van zijn kleed. Maar hij werd bespied en met hoon en spot en met verwijten overladen. Men eischte, dat hij zijn kleed voor hunne oogen zou uitschudden, en toen hij zijne mouw voor hunne oogen uitschudde, vielen er niets dan welriekende rozen in zijnen schoot. — Maar in dienzelfden nacht werd hij met een knuppel doodgeslagen.

Blinde Simon.

In het begin der zestiende eeuw of iets vroeger leefde blinde Simon, een man, begaafd met een profetischen geest. Hij placht te zeggen dat er een zwaard boven Friesland hing, en hij voorspelde, dat zoowel de kloosters als het geheele land jammerlijk zouden worden verwoest, zoodat monniken, priesters en bagijnen, evenals arme boeren en dorpelingen, zouden zwerven door het land, nauwelijks wetende waar zich te bergen. En dit alles is naderhand zoo geschied. Inzonderheid profeteerde hij over het klooster Ludingakerk. Daar zat hij eens in den koestal en begon toen zeer te klagen en te kermen, zeggende: «O Lunekerk! o, Lunekerk! wat zal u overkomen!» — Gevraagd, waarom hij dat zoo zeide, was zijn antwoord: «Ziet, lieve broeders! de tijd zal komen, dat dit schoone klooster Ludingakerk tot den grond toe verwoest zal worden, en van zijne bewoners zal het afhangen of het weêr een klooster zal worden of niet.» — Nu werd hem gevraagd hoe hij dit wist, en hierop zeide hij: «God heeft mij van mijn uitwendig gezicht beroofd; wat weet gij welke verlichting mij de Heer inwendig heeft gegeven?» — Ook heeft hij gesproken over Oldeklooster: «De poort van Oldeklooster zal omgeworpen worden vóór het einde van dezen oorlog. En wanneer de Oldekloosterpoort wordt nedergeworpen, zal de oorlog spoedig een einde nemen.»

De non van Sion.

Gerbrandus, abt van Klaarkamp, werd op de terugreis van het generaal-kapittel, in 1218, zwaar ziek en bereikte met moeite nog de abdij van Foignies (Ardennes), waar hij kwam te sterven. Op het uur van zijnen dood zag eene non van Sion, in geestverrukking geraakt, dat zijne ziel door engelen ten hemel werd gedragen. Zij noemde ook het huis en de plaats van zijn graf en zelfs het gewaad waarin hij begraven werd. Bovendien zag zij, dat aan zijnen

opvolger Wido twee stokken, namelijk herdersstaven, werden gegeven, waarvan hij de eerste wegwierp, maar de andere behield.

Deze Wido was prior in Klaarkamp geweest en vandaar aangenomen tot abt van Sint Bernard (Aduard). Toen nu Gerbrandus bovengenoemd, een zeer rechtvaardig en ordelijk man, in hoogen ouderdom overleed, werd Wido abt van Klaarkamp.

Het kruis aan den hemel.

Toen Oliverius Scholasticus van Keulen het kruis in Friesland en omstreken predikte, verscheen in het dorp Sutherhusen, onder zijn spreken, naast de zon een kruis van blauwe kleur. Op Bonifaciusdag predikte hij in «villa Docheym» (Dokkum) en toen daar vele duizenden bijeengestroomd waren, verscheen er een groot wit kruis, uit een balk met een dwarsbalk kunstig samengesteld. — «Dit teeken zagen wij allen» — dit zijn woorden van Oliverius. — «Het werd allengs van het noorden naar het zuiden voortbewogen. Bij dit visioen waren aanwezig onze abt heer Henricus en Winandus zijn monnik, die zelf dit ook gezien hebben.»

De witte vrouw te Sloten.

Toen heer Jan van Wassenaar in 1523 ijverig medehielp om de Gelderschen uit Friesland te verdrijven, werd hem bij het beleg van Sloten op zekeren nacht door eene witte vrouw den dood aangekondigd. Zij verscheen hem als eene spookgestalte van meer dan menschelijke grootte, terwijl hij de ronde deed langs de wachtposten, en sprak hem deze woorden toe: «Waarheen, gij kind des doods? Wat hebt gij in en met Friesland te maken? Hier en nergens anders zult gij omkomen.» — Den volgenden dag werd hij door een kogel in den arm getroffen, aan de gevolgen waarvan hij te Leeuwarden stierf op den 4 December 1523.

Skerne Wybe.

Wybe Sjoerds Sirtema van Grovestins leefde in de vijftiende eeuw en woonde op zijn huis Grovestins of Grouwstins te Engelum. Later, toen de oude stins werd vervangen door een slot, ontving dit den naam van Sirtemastate. Wybe was een der voornaamste edelen onder de Vetkooperspartij en werd Skerne (geschorene) Wybe genoemd, omdat hij, tegen de toenmalige gewoonte der edelen, steeds

kaalgeschoren was. En dit niet zonder doel, maar om zich te beter te kunnen vermommen. Soms liep hij rond als monnik, soms als gemeen soldaat, een anderen keer was hij boer of schipper, ook wel bedelaar. Zoo speelde hij den verspieder, om achter de geheimen der Schieringers te komen.

Een zijner openlijke heldendaden was, dat hij in 1497 Folkerus, de abt van Lidlum, die door Roorda te Tjummarum op zijn stins gevangen werd gehouden, verloste en de stins in brand stak.

In 1480 woonde op Hottingahuis, te Nijland, Swob Sjaardema, weduwe van Jarich van Hottinga en nicht van Skerne Wybe. Haar broeder Sikke Sjaardema van Franeker, een Schieringer, had haar huis versterkt en uit dezen schuilhoek deed hij nu en dan uitvallen op de Vetkoopers van Sneek en Bolsward. Drie hoofden der Vetkoopers, waaronder ook Wybe, wie dat begon te verdrieten, besloten Hottingahuis met geweld aan te tasten. Met een hoop burgers van Sneek en Bolsward belegerden zij de stins en beschoten haar met kogels uit de groote sneeker busse, zooals zij hun kanon noemden. Maar zij vorderden weinig of niets. Toen de belegering drie weken had geduurd, kwam Sikke Sjaardema met eene bende volks, in den nacht voor Bolsward en overrompelde de stad. Hij hoopte daardoor den vijand te verlokken om Hottingahuis in den steek te laten en naar Bolsward te komen. De Vetkoopers begrepen dit en zonden slechts een gedeelte van hun leger, waarmede 't gelukte Sjaardema uit de stad te verdrijven.

De inneming van Hottingahuis ging echter niet gemakkelijk; de stins was sterk. Eindelijk besloot men te beproeven door geduld het doel te bereiken. Maar Skerne Wybe, altijd bedacht op list, noodigde zijne nicht uit tot een mondgesprek. Swob begreep dat zij op hare hoede moest zijn en hield zich ziek; gesteund door twee mannen kwam zij tot aan de gracht en veinsde niet verder te kunnen loopen. Door teekenen met de hand beduidde zij Wybe, dat hij tot haar moest komen. Hij vreesde verraad en vroeg haar: «Swob nift, is 't lauwa?» Nicht Swob, is het belofte? woord van eer? En zij antwoordde: «Ja, Wibe miich!» Ja, neef Wybe! — Vertrouwende op dat woord, ging hij over de valbrug. Maar terwijl hij met haar sprak, gaf Swob haren geleiders een wenk en de mannen namen Wybe gevangen. Hiervan bleef het spreekwoord: «Swobs lauwe,» zinspelende op slecht te vertrouwen beloften.

Wel werd Wybe spoedig verlost, maar het hinderde hem zeer,

dat hij zich door vrouwenlist had laten verschalken. Hij wreekte zich zooveel hij kon op de Schieringers van Franeker, zonder te letten op de gesloten vredes-overeenkomsten. Sikke Sjaardema, de broeder van Swob, liet zich dit niet welgevallen; hij trok met een leger naar Engelum en belegerde Wybe op zijne stins, die met groote bussen werd beschoten. Wybe, die op de sterkte van zijn huis vertrouwde, stond voor een blind venster het werk der belegeraars te bespieden. Daar trof hem een doodelijke kogel. Toen gaf zijn volk de stins over en deze werd door de Schieringers tot den grond toe geslecht. Dit viel voor den 27 Mei 1482.

Nog twee spreekwoorden zijn er van Skerne Wybe in zwang geweest. «Skerne Wybe deed de menschen goed en kwaad beide.» Dit ziet op zijne listige streken, waardoor hij zijnen vijanden veel nadeel en zijnen vrienden veel voordeel deed. — «Hij is een man als Skerne Wybe, buitensporig of niets.» Ook dit zag op het vreemde van zijn karakter. Hij zelf was gewoon te zeggen: «*Net to froed, net to tsjoed,*» niet te goed, niet te kwaad. Dit is tamelijk hetzelfde als: Niet al te rechtvaardig, niet al te goddeloos. Sommige leden van zijn geslacht hebben later deze friesche spreuk rondom hun wapen geplaatst.

Op de boerenplaats te Engelum, staande waar voor eeuwen de stins van Skerne Wybe stond, werden langen tijd op den zolder een harnas en een kogel bewaard. Men zeide dat dit het harnas was, door Wybe zelf gedragen, en dat deze kogel dezelfde was, die hem het levenslicht heeft uitgeblazen. Deze voorwerpen van hunne plaats te verwijderen werd niet raadzaam geoordeeld, het zoude dan op den zolder gaan spoken. — Maar die voorwerpen zijn er thans niet meer.

De twist om Bolsward voorspeld.

In het jaar 1479 stierf Tjaard Jongama, heerschap te Bolsward. Zijn zoon Goslik was toen nog een kind, en nu haalde de stad Bolsward Juw Jongama in, om de stad te regeeren tot de meerderjarigheid van Goslik. Maar Wyts, de moeder van Goslik, nam hierin geen genoegen, en ook sommige heeren der stad wilden even als zij, den ouden Douwe Sjaardema, te Franeker, of Sikke zijnen zoon, tot tijdelijk regent van Bolsward aangesteld hebben. Het stadsbestuur echter meende, dat deze eer aan Juw, als naasten bloedverwant, toekwam. — Wyts trad nu in overleg met Douwe en

Sikke Sjaardama, waarvan het gevolg was, dat Sikke met eene legermacht naar Bolsward trok en Juw Jongama uit de stad verdreef. Hieruit ontstond een familieoorlog, die lang duurde en vele rampen na zich sleepte.

Omtrent dezen twist om Bolsward waren lang te voren verschillende voorspellingen uitgesproken. Peter van Thabor deelt mede, dat Edo Jongama, heerschap te Rauwerd, hem zelf had gezegd, in zijne jeugd van zijne ouders en andere lieden, die het ook weêr van hunne ouders en voorouders hadden, meermalen te hebben gehoord: «Wanneer in Bolsward twee hoofden tegen elkander opstaan, zal daardoor onheil over geheel Friesland worden gebracht.» — Deze twee hoofden waren Goslik en Juw Jongama.

Toen in 1470 in Bolsward een kind met twee hoofden werd geboren, zeiden allen die van de oude voorspelling wisten: «Dit is het teeken van de twee hoofden, die tegen elkander zullen opstaan in Bolsward.» Doch Peter van Thabor verklaart: «ic was toe Boelswert doe dit kynt storf; ende ic saecht begraven toe Oldehoef op 't kerckhof, niet veer van die zuderdoer. Mer bloet en heb ickes niet ghesien.»

Omtrent dezen tijd sprak de oude Goslik Jongama, vader van Tjaard, in een gezelschap, onder het toebrengen van een grooten hoorn bier aan twee anderen, deze woorden: «Twa ief trya wywen sinter commen wt Oesterland in Westerland: da schella al Friesland fordeerra; iefta wrmits hyarrem schel al Friesland fordoeren wirda.» (Twee of drie vrouwen zijn gekomen uit Oostergo in Westergo, die zullen geheel Friesland verderven, of door haar toedoen zal geheel Friesland worden verdorven.) Verder zeide hij nog: «Harinxma folck to Snits habba dier een fan.» (De familie Harinxma te Sneek heeft eene dezer vrouwen.) — Deze was Wyts Jongama, toen nog gehuwd aan Juw Harinxma. Zij was uit Oostergo, geboren te Rinsumageest bij Dokkum. Weduwe geworden, huwde zij met Tjaard Jongama en schonk hem twee kinderen, Goslik en zijne zuster Anske.

In 1494 werd op zekeren nacht omstreeks twee uur, in de nabijheid van Bolsward, een vervaarlijk geraas en getier gehoord, als van strijdende legerbenden. De wacht meende aanvankelijk, dat er werkelijk een gevecht buiten de stad plaats greep, maar 't bleek spoedig dat er niets te doen was. — Doch in hetzelfde jaar brak de familie-oorlog uit.

Groote Pier.

In het jaar 1515 droeg hertog Georg van Saksen zijn recht op het hoofdbestuur over Friesland voor honderdduizend goudguldens over aan Karel van Oostenrijk, graaf van Holland, later Keizer Karel den Vijfde. De Friezen, wie het onder de regeering van den Saks al zeer slecht bevallen was, waren met deze verandering niet ingenomen, want de Hollanders waren van ouds hunne vijanden. Zij zochten hulp bij den hertog van Gelder, die ook met de Hollanders overhoop lag. Deze werd zeer bereidvaardig bevonden, want ook hij wenschte heer van Friesland te worden. Nu stonden weldra Gelderschen en Bourgondiërs, die de Saksers hadden vervangen, in Friesland bloedig tegen elkander over; dorpen en kloosters werden geplunderd en verwoest en de huisman uit zijne bezittingen verdreven.

In dien tijd leefde Groote Pier, dus genoemd omdat hij in lichaamsbouw aanmerkelijk boven de gewone menschen uitstak. Men wil, dat hij een telg was uit het adellijk geslacht van Heemstra. Met meer zekerheid echter weet men, dat hij een eigenerfde boer was te Kimswerd. Ook hier kwam op zekeren tijd een hoop Bourgondiërs branden en wegvoeren wat van hunne gading was. Gelijk vele anderen werd ook Groote Pier van alles beroofd. Dit maakte zijn gramschap gaande en deed hem besluiten voor zijn vaderland te vechten en den vijand te helpen verdrijven of afbreuk te doen. Met vele anderen spande hij samen en bracht een leger op de been van zeshonderd man. Dit ontving den naam van *Arumer Zwartehoop*. Pier en zijn neef Groote Wierd stonden aan het hoofd en bestreden allen, die zij als vijanden van Friesland beschouwden, Saksers zoowel als Hollanders.

De kroniekschrijver Petrus van Thabor, die tegelijk met Pier geleefd heeft, beschrijft hem aldus: «Een groet, swaer man mit grote oghen, grote schouwer ende een groten baert, ende gruweliken van aensyen, sonderlingh als hy toernich was; ende hy was grof ende plomp van spraeck ende wesen; want hy en conste nyet bequaem spreken voert recht ofte voer heeren; mer mit sin groue Fryesche slaghen quam hy mede vort, ende dat gyngh hem alsoe plomp of, dat alle menschen, die daer by stonden, worden beweghen tot lachgen; ende hy was froem ende fel op die vianden, mer hy was redelyk van herten als een Kersten man, want hy hadde een guede meyninck.»

De hertog van Gelder was met de hulp van Pier zeer gediend. De Friezen begrepen niet, dat de hertog hen misleidde, als hij verklaarde niets te bedoelen dan de friesche vrijheid te herstellen. Hij stelde Grooten Pier aan tot hoofd over zijne vloot en gaf hem den titel van Admiraal der Zuiderzee.

Nu hadden de Hollanders veel van Pier te lijden. Talrijk zijn zijne heldenfeiten, meestal gekenmerkt door verregaande ruwheid. Dat hollandsche geschiedschrijvers hem, die alle zeilen blank speelde, zeeroover hebben genoemd, kan niemand verwonderen. Alle hollandsche schepen, die hij op zee ontmoette, waren zijn buit, kleine zoowel als groote, en de bemanning liet hij meestal onbarmhartig verdrinken. Het geluk maakte Pier vermetel en hoogmoedig. Hij liet zich noemen: «De verwoester der Denen, de wreker van Bremen, de aanhouder der Hamburgers en het kruis der Hollanders.» Hij voerde galg en rad in zijn wapen. Hij veroverde en brandschatte Hoorn, Alkmaar, Beverwijk, Nieuwpoort en meer andere steden. De Hollanders, op wie hij het 't meest geladen had, begroette hij aldus: «Ik Groote Pier, Coninc van Frieslant, Hartog van Sneek, Graaf van Slooten, Vrijheer van Hindeloopen, Capitein Generaal van de Zuiderzee:

„Een stuurman ter doodt, Acht de Hollanders bloot.
Al zijnse groot van rade, Zij zijn slap van dade,
Sterc van Partijen, Cranc in 't strijen.
Hoogh van Glorie, Cranc van Victorie.
Maer de Geldersche sterck van teeringe, Slap van neeringe,
Cloec in den Velde, Maer dorre van Gelde.
Vroom van Moede, Maer clein van Goede;
Doch onvertsaegt in 't strijden. Dus wilt u verblijden,
En de Hollanders niet achten, Want zij moeten versmachten,
Want zij zouden 't becopen, Waar 't bestant afgeloopen.
Tegens myn danck Ist zes maanden bestant."

Eens geraakte Groote Pier slaags met een groote overmacht van schepen. Al spoedig werd een zijner schepen genomen en de hoofdman er van verdronken. Hierover in woede ontstoken, viel hij de Hollanders aan met zooveel kracht, dat hij wederom de overwinning behaalde. Elf schepen maakte hij buit en vijfhonderd Hollanders liet hij «de voeten spoelen»; zij werden namelijk bij tweeën ruggelings aan elkander gebonden en zoo in zee geworpen. Daarbij riep Pier zijn volk toe: «*Sjuch feinten ho dy deals kjitten swomme kinne*», zie eens, jongens, hoe die duivelsche vuilikken kunnen zwemmen. — Eén der overwonnenen liet hij leven, omdat deze een

Gelderschman was, want geene anderen dan Hollanders en Bourgondiërs bracht hij ter dood, al behoorden zij overigens tot zijne persoonlijke vijanden.

«*Bûter, brea en griene tsiis, hwa dat net sizze kin is nin rjuchte Fries.*» (Boter, brood en groene kaas, die dat niet zeggen kan is geen echte Fries), dit is het shibbolet geweest van Grooten Pier, want hij wilde geen zijner landgenooten dooden. Sprak iemand genoemde friesche woorden zonder haperen uit zoo 't behoort, dan was hij zeker een Fries. — Te Hindeloopen versloeg en verdreef Pier eens drieduizend bourgondische soldaten, zonder de inwoners eenigen overlast aan te doen. Een andermaal nam zijn volk op de Zuiderzee een schip, waarin eenige franeker burgers, en onder dezen ook de vrouwen en dochters van Hessel Martena en Juw Botnia, zijne vijanden, omdat zij het met den Saks hielden. Maar ook dezen schepelingen deed hij geen letsel; hij voerde hen naar Sneek en hield hen daar in verzekerde bewaring. En toen de Gelderschen met de Bourgondiërs een wapenstilstand hadden gesloten voor een half jaar, duldde Pier niet, dat gedurende dien tijd aan een Hollander eenig leed werd gedaan.

Tijdens dit bestand bevond hij zich eens met den gelderschen rentmeester Arkelens te Sloten, terwijl daar eene vrouw uit Holland met een schip, geladen met rogge, door de stad voer, welke lading zij te Sneek wenschte te verkoopen. Arkelens wilde haar dwingen de rogge te Sloten te lossen, haar belovende dat zij er goed voor betaald zoude worden. Pier, twijfelende aan de welgemeendheid dezer belofte, begon Arkelens scherp te berispen, en herinnerde hem aan het bestand, volgens hetwelk men de vrouw, al was zij eene Hollandsche, geen leed mocht doen. De rentmeester liet nu, uit ontzag voor den barren man, de vrouw ongemoeid.

Op den duur kon de friesche boer het met de geldersche heeren niet vinden, «want grote Pier was recht wt, ende gheen plomstrÿcker», zegt P. van Thabor; «want hy sach dat de Ghelresse nyet deden als sy die Fryesen onthieten hadden». — Hij kon niet alles wat zij deden goedkeuren, vooral wat het heffen van schattingen betrof, «daerom soe seyde die Canseler eens tot grote Pier, dat hy was een verraeder; ende Pier seide weder totten Canseler, dat hy dat loech als een Drentske paep als hy was; ende Rauenhey die grymde oeck op Pier, alsoe dat grote Pier eens tot Rauenhey seyde: Du Rauenhey! wolstu my wat doen, soe doet dat eer-

lick als een vroem man, ende nyet als een schelm; hiermede wil ik dy moeten; ende wees op syn mes. Dit heeft my grote Piers broeder selver gheseit, dat Pier dese worden mytten Canseler ende mit Rauenhey selver heeft gehadt. Hierwt mach men bekennen dat sy hem nyet lieff en hadden, mer sy en dorsten hem neyt aen.»

Eindelijk begreep Pier, dat de hertog van Gelder hem om den tuin leidde. Nu wilde Pier niet meer vechten. Hij verweet met harde woorden den Gelderschen het schenden hunner beloften. Toen hing hij te Sneek zijn zwaard aan den balk en ging daar stil leven in het laatst van 1519. Niet lang genoot hij deze rust; hij overleed den 28 Oktober 1520 en werd te Sneek in de groote kerk begraven. Het zwaard, 2.15 M. lang, wordt thans bewaard in het friesch museum van oudheden.

Men wil dat Groote Pier zijn zwaard nederlegde, toen het schieten met vuurwapenen in gebruik kwam, en dat hij zeide: «Nu is met vechten geen eer meer te behalen, nu kan een jongen een man dooden.» Maar het is bekend, dat meer dan een halve eeuw vóór het optreden van Grooten Pier de vuurwapenen in gebruik kwamen en ook dat hij zelf ze gebruikt heeft.

Eens kwamen een vijftal vreemdelingen, zeer sterke mannen, wellicht Saksers of Bourgondiërs, te Kimswerd om met Grooten Pier te stoeien *(wrâkseljen)*, ten einde diens kracht te meten. Zij hadden veel van hem gehoord, maar kenden hem niet. Zij vraagden daarom een boer, die bij den weg aan 't ploegen was, waar Groote Pier woonde. De ploeger, Pier zelf, nam den ploeg bij den staart, hief hem op, stak hem recht voor zich uit, wees er meê naar zijne woning en zeide: «Daar woont Groote Pier!» — Het stuk lands, waarop dit voorviel, wordt nog in de nabijheid van Kimswerd aangewezen onder den naam *Fivefal* = Vijfval. De vijf Bourgondiërs stonden zoo verbluft over de buitengewone kracht van den boer, dat Pier den tijd had om hen met zijn eikenhouten ploegstok ieder een slag toe te dienen, die hen voor goed ter aarde deed zijgen. En hoewel veel praten zijne liefhebberij niet was, beving Pierboer nu toch de lust om bij elken slag te roepen: «Val!» — Hiervan, zegt men, ontving het stuk bouwland den naam Fivefal.

Groote Watse.

Deze, een neef van Grooten Pier, was misschien dezelfde die ook Groote Wierd wordt genoemd. Nog geen negen jaar oud, wierp hij

twee Vetkoopers-jongens in den *Schotel*, eene kolk te Arum. Dit feit baarde veel opzien en gaf aanleiding tot het spreekwoord: «Ik laat mij niet in den schotel leggen». Groote Watse behoorde, evenals zijne geheele familie, tot de volkspartij, die der Schieringers. Reeds op vijftienjarigen leeftijd trok hij met andere Friezen naar Hoorn, welke stad werd ingenomen, maar door eene groote macht van Kabeljauwschen weder ontzet. Watse was bij de inneming van Staveren, Workum, Hindeloopen en andere plaatsen in Friesland en Noordholland. Aan Hollanders, Saksers en Bourgondiërs sloeg de schrik om het hart, op het hooren en zien van Friezen. Wie dezen in handen viel werd zonder genade doodgeslagen als hij niet zeggen kon: «*Read hirdreekte rjirreljirre*» (rood hardgerookt vleesch eener jonge koe). Dit was toen het shibbolet.

Later nam Groote Watse deel aan de tochten van zijn oom Grooten Pier, en toen deze zijn zwaard aan den balk hing, nam ook Watse afscheid van de huichelachtige Gelderschen. Hij ging te Achlum wonen en overleed in 1535, toen men twee lopen rogge voor een keizersgulden kocht en eene koe voor twee gulden.

Hij was zoo sterk als drie anderen en zeer bedreven in het schieten met groote en kleine vuurwapenen. Ook konde Watse lezen en schrijven, en bovendien was hij «*net op 'e gatsjepanne sâlten*», niet op een vergiettest gezouten, als wanneer de pekel, het gezond verstand, hem zou ontloopen zijn.

Twee spreekwoorden, die nog in den mond des volks leven, had Groote Watse tot de zijne gemaakt, namelijk: «*It is mei sizzen net to dwaen*» het is met zeggen niet te doen, en: «*Folle wirden folle nin sek*» vele woorden vullen geen zak. Deze lijfspreuken bevestigde hij met zijn leven en daden. Hij was bij de ingezetenen van Achlum en in de omstreken zoo bemind, dat men, wanneer hij ergens kwam, zei: «Open poort! open deur! ruimte bij den haard! Groote Watse komt!»

Shibbolets.

Evenals op hunne vrijheid, zijn de Friezen van ouds fier geweest op hunne taal. Zij schijnen 't altijd merkwaardig gevonden te hebben, dat niet-Friezen de zuivere uitspraak er van moeielijk konden treffen. Daarom hadden zij, vooral in oorlogstijden, gezegden, waaraan zij landgenooten konden onderkennen. Behalve de reeds medegedeelde shibbolets zijn nog de twee volgende bekend:

Der is nin klirk sa krol as de Klaerkampster krolhierede klirk; aller klirken is hi to krol; er is geen geestelijke zoo loos als de krulharige geestelijke van [het klooster] Klaarkamp. Allen geestelijken is hij te slim.

Op us finneherne lizze fjouwer klearlottere ljeap-aeijen yn ien nest; op den hoek van ons weiland liggen vier zuiver-gelouterde kievitseieren in één nest. — Dit laatste werd gebruikt, toen in 1500 de Friezen den hertog van Saksen in zijne residentiestad Franeker belegerden.

Een schip vol duivelen.

In het jaar 1521 werd op zekeren dag bruiloft gevierd ten huize van Benedix Hegens, een rijken eigenerfde, te Edens in Hennaarderadeel. Hij had eene dochter uitgehuwd aan Simon Fryds, een bejaard man, die ook rijk was en die te Franeker woonde. Er waren alzoo ook Franekers op het feest en dezen waren niet zonder bezorgdheid voor een overval der Gelderschen, die, in weerwil van het gesloten bestand, niet te vertrouwen schenen. Tegen den avond stond Benedix met twee anderen uit zijne woning uit te zien, toen in de opvaart eene opene schuit naderde, bemand met niet minder dan zestien personen, naar 't scheen allen kloeke mannen, behalve twee die, ieder van een kloet voorzien, het vaartuig voorwaarts schoven, de een voor, de ander achter. Benedix beval de twee bij hem zijnde mannen zich stil te houden, terwijl hij naar buiten ging om het varende gezelschap te verwelkomen, hopende dat dit geene vijandelijke bedoelingen zoude hebben. Buiten gekomen, toen het schip reeds den wal van zijn erf was genaderd, trok het indrukwekkend voorkomen van den achterste der varenden bijzonder zijne aandacht en overlegde hij bij zichzelven: «Vriend! krijg ik u in huis, dan wil ik u een vollen hoorn toedrinken». — Toch verwonderde het hem, dat er bij het geheele gezelschap niemand was dien hij kende. Zoodra het schip aan wal kwam rezen de mannen op, gereed naar 't scheen, om uit te stappen. Benedix trad hun tegemoet en stak den voorste de hand toe, terwijl hij zeide: «Weest God en ons allen welkom!» Maar niet zoodra had hij den naam Gods uitgesproken, of schip en bemanning waren verdwenen. Deze ontmoeting ontstelde den man zoozeer, dat hij zich te bed moest begeven.

Het waren duivelen geweest, die zestien kloeke mannen, en hun schip was geen vaartuig door menschenhanden gemaakt. Dit was

voor niemand twijfelachtig, maar werd nog bevestigd door den knecht van een der buren. Die jongeling was met een schuitje in hetzelfde vaarwater, toen het vreemde gezelschap naar het huis van Hegens voer. Het maakte op hem onmiddellijk een geheimzinnigen indruk en kwam hem verdacht voor. Om dus maar niets met die mannen te doen te krijgen, ging hij met zijn scheepje eene sloot binnen en liet hen voorbij varen. En vandaar uit zag hij, dat zij na de toespraak van Benedix met een vurige vlam wegvlogen. Dit vuur was door Benedix niet gezien, maar hij besefte met ontzetting dat zijne toespraak hem en de zijnen voor een groot onheil had behoed. «Daerom ysset guet, dat wy God vaeke in onse reden nomen», zegt Peter van Thabor.

Menno Simons.

Deze friesche kerkhervormer, in de volkstaal Minne Simens genoemd, werd geboren te Witmarsum in 1496. Hij leefde in een tijd van oorlogen en geruchten van oorlogen, maar was te zachtmoedig van inborst om daaraan deel te nemen en belust te zijn op krijgsroem; hij wenschte priester te worden.

Op achtentwintigjarigen leeftijd werd hij kapelaan te Pingjum en later pastoor te Witmarsum. Maar door de beweging, die de leer van Luther ook in ons land deed ontstaan, werd Menno aangegrepen, zoodat hij in 1536 afstand deed van het priesterambt. Hij betrok toen eene eenvoudige woning en trad in het huwelijk; en door eenigen, die met hem in godsdienstige meening overeenstemden, werd hij aangezocht om hun prediker te zijn. En hij nam dit aan.

Nu kreeg Menno van tijd tot tijd meer aanhangers, die door hem gedoopt werden, want naar zijne meening was de doop aan kinderen bediend in strijd met de leer des evangelies en dus van geen waarde. Tengevolge hiervan werd hij door 's lands regenten gelijk gesteld met de wederdoopers, en de strenge plakkaten, tegen dezen uitgevaardigd, werden ook op hem en zijne volgelingen toegepast. Zelfs werd er honderd gulden uitgeloofd aan wie hem in handen van den rechter leverde. Dit is echter nooit aan iemand gelukt; eens evenwel zou Menno er bijna ingeloopen zijn. Hij redde zich met een «mennistenstreek». Hij reed in een algemeenen reiswagen, die op den weg werd staande gehouden door mannen, die 't op hem gemunt hadden, maar hem niet kenden. En omdat hij op de voorste bank zat werd tot hem de vraag gericht: «Zit

Menno Simons ook in dezen wagen?» — Nu was liegen hem een gruwel, ook al kon hij zijn leven er meê redden. Wat deed hij? Hij stond op, wendde zich tot de achter hem zittende reisgenooten en zeide: «Zij vragen of Menno Simons ook in dezen wagen zit?» — Het antwoord was: «Neen!» en dit was niet gelogen, want hij stond op dat oogenblik. Nu zeî hij tot de vreemde mannen: «Zij zeggen van neen.» — En de mannen lieten den wagen rijden.

Een andermaal voer Menno met de schuit van Bolsward, toen er te Burgwerd, een dorp, ongeveer een uur verderop gelegen, mannen gereed stonden, om hem te vangen. Onder dezen was echter slechts één die Menno persoonlijk kende en deze werd daarom op den uitkijk gezet. Maar toen het schip langs Burgwerd voer, was de wachter sprakeloos, zóólang, tot het schip te ver was om het in te halen.

Algemeen is het bekend dat de mennisten bijzondere liefhebbers zijn van zoetigheden. Waarom? Het is eens gebeurd dat Menno Simons voor een aantal zijner vrienden zoude spreken in de open lucht. Voor verhevenheid, waarop de prediker moest staan, had men een vol vat stroop op de aangewezen plaats gezet. Misschien achtte men dit veiliger dan een ledig vat, omdat het vaster stond. Maar de spreker was nog niet op de helft zijner rede, toen de bodem onder zijne voeten brak en hij tot aan het middel in de stroop zakte. Dit was een leelijk geval, en de vrienden wisten niets beters te doen, dan hem gezamenlijk af te likken, ten einde hem weêr een fatsoenlijk aanzien te geven. Sedert houden de mennisten zooveel van zoet.

Het kleine kerkje te Witmarsum, voor een aantal jaren afgebroken, waarin Menno zelf moet hebben «vermaand», stond een kwartier gaans ten zuidoosten van het dorp op een geheel met gras begroeid erf. Men ging er heen langs een kleiweg die veelmaals zeer morsig kon zijn. Om vóór het binnentreden de laarzen of schoenen te kunnen reinigen, stond dan buiten de kerkdeur een emmer water met een handschrobber of luiwagen. Want met beslijkt schoeisel binnen te treden, zou strijdig zijn geweest met het begrip van «menniste zindelijkheid».

De menniste hemel is nog steeds volkomen ledig, want een vroegere koster van de Leeuwarder doopsgezinde kerk is daar deurwachter en opzichter, en hij geeft aan niemand toegang, uit een, wellicht overdreven, begrip van zindelijkheid; 't is daar nu rein en 't moet daar rein blijven.

Eene dure koe.

In het jaar 1520 kwam op Sint Pieters avond, zijnde op eenen dinsdag, een boer van Wolsum te Sneek met eene vette koe ter markt. Eenige welgestelde sneeker heeren, waarbij de stads raadsman Andel Hinnes, Pieter Tjepkes en anderen, maakten gading aan het dier, en op hunne vraag, waarvoor het te koop was, eischte de boer acht goudguldens : *f* 11.50. Maar dit was te veel, meenden de heeren; zij begrepen niet hoe de boer zoo buitensporig kon eischen. Deze integendeel beweerde, dat de koe veel vetter was dan zij uitwendig scheen, omdat zij twee jaren geld (gust) was geweest; hij wilde er voor instaan, dat zij, geslacht wordende, zestig pond smeer zoude opleveren. Nu werd men den koop eens op deze voorwaarden: bleek het slachtbeest geen zestig pond smeer te bevatten, dan zou de boer zijne koe kwijt zijn voor niets; maar kwam er meer dan zestig pond, dan zou hij voor ieder pond meer twee goudguldens ontvangen boven de gevraagde koopsom. Deze bepalingen werden vastgesteld onder getuigen.

Het beest werd geslacht en had 84 pond zuiver vet; voor 24 pond hiervan had de boer dus 48 goudguldens : *f* 65.20 te vorderen en de geheele koe kwam op *f* 76.70. — Maar dit was toch wat te kras, beweerden de heeren, en door afdingen brachten zij het zoover, dat de boer zich tevreden stelde met 30 goudguldens boven de koopsom. Niemand loofde dit in de heeren, maar allen waren het eens, dat deze toch een buitengewoon duur slachtbeest hadden ontvangen.

Gemma van Burmania.

Toen in 1555 Karel de Vijfde de regeering overdroeg aan zijnen zoon Filips den Tweede, werden uit alle nederlandsche gewesten regeeringsleden naar Brussel ontboden om Filips te huldigen. Het was Gemma van Burmania van Ferwerd, die hiertoe aan het hoofd van eenige Friezen derwaarts trok.

Volgens de hofzeden van den huize van Oostenrijk moest de eed van getrouwheid knielende voor den koning worden afgelegd. Niemand weigerde dit, behalve Gemma van Burmania, die op fieren toon zeide: «De Friezen knielje allinne for God.» Hij deed den eed staande en de koning liet zich dit welgevallen. Vanhier, zegt men, is de naam «Stânfries» (Standfries) afkomstig.

Een dure tijd.

In 1521 waren de levensmiddelen duur in Friesland. Een pond roode boter (grasboter) kostte een stuiver en zoo alles naar evenredigheid. Tegen den herfst was de prijs van boter en vleesch weêr dalende, maar de rogge liep steeds hooger, zoodat in 1522 een last rogge in Holland 44 gulden kostte. Dit was een gevolg van den oorlog, dien de keizer met den koning van Frankrijk voerde. In Friesland was de prijs van een lopen (78½ kop) rogge, 44 stuivers, soms iets minder, soms iets meer. Ja, het last kwam zelfs op 50 goudguldens (*f* 70) of iets meer, en het lopen soms op 50 tot 60 stuivers. De prijs van een lopen garst was in dien tijd wel 25 stuivers, soms zelfs een goudgulden = 28 stuivers. Een roggebrood van 11 pond kwam op 3, ook wel op 4 stuivers, ja, men zeide dat het op sommige plaatsen 5 stuivers kostte. Er was hier en daar op het platteland groote armoede, want de steden wilden van hunnen graanvoorraad niets afstaan. — Het oude friesche pond, gelijk aan ½ kilogram, was toen reeds in gebruik.

Werken en bidden.

Abbe van Sjucksma was van 1520 tot 1529 grietman van Ferwerderadeel. In dien tijd gebeurde het, dat op een der kerktorens zijner grietenij gedurende eenige weken dikwijls een roofvogel zich plaatste op het kruis, waarboven de torenhaan gewoonlijk staat te pronken. Dit verschijnsel bracht angst en vrees over de dorpelingen, want zij beschouwden dien vogel als een aankondiger van groote rampen. De geestelijken drongen daarom aan op het dagelijks in de kerk komen bidden.

De grietman begreep de zaak anders. Eens toen de roofvogel weêr op het torenkruis zat en nieuwe vrees over de dorpelingen in erge mate kwam, liet Sjucksma hen op het kerkhof samenkomen en gebood, dat allen tegelijk onder een luid geschreeuw in de handen zouden klappen. Dit geschiedde en maakte den vogel zoo verschrikt, dat hij wegvloog om niet terug te komen. En nu zeide Abbe van Sjucksma: *Better ien wohey as 't fiifkrúsjen alle dei*, beter één wohei (luid rumoer) dan elken dag het vijfkruisen (het vouwen der handen, waarbij met de tien vingers vijf kruisen worden gevormd). En dit zeggen van Sjucksma werd vervolgens tot een spreekwoord.

Genezing door gelofte.

Omstreeks het jaar 1597 had de kleermaker Cornelis Cornelissen, te Leeuwarden, een knecht, die in de wandeling Maris Schurft werd genoemd omdat zijn hoofd uitwendig vol zat van boosaardige zweren, niet ongelijk aan melaatschheid. Dit was zeker erg genoeg, maar nog *veel erger mocht het heeten, dat hetzelfde hoofd inwendig opgevuld* was met calvinistische ketterij, die dikwijls door den lasterlijken mond een uitweg zocht, tot groote ergernis van zijn meester en van anderen. Aan zijn uitwendig ongemak leed deze knecht soms zoo hevig, dat de tranen hem uit de oogen werden geperst. Eens hierdoor geheel overmeesterd, troostte hem de vrouw des huizes, dat zij van eene ziekte was genezen door vasten. Nu deed Maris, radeloos van pijn, de gelofte om drie maanden te vasten. En ziet! des anderen morgens kwam hij gezond aan den winkel van zijn baas. Deze verwonderde zich niet weinig, doch Maris deelde hem de afgelegde gelofte mede, en verklaarde tevens, dat hij nu onderricht wenschte te ontvangen in het katholieke geloof. De grootmoeder van Maris, die vol zat van Calvijn en gal, was er zeer tegen dat haar kleinzoon ging vasten en de gereformeerde leer wilde verzaken. Zij viel den jongeling daarover zeer lastig, maar vruchteloos. Hij stoorde zich niet aan haar, doch hij vertrok naar Brabant, om daar meer ongehinderd in zijn geloofsovertuiging te zijn.

Het hemelsche gezicht van Michiel Saeckes te Veenwouden.

Dit is de brief, dien Michiel Saeckes geschreven heeft aan de Wederdooperen, dat zij zich zouden bekeeren; deze brief bevat de woorden des Engels, die met hem heeft gesproken en die hem daarbij met stomheid geslagen heeft:

Den 10 September 1609 is dit geschied, omtrent te 10 uren des daags: Ik zag een groot licht van den hemel, dit had in de eene hand een gloeiend zwaard, in de andere hand eene roede, en de stem zeide tot mij: «Ga tot mijn volk, dat mijn volk niet is, en «zeg tot hen, dat zij hun leven beteren.» Toen zeide ik: «Heere, «daartoe ben ik te onbekwaam.» — «Omdat gij de stem uwes Gods «ongehoorzaam zijt geweest, zult gij stom zijn en niet spreken kun«nen, tot den tijd, dat de Allerhoogste u wat geeft te spreken. En «gij zult niet drinken dan water en een weinig brood. Deze letteren «beduiden wat: G, F, D, A, H, I, D, H, D, S, J, D, T, D, G. —

«Zeg dat een ieder tot zich zelven trede, hoe hij in oprechte ge-«rechtigheid wandelt. En nu gij niet vroom wandelt voor mijn «heerlijke Majesteit, zal ik u kastijden met deze roede, opdat gij «te beter zoudt weten dat ik u toornig ben; nu, deze roede die «hangt u over het hoofd; daar hangen bloeddruppelen aan, die be-«ginnen te druipen op de aarde.»

En toen ik dat zag, verschrikte ik in mij zelven; hoe ik langer zag, hoe 't telder druipte; toen zeide de stem tot mij: «waarom «verschrikt gij u van dat druipen? hoe die roede teller druipt, hoe «die straffe u harder overkomen zal; nu, zeg daarom uwe gemeente «niet alleen, maar ook diegenen, die vaneen gescheurd zijn: O «wee, o wee.» — In 't eind: «O wee mijn volk, dat mijn volk «niet is: o wee, o wee, dat gij zoo zat zijt en nimmermeer hon-«gert: o wee, o wee, o wee, o wee onder u; dat er geen oprechte «liefde is, dat moet God in den hemel geklaagd zijn; en nu allen «die van God geschapen zijn: jong, oud, rijk, arm, laat u raden, «opdat gij de eeuwige pijn ontgaat; het jammert mij, die woon in «den Troon der genade, dat mijn volk alzoo harde harten heeft; «hunne harten zijn harder dan een diamantsteen, die met geen hamer «gekwetst kan worden; daarom wandelt voor uwen God oprecht, «zoo zal God in den hemel bij u zijn. Nu is uw naam eerst ge-«schreven in het Boek des levens; gaat thans voort in vrede, leeft «met uwen naaste beter dan gij dus lang gedaan hebt, zoo zal «uw naam niet uitgedaan worden, als gij u wacht van alle onge-«rechtigheid; want ik trek mij nu op tot mijn Vader en tot uwen «Vader; neemt malkanderen in liefde waar, zoekt naarstig in de «Boeken des Heeren; gij zult bevinden wat deze letteren beduiden.»

Hiermede zijt den Almachtige bevolen, en bidt den Heere, dat hij mijne tong roere, opdat ik spreken moge. — Ik zoude wel wat meer geschreven hebben van het Goddelijke antwoord, maar ik kan het nu niet doen, de tijd wil het niet lijden.

Jan Cornelis Femmesz.

In het jaar 1610 gingen twee friesche boeren, Jan Cornelis Femmesz en Thomas Thomaszoon, tezamen eene weddenschap aan, waarbij bepaald werd, dat Jan een vol jaar geheel alleen zoude doorbrengen op eene zandplaat in de Noordzee tusschen Terschelling en Ameland. Deze plaat, drie uren zeilens van de friesche kust verwijderd, heet de Bosch of het Kamperzand. Zij lag, althans in

dien tijd, bij gewone vloeden meestal droog. Werd dit waagstuk volbracht, dan zoude Jan van Thomas ontvangen wagens, ploegen en meer boerengereedschap, en hetzelfde zoude hij aan Thomas moeten leveren ingeval hij de weddenschap verloor. Ook kon men aan weêrskanten volstaan met betaling in geld der bedoelde goederen.

Op den 11 Juni 1610 voer Jan Cornelis met den schipper Frederik Jetses naar genoemde zandplaat, vergezeld door vrienden en bloedverwanten. Dezen hielpen hem in het bouwen van een houten huisje, dat zoo werd gemaakt, dat het met een vijzel of schroef omhoog kon worden gebracht, al naar den stand van het water. Zoo liet men hem daar alleen. Hij had eenigen mondvoorraad mede en van nieuwe levensmiddelen voorzag hij zich door met het wadnet te visschen. Ook aasde daar een arend op zeevogels en dezen wist Jan hem dikwijls afhandig te maken.

Niet zelden werd de man verontrust door spoken en booze geesten en nog meer had hij te verduren van stormwinden en springvloeden, ja meermalen kwam hij in levensgevaar. Vooral in den nacht tusschen 30 November en 1 December werd de toestand benard, toen de vijzel wegdreef en het water over den zolder van het huisje stroomde. Toen dacht Jan zijn leven te zullen eindigen; hij bond zich aan het houtwerk van het huisje vast om daarmede als het noodig was naar het strand te kunnen drijven. Maar het weder werd kalmer; Jan greep nieuwen moed en herstelde het huisje zoo goed hij kon.

Toen het voorjaar aankwam, ontving Jan veel bezoek van nieuwsgierigen. Ook de robbevangers van de eilanden kwamen dikwijls aanleggen. Eens echter was het zevenentwintig dagen aaneen zoo mistig, dat Jan in al dien tijd geen zeil, veel minder een toren te zien kreeg. Eindelijk, op den 13 Juni 1611, werd hij door schipper Frederik Jetses, vergezeld door eenige andere schepen met volk, teruggehaald, en hij had dus de weddenschap gewonnen.

Balthazar Bekker vertelt in zijn *Betoverde Weereld*, dat hij, als knaap, Jan Cornelis Femmesz gekend heeft, oud, grijs en blind.

De roode doodsvlek.

Onder de Jezuitenzendelingen, die in het laatst der zestiende en de eerste veertig jaren der zeventiende eeuw in Friesland heimelijk werkzaam waren voor de uitbreiding van hun geloof, was pater Anscke Bockes Bruynsma, geboortig van Ipekolsga. Toen woonde te Ylst een deugdzaam en verstandig jongeling, Johannes Barteles,

de zoon van welgestelde ouders, en die veel omgang had met pater Anscke. Deze jongeling werd ziek en stierf, na voorzien te zijn van de genademiddelen der kerk. Niemand twijfelde aan den dood, maar een roode vlek op het verbleekte gelaat trok toch de aandacht van allen, die het lijk kwamen zien. Over de beteekenis hiervan raadpleegde men pater Anscke en deze verbood het begraven, doch beval, met hem en met andere geestelijke vaders voor den overledene te bidden. Op den derden dag herleefde de jongeling.

Het gerucht verspreidde zich spoedig, en uit den omtrek kwamen vele nieuwsgierigen, niet alleen om den herleefde te zien, maar ook om het gelaat van den vromen pater Anscke, den wonderdoener, te mogen aanschouwen. Johannes Barteles heeft nog eenige jaren vroom geleefd. Dat hij niet schijndood was geweest bewees hij door de mededeeling, dat het hem gedurende de drie dagen van zijnen dood recht duidelijk was geworden, hoeveel voortreffelijker het katholieke geloof was dan de onheilige leer der mennonieten. Vruchteloos bleven dan ook de pogingen, om hem van het voorvaderlijk geloof afkeerig te maken. Hij voorspelde, dat, tengevolge van het zeer berispelijk leven der geestelijken, alle kloosters, kerken en andere gewijde plaatsen in Friesland zouden worden geschonden en geplunderd, en dat het priesterdom hier tot een zeer gering getal zoude inkrimpen. En deze voorspelling is vervuld.

Vechten of zuipen.

Jonker Sjuck van Burmania woonde in de zeventiende eeuw op zijne state te Stiens, waar hij eens bij gelegenheid van een oproer met plundering werd bedreigd. In allerijl haalde hij zooveel weerbare mannen bijeen als hem doenlijk was en wapende hen met snaphanen en ander vechtgereedschap. Hij sloot de poort en plaatste zich daar, met de gloeiende lont in de hand, naast een geladen kanon. Toen nu de doldriftige oproerlingen het slot naderden, riep hij hun toe: «Staat, mannen, en hoort! Zoodra een uwer bij de poort komt of over de gracht, brand ik los en mijn volk ook; ik zal mijn huis en mijn leven duur verkoopen. In de herberg is bier en drank; kiest nu wat gij wilt: vechten of zuipen!» De ontevredenen kozen het laatste. Zij togen naar de herberg, dronken daar op kosten van Jonker Sjuck en lieten hem en zijn slot verder ongemoeid.

Hiervan bleef een spreekwoord in gebruik: *Fjuchtsje of sûpe, sei Sjuck.*

Tjerk Hiddes.

Tjerk Hiddes, door de Hollanders bijgenaamd *de Fries*, was een boerenzoon van Sexbierum, niet ver van Harlingen, geboren den 6 Augustus 1622. Hij klom op tot den rang van luitenant-admiraal, en sneuvelde in een zeeslag tegen de Engelschen, den 4 Augustus 1666.

Reeds als knaap betoonde hij grooten lust in zeevaren. Het afraden en tegenpraten zijner ouders veranderde hierin niets. Nu kwam er eens een liereman met een houten been in het dorp en deze vroeg bij boer Hidde om nachtverblijf in de schuur. Dit werd hem toegestaan niet alleen, maar eene plaats bij den haard in het woonvertrek werd hem ook gedurende den avond gegund. Deze gastvrijheid der boeren tegenover landloopers en bedelaars was in mijne jeugd nog niet vervallen. Maar boer Hidde wist, dat de verminkte liereman, die thans om zijn brood moest bedelen, vele jaren ter zee had gevaren, en nu verzocht hij den ouden zwerver, om in tegenwoordigheid van den jongen Tjerk te vertellen hoe vol moeiten en gevaren het zeemansleven wel is. Hierdoor hoopte hij zijn zoontje afkeerig van de zee te maken. De oude liereman schetste met sterke kleuren wat hij voor en na had doorgestaan en hoe hij eindelijk in een zeegevecht een been had verloren. De kleine Tjerk was hierbij een en al oor, maar de verhalen van den oude hadden bij hem eene andere uitwerking, dan zijne ouders hadden gehoopt. De lust voor de zee werd er slechts door aangewakkerd. Toen Tjerk eens met zijn vader te Harlingen was en deze hem een oogenblik uit het oog had verloren, vond hij den knaap, na lang en angstig zoeken, terug boven in den mast van een groot schip. — J. H. Halbertsma teekent nog aan: Tjerk Hiddes sprak zeer goed Hollandsch, maar zijne friesche moedertaal hield hij in eere. Toen hem voor het eerst de admiraalsrok werd aangetrokken, zeide hij: «Hwet scil ús Tryn nou sizze?» wat zal onze Trijn nu zeggen? Trijn was zijne vrouw of zijne zuster.

Coehoorn.

Een der dapperste veldheeren en de bekwaamste vestingbouwkundige van zijn tijd was Menno Baron van Coehoorn. Hij werd geboren in 1641 op het slot Lettinga-state nabij Britsum. Zijn va-

der was kapitein in nederlandschen dienst, en woonde geruimen tijd op de state Bergumerbosch of het Hooghuis bij Bergum. Daar, op een onbebouwd veld met hoogten en laagten, «de Hooge Geesten» genoemd, maakte Menno als knaap zeer vernuftig vestingwerken en schansen in het klein, met loopgraven en holen.

Nog in de eerste helft dezer eeuw wist het volk te vertellen, dat Coehoorn een arme jongen was geweest, die in zijne jeugd als koeherder diende, naar aanleiding waarvan hij later den familienaam Coehoorn aannam. Terwijl hij op de beesten paste, die aan den weg graasden, maakte hij vestingwerken in het klein en stelde legers in slagorde, waarbij hij stokjes gebruikte als soldaten. Nu kwamen daar eens twee generaals langs; zij zagen dat werk en vroegen aan de ouders van Menno, den knaap aan hen af te staan; onder de leiding van deze heeren is Coehoorn geworden wat hij later was.

Eens was hij met meer anderen in Frankrijk krijgsgevangen geraakt. Hij vond op zekeren nacht gelegenheid voor zich en zijne lotgenooten om te ontvluchten; ten einde niet achtervolgd te worden, bedacht hij om de hoefijzers het achterste vóór onder de pooten der paarden te slaan. Toen de vlucht werd ontdekt, zond men ruiters uit. Dezen, eindelijk paardentreden in het zand ziende, meenden de vluchtelingen op het spoor te zijn, maar volgden de richting, door de prent der hoefijzers aangewezen en reden alzoo recht van hun doel af. — Coehoorn is evenwel nooit krijgsgevangen gemaakt.

Bezetenen.

Omstreeks het jaar 1612 had Johannes Hendriks, te Harlingen, onder zijne kinderen een tienjarigen knaap, die door de werking van een boozen geest, waarvan hij bezeten was, soms in het water liep en soms in het vuur. Hij spuwde, gilde en sprak woorden die zijne ouders niet verstonden. Hij braakte vloeken en verwenschingen uit, die in het ouderlijke huis vroeger nooit waren gehoord, want de ouders waren vrome lieden. Des nachts verliet de knaap het bed, begaf zich naar den bovensten zolder van het huis, klom tot in het hoogste punt van het dak en liet zich daar, tot grooten angst zijner ouders, met de handen aan het paalwerk hangen. Op aandrang der paters Jezuiten hadden de ouders, die mennist waren geworden, het plan opgevat, al hunne kinderen te laten doopen, ook den bezeten knaap. Maar nu werd deze door den booze acht dagen achtereen veel verschrikkelijker geplaagd dan ooit te voren. Het

was soms als werd hij vaneengereten, het scheen, dat hij het zoude besterven. Maar onmiddellijk na den doop was de kracht des duivels gebroken en het kind kreeg rust. Het bleef alleen nog eenigen tijd zwak en hulpbehoevend.

Tegen het einde van Oktober 1614 heeft de duivel zekeren Dirk Reinses te Sneek overmeesterd. Deze man was katholiek, maar een dronkaard en vloeker. Eens toen hij, reeds beschonken, zijne vrouw om geld vroeg voor nog meer drank, werd hem dit geweigerd. Hierover gramstorig, begaf hij zich naar het huis van Bonne Gerbens den kroeghouder; daar in de schuur wierp hij zich in het hooi en zon op wraak. Hier verscheen hem de duivel, dien echter ieder voor een mensch zou hebben aangezien, als zijn eene voet, die de gedaante van een paardenpoot had, hem niet verraden had. Hij bood Dirk als drinkgeld een muntstuk aan ter grootte van een rijksdaalder. Maar toen de kroeghouder dit in handen kreeg, bevond hij dat de klank van het metaal niet zuiver was; ook kwam het geheel vreemde wapen hem verdacht voor. Kortom, het geldstuk werd in het water geworpen.

Van toen af begon de duivel den drinker in erge mate te kwellen om hem in het verderf te storten. De vrouw van den toenmaligen sneeker burgemeester had zich op aanraden des duivels met een mes van het leven beroofd, nadat zij had ontdekt dat haar man verboden omgang had met de dienstmeid. Dezelfde verleider raadde Dirk Reinses aan ook de hand aan zichzelven te slaan: dan zoude er een allerbekoorlijkst paradijs voor hem openstaan. Dirk echter maakte geen haast om naar dat duivelsparadijs te verhuizen, en daarom sarde de booze vleier: «Ben jij zulk een durfniet? En des burgemeesters vrouw, die duizendmaal rijker was dan gij, heeft mijn raad wel opgevolgd.» — Maar Dirk kon nog niet besluiten. Toch bereikte de booze zijn doel. Op zekeren nacht verliet Dirk heimelijk het bed. Toen de vrouw kort daarna ontwaakte, ging zij terstond zoeken, en vond den man hangende aan een touw.

In het jaar 1630 is het te Ezumazijl gebeurd, dat een vader, behoorende tot de sekte der mennonieten, in dronkenschap vloekende uitvoer tegen zijne dochter, haar toewenschende, dat de duivelen haar in het hart mochten varen en haar opheffen in de lucht. Sedert dien tijd begon Anna, zoo heette het meisje, zich ongesteld te

gevoelen en werd spoedig zoozeer door booze geesten geplaagd, dat zij met haar geschreeuw en getier de rust der buren verstoorde. In dien tijd kwam een duivel in menschengedaante in den winkel der ouders eenige kleinigheden koopen, daarbij belangstellend vragende naar den toestand hunner dochter en verklarende: «Na twee of drie dagen zal er bij haar wel een ander kwaad uitbarsten.» — En hij sprak de waarheid, want het werd met Anna van dag tot dag erger. De ouders beproefden allerlei middelen, doch vruchteloos, want zij behoorden niet tot de moederkerk. Maar de vader, door den ban buiten de gemeenschap der mennonieten gesloten, en hierover verstoord, wendde zich eindelijk tot de katholieken om hulp. Anna zelf, door een goeden engel geleid, begaf zich tot eene aanzienlijke vrouw, Catharina van der Meulen, echtgenoote van Tzietse Peyma, door wier bemoeiing zij volgens kerkgebruik der katholieken den doop ontving. Blijkbaar mishaagde dit den duivel zeer, want toen zij op het punt stond gedoopt te worden, verbijsterde hij haar, door hevige schokken, het verstand. Toch werd zij gedoopt, waarbij bovengenoemde vrouw in hare plaats antwoordde en den duivel de gehoorzaamheid opzegde. Intusschen vertoonden zich rondom het huis eene menigte katten, die een groot misbaar maakten.

Sedert was Anna rustiger en steeds goed bij haar verstand. Maar nu beging zij de fout, dat zij zich, schoon tegen den zin harer ouders, naar eene waarzegster begaf. Deze verklaarde wel den duivel te kunnen bedwingen, doch niet uitwerpen. De vrouw vatte de hand van het meisje, prevelde iets uit een boek, legde haar streng op, de zaak voor hare ouders geheim te houden en bereidde een drank van welken Anna terstond een goed gedeelte innam; maar zij begon nu op de vrouw te schelden, want zij gevoelde zich betooverd en kon niet van de plaats komen. Toch liet zij zich door de toovenaarster nog twee geheimzinnige papieren geven; het eene, in een lap benaaid, behelsde het bevel aan de duivelen om zich in het meisje rustig te houden en moest aan den hals worden gedragen; het andere, dat open was, bevatte dit gebed:

„Quade! staet stil,
Om den naem Jezus Christus wil,
In den naem des Vaders en des Soons en des Heiligen Geests,
Dat ick verlost mach worden van sulcken quaden geest."

Dit gebed moest Anna, naar huis terugkeerende, opzeggen op alle kruiswegen en verder zoo dikwijls de duivel haar lastig viel.

Een volgenden keer las de waarzegster Anna's planeet, waaruit zij voorspelde, dat de lijderes in haar negentiende jaar van den booze verlost zoude worden.

Ongeveer negen maanden had Anna met die heks te doen gehad, toen hare aanzienlijke beschermvrouw achter de zaak kwam. Deze nam het meisje nu onder haar onmiddellijk toezicht en riep de hulp in eens priesters, die de hulpmiddelen der kerk te baat nam.

De booze geesten, die in Anna waren gevaren, bleven haar nu en dan zeer kwellen. Een er van, die Petter Stobeler heette, was de geweldigste en wreedaardigste van allen. Soms maakte hij haar lichaam zoo zwaar, dat vier kloeke mannen het niet van den grond konden opheffen, soms zoo stijf dat zelfs geen vinger van het meisje te buigen was, en later weêr zoo slap als een natte doek. Hij zoude des daags voor Driekoningen uitgeworpen worden en maakte toen zulk een misbaar als men nooit zoo gehoord en gezien had. Een groot aantal razende katten vlogen met een afschuwelijk geschreeuw door het huis. Dit waren allen duivelen. Vervolgens zijn er voor en na, doch allen vóór Paschen, nog zeven duivelen uit Anna verdreven. Hunne namen waren, volgens hun eigen opgaaf, waartoe zij door bezweringen werden gedwongen: Brand-indehel, Kyk-indehel, Kyk-deurdeglazen, Voordanser, Blaas-indehel, Rabbeler en Babbeler.

Deze kwelgeesten lieten, terwijl zij zich in Anna hadden genesteld, soms blijken dat zij dingen wisten, die Anna onmogelijk konde weten. Eenige jongelingen, opgemerkt hebbende, dat de duivel erg werd geplaagd wanneer men Anna aalmoezen gaf, beklommen eene verhevenheid waarop een altaar stond, en offerden daar gaven ten behoeve van het meisje. Een hunner echter had dit nagelaten, meenende dat zijn broeder het voor hem waarnam. Maar toen de jongelingen beneden kwamen, lachte de duivel hem uit en verweet hem dat hij niets had geofferd. — Kwamen er onroomschen om Anna te zien, dan riep de booze: «Komt maar hier! gij zijt van ons volk, want gij zijt ketters.» — Een calvinistisch predikant, die ook een kijkje kwam nemen, kreeg te hooren: «Kom hier, dominé met je dobbelsteenen in den zak! laat ons samen eens spelen.» De predikant, een hartstochtelijk dobbelaar, pakte zich spoedig vandaar. — Rechtgeloovigen noemde de booze Gods volk, maar, den naam Gods niet zuiver kunnende uitspreken, zei hij: «Desen is van Gosses volk.» — Zekeren knecht verweet hij, de trouwbelofte aan zijn meisje te hebben geschonden en ook

tot des duivels volk te behooren omdat hij ongedoopt was. Dit werkte ten goede, want de jonkman liet zich doopen en huwde het meisje. — Toen de acht booze geesten uit Anna verdreven waren, hield zij zich gedurende eenige maanden rustig en scheen geheel vrij te zijn. Maar toen woonde zij eens de predikatie in eene kerk der ketters bij, en daarna begon de kwelling op nieuw. De hulp van een calvinistisch geneesheer, gesteund door predikanten, was vruchteloos. Toen de paters zich de zaak weêr aantrokken, ontdekten zij dat er nog een duivel in Anna schuilde. Het werk der uitwerping werd aangevangen en de geest gedwongen te verklaren dat hij Hanske Komboven heette. Men slaagde echter niet naar wensch, omdat men niet wist, dat Anna nog kromme naalden en andere toovermiddelen, afkomstig van de waarzegster, in hare kleederen verborgen bij zich droeg. Toen men dit had ontdekt en die voorwerpen waren verwijderd, werd de duivel spoedig verjaagd, maar niet dan nadat hij Anna nog op schrikbarende wijze had gefolterd. De priesters hadden zich in den tusschentijd door Hanske Komboven allerlei dwaasheden op den mouw laten spelden, die zij gretig voor waarheid aannamen omdat hunne ijdelheid er door werd gestreeld. Onder meer verklaarde de aartsleugenaar, dat hij, om de eeuwige heerlijkheid te bekomen, een ladder, staande van de hel tot in den hemel, met sporten zoo scherp als scheermessen, zou willen op en neder klimmen van toen af tot aan den jongsten dag.

Kort na deze uitwerping kwam weer een andere booze geest Anna een stuk goudgeld tot een huwelijkspand aanbieden en toen zij dit weigerde, wierp hij haar tegen den grond. Teneinde gesterkt te worden voor nog zwaarder kampstrijd, biechtte zij op aanraden des bezweerders en genoot het lichaam des Heeren, in weerwil van des duivels krachtige tegenwerking. Door bezwering gedwongen, noemde ook deze kwelgeest zijnen naam Sluit-indehel; zijn makker, naar hij mededeelde, heette Kruip-indehel. Deze mocht zich niet in Anna vestigen, maar kwelde haar uitwendig niet weinig.

Eindelijk, na allerlei getob, omdat Anna nog altijd geheime toovermiddelen bij zich droeg, terwijl zij nu en dan veel te lijden had ook door het loozen van naalden, haarballen en andere soortgelijke voorwerpen, werd zij door de bezweerders voor goed van booze geesten ontlast. Er waren er ook die beweerden, dat zij nooit bezeten was geweest, maar alles geveinsd en gelogen had om opzien te baren en medelijden te wekken. De paters wisten wel beter.

Maar al was het meisje nu niet meer bezeten, toch bracht de duivel haar soms nog slagen toe. Ook bleef zij nog niet bevrijd van hevige beproevingen van kleinmoedigheid; maar door het geloof gesterkt bleef zij steeds verwinster in den strijd. Eerst naar hare ouders teruggezonden, kwam zij vervolgens als dienstmeid in Dokkum. Hier aangetast door de toen heerschende pest, begaf zij zich weêr naar de ouderlijke woning, doch bezweek daar spoedig.

Barend Fokkes.

De friesche schipper Barend Fokkes, die in de 17de eeuw leefde, was een zeer ondernemend, misschien zelfs roekeloos zeeman. Hij deed in 1678 eene reis naar Oost-Indie in drie maanden en vier dagen; in dien tijd, toen de meeste schepen er een half jaar voor noodig hadden, was zulk eene reis een wonder; hij bewees haar, door een pak brieven over te brengen aan den gouverneur-generaal. Hij was buitengewoon groot en sterk, daarbij grof en terugstootend van uiterlijk, en hij kon vloeken dat het daverde. Bovendien had hij een grooten zwarten poedel aan boord; dezen hield men voor den baarlijken duivel, die, vooral bij nacht, den schipper hielp. Eens is hij uitgezeild zonder dat men ooit iets van hem heeft terug gezien of vernomen. De duivel heeft hem ingepakt en veroordeeld om voor eeuwig te varen tusschen Kaap Hoorn en Kaap de Goede Hoop, zonder rust, zonder ooit eene haven te mogen aandoen. Barend Fokkes is alzoo de kapitein van den «vliegenden Hollander», het spookschip waarvan alle zeelieden weten te vertellen.

Men heeft dezen frieschen zeeman een standbeeld opgericht op een onbewoond eilandje, het Kuipertje genaamd, tegenover de reede van Batavia. Barend stond daar met zijn friesche buis èn korten broek in steen uitgehouwen, zoodat hij van elk schip, dat de reede van Batavia verliet, kon worden gezien. Toen in 1808 de engelsche admiraal Dourie den toenmaligen gouverneur-generaal Daendels niet durfde aanvallen, had hij evenwel den moed, het beeld van Barend Fokkes in stukken te doen slaan.

Sicco van Goslinga.

Deze was grietman van Franekeradeel, en in den successie-oorlog van 1706 tot 1711 tevens gedeputeerde te velde en ambassadeur van den Staat in Frankrijk.

Bij den vredehandel van 1713 bevond hij zich aan het hof te Versailles. Toen koning Lodewijk XIV en hertog de Richelieu hunne verwondering te kennen gaven, dat zulk een kleine Staat als de Nederlandsche den oorlog zoo lang en zoo goed had kunnen volhouden, zeide deze Fries: «Met friesche trouw en hollandsche dukaten komt men ver.»

De hollandsche dukaten waren van zulk fijn goud, dat zij geheel de wereld door met graagte werden aangenomen. De friesche trouw was even deugdelijk en echt, meende Sicco. Hij zelf had tot lijfspreuk: «As ik wiste dat myn himd it wiste, den barnde ik it foart op», waarmeê hij wilde zeggen, dat niemand, zelfs zijn meest vertrouwde vriend niet, de geheimen van zijn ambt mocht weten.

Als gedeputeerde te velde hield hij steeds briefwisseling met zijnen vriend Sjuck van Burmania, en wel in de friesche taal, maar met grieksche letters geschreven. Velen dezer brieven werden door den vijand onderschept, maar van den inhoud kon niemand iets begrijpen, zelfs de knapste taalgeleerde niet. Tijdens Goslinga's verblijf aan het fransche hof kwam het gesprek ook op deze brieven en verklaarde De Richelieu, dat men nooit den sleutel van dat geheimschrift had kunnen vinden. Hierop antwoordde Sicco: «Dêr is ek nin kaei fen», daar is ook geen sleutel van. Hiervan bleef lang het spreekwoord in gebruik: «Der wier nin kaei fen, sei Sikke.»

Schenkinsma en Drinkuitsma.

Op de kaart van Leeuwarderadeel, door Schotanus, in 1718 verbeterd door Halma, worden onder Huizum bij Leeuwarden twee aanzienlijke huizen aangewezen met de namen Putsma en Drinkuitsma, en op de kaart, door de Staten van Friesland in 1847 uitgegeven, komen die namen ook nog voor. Het slot Wiardastate te Goutum werd oudtijds gebijnaamd Schenkinsma, en het was in dien tijd, dat op deze drie huizen drie gebroeders hebben gewoond, die groot vermaak schepten in het drinken, en zich daarop veel lieten voorstaan. Op hen werden deze latijnsche regels gedicht:

Qui nos tres geminos superat certamine Bacchi
Hic venit Alcides redivivus conteret Hydram.

welke woorden overgezet zijnde ongeveer beteekenen:

Hij die, in drinklust nooit verzaad, ons drie beschaamd deed staan,
Hij ware een tweede Herkules, die Hydra's kon verslaan.

Klaas Kunst.

In de eerste helft der achttiende eeuw woonde in het gehucht Jeslumburen onder Achlum een boer, Klaas Gerrits. P. C. Scheltema noemt hem Klaas Gerrits Wiersma, maar onder het volk heette hij Klaas Kunst, omdat hij iets meer kon dan een gewoon mensch. Hij had het door eigen oefening tamelijk ver gebracht in de wis-, natuur- en sterrekunde; maar het volk hield hem voor een toovenaar. *Hy wielde de wrâld om'e sinne,* hij liet de aarde om de zon draaien, vertelde men, en dit was in dien tijd nog eene zware ketterij. Klaas Kunst is niet zoo vermaard geworden als na hem Jan van der Bildt, Arjen Roelofs en anderen; hij maakte ook geen telescopen of kunstige uurwerken; hij knutselde slechts voor eigen liefhebberij.

Velen schuwden hem als een bondgenoot des duivels en wilden vooral niet bij hem aan huis komen. Klaas was lidmaat der hervormde kerk; maar hij werd aangeklaagd bij den kerkeraad. Sommigen meenden dat iemand, die zulke verdachte kunsten deed als hij, van de gemeente behoorde afgesneden te worden. Dominé, vergezeld van een ouderling, kwam Klaas dan ook een bezoek brengen en onderhield hem er over, dat hij dingen deed, die veel geleken naar duivelskunsten. Klaas zeide: «Ja, dominé, dat zijn dingen waar onnoozele menschen vreemd tegen opzien, maar voor iemand die er het rechte van begrijpt, zijn ze doodeenvoudig. Laat ik u daar eens een proefje van geven.»

Aan weerszijden van den haard, in het woonvertrek, stond tegen den muur, onder den wijden schoorsteenmantel, een steenen pilaster met aan het boveneinde een leeuwen- of saterkop met opgesperden muil. Klaas nam de groote tuitlamp en hield de vlam voor den bek van een der steenen gapers. De vlam werd uitgeblazen, maar dadelijk hield Klaas het glimmende lemmet in den anderen bek, en deze blies de lamp weêr aan. Dominé en de ouderling zaten in sprakelooze verbazing. Klaas zeide: «In den eersten bek had ik nat buskruit gelegd; toen dit ontbrandde ging de lamp uit; in de andere lag droog kruit, dat bij de aanraking met de gloeiende katoenwiek deze weêr deed ontvlammen. Is dat nu duivelskunstenarij, dominé?»

Had Klaas 's avonds gezelschap, dan liet hij uit den haardput aardmannetjes te voorschijn komen, gekleed als ruiters en soldaten, die op kommando excerceerden. Zelfs kon hij een of meer dezer

kereltjes iemand bij het lijf laten oploopen. Op zijn bevel verdwenen ze weêr vanwaar ze gekomen waren. Hij had de macht om iemand op den weg te doen staan, zoodat hij vooruit noch terug kon. Hij kon met zijn bootje tegen den wind in zeilen en onder bruggen door zonder zeil en mast neder te laten.

Hij bezat een groot boek, dat steeds aan eene ketting lag met een slot er op. Hieruit had hij al zijne geheimzinnige kunsten. Niemand dan hij mocht in dat boek lezen. Maar op zekeren zondagmorgen was hij naar de kerk en had vergeten het tooverboek en het kamertje waar het boek lag te sluiten. De knecht kon de verzoeking niet weêrstaan het boek in te zien. Maar niet lang had hij dit gedaan, toen hij buiten een vervaarlijk vogelgekras hoorde, en het venster uitziende, ontdekte hij, dat het geheele erf vol zat met zwarte roeken. Hij wilde ophouden met lezen, maar dit kon hij niet, en hoe meer hij las, hoe grooter het aantal roeken daar buiten werd; zelfs het geheele dak der groote schuur werd er meê bezet. Het gelukte hem eindelijk het boek en het kamertje te ontvluchten, en nu wilde hij de roeken verjagen. Maar dezen bleven, niettegenstaande al de beweging en al het geschreeuw van den knecht. Klaas vernam in de kerk wel aan zich zelven dat er tehuis iets gaande was. In het midden der preek ging hij naar huis. De knecht ontving eene duchtige berisping en de boer zette zich tot lezen in het tooverboek; maar hij las van achteren op wat de knecht van voren aan gelezen had. Daarna werd het boek onder het slot gebracht. Nog waren de roeken niet vertrokken. Maar in de schuur stonden twee zakken klaverzaad; dezen werden buiten gebracht en Klaas begon het zaad naar alle kanten uit te strooien onder den uitroep: «Twee man een korrel!» Nu vlogen de roeken bij paren weg, maar niet voor dat al het zaad was uitgestrooid waren ze allen verdwenen.

Klaas Kunst hield veel van aangenaam gezelschap. Eens had hij een paar vrienden bij zich, die van heengaan spraken, terwijl Klaas meende dat zij nog best een poosje konden blijven. Wat deed Klaas nu? Hij liet eene bui opkomen. Het begon sterk te waaien en de regen sloeg tegen de vensterruiten; met zulk weêr konden de twee vrienden onmogelijk vertrekken. Een hunner waagde 't eindelijk de bovendeur te openen om te zien hoe de lucht stond. En denk eens aan! buiten was het even kalm als 't den geheelen avond geweest was. De gewaande bui was niets geweest dan eene kunstenarij van Klaas.

Op een mooien winterdag toen het ijs sterk was had Klaas bezoek van een paar schaatsrijders, die eenige uren van Achlum verwijderd woonden. Dezen vertrokken veel te vroeg naar de meening van Klaas. Zij echter beweerden dat zij niet wel later konden; het was geen lichtemaan, zij hadden tegenwind en reden liefst niet lang bij duister. Nu was er in de opvaart, die van het boerenerf naar de hoofdvaart liep, eene bocht. Toen de twee schaatsrijders op dat punt gekomen waren, konden zij niet verder. Zij weerden zich met armen en beenen zoo dapper mogelijk en werkten zich in 't zweet; zij bleven waar ze waren. Ten einde raad besloten zij terug te keeren. Klaasboer stond op den wal hen af te wachten en hartelijk lachende riep hij: «Hadt ge den tijd, dien ge nu hebt besteed om u af te sloven voor niets, bij mij aan den haard doorgebracht, dat ware veel verstandiger geweest. Rijdt maar weêr heen, nu zal 't wel goed gaan.» — Zij deden alzoo en ondervonden thans geene beletselen.

De studenten te Franeker hoorden natuurlijk ook van Klaas Kunst. Sommigen gevoelden lust om kennis met hem en zijne kunsten te maken en een drietal besloot den boer een bezoek te brengen. Zij kwamen tegen den avond aan en waren van harte welkom. Het gesprek liep weldra over allerlei, echter niet over bovennatuurlijke kunsten. Niemand der studenten had eigenlijk den moed daarover te beginnen. Zij wilden zich liefst niet door den boer laten foppen. Zij kregen den geheelen avond niets bijzonders te zien of te hooren, dan alleen dit: op voorstel van den boer moesten de heeren ook zijn stal met vee zien, gelijk ieder gewoon is te doen, die bij een boer om een praatje komt. Die nu weet dat in een frieschen koestal het looppad achter de beesten is, begrijpt, dat men daar op zijne hoede moet zijn, wil men zijne kleeding onbesmet houden. Toen de studenten met Klaasboer den stal bezochten, had het er veel van, dat de koeien heimelijk een zeker bevel hadden ontvangen: de heeren kwamen alles behalve onbesmet vandaar. Laat in den avond namen de drie vrienden afscheid. Het was nogal duister, doch overigens goed weêr; de weg was bekend en de studenten hoopten binnen anderhalf uur tehuis te zijn. Toch viel de weg hun lang; zij hadden naar gissing reeds meer dan twee uren geloopen, toen ze nog niet te Franeker waren. Eindelijk kwamen ze voor de stad. Jawel! goed toegekeken, dat was Franeker niet; dat was Harlingen. Zij hadden dus den verkeerden weg in-

geslagen. Nu spoedig rechtsom gemaakt en regelrecht op Franeker aan. Na weêr tot vervelens toe lang geloopen te hebben zagen ze opnieuw eene stad vóór zich. — Franeker? — Neen, nu nog erger. Dit was Bolsward naar 't hun voorkwam. Ontmoedigd keerden ze terug, hopende met het aanbreken van den dag den goeden weg te zullen vinden. Het daglicht brak aan en wat ontdekten zij? Zij waren nog op het erf van Klaas Kunst. Daar waren zij ook den geheelen nacht niet af geweest. De boer kwam over de staldeur kijken en riep hun toe: «Nu hebben de heeren toch iets van Klaasboer zijn kunsten gezien, niet waar? Gaat nu maar naar Franeker.» En hij sloeg de deur dicht. De studenten vonden thans zonder moeite den weg naar de akademiestad.

Eens liep Klaas langs den trekweg van Franeker naar Leeuwarden. Een zeilend schip in de vaart haalde hem in; er woei eene frissche koelte en 't was vlak voor den wind. Klaas verzocht den schipper hem meê te laten varen naar Leeuwarden, maar de man weigerde; aanleggen was te moeielijk en gaf te veel oponthoud meende hij. «Nu, zeil dan maar,» zei Klaas en stapte door naar Leeuwarden. En de schipper zeilde en de wind blies in het zeil en het water bruiste tegen de boegen op, maar het schip bleef waar het was. Des namiddags, toen Klaas terug kwam, lag het daar nog. «Zeil nu maar verder,» riep hij den schipper toe, «maar wees later wat vriendelijker.»

Een anderen keer bracht hij te Leeuwarden varkens ter markt, die hij verkocht aan lieden uit den Woudkant. Deze dreven de dieren huiswaarts en kwamen aan een punt, waar de weg een weinig onder water stond. Dit was echter zeer wel doorwaadbaar. Maar toen de varkens in dat water werden gedreven, veranderden zij in schoven stroo. De drijvers stonden verbluft, doch besloten spoedig naar Leeuwarden terug te keeren om, zoo mogelijk, den man te vinden, die hen zoo deerlijk bedrogen had. In de stad gekomen, vonden zij Klaas spoedig. Hij lag op eene stoepbank te slapen. Zij wilden hem wakker schudden, maar dit gelukte niet. Ook roepen baatte niet. Een der mannen vatte hem bij een been om hem, zoo noodig, van de bank te trekken. Maar toen trok hij hem met een ruk een been uit, terwijl de boer bleef doorslapen. De man wierp het been op den grond en nam ijlings de vlucht, gevolgd door zijn makker.

Klaas reisde eens in eene streek waar niemand hem kende. Hij ging eene brouwerij binnen om een halfmengelen bier te drinken.

6

In dien tijd waren er in Friesland talrijke brouwerijen, waar men in kon gaan evenals thans in een bier- of koffiehuis. De brouwer vulde de kan en ging er meê naar Klaas om hem een glas vol te schenken, maar toen hij het deksel oplichtte, was de kan ledig. Dit bevreemdde hem zeer, maar hij ging opnieuw de kan vullen. Weêr bij Klaas gekomen, werd de kan nogmaals ledig bevonden. Nu begon de brouwer te vloeken; toch vulde hij de kan ten derdenmale, maar ook ten derdenmale kwam hij bij Klaas met eene ledige kan. Thans was het geduld des brouwers ten einde; hij zei: «Jij bent iemand die meer kan dan goed is,» en hief den arm op om Klaas een slag toe te brengen met de kan. Maar de arm bleef stijf omhoog. Hij wilde Klaas schoppen, maar ook het been bleef stijf achteruit. Dit moest duren zoolang Klaas het goedvond. Daarna ontving deze een halfmengelen bier en alles liep af zoo 't behoorde.

Op zekeren morgen ging Klaas van huis naar de franeker kermis. Zijn weg voerde langs het korenveld van een zijner buren, waar een paar knechts aan het zichten waren. Klaas riep hun toe: «Gij zoudt zeker liever naar de franeker kermis gaan, dan hier staan te zichten?» — «Natuurlijk!» zeiden de knechts; «onze boer staat ook toe dat wij er heen gaan, maar dat beteekent niet veel, want wij moeten eerst dit geheele veld afzichten en dat kunnen wij vóór vanavond laat niet gedaan hebben.» — Klaas zeide: «Komt jongens! gaat maar naar de kermis, ik zal wel voor het zichten zorgen.» Dit had hij niet gezegd of al het koren lag tegen den grond in ongebonden schoven, alsof 't gezicht was. Tehuis komende, om zich te kleeden voor de kermis, vertelden de knechts den boer dat hunne taak af was door de hulp van Klaas Kunst. En de boer zag tot zijne verbazing dat zij waarheid spraken. Maar toen zij des anderen morgens van de kermis terug kwamen, stond al het graan, dat zij niet gezicht hadden, weêr op het land zooals het den vorigen morgen stond.

Op de franeker kermis zag Klaas een paar kunstenmakers, die op straat hunne bekwaamheid toonden. Onze boer droeg een ledigen graanzak en naast hem stond eene vrouw met een mand vol eieren. «Vrouw,» zei Klaas, «doe die eieren in dezen zak, de schade die er van komt zal ik u vergoeden.» Na eenig aarzelen deed de vrouw het, en nu sprak hij den goochelaars toe: «Zijt gij kunstenaars?» — Nu, ja, dat meenden ze wel. — «Slaat dan deze eieren op de straatsteenen in stukken.» — Dat kwam hun niet moeielijk voor, maar

nadat zij herhaald en uit al hun macht met den eierzak op de straatsteenen hadden geslagen, bleek dat er toch zelfs niet één ei gebroken was. — Nu sloeg Klaas in eenen slag op de steenen al de eieren stuk en zeide: «Als gij nu nog volhoudt dat gij kunstenaars zijt, slaat dan de eieren weêr heel.» Dit wilden de verblufte mannen maar liever niet beproeven. Klaas deed nog een slag met den zak op de steenen en al de eieren waren weêr heel; de vrouw kon ze terugnemen. — «Zeg nu nooit weêr dat gij kunstenaars zijt,» eindigde Klaas.

Zoo zag hij ook eens een straatgoochelaar, die door een dikken balk zoude kruipen. De toekijkers zagen den man aan het eene einde in den balk verdwijnen en verwachtten nu dat hij aan het andere einde zoude uitkomen. Maar Klaas Kunst zei: «Daar is hij!» en gaf den man een stokslag. Nu zagen allen dat de kunstenaar niet door, maar bij den balk langs kroop. De goochelaar had de oogen der toeschouwers betooverd, maar dit kon hij Klaas Kunst niet doen.

Behalve Klaas Kunst waren er voor en na meer dergelijke duivelskunstenaars onder de landlieden, en wat aan Klaas wordt toegeschreven, gaat ook wel op naam van die anderen. Bij het Bezemmakerszet nabij Suawoude woonde, lang geleden, ook een boer, die meer kon dan een gewoon mensch. Den watermolen, dien hij nabij het vaarwater op zijn land had staan, kon hij op zijn bevel eene wandeling laten doen, en dit deed hij soms bij nacht, tot grooten schrik van de visscherlieden, die daar met hunne schepen lagen; en ergens in de Wouden hebben een paar echtelieden gewoond, die 's nachts, als het veld sterk bedauwd was, daarop konden schaatsrijden, evengoed als anderen het op 't ijs doen.

Eens zal de boerenplaats, op welke Klaas heeft gewoond, afbranden, en dit zal gebeuren, zoodra men om het huis een staketsel plaatst, bestaande uit latten waarvan de koppen roodgeverfd zijn; reeds heeft iemand deze schuur bij nacht in lichter laaie gezien.

Yntje Jans.

In 1722 was Yntje Jans ouderling der hervormde gemeente van Oosterzee en Echten, in Lemsterland. In den laten avond van den 8sten December des genoemden jaars keerde deze man huiswaarts, nadat hij bij zijnen vriend Hancke Romberts eenige uren had doorgebracht in godsdienstige gesprekken, terwijl men ook had gehandeld over zwaren krijg en oorlog; dat dezen waren te beschouwen

als straffen des Hemels over der menschen zondigheid, hierin waren de vrienden het eens.

Op den Heerenweg gekomen, hoorde Yntje driemaal achtereen uitroepen: «O, wee!» maar hij zag niemand, voor zich noch achter zich. Nog eens werd er driemaal «O, wee!» geroepen en nu zag hij voor zich drie personen van eene wondervolle gedaante. In den eersten schrik zond hij een kort gebed om bescherming ten Hemel en nu schepte hij moed om de mannen toe te spreken met deze woorden: «Zijt gij van God, zoo spreekt mij toe in Godes naam; zijt gij van den Satan, zoo wijkt van mij.» — Hierop naderde de eerste der drie mannen, «blinkende gelijk de zonne, hebbende in zijne rechterhand een roede, die droop al van den bloede.» — De tweede geleek den dood. De derde had «het fatsoen van een krijgsman, tot de knieën toe bloedig, hebbende in zijne rechterhand een zwaard, dat droop al van den bloede.» De mannen riepen: «O, wee! o, wee! over Brabant en Vlaanderen, zoo zij haar niet bekeeren van haar zondig leven, van haar stinkende hoovaardije, dronkenschap ende vervloekte afgoderij, zoo zullen zij in een bloedbad vergaan.» — De eerste sprak: «Zie onder mijnen rechterarm naar het zuidwesten.» — De ziener deed dit en zag het geheele land vol ruiters en soldaten, tot de knieën toe bloedig. Het tweede bevel was: «Zie onder mijnen linkerarm naar het zuidwesten.» Daar lag het geheele land vol dooden, en de mannen riepen: «O, wee! o, wee! o, wee! over Friesland. God de Heere kan de verachtingen van zijn Heilig Woord en de verdrukkingen der armen niet langer verdragen.» — Ten derden male luidde het bevel: «Zie onder mijnen rechterarm naar het noorden.» Daar vertoonde zich «eene hooge en verhevene stellagie, op elken hoek uitgesneden met twee vergulden leeuwen, waarop gezeten waren een groot getal schaaphoeders; beneden de stellagie een groote stal vol schapen; zoo heb ik gezien eenige van de herders gekleed met een vreemd habijt, zittende op 't noord van de stellagie, hebbende geen groote liefde tot de schapen, hebbende een deel scheerders met allerlei kleedinge bekleed, hebbende scherpe scheermessen, waarmede zij de schapen de wolle afschoren, dat op veel plaatsen het vel mede afging en het bloed op de aarde vloeide, waarop de schapen zeer begosten te kreunen, totdat ik zag komen een man met een vreemde kleedinge, hebbende een vierkanten hoed op het hoofd, hebbende een grooten korf beslagen met leer, gaande naar de stellagie, gevende aan

de herders op het noord eenige brieven uit zijn korf, om deze wederom te vollen met de bloedige wolle; toen begosten de schapen een groot oproer tegen haar scheerders te maken, totdat ik zag komen twee wolven, hebbende een groot deel vossen bij haar, makende een aanslag op de stalle, waarvan de schapen met haar herders begosten te vluchten, klagende zeer over haar wreede herders, totdat ik zag komen een ouden leeuw uit een tuin, hebbende een groot deel jonge leeuwen bij hem, besteken met oranjebloemen, vallende met grooten nijd op de wolven met hun aanhang, totdat hij hen met groote nijdigheid heeft teruggedreven en verslagen, waardoor de schapen met hare scheerders begonnen weer in groote eenigheid te raken, en de wolle begon weder te wassen.

De blinkende man sprak verder: «Zie onder mijnen linkerarm naar het noorden.» Daar zag Yntje, «dat de herders waren bekleed met lange bonte rokken en de scheerders met lange mantels, hebbende houwers aan de zijden; de schapen waren veranderd in burgers en boeren, die in vele plaatsen in Friesland tegen hunne overheid opstonden.» — Vervolgens werd er geroepen: «O, wee! o, wee! o, wee! over Duitschland: zoo het zich niet bekeert van zijn zondig leven en keert weder tot eenigheid, zoo zal God de Heere het plagen met drieërlei straffen, met krijg en oorlog, duren tijd en pestilentie, totdat het geheel zal ondergaan.» — Nu was het: «Zie onder mijnen rechterarm naar het oosten,» en daar vertoonde zich een groote arend met vergulden vederen, «die al de vogelen uit de boomen heeft verdreven en ook een schoonen vogel uit zijn nesten en boomen verdreven had.» — Eindelijk werd den ziener nog bevolen: «Zie onder mijn linkerarm door naar het zuidoosten,» waar hij heeft gezien een grooten leeuw, trekkende naar het oosten, «spoude vuur en vlam uit zijn mond, trekkende tegen den arend, totdat hij hem ten laatsten overstelpte en overwon, alzoo dat hij daarna den vorigen schoonen vogel wederom in zijn boomen heeft geholpen, tot groote vertroostinge van alle andere verdreven vogelen, die de leeuwen zeer bedankten.»

Ten slotte hebben de drie geheimzinnige mannen den ouderling aan God den Vader bevolen, en hem gelast, om wat hij daar had gezien en gehoord, aan alle menschen te openbaren, met de bedreiging, dat indien zij zich niet bekeerden, na verloop van eenige jaren alle in het nachtgezicht vertoonde en opgenoemde plagen over hen zouden komen.

De verschijning verdween; Yntje Jans begaf zich naar huis en op zijne legerstede, waar hij, met een bezwaard gemoed over de zaak nadenkende, tot het besluit kwam zijne ontmoeting aan niemand mede te deelen. Maar nu zag hij zich plotseling nogmaals omgeven door een helder licht en daarin «drie Visioenen, vanwaar ik drie zware slagen heb ontvangen, de een op mijn rechteroog, waarvan ik zeer verblind was, de andere twee op de rechterzijde.» — Dit was voldoende om den man, hoewel «met groote weemoedigheid des harten» tot de openbaarmaking te doen besluiten. Hij zond het verhaal zijner ontmoeting in de wereld, met de verzekering aan het slot: «ik ben bereid daarop te sterven.»

Onder het volk in Friesland en zeker ook ver daarbuiten heeft dit stuk algemeene vermaardheid verkregen onder den naam van „het boekje van Yntje Jans.” Hoevele herdrukken het sedert zijne verschijning heeft beleefd, laat zich zelfs niet bij benadering bepalen. Het heeft ook voor en na zijne verklaarders gevonden. Zoo was bv. ten tijde der belgische onlusten in 1830/31 de beteekenis der uitspraak: „O, wee! over Brabant en Vlaanderen,” enz. voor niemand twijfelachtig. Buitengewone gebeurtenissen, zooals het ontstaan der aardappelziekte, watervloeden, de fransch-duitsche oorlog in 1870/71, enz. brachten het boekje van Yntje Jans telkens op nieuw onder de aandacht des volks. Ongetwijfeld is het bij duizenden en tienduizenden exemplaren verspreid geworden, meest door lieden die men landloopers pleegt te noemen.

Foeke Sjoerds.

Deze man overleed op 58jarigen leeftijd, den 18 December 1770, als schoolmeester te Nijkerk in Oostdongeradeel, na eerst schoenmaker te zijn geweest. Hij begon zijn schoolmeesterschap te Lioessens; aan dezen post was daar toen een vast traktement verbonden van zeventig gulden per jaar. Baas Foeke stond bekend als bijzonder knap en belezen, en daardoor kwam men op het denkbeeld, dat hij de kinderen het a-b-c wel zou kunnen leeren. Hij bleef er vooreerst nog schoenmaker bij. Onder een staand zeil is het gemakkelijk roeien.

Foeke Sjoerds was niet alleen schoolmeester, maar tevens koster; zoo was het toen meestal. Als koster moest hij natuurlijk weten of er in de kerk gepreekt zoude worden of niet. Eens, toen de predikant voor eenigen tijd afwezig was, vroeg een landman aan meester Foeke, of er des zondags namiddags ook geleerd zoude worden. — «Dat weet ik niet,» antwoordde meester. — «Als *gij* dat niet weet,» zei de boer eenigszins verstoord, «wie moet het dan weten?» — «Ja,» hernam meester nu, «er wordt wel *gepreekt*, maar of er *geleerd* zal worden durf ik niet verzekeren.»

Wis- en sterrekundigen.

Liefhebbers van de wis-, natuur- en sterrekunde hebben er onder het friesche volk altijd geleefd, en onderscheidene er van zijn beroemd geworden. Omstreeks het midden der 17de eeuw woonde te Amsterdam een friesch wiskundige, Sybrand Hansen Kardinael genaamd, op wien Vondel dit versje maakte:

„De Vriesche Euclides hangt alleen
Van cijferletters hecht aaneen.
Bewaert toch Sybrant met u allen,
Bewaert dien rekenschat getrouw.
Viel Kardinael van 't plat, hij zou
Aen cijferletters stukken vallen.”

Personen, die genoeg rekenen hadden geleerd om een almanak te kunnen samenstellen, zijn onder de friesche boeren en burgers nooit zeldzaam geweest. Vandaar zal het gekomen zijn, dat hier vroeger, vooral in de 17de eeuw, bijna even zoovele almanakken werden uitgegeven als thans couranten, allen goedkoop genoeg om te worden uitgevent door almanakkramers, die ze bij honderd duizenden, of zooals men 't noemde, bij muddezakkenvol verkochten. Men had niet alleen Leeuwarder, maar ook Harlinger, Sneeker, Workumer, Hindelooper, IJlster, Heerenveenster, Jouster, Drachtster en Akkrumer almanakken, ja zelfs een Oudkerker en ook een Billandts almanak. Zij werden meest allen te Leeuwarden gedrukt en uitgegeven en droegen hunne bijzondere namen naar de woonplaatsen der makers. De Billandts almanak werd berekend door Ate Lieuwes, architect op het Bildt, de Oudkerker door den schoolmeester Klaes Hendriks Mellema. Van de meesten waren de makers onbekend. De Harlinger en Hindelooper waren zeemansalmanakken en de Akkrumer een «Friesche Boere Almanach oer 't Jier uws Heeren (1671) practicere trog Mr. Jan Sickes, Ljeafhaebber der Stierrekunst yn Akkrum.» — De «Hynlepre Seemansalmenak, mekke fan en stirman oen laand» was geschreven in het Hindelooper Friesch. — De twaalf teekens van den dierenriem ontvingen soms vreemde namen. De Waterman werd genoemd: Pissebed; de Visschen: Pieter Posken; de Ram: Ygle Hirdholle (Hardhoofd); de Stier: Hans Bolle (bul); de Tweelingen: Houk en Ansk (friesche vrouwennamen); de Kreeft: Hette Bryklob (scheefpoot); de Leeuw: Bytlige (bijtzuchtige) Lieuwe; de Maagd: Marij Patsiik (kuslustig); de Weegschaal: Douke Just (nauwkeurig); de Schutter: Hans Pyl; de Steenbok: Harmen de Bok.

De naam van den eenvoudigen franeker wolkammer Eise Eisinga, die het beroemde franeker planetarium ontwierp en vervaardigde, is algemeen bekend. Omtrent hem zijn mij echter geene volksoverleveringen ter oore gekomen.

Wytse Foppes Dongjuma, een ongestudeerd man te Dongjum bij Franeker, en Jan Pieters van der Bildt, een eenvoudige dorpstimmerman te Vrouwenbuurt, die ook wel Jan Kunst werd genoemd, brachten het buitengewoon ver in het maken van telescopen. Hierin werden zij nog overtroffen door Arjen Roelofs te Hijum, een dorpje twee uren noordwaarts van Leeuwarden. Hier was de man geboren den 31sten Maart 1754, en woonde vervolgens op de voorvaderlijke boerderij, met twee zijner broeders en zijne eenige zuster.

Reeds als jongelingen waren de drie broeders Pieter, Albert en Arjen bezig met eenig knutselwerk, wanneer de tijd het slechts toeliet. De vader was een zuinige, nauwlettende boer, maar niet zeer bemiddeld. De liefhebberij zijner jongens beviel hem niet; hij vermaande hen dikwijls, zich liever met hart en ziel op de boerderij toeteleggen. Soms ook werd hij driftig en sloeg dan al hunne kunstwerken uit elkaar, hopende dat dit hen den moed zoude benemen om verder te werken. Maar hierin rekende hij buiten den waard. Na den dood des vaders, in 1770, moesten de broeders wel de zorg voor de boerderij op zich nemen, maar zij lieten daarom hunne liefhebberij niet varen. Des winters, terwijl zij in de schuur het paard voor de dorschrol lieten loopen, maakten zij op eene schutting berekeningen, teekeningen en plannen. Wel twintig jaren aaneen gingen zij nooit vóór 's nachts twee uur naar bed. Soms waren zij dan alle drie tot zoo laat bezig aan eenig kunstwerk, soms ook twee hunner en soms slechts één. Des morgens vijf uur toch moesten zij weêr opstaan ten behoeve der boerderij. Gingen zij naar het land of kwamen zij er van terug, dan bleven zij altijd op eenigen afstand van elkander; zoo kon ieder voor zichzelven denken en liepen zij geen gevaar in onbeduidende praatjes te vervallen. Met de gewone vermaken en uitspanningen bemoeiden zij zich niet en zij hielden weinig omgang. Alle drie zijn ongetrouwd gebleven. De jaarlijksche zomerkermis te Leeuwarden bezochten zij altijd, niet om er pret te maken, maar om er iets te zien waarvan zij konden leeren en werktuigen en boeken te koopen. Dat ook zij, evenals vroeger Klaas Kunst, door eenvoudige lieden voor duivelskunstenaars werden gehouden, ligt voor de hand.

Arjen Roelofs overleefde zijne broeders en is ook het meest van allen bekend geworden. Mijn grootvader wist te vertellen, dat een buitenlandsch geleerde eens in een brief aan Arjen Roelofs den wensch te kennen gaf om hem te bezoeken. Die heer wist zeer goed hoe hij naar Leeuwarden moest reizen, maar dan verder het dorpje Hijum en de woning van den kunstenaar te vinden, dat was iets anders. Welnu, de boer zond den geleerde eene kaart, waarop de weg was aangewezen van Leeuwarden naar Hijum niet alleen, maar ook tot voor de huisdeur der boerderij van Roelofs. De reiziger volgde de kaart, maar, aan het einde er van gekomen, dacht hij dat de zaak fout was, want hij stond voor een zeer eenvoudig oud boerenhuis, waarvan de kozijnen geel en de deuren en vensterluiken bruin geverfd waren. Dit was het werk van zuster Atje, de huishoudster; zij bereidde zelf de verf uit gelen en rooden oker, aangemengd met verzuurde karnemelk. De geleerde was verontwaardigd; hij dacht dat hij gefopt was, of de kaart moest door een lompert gemaakt zijn. Maar 't kwam spoedig terecht, dit begrijpt men.

De grootste telescoop van zijne vinding, door hem alleen ontworpen, werd bewerkt en voltooid door twee leden zijner familie, eveneens boeren-werktuigkundigen, Sieds Rienks en Roelof Hommema, beide te Sint Anna Parochie, die er vier jaren meê bezig zijn geweest. Deze telescoop werd geplaatst aan het observatorium te Leiden.

Het volk weet ook te vertellen van een grooten telescoop, dien Arjen Roelofs eens heeft gemaakt voor koning Willem I. Toen die gereed was, reisde hij er zelf meê naar den Haag om aan den koning de werking er van te toonen. Deze bewonderde natuurlijk het kunststuk, en een der prinsen, een aankomende knaap, die er bij stond, moest er ook door kijken. Maar nu hield de koning zijn hoed voor het glas en de prins verklaarde niets te kunnen zien, waarop Arjen Roelofs zeide: «Dat wol 'k wol leauwe, heite! jimme heit hâldt de hoed er foar.» Dat geloof ik wel, jongen! je vader houdt den hoed er voor.

Arjen Roelofs is overleden den 11den Mei 1828, in hetzelfde huis waar hij was geboren en altijd had gewoond.

Een even zonderling als schrander man was Obe Sikkes Bangma, een boerenzoon van Pingjum, waar hij den 30 Mei 1768 geboren werd. Eenige jaren later vertrokken zijne ouders metterwoon naar Wons, waar Obe zijn eerste schoolonderwijs ontving van een mees-

ter, die tevens huisschilder en glazenmaker was, maar op wetenschappelijk gebied geen groot licht. De jeugdige Obe, die zeer vlug van begrip bleek te zijn, bracht het spoedig zoover dat meester hem niets meer konde leeren. Dit nam echter niet weg, dat zijne schoolmakkers hem voor onnoozel versleten. Hij was stil en ingetogen, bij het spel der kinderen zoo onhandig dat hij dikwijls werd bespot; en plaagde men hem wat veel, dan werd hij mismoedig, niet zelden tot schreiens toe. Zijne makkers noemden hem daarom «skriemerige» (schreierige) Obe.

Ook toen hij na den dood zijns vaders boerenknecht moest zijn, eerst bij vreemden en vervolgens bij zijn broeder Jan Bangma te Arum, bleek hij voor het boerenwerk zeer ongeschikt, en zoo onbeholpen was hij in den omgang met menschen, dat men hem halfwijze Obe noemde. Zijn broeder evenwel liet hem opnieuw onderwijs geven door den schoolmeester zijner woonplaats, een verstandig man. Deze verklaarde spoedig, dat er in Obe iets anders stak dan een boer. Zijn broeder geloofde dit gereedelijk: des zomers zat Obe uren aaneen in den ledigen koestal te cijferen, zonder aan eten of drinken te denken; soms bracht hij daar geheele nachten door, zoodat, wanneer het werkvolk 's morgens te vier uren op de been kwam, ze Obe daar dikwijls nog vonden zitten. Ook zat hij wel in het holle van den nacht buiten het huis de sterren te beschouwen.

Professor J. H. van Swinden te Amsterdam werd op den jongen Obe Bangma opmerkzaam gemaakt door den heer van Scheltinga, die niet ver van Arum een buitengoed bewoonde. Professor wenschte den jongeling te leeren kennen en hem, indien broeder Jan het goedkeurde, te plaatsen op de kweekschool voor zeevaartkunde te Amsterdam. Broeder Jan vond dit zeer aannemelijk en reisde met Obe naar Amsterdam. Daar voor de heeren komende, konden dezen moeielijk gelooven, dat die schijnbaar onnoozele bloed zoo'n schrandere bol zou zijn, als er van was opgegeven. Maar 't viel genoeg meê. Zijne antwoorden waren kort en goed. Drie moeielijke wiskundige voorstellen gaf men hem, voor het bewerken waarvan hij twee dagen tijd ontving. Maar men stond niet weinig verbaasd, toen hij twee er van op staanden voet voldoende uitwerkte. Voor het derde zeide hij wat meer tijd noodig te hebben, maar toen hij met zijn broeder alleen was, betuigde hij dezen: «Het derde voorstel had ik ook wel terstond kunnen afdoen, maar 'k heb het gelaten, omdat de heeren anders zouden denken dat ik pochte op mijne

bekwaamheid.» — Na verloop van weinige jaren was hij directeur van het Stuurmans-collegie te Amsterdam en examinator van 's Rijks stuurlieden.

Japik Engberts.

In het laatst der achttiende eeuw en in het begin der negentiende leefde een aartsschelm, Japik Engberts genaamd. Ik heb in mijne jeugd wel bejaarde menschen ontmoet, die den man gekend hadden.

Zijn eerste schelmstuk moet hij hebben uitgevoerd als boerenknecht bij een boer in de nabijheid van Rien, een gehucht in Hennaarderadeel, waar jaarlijks eene vroeger nog al vermaarde paardenmarkt wordt gehouden. Eens op den dag van deze jaarmarkt stond Japik op het land te werken, tamelijk ver van huis. In de nabijheid graasde een paard van zijn baas. En nu viel het hem in, op dat paard naar Rien te rijden. Op weg ontmoette hem eene bollenvrouw. Van haar kocht hij een ronde grofweiten bol; deze stak hij op den rug onder het bovenkleed en nu geleek hij een bultenaartje. Te Rien verkocht hij het paard aan den eersten den besten koopman en zorgde zoo spoedig mogelijk bij zijn werk terug te zijn. Den bochel, dien hij weêr van zijne plaats had genomen, peuzelde hij middelerwijl op. Toen hij met etenstijd tehuis kwam vroeg hij den boer: «Hebt gij den bruine uit het land gehaald?» — «Wel neen,» zei de boer, «hij is er immers nog?» — «Zeker niet,» antwoordde Japik, «en dit komt mij verdacht voor; misschien is hij wel te Rien op de markt aangeland.» — «Daar zeg je zoo iets!» zei de boer; «maar dan is 't zaak, er terstond heen te reizen.» Te Rien vonden zij het paard op de markt, en de boer vroeg den koopman hoe hij er aan gekomen was. Het antwoord luidde: «Ik heb het heden morgen gekocht van een klein ventje, die veel gelijkenis heeft met uwen reisgenoot. Ik zoude haast durven zeggen, hij is dezelfde, maar die van heden morgen had een bochel.» — «Nu, dien heb ik niet,» zeide Japik en zwenkte zich in 't rond. — «Neen, daar kan geen sprake van zijn,» hernam de boer, «hij is mijn knecht en den geheelen morgen op het land aan het werk geweest.»

Later begon hij van het stelen bepaald werk te maken en hij schijnt zich toen meest in de omstreken van Drachten te hebben opgehouden. Hij maakte zich berucht en 't kwam zoo ver dat velen

hem maar liever tot vriend dan tot vijand hadden. Kwam hij bij een boer vragen om wat kippenvoeder, wat brandstof of zoo iets, het werd hem nooit geweigerd, omdat men er tamelijk zeker van was, dat hij het anders toch kwam stelen. Jaarlijks bezocht hij de paardenmarkt te Rien en misschien wel meer markten en kermissen. Dan maakte hij een praatje met iederen boer, dien hij kende en hij kreeg dan van elk eene fooi. Dit was vanwege de oude kennis, zoo 't heette, maar men wist dat iemand, die 't naliet, op een ongewenscht nachtelijk bezoek van Japik kon rekenen. In dat nachtwerk was hij bijzonder bedreven, en al kwam hij voor een enkelen keer in handen der justitie, hij wist altijd raad. Zoo gebeurde 't eens dat men hem, hoezeer overtuigd van zijne schuld, had moeten vrijspreken. Maar om hem ten slotte nog in zijn eigen woorden te vangen, waarschuwde de rechter hem om voortaan zulke dingen niet meer te doen. Zijn antwoord was: «Japik Engberts is zoo'n groote schelm niet als de heeren van het recht..... denken.» Nu werd hem aangezegd, voor de rechtbank staande, zijne woorden wat vlugger op elkander te laten volgen. En men liet hem gaan.

Eens waren twee gerechtsdienaars met een rijtuig op reis om hem te vangen. Of hij nu er lont van geroken had, zooveel is zeker, dat hij op zijne veiligheid bedacht was. De gerechtsdienaars haalden een wandelaar in, blijkbaar een predikant, en noodigden dezen om mede te rijden. Dit was nu geen loutere beleefdheid; zij hadden overlegd: «Misschien weet dominé wel iets aangaande Japik Engberts.» — Nu, de predikant reed gaarne mede. Al spoedig zeide hij: «Het schijnt dat de heeren iemand willen halen?» — «Ja,» was het antwoord, «misschien kan dominé ons wel eenigszins inlichten. Wij moeten Japik Engberts hebben; kent dominé dien man?» — «Wel zeker, en zeer goed ook. Kennen de heeren hem?» — Het antwoord was: «Neen!» — «Dan wordt de zaak moeielijk,» zeide de predikant, «want hij is een slimmert. Reken er bovendien op, dat niemand hem licht zal verklappen, veel minder aan het gerecht inlichtingen geven. Er komen meer dagen na heden; ik zeg er liefst ook maar niet meer van.»

Men was nevens een heideveld gekomen en dominé had onder het spreken het ongeluk, zijn wandelstok op den weg te laten vallen. Hij was een vlug mannetje; eer de wagen stil hield sprong hij er af, als om den stok op te rapen. Maar hij liet dien liggen en riep den mannen van het gerecht toe: «Zegt nu maar aan de

heeren, dat Japik Engberts met je gereden heeft; hij bedankt je voor je vriendelijkheid en geeft je dit ten aandenken.» Dit zeggende wierp hij zijn steek in den wagen, en zeide: «Toont stok en steek maar aan de heeren, ten bewijze, maar zoekt niet meer naar Japik, je krijgt hem toch niet.» Daarop ijlde hij het heideveld over. Dit was veel te oneffen voor het rijtuig; te voet was hij ook niet in te halen, want hij kon loopen als een haas en had spoedig een bosch bereikt.

Men zegt dat Japik Engberts eenmaal een brandbrief heeft geschreven. Een rijke boer ontving zulk een brief, waarin hem werd bevolen om in een bepaalden nacht op eene duidelijk in den brief aangegeven plaats eene aanzienlijke som gelds neder te leggen; zoo niet, dan had hij te verwachten dat den een of anderen nacht zijn huis in brand werd gestoken. De boer bedacht zich: het geld moest den bepaalden avond op de aangewezen plaats worden nedergelegd, maar drie stevige mannen moesten onmiddellijk daarbij de wacht houden. Dit gebeurde. De wachters waren op den bepaalden avond op hun post en een zak met geld lag tusschen het geboomte. Het was aan een eenzamen zandweg met boomgewas ter weerszijden, zooals er in de friesche Wouden vele zijn. Het weêr was mooi en stil; men hoorde de torenklokken der omliggende dorpen het middernachtsuur slaan. Spoedig daarop vernam men op den zandweg een naderend rijtuig; dit bleek eene opene chais te zijn, waarin een man zat, een welgekleede boer voorzoover men kon zien. Nevens de plaats waar de wachters tusschen 't geboomte lagen, zeide de boer: «Hou!» en hield zijn paard staande. Bedaard klom hij van de chais, ging bij het paard staan, streelde het dier den hals en sprak het vriendelijke woorden toe. Ook prevelde hij over zaken die hemzelven aangingen, waaruit men begreep dat hij een man van eenige beteekenis moest zijn. Hij ging tusschen 't geboomte wegens eene noodzakelijkheid, sprak het paard nogmaals toe, klom weêr op het rijtuig en reed weg. De wachters hadden dien man geen schrik op het lijf willen jagen en daarom zich zoo stil mogelijk gehouden. Verder kregen zij dien nacht geen mensch te hooren of te zien. Toen zij eindelijk besloten naar huis te gaan en het geld wilden meênemen, was dit verdwenen; de boer met de chais was niemand anders geweest dan Japik Engberts.

Weder was het den sterken arm eens gelukt den deugniet in handen te krijgen. Toen had hij ook een aantal getuigen tegen

zich, en de advokaat, die voor Japik moest pleiten, verklaarde hem na het eerste verhoor, dat hij geen kans zag hem voor de gevangenis te vrijwaren. Japik zei: «Dan weet ik er nog een middel op» en gaf dit aan de hand. De getuigen woonden allen in de Wouden, en de advokaat verzocht hen, om voor hem, als ze weêr voor de rechtbank zouden geroepen worden, wat jonge boompjes meê te brengen. Hij wenschte zijn tuin te omringen met een mantel van boomgewas. Allen betoonden zich bereid, en toen zij weêr te Leeuwarden kwamen, brachten zij, elk voor zich, den advokaat eenige jonge lootjes tehuis. Op zijne vraag naar den prijs zeiden ze eenparig, dat ze er niets voor verlangden; zij hadden ze zoo hier en daar maar bijeengezocht. «Maar is dat dan niemands eigendom?» — «Nu ja, het is strikt genomen altijd iemands eigendom, maar op zoo iets wordt in de Wouden niet gelet.» — Toen nu de getuigen weêr voor de rechtbank kwamen, wraakte de advokaat hen, omdat zij zelven dieven waren, want zij hadden zich eens anders jong boomgewas toegeëigend. Zoo kwam Japik Engberts ook ditmaal vrij.

Het stelen van schapen uit de weide achtte hij beneden zijne kunstenaarswaardigheid; dat was kwâjongenswerk, zeide hij. Toch deed hij eene enkele maal aan dit vak.

Er woonde in Japiks tijd te Drachten een rijke veenbaas, dien ik maar K. zal noemen. Deze had achter het dorp een grooten kamp weiland, waarin hij 's winters meestal een paar beste melkschapen had loopen ten behoeve zijner huishouding. Op zekeren wintermorgen ontdekte men, dat de beide schapen verdwenen en op een iets verderaf gelegen stuk land geslacht waren. De huiden, de koppen en de ingewanden werden gevonden; het vleesch vermiste. Alle onderzoek naar den dader bleef vruchteloos. Ongeveer vier jaren later kwam Japik Engberts op een winterschen zondagmorgen bij den heer K., terwijl diens huisgenooten ter kerk waren, om wat brandstof. — Dat zoude wel lukken, zei mijnheer, Japik moest 's anderen morgens maar met een kruiwagen komen. Ook deze man dacht: «Men moet den duivel te vriend houden.» Hij bood Japik tabak aan en terwijl deze de pijp stopte zeide hij: «Nu zitten we met ons beiden; kom, Japik, vertel eens wat van je snakerijen.»

«Hoor eens koopman,» zei Japik heel stemmig, «dat heb ik voor en na wel gedaan, maar de menschen worden altijd boos als ik vertel; trekken ze geen partij voor zich zelven, dan voor een ander.»

«Boos worden? Dat zou kinderachtig zijn,» zei de heer K. lachende. «Kom, ik schenk je een borrel, vertel dan eens mooi.»

«Dat is wel vriendelijk van u, koopman; ik houd ook wel van een slokje,» zei Japik weêr; «maar vertellen doe 'k liever niet. Ook gij zoudt boos kunnen worden en dan zou ik morgen geen brandstof ontvangen.» Mijnheer zeide: «Ik beloof het je, Japik, ik zal niet boos worden.» — «En mij ook niet verklappen?» vroeg de snaak. — «Wel zeker niet! hoe kun je daaraan denken? Zoo laaghartig zal ik niet zijn.» — En mij morgen even goed brandstof laten halen?» — «Ook dat! stel je maar gerust.»

Japik nam een teugje, haalde diep adem en zeide: «Dan wil ik het toch maar doen, en u een echt mooie grap vertellen....... Maar niet boos worden, koopman! — Koopman weet zeker nog, dat koopman voor een jaar drie, vier in de weide achter het dorp een paar beste schapen had?»

«Nu was ik reeds boos,» vertelde K. later, «maar ik hield mij goed en dacht: hier moet ik meer van weten.»

«Nu zeide 'k eens tot een mijner kennissen,» vervolgde Japik, «Pieter! koopman K. heeft daar een paar beste schapen in de weide, niet waar? De man heeft dezen herfst eene beste vette koe geslacht en in de pekel gezet, en wij arme sukkels hebben niets. Weet je wat wij moesten doen? Vannacht die twee schapen slachten en er gedurende den winter ieder één van oppeuzelen bij de aardappelen met zandrapen. Hoe vind je dit plan, Pieter? Pieter zei: «Dat vind ik mooi, en als 't jou goeddunkt moet het heden nacht maar gebeuren; van uitstel komt soms afstel.»

«Die deugnieten!» dacht K., maar hield zich bedaard, ook al omdat hij meer wilde hooren.

«Wij begaven ons dan des nachts naar uw weiland,» vertelde Japik verder, «vingen de beide schapen, en omdat het duistermaan was, dreven wij ze maar wat verder in een ander stuk land. Daar hebben wij ze geslacht, zooals koopman zich nog zal herinneren? Wij hadden een paar zakken meêgebracht en sjouwden nu, ieder met een zakvol vleesch en vet op den rug, huiswaarts. Maar al sjouwende dacht ik: De slachtbeestjes zijn best uitgevallen en de winter duurt nog lang; ik zou ze beide wel kunnen verorberen. En nu viel het mij in om te zeggen: «Pieter, merk je wel, dat er volk achter ons is?» Ik liet mijn zak met vleesch vallen en zette 't op een loopen. Pieter deed hetzelfde. Maar hij liep veel harder

dan ik, en dit was volgens mijne bedoeling. Toen hij zoover vooruit was, dat ik hem niet meer kon zien, keerde ik terug. Nu bond ik de beide zakken vleesch aan elkaâr, en met één op den rug en één op de borst sjouwde ik naar huis. Toen ik met den buit binnen de balken was, heb ik smakelijk gelachen, omdat Pieter zich zoo had laten foppen. — Nu, koopman! wat zeg je? . . . . . Maar gij wordt daarom niet boos, niet waar?»

K. had moeite zich bedaard te houden, maar zeide: «Wel neen, Japik, dat is immers de afspraak.» Hij beproefde zelfs te lachen. — Japik stond op, dronk zijn glas uit en zeide: «Zal ik morgen vroeg maar met een kruiwagen en een zak komen om wat brandstof, koopman?» — De heer K. dacht, het is nog maar het beste hem tot vriend te houden, en zeide: «Ja, kom morgen vroeg maar; niemand wil liefst koude lijden.»

Op een anderen keer sprak Japik met een kameraad af om bij een boer een paar groote dikke friesche kazen te stelen. Hij wist de plaats in het huis, waar die te vinden waren en op een zaterdagavond werd de zaak ondernomen. Hij had die twee kazen zeker wel alleen voor zijne rekening willen nemen, maar hij meende de hulp van zijn makker noodig te hebben. Bij dag had men reeds heimelijk het slot eener buitendeur een weinig verknoeid, en toen de boer sliep, — zij wisten dat hij alleen in huis was, — slopen de deugnieten naar de kaasplanken. De afspraak was dat ieder een kaas zoude nemen en Japik zeide overluid: «Verkies je de nagelkaas of de andere?» — «St!» suste zijn makker, maar Japik zei weêr even hoorbaar: «Zeg dan, welke kaas verkies je?» — Daar komt de boer aansloffen; de kameraad van Japik neemt de vlucht en de boer in nachtgewaad volgt hem. Terwijl dit gebeurt, werpt Japik handig een viertal kazen door een draaivenster naar buiten in het zachte gras. Nu ging hij een weinig terug als kwam hij uit de keuken, en toen de teruggekeerde boer de buitendeur wilde sluiten zeide Japik: «Laat mij er buiten, als 't u blieft!» — De boer verschrikte en zeide: «Wat? nog meer dieven?» — «Dieven?!» zei Japik verwonderd; «ik wou bij je meid komen vrijen en omdat de deur openstond liep ik in huis, maar, ontdekkende dat alles duister en in rust was, wilde 'k maar weêr vertrekken zonder gerucht te maken.» — Naar 't den boer voorkomt heeft de man geen kwaads in den zin, en vertelt nu dat hij een dief had vervolgd maar niet kunnen inhalen. — «Kwam het daarvan, dat de deur

open stond?» vroeg Japik, «dat is iets anders. Kom, laat mij nu vertrekken, dan kunt gij weêr ter rust gaan. Maar zorg vooral, als ik je raden mag, je sloten en grendels in orde te hebben.» — «Hoor eens, vriend» zei de boer, «wil je mij wel een dienst bewijzen? Wij hebben vandaag drie manden peren geplukt, die staan daar in een ongesloten tuinhok; zou je zoo goed willen zijn die hier even in de vuurhut te brengen? Hier zijn ze veiliger.» — «Met genoegen!» zei Japik. De boer begaf zich weêr ter rust; de drie manden peren gingen den weg op der vier kazen.

Plattelandbewoners hadden schik als zij hoorden vertellen hoe fraai Japik de stedelingen soms konde foppen, en dezen vonden 't vermakelijk als hij de boeren beet nam. Eene oude vette boerin, die te Leeuwarden op de Nieuwestad voor een goudsmidswinkel stond te gluren, rukte hij haar breed gouden oorijzer van het hoofd, en toen op haar geschreeuw de justitie van alle kanten kwam aansnellen, sprong Japik over de gracht alsof het een nietig slootje was. Hij ging aan den haal de stad uit, en als hij het op een loopen zette, kon zelfs geen paard hem inhalen.

Op een anderen keer wandelde hij op een marktdag te Leeuwarden langs de straat en zag zoo goedaardig en vriendelijk uit de oogen, dat niemand kon denken welk een doortrapte schelm hij was. Hij scheen op niets te letten, terwijl er werkelijk niets aan zijne opmerkzaamheid ontsnapte. Daar zag hij op een afstand een weldoorvoeden bakker in zijn winkeldeur staan. Een dikke gouden horlogeketting, op 's mans buik hangende, trok bijzonder Japiks aandacht. Hij stapt den winkel binnen, vraagt eene grofweiten bol en zegt, als de bakker deze in een papier wil wikkelen: «Dat is niet noodig, baas, het is hier eigenlijk om een grap te doen, die mij, nu 't er aan toe komt, maar half bevalt. Maar ik wil ook de weddenschap niet verliezen, en om te winnen moet ik vandaag, met dien bol op den rug onder mijne kleêren, in de stad rondloopen. Wil de baas wel zoo goed zijn mij even den bol onder het kamizool te stoppen?» Meteen boog hij zich voorover over de toonbank en de bakker boog zich voorover over Japik. En de snaak pakte het gouden horloge in, veel vlugger dan de baas zijn vriendendienst kon verrichten. Toen Japik weêr rechtop stond en den bakker zijn rug toonde, stond deze te schudden van het lachen, en bleef dit doen, zoolang hij Japik kon nazien, maar deze verdween spoedig om een hoek.

De woon- of verblijfplaats van Japik Engberts wordt verschillend opgegeven; ieder verteller schijnt zijn eigen omgeving daarvoor aan te wijzen. Ik woonde van 1840 tot 1855 in Hennaarderadeel; daar werd verteld dat Japik Engberts te Rien had gewoond, terwijl anderen hem in de omstreken van Drachten plaatsen. In het begin dezer eeuw woonde te Rinsumageest een beruchte inbreker, Jan Wever genaamd. Misschien hebben sommigen, die dit dorp aanwijzen als de woonplaats van Japik Engberts, hem met dezen verward.

Tot eer van Japik Engberts wordt aangevoerd dat hij geen enkelen moord op het geweten had.

Friesche stijfkoppen.

In het begin der achttiende eeuw woonde te Achlum een boer, Klaas Ymteszoon genaamd. Van hem wordt vermeld, dat hij goed kon lezen en schrijven en ook de zons- en maansverduisteringen berekenen. Hij werkte veel met Klaas Kunst, en geloofde in God, maar vreesde voor duivel noch spook. Hij kon het met den predikant van het dorp omtrent de geloofsleer niet éëns worden, zoodat hij nooit ter kerk kwam. Somtijds ging hij met Eeke den molenaar van Arum naar het *Valkje*, de doopsgezinde kerk te Harlingen.

Klaas Ymtesz stond bij zijn woord en zoude 't nimmer breken al ware 't om zijn leven. Wat hij zeide deed hij. Hij noemde alle aanzienlijken bij hun voornaam, onverschillig wie hij voor had. Hij bleef de oude Standfries in zijne levenswijze, niet minder dan Lieuwe en Wytse Fons, van Franeker, die aan hem verwant waren. Hij stond stijf op zijn stuk en zoude niemand iets toegeven, al ware 't ook den grietman Sicco van Goslinga. Deze was zijn vriend en benoemde hem in 1729 tot mederechter van Franekeradeel. Maar voor deze eer bedankte de boer, zeggende: «Neen Sikke, zoo niet! wel vriend, maar geen bijzitter.»

Hij vond hoofdzakelijk zijn bestaan in het houden van beste springhengsten, en hij verkocht er nooit een. Toutenburg, de keurmeester der hengsten in Friesland, bood hem eens uit naam van den prins-stadhouder duizend gulden voor zijn hengst Feniks. Maar Klaas zei: «Al ware Willem de duivel, toch kreeg hij den hengst niet.» — Om Klaas tot den verkoop te dwingen, keurde Toutenburg den Feniks als springhengst af. De boer, hierover ten zeerste verstoord, liet den hengst terstond snijden en zeide: «Zal ik hem niet houden. Willem krijgt hem ook niet, al ware hij nog

zoo'n groot heer.» — Den volgenden dag kwam Toutenburg terug om te zeggen, dat hij den hengst wel als vroeger kon blijven gebruiken, tenzij hij hem wilde verkoopen. Maar nu zeide Klaas: «Hou je mond, duivel! of ik zal je dezelfde behandeling doen ondergaan als den hengst, al stond de prins er bij.» — Waarop Toutenburg als een bange hond afdroop.

Klaas bestrafte de kwaden en beschermde de goeden. De kinderen joeg hij met zijn oude zwarte muts in huis, maar hij was anders heusch en vriendelijk.

Eeke de molenaar van Arum was ouderling der gereformeerde gemeente van het dorp, toen daar een nieuwe predikant kwam, naar het begrip van den molenaar niet vrijzinnig genoeg. En Eekebaas bleef eenvoudig uit de kerk, iets wat in een lid des kerkeraads, vooral in dien tijd, onvergeeflijk was. De predikant meende dan ook den ouderling kerkelijk te moeten vervolgen en klaagde hem aan bij den grietman Jhr. van Aylva. Deze, geen vriend van kerkelijke acties, ontbood den molenaar en vroeg, waarom hij de kerk verzuimde. «Mijnheer,» zei Eeke: «ik zal het u maar ronduit zeggen; ik ben dominé een boekje vooruit; hij is nog in den *Catechismus* en ik ben al in 't *Evangelie.*» — Men dient hierbij te weten dat men destijds in de dorpsscholen een vast stel schoolboeken had: 1. het *A-B-boek* met den haan; 2. den *Catechismus;* 3. het *Evangelie;* 4. het *Boek der Geslachten*, ook het *Slim* (moeielijk) *schoolboek* genoemd. — De grietman liet het zaakje blauw-blauw.

In de tweede helft der vorige eeuw woonde te Franeker de laatste telg uit het oude adellijk geslacht van Fons, met name Wytse. Hij was geheel in geldelijk verval en bediende, evenals ook reeds zijn vader, den stadspost van bulleman, alias stierenhouder, waaraan geene groote inkomsten verbonden waren; hij was een zonderling en tevens een echte Standfries. Toen zijn vader op sterven lag verlangde hij, dat de oude man zijne legerstede zou verlaten, zeggende: «War dy heite! fen ús folk is nimmen op bêd stoarn,» zet u schrap, vader! van ons geslacht is niemand op een bed gestorven. — Een zijner gezegden was: «Der is gjin swietter swiet as regear en bihear, mar nin swiet dat sa gau oan 't gêstjen giet,» er is geen zoeter zoet (geen aangenamer genot) dan het regeeren en beheeren, maar geen zoet dat spoediger tot gisting over-

gaat. — Hij wilde geenerlei giften aannemen. Alleen ontving hij jaarlijks in den jachttijd van den grietman Goslinga, te Dongjum, een haas. Ook kwam hij daar ééns in het jaar op het slot te gast, en dan noemde hij ieder, tot de freules toe, slecht en recht bij den voornaam. Eens was de stadhouder prins Willem de Vierde daarbij tegenwoordig, en, wel ziende dat hij met een zonderling te doen had, vroeg de prins hem wie hij was. En het antwoord luidde: «Wytse Fons, friesch edelman en bulleman te Franeker.»

De stadhouderes, prinses Maria Louisa, die bij de Friezen den eernaam Marijkemui droeg, wenschte den vreemdsoortigen edelman ook te leeren kennen. Toen zij zich eens te Franeker ten huize van een der professoren bevond, liet zij Wytse verzoeken daar te komen, met de bijvoeging, dat zij hem met een rijtuig wilde doen afhalen, ingeval zijne gezondheid niet naar wensch mocht zijn. Maar het antwoord was kortaf: «Als zij mij wat te zeggen heeft, kan ze bij mij komen.» — Welnu, de prinses bezocht hem denzelfden avond. Bij het verlaten der stad hield haar rijtuig stil voor het laatste huis bij de Noorderpoort, waar de edelman woonde. Hij kwam toen bij den wagen en sprak met de prinses bescheiden, maar rond en ongekunsteld. Zij verklaarde gaarne iets te willen doen, om hem het leven eenigszins te veraangenamen, maar hij bedankte voor alles; hij had genoeg, verklaarde hij.

Gedurende zijne laatste ziekte zonden de aanzienlijken der stad hem allerlei spijzen en dranken ter verkwikking, maar hij wilde er niets van gebruiken. Reeds sedert jaren had hij dertig gulden gereed gehouden voor de kosten zijner begrafenis. Dit geld was aanwezig bij zijn overlijden, maar overigens beteekende de nalatenschap niet veel.

Op jeugdigen leeftijd had men hem wel aangespoord om in 's lands krijgsdienst te gaan, maar dan zeide hij, bij zijn vader te moeten blijven en dat de bul hun genoeg opbracht om te kunnen leven. En toen men hem als friesch edelman deel wilde doen nemen aan den landsdag zeide hij: «Daar pas ik niet, want de grootste ben ik niet en de kleinste wil ik niet zijn. En behalve dat: «nin swietter swiet as regear en bihear,» enz.

Hij was zeer goed tehuis in de geschiedenis van Friesland en zoude voor niets ter wereld de gewoonte hebben afgelegd om Friesch te spreken. Hij las in den bijbel, maar nooit in godsdienstige boeken, want dezen hadden naar zijne meening de wereld bedorven. — Wytse Fons bleef ongehuwd en stierf in 1797.

Petrus Camper, van 1749 tot 1755 hoogleeraar te Franeker, werd in 1755 professor te Amsterdam. Een jaar later trad hij in den echt met Johanna Bourboom, weduwe van J. Vosma, burgemeester van Harlingen. Maar zijne gade had een afkeer van het woelig leven der hoofdstad en verlangde naar Friesland terug, waarom Camper in 1761 zijne betrekking nederlegde en op Klein-Laukum bij Franeker ging wonen. Door zijn huwelijk met genoemde weduwe was hij in bezit of althans beheer van vele landerijen gekomen. Nu gebeurde 't eens, dat een zijner boeren uit Oostdongeradeel met paard en sjees op het slotplein kwam rijden. Camper stak het hoofd buiten het venster en riep tamelijk barsch: «Wie heeft u toegestaan om hier op het plein te rijden?» De boer antwoordde niets, maar wendde zijn paard en reed heen. Het doel zijner reis was den landheer huurpenningen te brengen, maar hij nam natuurlijk het geld meê terug. Eenige maanden later hield Camper, op reis door Oostdongeradeel, met zijn rijtuig stil voor het erf van denzelfden boer. De knecht sprong van achter de koets af om de hamei te openen. Maar de boer schoot toe en vroeg: «Wie heeft u toegestaan op mijn erf te komen rijden?» — Camper riep uit den wagen: «Dat heb ik gedaan, ik, de eigenaar.» — «Mijnheer,» antwoordde de boer, «gij hebt het bezit, maar ik heb het gebruik en daarvoor zal ik u betalen wat u toekomt.» — De boer liet een stoel en tafel voor de hamei zetten en daarop telde hij den landheer de verschuldigde huurpenningen toe, terwijl de knecht voor de paarden op den weg stond te wachten.

In vroeger tijd namen boeren en burgers, als zij elkander groetten, geen hoed of pet af, maar voor aanzienlijken en vooral voor den adel deden zij dit wel. In de vorige eeuw gebeurde 't eens, dat een rijke Bildtboer den grietmanszoon, een jonkheer van Aylva, meermalen in het voorbijgaan had gegroet met het afnemen van den hoed, zonder dat de jonker dit terug deed, hetzij uit achteloosheid of uit trots. De boer liet het daarna voortaan ook na, en toen dit des jonkers aandacht trok en hij den boer naar de reden vroeg, ontving hij ten antwoord: «Mijnheer, mijn hoed heeft even goed geld gekost als de uwe.»

Volgens een oud friesch landgebruik behoefde een landman, die in den oogst met een beladen wagen een rijtuig ontmoette, niet uit

het spoor te wijken, onverschillig voor wien ook. Het zal zeventig of tachtig jaren geleden zijn, toen een boer te Menaldum, Arjen Osinga genaamd, in den zomer zelf zijne granen van het land naar de schuur reed. Nu ontmoette hij op den weg den grietman met diens rijtuig, maar Osinga verkoos niet uit te halen, zich beroepende op het oude recht der landlieden. De grietman nam dit eerst euvel, maar gaf ten slotte den boer gelijk en deze werd een zijner beste vrienden.

Van een boer te Haskerdijken wordt verteld, dat hij eens, met een beladen boerenwagen rijdende, den grietman Vegelin van Claerbergen in diens rijtuig ontmoette, en ook niet verkoos uit te halen, maar verklaarde:

„Ik bin in boer fen Haskerdiken,	Ik ben een boer van Haskerdijken,
Ik hôef for nimmen to wiken.	Ik behoef voor niemand te wijken.
Ik hab in pleats mei tritich kij;	Ik heb een plaats (boerderij) met dertig koeien;
Ik jou gjin byt om dij.”	Ik stoor me niets aan jou.

Soms wordt hier nog aan toegevoegd:

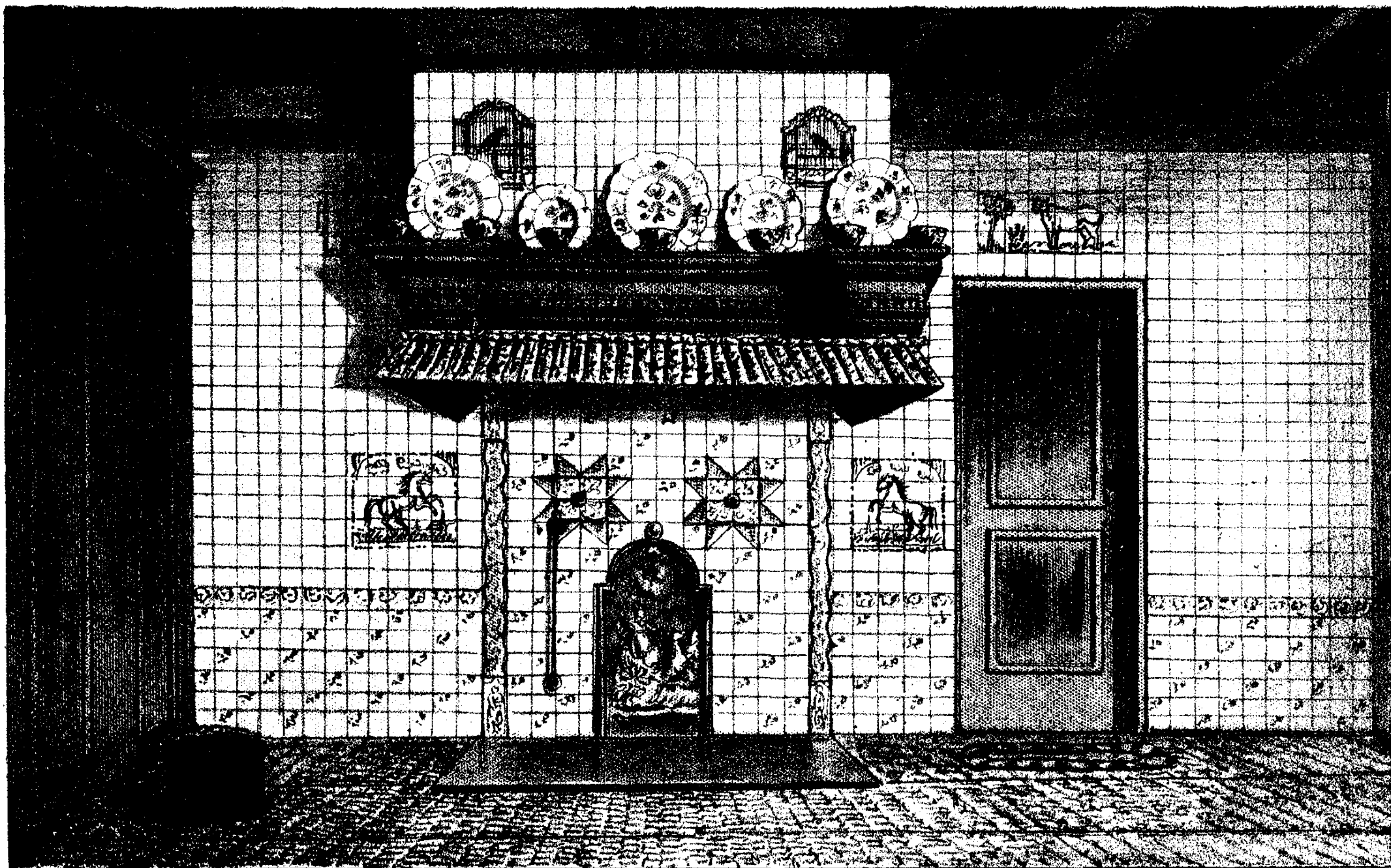
„Ik hab in plaet mei in stander Lyk as in ander,
En in dweil foar de doar Lyk as in oar.”

De man wilde hiermede zeggen, dat hij zijn huis veel netter had ingericht dan de eenvoudige kleine boeren in de zand- en veenstreken zijner omgeving. Bij dezen was een haardplaat, waaronder de haardput om de asch in te vergaderen, een ongekende weelde. Zij hadden het vuur in een ijzeren pot of legden het eenvoudig aan op den vloer. Ook gebruikten zij geen stander of standijzer, zooals de groote lui. Dit was een plat stuk gegoten ijzer in dezen vorm,

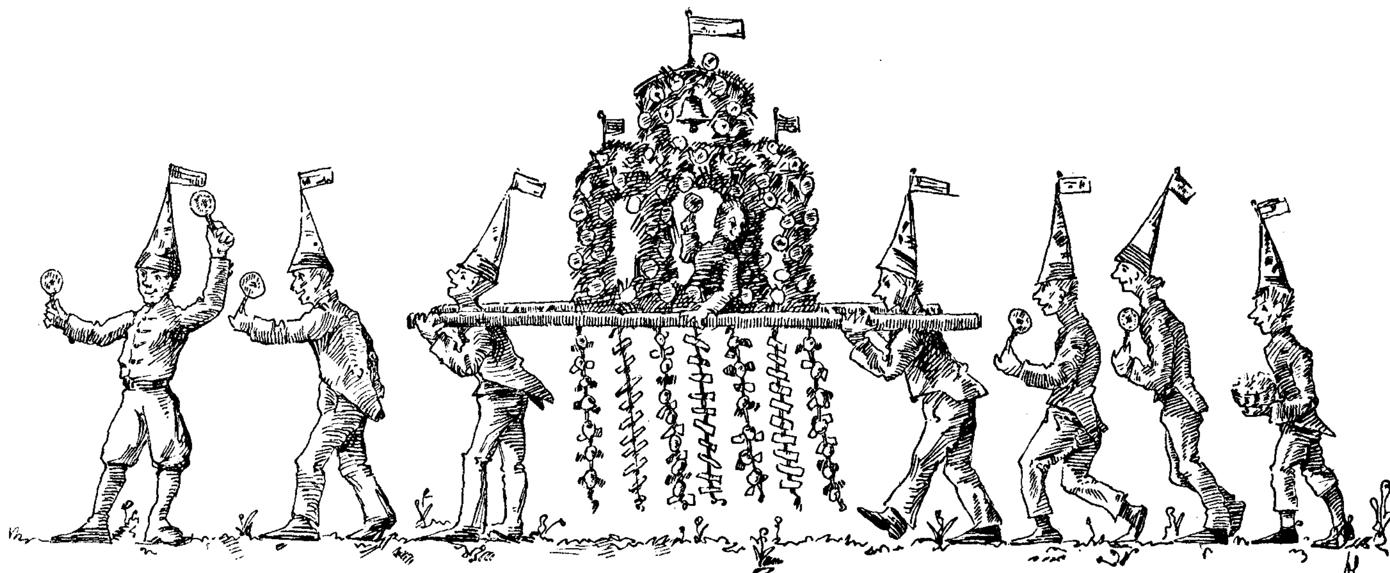

, soms met verheven beeldwerk, soms niet. Het werd tegen den haardwand, achter het vuur geplaatst, ter bescherming der tegeltjes, waarmeê de muur geplaveid was. Zaterdags werd dit standijzer, evenals het overige haardgereedschap, glad geschuurd, waardoor de haard op zondagmorgen een recht feestelijk aanzien had. De kachels hebben «plaat en stander» overtollig gemaakt. — Een dweil voor de deur, waarop men bij 't binnenkomen de voeten konde afvegen, daaraan dachten genoemde kleine Woudboeren ook niet. Geen wonder dus, dat de rijke boer van Haskerdijken zich weinig minder voornaam gevoelde dan de grietman.

De friesche dichter J. C. P. Salverda, geboren te Bolsward 28 Juni 1783, was van 1807 tot aan zijnen dood, 7 Maart 1836,

SCHOORSTEENWAND VAN EENE BOERENWONING
(in de Schrans bij Leeuwarden.)

DE PINKSTERBLOEM DER MAKKUMER FABRIEKSARBEIDERS, IN HET BEGIN DER NEGENTIENDE EEUW.
Penteekening van D. LAM, naar eene volksteekening.

schoolmeester te Wons nabij Makkum. In dien tijd behoorden kachels nog tot de zeldzaamheden, althans op het platteland. In iedere dorpsschool was een schoorsteen, waaronder 's winters, tot verwarming van het vertrek, een turfvuur werd gestookt. Op een mooien winterdag kwam de schoolopziener H. W. C. A. Visser, predikant te IJsbrechtum, vergezeld van zijn zoontje, een knaap van 10 of 12 jaar misschien, de school van Salverda bezoeken. Het eerste waar bij 't binnentreden de aandacht op viel was, dat boven het schoolvuur een pot met koolrapen, voor Salverda's middagmaal, hing te koken. — »Wat is dit, meester, gebruikt gij de school voor keuken?» — Nu ja, dit viel voor 't oogenblik niet te ontkennen. Maar dit mocht volstrekt niet; de rapen verspreidden een verkeerden geur in het vertrek en zoo meer. Salverda, zonder een woord te spreken, nam den pot met rapen van het vuur en bracht dien bij zijne vrouw. In de school terugkomende, sprak hij den jongenheer aan: «Wat moet jij hier, jongen?» De vader nam het woord: «Hij is mijn zoon, meester en reist vandaag voor zijn pleizier meê.» — «Jawel! maar ik kan gedurende den schooltijd hier geen jongen hebben, die niet tot mijne leerlingen behoort.» — En nu hielp er niets aan, het zoontje moest zich verwijderen en buiten de school op zijn vader wachten.

Winterhelden.

In de kunst van schaatsrijden zijn de Friezen altijd meesters geweest. Het is meermalen gebeurd dat rijders op eenen winterdag de elf steden van Friesland bezochten; in den langen winter van 1890 op 1891 hebben dit meer dan tweehonderd rijders, sommigen vergezeld van rijdsters, gedaan. Het laat zich denken, dat men dan nergens lang kon vertoeven en dat het ijs overal te vertrouwen moest zijn.

De namen van onderscheidene vroeger beroemde friesche hardrijders leven nog in den mond des volks voort. Ieder Fries weet iets te vertellen van Adam hardrijder, die in de vorige eeuw leefde. Men verhaalt dat hij 16 ellen in ééne seconde aflegde. Is dit waar, dan zullen het oude friesche ellen geweest zijn, ter lengte van 0.688 meter. Men zegt ook dat hij eens in de vaart van zijn rijden een sprong deed over eene opening in het ijs, bij de Oude Schouw, ter lengte van 22 voet. Een oude friesche voet is nagenoeg 30 centimeter. En toen iemand hem hierover zijne verwondering te kennen gaf zeide Adam droogjes: «Dat is geen boon waard.»

In zijnen tijd was er te Groningen een pottenbakkersknecht, die bij zijne stad- en gewestgenooten voor den baas van alle hardrijders werd gehouden. Een heer van Leeuwarden bezocht toen eens in den winter een der herbergen te Groningen, waar hij den pottenbakker aantrof, die genoemden knecht in dienst had. Deze zeide: «De Friezen hebben den naam dat zij het hardst van allen kunnen schaatsrijden; maar indien er één Fries is die het van mijn knecht kan winnen, wil ik een goede geldsom verloren hebben.» De friesche heer zei hierop: «Ik houd u aan uw woord.» — Best! De dag en het uur werden bepaald, waarop een wedstrijd zoude plaats hebben, te Groningen op de stadsgracht. Onze Adam werd daarvoor uitgenoodigd en verzocht des avonds vóór den bepaalden dag te Groningen te komen, om des nachts voor den wedloop te kunnen uitrusten. Het geld, waarom werd gewed, zoude hem ten deel vallen indien hij overwinnaar werd. Adam berichtte wel dat hij zoude komen, maar des avonds toen men hem verwachtte bleef hij weg. Des anderen morgens tien uur zou de kampstrijd aanvangen, en was de aangewezen kamper met klokslag tien niet aanwezig, dan had de leeuwarder heer de weddenschap verloren. Het werd half tien en Adam kwam niet. De Groningers dachten reeds dat hij den strijd niet aandurfde en zich stil zou terughouden. Adams beschermheer maakte zich zeer bezorgd en dacht: «Als hij nu nog komt, zal hij te vermoeid zijn om te kunnen winnen.» — Eindelijk, tegen tienen, daar kwam de man op zijn doode gemak aangereden. «Mijn goede vriend, wat kom je laat!» — «Ja,» zei Adam, «ik heb mij van morgen wat verslapen.» — De Groningers stonden er natuurlijk op, dat de wedloop op den bepaalden tijd zoude aanvangen. De pottenbakkersknecht ontdeed zich van zijne bovenkleeding. Adam niet, hij was daarvoor te bezweet, zei hij. Maar toen hij den eersten rit verloor, drong zijn heerschap er op aan, dat ook hij kleêren zoude afleggen. Hij verkoos dit niet te doen. De tweede rit won hij, ja, maar eventjes. Een derde rit moest volgen en deze was beslissend. Adam was nog niet te bewegen om zich te ontkleeden. De derde rit won hij ook, maar al weêr met moeite, althans naar 't scheen. De Groningers moesten erkennen dat de Fries overwinnaar was, «maar,» zeiden zij, «dat hij sneller kan rijden dan onze man, mag eigenlijk niet gezegd worden.» Nu zeide Adam: «Ik houd niet van grootspraak, maar ik wil jelui nu toch vertellen, dat ik eigenlijk nog niet gereden heb.» — Nu, dit

was pocherij, zeide men. — «Welnu,» hernam hij, «als mijn tegenpartij er lust in heeft, wil ik nog een rit tegen hem doen enkel uit liefhebberij.» — Dit voorstel werd aangenomen en nu trok ook Adam zijne bovenkleêren uit. De twee rijders gingen tegelijk van streek; toen Adam aan het einde der baan kwam reed hij onmiddellijk terug, en nu ontmoette hij zijn tegenpartij terwijl deze pas het midden der baan had bereikt. «Zieje,» voegde hij nu den toeschouwers toe, «nu heb ik eens een beetje mijn best gedaan.»

In vroegeren tijd stond tusschen Dokkum en Leeuwarden, aan de zuidoostzijde van het vaarwater de Ee, des winters dikwijls veel land onder water. Kwam er dan ijs, dan kon men per schaats van Dokkum nagenoeg recht op Leeuwarden aan rijden, over de Trynwouden en zoo vervolgens. Over dit ijsveld reden in Adams tijd eens twee mannen, ieder achter eene zwaar beladen slede, van Dokkum naar Leeuwarden. Zij werden door een schaatsrijder ingehaald, die zeide: «Ik kan bij deze felle koude haast niet warm worden, ik wil wel eens een poosje zoo'n slede schuiven, dan kunt gij met je beiden aan de andere gaan.» Hiertegen hadden de mannen niets. Maar de onbekende gedienstige schoof zoo geweldig aan, dat de twee stevige mannen tezamen achter ééne slede, moeite hadden hem bij te blijven. Al spoedig konden ze dit niet meer; hij snelde hun vooruit en 't duurde niet lang, toen hadden ze hem uit het oog verloren. Zij keken elkander aan en zeiden: «Als dat de duivel niet is dan weten we er niets van. Maar dan is ook de geheele slede met koopmansgoederen naar zijn grootje.» Ontmoetten zij een schaatsrijder, dien vroegen ze: «Heb je den duivel ook gezien met eene slede vol goederen als deze?» — Maar niemand wist er iets van. Eindelijk te Leeuwarden komende, vonden zij den onbekenden man bij de beladen slede op hen wachten. En nu kwamen zij te weten dat hij Adam de hardrijder was.

Er is vroeger ook een Fokke hardrijder geweest. Van dezen vertelde men dat hij nog nooit zijne partij in 't hardrijden had gevonden. Maar eens gebeurde 't dat hij op een avond bij lichte maan alleen reed en eene lange rechte vaart had af te leggen. En nu kwam hem iemand op zijde, die hem achterin scheen gereden te zijn, zoo hij meende, — maar 't was zijn eigen schaduw. Hij kon volstrekt niet dulden dat de gewaande mededinger hem op zijde zou blijven. Hij deed zijn uiterste best, zoodat het zweet hem langs het aangezicht gudsde, maar 't hielp niets. De ander reed altijd

even hard als hij. Eindelijk ging het onder een brug door, — daar miste hij den vreemde naast zich, maar aan de andere zijde der brug was die man er weêr. Nu bleef Fokke staan en zei: «Dat heste woan, dîvel!» (Dat heb je gewonnen, duivel!) In 't eerste oogenblik geloofde hij tegen den duivel gereden te hebben, en dat deze over de brug gesprongen was, terwijl hij er onder door reed. Dit was hem al te kras, daarom gaf hij 't verloren, en zag nu dat hij zich nutteloos had afgesloofd — tegen zijn eigen schaduw.

Van Kornelis Ynses, een hardrijder van Kubaard, vertelt men, dat hij in zijne jeugd zich in 't schaatsrijden oefende op smalle greppels in het land, om zich zoo te gewennen aan het maken van lange recht-vooruitgaande streken. Als zijne vrouw hem 's middags zei, dat de aardappels kookten en dat zij heel graag wat mosterd bij den maaltijd zou hebben, dan reed Kornelis op schaatsen van Kubaard naar Bolsward ($1\frac{1}{2}$ uur gaans) om mosterd te halen en kon terug zijn tegen den tijd dat de aardappels gaar waren. Op hardrijderijen haalde hij meest altijd den prijs. Hij kwam, zoo vertelt men, eens toevallig op een dorp in Groningerland, waar dien dag eene hardrijderij zoude plaats hebben. Hij zat bedaard in de herberg bij 't vuur en gaf te kennen dat hij wel meê van de partij wou zijn. Men kende hem niet en beschouwde hem voor niet bijzonder vlug; hij werd toegelaten. Maar toen hij los kwam begreep men spoedig dat hij daar aller baas was. Toch zou men dien vreemden vent niet gaarne met den prijs zien weggaan. Toen de laatste rit gedaan werd, liet men, schijnbaar bij ongeluk, eene slede op de baan glijden om Kornelis daarover te laten vallen. Maar tot aller verbazing sprong hij in zijne vaart over de slede; hij won nog den rit en daarmede den prijs.

In den winter van 1808 reden drie flinke schaatsrijders op een leeuwarder marktdag van Bolsward naar Frieslands hoofdstad. Het woei stevig uit het noordoosten en men had dus bijna de geheele reis recht tegen den wind in. Men reed daarom achter elkander met zen drieën aan een stok. Dit gaf vastheid in het rijden en spoedig werd dan ook het dorp Wommels bereikt. Daar kwam Kornelis Ynses langs de Kubaarder opvaart, onder het bruggetje door, dat daar in den trekweg is, de drie Bolswarders achterin rijden. Zij kenden den man niet. Als men zelf zwaar tegen den wind op moet schuiven, en er komt dan iemand in uw zog rijden, (dat is onmiddellijk schuins achter u in de luwte), dan valt

het nog moeielijker. De drie stedelingen trokken daarom wat harder aan om van den boer ontlast te geraken, maar dit gelukte hen niet. Zij kwamen bij het tolhuis Hulkenstein te Oosterlittens. De Bolswarders vonden goed daar eens aan te leggen, en Kornelis deed eveneens. Toen zij in de herberg zaten, bemerkte hij wel, maar liet dit niet blijken, dat de drie reisgezellen met elkander overlegden om nog eens te beproeven den boer te ontrijden. Men zette de reis voort; zonder praatjes volgde Kornelis weêr en bleef hen onmiddellijk op de hielen. Er werd kracht ontwikkeld van belang, in een ommezien was men te Baard. Nu zeide Kornelis: «Kan ik niet met jelui aan den stok rijden? Dat rijdt wat vaster dan zoo alleen.» Maar hij kreeg barsch ten antwoord, dat ieder zichzelf maar moest redden. — «O zoo?» zei de snaak, «als 't zoo staat, zal ik te Leeuwarden maar gaan zeggen dat gij komt. Goeden morgen!» Hij legde de handen op den rug en snelde hen vooruit met kogelsvaart. De Bolswarders zagen dit met verbazing en schimpten op den olijken boer, die hen zoo leuk in het zweet had gejaagd. Hem in te halen, hieraan viel niet te denken; hij was hen spoedig uit het gezicht. Met dat al reden zij ook volstrekt niet langzaam en kwamen spoedig genoeg te Leeuwarden aan. Hier stond Kornelis op den wal voor eene herberg aan de buitengracht, met de handen in de broekzakken en smakelijk uit zijn pijpje dampende hen op te wachten. Hij riep hun toe: «Komt, ben jelui er? Welkom hier! Komt maar in huis, ik heb reeds boerenkoffie voor jelui besteld.» — Kornelis Ynses was toen nog niet vermaard als hardrijder, maar is het spoedig daarna geworden, daar de drie Bolswarders hem aanmoedigden naar stadsprijzen te dingen.

Atse Geerts van Terzool was ook zulk een ouderwetsche hardrijder, en die het lang heeft volgehouden. Hij bloeide in de eerste helft dezer eeuw; er leven nog velen die hem hebben gekend. Van hem vertelt men het volgende: Op zekeren fraaien winterdag kwamen drie boerenknapen de herberg bij de Dille, aan de leeuwardersneeker trekvaart, binnenstormen. Zij waren geheel in 't zweet en achter adem. Een bejaard man die daar zat, zeide: «Wat is het toch dwaas, jongens, bij zulk koud weder je zoo in het zweet te rijden. Dat kan ernstige gevolgen hebben; zoo iets blijft een mensch niet in de kleêren zitten.» — «Gij kunt wel heel best gelijk hebben, man,» zeide een der drie, «maar 't was om gloeiend te worden. Verbeeld je! Wij alle drie zijn zeer goede rijders, dat durf ik

zeggen, en daar komt ons op de vaart zoo'n oud boertje met een korten broek achter in rijden en maakt een praatje. Wij meenden hem spoedig te kunnen ontrijden en deden daar ons best op. Maar dat hielp niet, hij bleef ons bij. Mijn maat werd driftig en zeide: «Laten we ons toch schrap zetten, dat wij den oude kwijt geraken.» — Dit scheen de oude gehoord te hebben, hij zeide: «Wilt ge van mij ontlast zijn? Dat kan wel.» — Nu zette hij zich schrap en schoot vooruit. Och, mijn lieve man! het geleek er niet naar, dat wij hem konden volgen.» — Hierop zeide de kastelein: «Dan denk ik, dat gij met Atse van Terzool te doen hebt gehad, hij is zoo pas hier voorbij gereden.» — Deze Atse, die op hoogen ouderdom omstreeks 1860 overleed, was tevens een uitstekend springer. In zijn besten leeftijd sprong hij te Gorredijk eens 18 friesche voeten, ongeveer 5 meter, over den vlakken grond. Hij was van beroep praamschipper of schuitevoerder, varende met turf, hooi, riet en dergelijke, en bij dit werk was hij loom van aard. Hij kwam eens bij een der kleine schutsluizen in de nabijheid van Drachten, waar een praam of schuit, hoog opgeladen met hooi, in de sluiskolk lag. Met den schipper hiervan ging Atse eene weddenschap aan, dat hij over de lading hooi en tevens over de kolk zoude springen. Volbracht hij dezen sprong, dan werd het hooi zijn eigendom, zoo niet, dan had hij de volle waarde er van aan den schipper te betalen. Dat Atse winner werd zal men reeds geraden hebben. Men vertelt hierbij dat hij, door de nabijheid van een huis, slechts een korten aanloop konde nemen.

Het aantal hardrijders dat de 19de eeuw heeft opgeleverd, zou haast legio kunnen heeten. De omstandigheid, dat er gedurende de laatste zestig jaren veel meer hardrijderijen op schaatsen werden gehouden dan vroeger, zal hiertoe hebben bijgedragen. Er zouden wel meer dan vijftig namen zijn te noemen van rijders, die zich gedurende korter of langer tijd beroemd hebben gemaakt. Maar van geen hunner heb ik iets hooren vertellen, dat als volksoverlevering kon worden beschouwd. En eene bloote opsomming van namen behoort niet tot mijn doel.

Elias Annes Borger.

Deze begaafde geleerde, kanselredenaar en dichter, was de zoon van welgestelde burgerlieden op de Joure, waar hij den 26 Februari 1784 geboren werd. In zijne jeugd gaf hij reeds blijken van

schranderheid, vernuft en oordeel. Ook betoonde hij reeds vroeg lust in het prediken of houden van toespraken. Dit een en ander bezorgde hem onder de spelende dorpsjeugd van de Joure den bijnaam van Lijke Profeet. *Lijke* is de verkleinvorm van den naam *Lijes* en deze weêr de verkorting van Elias. Zoo maakt men in de friesche volkstaal van Jeremias *Mijes*, van Mattheus en Bartholomeus *Tewes* en *Mewes* enz.

Elias Borger leerde latijn bij den predikant Schlikker te Langweer en op zijn zeventiende jaar begaf hij zich alleen en zonder aanbeveling naar Leiden, om in tegenwoordigheid der curatoren van de hoogeschool een onderzoek te ondergaan, waardoor hij eene rijkstoelage kon verkrijgen om de akademische loopbaan te beginnen. Maar de heeren zagen hem niet voor vol aan en gaven hem in bedenking of hij niet beter zou doen zich terug te trekken. Hij echter antwoordde eenvoudig: «Ik scil 't ris bisiikje,» ik wil het eens beproeven. Toen werden hem latijnsche en grieksche boeken het onderste boven voorgelegd, en hij las ze even vlot, als lagen zij goed. De jongelui, die aan de latijnsche school geweest en met hetzelfde doel als Borger te Leiden gekomen waren, meenden ook met een botterik te doen te hebben. Om te beproeven of hij werkelijk iets van het latijn verstond, vroegen zij hem in die taal, hoe hij naar Leiden was gereisd. En hij antwoordde: «Ego corbis pericula». Dit moest naar zijne bedoeling voor die gelegenheid worden vertaald: «Ik ben gevaren.» (*ego* ik; *corbis* korf of ben; *pericula* meerv. van *periculum* gevaar). Maar de jongelui begrepen dit niet en lieten verder den frieschen boerenlummel ongemoeid. Het onderzoek liep voor Borger uitstekend af en hij werd student om te leeren voor predikant. In 1807 werd hij reeds doctor in de godgeleerdheid, maar predikant is hij nooit geweest. Men gaf hem maar terstond eene betrekking aan de hoogeschool en na verloop van eenige jaren werd hij professor.

Hij bleef echter de eenvoudige man. Eens reisde hij met de trekschuit naar Utrecht om daar een professor te bezoeken. In de roef kreeg hij onder weg slechts één reisgenoot, een deftig heer, die hem niet kende. Deze, die hem voor een burgerman aanzag, begon een praatje en op zijn vragen kwam hij het doel van Borger's reis te weten. Hij zei: «Dat treft toevallig, bij dien professor moet ik ook zijn.» En iets later: «Als gij nu zoo goed woudt zijn, vriend, even mijn valies te dragen, dan behoef ik geen man van

de straat te nemen.» Borger nam dit aan en te Utrecht aan wal gekomen wandelden zij samen naar het huis van den professor. Eer men aanbelde gaf de heer aan Borger een zestehalf tot fooi. Denk eens hoe de man zich ergerde, toen hij, met zijn reisgenoot binnen komende, ontdekte met wien hij te doen had gehad! De drie heeren kwamen met elkander in een geleerd gesprek, maar als de utrechtsche professor zich eens voor eenige oogenblikken omwendde, haalde Borger zijn zestehalf voor den dag en keek bij afwisseling naar het geldstuk en naar den milden gever. Deze was niet op zijn gemak.

Professor Borger liet zich jaarlijks turf leveren door een jouster schipper. Deze, een zijner voormalige schoolmakkers, die hem gekend had toen hij wel Lijke Profeet werd genoemd, was nogal gemeenzaam met den professor. Eens toen hij bij Borger in de studeerkamer was toegelaten, zei hij: «Wat hebt gij het nu toch veel beter dan ik, profester. Ik moet hard werken en zwerven op de baren bij allerlei weêr en wind; en gij zit hier op je gemak wat in de boeken te snuffelen.» — «Ja vriend,» zei Borger, «maar het studeeren is ook niet altijd zoo gemakkelijk als gij wellicht denkt. Dat kost soms veel hoofdbreken. Zie maar eens, hier heb ik een woord, waarop ik al vele dagen heb zitten turen, zonder de juiste beteekenis te kunnen vatten. Het is een chaldeeuwsch woord, en stonden daar nu drie puntjes, dan begreep ik dadelijk de beteekenis; maar er staan wel vier en nu ben ik er af. Je moet begrijpen, dat één zoo'n puntje de beteekenis van een woord aanmerkelijk kan veranderen in die oude vreemde taal.» De schipper bekeek het handschrift aandachtig als met het oog van een kenner en eindelijk riep hij uit: «Dat vierde puntje behoort er niet bij, profester, dat is een muggesch...je.»

Adeldom.

Jhr. Æbinga van Humalda weigerde van koning Willem I den graaflijken titel te aanvaarden. Toen de koning hem na een bezoek bij het afscheidnemen zeide: «Jonker van Humalda, gij zijt graaf,» was het wederwoord: «Dank u, Sire, mijn friesch jonkerschap gaat boven uw graafschap.» — De familie Van Eysinga (van het geslacht van koning Radboud), heeft evenmin eene «verheffing» tot baron gewild. Friesch Jonker «van oude herkomst» gaat, volgens deze familiën, boven alles.

Jhr. mr. M. de Haan Hettema heeft ergens betoogd, dat de titels graaf en baron niet bij den frieschen adel tehuis behooren en dat alle friesche jonkers «hertogen» behoorden te zijn, of jonker te blijven. Maar friesche hertogen zijn er evenmin als er nog Ridders zijn van de Friesche Kroon, eene orde omstreeks het jaar 800 door Karel den Groote ingesteld onder gelofte van verdediging van den christelijken godsdienst. De ridders dezer orde volgden die van den H. Basilius; het ordeteeken bestond in een keizerlijke gouden kroon, gedragen op een wit opperkleed of wapenrok met de zinspreuk: «*Coronabitur legitime certans*, die wettelijk strijdt zal gekroond worden.» — Deze ridderschap vereerde de keizer, te Rome zijnde, aan de daar toen aanwezige friesche krijgers, als belooning voor de overwinningen onder hunnen koning op de Saxen behaald. Ten teeken hunner vrijheid, waren deze ridders om het gelaat tot de ooren toe geschoren.

De toren van Oldehove.

De toren van Oldehove te Leeuwarden heet in de friesche landtaal «Aldehou». Het woordje hou! heeft ook de beteekenis van halt! niet verder!

Genoemde dikke, stompe toren is op een stukje grond komen aandrijven en toen hij de plaats bereikt had waar hij nu staat, zat daar aan den oever eene oude vrouw te spinnen, die riep uit al haar macht: «Hou, âlde! hou!» Halt, oude! niet verder! — De toren gehoorzaamde; hij is daar altijd blijven staan en heeft aan dit geval zijn naam te danken. — Sommigen meenen, dat men hem, toen hij op zijne tegenwoordige standplaats kwam aandrijven, met een draad heeft vastgebonden, om te beletten dat hij verder dreef en om hem te doen dienen voor een baak in zee. Sedert is hij daar blijven staan. — Anderen willen dat hij op een koolblad is komen aandrijven.

Er zijn er ook die gelooven dat de toren wel degelijk gebouwd is. Dezen vertellen, dat de bouwmeester van dit werk iederen dag een braspenning verdiende, dat was tien duiten, nagenoeg 6½ cts. Eens toen deze heer op een middag te huis kwam, vroeg hij zijne vrouw wat er zoude gegeten worden? Zij wees hem op een pot met gekookte groene erwten, dien zij pas van het vuur had genomen en op den vloer gezet om wat te bekoelen. Maar de verontwaardigde man schopte den pot met erwten omver, terwijl hij zeide: «Is dat nu kost voor een man, die iederen dag een braspenning verdienen kan?»

Weggedreven landen.

Geen watervloed is zoo verwoestend geweest als die van Allerheiligen 1570. Niet die, door welken Ezonstad en de stad Wartena in Oostergo te gronde gingen, zelfs niet die van Marcellus (16 Jan.) 1219, die lang spreekwoordelijk bij de Friezen is gebleven, om iets verschrikkelijks aan te wijzen: «*It het by Marcellus nin liken,*» het is bij den Marcellusvloed niet te vergelijken.

Op den eersten November 1570, ten tijde der volle maan, stak een westerstorm op, die des avonds naar het noordwesten schoot, twee etmalen aanhield en de zee tot een ongekende hoogte opjoeg. De dijken stonden onder en braken door; met donderend geweld rolde de zee over de opengelegde landerijen; huizen stortten in; gansche huisgezinnen kwamen om. Bij Makkum zeilde een geladen schip van 70 lasten over den zeedijk ver landwaarts in. Met schepen van acht voet diepgang voer men van Sneek naar de Lemmer en de Kuinder, alleen kerken en torens mijdende. Groote pollen veengrond, met huizen en al er op, dreven rond. Eenigen daarvan werden door wind en golven voortgezweept tot zelfs in het land van Utrecht; daar hebben zij zich vastgezet als hoogten om en bij Maarseveen. De eigenaren van het weggedreven land eischten dit later terug, doch zij werden veroordeeld om die pollen veen binnen vierentwintig uren te verwijderen, omdat de eigenaren van den grond, die er nu onder lag, dezen wilden gebruiken. Maar het bleek dat dit vonnis onuitvoerbaar was, en alzoo is het friesche veen blijven liggen waar de stormvloed het had neêrgeworpen.

De leeuwarder galgen.

Te Leeuwarden had men in vroegeren tijd twee galgen, een in de stad en een er buiten; deze stond aan de harlinger trekvaart. Het gedeelte dier vaart, van de stad tot aan het begin der sneeker trekvaart, heet nog het Galgerak, en een stuk land ten noorden daarvan de Galgefenne. De galg in de stad noemde men de soldatengalg, niet omdat deze uitsluitend voor soldaten bestemd was, maar omdat er eens een soldaat aan opgehangen werd. Het is bekend dat men vroeger de dooden aan de galg liet hangen tot zij er afvielen. De militaire rechter, die genoemden soldaat ter dood veroordeeld had, wilde hem, toen hij gestorven was, doen afnemen en doen hangen aan de buitengalg. Het hof van Friesland

echter weigerde daartoe zijne toestemming De toenmalige statenbode, in de wandeling Keike Pieters genoemd, zeide hiervan: «Et hof het gelyk; wat hè wij met die soldategalge fannoaden? De galge an'e trekvaart is 'en galge foar ons en ons kynders.» — Toch werd de doode soldaat, na drie dagen binnen de stad gehangen te hebben, naar buiten gebracht. Maar het gezegde van Keike Pieters gaf aanleiding, dat de galg in de stad den naam ontving van soldatengalg.

Het is eens gebeurd op een avond bij lichtemaan, dat een schip langs de Galgefenne voer en de bij het roer staande schipper, ziende dat er twee dooden aan de galg hingen, dezen spottend toeriep: «Jelui moet wat opschikken! er moet nog een hangen.» Hierop riep eene stem, die van de galg scheen te komen: «Neen, hier niet, maar te Purmerend!» De schipper verschrikte hevig, doch verklaarde er niets van te begrijpen; maar een jaar daarna werd hem dit duidelijk gemaakt. Hij werd overtuigd van een misdrijf, waarvan de dader langen tijd onbekend was gebleven; hij werd ter dood veroordeeld en — te Purmerend gehangen.

In vroeger eeuw stond aan de brol te Leeuwarden de kaak, en de schandpaal werd gekroond met het stadswapen, zijnde een klimmende leeuw met geopenden muil. Vandaar dat van hem, die aan dezen paal zijne straf had ontvangen, gezegd werd: «hij heeft den leeuw in den bek gezien.» — Later werd dit zeggen overgedragen op iemand die een geeseling op het schavot had ondergaan.

Arm Dokkum.

Dokkum is onder de elf friesche steden de eenige zonder rechtsgebied buiten hare gracht; daarom wordt zij arm Dokkum genoemd. Dit is niet altijd zoo geweest. P. C. Scheltema vertelt: «Door het graven der trekvaart van Dokkum naar Stroobos, in 1656, geraakte de stad zoodanig in schulden, dat zij haar rechtsgebied buiten de poorten aan de aangrenzende grietenijen Oostdongeradeel en Dantumadeel moest verkoopen. Van het kapitaal, dat zij overigens nog negotieerde, moest zij, ingevolge overeenkomst, van iedere honderd gulden een stooter (12½ cents) rente betalen, en was tevens verplicht jaarlijks een gedeelte der schuld af te lossen. Tot de nakoming van dit kontrakt verbond zij al hare tollen en mollen, totdat het kapitaal geheel afgelost zoude zijn.» Dit komt echter niet overeen met hetgeen men leest in den Tegenwoordigen Staat van Friesland, II, 252.

Eenigszins in strijd met beide heeft J. H. Halbertsma opgeteekend: «Met het graven der trekvaart van Dokkum naar Leeuwarden, had Dokkum zooveel geld opgenomen, dat het niet betalen kon. De geldschieters en de stad hadden eene commissie voor den dusgenaamden «Dokkumer boedel», die lang bestaan heeft en eindigde met de stadsgerechtigheid tot binnen de wallen te beperken. Een trekschipper bond in dien tijd eens het achtereinde der treklijn te Dokkum aan de waterpoort vast, toen hij naar Leeuwarden zoude varen, en riep zijn jagertje toe: «Voort!» En toen het paard niet voort kon, vroeg men hem of hij gek was. «Neen,» zei hij, «de heeren van den Dokkumer boedel hebben mij gelast om Dokkum te Leeuwarden in den lombard te brengen.»

Een onbekende volksdichter heeft op dezen toestand der goede stad een versje gemaakt:

Dokkum is een koopstad, Een koopstad boven maten,
Daer is anders niet te koop Als spieringen en garnaten.
De huizen die zijn uitverkocht, De landen zijn vereten. [1])
Op 'e syl [sluis] daer staat 'en pot; Die wat heeft die geeft er wat
Voor die arme Dokkumstad.

Sommigen beweren dat zelfs de voormalige torenklokken te Dokkum de armoede der stad uitgalmden. In het gelui der groote klok, die langzaam en statig bromde, meende men duidelijk te hooren: «Ar-m Dokk-um! Ar-m Dokk-um!» en in dat der kleine, die veel vlugger belde: «kan-ikke datte keere? kan-ikke datte keere?»

Het is bekend dat van Dokkum evenals van Kampen allerlei dwaasheden worden verteld. Beide krijgen ongeveer dezelfde stukjes op haar rekening en men vindt die terug in de vertellingen, die in Duitschland omtrent de Schildburgers in omloop zijn. Zij zijn te algemeen om hier te worden medegedeeld.

De volgende is, geloof ik, een echte Dokkumer. Toen in 1832 de toren van het Sint Bonifaciusklooster wegens ouderdom moest worden afgebroken (de kerk was reeds in 1578 verdwenen), veilde het stedelijk bestuur het gebouw op afbraak en wel in twee gedeelten. Het bovengedeelte kon echter geen geld genoeg opbrengen en werd derhalve ingehouden. Voor het benedengedeelte werd een goede prijs geboden, de koop werd toegeslagen en de kooper ontving vergunning om maar met afbreken te beginnen. Het bovengedeelte moest voorloopig blijven staan.

---

[1]) D. i. er is zoolang op de waarde der landerijen geteerd dat er niets meer overbleef.

Genomen Harlingers.

In de vorige eeuw lag er op de Zuiderzee buiten Harlingen een wachtschip, om te waken tegen het insluiken van cijnsbare waren. De matrozen der marine, oude harlinger zeelui, waren gewoon in de kajuit te zitten hunne kousjes te breiden.

Omstreeks 1787 brak er tusschen Nederland en Engeland een oorlog uit. Nu gebeurde 't dat een engelsche sloep het wachtschip overrompelde. De man, die op het dek de wacht hield, stak het hoofd in de kajuit en zeide bedaard: «Mannen, leg jimme breiden maar neêr. Wij binne nomen, oude!» [1])

Bedrogene of teleurgestelde menschen, die b.v. op reis iets te laat kwamen bij een schuit of afreiswagen, en dan niet wisten hoe het aan te leggen, noemde men later «Genomen Harlingers.»

Het Tjeukemeer.

Ter plaatse waar thans het Tjeukemeer is, was oudtijds veengrond. Eene vrouw, Tieucke genaamd, stak eens dat veen in brand en de groote waterplas, daardoor ontstaan, heeft naar haar den naam ontvangen.

Anderen zeggen, dat op die plaats weleer een bosch heeft gestaan, dat op zekeren tijd in brand geraakte. Op hetzelfde oogenblik ging daar eene vrouw voorbij met twee emmers melk. Hiermede had zij gemakkelijk den beginnenden brand kunnen blusschen, maar zij verkoos dit niet te doen, omdat zij hare melk te lief had. Hierom werd zij door het volk gescholden voor Tjûke, dat toen ter tijd een scheldnaam was. Het meer, dat ten gevolge van den boschbrand ontstond, ontving zoo den naam van Tjûke- of Tjeukemeer.

Ook zegt men, dat in den langverleden tijd aan het einde eener lange laan, die tot een groot bosch behoorde, twee ongehuwde vrouwen woonden, die van de boerderij leefden. Zij heetten Sjuwke en Margje. Eens, toen zij bezig waren hare koeien te melken, ontstond er brand in het bosch, en omdat er geen water in de nabijheid was, wilden zij den brand blusschen met melk. Maar de vette deelen der melk werden voedsel voor den brand; het geheele bosch brandde weg en alleen aan den westewind hadden de twee boerinnen het te danken dat haar huis en have gespaard bleef. De grond van het verbrande bosch was moerassig en zoo ontstond daar

[1]) Dit *oude* hebben de Stadfriezen gemaakt van het landfriesche *âde* (niet âlde) = vriend, kameraad, en dit is het oudfriesche *athe*.

langzamerhand het grootste meer van Friesland, dat den naam ontving van Sjuwke-March, later veranderd in 't Sjuwkemar, nog later in Tsjûkemar = Tjeukemeer. Het angstgeroep der vrouwen tegen elkander: »Sjuwke!» — «Marg!» tijdens den brand, heeft aanleiding gegeven tot deze benaming.

Het ontstaan van poelen en meren, waar vroeger bosch- of veengronden waren, is geen onbekende zaak. De streek, waar men meent dat genoemde boerenplaats heeft gestaan, heet nog de Lange Laan. Het land aan de plaats, die 't naast aan het meer ligt, heet «Brandland.» Een lange rei elzen en berken, door den rijweg naar de Lemmer in tweeën gescheiden, noemt men de Brandlandsingel. Deze namen zijn ontstaan door het afbranden van een boerenplaats, of van een molen, die aan het einde van het Brandland aan de Wiel stond. In dezen molen werden veel gesmokkelde waren geborgen, vooral sterkedrank en daaronder meerendeels brandewijn. Bij eene overrompeling werd de molen aan de vlammen opgeofferd. De watermolen, die daar later werd gebouwd, verkreeg de eer de Brandewijnsmolen te worden genoemd.

De Wiel is eene bocht of baai aan den westkant van het Tjeukemeer. Hoe deze is ontstaan, weet de bevolking in den omtrek zeer goed. Het gebeurde eens dat daar een schip met buskruit voer bij sterken wind, zoodat groote baren tegen het schip opsloegen. Maar eensklaps werd het water vlak en effen en daar boven in de lucht zag men een monsterachtigen reus, die met zijn zwaard rechts en links sloeg, nadat hij het schip met buskruit had ingeslokt. Een tweede reus kwam hem bestrijden, maar toen deze vernam dat zijne tegenpartij buikpijn had, kroop hij, van een lichtje voorzien, in diens lichaam, om de oorzaak der kwaal te onderzoeken. Het licht kwam in aanraking met het kruit en nu volgde eene ontploffing, zoo verschrikkelijk, dat hemel en aarde schenen te zullen vergaan. Hierdoor ontstond een moeraspoel, waarin de reuzen verzonken en waarvan later de Wiel is gekomen.

De Koevorde.

De Koevorde, een meertje in Doniawerstal, heet in de volkstaal de «Koevoet.» In vroeger tijden was daar goed droogliggend land; doch eens trapte eene koe met haren voet daar een gat en daarin sijpelde water. De wind speelde er op en deed het gat steeds grooter worden. Zoo ontstond van lieverlede het meertje.

De haring op Ameland.

Op het strand van Ameland was oudtijds de haring zoo overvloedig, dat men dien visch soms bijna met de hand kon vangen. Hierdoor werd op het eiland veel geld verdiend. Maar dit maakte zachtjesaan de inwoners weelderig en zorgeloos. Zij vonden eindelijk dien overvloed van haring lastig en geeselden de diertjes met rijsjes om hen te verdrijven. De haring verdween en kwam nooit terug, en dit heeft veel armoede op het eiland veroorzaakt. Nu worden er door de visschers nog wel eens haringen gevangen met striemen op het lijf.

Het huisje van berouw.

Te Leeuwarden aan den Grachtswal stond vroeger een huis dat het huisje van berouw werd genoemd. Waarom? Dit vertelde men op tweeërlei wijze. De een zeide: De man die 't liet bouwen was uit Oost-Indie gekomen met veel geld; maar terwijl het huis gebouwd werd, ging het geld altemaal op. Toen berouwde 't den man zeer dat hij dat werk begonnen was. — Een ander vertelde: De man kwam met den bouwmeester overeen, dat deze voor elken steen, die aan het huis gelegd werd, een bepaalden prijs zou ontvangen. De timmerman maakte nu, om maar zooveel mogelijk steen te verbruiken, de vensterramen zoo klein, dat de eigenaar van het huis daarna altijd berouw had van het dwaze akkoord.

De staatsman Allard Pieter van Jongstal, welbekend in de vaderlandsche geschiedenis, bouwde in 1640 een prachtig huis nabij Hallum, waaraan hij het grootste gedeelte van zijn vermogen besteedde. Daarom werd dit gebouw onder het volk ook «het huis van berouw» genoemd.

Het wapen van Ameland.

Het wapen van Ameland is in twee halve velden verdeeld; het rechtsche halfveld is van goud, met drie zwarte balken beladen; het linksche is een zilveren halvemaan. De Amelanders hebben dit wapen aangenomen naar aanleiding van een diefstal, door hen op Terschelling gepleegd. Zij hadden in den ouden tijd veel last van rooverij uit Friesland en andere streken; daarom haalden zij op zekeren nacht bij lichtemaan drie balken van Terschelling, om

daarvan eene galg te maken, waaraan zij alle dieven, die hun vee kwamen rooven, wilden ophangen. Hiervan het rijmpje:

De Amelander schalken Die stalen drie balken,
Des avonds in den maneschijn, Daarom zal dit hun wapen zijn.

Het wapen van Wonseradeel.

Het wapen van Wonseradeel is een springend hert met gebroken hoornen. Dit wapen heeft men daar gekregen naar aanleiding van het volgende voorval. Er werd in den overouden tijd een hert uit de groote bosschen verjaagd en door de Wonseradeelers gevangen, die het de hoornen verbraken. Daarvoor ontvingen zij, als een eereblijk, een hert met gebroken hoornen in hun wapen.

Richtjemoeis duin op Ameland.

De oostelijke punt van Ameland heet bij de eilanders het Oerd. [1]) Het is eene onbewoonde, onvruchtbare plek en het minst bezocht gedeelte van het eiland. Kalk- en steengruis in het zand wijzen daar nog de plaats aan, waar weleer het welvarende dorp Oosthuizen stond. Een duinengroep op deze plek draagt den naam van Pinke- of Oerder-duinen en één hiervan heet Richtjemoeis duin. Zeer ouden van dagen hebben daar een oud, bouwvallig, onbewoond huisje gekend, dat vóór onheuchelijke jaren de verblijfplaats moet geweest zijn van de laatste bewoonster der Pinkeduinen. Zij heette Richtjemoei, stond bekend voor eene kol [2]) en jutte (strandroofde) nacht en dag. Haar huisje had zij zelve gebouwd van het schip dat haar naar het eiland had gevoerd. Bij het huisje stond een vlierboom, door Richtjemoei geplant, die tot op den huidigen dag een treurig bestaan voortsleept, niet alleen omdat de bodem daar zeer dor en droog is, maar ook omdat hem menig takje wordt afgerukt, dat als een aandenken wordt medegenomen door bezoekers die wellicht slechts eens in hun leven het Oerd betreden.

In den *Tegenwoordigen Staat van Friesland* (1786), II, 358, wordt melding gemaakt van het «zogenoemde Oedemer (lees Oerdmer = Oerder) huisje», 't welk op 't oosteinde des eilands staat, doch door niemand bewoond wordt; «dienende 't zelve alleen tot eene herberg voor lieden, welke in den zomer vermaakshalve naar 't strand ryden;

---

[1]) *Oerd* is in het landfriesch de punt of spits van een scherp werktuig, bv. het *oerd* van het mes, het zwaard, enz.

[2]) Heks. *Kollen* is in het platholl. dialect der Amelanders = tooveren, landfr. *tsjoenen*.

gelyk ook voor schipbreukelingen, welke in deezen oord aan land komen.» — Voor meer dan honderd jaar leefde dus Richtjemoei reeds niet meer.

Deinum.

De huizen in het dorp Deinum zijn in eene zeer onbevallige wanorde tegenover of naast elkander gebouwd. In overouden tijd hadden twee zusters het plan opgevat, om daar een dorp te doen bouwen. Maar zij konden het niet eens worden waar en hoe de huizen zouden staan. Om een einde aan dit krakeel te maken, beklommen zij den toren en wierpen van uit de hoogte appels op den grond. Op iedere plaats waar een appel was gevallen, werd toen een huis gebouwd. Vandaar de verwarde bouworde.

Het Tjirkennest.

In de nabijheid van het dorp Jorwerd staat eene boerenplaats die het «Tjirkennest» heet. De tjirk of tureluur is een niet zeer groote vogel, die zich des zomers menigvuldig in de graslanden ophoudt. Twee broeders te Jorwerd wilden oudtijds eene boerenplaats bouwen, maar konden niet tot een besluit komen omtrent de plek waar. Na veel geharrewar kwamen zij overeen om het huis te plaatsen daar waar een van beiden het eerste tjirkennest zoude vinden. Zij gingen nu op een vroegen morgen in het weiland eieren zoeken en op de plek waar het eerste tjirkennest werd gevonden, bouwde men de boerenplaats, die tot heden den naam draagt van «het Tjirkennest».

Pylkwier.

Een *pylk* is in 't Friesch een pen, de slagveder van een vogel, en tevens een pijl. Nabij het dorp Huizum staat een boerenhuis dat Pylkwier heet. In den overouden tijd kregen eens twee reuzen twist en dezen zouden zij beslechten door een tweegevecht. Vuurwapenen waren er toen niet, men zoude elkander beschieten met pijl en boog en wie doodgeschoten werd zou het verloren hebben. Volgens gemaakte overeenkomst nam de een plaats op de Oldehoof te Leeuwarden en de ander op den Domtoren te Utrecht. Zij schoten, maar door den sterken wind kwamen beide pijlen terecht op de plaats waar nu het huis staat, dat naar deze geschiedenis den naam heeft ontvangen van Pylkwier. Toen er nog eene schuur bij stond had deze als windwijzers een paar pijlen.

De Monik.

Te Sneek heeft een oliemolen gestaan, die «de Monik» heette. Een bord, waarop een monnik geschilderd was, hing van ouds altijd in den molen. Toen men eens om eene of andere reden dat bord wegnam en verplaatste, konde men, wat men ook deed, geen olie slaan. Men hing eindelijk het bord met den geschilderden monnik weêr in den molen, en nu was alles weêr in orde. Later heeft men meermalen, om het zonderlinge der zaak, het bord afgenomen en soms zelfs geheel uit den molen gezet; maar men konde geen olieslaan, wanneer het bord niet *in* den molen hing. Voor veertig jaar was dat bord nog aanwezig. Het hing toen niet in den molen maar buiten er op. Maar nu is de molen geheel verdwenen.

Het Juffershout.

Wat men in andere streken van ons land een vonder noemt, heet in Friesland een hout. Het is eene plank over eene sloot of gracht. Meestal loopt over zulk een hout een voetpad, waarom het bijna altijd van eene leuning voorzien is. Ten noorden van Sint Anna Parochie, daar waar vroeger het slot des stadhouders heeft gestaan, is zulk een vonder dien men het Juffershout pleegt te noemen. Voorheen was daar nu en dan eene in het wit gekleede juffer te zien. Men hoorde er nooit van dat zij leed berokkende, maar mannen, die anders voor geen kleintje, allerminst voor een jongejuffer vervaard waren, ontbrak toch soms de moed om bij avond over het Juffershout te gaan.

Het Kielmoeihout.

Ten zuidwesten van Wirdum, in het voetpad naar Wytgaard, ligt een hout over de Marwerder vaart. Daar is weleer een oud vrouwtje, dat Kielemoei werd genoemd, toen ze naar een der buurvrouwen uit spinnen zoude gaan, met haar spinnewiel verongelukt. Sedert zat zij 's nachts onder dat hout te spinnen. In vele jaren echter heeft men daar niets meer van vernomen, maar dat hout draagt evenwel nog altijd den naam van Kielmoeihout.

De Juffersbrug te Harlingen.

Bij de sluis te Harlingen is een brug die de Juffersbrug heet. Vroeger wandelde daar iederen nacht eene juffer, wit gelijk sneeuw. Des winters kwam zij uit de bijten van onder het ijs te voorschijn. Zij deed niemand leed, en waagde iemand haar te vragen, wie zij

was, hoe zij heette, en waarom ze daar 's nachts heen en weêr liep, dan was haar eenig antwoord: «zij had hare begeerte niet gekregen, daarom waarde zij daar 's nachts rond.»

De vermoeide vaartgravers.

In den tijd toen de dorpen Stiens en Britsum pas gebouwd waren en nog geen naam hadden, werd ten noorden van Stiens de vaart gegraven, die oostwaarts loopt tot in de Dokkumer Ee en de Wurgevaart heet. Dit werk werd uitgevoerd door twee reuzen en deze hadden zich daarvoor schoppen gemaakt van de twee helften eener doorgezaagde modderschuit, in Friesland praam genoemd. Het werk ging voorspoedig van de hand; er kwamen daarbij geene ongelukken dan dit ééne, dat een der gravers eens een schop aarde liet vallen op eene plaats waar hij het niet wenschte. Dit is nog de terp in de nabijheid der boerderij, staande op de plek waar oudtijds Burmania-state stond.

Toen de karwei af was, haakten de reuzen naar wat rust en zij kozen de kerk van een der nieuw gebouwde dorpen om daar wat op te leunen, evenals een aardewerker van de gewone soort soms op een hek leunt. Maar de kerk bezweek onder hun gewicht en zij kwamen met den neus in den modder terecht. Nadat zij zich met moeite weêr op de been hadden gewerkt, begaven ze zich naar de kerk van het nabij gelegen dorp om daarop uit te rusten. Deze was sterk genoeg om hen te dragen, en nu gaven ze aan hunne vermoeidheid lucht door te zuchten: «O, wurge!» O, hoe vermoeid! Wirch (spreek uit wurch) is in 't friesch: vermoeid.

Het dorp waarvan de kerk «*britsen*» (gebroken) was, ontving nu den naam van Britsum; het andere dien van Stiens, omdat de kerk daar de drukking der reuzenlichamen had doorgestaan, «trochstien.» Naar aanleiding van der reuzen verzuchting werd de nieuwe vaart de Wurgevaart genoemd. Naast haar ligt de Wurgedijk.

De Balkebrug.

In den weg van Stiens naar Hijum ligt over de Wurgevaart de Balkebrug. Onmiddellijk daarbij en wel ten noordwesten der brug stond het Balkeslot [1]). Een voetpad bij Stiens heet tot op den

---

[1]) Op de kaart van Schotanus vind ik nabij Stiens geen Balkeslot, wel onmiddellijk noordoostwaarts van de Balkebrug een huis Rinia, thans sinds lang spoorloos verdwenen. Twee boerenhuizen, een half uur noordwestwaarts van Finkum, bij een brug over de Finkumer vaart, heeten nog Balk-end. Dit staat wel op genoemde kaart.

huidigen dag het Spokepad. Volgens een dichterlijk verhaal in het tijdschrift Forjit my net 1887, spookte daar oudtijds de geest eener adellijke jonkvrouw, die op Balkeslot was overleden ten gevolge van eene hopelooze liefde. Zij beminde een boerenzoon, dien zij niet mocht hebben, en bedankte voor den jonker dien haar vader voor haar had bestemd. — Er spookte vroeger bij de Balkebrug ook een gevild veulen met een gloeienden bindstok in den bek. Een bindstok of pontsjer is de paal of boom dien men op een hoogopgeladen wagen met hooi of veldvruchten bindt, om de vracht vast te zetten.

Dobbe bij Stiens.

In de algemeene dorpsweide bij Stiens is, onmiddellijk bij het voetpad dat door dit weiland loopt, eene dobbe, dit is eene waterkom, waaruit het vee drinkt. Ik weet niet hoe 't er thans meê staat, maar in vroeger tijd was 't niet raadzaam laat in den avond bij duisternis of maneschijn langs die dobbe te gaan, want dan zou 't hebben kunnen gebeuren dat daar iemand het hoofddeksel werd afgevraagd. Van weigeren was geen sprake, aan ontkomen viel niet te denken; men zag zich genoodzaakt met ongedekten hoofde verder te gaan, — om niet iets ergers te ondervinden.

IJlst.

Toen de Phrygiërs of Trojanen, 433 jaren vóór Christus, onder Marconnier in Duitschland bij de Saksers waren gekomen, zakte een deel af naar den zeekant. Een hunner aanvoerders, Gruno, bouwde de stad Groningen en gaf aan Friesland en de Friezen hunnen naam. Zij stichtten eene stad, die ter herinnering aan hun oorspronkelijk land Iliacum werd geheeten. Dit is de stad IJlst.

Dronrijp.

Op de plaats waar thans het dorp Dronrijp staat, stonden in den ouden tijd reeds vele huizen, toen men er nog geen kerk en toren had. De bewoners waren het eens, dat hierin moest worden voorzien, maar over de plaats van het te stichten gebouw kon men het volstrekt niet eens worden. Na lang te hebben getwist, kwamen de partijen in zooverre tot elkander, dat niemand zijn begeerte zoude hebben, maar dat de beslissing der zaak zou worden opgedragen aan een paar ossen. Deze dieren werden aan elkander gekoppeld en zoo liet men ze tegen den nacht loopen waarheen

zij wilden. Op de plek waar des anderen morgens de ossen zouden gevonden worden, moest de kerk worden gebouwd. Maar toen men den volgenden morgen naar de beesten ging zoeken, werden ze niet spoedig gevonden. Het had gelukkig dien nacht iets gerijpt (in lichten graad gevroren), daardoor was het gras wit en kon men de voetsporen der ossen nagaan. Weldra dreunde het zware geluid der dieren den zoekers in de ooren en men vond ten slotte het uitgezonden paar in een rietpoel. Daar ging men aan het bouwen en op dezelfde plaats staan thans nog de kerk en toren van Dronrijp. — Omdat het witberijpte gras en het dreunen der ossen hen spoediger had doen vinden dan anders wellicht het geval zou geweest zijn, noemde men het dorp *Dreunrijp*, welke naam later is veranderd in Dronrijp. Hiervan het rijmpje:

„Door 't dreunen van twee ossen in 't reid,
Heeft Dronrijp kregen zijn bescheid."

Reeds sinds zeer vele jaren staat in de kerkbuurt te Dronrijp de herberg waar «Het Wapen van Dronrijp» uithangt, voorstellende twee ossen met de koppen naar elkander toe gekeerd en met eene ketting aaneen gekoppeld.

Nijland.

Het eerste dorp, dat gebouwd werd op den aangeslibden grond der voormalige Middelzee, is Nijland bij Bolsward. Toen men daar kerk en toren wilde bouwen, ondervond men de lastige teleurstelling, dat men, wat den eenen dag was opgebouwd, des anderen morgens afgebroken vond. Ieder begreep dat dit niet het werk van menschen kon zijn en men maakte er uit op, dat men eene verkeerde plaats voor den kerkbouw had uitgekozen. Men koos eene andere plek maar ondervond hetzelfde en toen men dit nogmaals had beproefd, met gelijk gevolg, besloot men een anderen weg in te slaan. Op raad van den geestelijke, tot wien men zich had gewend, liet men eene koe, die men een bakje met kalk en steen aan den hals had gehangen, op een avond loopen waarheen zij wilde. Waar deze des anderen morgens zou gevonden worden, moest de kerk worden gebouwd. Men vond het beest in een rietpoel. Hier ging men aan het kerkbouwen, en het werk kreeg zonder stoornis zijn beslag.

Eene andere lezing luidt aldus:

In het jaar 1275 ondernamen eenige bewoners van het nieuwe

land nabij Bolsward het bouwen eener kerk, iets waarin het friesche volk nooit nalatig is geweest. Maar deze lieden ondervonden daarbij iets vreemds, want alles wat zij den eenen dag opbouwden vonden zij des anderen morgens afgebroken, en dit geschiedde tot driemalen toe. De menschen zagen hierin eene vingerwijzing Gods, dat zij voor den kerkbouw eene verkeerde plaats hadden uitgekozen. Den vierden avond spanden zij een paar ossen voor eene slede, beladen met wat aarde en eenige steenen. Nu sprak een der bouwlieden: «Ga nu in den name Gods! Waar gij morgen gevonden wordt, daar willen wij onze kerk bouwen.» Den volgenden morgen ging men uit om de ossen te zoeken en zij werden gevonden op eene zeer moerassige plaats, hebbende ieder hunner een brandend waslicht op den kop. De landlieden begonnen zoo spoedig mogelijk de plaats, waar de ossen waren gevonden, op te hoogen en bouwden daar hunne kerk, welk werk niet zonder veel moeite en inspanning ten einde werd gebracht.

Koudum.

Op eene zeer eigenaardige wijze is het dorp Koudum aan zijn naam gekomen. De heeren, die het dorp hadden gesticht, waren op een winteravond samen gekomen om te overleggen hoe ze hun kind zouden doopen. Zij werden 't hieromtrent niet spoedig eens. Zij zaten in een kring om den haard, waarop een tamelijk groot turfvuur brandde, want het was koud dien avond. Toch werd de gloed van het vuur hen op den duur te sterk, vooral voor de schenen. Daarom riepen ze: «Koud om! Koud om!» — De knecht, die hen bediende, wist wat dit beteekende: hij moest het gloeiende haardvuur omhullen met een laag koude turven. Dit hielp wel voor een oogenblik, maar de koude turven veranderden spoedig in gloeiende kolen. Dan was 't weêr: «Koud om! Koud om!» Toen men dit twee-, driemaal had herhaald, merkte een der heeren op, dat de groote hond, die mede bij den haard zat, achteruit schikte wanneer 't hem te heet werd. Mijnheer beproefde dit ook, zijne metgezellen volgden en spoedig erkenden allen, dat dit middel beter was dan telkens het vuur te vergrooten. En terwijl zij zich nu vroolijk maakten over hun eigen stompzinnigheid, kwamen zij overeen, dat hun dorp maar *Koud-om* zoude heeten. — Anderen zeggen *Kou-dom* = Koedom, dom als eene koe. De naam is later veranderd in Koudum.

De Trynwouden.

In het noordwestelijk gedeelte der tegenwoordige gemeente Tietjerksteradeel woonde oudtijds eene rijke vrouw, die Trijn (misschien Catharina) heette. Zij had zeven kinderen en bezat ook zeven boerenplaatsen van groote uitgestrektheid. Toen de moeder overleed, ging het verdeelen der erfenis gemakkelijk; ieder der zeven zoons ontving eene boerenplaats. Zij kregen nu in het hoofd ieder een dorp te stichten. De oudste der broederen stichtte Oudkerk; zijn broeder Oene noemde het dorp, dat hij bouwde, Oenkerk. Roodkerk, dat onder Dantumadeel behoort, werd door Rode gesticht en Wyns door Wynse. Gieke bouwde Giekerk; Rypke was de heer van Rijperkerk en Tiete van Tietjerk. De zeven dorpen ontvingen gezamenlijk den naam van de Trynwouden, naar de moeder der zeven broeders.

In de Oudheden en Gestichten van Vriesland, I, 288, staat, dat, volgens Hamconius, Sinte Catharina vroeger onder de voornaamste schutsheiligen van Friesland werd gerekend, en naar 't gemeen gevoelen o. a. de Trynwouden naar haar genoemd zijn geweest, hoewel hij liever wil gelooven, dat die naam een anderen oorsprong heeft.

Trynwouden kan ook beteekenen Driewouden, Nieuwfriesch Trijewâlden. Sommigen willen — en hun gevoelen steunt op de naamsaanduiding in oude oorkonden, — dat dit de ware naam is; dan worden er de dorpen Oudkerk, Oenkerk en Giekerk meê bedoeld.

Nog drie dorpen.

In het zuiden van Tietjerksteradeel lagen drie dorpen, die nog geen naam hadden. In een dezer dorpen kwam een dief geloopen, die vluchtte voor de dienaars van het gerecht. Allen die hem zagen, riepen: «Gryp! Gryp!» Maar de dief ontkwam en vlood naar het andere dorp. Daar wilde men hem opvangen en riep men elkander toe: «Sa mar! sa mar!» (Zoo maar! zoo maar!). De dief ontvluchtte ook hier en kwam in het derde dorp. Hier werd hij gevat en nu riep men: «Berg hem! Berg hem!» De schavuit werd achter slot geborgen en het dorp waar hij 't eerst was gezien ontving den naam van Gryp, later veranderd in Garijp. Het tweede dorp noemde men Samar; zoo heet het in 't Friesch nog, maar in 't Hollandsch is het Suameer geworden. Het derde dorp noemde men Berghem, en hieruit is de tegenwoordige naam Bergum ontstaan.

De Bildtdorpen.

De drie dorpen van het Bildt: Sint Anna-, Sint Jacobi- en Lieve Vrouwe-Parochie, werden vroeger veelal de drie Parochiën genoemd. Onder de ingezetenen ging in mijne jeugd het verhaal, dat de hollandsche heeren, die in het begin der 16de eeuw het Bildt hebben ingedijkt en de dorpen gesticht, dezen zouden genoemd hebben naar hunne vrouwen. De eene heette Anna, de andere Jacoba, en Lieve Vrouwe-Parochie was aan beide gewijd.

Akkrum.

Toen het dorp Akkrum nog geen naam had, hebben twee reuzen de vaart gegraven die vandaar naar de Oudeschouw loopt. Het verstand van dat ouderwetsche reuzenvolk was niet in overeenstemming met hun lichaamsbouw. Integendeel waren de meesten hunner aartsdom. De twee vaartgravers werkten, ieder gewapend met een halve modderschuit als schop, er in den blinde op los zonder maatstaf of eenig ander dergelijk hulpmiddel. Toen het werk gedaan was, keek een hunner eens langs de vaart; hij ontdekte dat er ontzachlijk vele krommingen in waren en scheen niet te begrijpen hoe dit kon gekomen zijn. Eindelijk zei hij: «A (aha) krom!» Het dorp ontving nu den naam *Akrom*, later veranderd in Akkrum.

Minnertsga.

Het dorp Minnertsga heet in de volkstaal Minderskea, stadfriesch: Minderska; beide kan beteekenen: minder schade. — «To Minderskea der sloech de man syn wyfke dea, mei in eintsje brea, en dêrom hjit it Minderskea». Te Minnertsga sloeg een man zijn vrouwtje dood met een hompje roggebrood, en daarom heet het Minderschâ. — Het vrouwtje kon, naar de meening van haren man, te veel eten, zoodat hij, toen zij dood was, *minder schade* had dan toen zij leefde. — Ook vertelt men dat daar in den winter eens een schipper lag vastgevroren met zijn schuit vol slechte turf, die niemand hem wilde afkoopen. Toen zei de man: «Ik leg hier tot *miner schâ.*»

IJsbrechtum, Tjalhuizum, Tirns.

In de nabijheid van Sneek liggen de drie dorpjes IJsbrechtum, Tjalhuizum en Tirns, het laatste in de volkstaal Teuns. Drie schatrijke heeren hebben in den ouden tijd deze dorpen gesticht, ver-

moedelijk alleen om de namen hunner hooggeschatte vrouwen, waaraan die der dorpen zijn ontleend, te vereeuwigen. De vrouw van den eerste heette Brecht, die van den tweede Tjal en die des derden Teune. Deze vrouwennamen zijn nog vrij algemeen, maar zij luiden nu: Brechtje, Tjaltje, Teuntje. De laatste is geen echt-friesche naam, maar ontleend aan Antonia.

Warga.

Toen Warga nog een naamloos dorp was, kwamen daar eens twee reuzen aan, die een verren tocht hadden gemaakt. Zij waren zoo afgemat, dat zij hunne vermoeide leden (warge lea) wat moesten uitrusten. Vandaar de naam Warga, fr. Wargea of Wergea.

Volgens het schrijven van Sibrandus Leo heette dit dorp oudtijds Ruwier, maar omdat de Friezen zich aldaar in een gevecht tegen Willem, graaf van Holland, mannelijk verweerd (fr. ward) hadden, is het van werren of weeren (fr. warren) Werrega genoemd.

Wierum.

Toen men te Wierum de eerste kerk en toren bouwde, zonder nog te weten hoe het dorp zoude genoemd worden, kwam daar een oude vrouw, die vroeg: «Wierom sette jimme de tsjerke en toer sa nei oan 'e sédyk?» Waarom plaatst gij kerk en toren zoo nabij den zeedijk? — «Wierom?» was de wedervraag des bouwmeesters? — «Ja, wierom?» herhaalde zij. — «Nou ja, wierom?» zei hij weêr, omdat hij er eigenlijk geen reden voor wist op te geven. Maar daarmede kreeg het dorp toch zijn naam.

Hantum en Hantumhuizen.

Te Hantum kwam in den ouden tijd eens een mof, die de taal der Friezen nog niet te best verstond. Op zijne vraag hoe het dorp heette, antwoordde men: Hantum. Hij verstond: «hangt hem!» en nam in der haast de vlucht. In het naastbijgelegen dorp komende, vroeg hij weêr naar den naam en 't antwoord was: Hantumhuizen. Nu verstond hij: «hangt hem in huis» en liep zoo mogelijk nog harder vandaar.

Heraclyt en Democryt.

De state Groot-Terhorne, te Beetgum, eigenlijk Martenastate geheeten, is sedert eenige jaren verdwenen. Toen dit oude kasteel nog bestond, had het aan den algemeenen weg een ijzeren hek

tusschen twee hooge, dikke vierkante palen van gemetselden steen en op ieder dezer prijkte een hardsteenen beeld, voorstellende een ouden Griek. Onder het eene las men:

HERACLITVS.

Alwaer de mensch om strydt Is roock en ydelheydt,
Dit is daer Heraclyt So jammerlyck om schreidt.

En onder het andere:

DEMOCRITVS.

En roemt, verwaende mensch, Op 's waerelts eer noch pracht,
Hier wordt uw's herten wensch Van Democryt belacht.

Mijn grootvader vertelde: als de jongens, naar de Belkumer kermis gaande, des morgens op de heenreis deze beelden beschouwden, dan vroeg hun Democryt: «Waar ga je naar toe, jongens?» Waarop zij met een vroolijk gelaat antwoordden: «Naar de Belkumer kermis.» — Dan lachte Democryt omdat de kinderen der wereld zich verheugden in iets nietswaardigs. — Des avonds op de terugreis keken de jongens niet meer zoo opgeruimd; dan werd hun door Heraclyt gevraagd: «Waar kom je vandaan, jongens?» — Met een bedrukt gelaat antwoordden zij dan: «Van de Belkumer kermis, en al ons zakgeld is op.» — Dan schreide Heraclyt, omdat de kinderen der wereld hun geld uitgaven voor iets nietswaardigs.

Harlingen.

Harlingen was oudtijds een nietig dorpje op den uitersten rand van Westergo aan den westelijken zeedijk. Het lag tusschen twee adellijke stinzen, Harliga en Harns geheeten. Sommigen willen dat er slechts één stins was, die in 't Hollandsch Harliga en in 't Friesch Harns werd genoemd. De bodem, op welken deze stins of stinzen en het dorpje stonden is sinds lang in de zee verzonken. Ten oosten daarvan werd de stad Harlingen gesticht. Er is eene oude voorspelling die zegt:

Harns en Harliga scille forgaen, [zullen vergaan]
En Almenum scil bliuwe bistaen. [zal blijven bestaan]

Men meent dat door gemelde verzinking de voorspelling is vervuld, maar ik heb menschen ontmoet, die gelooven, dat het tegenwoordige Harlingen in de diepste diepte door de zee wordt ondermijnd en eens in die diepte zal verdwijnen. Dat hebben de Harlingers er dan voor, dat zij geen Friezen willen heeten. Het moet eens gebeurd zijn, dat een Harlinger, in Holland zijnde, gevraagd werd: «Is u niet een Fries meneer?» En het antwoord was: «Vraag wel excuus: ik ben een Harlinger.»

Eangwirden.

Toen de gemeente of liever grietenij Eangwirden gesticht was, zeiden de menschen: «Dat is ing wirden,» dat is eng geworden. Daarvan ontving deze, die op ééne na de kleinste der grietenijen is, haren naam.

Kopkewier en Pantjewier.

Op geringen afstand ten noordoosten van het dorp Marrum in Ferwerderadeel staat aan den weg een groepje huizen, dat Kopkewier heet. Vroeger stond daar ook eene herberg en deze was Kopkewier bij uitnemendheid, maar zij is sedert een aantal jaren verdwenen. De naam is zoo oud dat men den oorsprong er van niet weet. Maar voor honderd jaar of iets vroeger of later was er te Marrum een vernuftig man, die op het denkbeeld kwam, dat waar een *kopke* was, ook een *pantje* behoorde te zijn.

Een kopje en schoteltje, waaruit men thee of koffie drinkt, heet in de friesche volkstaal een «kopke en pântsje» = pannetje. De vernuftige Marrumer dan bouwde ten zuidwesten van het dorp, aan den weg, een huis en noemde dat Pantjewier. En dit huis staat er nog.

Pikeloer.

Bij het dorp Wieuwerd in Baarderadeel is eene opvaart, die daar in den omtrek Pikeloer wordt genoemd. Daar woonde weleer een schipper, die huis hield met zijne eenige dochter Pike. Het meisje heette, naar ik geloof, eigenlijk Pietje, maar haar vader, die veel van haar hield, noemde haar altijd Pike, omdat hem deze naam lieflijker in de ooren klonk. En tengevolge hiervan noemden de dorpsgenooten haar ook nooit anders dan Pike.

Wanneer de vader met zijn schip op reis was en Pike hem terug verwachtte, dan stond zij, lang eer hij tehuis kon zijn, reeds op den wal langs de vaart te turen of zij het schip ook in de verte kon zien. En dan zeiden de buren: «Pike stiet wer op 'e loer,» Pike staat weêr op den uitkijk. Dit gebeurde zoo dikwijls, dat zij van lieverlede altijd Pikeloer werd genoemd. En onwillekeurig ging deze naam over op de vaart, bij welke zij zoo menigwerf stond te loeren. — De goede vaderlievende Pike is reeds lang geleden als een rimpelig oudje ten grave gedaald, maar hare nagedachtenis blijft leven in den naam Pikeloer, dien de vaart nog steeds draagt.

Altena en Niettena.

Nabij Dokkum, niet ver buiten de voormalige Hanspoort, staat eene herberg die Altena heet en reeds sedert onheuglijke jaren heeft bestaan. Zij heeft dezen naam, omdat de stichter spoedig begon in te zien, dat hij het huis *al te na* bij Dokkum had gebouwd. De landlieden toch, die de stad kwamen bezoeken, deden geen herberg aan als zij zoo dicht bij hun doel waren, en bij het verlaten der stad gevoelden zij nog geen behoefte tot rusten.

Een ander stichtte daarom, naar ik meen ten oosten der stad, op veel grooter afstand, eene herberg die hij Niettena noemde. Maar deze is reeds sinds lang verdwenen en waar zij heeft gestaan weet niemand. Thans staat wel op den Reidswal, een kwartier ten zuid-oosten van Metslawier, aan den weg, een herbergje dat Niettena heet, maar dit is van jonger dagteekening.

Het klokje van Mariëngaard.

Aan den rijweg van Hallum naar het Bildt leest men op het hek eener groote flinke boerenplaats: «Klooster Mariëngaard», ter herinnering aan het klooster van dezen naam, dat in vroeger eeuwen op die plek heeft gestaan. En op genoemde boerenplaats wijst men nog een stuk land aan dat «het oude kerkhof» genoemd wordt. In den vóórakker van dat land ligt een gouden klokje begraven, afkomstig uit het oude klooster. «Maar waarom is dat klokje nooit opgegraven?» — «'t Zal misschien moeilijk zijn de rechte plaats te vinden?» — Integendeel; want wanneer die voorakker daar met gras en klaver is begroeid en 's morgens vroeg het groene veld-tapijt met dauw is bevochtigd, dan is daar één plekje, waar geen dauw is neêrgeslagen; daar zijn de grasscheutjes droog gebleven. Evenwel groeit dat gras daar even welig als 't andere. Dat is het plekje waar het gouden klokje begraven ligt. En toch graaft men 't niet op. Ieder die weet wat daar achter zit, zal zich wel wachten de handen daartoe uit te steken. 't Is zeker veel langer dan honderd jaren geleden, — mijn grootvader heeft het mij verteld toen ik een jongen was en 't was gebeurd toen *hij* een jongen was — dat drie mannen van de Leie hebben beproefd het gouden klokje van Mariëngaard op te graven. In den nacht bij helderen mane-schijn begaven ze zich met spaden gewapend naar het welbekende stuk land «het oude kerkhof». — Vooraf hadden ze zich bij daglicht

vergewist van de juiste plek en togen met ijver aan het werk. De schat liet zich echter niet spoedig vinden, die scheen er diep in te zitten. Zij hadden reeds een gat gemaakt waar nauwelijks een man uit kon kijken en nog niets gevonden. Men begon er aan te denken het werk maar te staken, toen een hunner, nog wat dieper gravende, duidelijk het klokje hoorde tikken. Dit gaf nieuwen moed. Maar! — toen ze eens even opkeken zagen ze drie witte gestalten naderen, die van het Hijumer kerkhof schenen te komen. De gravers wachtten de komst der nachtwandelaars niet af; half dood van schrik en bijna ademloos kwamen ze te huis. Men vermoedde dat het geesten waren van voormalige monniken uit het klooster, die de gravers hadden verjaagd. Des morgens was het gegraven gat weêr gevuld niet alleen, maar ook evenals te voren met gras begroeid. Niemand kon zien dat daar des nachts in de aarde gegraven was. — Nu begrijpt men licht, dat ieder die dit weet, het wel zal laten om naar het gouden klokje te graven. Het moet daar in het graf met rust gelaten worden.

Op de genoemde boerenplaats zijn in den grond nog kelders, waarin gouden en zilveren beelden begraven liggen. Meermalen heeft men beproefd ook deze schatten machtig te worden, maar evenmin is dat gelukt; kleine mannetjes kwamen telkens het werk beletten. En kwam men overdag op de plaats waar men des avonds of des nachts gegraven had, dan was ook hier de grond geslecht alsof er niets gebeurd was.

Het klooster Mariëngaard was van ouds ver in den omtrek bekend en vermaard om de wonderdadige genezingen, en het waren vooral de grafsteden van de abten Fredericus en Siardus naar welken men ter beêvaart trok, want reeds bij hun leven was er een buitengemeene kracht uitgegaan van deze vrome mannen. Behalve het geval op bl. 34 medegedeeld, dat gebeurd is toen Frederik nog pastoor was, weet men ook, dat Frederik eens, alleen, over ijs naar Bethlehem zou gaan.

Tegen den avond kwam hij bij een plas, die de plaats aan eene zijde begrensde. Midden daarover liep eene vrij breede gleuf, waar niemand zonder plank over kon. De zon ging onder, zwarte duisternis viel, roepen zou niet gehoord zijn en een anderen weg kende Frederik niet. Eindelijk schoot het hem in den zin, om zijne pij zoover mogelijk in de lengte uit te strekken en naar den overkant te werpen, om daar een steunpunt op de ijskorst of het rietbosch te

hebben, maar het overige uiteinde spreidde hij onder zijne voeten uit, totdat het natgeworden kleed tot ijs verhard was en hem zoo tot brug zou kunnen dienen. Want het water stroomde daar af naar eene waterloozing in de buurt en kon dus niet bevriezen. Frederik, na den Verlosser aangeroepen en zich bekruist te hebben, stapte eindelijk moedig op de pij en, als ware zij bevroren, kwam hij droogvoets over. Verwonderlijk! Toen hij zijn gewaad ophief, was het eerst vochtig, maar na een korte poos verstijfde het geheel. Toen hij het huis binnen ging zaten er nog eenige broeders zich bij het vuur te warmen. Zij stonden onmiddellijk op, groetten en maakten plaats voor hem omdat hij koud was. Toch vroegen zij hem, hoe hij die plek overgekomen was. « Wel, » antwoordde hij met duiveneenvoud, « met onze natte pij heb ik mij eene brug gelegd, die, door de sterke koude bevroren, begaanbaar werd en zoo ben ik daar als over eene brug heengegaan. Zie hoe stijf zij nog is, en zij kan nu door uwe inschikkelijkheid ontdooien en drogen. » Doch de broeders zeiden tot elkander: « volgens de natuurlijke toedracht der dingen kan het niet bestaan, wat hij daar zegt, wegens den snellen afloop van het water; maar wij weten, dat God, die den profeet Eliza met behulp van Elia's mantel over de rivier de Jordaan bracht, wel bij machte is, om ook dezen knecht Gods een weg te bereiden over een behoorlijke beek door middel van zijne pij! » — De knecht Gods echter, ziende hoe zij over dit feit al te zeer verbaasd waren, verbood het hun, zeggende, dat hij niets verwonderlijks gedaan had.

Ook op andere wijs openbaarde zich de kracht van abt Frederik:

Een meisje, de dochter van Folqulfus, persona van Leeuwarden (Liuwerth), peinsde, wuft van geest en ontstoken zijnde van begeerte naar de wereld, door de inblazingen des duivels onophoudelijk over ontvluchting uit het klooster, en volvoerde dit plan op zekeren nacht. Van den goeden weg op een verkeerd spoor gekomen, had zij plotseling tegenover zich een monsterlijken os, die uit bek en neusgaten vuur blies en haar geen geringen schrik op het lijf joeg. En toen het beest met grooten spoed naderde, snelde zij, hevig ontsteld, met ademlooze vaart terug. En teruggekomen, dankte zij hoogelijk den man Gods, wiens hulp zij had aangeroepen, als ware zij door hem aan den dood ontrukt.

Deze kracht bleef, ook na den dood: Eene deftige vrouw te Meddert bij Holwerd werd zoo waterzuchtig, dat zij zich niet meer kon bewegen en dat haar leven gevaar liep. In hare benauwdheden

riep zij vader Frederik, met wien zij bij zijn leven zeer bekend was geweest, aan om hulp. Hij verscheen haar in den droom en toen zij hem op zijne vraag de meest pijnlijke plek gewezen had, raakte hij die zachtkens aan en zei: « Geneze u God, die u geschapen heeft. » Hij verdween, zij ontwaakte en toen men haar naar zekere plaats droeg, kwam er eene breuk op de plek, die in den droom was aangeraakt. Zij verloor dagen aaneen eene ongeloofelijke hoeveelheid vochten, genas tegen aller verwachting, en kreeg daarna nog zonen en dochters.

Zuster Betteke van Bethlehem verhaalt aldus: « Het leek mij in den slaap alsof de man Gods bij mij stond en mij gebood op te staan en hem te volgen. Ik ging achter hem aan naar het refectorium (eetzaal) en lette naarstig op wat hij mij zou gelasten. Daar kromp hij op verwonderlijke wijze in elkaar en veranderde als in een haan. Vervolgens op de manier van hanen opredderende, haalde hij onder tafel de broodkruimels en brokken tot een heelen hoop bij elkaar en zeide: « zie eens, hoe achteloos uwe zusters zijn. Als zij beter opgelet hadden, zouden zij vele armen daarmede hebben kunnen dienen. Zeg nu aan haar, dat zij zich wachten voor zoodanige verwaarloozing, anders zal ik haar met pest, ongeval en hongersnood laten straffen ». Zoo sprekende is hij verdwenen. Toen het morgen werd, ging ik naar de eetzaal en, evenals ik hem had zien doen, verzamelde ik alle brokken in één mand en toonde aan de priores hoe deze tot den rand gevuld was. Zij verbaasde zich zoowel over de achteloosheid der zusters als over de mij gedane openbaring, riep allen bijeen in het kapittel, en vermaande allen, af te houden van zulk eene verwaarloozing. »

Jarich, een jonge man van Westerbeintum, werd — het was in den jare 1214 — zoo ziek, dat de zijnen aan zijn behoud wanhoopten. Al zijn bekenden en vrienden en vooral zijn zeer jong vrouwtje weenden met gemor over den ontijdigen dood, die zijn bloeiende jeugd sloopte. Ook de jonge man zelf, als van een slechten afloop bewust, riep in overgrooten angst vader Frederik smeekende aan, om hem niet alleen van den tijdelijken, maar ook van den eeuwigen dood te verlossen. Toch werd hij weggenomen, lag weldra ontzield ter neder, en zijne vrouw, naar landsgebruik alles latende liggen, bereidde zich geheel voor op zijne uitvaart. Doch onder de hand der klagenden en onder het gehuil der vrienden herleefde Jarich en, zijne vrouw roepende, wenschte hij van haar te weten, hoeveel kippen zij had. Zij antwoordde, zij had er vijf. Toen zei

hij: «als er vijf zijn en niet meer, zal ik dezen keer niet sterven; dat heb ik vernomen van vader Frederik, die mij in 't leven teruggebracht heeft, mij ontrukkende aan de handen dergenen, die mij haalden. Hij gelastte mij, om voor de teruggave van mijn leven vijf hoenders naar zijn graf te brengen, en gelijk andere pelgrims, het kruis aan te nemen. Laat de kippen nu daarheen gebracht worden, opdat het overige wat hij mij bevolen heeft een gelukkigen voortgang hebbe.» — Toen dat volvoerd was, genas de jonge man; hij trok met de overige pelgrims en met zijne vrienden naar Damiate, en keerde vandaar ongedeerd en gezond terug.

Ook na den dood van abt Siardus hebben vele genezingen plaats gehad, als gevolg en belooning voor aanroeping van dezen heilige, voor belofte van een kaars of geschenk voor zijn graf en memorie. Vele van die genezingen hadden plaats bij de graftombe van Siardus en ook bij die van abt Frederik:

«De vrouw van zekeren Elbodus, vier dagen volkomen van haar verstand beroofd, en bezeten door een zeer boozen geest, is, toen zij gevoerd werd naar de graven van Fredericus en Siardus, in ons aller tegenwoordigheid bevrijd van den boozen geest, en geheel tot bezinning gekomen, woensdag den 20 Juni.»

«Een jongeling van Thumarentum (Tzummarum?) verviel na eene zeer hevige lichaamsziekte in zulk een razernij, dat hij met ijzeren ketenen moest worden gebonden. Op den 18 Juni werd hij gebracht bij 't graf van vader Siardus en op den derden dag kwam hij tot zijn besef, zoodat hij, die zinneloos en gebonden tot ons gekomen was, goed bij zijn verstand heenging, de ketenen bij het graf van vader Siardus tot teeken en betooning van verlossing achterlatende.»

«Een vrouw, bloedverwante van onzen convers Vichardus, werd zes jaren lang met een zware en zwellende verzwering van den buik geplaagd, zoodat zij 's morgens vroeg, 's middags en 's avonds elken dag zulk een zwelling van den buik kreeg, dat twee of drie sterke banden (riemen), krachtig om haar buik gebonden, dikwijls braken, zoodat altoos twee of drie vriendinnen op haar rug moesten gaan liggen om de pijn te verlichten. Met zeer groote moeite kwam zij bij 't graf van vader Siardus en viel daar in slaap. Geheel bezweet ontwakende, voelde zij zich van de verzwering geheel bevrijd op denzelfden dag in Juni.»

«Een knaapje van Hemwerd (Hemert of Hennaard?), ongeveer drie jaren oud, verdronk in een diepe gracht en werd er dood uitge-

haald, doch toen eene gelofte voor hem aan vader Siardus was gedaan, opende hij weldra den mond en de oogen en herleefde op 28 Juni. Het hemd van dit jongske hangt aan het graf van vader Siardus.»

Genezen werden: blindheid, hevige kiespijn, verlamming, anderdaagsche en andere hevige koortsen, buikloop, vliegende tering, kreupelheid, schurft, stomheid, grauwe staar en andere oogziekten, hoofdpijn, zware bevallingen wegens vernauwd bekken, enz. Behalve kaarsen en andere geschenken of gedachtenissen werden soms ook menschelijke beeldjes, in was geboetseerd, geschonken als gelofteteekens voor het graf van abt Siardus.

De Drie Dukatons.

Even ten noorden van Leeuwarden, aan het voetpad naar Jelsum, staat op een klein plekje gronds een eenvoudig huisje, dat den naam draagt van «de Drie Dukatons». In den noordelijken zijmuur van dat huis ziet men een gebakken steen, iets grooter dan de anderen waaruit de muur bestaat, en daarop drie ronde figuren, die afbeeldingen van oude munten voorstellen.

Hier woonde in den ouden tijd een jongeling, die verliefd was op een meisje uit den omtrek, waaraan hij zich gaarne wenschte te verbinden, hoewel zij in karakter nog al van hem verschilde. Was hij zedig, ingetogen en bescheiden — zij was woest en ruw. Zij vloekte bij al hare gesprekken als een krijgsheld en had vooral de gewoonte gedurig den duivel aan te roepen. Hare buren zeiden vaak: de booze schijnt haar God te zijn, hij zal nog wel eens met haar wegvliegen. In weerwil hiervan beminde de jongeling haar van ganscher harte. Zij ontving hem ook, naar friesch gebruik, bij zich aan huis, maar 't had er toch meer van, dat ze hem voor den gek hield dan dat ze 't goed met hem meende. Hij echter scheen dit niet te begrijpen; hij bood haar de trouwpenning aan, vereenigd in den knottedoek, en zij aanvaardde die. Deze trouwpenning bestond uit drie mooie blinkende dukatons, opzettelijk voor dit doel uitgezocht. Door 't aanvaarden van dit geschenk had het meisje zich aan den jongeling verloofd. Het later terug te geven en verder niets van hem te willen weten, zoude schandelijke ontrouw zijn. Was een paar eens door den echt vereenigd, dan werd dit geld slechts in den uitersten nood uitgegeven. — Maar deze wispelturige minnares was op dit punt niet zeer nauwgezet, en de minnaar ook niet zoo vólkomen blind van liefde, dat hij zich zeker

van zijne zaak durfde achten. — Op een zeer stormachtigen avond in den herfst zat het meisje alleen in hare woning. De felle wind deed het huis schudden en kraken; zij echter achtte zich, bij een goed vuur op den haard, tamelijk veilig. Er werd aan de huisdeur geklopt. De moedige vrijster aarzelt niet om open te doen en ziet een jongman voor zich staan, deftig gekleed als een heer van hooge geboorte. Hij verzoekt binnengelaten te worden om zich voor het noodweer te verschuilen, en zij weigerde dit niet; want — de jongeling maakte dadelijk en op 't eerste aanzien indruk op haar. Zij bood hem eene zitplaats aan bij het vuur. Zijn bevallig uiterlijk, zijne losse manieren en zijn geestige taal hadden voor haar iets wegslepends, en hoewel ze er niets van wist met wien ze eigenlijk te doen had, — ook toen hij meer vertrouwelijk begon te worden, bood zij geen weêrstand. Zulk een elegant heerschap leek haar beter dan de eenvoudige boerenjongen, aan wien ze zich voorloopig verbonden had. Ja, voorloopig slechts, zij achtte zich even zoo goed als vrij. Het kwam zoo ver, dat de jongeling een zwaren gouden ring, met schitterende diamanten bezet, van zijnen vinger trok en aan den haren stak, waarbij hij het woord van trouwbelofte van haar verlangde. Zij liet zich dat woord ontglippen en bood nu op hare beurt ook hem een trouwgeschenk aan, bestaande in de drie dukatons, die zij van haren eersten minnaar had aangenomen. Vreeselijke daad voorwaar! — Vreeselijk was ook hare uitwerking. In het wapen der geldstukken stond een kruis en de aanblik hiervan deed den eleganten minnaar zoo geweldig schrikken, dat zijn bevallig uiterlijk op eens verdween en hij veranderde in een monster met een paardenpoot en hoornen op den kop. Met een vervaarlijken schreeuw en ontzettend geweld vloog hij het venster uit, een afschuwelijken stank achterlatende, die het hevig ontstelde meisje in zwijm deed vallen. Bij haar ontwaken besefte ze eerst aan welk gevaar zij als door een wonder was ontkomen; zij zegende de dukatons, die haar aan de klauwen des satans hadden ontrukt en van den rand des afgronds gered. Sedert dat oogenblik werd zij de ingetogenheid in eigen persoon, en de minnaar, wiens trouwe liefde zij met lichtzinnigheid had beantwoord, werd haar nu dubbel dierbaar. Weldra werd het paar door den huwelijksband vereenigd. Het huisje, dat de man reeds als jongeling in eigendom had, was lange jaren hunne woning, en ter gedachtenis aan de wondergeschiedenis, waaraan hij zijn geluk te danken had, liet hij in den

zijmuur van het huis een steentje metselen, waarop de drie dukatons zijn afgebeeld. En dit steentje zit daar nog ten huidigen dage.

De Steenen Uilenborden.

Uilenborden zijn de houten driehoeken aan de beide bovenpunten van het dak eener friesche boerenschuur. Er zijn openingen in gesneden om boven in de schuur licht en lucht aan te brengen; ze zijn daardoor tevens een goede toevlucht voor uilen en vledermuizen.

Niet ver van Leeuwarden, onder 't behoor van het dorp Engelum in Menaldumadeel, staat eene boerenplaats die de «Steenen Uilenborden» heet. De schuur dezer boerderij had vroeger uilenborden, niet van hout, maar van gemetselden steen. In overoude tijden, namelijk, woonde op deze plaats een boer dien 't niet voordeelig ging in de wereld, hoe hij en zijne vrouw ook hun best meenden te doen. Het huis en vooral de schuur waren oud en bouwvallig, maar voor 't bouwen eener nieuwe ontbrak het aan geld. Eens op een zeer stormachtigen herfstavond bevond de boer zich alleen op den weg. Hij spoedde zich huiswaarts vol vrees, dat hij zijne oude schuur platgewaaid zoude vinden. Zonder dat hij iets gemerkt had werd hij van achteren ingehaald door iemand, die hem op zijde trad en met hem voorwaarts stapte. Deze man was nogal deftig gekleed; 't scheen wel een heerschap te zijn. «Wel verduiveld, wat waait het!» zei hij, na den boer gegroet te hebben. «'t Is een leelijk weertje voor oude zwakke gebouwen.» — «Dat geloof ik,» zei de boer; «ik vrees ook al het ergste voor mijne oude schuur. Die is zoo bouwvallig, dat ze bij goed weêr pas staande kan blijven.» — «Maar als ge daarvan overtuigd zijt, is het dan niet dwaas, dat ge niet intijds er in voorzien hebt?» — «Ja, wat zal ik daarvan zeggen, mijnheer? 'k Had graag verleden voorjaar een nieuwe schuur laten bouwen, maar om je de waarheid te zeggen, ik heb geen geld daarvoor.» — «Och kom! En is er dan niemand te vinden, die je wil helpen met geld?» — «Niemand, mijnheer! Ik kan geen geld ter leen krijgen.» — «Welnu, goede vriend, dan wil ik je helpen. Ik zie kans om nog dezen nacht, eer morgen vroeg de dag aanbreekt, een nieuwe schuur voor je op te bouwen, kant en klaar.»

De boer verschrikte. Iemand die dat kon, moest meer kunnen dan hem goed was, en voor zulke geheimzinnige dienaars van 't rijk der duisternis was de goede man bang. — «Schrik niet,» zei de

vreemdeling. «Ik wil openhartig zijn. Ik ben niemand anders dan de persoon dien men gewoon is «den booze» te noemen. Maar ik ben zoo boos niet als de menschen zeggen. Ik heb reeds menig verlegen mensch geholpen en ook u wil ik helpen. Laat ons een kontrakt sluiten. Gij verbindt u aan mijnen dienst en ik neem op mij in dezen nacht eene nieuwe schuur voor je te bouwen. Die moet geheel afgewerkt zijn, eer morgen vroeg de haan begint te kraaien. Volbreng ik dit niet, dan ben je van mij af en heb ik alle recht en aanspraak op je verloren.» Eerst weigerde de boer ronduit. Maar de listige satan wist hem met schoonklinkende vleitaal aan 't weifelen te brengen — en ten slotte hem over te halen. Het kontrakt werd gesloten.

Tehuis gekomen begaf de boer zich met zijn vrouw te bed; maar de goede man kon niet slapen. Zijne ziel aan den duivel te verkoopen was altijd het ijselijkste geweest wat hij zich kon voorstellen, en nu had hij 't zelf gedaan. Dit verontrustte hem zeer. Al spoedig hoorde hij een oorverdoovend geklop en geraas, met geschreeuw er tusschen door. Hij begreep dat satan met zijn werkvolk aan de karwei begonnen was, en zijn angst steeg ten top. Ook de vrouw werd wakker en vroeg wat dat wel kon zijn? — «O, dat doet die harde wind,» zei de man. — «Neen,» zei ze, «dat kan de harde wind niet doen. Ik hoor allerlei vreemde geluiden en stemmen. Dit is geheel iets buitengewoons.» — De boer kon het geheim niet lang voor zijne vrouw verbergen. Hij vertelde haar de geheele zaak, waarvan ook zij hevig ontstelde.

«Ach!» zuchtte zij, «zoo zijt ge dan nu voor eeuwig verloren? En is daar niets tegen te doen?»

«Wij kunnen er niets tegen doen,» antwoordde hij. «Slechts een gering straaltje van hoop is mij overig gebleven. Is het werk niet geheel voltooid, als in den morgenstond de haan begint te kraaien, dan ben ik vrij. Maar daar moeten we nog een uur of wat op wachten; ik vrees het ergste.»

Nu ging er voor de vrouw een licht op. Zij sprong uit het bed en begaf zich in de nabijheid van het kippenhok, klapte tweemaal in de handen en riep toen luidkeels met eene heldere stem: «Kukelekuuw!»

De gevederde morgenwekker schrikte uit den slaap op. Hij kon niet dulden dat een collega hem vóór was; hij rekte zich uit, klapwiekte en begon te kraaien dat het een aard had.

Eensklaps wierpen alle duivels verschrikt hun gereedschap weg en vlogen onder woedend gevloek vandaar. De nieuwe schuur was voltooid — niet geheel, maar toch bijna. De uilenborden moesten nog aangebracht worden, dan ware de karwei af geweest. Aan de voorwaarden was dus niet voldaan en de boer was vrij. Toen de dag aanbrak beschouwde hij met welgevallen de fraaie nieuwe schuur. De uilenborden ontbraken er aan, maar dat was geen zwarigheid; die maakte de dorpstimmerman. Den volgenden morgen echter waren de nieuwe uilenborden vernield; ze schenen wel door een paardenpoot of zoo iets stuk geslagen te zijn. Men maakte nog eens nieuwe, maar ook deze werden bij nacht op geheimzinnige wijze verbrijzeld. Men begreep nu, dat Joost geen uilenborden, door menschen gemaakt, aan die schuur wou dulden. Men kwam op het denkbeeld om ze van steen op te metselen — en nu ging het goed. Hier scheen de Baas niets tegen te hebben. Later, toen die boer en zijne vrouw al lang dood waren, heeft men wel eens weêr houten uilenborden aan die schuur laten maken, maar ook die waren altijd den volgenden morgen stuk geslagen, en men moest ze dan maar weêr van steen hebben.

Daarom heet die boerenplaats de « Steenen Uilenborden ».

Ruim een kwartieruur gaans ten noorden van Harlingen staat of stond, op de plek waar oudtijds het adellijke huis Bolta-state stond, eene boerenplaats waaromtrent ook het bovenstaande verteld wordt. Tevens wordt zij toegepast op eene boerderij te Dongjum, die in den gevel van het huis een steentje heeft waarop een haan is uitgehouwen. Deze boerenplaats noemt men de *hoanne*, de haan. Maar *hoanne* beteekent ook hoek; dan is de juiste spelling *horne;* dit is misschien de ware naam.

De Laars.

Te Greonterp (spreek uit: Grjonterp) in Wonseradeel vindt men eene boerenplaats die «de Laars» heet. Hier woonde oudtijds een boer die schraal bedeeld was met aardsche goederen en altijd had te kampen met geldgebrek. Dit deed hem dikwijls zuchten en knorrig en ontevreden zijn; het wenschen naar meer geld benam hem niet zelden allen levenslust. Eindelijk verscheen hem eens de duivel, die aanbood hem ruim van geld te voorzien, als de boer daarvoor zijne ziel aan satan wilde verpanden. Maar nu begreep de

boer dat hij op zijne hoede moest zijn. De ziel was toch ten slotte het kostbaarste wat hij te verliezen had. Zou hij die verpanden dan moest er al heel wat geld voor komen. Maar veel mooier zou hij 't vinden, wanneer hij den duivel van een flink sommetje kon afhelpen en tevens zijne ziel behouden. Bij zijn boerenbedrijf deed hij ook nu en dan aan visschen op de meren en poelen daar in de nabijheid, en hield er voor dat werk een paar groote hooge waterlaarzen op na. Zulk een laars vol geld eischte de man voor zijne ziel. 's Nachts te half twaalf uur zou hij zich bevinden voor een der vensters in zijne oude voorkamer, waar niemand sliep. Dat venster zou hij even openen en de laars gereed houden, die dan door den duivel met geld gevuld moest worden, geheel tot aan den bovenrand toe. Werd deze bepaling niet strikt nagekomen, vóór middernacht, dan was 't akkoord weêr uit en de boer bleef vrij. De satan nam dit voorstel aan; hij achtte 't eene kleinigheid zoo'n laars met geld te vullen binnen 't half uur. Maar de boer gebruikte voor zijn doel een oude laars, waar de zool onder weg miste. De duivel paste op zijn tijd en had een zak vol geld meêgebracht, zoo groot dat hij dacht in eens klaar te zullen komen. Misgerekend! De zak werd geledigd in de laars, maar deze werd met het geld pas half gevuld. De duivel vloog heen en haalde meer, maar ook de tweede bezending was ontoereikend. De domme duivel begreep er niets van, dat de laars van den boer een trechter was. En toen de klok middernacht sloeg, was de laars nog niet tot boven toe vol. De duivel was zijn geld vergeefs kwijt, en de boer was eigenaar van een mooi kapitaaltje geworden voor niemendal. Uit pure blijdschap liet hij een knap nieuw huis bouwen, met een steentje in den gevel, waarop een laars was uitgehouwen. Daarom heet dat huis nog altijd «de Laars».

Het kruis in den grond.

In het Oranjewoud wordt eene plaats aangewezen, waar vier boomen in een vierhoek staan op eene kleine verhevenheid, zoodat tusschen de boomen de grond zacht nederhelt en in het midden hol ligt. In deze slechts met gras begroeide holte is een kruis van onbegroeide aarde, ter breedte van ongeveer twee centimeter, over de geheele plek, maar niet verder dan de boomen staan, en zoo gevormd, dat, als men tusschen de boomen staat, men het kruis altijd recht voor zich heeft. Op dit kruis kan geen gras of iets

anders groeien; ja, werpt men er iets op, men zal dit kort daarna weêr buiten het kruis vinden. Het moet, in één woord, altijd onbedekt blijven.

In den ouden tijd stond in het Woud een slot, bewoond door twee broeders, beide ridders. Beide waren zij verliefd op een zelfde jonkvrouw, en geen van beide wilde haar aan den ander afstaan. Het gevolg hiervan was dat de broeders, die elkander altijd zeer genegen waren geweest, doodvijanden werden. Op zekeren dag was het tusschen hen tot zulke hooge woorden gekomen, dat zij hunne zwaarden trokken en op elkander inliepen met het doel een kort einde aan de zaak te maken. Vechtende kwamen zij buiten het slot en op de plaats waar nog de vier boomen staan. Hier kwam het tot een bloedig einde. De eene broeder viel door het zwaard des anderen. Niet zoodra echter lag de een verslagen in het gras, of schrik vermeesterde den moordenaar over zijne Kaïnsdaad, — en terwijl hij nederbuigt over het lichaam van den doode, drukt hij zich het zwaard door het hart, zoodat hij kruiselings over den ander henenvalt en den geest geeft.

De wraak des Hemels rust op de plaats van dit vreeselijk bedrijf, en het onvruchtbare kruis in het gras brengt de herinnering daarvan over aan het nageslacht.

Een oud grafschrift.

Een der eigenaardigste grafsteenen op het kerkhof te Stiens dagteekent van het jaar 1750. Toen werden daar begraven Pieter Jurjens en Baukje Pieters. Op beider gemeenschappelijken grafsteen leest men:

„Een Ljip, een Schries, een Tjirk
Staen op deese zirk."

Hieronder zijn de afbeeldingen uitgehouwen van drie vogels, een kievit, een griet of grutto en een tureluur. De drie vogelnamen (in het Friesch) waren tevens de namen van drie boerenplaatsen, destijds gelegen op het stienser Oudland, ten oosten van het dorp [1]), die door Pieter Jurjens en echtgenoot werden vermaakt aan de diakonie en de armvoogdij van Stiens. Omstreeks het midden dezer eeuw werd ter eer van dat echtpaar te Stiens een eeuwfeest gevierd en in 1871 de grafsteen hersteld. — In mijne jeugd wist

[1]) Het stienser Nieuwland, ten westen van het dorp, is grond, ontwoekerd aan de voormalige Middelzee. Evenzoo het britsumer-, kornjumer- en jelsumer-Nieuwland.

het volk te vertellen, dat onder dien steen begraven waren drie personen met namen Liep, Ljipke of Lipke (mansnaam), Griet of Grietje en Tjerk of Tierk, en dat de afbeeldingen der drie vogels op die namen zinspeelden.

Tarwe in bloed veranderd.

In het jaar 1553 is te Leeuwarden een groot wonder gebeurd. Een bakker had tarwe, om te worden gemalen, aan den Blokhuismolen gebracht. Toen nu de molenaar met malen begon, scheen eerst het meel een weinig rood te worden, maar hij gaf daarop niet veel acht. Doch dit verergerde zoozeer, dat eindelijk het meel volkomen naar gestold bloed geleek, en zoo bleef het. Vele vrome menschen hebben dit gezien, maar toen de toeloop van nieuwsgierigen te sterk werd, heeft de molenaar den molen gesloten. Het roode meel toonde hij aan de overheden der stad en dezen hebben hem bevolen aan niemand iets van de zaak te zeggen.

Behoefte aan een lijkkleed.

Te Leeuwarden merkte men in vroeger jaren bij de Put een huis op met een steen in den gevel, waarop eene trekschuit was uitgehouwen; men zag eene menschelijke gedaante van uit het water achter bij dat schip opklimmen, waarnaar de bij 't roer staande schipper verwonderd omkeek.

Dat huis werd langen tijd geleden bewoond door een trekschipper van Leeuwarden op Sneek. 't Is eens gebeurd, dat die man, op eene reis met zijne trekschuit naar Sneek bij 't roer staande, iemand achter hem hoorde roepen. Hij zag om, en uit het water kwam de geest van een jong kind bij het roer opklauteren. De schipper verschrikte hevig, doch herstelde zich spoedig wat, en waagde 't toen den geest te vragen wat zijne begeerte was. Deze antwoordde met eene wedervraag, of de schipper wilde volbrengen wat van hem verlangd zoude worden. — «Met Gods hulp, als 't mogelijk is, ja!» zei de man.

«Welnu,» zei de geest, «dan moet ge te Leeuwarden in *die* straat gaan, in *dat* huis,» — de naam der straat en het nummer van 't huis zijn niet meer bekend, — «en vraag daar een lijkkleed voor mij, want zonder dat kan ik niet tot rust komen.»

De schipper beloofde dit, en toen hij weer in Leeuwarden kwam

was 't zijn eerste werk, het aangewezen huis op te zoeken, dat door zeer aanzienlijke lui bewoond werd. Hij gaf daar zijne boodschap te kennen en het verlangde lijkkleed werd hem ter hand gesteld. Naar Sneek terug varende, werd op dezelfde plaats als den vorigen keer de schipper aangeroepen. De geest van het kind verscheen weêr op het roer en ontving van den schipper het lijkkleed, bedankte hem zeer voor zijne boodschap en voorspelde hem dat hij rijkelijk door God gezegend zoude worden. Daarop verdween het kind in de diepte.

Sedert dien tijd ging het den schipper best in de wereld. Om het geval voor de vergetelheid te bewaren, liet hij het beitelen op een steen, die in den voorgevel van zijn huis werd geplaatst. Die kleine geest was van een in onecht geboren kind, dat, ter bedekking van schande, heimelijk in de sneeker trekvaart was geworpen.

Iemand, die voor ruim dertig jaren nog leefde, vertelde toen, dat het volgende zijn grootvader was overkomen.

Toen deze nog in de fleur van zijn leven was, voer hij eens met zijn scheepje het Vliet, bij Leeuwarden, uit en de Potmarge in. Het was reeds avond en toen hij nevens het tweede aan laatstgenoemd vaarwater liggend stuk land kwam, zag hij op den waterkant een kleinen geest zweven, echter niet van de allerkleinste soort. De schipper, ofschoon hij wel een weinig ontstelde, waagde 't toch te vragen: «Wat doet gij daar?» — «Ik kan niet tot rust komen,» was het antwoord, «indien een goed mensch mij niet helpt.» — «Welnu, ik wil u helpen,» zeide de schipper, «zeg maar wat ik doen moet.» — «Zult gij het dan zeker doen?» — «Zeker! als ik het ten minste *kan* doen,» beloofde de schipper. — «Gij kunt het wel,» hernam de geest; «gij hebt niets te doen, dan de stad van de Potmarge af tot aan de Weaze in te varen; ga dan de stad in en wil den eerste die u ontmoet, toespreken en vragen om een lijkkleed voor mij; want zonder dat moet ik hier eeuwig ronddolen.»

De schipper beloofde het verlangde te zullen doen en ook terstond. Aan de Weaze gekomen bond hij zijn schip vast en ging op den wal, langs de Weaze en vervolgens de Peperstraat door naar het Waagsplein. Hier ontmoette hij eene mooie juffer, die langs den Wirdumerdijk was gekomen en de Sint Jacobstraat zoude ingaan. Haar aan te spreken en te vragen om hetgeen hij ver-

langde, dit was hem te kras en hij liet haar eerst ongemoeid. Maar, dacht hij, de geest heeft duidelijk gezegd: de eerste die mij ontmoette moest ik vragen; en hij vermande zich. Hij liep de juffer na, sprak haar aan en gaf haar zijne boodschap te kennen. Zij zweeg een oogenblik, maar zeide toen: «Er zal voor gezorgd worden,» en zij ging verder.

Toen de schipper nu weêr langs de Potmarge kwam varen, stond de geest daar ook weêr en de schipper vroeg of de zaak reeds in orde was. — «Ja,» was het antwoord, «maar 't had weinig gescheeld of gij hadt den nek gebroken, omdat gij de juffer voorbij waart gegaan.»

Sedert had de man den kleinen geest niet weêr gezien.

Nu reeds vele jaren geleden waren de schippers van Workum op Leeuwarden eens met hun schip op reis. Het was tegen den avond en reeds schemerdonker. Eensklaps zagen zij op een stuk weiland aan de vaart iemand naderen, die recht op het schip aankwam. Aanvankelijk dachten zij, dat de oude boer, want zoo zag hij er uit, meê wilde varen en zij stuurden het schip aan den wal. Nu gevoelden zij echter aan de rilling, die hen door de leden ging, dat er iets ongewoons achter schuilde, dat zij met een geest te doen hadden. De verschijning bleef op den wal en vroeg of zij eene boodschap voor hem wilden doen. Dan moesten zij naar eene door hem aangewezen boerenplaats aan de vaart gaan, en daar uit naam van die en die, zóó en zóóveel el doek vragen. De schippers namen deze boodschap op zich en de geest zeide, dat hij, als zij terugkwamen, hen op dezelfde plek zoude afwachten om het verlangde in ontvangst te nemen. De schippers zeilden verder en bij het aangewezen boerenhuis werd hun zonder eenig tegenstreven het gevraagde ter hand gesteld. Op hunne terugreis vonden zij op dezelfde plek aan de vaart den ouden boer wachtende, vragende of zij de boodschap volbracht hadden. Zij reikten hem het stuk doek over, hij scheurde het in drieën en gaf aan elk een derdedeel terug, als loon voor de moeite, zeide hij. Bovendien bedankte hij ten zeerste, want nu konde hij rusten; hij had reeds jaren zonder lijkkleed rondgezworven, daar hij niemand vond, bereid om de verlangde boodschap te doen. Daarop zweefde hij weg, en zoolang de schippers hem naoogden bleef hij zichtbaar, maar toen ze zich even omwendden was hij verdwenen.

Het linnen, door de schippers verdiend, wordt, zegt men, te Harlingen of ergens elders aan de zeekust, in eene kerk of een weeshuis bewaard.

De veerschippers van Grouw beleefden voor meer dan honderd jaren op een hunner wekelijksche reizen naar Leeuwarden een soortgelijk geval. Eens toen zij bij eene frissche koelte vlak voor den wind zeilende waren, bemerkten zij tot hun spijt, dat het schip niet veel vorderde. «Wat kan hiervan de oorzaak zijn?» zei de een tot den ander, «hangt er misschien ook eene vracht watergewas onder aan het roer?» De stuurman zag eens om, maar verschrikte niet weinig, want op het roer zat het lijkje van een pasgeboren kind. «Willen jelui mij een dienst bewijzen als jelui te Leeuwarden komt?» vraagde 't met een fijn stemmetje. — «Wel zeker! waarom niet?» zeiden de schippers, hoewel ze er eigenlijk niets meê op hadden. — Nu zeide het geestje: «Ga dan morgen om elf uur naar de Wirdumerpoort, blijf daar een poosje staan en vraag aan de eerste vrouw, die u voorbij gaat en dan omziet, om een lijkkleed voor mij. Ik zal het op uwe terugreis komen afhalen,» riep het nog, terwijl het van het roer af in 't water sprong.

Des anderen morgens elf uur stonden de schippers in de poort. Vele menschen gingen hun daar voorbij, maar geen vrouwspersoon dat naar hen omzag. Het begon hun waarlijk te verdrieten, want twaalf uur was hun uur van vertrek uit de stad. Zij dachten er reeds aan, onverrichter zake heen te gaan, toen zij eene juffrouw zagen naderen met een mandje aan den arm. Zij ging de schippers voorbij en zag om. De mannen stonden een oogenblik in beraad; zulk eene net gekleede juffrouw vragen? — Maar een hunner trok de stoute schoenen aan en zeide haar de boodschap van het kind. Terstond opende zij haar mandje, nam er een pakje uit, reikte het den schipper over, en fluisterde: «Geef dat aan het kindje.» En haastig ging zij verder.

Op de terugreis der schippers, op dezelfde plaats van den vorigen dag, sprong het kindergeestje weêr op het roer. Zij gaven het pakje, en terwijl het zeide: «Dat ware bijna mislukt,» verdween het in de diepte en is later nooit meer gezien.

Het verdient opmerking, dat het altijd varende schippers waren die zulke ontmoetingen hadden.

Het spook van de Langesloot.

Ginds over Eernewoudes poelen,
Voor 't waterwild een toevluchtsoord,
Waart langs den rand der Langeslooten
Een spook waar elk met schrik van hoort.

Een zwarte tabberd om de leden,
Zoo stapt het 's nachts daar ernstig rond;
Dan schijnt het van berouw te bidden,
Het hoofd gebogen naar den grond.

Er woonde aleer in Eernewoude
Een smid, een zeer hardvochtig man,
Die weêuw en wees het hunne ontroofde,
Waarom hij nu niet rusten kan.

Hij zon altijd op snoode lagen
En zocht bij advokaten heul.
Hij was een dienaar van den booze,
Die nu hem pijnigt als zijn beul.

Een schat door schelmerij verkregen
Vertrouwde hij daar aan den grond,
En lichtschuw als het nachtgevogelt'
Zoo waart hij daar in 't duister rond.

Bovenstaande regelen zijn eene vrije navolging der vijf eerste coupletten van E. Halbertsma's vers: «De Langesleatmer man,» de man der Langesloot. Het is een tamelijk breed vaarwater dat dezen naam draagt, een der zoogenaamde Kruiswaters in de nabijheid van het dorp Wartena. Van het kruispunt dier kanalen loopt het naar het z.z.o. in de richting van Eernewoude. In het zoogenaamde friesche Waterland heeft men meer breede waters die men sloot noemt. De stad Sloten (fr. *Sleat*) ontleent hieraan haren naam.

Onderscheidene verhalen zijn er in omloop van personen die eene ontmoeting met het spook der Langesloot hebben gehad. E. Halbertsma schildert in zijn gedicht het treurig uiteinde eener jonge visschersdochter, die er het slachtoffer van werd.

Het was op een schoonen zaterdagavond in den hooioogsttijd. De zon neigde naar de kimmen, maar het landvolk was nog druk in de weer op de omliggende hooilanden. Een aakvisscher lag met zijn schip in de Langesloot. Hij zeide tot zijne dochter: «Ik wil morgen vroeg de kerk bezoeken, daarom ga ik van avond nog naar Eernewoude, en gij moet hier de wacht houden. Komt hier een veldarbeider die naar den overkant wil, sta hem ten dienst. Kijk

nu en dan maar eens uit, misschien verdient ge nog een paar stuivers.» En hij ging heen. Er trok met het vallen van den avond een koude mist over de velden, en achter het hooge rietgewas aan den oever meende het turende meisje eene menschelijke gedaante te zien. Zij schoof dadelijk het schip naar de overzijde, maar dit baatte niets, de verschijning stapte met lange schreden over het vaarwater. Nu wist het meisje, door schrik en angst overmeesterd, een oogenblik niet wat te doen. Maar zij vatte weldra zooveel moed, dat zij den kloet greep en besloot met het kleine schuitje naar Eernewoude te varen. Zij schoof uit al hare macht het schip voorwaarts, maar toen zij even achterwaarts keek door de dauw, ontdekte zij dat het spook haar op eenigen afstand volgde. Doornat van het benauwde zweet en rillende van angst kwam zij te Eernewoude. Maar de vader beknorde haar over hare vrees niet alleen, doch vooral ook omdat zij de aak en de uitgezette fuiken onbewaakt had gelaten. Zij kreeg een jongen meê voor gezelschap en moest met het schuitje naar de verlaten aak terugkeeren. Maar de schrik had haar te fel geschokt. Twee dagen later was zij een lijk.

De dichter zegt, dat de spokende man van berouw *schijnt* te bidden. Nu, dit zal wel niets zijn dan schijn, want hij voert soms streken uit die niet bij een berouwhebbende tehuis behooren.

Eens voer een schipper langs de Langesloot naar Eernewoude. Het was reeds vrij laat op een fraaien zomeravond; de schipper en zijn knecht hadden een zwaren dag gehad. Ongeveer op de helft van het kanaal stuurde de schipper het vaartuig naar den oostelijken wal. Daar wilde hij 's nachts blijven liggen, wat de knecht, denkende aan het spook, hem ten sterkste ontraadde. De schipper was een ongeloovige Thomas als er sprake was van spoken. Het schip werd dus vastgelegd, onmiddellijk aan den wal. De twee mannen gebruikten hun avondmaal en gingen ter kooi, de knecht vóór, de schipper achter in het schip. De knecht, hoe vermoeid ook, kon niet terstond den slaap vatten. Hij had voorgevoel van een ongeluk. Des anderen morgens, nog voor het opgaan der zon, terwijl een dikke nevel over het landschap hing, sprong de schipper aan de linkerzijde van zijn schip, dus op den oostwal meent ge? Neen, hij tuimelde hals over hoofd in het water en verdronk. Wat was er gebeurd? Het spook had in den nacht het vaartuig losgemaakt, naar den overkant geschoven en daar aan den westwal vastgemaakt, terwijl de voorsteven nog naar het zuiden was gericht.

Zoo werd de schipper voor zijn ongeloof met den dood gestraft. Sedert bleef er nooit een schip 's nachts in de Langesloot liggen.

Ook een schaatsrijder werd het slachtoffer van dit spook. Hij reed op een avond bij helderen maneschijn van Eernewoude naar Wartena. Daar ziet hij eensklaps het zwarte spook achter zich. Natuurlijk rept hij zich voorwaarts, maar even snel volgt hem het spooksel. De schaatsrijder spant al zijne krachten in, maar ofschoon hij nog wel een hardrijder is, de zwarte gedaante volgt hem en blijft voortdurend slechts eenige passen achter hem. Doodsangst grijpt den man aan; hij vliegt over het ijs, maar kan toch niet laten nu en dan om te zien. Daardoor merkt hij niet op, dat er vóór hem een wak, eene groote opening is in het ijs. Helaas! hij rijdt er in. Een hoonend gelach klinkt hem in de ooren en het spooksel is verdwenen. De schaatsrijder schiet met het hoofd even boven water dwars door het wak met den hals tegen den scherpen rand van het dunne ijs, dat aan de overzijde ligt. Door de snelle vaart wordt het hoofd gescheiden van den romp, deze schiet onder het ijs door, het hoofd glijdt er over heen naar eene andere opening in het ijs en daar komen de beide deelen weêr zoo goed op elkander terecht, dat de man van het geheele geval niets had gemerkt. Het was ook in den tijd van hoogstens een paar seconden gebeurd. Het hoofd vroor terstond vast. Nu bevond hij zich op den hoek der Rogsloot bij het dorp Wartena. Hier was hij in de gelegenheid om uit het water te komen en weldra stond hij doornat en koud op den wal. Hij begaf zich naar eene bakkerij om zich voor den oven wat op te warmen, wat hem door den bakker, een oude kennis, volgaarne werd toegestaan. Maar nu dooit, zonder dat hij het bemerkt, zijn hoofd los. Hij wil zich snuiten, maar door den ruk aan den neus valt het hoofd voorover in den bak met gloeiende kolen. Hier kon hij niet tegen; en hij vermeerderde dus het getal slachtoffers van den man der Langesloot met één.

De twee advokaten.

Te Beetsterzwaag leefden weleer twee broeders die beide het beroep van advokaat uitoefenden, naar 't schijnt voor gemeenschappelijke rekening, althans zij woonden bij elkander in een en hetzelfde huis. Overigens weet men van hun leven en leefwijze niet veel, dan dat zij elken avond flink beschonken naar bed gingen. Ook zegt men, dat zij wel eens spraken over het leven hiernamaals, en

omdat zij hieromtrent in volkomene onzekerheid verkeerden, hadden zij elkander beloofd: die van hen beide het eerst kwam te sterven, zou na zijn dood den ander komen berichten hoe hij het had.

De jongste der twee broeders stierf het eerst. De oudste wist zich in zijne eenzaamheid tamelijk wel te schikken, namelijk zoolang het daglicht scheen. In de duisternis herinnerde hij zich telkens de belofte en dan werd het hem bang. Op een bezoek van den geest zijns broeders scheen hij niet gesteld. Om den angst te verdrijven dronk hij een fermen roes; maar op den duur hielp dit niet genoeg. Op zekeren avond, toen het hem in huis te benauwd werd, liep hij de deur uit, maar kwam er niet levend weêr binnen. De buren vonden hem recht op den rug liggen, maar met den neus in den modder. Het hoofd was op den romp omgedraaid; wie dit gedaan had was voor de buren geen raadsel: niemand dan de duivel zelf. De doode werd begraven evenals zijn broeder ook begraven was; maar nu duurde 't niet lang of de twee advokaten begonnen te spoken.

Op het Olfertsveld, eene plek gronds tusschen Beetsterzwaag en Olterterp, plaagden zij de menschen die 's avonds laat of in den nacht daar langs den weg kwamen. Een zonderlinge angst, die gaandeweg toenam, overviel hen, zoodat men het eindelijk op een loopen moest zetten zoo hard men kon, terwijl men achtervolgd werd door een schaterlach. Menigeen viel aan het einde van het Olfertsveld aamechtig ter aarde; maar men was dan het gevaar te boven, en kon zich spoedig herstellen.

Niet alleen menschen, ook paarden werden geplaagd. Kwam daar 's avonds of bij nacht een met paarden bespannen voertuig langs den weg, dan kon men er zoo goed als zeker van zijn, dat de boel aan 't hollen geraakte. De meeste menners deden zelfs geen moeite om de paarden te bedwingen; zij wisten, er was toch geen houden aan. Begonnen de dieren een weinig met de ooren te trekken, met den staart te slaan of ter zijde te springen, dan dreef de voerman ze maar aan, om er gang in te krijgen. Holde het rijtuig dan met groote snelheid over den weg, dan hoorde men de advokaten weêr schaterlachen uit al hun macht.

Dat men zulk eene spokerij spoedig moede werd, is begrijpelijk; ook, dat men gretig het aanbod aanvaardde van den man, die voor een flinke geldsom op zich wilde nemen, daaraan een einde te maken.

Deze man was Pieter Kapoes, duivelbanner te Oldeboorn. Hij

was oogenschijnlijk hoogst eenvoudig, maar het zat hem dieper dan men vermoedde. Kwam iemand bij hem om raad, dan had hij het een dag te voren reeds geweten, dat de man komen zou. Ging deze dan de omstandigheden vertellen, waarvoor hij hulp zocht, dan bleek het ten slotte, dat Pieter alles reeds wist. Niet alleen wist hij meer dan een gewoon mensch, maar hij zag ook meer. Liep iemand bij nacht met hem op den weg, dan kon hij op een gegeven oogenblik zijn medgezel ter zijde duwen, om eene lijkstaatsie, die hij zag, voorbij te laten gaan. Hijzelf stond dan zoolang met den hoed onder den arm. Hij wilde nooit iets aannemen met de linkerhand, evenmin uit de linkerhand, of het moest geld zijn, dit maakte verschil.

Deze Pieter Kapoes kwam op een laten avond met twee paarden voor een boerenwagen op het Olfertsveld. Hij zat op het voorkrat en achter hem was eene zitplank voor de twee advokaten. En toen Pieter zeven krachtige woorden had gesproken, waren de spokende heeren, of zij wilden of niet, genoodzaakt op den wagen plaats te nemen. Toen dreef Pieter de paarden voort, en dit ging goed zoolang men op het Olfertsveld was; maar toen het rijtuig daar buiten kwam, begon het lieve leven. Een der heeren sprong rechts, de ander links van den wagen, terwijl zij tegen Pieter hunne vuisten schudden. Met hun beiden pakten zij den wagen aan en trokken wat zij konden om dien staande te houden, maar 't hielp niets. Zij beten stukken uit het hout, de een stak zijn been, de ander zijn arm tusschen de wielspaken en aldus lieten zij zich door den modder meêslepen, alsof zij beesten waren. Dan weder sprongen ze op den wagen en stampten met de voeten, om den bodem te verbrijzelen. Maar wat zij deden, en hoeveel drukte zij maakten, Pieter hield zich als zag en hoorde hij niets. Hij rookte bedaard zijn kort pijpje, en sprak nu en dan zijne paarden vriendelijk toe om ze aan te moedigen. Deze dieren hadden het 't zwaarst te verantwoorden; zij zweetten dat er geen haartje aan het lijf droog bleef.

Maar waarom keerden de advokaten niet terug, daar zij blijkbaar een tegenzin in de reis hadden? Dit was hun ondoenlijk, tengevolge van de bezwerende woorden door Pieter gesproken. Zij mochten van den wagen springen: in de onmiddellijke nabijheid er van moesten zij blijven, daar hielp niets aan. Zoolang de paarden hen konden trekken, moesten zij volgen of zij wilden of niet. En dat de paarden dit konden, hiervoor had Pieter wel gezorgd. De reis

ging over Drachten, Opeinde, Suameer en Garijp, naar een hooiland onder laatstgenoemd dorp, welk land thans nog het «Advokatenland» heet. Daar trok Pieter met zijne voeten een kring in het gras, onder het prevelen van woorden. Daarna dreef hij de advokaten binnen dien kring en reed vervolgens naar zijne woonplaats terug.

Daar stonden de heeren op een afgelegen, eenzaam veld en waren veroordeeld om binnen den door Pieter beschreven kring te blijven. Vele jaren heeft het geduurd, dat er op die plek geen grasscheutje konde groeien, omdat het door de advokaten werd vertreden. Eindelijk is daar weêr gras gegroeid evenals in den omtrek, ten bewijze dat de twee spokende geesten tot rust zijn gekomen. Toen is de plek onkenbaar geworden.

Het spook bij de Schele Pijp.

Op een kwartier afstands van Veenwouden ligt in den weg van dit dorp naar Dokkum eene brug, die nog altijd «de Skilige Piip,» de Schele brug, heet. Een steenen brug of gemetselde boog over het water noemt men in Friesland een pijp, en omdat de vaart daar in schuinsche richting den weg snijdt, ligt de brug scheef over het water. Deze scheefheid zal den vroegeren steenen boog den naam bezorgd hebben van «schele» pijp, en deze naam is tot heden behouden gebleven, ofschoon men er nu reeds sedert vele jaren een houten brug heeft.

Daar in de nabijheid stond in den ouden tijd een stins of slot, bewoond door een ouden heer, die veel geld had en zeer gierig was. Hij bewaarde zijn geld in een looden kist, die in eene ledige kamer stond, in welke niemand buiten hem den voet mocht zetten. Toch scheen hij zijnen schat daar op den duur niet veilig te achten, althans hij besloot de looden kist met den kostbaren inhoud in den grond te begraven. Op den laten avond van den eersten kerstdag, toen het zeer duister was, bracht hij met behulp van zijnen ezel de geldkist in den tuin, groef met veel inspanning bij het licht eener lantaarn een gat en vertrouwde den schat aan den schoot der aarde. Om zoolang mogelijk de plaats te kunnen zien waar hij zijn dierbaarste pand ter aarde had besteld, nam hij het achterste vóór op zijn ezel plaats, en reed zoo slotwaarts. Maar door de duisternis struikelde de ezel, en de oude heer viel er af om niet weêr op te staan; hij was dood. Ook zijn lijk werd aan de aarde toevertrouwd, — maar zijn geest vond in het dodenrijk geen rust.

Nog lang nadat het slot met het bosch waarin het stond verdwenen was, werd hij in den nacht tusschen de beide kerstdagen gezien, zittende het achterste vóór op een ezel, met een lantaarn in de hand, rijdende rondom den voormaligen slottuin, waarin hij den schat begraven had.

Later verscheen hij te voet, gekleed in een lang nachtgewaad met een roode sjerp om de midden, anderen zeggen: een rooden mantel om de schouders, een witte slaapmuts op het hoofd en muilen met gele hielen aan de voeten. Vroeger leefden er te Veenwouden en in de omstreken menschen, die bij nachtelijk duister of bij maanlicht deze gedaante in de nabijheid der Schele pijp wel hadden gezien.

Soms speelde de oude iemand ook parten zonder zich te laten zien. Op een zomermorgen zeer vroeg begaf een veenarbeider, vergezeld van een jongen, zich op weg naar het veld waar hij zijn werk had. Nabij de Schele pijp gekomen werd deze man zoo maar van den weg opgenomen en in de sloot geworpen, zonder dat hij kon zien wie dit deed.

Een ander, die in den laten avond over de Schele pijp wilde gaan, werd daar, zonder iemand te hooren of te zien, in zijnen loop gestuit. Hij week naar de eene zijde, maar ook daar kon hij niet verder; aan de andere zijde evenmin. Hij beproefde 't bij herhaling, maar te vergeefs. Toen hij eindelijk het ware van de zaak begreep, keerde hij haastig terug en zocht een veilig onderkomen. Het moet ook wel eens gebeurd zijn dat daar een rijdende wagen, met alles wat er in was, over de leuning der brug in de vaart werd gezet. Eens viel de brug zoo maar plotseling neder, onmiddellijk nadat er een bierbrouwer over gereden was.

Evenals de twee advokaten op het Olfertsveld, moest ook deze spokende oude heer zich eindelijk onderwerpen aan de macht eens geestenbezweerders. Hendrik Mients, wijdvermaard duivelbanner te Veenwouden, noodigde zes zijner hier en daar wonende vakgenooten uit, om hem behulpzaam te zijn in het verdrijven van dat spook. Zij voldeden aan zijn verlangen. Op een boerenwagen, met vier paarden bespannen, namen de zeven mannen plaats en reden tegen middernacht naar de Schele pijp. De oude heer wandelde daar al weêr. «Kom ouwe!» zeî Hendrik, die op het voorkrat zat, «nu maar bij ons op den wagen.» — De geest scheen te moeten gehoorzamen; hij sprong achter op den wagen. Nu wilde Hendrik

verder rijden, maar dat was mis. De paarden trokken uit al hunne macht, zij snoven en zetten zich schrap en werkten zich in het zweet, maar vorderden niets. In den tijd van een uur waren ze nauwelijks een paar schreden vooruit gekomen. Dit duurde zoo voort tot de torenklok van Veenwouden twee uur sloeg. Nu vloog op eens de geheele boel met duivelsgeweld voorwaarts over slooten en door struiken en struweelen heen in de richting van het dorp Roodkerk. *Daar in de nabijheid is een poel, die de Boompoel heet;* hier ging het regelrecht op aan. Hendrik Mients liet zich pas vroeg genoeg van den wagen vallen, daardoor bleef hij behouden, maar de anderen waren verloren. Zij stortten met paarden en wagen en al in den poel en verdwenen voor eeuwig. Geen haartje, geen splintertje heeft men ooit terug gezien, van de zes duivelbanners zoomin als van de vier paarden en den wagen. En sedert heeft het bij de Schele pijp ook niet meer gespookt.

Later heeft men gepoogd het geld, eens door den ouden heer begraven, terug te vinden. Men begon te graven en bracht het werkelijk zoover dat men op eene looden kist stootte, die echter steeds lager in de aarde zonk naarmate men dieper groef. Men begreep nu dat het geld zijn tijd daar nog niet had uitgediend.

Het Goddeloos Tolhuis.

Noordwestwaarts van de Schele pijp loopt een oude lage weg, de Goddelooze Singel, tot aan het Goddeloos Tolhuis. Dit is een ouderwetsch particulier tolhuis, tevens kleine boerderij, vroeger ook tapperij, waar men een slokje kon drinken, ja, maar ook onvervalschte melk. Hier wordt tol gevorderd van voetgangers en rijtuigen. De laatsten passeeren er echter zelden, wat niemand kan verwonderen, die slechts een vluchtigen blik slaat op de oude bouwvallige brug onmiddellijk bij het tolhuis. Over deze brug gaande komt men op de spooklaan, die op de door F. Halma verbeterde kaart van Schotanus, uitgeg. 1718, de *Swartzenbergs reed* heet.

Op dit tolhuis woonde weleer een ruwe klant, die van moorden eene liefhebberij maakte, waarschijnlijk ook eene winstgevende zaak. Hoevele moorden hij op zijn geweten had is nooit bekend geworden, maar zeker is het, dat hij den weg daar zeer onveilig maakte.

Nu gebeurde 't eens, toen men de brug daar bij het tolhuis kwam herstellen, iets wat misschien later nooit weêr is gebeurd, dat men gravende in den grond een menschengeraamte vond. De

tolhuisbewoner werd gevraagd of hij ook eenig vermoeden had, hoe daar een lijk kon begraven zijn; maar hij wist er niets van, naar hij zeide. Dit geval maakte echter zooveel indruk op hem, dat hij met een strop om den hals zich verhing, zoodat er de dood op volgde. Maar zijne ziel kon geen rust vinden; jaren aaneen heeft deze in de nabijheid van het tolhuis 's nachts gespookt.

Er leven te Veenwouden en in den omtrek nog menschen, die weten dat op het tolhuis een man heeft gewoond die Gerben Godloos werd genoemd. Toen ik eenige jaren geleden daar eens langs kwam en aan de vrouw, die voor de deur stond, den verschuldigden tol betaalde, vroeg ik haar of zij iets wist omtrent den naamsoorsprong van het tolhuis. Zij scheen van het bovenmeêgedeelde niets te weten, maar vertelde dat in de vaart, die langs den Goddeloozen Singel loopt, eens een moord was «gebeurd». Drie personen waren in een scheepje; twee hunner wierpen den derde buiten boot niet alleen, maar duwden hem onder het schip, zoodat hij niet kon roepen en spoedig omkwam. — Ik herinnerde haar aan Gerben Godloos, en nu was haar antwoord: «Ja, Gerben wie al in mâllen-ien, mar hi droech de namme nei 't tolhús, it tolhús net nei him». Ja, Gerben was wel een rare, maar hij ontleende zijn bijnaam aan het tolhuis, het tolhuis niet aan hem.

Het spook van Tusschendijken.

Ten noorden van Bergum, op geringen afstand van het dorp, is een oude zandweg die daar in den omtrek Tusschendijken heet, omdat de landerijen ter weerszijde niet van den weg gescheiden zijn door slooten, maar door opgeworpen wallen of dijken.

Iets ten zuiden van dezen weg staat eene kleine eenvoudige boerderij, tot op den huidigen dag Buitenrust geheeten. Daar ter plaatse heeft in ouden tijd een adellijk slot gestaan, waarop een edelman woonde, die bij uitersten wil aan zijn eenige dochter, juffer Lijs, de verplichting oplegde om aan de streek Tusschendijken eene bidkapel te stichten. Na den dood haars vaders vond zij goed, de vervulling dier verplichting uit te stellen tot zij ouder zoude geworden zijn. Maar nu gebeurde 't eens, dat zij door de oneffenheid van den ouden weg met haar rijtuig omviel en terecht kwam in eene dobbe (een waterkom of kleine vijver), die nog op dit oogenblik aanwezig is. Levenloos werd juffer Lijs uit het water opgehaald en vervolgens begraven zoo 't behoorde, maar hare ziel vond

geen rust in het graf omdat zij haar plicht had verzuimd. Zij spookte in het daar aan den weg grenzende bosch, dat nog het *Jiffer-Lyssebosk*, het bosch van juffer Lijs heet, en menigeen uit Bergum en den omtrek heeft haar geest daar bij nacht tusschen het geboomte zien rondwaren. Thans, sedert eenige jaren, schijnt zij tot rust te zijn gekomen, men hoort en ziet ten minste niets meer van haar. Maar op de opgeworpen wallen of dijken langs den ouden zandweg groeit eene plant, de *silene noctiflora*, wier witte bloem bij helder daglicht en zonneschijn kwijnt, maar bij nacht, vooral bij maanlicht, in volle fleur staat; en deze heet daar in de volkstaal de *jifferlysseblom*, jufferlijsbloem.

Het Poepekamp.

Tusschen Hardegarijp en Bergum ligt aan den zoogenaamden Zomerweg een plekje gronds, dat het Poepekamp heet. Genoemde Zomerweg is een oude zandweg, thans in zeer vervallen toestand en weinig meer in gebruik, maar vóór het bestaan van den straatweg van Leeuwarden naar Groningen was hij een gedeelte van den hoofdweg tusschen deze twee steden. Toen kwamen daar vele reizigers langs, met rijtuig, te paard en te voet, niet alleen bij dag, maar ook dikwijls bij nacht. Dit laatste nu was in den ouden tijd niet zonder gevaar. De weg was aan weêrskanten beplant met hoog opgeschoten dicht geboomte en had eenzame gedeelten, waarvan men wist te vertellen, dat er wel eens aanrandingen hadden plaats gehad. Het verstandigste was dan ook, om bij duisternis niet anders te reizen dan in gezelschap van eenige personen, maar dan nog voldoende voorzorgen te nemen tegen kwaadwilligen.

Het zal reeds langer dan driehonderd jaren geleden zijn, althans het was in den tijd, toen de kerkhervorming in ons land nog geen vasten voet had gekregen, maar in Duitschland reeds eenige vorderingen had gemaakt, dat eens een duitsch koopman, een poep (bube), zooals de Duitschers minachtend door de Friezen worden genoemd, zich geheel alleen in den laten avond bij duisternis op reis begaf langs den Zomerweg. Deze onvoorzichtigheid boette de man met het leven. Hij werd door roovers overvallen, vermoord en geplunderd. Des anderen morgens werd zijn lijk door boerenvolk, dat naar het veld ging, gevonden in een poel. Deze menschen wisten niets beters te doen dan terstond van het geval kennis te geven aan den pastoor te Hardegarijp. De geestelijke was oogenblikkelijk

bereid meê te gaan en evenzoo de grietman. Uit de papieren, bij den verslagene gevonden, bleek dat hij een Duitscher was, en nu maakte de pastoor bezwaar om hem op het gewijde dorpskerkhof te begraven. Dat de vreemdeling nog een geloovige zoon der kerk was geweest, bleek uit niets; hij kon dus wel een aanhanger der kettersche leer van Luther zijn, en in dat geval was de gewijde aarde niet meer voor hem. Om zich dus voor heiligschennis te vrijwaren, gebood de pastoor het lijk te begraven waar het gevonden was. Dit volbracht zijnde, werd mede op bevel van den pastoor het teeken des kruises op of bij het graf in de aarde gegraven. Vervolgens liet de pastoor alle boeren zijner gemeente onder eede beloven dat eens in het jaar telkens dat kruis daar opnieuw zoude worden uitgegraven. Deze eed was verbindend van geslacht tot geslacht.

De bewoners dier streek zijn later allen protestant geworden, maar het uitgraven van dat kruis is tot op den huidigen dag nooit verzuimd. En het plekje gronds onmiddellijk daarbij heet nog het Poepekamp.

Groote Evert.

Op het heideveld bij Suameer spookte in vroegeren tijd Groote Evert, een geest van reusachtige lengte. Wandelde iemand bij laten avond of in den nacht langs de voetpaden, die over het heideveld leiden, dan kon het gebeuren dat Groote Evert hem ongemerkt achterin liep en zich over den wandelaar heenboog, zóó dat deze onverwachts het leelijke aangezicht van Evert het onderste boven vóór zich kreeg. Verschrikt terugtredende stootte de man tegen de dikke knieën van den reus. Verbeeld u zulk eene ontmoeting bij nacht op de eenzame heide!

Nadere bijzonderheden omtrent dezen Grooten Evert zijn niet te mijner kennis gekomen.

De sleepers op Ameland.

Eens, vele eeuwen geleden, is het gebeurd, dat er een schip bij nacht op de Noordzee voer en dat het scheepsvolk oproerig werd tegen den kapitein. Twee der matrozen vermoordden den man, sneden hem het hoofd af en wierpen hem over boord, terwijl zij tot elkander zeiden: «Nu moge de duivel geven, dat, wie hem opvischt of op het strand vindt, ten eeuwigen dage met hem moet rondsleepen!» — Pas hadden de booswichten dit gezegd, of er stak een

hevige storm op, gepaard met donder en bliksem, die het schip naar het strand van Ameland dreef, waar het verging. Alleen de beide moordenaars redden door zwemmen het leven. Zooals gezegd, het was bij nacht en alleen de bliksem gaf nu en dan een oogenblik licht. De schurken wilden beproeven het een en ander, dat van het verongelukte schip was aangespoeld, buit te maken. Aldus rondsluipende dreef eene onzichtbare macht hen naar een voorwerp, zoo even op het strand geworpen. Zij staken er de handen naar uit, en terwijl zij zich voorover bogen, schoten twee armen omhoog, om den hals van ieder der mannen één. Een felle bliksemstraal deed hen tegelijk zien, dat zij zelf het lijk van den vermoorden kapitein hadden gevonden. Met een ontzettend geschreeuw liepen zij nu met het lijk tusschen zich de duinen in en naar het Schorum, dat is de vlakte tusschen Nes en Ballum. Zelf moeten zij nu de vreeselijke verwensching vervullen en voor en na zijn zij door vele menschen gezien.

De polle in het Sneekermeer.

Dwars door het Sneekermeer loopt eene ondiepe strook, die weleer een weg is geweest en tot den huidigen dag de Gravinneweg wordt genoemd. Niet ver van dezen weg ligt in het meer een «polle» of eilandje, de Roekoe genaamd, waarop het duchtig placht te spoken. Geen schipper zou daar overnachten. Deed een onkundige, die van niets wist, dit, dan werden 's nachts zijne touwen van hun plaats gesmeten en de dreggen of spitten uit den grond getrokken en op het dek geworpen.

Rijdende mannen.

De Langemeer is het vaarwater, dat langs het dorp Suawoude oost- en westwaarts loopt. Daar in de nabijheid van dit dorp is het Bezemmakerszet. De naamsoorsprong hiervan is mij onbekend, maar wel weet ik dat het reeds eeuwen aldus heet en dat het eene voor paarden doorwaadbare plaats is in de Langemeer, namelijk in den zomer bij lagen waterstand. Dan maken de boeren van Garijp er gebruik van om met paarden en wagens het hooi uit de lage landen te halen. — Het is gebeurd dat een visscherman, die daar des nachts lag te visschen, een paar mannen te paard langs den weg zag komen, hard jagende. Zij kwamen zoo nabij den rand van het water, dat de visscher al zijn gereedschap liet staan en liggen en haastig de vlucht nam.

De ure is gekomen.

«Mijne grootmoeder,» zei eens een mijner kennissen, «vertelde mij wel: Bij Franeker waren eens twee mannen op den weg. Op eenigen afstand van hen bij eene sloot hoorden zij driemaal achtereen roepen: «De ure is gekomen en de man is er nog niet.» — Terstond daarop zagen zij iemand zeer haastig op die sloot aanloopen. Hij liep er in en verdronk. Hij was een man van Franeker. — Dit moet nu, naar mijne berekening, reeds langer dan honderd jaren geleden zijn. — «Zulke dingen zijn er in ons land wel meer gebeurd,» zeide grootmoeder dan.»

Onheilspellend gejammer.

Tusschen Heerenveen en de Lemmer is een voetpad dat de Gravinnesingel wordt genoemd. Ergens op dit pad is eene plek waar men nu ongeveer honderd jaren geleden, wel twintig jaren aaneen, *'s nachts tusschen elven en twaalven*, een vreeselijk gejammer en gehuil hoorde. Men zeide, dat dit een teeken was, dat daar den eenen of anderen tijd iemand vermoord zoude worden.

Een gedeelte der Dokkumer Ee of het Grootdiep heet de «Schreiershoek.» Op die plek was het vroeger bij lange na niet pluis en later hoorde men daar nog wel eens schreiende stemmen.

De duivelsprent in de Oudwouderzijl.

In het vaarwater dat van Kollum loopt naar de Nieuwezijlen aan de Lauwerszee onder Engwierum, is, onder het behoor van het dorp Oudwoude, eene zijl of sluis, die in de landtaal de «Aldwâldmer syl» heet. In de hoeksteenen dezer sluis meent men den indruk te zien van een paardenhoef en een menschenvoet. Bij die sluis lagen eens eenige schippers verzeild, zooals men het noemt als die menschen wegens al te sterken wind of tegenwind genoodzaakt zijn rust te nemen op eene plaats waar zij dit liever niet doen. Uit tijdverveling haalden deze mannen daar op den weg allerlei aardigheden uit en kwamen eindelijk overeen om tegen elkander om 't verst te stappen. Nu deed ieder zijn uiterste best, de een was knapper dan de ander. Eene lengte van veertig voeten in drie stappen af te leggen, dat was wel veel, maar nog niet genoeg. Onder veel gevloek en gezwets gaf een der uitmunters te kennen, dat hij over de sluis wilde stappen van een der hoeksteenen op

den daar rechttegenoverliggenden. Dit meesterstuk werd volbracht en bewonderd onder het luidruchtig aanroepen van den duivel. Maar 't was nauwelijks geschied of een ander persoon deed den stap van den eenen hoeksteen op den daar schuins tegenoverliggenden, deze stap was ontzaglijk veel grooter. Men zag niet wie deze stapper was, en hij verdween zonder dat men wist waar hij gebleven was. Het was de duivel zelf. De «divels-printen» waren door den krachtigen stap in de hoeksteenen blijven staan. Zij staan er nog in; ik heb ze met eigen oogen gezien.

Wee-geroep op de Groote Wielen.

De Zwarteweg, oudtijds loopende van Leeuwarden tot aan het buitengoed Toutenburg bij Tietjerk, maakt thans een deel uit van den Leeuwarder-Groninger straatweg, maar heet bij het volk nog altijd Zwarteweg, en het punt, waar vroeger de oude weg eindigde, noemt men nog steeds Zwartewegs-end.

Ongeveer een uur gaans van Leeuwarden is, iets ten noorden van dien Zwarteweg, een poel, de Groote Wielen genaamd.

In het begin dezer eeuw woonde zekere Sake Wessels aan het Wildpad, een oude zandweg nabij het dorp Twijzel, loopende van den Leeuwarder-Groninger straatweg tot aan Veenklooster. Sake, een oud vrijgezel, won voor een goed deel den kost met praten. Hij was koopman, of liever venter langs de huizen met verschillende artikelen van kleine waarde, en deed ook wel, als de tijd van het jaar daartoe geschikt was, aan vogelvangen. Maar hij was ook schriftgeleerd, hij kon uit en over den bijbel praten met eene bekwaamheid, die de menschen verbaasde. En dit was hem zeer voordeelig bij zijn kleinhandel. Ook had hij 't misschien aan zijne godsdienstige gesprekken te danken, dat hij niet voor een toovenaar of duivelbanner werd gehouden. Want hij kon ook de toekomst voorspellen. Ja, wat hij al niet wist en kon, daar had niemand hoogte van.

Deze Sake Wessels nu reisde eens te voet bij laten avond in den maneschijn langs den Zwarteweg. Dit was in dien tijd gedurende den winter geen aangename wandeling, omdat dan op meer dan eene plaats het water op den ouden laaggelegen weg stond. Voor mannen als Sake was dit echter geen overwegend bezwaar. Maar, in de nabijheid van de Groote Wielen komende, klonk hem vandaar gejammer in de ooren. Opziende, ontwaarde hij op den poel eene ontzaglijke menschenmassa, uit het midden waarvan

luidkeels en zeer verstaanbaar geroepen werd: «Heere, Heere, wij vergaan!» Waarop de massa in de diepte verdween en de poel weêr hetzelfde aanzien had als altijd.

Toen nu in 1885 de internationale wedstrijd op schaatsen werd uitgeschreven, vreesden velen, die van het visioen wisten, dat het vervuld zoude worden. Volgens het algemeen gevoelen toch was het ijs op de Wielen nog te zwak om de vele duizenden menschen, die men op den bepaalden dag daar verwachtte, te dragen. Het is echter anders uitgekomen en de nachtelijke verschijning, door Sake Wessels gezien, nog niet verwezenlijkt.

Het gedeelte der buitengracht te Dokkum, waarop 's winters bij geschikt ijs hardrijderijen op schaatsen worden gehouden, heet de Driepypsgracht. Men gelooft dat hier bij gelegenheid van ijsvermaak nog eens een groot ongeluk zal moeten gebeuren, want oude menschen te Dokkum weten te vertellen, dat zeer vele jaren geleden op zekeren winter daar een vreeselijk gejammer als van eene menigte menschenstemmen onder het ijs is gehoord.

De bloedvlek te Welsrijp.

In den nacht van den 24 op 25 Augustus 1789 werden te Welsrijp een bejaarde boer en zijne eenige huisgenoote, eene ook reeds bejaarde dienstmeid, wreedaardig vermoord en bestolen. — De daders werden niet ontdekt, maar de groote bloedvlek aan een der schuurdeuren, bij welken des morgens de mishandelde lijken werden gevonden, konde men niet wegwisschen. Wel werd dit bij herhaling en op verschillende wijzen, zelfs door het bestrijken met olieverf, tot drie- viermalen toe, beproefd, maar het duurde altijd slechts kort, dan kwam de roodbruine vlek weêr voor den dag. In mijne kinderjaren, toen ik wel daar in de nabijheid kwam, vertoonde men nog altijd die bloedvlek op de schuurdeur. Ook vertelde men, dat in de Westerend, een gehucht niet ver van Welsrijp, toen nog niet lang geleden een oude smid was gestorven, die op zijn sterfbed had bekend, medeplichtig aan den moord te zijn geweest. — De kinderen van dien man zijn allen arm geworden. «Woekergeld of onrechtmatig verkregen geld en goed duren niet langer dan tot het derde geslacht!»

II.

VOLKSGEBRUIKEN.

Bij de mededeeling der volksgebruiken, kinderspelen en rijmpjes heb ik mij natuurlijk bepaald tot hetgeen ik vond binnen de grenzen van Friesland tusschen het Flie en de Lauwers. Toch zal men hier wel eens iets ontmoeten dat daarbuiten niet onbekend is of geweest is. Evenals elders heeft men ook hier ontleend aan de buren en met wie men verder in aanraking kwam, en dezen hebben een en ander overgenomen van wat hier oorspronkelijk was. Daarenboven wortelen immers vele gewoonten en gebruiken in het voorvaderlijk geloof, dat men met stamverwante volken min of meer gemeen had. Zoo is de „kallemooi," die niet alleen op Schiermonnikoog, maar vroeger ook wel te Hindeloopen werd opgericht, buiten Friesland, bv. in Drente niet onbekend. Dit kan niet bevreemden als men bedenkt dat in deze feestelijkheid misschien nog de herinnering wordt bewaard aan de Edda-mythe van den haan Vidofnir, die, koolzwart en gloeiend van goud, op den hoogen boom, den wereld-esch Ygdrasil zat, als het beeld van de koesterende zon, die de natuur doet herleven na den alles verstijvenden winter. Ook de dans in het wit is misschien aan deze mythe niet vreemd.

Wat omtrent het pinksterbloemvieren hier nog bekend is, heb ik gemeend uitvoerig te moeten meêdeelen als herinnering aan een ook in Friesland wegstervend gebruik, dat in vroeger eeuw vele gemoederen heeft warm gemaakt, vooral in de steden en op het platteland in het tegenwoordige Noordholland, waar de wereldlijke overheid zich er soms tegen verzette wegens onbetamelijke uitspattingen, die er meê gepaard gingen, en de calvinistische kerk geen vrede had met dergelijke overblijfselen van „heidensche superstitie". Het feest, zooals het nog in de eerste helft der vorige eeuw te Schermerhorn werd gevierd, is meer dan eens in prent gebracht, o. a. in het bekende werk van Moubach over de godsdienstplechtigheden. Het ging daar blijkbaar iets anders dan in Friesland. Menige bijzonderheid, door mij verteld, dank ik aan de mededeeling eener bejaarde, thans buiten de provincie wonende Friezin, die in hare jeugd wel „Pinksterbloem" te Makkum is geweest. Evenals in Friesland is men op eene enkele plaats in Groningerland dit feest nog niet geheel vergeten terwijl in Amsterdam nog elke knaap weet te spreken van luilak de pinksterbloem.

Bij de kermis wordt melding gemaakt van de vertooning van Zeven meiden om één mansbroek. Of deze klucht van frieschen oorsprong is? Ik geloof het eigenlijk niet. Maar tot voor een veertig- of vijftigtal jaren heeft zij hier evengoed een gullen schaterlach aan de vroolijke kermisgangers ontlokt als zij vroeger en later in de andere „Lage landen langs de Noordzee" heeft gedaan, wel tweehonderd jaren lang. Abr. van de Venne gaf er reeds eene afbeelding van in zijn „Belachende Wereld", en in het begin der vorige eeuw was zij in Vlaanderen zoo populair dat er eene volks- of kinderprent van werd gemaakt. Ja, het zou mij verwonderen als zij thans niet meer leefde, want volkskluchten, die zulk een uitgestrekt gebied hebben veroverd als deze, zijn haast onsterfelijk.

Zeer algemeen verspreide gewoonten, die, zoover ik heb kunnen nagaan, geen enkelen bepaald frieschen karaktertrek hebben aangenomen, zijn niet behandeld, zooals bv. de liefhebberij om elkander voor het lapje te houden op den eersten April, wat men in Friesland noemt *Aprilforgek*. Iemand *forgek ha* is iemand voor zot houden, hem voor de grap op eene onschuldige manier foppen, bv.: „Klaas wil zijne vrouw niet langer hebben." — „Hé, waarom niet?" — „Omdat zij naar zijn zin lang genoeg is." — Bij iemand die koeie- en kalverhuiden van de boeren inkoopt wordt des morgens in de vroegte op het venster geklopt en een buurman roept: „Baas! hier is iemand met een huid." — Baas springt uit het bed, schiet zich in de kleêren en opent de huisdeur, maar vindt daar niemand. Op de vraag aan zijn buurman, wie er dan was met een huid, is het antwoord: „Dat was ik, maar denk nu niet dat ik mijn huid verkoopen wil." — Een ander vertelt aan zijn buurvrouw: „De slager verkoopt nu goed rundvleesch voor vier en vijf stuivers." — De vrouw gaat daar op af, maar komt teleurgesteld terug en zegt: „Het vleesch kost negen stuivers." — „Wel zeker! dat heb ik je gezegd; vier en vijf is immers negen." — enz. Zoo iets brengt ook hier op 1 April de goede luim van den gefopte niet in gevaar, want, trekt er al eens een ernstige plooi op het gelaat, een gulle lach verdrijft haar op het hooren van het lakonieke „Aprilforgek." — De aardigheid om iemand om eene onmogelijke of bespottelijke boodschap te zenden moge hier soms op 1 April worden uitgehaald, bij andere gelegenheden ook wel. En iemand op 1 April een briefje op den rug te spelden om daarmeê hem voor zot te laten loopen is iets wat misschien nog wel eens onder de jongens plaats heeft, maar anders niet. — Vrij algemeen heeft men gemeend dat de fopperij op 1 April in gebruik is gekomen na de inneming van den Briel door de watergeuzen, op den 1sten April 1572. Maar welk verband zou er bestaan en hoe zou dit gebruik zich dan over een groot deel van Europa hebben kunnen uitbreiden? Volgens de geleerden is de Aprilgewoonte ook veel, zelfs zeer veel ouder dan drie eeuwen. Zij stellen zich voor, dat reeds de heidensche voorvaderen van de Aprilgrappen volop hebben genoten als eene vroolijke herinnering aan de grappen, uitgehaald bij het huwelijk van de reuzendochter Skathi met Niördr, den god van lucht, zee en schippers, zooals noordsche sagen daarvan weten te vertellen. De ware oorsprong van het oude gebruik zal wel bezwaarlijk zijn op te diepen.

W. D.

Kerstmis.

Het kerstfeest was oudtijds de grootste feestdag van het geheele jaar. Bij de noordelijke volken, ook bij de oude Friezen, werd het opgeluisterd door het stoken van een groot haardvuur. Hiertoe was nu wel gereede aanleiding, omdat het feest in het koude jaargetijde valt, maar het stond waarschijnlijk ook in verband met de oude heidensche offervuren, uit den tijd, toen men in het laatst van December het jul- of joolfeest had. Het kerstblok speelde bij dat kerstvuur de hoofdrol. Het bestond uit een gedeelte van een boomstam, op den haard gelegd om te dienen als achterwand van het groote turf- en houtvuur dat op de feestdagen moest branden. Zulk een blok verbrandde slechts langzaam en bij gedeelten, het kon dienst doen gedurende den geheelen feesttijd. Het gebruik van «achteraanblokken» was overigens, althans bij de boeren in de boomrijke streken van Friesland, vrij algemeen. Het is nog niet vele jaren geleden dat ik bij een boer in Dantumadeel op den haard in de keuken een tamelijk lange en niet zeer dunne boomstam als achteraanblok voor brandhout zag gebruiken. Het kwam mij voor dat men hem eerst in het midden liet doorbranden om later de twee overblijvende stukken afzonderlijk en beurtelings te kunnen aanleggen. Dit bespaarde de moeite van den boom klein te zagen of te hakken. Maar met het kerstfeest moest er een geheel nieuw, onaangebrand blok op den haard worden gebracht.

Volgens Halbertsma hadden nog in het begin der zeventiende eeuw sommige friesche boeren de gewoonte om in den kerstnacht, als 't middernachtsuur had geslagen, hunne koeien, uit eerbied voor het groote feest, eene gift hooi te geven en op het erf een mand vol hooi te werpen ten behoeve der vogels om er zich in te verschuilen tegen de winterkoude. En wie de moeite wil doen om in den nacht tusschen de beide kerstdagen een bijenstal te bezoeken en er het oor aan een bijenkorf te leggen, zal daarbinnen een zacht en lieflijk gebrom hooren. Dat ongewoon gegons is een weêrklank van het gezang der engelen in Bethlehems velden.

De friesche landlieden gebruikten vroeger weinig of geen wittebrood, dan alleen op feesten en hoogtijden. De zoogenaamde regelwegge, thans altijd en overal verkrijgbaar, werd vroeger alleen gebakken bij gelegenheid van het kerstfeest; men placht die, althans in Hennaarderadeel en omstreken, sopweggen te noemen. Zij werden dan gesneden, in melk gekookt en met gesmolten boter en suiker als middagmaal gebruikt. Deze spijs heette dan *wichsop*, weggesop, ook wel *weakkewich*, geweekte wegge. Dat een stuk van een vette gans of eendvogel daarbij zeer goed smaakte wist men van ouds. Iemand die op den kerstdag geen weggesop en op den nieuwjaarsdag geen rijstebrij at, zou vreezen het kind Jezus niet recht geëerd te hebben. In den greid- of koemelkershoek, de streek ten zuiden van Leeuwarden en Franeker tot aan Sneek en Bolsward, bestaat nog de gewoonte dat de bakkers tegen kersttijd een aantal venters, mannen, vrouwen en groote kinderen, bij de boeren en dorpsbewoners laten rondloopen om kerstweggen te verkoopen. De eigenlijke *krystwiggen* waren langwerpige krentenbrooden van verschillende grootte, van fijn tarwemeel met veel krenten. Zij liepen aan beide einden spits toe, waren over de lengte van den rug gekorven en aan de zijden gekarteld. Dit gebak werd gebruikt bij het ontbijt of de koffie. Men meent dat het oorspronkelijk den ruwen vorm van een ingebakerd kind heeft gehad, als eene zinspeling op het Christuskind; het heette toen wiegbrood, waaruit de naam weg (Fr. *wich*) ontstaan kan zijn. De week na kerstmis noemde men toen de weggeweek. Gegoede en welvarende menschen hadden vroeger de vaste gewoonte om van alle venters die tegen kerstmis langs de huizen kwamen, en er kwamen zeer velen, iets te koopen, want het waren allen geringe lieden, die tegen het feest gaarne iets meer dan gewoon wilden verdienen. De voorraad werd daardoor allicht grooter dan men in een paar dagen kon opgebruiken, maar met het overtollige werden behoeftige dorpsgenooten verrast. Zoo was het weleer, maar thans niet meer.

Voorheen hadden op de avonden der beide kerstdagen, ook nog wel in de daaropvolgende week tot aan nieuwjaar, verlotingen plaats van weggen, ganzen en eenden. Dit geschiedde in dorpsherbergen en bakkershuizen. Op vele plaatsen werd daarbij in de herberg voor den vedel gedanst en gingen vrijende paren aan den zwier. Vechtpartijen waren bij zulke gelegenheden ook niet zeldzaam. Ernstige menschen zagen in dit een en ander ontheiliging

van het groote christenfeest; tengevolge hiervan is het houden van verlotingen op de kerstavonden sinds lang in meest alle gemeenten verboden, maar op Ameland nog niet. Het wordt thans nog alleen toegelaten op Sint-Nicolaasavond, hier en daar, geloof ik, ook op nieuwjaar. E. Halbertsma vertelt in zijn verhaal «De Jonkerboer» (begin der zeventiende eeuw), dat op den avond voor kersttijd bij een boer eene arme oude vrouw aan huis kwam met een aan een stok bevestigde papieren ster, die zij deed ronddraaien door aan een touwtje te trekken. Zij zong daarbij een oud liedje, dat niet wordt medegedeeld, en hoopte ten slotte op een aalmoes, die ook niet achterwege bleef. — Dit herinnert aan het zingen met de ster, beschreven en afgebeeld in «De Oude Tijd» 1869, bl. 273, en dat als eene kindervertooning, zoowel in eene geestelijke als in eene meer wereldsche opvatting, nog voortleeft tot in sommige streken van Rusland. Ik heb van zoo iets in Friesland anders geen sporen gevonden.

Op Ameland vragen op den laatsten kerstdag de jongens ieder een meisje en huren eene kamer waar zij des avonds in gezelschap bijeenkomen. De meisjes geven dan koffie en suikergebak en de jongens brandewijn. Een speelman, een vedelaar, mag daarbij niet ontbreken.

Sint Stefanus.

De 26ste December wordt thans vrij algemeen de tweede kerstdag genoemd, maar vroeger was men in Friesland gewoon te spreken van Krysttiid en Sint Steffen, Kerstmis en Sint Stefanus. Deze diaken der apostolische gemeente was de eerste christenmartelaar, daarom schijnt men den dag volgende op den kerstdag aan hem te hebben gewijd. Dit denkbeeld wordt althans uitgedrukt in een latijnsch gezegde der middeleeuwsche kerk, dat in 't nederlandsch aldus luidt: «Gisteren is Christus op de aarde geboren, opdat heden Stefanus zoude geboren worden in den hemel.» Evenzoo in het oudfriesche rijmpje:

Dy hillige Sinte Steffen,	De heilige Sint Stefanus,
Dy mylde Godes druut,	De milde Godes getrouw,
Jerúslim to dy poarte	Jeruzalem tot de poorte
Sa gyng m' him stieten uut.	Zoo ging men hem stooten uit.
Ma smiet him mei ien flintstien	Men wierp hem met een keisteen
Dat flaesk al fen syn bien.	Het vleesch al van zijn been.
Daerom komt Sinte Steffens dei	Daarom komt Sint Stefanusdag
Dy Chrystmoarn nu al sa nei.	Den Kerstmorgen nu zoo dadelijk na.

De oude Friezen vierden feest op den dag van Sint Jan den Evangelist (27 December). Een fraai gekrulde hoorn van een best stuk vee, niet zelden kunstig met zilver beslagen, werd dan gevuld met het lekkerste bier en onder gemeenschappelijk gezang uitgedronken ter eer van den heilige. Een dergelijk feest was ook het besluit van den Sint Steffensdag. Zeer vroeg in den morgen klonk dan reeds het geluid van den Sint Steffenshoorn.

Het uitoefenen der jacht had vóór en gedurende den romeinschen tijd aan elken Fries vrijgestaan en, deels uit nood, deels uit lust, waren de Friezen kloeke jagers geworden. Maar later had eerst de keizer, daarna de geestelijkheid, en eindelijk hadden de Staten het jachtrecht aan zich getrokken, om er zelf van te genieten met een kleinen kring van begunstigden. Doch het geklank van den Sint Steffenshoorn in den morgenstond van den 26sten December was het sein, dat voor één enkelen dag de oude vrijheid herleefd was, want alleen op Sint Steffen mocht elke Fries naar hartelust gaan jagen waar hij wilde. In den vroegen morgen begroette men dan elkander met den roep: «Goe moarn! Sint Steffens hoarn!» Goeden morgen! Sint Steffens hoorn!

Die Sint Steffenshoorn was een meer dan een meter lange, bijna rechte, slanke hoorn, van smalle duigen tezamen gezet. Nog lang na dien tijd bleef op den tweeden kerstdag het gebruik, dat kinderen, toetende op een gewonen koehoorn, langs de huizen liepen om de bewoners met denzelfden blijden wensch te begroeten: «Goe moarn! Sint Steffens hoarn!» Dit was om inzamelen van kleingeld te doen, om, naar het heette, ook den feesthoorn te mogen drinken.

In sommige oude friesche boerenalmanakken las men bij den 18den December: «Nu mei de Sint Jans krûke by 't fjûr.» Nu mag de Sint Jans kruik bij het vuur. Hieruit blijkt dat men, behalve een hoorn, ook een aarden kruik met bier vulde en deze ter verwarming bij het vuur plaatste. Dit althans heeft J. H. Halbertsma ergens aangemerkt. Maar die woorden in den almanak zouden ook eene herinnering aan de huismoeders kunnen zijn, dat de tijd weêr daar was om aan het Sint Jans bier te denken. Want evenals in Engeland, Duitschland en Zweden behoorde in de friesche landen het bierbrouwen, naast het koken en het broodbakken, tot de bezigheid der vrouw. Toch werd onder de landlieden alleen bij feestelijke gelegenheden bier gedronken; hun dagelijksche drank was karnemelk.

Koppermaandag.

Kopper- of koppelmaandag, de eerste maandag na Driekoningendag, heet bij de friesche landlieden vrij algemeen kopermaandag, natuurlijk omdat men het woord niet begrijpt en op den klank afgaat. In vele der noordelijke dorpen bestaat bij de kinderen op straat van ouds de meening, dat zij op dezen dag geraas behooren te maken. Zij loopen dan het dorp op en neder, kettingen of andere gedruischmakende dingen over de straat sleepende. Velen stellen zich ook tevreden met het maken van wat ketelmuziek op oude blikken, ijzeren of koperen voorwerpen. Te Holwerd zingen ze daar bij:

Kopermoandei, blikken tiisdei,	Kopermaandag, blikken dinsdag,
Noch in dei	Nog een dag
Den is kopermoandei wei.	Dan is kopermaandag weg.

Meer is er niet aan vast en de liefhebberij trekt niemands aandacht. Te Grouw doen het schippersknechten of jongens met zware scheepskettingen.

Op plaatsen waar de scheepvaart eene voorname rol speelt, verhuren zich de schippersknechten op koppermaandag. In vroegeren tijd, toen de buitenlandsche vaart zeer fleurig was, ging het op dezen dag vooral te Makkum bijzonder druk toe. De kapiteins hielden dan zitting in de herberg «Het Schippershuis», en de varensgezellen kwamen zich daar aanbieden. Men had bij die gelegenheid muziek en dans en 't spreekt dus van zelf dat er ook meisjes kwamen. Ja, de kapiteinsdochters namen evengoed als anderen deel aan de pret; onderscheid van stand werd daarbij niet in aanmerking genomen.

Sint Pieter.

Op Sint Pieter, den 22sten Februari, heeft men kinderfeest te Grouw, geheel gelijk aan het Sint Nicolaasfeest elders. En gelijk men den 5^{den} December Sint Nicolaas-avond noemt, zoo noemt men te Grouw ook den 21sten Februari Sint Pieters-avond.

Op sommige plaatsen, althans in Dantumadeel, speelde men vroeger op Sint Pietersdag met den loover- of Sint Pietersbal. Men noemde dit ook «baluitslaan» en het moest geschieden in het open veld. Men wierp dan eene menigte ballen uit, waaronder één die de looverbal heette; hij was gemerkt en met loovers versierd. Na het uitwerpen ontstond er onder de werpers een wedstrijd om

den looverbal te bemachtigen. Dat ging op een loopen, grijpen en grabbelen, stooten en duwen van belang om elkander den prijs te betwisten. Zag men voor een oogenblik zelf geen kans den bal te grijpen, dan gaf men hem een schop om hem aan het bereik van anderen te doen ontrollen. Natuurlijk was er eindelijk één zoo gelukkig het gewenschte voorwerp op te rapen en hij was dan de koning van het feest. Met den gelukkigen winnaar aan de spits ging men het dorp door, waar ieder den stoet trakteerde of eenig geschenk gaf. Wie zich hiervan terughield had wel kans dat hij verbrijzelde vensterglazen kreeg.

Eene andere manier van «baluitslaan», eveneens in de «Dokkumer Wouden» was eene vermakelijkheid die uitging van een jong paar dat op trouwen stond, ter wille hunner vrienden en vriendinnen onder het jongvolk, — altijd op Sint-Pietersdag. In het weiland waar de wedstrijd zoude plaats hebben vond men twee strampels op eenigen afstand van elkander in den grond gestoken. — Een *strampel* is een stuk boomtak in den vorm van een Y of gaffel. Tusschen de armen van iederen strampel was een tamelijk groote lederen bal vastgezet met touwen en linten die er eenige malen omheen waren gewonden en zoo saamgeknoopt dat het losmaken niet gemakkelijk ging. Beide deze ballen heetten looverbal. De te behalen prijs, bv. een nieuw mes met zilveren hecht, zat mede in de omwindselen beklemd. De bruidegom wierp twee ballen uit in van elkander afwijkende richting. De een was bestemd voor de jongens, de ander voor de meisjes, — en nu begon de wedstrijd. De bal moest worden bemachtigd, men betwistte elkander de overwinning totdat eindelijk één de gelukkige werd. Maar dit scheen slechts een voorspel te zijn. Want nu werden de twee strampels met de looverballen uit den grond getrokken en zoover mogelijk weggeworpen. De strijd werd thans veel heviger; het was nu om de prijzen te doen en niet genoeg dat iemand een strampel in handen kreeg, hij moest ook den bal los maken en evenzoo den prijs, terwijl ieder het recht had hem intusschen den boel afhandig te maken.

Te Dantumawoude heeft een liedje bestaan, gemaakt op eene heldhaftige meid, die in de dorpsvaart sprong om den daarin geworpen strampel met bal en prijs er uit te halen. Niemand belette haar daar de koorden en banden los te maken en zij behaalde eene glorierijke overwinning. Van het liedje zijn nog deze regelen bekend:

„Ik heb maar eene schoe,
Nu heb ik vaders muilen aan;
Ik dans er maar op toe [op los].”

(Eene harer schoenen zal zij in het water verloren hebben.)

De Sint Pietersdag werd van ouds beschouwd als het begin der lente. Om dezen tijd toch moet men beginnen de landerijen te bewerken. Bouwlanden worden dan ook meest verhuurd om ze te aanvaarden op Sint Pieter.

Vastenavond.

Met vastenavond komt de rommelpot voor den dag, doch niet overal in Friesland; ik geloof nergens drukker dan op het Bildt. Daar was althans in mijne jeugd omstreeks en op vastenavond de rommelpot een kinderspeeltuig. Alleen de armste kinderen gingen er meê langs de huizen om centen. Sommigen waren daarbij ook wel zot aangekleed, natuurlijk altijd op min kostbare wijze. Nog in het laatst der vorige eeuw was het bij vele Bildtboeren de gewoonte op vastenavond pannekoeken te bakken; de arme kinderen, die een rommelpot-serenade kwamen brengen, werden op dat gebak onthaald. Hieraan herinnert het friesche spreekwoord: «Ik heb het zoo druk als de pan op vastenavond.»

In Overijsel en op de Veluwe noemt men het speeltuig foekepot, naar het eentoonig geluid *foeke foeke*, dat het kan voortbrengen. De beschrijving er van, voorkomende in *De Oude Tijd* 1871, bl. 88 en 90, is geheel onjuist. Een rommelpot, volgens die beschrijving gemaakt, zou geen geluid kunnen geven. Ik heb als jongen meermalen medegewerkt aan het maken van een rommelpot. Hiertoe zijn minstens vier handen noodig, zes is nog beter. Het stuk varkensblaas, dat men over den pot wil spannen, wordt vooraf met water doorweekt, om het voldoende strak te kunnen spannen. Verder heeft men een riet (geen houten steel) van de dikste soort die men kan vinden, ter lengte van 20 à 25 cm. Aan het eene einde moet een oest zijn en dit oesteinde wordt in het midden van het stuk blaas, zonder het te doorboren, vastgemaakt met een speld en een draad sterk naaigaren, die er stijf om wordt gewonden. Wordt nu het stuk blaas zoo strak mogelijk over den pot gespannen, iets wat noodzakelijk is, dan komt het riet rechtop te staan. Met een touw om den rand van den pot wordt het stuk blaas vastgehecht en is dit weêr droog, dan is het instrument gereed. Met de natte hand of

met een vochtig wollen lapje wrijft men langs het riet op en nederwaarts, hoe sneller hoe beter, en men heeft de verlangde muziek, waarbij men evengoed kan zingen als bij het geluid eener turksche trom. Hoe grooter de pot hoe vroolijker hij rommelt. Een vaatje van omstreeks 5 liter inhoudsgrootte is er ook zeer geschikt voor. Het naargeestig geluid *foeke foeke* krijgt men uit een kleinen pot.

Er bestaan onder het volk vaste rommelpotliedjes die men nooit hoort dan onder begeleiding van het vastenavond-blaasinstrument. In *De Oude Tijd* bovengenoemd wordt zulk een liedje medegedeeld zooals het op de Veluwe wordt gezongen, dat eenige overeenkomst heeft met twee van de drie die ik heb opgenomen in *In doaze fol âlde snypsnaren* (Franeker 1882). Het andere luidt aldus:

't Was op een vastenavond
Al op een heiligen tijd,
En raad eens wat er te doene kwam
Al met dat oude wijf.

Dat wijf dat wou niet werken,
Zij wou niet graag wat doen.
't Kwam louter door haar luiigheid;
Zij melkte maar eene koe.

Die koe wou zij verkoopen,
De stal moest ledig staan.
Nu kon dat luie wijf slapen,
Een ander moest werken gaan.

Zij had zoo'n oude smeerpot,
Die noemde zij hossebos,
Die was in drie en dertig jaar
Niet eenmaal uitgerost.

Het huisje dat was dakkeloos
De spanten lagen bloot,
Nu schijnt dat lieve zonnekijn
Dat luie wijf in haar schoot.

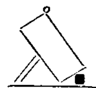
De man ging naar de kerke,
Hij klaagde daar zijn nood.
Maar doe hij weêr naar huize kwam,
Doe lag zyn wijf al dood.

Doe raadden hem de menschen
Dat hij moest trouwen gaan.
Maar hij bedacht zyn eigen zin,
Zyn eigen zin dacht hij.

Palmzondag.

De palmzondag onderscheidt zich voor het friesche landvolk in niets van andere zondagen, dan alleen daar waar het op dien dag kermis was en dit is slechts langs een klein gedeelte van den rand der provincie. De friesche almanakken duiden aan, dat het op palmzondag kermis is te Zurig (Fr. *Surch*), een dorpje aan de Zuiderzee, tusschen Harlingen en Makkum. In de laatste jaren heeft daar op dezen dag eene schijfschieterij om prijzen plaats en 's avonds gaat het volk in de herberg dansen en pret maken. Deze kermis strekt zich van genoemd dorp uit langs den zeedijk tot aan Harlingen. Verder langs de kust van Barradeel tot aan het Bildt. Maar hier wordt de kermis, al noemt men ze Palmkermis, reeds sedert jaren op Paaschmaandag gehouden. Ook hier wordt op het strand

naar de schijf geschoten. Langs den Nieuwen-Bildtdijk tot aan het gehucht Nieuwebildtzijl, houdt men zich nog aan den Palmzondag. Wat er op deze kermis te zien is bestaat hoofdzakelijk in koekhakblokken en kraampjes of stalletjes met koek en snoepgoed. Vroeger werden er groote hoeveelheden gedroogde zeevisch verkocht en genuttigd. De vermakelijkheden bestaan in kaatsen en vooral in tippen. Men bezigt daartoe een naaf uit een wagenrad, in het Landfriesch *toelle*, in het bildtsch dialect *turl* of *tul* genoemd. Een blok van dezelfde hoogte en van ongeveer dezelfde dikte kan ook dienen. Dit wordt in hellende richting op zijn eind gezet, en op

de achterzijde van den bovenrand er van een balletje van hard hout met weeke klei vastgehecht. De spelers zijn gewapend met zware knuppels. Hiermede werpt men, op een goeden afstand van het blok staande, naar het balletje om dit zoover mogelijk in rechte richting van zijne plaats te slaan; wien dit het best gelukt is winnaar.

In sommige streken van den greidhoek bestaat eene andere manier van tippen, en gebruikt men een rechtstandig blok ongeveer even dik als hoog. Op het bovenvlak plaatst men een klein kubiekblokje en daarop legt ieder der medespelers een gelijk getal centen. Dit kleine blokje moet ook met een knuppel worden weggeslagen, doch nu niet om het ver te doen vliegen. Het is hier om de centen te doen. De centen, die door den knuppelslag van het blok vallen, worden door den werper opgeraapt, en men handelt er meê als bij het pikschieten (zie later). Dit tippen doet men ook wel op het ijs. In plaats van den kubus en centen plaatst men ook wel een stuk koek op het blok. Wie de koek er aftipt heeft die gewonnen.

De palmzondagkermis langs den dijk noemt men op het Bildt *Sloffermet*, Slofkermis, en men zegt daar:

Met 'en toffel [muil] en 'en skoe
Gaen wy na Sloffermet toe.

Langs den nieuwen Bildtdijk, evenals langs den ouden, staan onderscheidene groote en kleinere boerderijen benevens een aantal groepjes kleine huizen, bewoond door veld-arbeiders, gardeniers, handwerkslieden, winkeliers en niet te vergeten herbergiers. Op een afstand van twee uren gaans is daar het getal herbergjes en tapperijen groot. In al deze lokalen wordt op palmzondagavond muziek gemaakt, gedanst, gevrijd, gedronken — en ook wel eens gevochten.

Ik heb nooit gehoord dat het gebeurd is, maar wanneer eens een spotvogel het waagde, om bij die gelegenheid daar in een der herbergen te komen met aan zijn eenen voet een schoen en aan den anderen een muil — dat eene bespotting zou zijn van de slofkermis — dan wenschte ik liefst niet voor zijn leven in te staan.

Zulke lange kermissen als langs den zeedijk had men vroeger meer, bv. te Leeuwarden de marsumerkermis. Deze begon bij de buitengracht der stad en eindigde te Marsum, waar ook kramen stonden. Het was een groote dag zoowel voor de leeuwarder burgers als voor de Marsumers, en de weg, die de beide plaatsen verbindt — een uur lang — was de beide dagen zwart van menschen.

Nog veel drukker was de bergumerkermis, die zich uitstrekte van Leeuwarden tot Bergum, drie uren gaans, met een bijna onafgebroken reeks van sjeezen en andere rijtuigen, tengevolge van de beroemde paardenmarkt aldaar, des morgens langs Leeuwarden naar Bergum gaande en des avonds terugkeerende.

Beide najaarsfeesten duren twee dagen, maar zijn in lange niet meer zoo levendig als voorheen; doch ruw kan het er soms toegaan. Nog in de laatste jaren is het gebeurd, dat een jongeling ter gelegenheid van de marsumerkermis op den openbaren weg is doodgestoken, zonder dat de daders zijn ontdekt.

De zoogenaamde palmstokken, met koek, chinaasappelen en gebakken zwaantjes van tarwebloem, groene palmtakjes, goud- en zilverpapier, zijn in de friesche dorpen onbekend. Bij uitzondering ziet men ze soms bij kinderen van ouders die familie in de stad hebben en ze vandaar ontvangen.

Vóór den tijd der kerkhervorming werd in het nauwelijks een halfuur van Dokkum gelegen Sionsberg jaarlijks op palmzondag met veel plechtigheid een Mariabeeld van was gemaakt en omgedragen. De toeloop van menschen te Dokkum was dan zoo sterk, dat er soms gebrek kwam aan bier en brood. Er werd bij die gelegenheid was en vlas aan de Heilige Maagd geofferd en hieruit ontstond het spreekwoord: « Onze Lieve Vrouw van ten Berge heeft alzoo lief vlas als garen. » — De Vlasstraat de Dokkum ontleent hieraan haren naam.

Sionsberg was een uithof van het bagijnenklooster Sion onder Oudkerk. Later werd dit heiligdom eene boerenplaats, die nog bestaat en tot heden de Sionsberg of ook de Bergplaats genoemd wordt.

Paschen.

Het eten van paascheieren is ook in Friesland algemeen. Vroeger was het gewoonte rijstebrij met gesmolten boter, suiker en kaneel daarbij te gebruiken. In vele huisgezinnen brengt men op paaschzondag voor het middagmaal een grooten schotel met gekookte eieren op tafel, evenals op andere dagen een schotel met aardappelen. Ieder der aanzittenden eet dan zooveel eieren als hij verkiest. Men gebruikt er nu meest wittebrood bij, met of zonder vleesch of ham. Nog altijd zijn er helden, ook wel heldinnen, die er roem op dragen een zoo groot mogelijk getal gekookte eieren te kunnen eten. Er zijn er die voor twintig of zelfs meer niet terugdeinzen!

De paaschos, die versierd rondgaat, is te Leeuwarden nog wel in gebruik; elders in Friesland niet.

Te Nes op Ameland gaan op paaschdinsdag of paaschdrie de kinderen naar de «Paaschduin» te eiersmijten of eierrollen. Dit spel is, geloof ik, elders in Friesland geheel onbekend, maar buiten Friesland en ook buiten Nederland niet. De eieren worden voor dit doel hard gekookt in koffie, in water met uienschillen of in andere kleurstoffen, waardoor de schalen verschillende kleuren aannemen. Het spel bestaat hoofdzakelijk in het laten afvallen van hardgekookte eieren langs de hellingen der duinen; breekt er een, dit wordt terstond opgegeten. Ook worden ze wel verloot tegen een halven cent het lot. Vroeger gaf men ten teeken van buur- of vriendschap wel eieren ten geschenke. Evenzoo ruilt men ongelijk gekleurde eieren tegen elkander. Bij de hervormde kerk te Nes vindt men het zoogenaamde Paaschland, een plein waar voorheen op paschen kermis werd gehouden. Daar werden dan ook gekookte eieren verloot en verkocht en meer andere vermakelijkheden uitgevoerd.

Paaschvuren worden nog te Nes bij de katholieke kerk gebrand, doch aan dit vermaak nemen alleen katholieke kinderen deel.

«Hoe is paasch zoo in 't land?» of «Paasch is in 't land,» zegt een friesch spreekwoord dat gebezigd wordt als men onverwacht wordt onthaald op iets dat van het alledaagsche afwijkt.

Een ander spreekwoord zegt: «Gij komt met eieren na paschen.» Dit is hetzelfde als: «Gij komt met mosterd na den maaltijd.»

Kermissen zijn er in Friesland niet op paasch; alleen te Molkwerum op paaschdrie.

Komt paschen niet al te vroeg en is het voorjaarsweder niet al

te guur, dan begint met dit jaarfeest zoowat het zondagsleven in de open lucht, dat gedurende den zomer elken zondag terugkeert, voor hen die niet op andere wijs uit plezieren gaan. Dit zondagsleven bestaat hoofdzakelijk in wandelen of bij elkander zitten of staan praten. Is een dorp zoo ingericht dat men, van een punt uitgaande, daar weêr kan terugkomen, zonder denzelfden weg te nemen, dan wandelt men een slag om de *bûrren* = de buurt. (Hiermeê wordt in algemeenen zin de meer of min dicht met huizen bebouwde kom van het dorp bedoeld.) Bestaat een dorp hoofdzakelijk uit eene lange dubbele rij huizen, zooals bv. Berlikum, waarvan men spreekwoordelijk zegt: «Het is zoo lang als Belkum,» dan wandelt men de buurt op en neder. Te Holwerd spreekt men van «het blok om», waarmeê bedoeld wordt een tamelijk groot, door den algemeenen weg omringd blok huizen in het dorp. In Hindeloopen was vroeger een graat midden door de straat, zijnde één klinker op den kant gezet, door de geheele lengte der straat. Daarop moesten de hindelooper vrouwen loopen als zij net wilden zijn. En terwijl de vrouwen een bepaalden weg en een bepaalde richting volgden, kwamen de jongmans haar in tegenovergestelde richting tegemoet. — In meest alle dorpen heeft men vaste verzamelplaatsen waar de mannen bijeen loopen. Is er een brug in het dorp dan is deze het uitverkoren plekje, en heeft de brug een of twee banken, zooveel te beter. In de kleine zeeplaatsen heeft men bij de haven een zoogenaamde leugenbank, waar oude zeelieden en anderen samenkomen om met elkander te wedijveren in het opsnijden van wonderverhalen, waarin zij zelf meestal de hoofdrol hebben gespeeld. — In zeer kleine dorpen houden niet zelden eenige mannen bijeenkomsten bij de kerkdeur. Dit was reeds het geval ten tijde van Gysbert Japiks (†1666): althans deze dichter laat een levenslustig jongeling zeggen:

„Scoene wy as âlde ljue	Zouden wij als oude lieden
Skoarje oan' tsjerkeweach, by djoe.	Tegen den kerkmuur staan leunen
Mei in droech forklomme practsje?"	Met een droog verkleumd praatje?

Te Oenkerk, een niet onbevallig dorpje in Tietjerksteradeel, stond nog voor dertig jaar aan het einde der buurt eene groote linde, waaronder 's avonds oud en jong samenkwam.

De vrouwen zitten meestal bij groepjes voor de huisdeuren.

In vele dorpen in het noorden van Friesland wordt zondagsnamiddags druk gekaatst. Dit gaat meest om een drinkgelag. Het ligt dus voor de hand dat men na afloop van het werk de herberg binnen gaat.

Boelgoed.

Een boelgoed is eene openbare verkooping van roerende goederen. In Groningen, Drente en Overijsel zegt men *boeldag*, in Holland *boelhuis*. Bij een boerenboelgoed wordt niet alleen de huishoudelijke inboedel, maar ook het vee, het boerengereedschap, het aanwezige hooi en de ongedorschte in of bij de schuur opgetaste granen enz. verkocht. Zulk een boelgoed had vroeger nog meer dan thans veel van een feest, vooral wanneer 't voorkwam in of nabij een klein dorp. Ik zeg vroeger meer dan thans; immers volgens de «drankwet» die wij sedert eenige jaren hebben, is de vergunning tot den verkoop van sterkendrank in het klein verbonden aan bepaalde lokalen. Alzoo mogen nu bij een boerenboelgoed geen borrels worden verkocht, en daardoor is voor velen het mooi er af.

Ik wensch zulk een boelgoed te schetsen, niet uit den voorhistorischen, maar uit den voorvergunningstijd.

Het is in den morgenstond van een fraaien dag in het begin van Mei. Op een der boerenerven in de nabijheid van een middelmatig dorp in den «greidhoek» heerscht eene meer dan gewone bedrijvigheid. De groote schuurdeuren zoowel als de hamei (het hek) voor de hieming staan wijd open. Wagens, karren, tonnen, troggen, tobben, kuipen en nog een aantal andere groote en kleinere boerengereedschappen zijn in behoorlijke orde buitenshuis geplaatst en voorzien van met krijt geschreven nommers. Knechts en meiden loopen met drift heen en weder, dan weêr binnen, dan weêr buiten het huis, terwijl andere hier geheel vreemde personen bezig zijn met uit hunne schepen allerlei toestel aan wal te brengen om kraampjes en stalletjes op te richten.

De boer die deze «zathe en landen» vele jaren achtereen heeft bewoond is den vorigen winter als weduwnaar overleden en zijne kinderen, allen reeds gehuwd, zijn met elkander overeengekomen om den boedel te gelde te maken, teneinde tot eene behoorlijke einddeeling te kunnen komen. De notaris aan wien het werk is opgedragen, heeft minstens twee à drie maal eene lange advertentie in de Leeuwarder Courant doen plaatsen met het opschrift in vette letters: «Voornaam Boerenboelgoed», waarin, bij eene opsomming van het aanwezige vee, ook de voornaamste meubelen en boerengereedschappen werden vermeld. Tevens heeft hij in alle herbergen der omliggende dorpen gedrukte biljetten doen ophangen, behelzende dezelfde advertentie in veel grooter formaat.

«Voornaam Boerenboelgoed!» ziedaar een woord dat elken rechtgeaarden boer het hart doet opspringen van welbehagen. In het voorjaar, wanneer bovengenoemde *Leeuwarder* op haren tocht, dien zij vroeger slechts tweemaal, thans zesmaal 's weeks door de provincie volbrengt, niet zelden vergezeld wordt door twee, soms drie «Bijvoegsels» allen voor het meerendeel gevuld met «boelgoeden» en verkoopingen van gebouwen en landerijen, — dan is een boer in staat die allen te lezen. Toch vindt hij daar telkens weêr een bijna gelijk register van «melke-, kalve- en vare (guste) koeien, hokkelingen (pinken), enter- en twenterrieren (één- en tweejarige varren), ruinen en merriepaarden, gelde en vole (bevruchte en onbevruchte) schapen, zeug met biggen; kaasketel, kaaspers, tjen (beter gespeld *tsjerne* = karn) met koperen hoep, aden en tijnen (molden, mouden, melkbakken en -vaten), tobben en booitsen (kuipen), harken, vorken, grijpen, kret en mjuksplanken (mestkruiwagen en -planken), ruigscherne (mesthoop), zooveel koes-eten (wintertering voor eene koe) hooi; voorts meubelen en huisgeraden, kabinet, pulpitum, staartstuk- of stoeltjeklok (nieuwer- of ouderwetsche friesche klok), tafels, stoelen, spiegels, schilderijen, ijzer-, koper-, tin-, glas-, porselein- en aardewerk, en hetgeen ten dage des verkoops meer te voorschijn zal worden gebracht.»

In zulk een mengsel van half-Friesch en -Hollandsch zijn de notarissen in Friesland genoodzaakt dergelijke advertentiën te stellen, willen ze niet voor een groot deel der belangstellende lezers onverstaanbaar zijn.

Een echte ouderwetsche friesche boer leest de krant alleen om de «boelgoeden, verkoopingen en advertenties», onder welke laatste hij uitsluitend de huwelijks-, geboorte- en sterfberichten verstaat. De lange rij dezer advertentien, steeds in de «Leeuwarder» voorkomende, noemt men in scherts de *skûtelbank* = losse keukenkast, schapraai, schotelbank. Hierin stellen ook vooral de vrouwelijke leden van zijn gezin veel belang, omdat daarin nog al eens iets geestelijks voorkomt en men er ook dikwijls namen van veraf of naderbij wonende personen en fa[illegible]ien in aantreft. Men zegt dat velen van haar de courant enkel en alleen lezen om de *skûtelbank*.

Is in de nabijheid van een klein dorp een belangrijk boerenboelgoed te wachten, dan ziet elke bewonêr reikhalzend den dag tegemoet die weêr eenige afwisseling in zijn eenzelvig dagelijksch leven zal aanbrengen. De bakker rekent op een buitenkansje. Niet

alleen denkt hij de bollenvrouw, die gewoon is zijne waren bij de boeren rond te venten, met een goeden voorraad mondkost naar het boelgoed te zenden ten gerieve der aldaar saâmgeschoolde menigte; maar hij verwacht ook dat de boeren in de nabijheid hunne verder afwonende vrienden en vriendinnen zullen noodigen, teneinde gezamenlijk het boelgoed te bezoeken. En bij dergelijke gelegenheden wordt er altijd veel witte- en krentenbrood gebruikt. Vooral ook de kinderen verlangen zeer naar het boelgoed. Voor hen zal het een recht prettige feestdag zijn; zij krijgen dan ook hunne zondagsche kleêren aan. Jonge paren, die op trouwen staan, hopen in het boelgoed vele zaken voor de huishouding te kunnen koopen voor weinig geld. Zelfs jonge meisjes, die met het boelgoed in het geheel niets te maken hebben, begeven zich toch daarheen, nl. des namiddags, alleen maar om te zien en gezien te worden. En in den vóórvergunningstijd was het bij ieder eene uitgemaakte zaak, dat bij een boerenboelgoed een tapper zoo onmisbaar was als een dominé in de kerk. Immers als iemand een slokje meer drinkt dan hij dagelijks gewoon is, dan wordt hij sterk zonder kracht en rijk zonder geld, dan worden de menschen kooplustig en geraken licht in vuur om het niet tegen anderen te laten zitten bij het bieden. Een boerenboelgoed zonder jenever en brandewijn kon men zich in dien tijd niet anders voorstellen dan als een koude droge boel. Nu, geheel er zonder doet men het thans ook nog niet. De getrouwste bieders worden op kosten der verkoopers onthaald, en sommigen willen zeggen, dat de wet op den kleinhandel in sterkendrank bij een boelgoed ook wel in 't geniep overtreden wordt.

Maar toen een kastelein geen vergunning van het gemeentebestuur behoefde, moest hij ze toch wel degelijk hebben van de familie, die het boelgoed liet houden. Het werd hem als een groote gunst aangerekend, als hem op zijn onderdanig verzoek werd toegestaan, in de schuur zijne tapkast op te slaan met de noodige tafels en banken er bij. Want buiten hem mocht niemand dien dag daar sterkendrank verkoopen.

Hoewel het boelgoed is aangekondigd om des morgens te negen uren te beginnen, ziet men reeds vóór achten op de wegen en voetpaden, die naar het terrein der verkooping leiden, eene menigte menschen naderen. Boeren in duffelsche jassen en voorzien van lange, boven met leder omvlochten en met koper of zilver gemonteerde wandelstokken van spaansch riet; veehandelaars met eiken meetstokken, koeiendrijvers met ruwe zweepen, uitdragers en ook uitdraag-

sters, echte manwijven stappende in groote vetlederen schoenen, — benevens meer andere belangstellenden, begeven zich zoo vroegtijdig naar het huis des verkoops, teneinde vooraf alles nauwkeurig in oogenschouw te nemen. Boeren en veehandelaars dringen zich in den veestal opeen en houden zich daar bezig door de koeien met hunne stokken te meten, ze te betasten en te beduwen, hare uiers te onderzoeken, haren ouderdom te beoordeelen door de hoornen te bekijken en eindelijk ze vriendelijk te omarmen, ten einde uit dit alles, elk voor zich, de vermoedelijke waarde van ieder stuk vee te bepalen en in een zakboekje aan te teekenen. In andere gedeelten van het huis zijn uitdragers en verdere gegadigden eveneens ijverig in de weer met het onderzoeken van de meubelen en huisgeraden en wat er meer aanwezig is. In de schuur heeft zich om de tafel van den tapper reeds een gezelschap van altoosdorstigen verzameld, meest bestaande uit personen, die bij het boelgoed eigenlijk niets denken te koopen, dan wat er aan die tafel verkrijgbaar is.

De notaris, vergezeld door twee klerken met boeken en schrijfbehoeften, neemt plaats bij eene tafel voor het venster in het middenhuis. De oproeper loopt het huis door en geeft het sein dat het boelgoed zal aanvangen, door te roepen: «Wie de kondietsjes hoore wil!»

«O!» zeggen de boeren, die de gewone voorwaarden eener dergelijke verkooping reeds sinds lang kennen, «dat zal wel weêr 't zelfde zijn als altijd: betalen is de boodschap.»

De korte voorlezing van den notaris wordt dan ook door slechts weinigen aangehoord. Men komt daaruit onder anderen te weten, dat voor posten boven de twintig gulden zes maanden krediet wordt verleend en al het andere met gereed geld moet worden betaald. Het boelgoed wordt geopend met de oproeping der koeien. De oproeper plaatst zich tusschen twee beesten, waardoor hij vanzelf boven zijn gehoor verheven is. De rij stallen toch, waarop de koeien staan, is hooger dan het looppad achter het vee. De belangstellenden dringen zich daar telkens opeen bij ieder stuk vee dat geveild wordt.

De oproeper begint met zijne doordringende stem op zangerigen toon helder op te dreunen: «Noemer een! 'en zwartbonte melke koe; die het [heeft] negen weken vóór Mei et derde kalf brocht. Wie mient die voor honderd-vijfentnegentig gulden? — Vierentnegentig! — Drieëntnegentig! — Tweeëntnegentig!...

«Mien!» wordt er geroepen.

«Wie is dat?» vraagt de oproeper.

«Pieter Klazes!»

«Pieter Klazes honderd-tweeëntnegentig gulden. Wie verhoogt nog es vijf gulden? — Vier! — Drie! — Twee! — Een!...

«Mien!»

«Wie is dat?»

«Douwe Japiks.»

«Douwe Japiks 'en gulden verhoogd. Nou staat die koe op honderd-drieëntnegentig gulden. Wie verhoogt nog es drie gulden? — Twee! — een! — 'en half! — 'en oord? — Niemand liever as honderd-drieënegentig gulden? Blieft zoo bij perwisie.»

Thans is het de plicht van den overroeper, den vleugeladjudant in een boelgoed, die op geringen afstand heeft staan luisteren, om den uitslag der veiling aan den notaris over te brengen en wel zoo luide dat ieder in staat is te hooren, dat hij het onvervalscht doet.

Op deze wijze wordt al het vee, worden ook de groote stukken boerengereedschap en de voornaamste meubels voorloopig geveild om daarover in den namiddag *optie* te houden, dat is ze nogmaals op te roepen en dan voor goed aan den meestbiedende af te staan. Aan den eersten «miender» wordt telkens een vooraf bepaald strijkgeld (premie) uitbetaald, terwijl voor iederen gulden, waarmede iemand een artikel «verhoogt» eenige procenten worden toegekend.

Men gaat nu over tot het verkoopen van het kleine goed; de draagbare boerengereedschappen en voorwerpen van geringe waarde zijn het eerst aan de beurt. De notaris en zijn gevolg hebben zich hiervoor geplaatst bij een klein tafeltje op een hooiwagen in de schuur. Ook de oproeper staat op den wagen en laat zijne oogen weiden over de toegestroomde menigte, die reeds met verlangen hem heeft staan aan te staren, want een oproeper, zooals hij behoort, is onuitputtelijk in het verkoopen van alledaagsche grappen. Ook het «joukebier» (gegeven bier) dat is de jenever, die op kosten van den boedel wordt gegeven en in een groot glas onder de omstanders, vooral onder de uitdragers rondgaat, moet den kooplust gaande houden en aanwakkeren.

Omstreeks den middag houdt men rust, hoofdzakelijk om te kunnen eten en drinken, waartoe de notaris met de klerken en den op- en overroeper bij de familie in een afgesloten vertrek worden genoodigd. Boelgoedbezoekers, die geen vriend of kennis in de na-

bijheid hebben wonen, nemen plaats bij de in en nevens de schuur opgerichte tafeltjes en stalletjes met geboterde bollen en gekookte eieren, waar ook koffie wordt geschonken. Er zijn er ook die zich staande of rondloopende vergenoegen met een dubbeltjes stroopkoek.

Velen die hier enkel uit liefhebberij verschenen zijn, bemoeien zich met de « boelgoederij » weinig of niets, slenteren rond of vermaken zich met drinken en het hakken of eten van koek; ook met koekslingeren, op een stuk weiland naast de hieming. Een voornaam boerenboelgoed heeft op zijne drukste oogenblikken het aanzien van eene kermis in het klein. Eene welvoorziene galanteriekraam is er geene zeldzaamheid en de verleidelijke « rollebol » die tien centen voor één geeft, ontbreekt er niet; zelfs zakkenrollers sluipen er rond.

Des namiddags om twee uur wordt het boelgoed voortgezet. Voor een opgeschoven raam der voorkamer verkoopt men nu glas-, porselein- en aardewerk en andere kostbaarheden, die hier in groote hoeveelheid voorhanden zijn. Dit gedeelte der verkooping heeft men voor den namiddag bewaard, omdat dan de meeste getrouwde vrouwen opdagen.

Is dit afgeloopen dan moet ten slotte nog de *optie* worden gehouden. De notaris neemt met zijn gevolg weêr plaats op den hooiwagen in de schuur, tot groot gemak van sommige boeren, die, na zoowat den ganschen dag te hebben gepimpeld, liever willen zitten dan staan. En hiervoor is gelegenheid, want de wagen staat niet ver van de tafel des tappers, en de toeloop is minder groot geworden, daar velen, die geen belang in deze tweede veiling stellen, reeds zijn vertrokken. Dit werk gaat nog al vlug van de hand; op verre na niet alle nommers worden opnieuw verhoogd en loopen dus spoedig af.

Hiermede is het verkoopen gedaan, maar het werk van den notaris nog niet. Hij begeeft zich met zijn hulppersoneel nog eens in het woonhuis en opent daar nu een ontvangkantoor. Alle posten die geen twintig gulden bedragen, moeten thans worden betaald. De hoogere zijn op zes maanden krediet verkocht en daarvoor is « borg » gevraagd. Gewoonlijk wordt de eene vriend borg voor den ander; de notaris kent zijn volk. Onbekende of onsolide koopers, die geen voldoenden borg kunnen aanwijzen, worden geweigerd.

Het verkochte vee wordt van stal gehaald door de knechten der boerderij, die voor dit werk fooien of ook wel een bepaald loon ontvangen van de nieuwe eigenaars. Deze vertrouwen nu de dieren,

ter vervoer naar ieders woning, aan veedrijvers toe. De uitdragers hebben scheepjes om daarin hunne gekochte goederen te laden en de «koeklui» rollen hunne matten weêr op. Van het jongvolk blijft er soms en dan kan dat aan den dans geraken voor den vedel. En in de schuur aan de tafel van den kastelein zit nog een gezelschap dat ook niet aanstonds denkt aan vertrekken. De gesprekken zijn luidruchtig en hartstochtelijk. Men is het blijkbaar niet eens; hoort: er wordt zelfs met vuisten op de tafel geslagen; er is twist en deze loopt hooger en hooger; het is niet onmogelijk dat het nog op een vechten zal uitloopen!

Nu nog iets over koekslingeren. Dit spel is in het noordelijk gedeelte van Friesland, waar de landbouw hoofdzaak is, niet in gebruik; in de Woudstreken evenmin. Maar in den greidhoek wordt, — werd er althans op zondagmiddagen en kermissen veel aan gedaan, liefst op een grasveld en met de beroemde lange deventer koeken van Klopman en Pieterman. Deze koeksoort wordt trouwens in den greidhoek ook veel meer dan elders gegeten. Zulk een lange taaie koek wordt aan een zijner einden stevig met de vuist omvat en dan met een forschen zwaai van den horizontaal uitgestrekten arm zóó weggeslingerd, dat hij den werper bij de hand afbreekt en tot op een aanmerkelijken afstand voorwaarts vliegt. Wie hierin bij herhaling het best slaagt is de grootste meester in de kunst. Twee personen werpen ieder tweemaal met een en denzelfden koek, waarvan het overblijvende stuk den winnaar ten deel valt, terwijl de verliezer moet betalen. De «handeinden», de stukjes die men telkens bij het werpen in de hand houdt, behoudt ieder voor zich.

Met de korte overgebleven gedeelten van iederen koek kan men nog «swikken». In zulk een stuk koek wordt buiten het door de hand omklemde gedeelte een kerf gesneden en zoo zwikt men het weg met vasthouden van het vuiststuk. Zonder kerving zou een kort stuk koek bij het zwaaien niet willen afbreken.

Mei.

De 12de Mei is in Friesland de algemeene verhuisdag, en ook de tijd, waarop huurkontrakten beginnen en eindigen. De Friezen rekenen den 1sten Mei nog naar den ouden stijl, thans den 12^{den} Mei. Dezen dag noemt men Oude Mei, de eerste Mei is Nieuwe Mei. Evenzoo heeft men Nieuwe en Oude Lichtmis, 1^{e} en 12^{e} Februari;

Nieuw en Oud Allerheiligen, 1e en 12e November. Men spreekt ook van «tusschen de beide Meien», dat is tusschen den 1sten en 12den Mei. Den elfden Mei noemt men Meiavond. Te Franeker wordt jaarlijks op den elfden Mei eene veemarkt gehouden die des morgens begint en 's avonds is afgeloopen. Maar de boeren daar in den omtrek spreken altijd van naar Meiavond gaan, op Meiavond vee ter markt brengen of gaan koopen. De germaansche volken rekenden van ouds bij nachten en niet bij dagen. Zoo ook de Friezen; zij spraken van twee of drie nachten uit te gaan. Ga ik op maandagmorgen vroegtijdig op reis en keer den daaropvolgenden donderdag des avonds terug, dan ben ik vier dagen van huis geweest, maar volgens de friesche manier van spreken drie nachten. Hiermede zal in verband staan dat zij aan zekere dagen den naam van den avond des volgenden dags hebben gegeven. Zaterdag is in 't Friesch *snjeun*, samengetrokken uit *sinnejoun* = zonavond, en deze naam geldt evenals de hoogduitsche *Sonnabend* voor den geheelen dag die aan den zondag vooraf gaat.

Te Bolsward en elders waren de knapen vroeger gewoon op Meiavond ieder wien zij het konden doen een streep met een stuk krijt op het kleed te geven. Dit was de Meiavondstreep. Zulke dingen, ook wel die nog erger waren, op zekere bepaalde dagen werden in dien tijd beschouwd als dingen die vanzelf spraken.

In verschillende streken van Friesland bestaat het gebruik, dat dienstboden, die moeten verhuizen, twee of drie dagen vóór den 12den Mei den ouden dienst verlaten en den nieuwen eerst op den 13den betrekken. De dagen daartusschen brengen ze in vrijheid door bij ouders of familie. Jonge lammeren, die in de Meimaand worden geboren, heeten Meilammertjes en de dienstmeisjes, die in de dagen harer vrijheid wel eens net gekleed door het dorp komen wandelen, noemt men schertsend ook Meilammertjes. De eerste op den 12den Mei volgende wekelijksche marktdag eener stad wordt druk bezocht door plattelands dienstboden, die men gedurende hunne vrije dagen meestal Meiboden noemt. Zij hebben dan geld op zak, willen gaarne eens de stad bekijken en inkoopen doen. En omdat het volk bij de menschen wil zijn, gaan ook vele jongelui, die geen Meiboden zijn, dan op de stad los, want er is daar bij die gelegenheid in sommige herbergen dansmuziek. Zoo heeft men te Leeuwarden Meivrijdag, te Franeker Meimaandag, te Dokkum Meiwoensdag enz. Te Dokkum heeft men ook nog de Allerheiligenmarkt, de eerste

woensdag na 12 November. In streken waar de boerderijen enkel bestaan uit melkerij, zuivelbereiding en veefokkerij, hebben de dienstboden bij de verhuizing in Mei geen vrije dagen, maar in den ledigen wintertijd eene week vrijaf.

Op Ameland maakten vroeger de kinderen op den eersten Mei een kroon in den vorm van een hoepel of ring, geheel bevlochten met madeliefjes, die op het eiland meibloempjes worden genoemd. Deze kroon werd opgehangen en men hield een rondedans er om heen, onder het zingen van:

Raaie, maaie, monke, De kat zat op de honke,
De kat zat op de schuttelbank, Die verwacht zijn moe.
Toen kwam er een stukje spek aan drijven, En dat was de kat zijn moer.

Tot besluit dronken de kinderen melk en aten daarbij tweebak.

Langs de oevers van meren en poelen spoelt gedurende den winter veel drijvend hout, stroo, riet en ander watergewas op het land en tegen de helling der polderdijken. Men noemt dit goedje kreek. In het voorjaar, als de waterstand is gedaald en het land voldoende opgedroogd, wordt dit kreek bijeengezweeld en op hoopen te drogen gezet om te worden verbrand. En voor dit kreekbranden is de eerste Mei *(Nijemaeije)* de aangewezen dag. Bijzonderheden hebben er overigens niet bij plaats.

Pinkster.

In vroeger jaren kwamen op pinksterzaterdag hier en daar in Friesland, bv. te Franeker, Bolsward en Makkum, jongens met de pinksterbloem rond. De eigenlijke pinksterbloem, een niet zeer groote jongen, liep in een zoogenaamden tempel. Deze had den vorm van een bijenkorf, was samengesteld uit hoepels en stokken en zoo groot dat er een jongen in kon loopen, die hem dan ook droeg. De tempel was behangen met palmgroen en bloemen, met loovers en franjes van wit, gekleurd en goudpapier, met risten uitgeblazen eierdoppen en reepen vensterglas, die tegen elkander rinkelden en klingelden. Door al dit behangsel was het ventje daar binnen voor een goed deel onzichtbaar. Hij werd begeleid door een viertal groote jongens, die eenvoudige kunstbloemen ter verkoop aanboden, plat, van papier, in vorm meest gelijkende naar den passiebloem, met dunne platte houten stelen. Nu en dan schoven zij het groen behangsel des tempels ter zijde en de knaap daar binnen, gekleed in het wit, met een krans van groen

en bloemen om het hoofd, werd zichtbaar. Hij stak den toeschouwer een napje toe ter verkrijging van fooien. Zoo ging het van huis tot huis.

Een halve eeuw of iets langer geleden bestond er te Makkum eene particuliere naaischool (in Friesland naaiwinkel genoemd), waarop meisjes van den gegoeden burgerstand dit vrouwelijke handwerk leerden. Hier was het de gewoonte dat de meisjes op pinksterzaterdagmorgen vroegtijdig aan den winkel moesten zijn. Des morgens te vier uren ving dan reeds het naaiwerk aan, maar voor sommige, vooral onder de jongste leerlingen, was dit te vroeg en zij kwamen later. Die 't laatste kwam moest trakteeren; zij werd beschouwd als langslaapster en luilak en bij haar aankomst zong men haar toe:

De Pinksterblom is opgestaan,
Maar mag wel weêr naar bed toe gaan.
Sliep uut! sliep uut! sliep uut!

Daarop gaf de naaivrouw vergunning om naar het veld te gaan ten einde de pinksterbloem te tooien. Zij werd versierd met viooltjes, boter- en andere veldbloemen en ontving een krans op het hoofd. Zoo ging men de kleine pinksterbloem vertoonen aan de naaivrouw en de ouders der verschillende meisjes. Deze gaven fooitjes, koek, krentenbrood, kandijklontjes enz. Na afloop van den optocht werd er aan den naaiwinkel pret gehouden, den geheelen dag.

Ook de fabrieksarbeiders te Makkum kwamen met een pinksterbloem voor den dag, althans nog voor ongeveer zeventig jaar. Een zeven- of achttal jongelingen en groote jongens, getooid met hooge spitse bontpapieren mutsen, waarop kleine vaantjes van klatergoud, kwamen achter elkander het dorp in. Twee hunner droegen plat op de schouders een ladder op het midden waarvan een tempel van latwerk stond, waarin de pinksterbloem zat. Deze tempel had den vorm van een kerkje met een koepeltje midden op het dak, en was gekroond met een goudvaantje, grooter dan die op de mutsen der dragers en geleiders. Het latwerk was geheel omwonden met tuinpalmtakjes en in den koepel hing een klokje of schel. Tusschen de touwtjes waarmeê het palmloover was vastgebonden waren van onder tot boven pinksterbloemen gestoken, die, van helder rood en geel papier gemaakt en ook nog met wat klatergoud versierd, vroolijk afstaken bij het palmgroen. Bovendien waren ook overal nog uit gekleurd papier geknipte franjes aangebracht, die wapperden en fladderden op het geringste tochtje. Onder

den tempel hingen aan beide zijden van de ladder lange touwen, eveneens omwonden met palmgroen. Ook hingen er risten uitgeblazen eierdoppen aan, van allerlei grootte en kleur, waartusschen loovertjes van gekleurd papier. Klinkende glasrepen waren ook aan de nederhangende touwen niet vergeten. In den tempel zat de pinksterbloem, een knaap van zes of zeven jaar, die zich recht gelukkig gevoelde als hij zoo, als in triomf, door geheel Makkum werd rondgedragen. De dragers en geleiders waren niet alleen versierd met bovengenoemde papieren muts, maar hadden zich ook geblanket, of gegrimeerd zoo gij wilt, met roode en zwarte verf, en zij droegen een papieren pinksterbloem in de hand, met uitzondering der ladderdragers en de achterste in de rij, die een mandje droeg met palmgroen, waarin de duiten, die men verzamelde, werden vergaderd.

Dat deze optocht geheel Makkum op de been bracht laat zich denken. Vóór ieder huis hield men een oogenblik stil en de kleine knaap, zijn hoofd door het omhangsel stekende, vroeg: «Een beetje voor de pinksterbloem, als 't je blieft!» — Behalve hetgeen op deze wijze werd verkregen, verkocht men ook papieren pinksterbloemen voor twee, drie of vier duiten. Alle kinderen op straat waren dien dag versierd met zulk een bloem.

Had men zoo des voormiddags het geheele vlek afgeloopen, dan ging men des namiddags nog de boeren in den omtrek bezoeken en het zaakje legde den ondernemers geen windeieren.

Ook te Bolsward en Franeker zijn in vroeger tijd wel dergelijke optochten gehouden. In mijne jongelingsjaren kwamen arme jongens uit Franeker in de omliggende dorpen de pinksterbloem vertoonen, maar deze was altijd veel minder fraai versierd dan de boven beschrevene. De begeleiders, nooit meer dan twee, dikwijls slechts een, droegen evenals de pinksterbloem zelf, over de gewone kleeding een wit hemd, waarop gekleurde papieren, bloemen en franjes waren aangebracht en zij hadden eene eenvoudige papieren muts op het hoofd. Het hoofddoel van den tocht was bedelen. Het gezang daarbij beteekende niet veel; ik heb er niets van onthouden. Maar er is toch nog een liedje bekend, (zie *Johan Winkler* in den Frieschen Volksalmanak 1887), dat gelijk de heer Winkler aanmerkt blijkbaar een samenlapsel van brokstukken uit verschillende oude volks- en kinderdeunen is. Het woord *fierde* is eene verbastering van het oudnederlandsche *ver* = vrouw:

Oude en Nieuwe Hollantse Boeren Lietjes en Contredansen. *Amst.* Est. Roger. No. 171.

Hier komt on - ze fier-de pinksterblom En hier komt zij haar gan-gen, Is
Met haar roo- de krans al om haar hoed En haar vol-bloeiende wan-gen

dat dan gien fier - de pink- ster- blom, Zij wud it zoo graag d'ris we - ze. Ver-

loor zij dan haar fier- de maag-de-blom, Zij kreeg 'tvan 'tlange jaar niet weêr - om.

Hier komt onze fierde pinksterblom
En hier komt zij haar gangen,
Met haar roode krans al om haar hoed,
En haar volbloeiende wangen!
Is dat dan gien fierde pinksterblom?
Zij wud [wilde] it zoo graag d'ris weze!
Verloor zij dan haar fierde maagdeblom,
Zij kreeg 't van 't lange jaar niet weêrom.
Do't lange jaar ten ende waar,
Mooi-Jantsje must in 'e krame
Van zoo'n schoone jonge dochter fijn,
Mooi-Jantsje waar haar name.
As mooi-Jantsje dan niet doge [deugen] wil,
Dan wille wij haar graag forkoope,

Brenge wij haar voor de vellemakersdeur,
De vellekes hoog opstroope.
As dat velleke hoog opstroopen is,
Dan is zij nog niet forloren.
De hundertjes hebben dat fleiske al zoo lief
Als de beenderkes uutverkoren.
Uutverkoren in 't gele, gele gras.
Daar zinge de vooglen jong en nas,
Zij zongen as zij dwongen.
Hier komt onze fierde pinksterblom,
Ziet! hoe gaat zij treden.
Hare voetjes treden voort,
Ziet! onze fierde Pinksterblom gaat voort!

Te Molkwerum werd de pinksterbloempret uitgevoerd door meisjes van 12 tot 15 jaar. Des zaterdags zochten de kinderen bloemen die des avonds door een ouderen Molkwerumer tot kroonen werden gereed gemaakt. Twee hoepeltjes, met bloemen en gekleurd papier getooid, vormden eene kleine kroon, bestemd als hoofdsieraad voor de «pinksterbloem.» Drie andere kroonen, een groote en twee kleinere, op dezelfde manier gemaakt, maar daarenboven versierd met groen, vlaggetjes en wimpels, eierschalen, klingelende reepen glas en ledige fleschjes, werden des zondagsmorgens tusschen twee hooge palen boven eene der bruggen in het dorp gehangen, de grootste in het midden. Ieder der ingezetenen beijverde zich om iets bij te dragen tot opluistering en men gaf gaarne een aantal zilveren lepels ten gebruike; een zilveren rinkelbel (rammelaar, kinderspeeltuig) behoorde er ook bij en ten minste drie zilveren beugeltasschen, ouderwetsche tasschen met zilveren sluitbeugel, zooals de friesche vrouwen op zijde droegen.

De pinksterbloem, door het lot aangewezen, werd gehuld in een wit overkleed in den vorm van een lang hemd, voor deze gelegenheid met bijzondere zorg bewerkt. Zij ontving de reeds genoemde kroon op het hoofd en vóór het gelaat een dunne roodzijden doek, die haar onkenbaar maakte, maar niet belette voldoende te zien. Niemand toch mocht weten wie «de bloem» was — maar het was een openbaar geheim. Over de schouders droeg zij een witten band, waaraan met roode linten de zilveren lepels langs haar borst en rug waren gehangen, en iets lager de zilveren rinkelbel om meê te rammelen zoo dikwijls zij het goed vond, alles wederom versierd met bloemen en gekleurde linten of papieren loovers. Aan een band om haar midden hingen de drie zilveren beugeltasschen, een vóór en een aan iedere zijde.

Zoo werd de pinksterbloem door twee meisjes van huis tot huis geleid. Zij was voorzien van een glas met oor, om daarin giften te ontvangen, die dan door de twee geleidsters werden overgebracht in de voorste beugeltasch. De verdere feestgenootjes liepen bij paren gearmd achter de pinksterbloem aan, zingende:

De pinksterbloem is opgestaan,
Maar kan wel weêr naar bed toe gaan.

Deze oude deun werd voor ruim eene halve eeuw vervangen door een nieuw lied, denkelijk van een molkwerumer puikpoëet:

Molkwerum is een heel klein dorp,
Ligt aan de zee bevonden.
Waar men het pinksterfeest bevat,
Het is een groote wonder.
Elk pronkt en siert hier met zijn goed
Al van het hoofd tot aan den voet.
Het is maar eenmaal in het jaar
Dat men die vreugd genieten mag.
Men heeft kroonen gehangen
Naar ieder zijn verlangen,
Met vlag en wimpel van papier.
O jongens en meisjes, komt toch hier,
't Is om pleizier te maken.

Des avonds werd er op de brug, onder de kroonen gedanst, door kinderen en jongelieden, ja, soms ook nog wel door gehuwden en meer bejaarden, en voor de ingezamelde giften, gewoonlijk van 10 tot 15 gulden, werd op pinkstermaandagavond door meisjes en jongens pret gemaakt. Maar ook dit alles behoort tot het verledene.

Te Hindeloopen wordt nog in den avond van den tweeden pinksterdag onder de kroonen gedanst, zooals men het noemt. In de nauwe straten van dit zeer oude stedeke worden dan hier en daar kroonen van gekleurd- en goudpapier opgehangen aan groene slingers, die aan de tegenover elkander staande huizen zijn vastgemaakt. Onder deze kroonen kwamen vroeger de jongelieden, thans nog

maar alleen de kinderen, des avonds dansen. Aan weêrszijden staan de nieuwsgierigen dat vermaak aan te zien. Wordt het duister dan zetten de naastbijwonende ingezetenen van binnen voor hunne ramen brandende kaarsen.

Ook te Nes op Ameland, waar men, evenals op vele dorpen aan of nabij de zeekust, op pinkster kermis heeft, hadden velen vroeger de gewoonte pinksterkransen, -kroonen en -slingers te maken. De jongens en meisjes die dan gaan kermis houden, hebben nog den eersten zondag na pinkster een napretje. Daarvoor wordt evenals op den laatsten kerstdag eene kamer gehuurd ten koste der meisjes, die ook zorgen voor koffie en zoetigheden, terwijl de jongens den noodigen brandewijn aanvoeren.

Op Schiermonnikoog, waar men eveneens op pinkster kermis viert, wordt alsdan de kalemei opgericht. Dit geschiedt in den vooravond van pinksterzaterdag. De kalemei, in het dialect der eilanders *kallemooi* geheeten, bestaat uit een dikken paal of mast van wel tien meter lang, aan wiens boveneinde een bijna even lange, maar dunner paal is vastgespijkerd. Boven aan dezen tweeden paal wordt een tamelijk groote boomtak gehecht en ook de nederlandsche vlag. Hieronder hangen aan een dwarslat twee flesschen, als het zinnebeeld der kermisvroolijkheid. Maar het eigenaardigste van dezen toestel is een levende haan, die, in een mand opgesloten, boven aan den paal wordt gehangen. Het dier zal straks worden verheven tot hoogste van het dorp en moet dan in zijn eng verblijf eenzaam de pinksterdagen doorbrengen, met den pinksterdinsdag er nog bij. Hiervoor ontvangt hij het noodige voedsel in de mand. Dit alles wordt op den grond gereed gemaakt en dan de paal omhoog getrokken op het pleintje bij de oudste en meestbezochte der beide herbergen. Vier takeltouwen houden hem staande, ten overvloede wordt hij ook nog met een sterk touw aan een dikken boom vastgebonden. Een kuiltje in den grond, waarin hij is geplaatst, behoedt hem van onderen voor uitglijden. Na afloop van het werk, waarmede de kermis als geopend wordt beschouwd, gaat men een weinig te herberg. Dit doet men ook des zondags- en maandags-avonds, maar de dinsdag, pinksterdrie, is de voornaamste kermisdag of liever -avond. Overdag verneemt men geen drukte, alleen de kinderen loopen in kermispronk rond en verzamelen zich meest op het kallemooiplein, waar ook de kramen staan. Het zijn hier geen kramen als op den vastenwal; tegen den blinden

zijmuur van een huis worden door dorpsbewoners een paar overdekte stalletjes opgericht uit palen, planken, oude deuren en stukken zeildoek, die van de dorpsgenooten worden geleend. Kinderen en zelfs volwassen jongelingen helpen gaarne daaraan mede; de lekkernijen die er worden verkocht zijn hoofdzakelijk koek en pepermunt.

Tegen den avond, als het daglicht nog niet is geweken, komen er boerenwagens, de eenige rijtuigsoort die de eilander gebruikt, beladen met vroolijk zingende jongelieden, soms begeleid door de muziek eener harmonika, door en om het dorp rijden. De haan daarboven in de mand laat onder dat alles nu en dan zijn helder gekraai hooren.

Begint het te schemeren dan houdt het rondrijden op en men gaat reeds eens even in de herberg springen voor het vioolspel van den eenigen dorpsmuzikant. Maar het eigenlijke kermishouden begint nog niet. De gemeenteveldwachter komt het bevel brengen dat de kallemooi moet worden nedergelaten eer het te duister wordt. En ofschoon dit werk niet geheel zonder gevaar is, wil ieder daarbij tegenwoordig zijn.

Komt de haan levend en ongedeerd uit de mand, gelijk meest altijd geschiedt, want men gaat met de meeste behoedzaamheid te werk, dan wordt hij met gejuich begroet en aan zijne hennen teruggegeven. Meestal moet de kastelein zijn haan voor den kallemooi leenen; anderen doen het niet gaarne. 't Moet wel gebeurd zijn dat men, goedschiks geen haan kunnende krijgen, zich genoodzaakt zag er een te stelen, die evenwel na volbrachten diensttijd aan den eigenaar behoorlijk werd terugbezorgd.

In den laten avond van pinksterdinsdag is het nog eens voor goed pretmaken. Het lastige voor de meisjes is hierbij, dat van Maart tot December de meeste jongens ter zee zijn. Toch komen er dien avond nog wel vrijende paren in de herberg; maar ook broeders en zusters gaan samen ten dans, ook gehuwde lieden nemen er deel aan, en een jongeling geleidt wel twee of drie meisjes. In zijn gewoon zondagspak wandelt hij met zijn meisje door het dorp. Hij gaat met haar het aan de tapkamer grenzende zijvertrek der herberg binnen. Daar ontdoet hij zich van jas en vest en staat nu in het witte overhemd, dat hij niet dan op hoogtijden draagt. Maar hij gaat verder en trekt ook een broek uit, als wanneer de hagelwitte kermisbroek voor den dag komt. Zoo, geheel in het wit, gaat hij met zijn meisje tot 's anderen morgens aan den dans.

De meiboom.

Er wordt een nieuwe boerenschuur gebouwd. Men heeft de buitenmuren op de hoogte die zij moeten hebben. Die der zijmuren overtreft nauwelijks de hoogte van een volwassen man; de achtermuur is aanmerkelijk hooger en het andere einde der schuur is verbonden aan het woonhuis. De hoogte van zulk een groot en wijd gebouw bestaat hoofdzakelijk in het kolossale dak. Nu, het geraamte van het dak, samengesteld uit lange palen, staat er ook op. En thans is het de tijd voor den meiboom.

De boer, die de schuur laat bouwen, is iemand die 't goed kan betalen en hij houdt er van dat het spel zijn gerechtigheid krijgt, dit wil zeggen dat alle oude, vaste gebruiken daarbij in acht worden genomen. Hij heeft dan ook aan de timmerlieden een maaltijd beloofd, als zij den meiboom op de schuur zullen hebben gebracht. Hiervoor is de zaterdagavond gekozen, dan toch is men gewoon wat vroeger dan andere dagen op te houden met werken en de rustdag volgt er op.

Dezen avond wordt het werk nog iets vroeger gestaakt. De boer laat twee paarden voor een hooiwagen spannen; zijn knecht zal voerman zijn en acht of tien timmerlieden, groot en klein, nemen plaats. De baas-timmerman zal wel deelnemen aan het avondpretje, maar gaat thans niet mede. Op het erf van den boer staan wel boomen, waaruit een geschikte tak zou kunnen worden genomen, maar dit is niet zoo 't behoort. Bij een in den omtrek wonenden bloedverwant van den boer, bij voorkeur zijn vader of schoonvader, moet de meiboom worden gehaald, liefst bij den laatstgenoemde, want dit is een eerbewijs aan de vrouw des huizes. Een tak, gegroeid op het erf waar zij als kind heeft gespeeld, te brengen op het huis waar zij als vrouw en moeder heeft of zal hebben te waken en te zorgen, misschien al de dagen haars verderen levens, daar ligt zoo iets in dat men geen naam weet te geven. — Wonen de wederzijdsche ouders te ver af, dan gaat men bij een broeder of schoonbroeder, en is ook hiervoor geene gelegenheid, dan bij een goeden vriend van den boer. Maar deze moet dan ook weêr zoo ver afwonen dat de timmerlieden een ritje hebben te maken, want dit is voor hen het mooie van de zaak. De boer bij wien men komt met het verzoek, acht zich hiermede vereerd. Een der groote boomen om zijn erf wijst hij er voor aan. Men kiest een

tak, zoo groot, dat een man hem nauwelijks kan dragen. Het gebruik vordert dat ieder der aanwezige timmerlieden beurtelings een poosje moet zagen of kappen, tot de tak los is. Is deze op den wagen gebracht, dan wordt het volk door den boer getrakteerd, en dit brengt hen reeds terstond in een vroolijke stemming. Op de terugreis wordt de meiboom, met het afgezaagde einde op den bodem van den wagen steunende, door een of twee mannen omhoog gehouden. Voor de heenreis heeft men den kortsten weg genomen; thans kiest men een omweg. Onder luidruchtig gezang houdt de wagen voor de dorpsherberg stil. De timmerlieden weten zeer goed, dat zij dezen avond nog gelegenheid te over zullen krijgen om kosteloos te drinken, maar toch wenschen zij even den kastelein te groeten. In een oogwenk is er een menigte volk op de been. Op zaterdagavond is er toch altijd meer drukte in het dorp dan anders, — en nu zijn er «meiboomhalers!» dat gebeurt geen driemaal in een jaar.

Hier en daar achter een schutting of den hoek van een muur staan twee of drie meisjes in zaterdagsch werkgewaad met uitgerekten hals het vroolijk gezelschap te bespieden. Bij iederen grappigen zet steken zij de hoofden bij elkander en schateren het, misschien opzettelijk, wel wat zeer hoorbaar uit. Nu en dan doen zij eene schrede voorwaarts, maar dan volgt onmiddellijk een waarschuwend getik van binnen, aan de vensterruiten der huiskamer. Andere meisjes, die vroegtijdig gereed zijn gekomen en net gekleed boodschappen hebben te doen, gevoelen zich recht gelukkig, het tooneel der vreugde meer van nabij te kunnen beschouwen.

Sommigen van het meiboomgezelschap beginnen eenen dans, of liever maken allerlei vreemde sprongen, en de meiboomdrager, de vaandrig van den troep, zwaait en werkt met het hem toevertrouwde zegeteeken, als hij het kan leveren, bij wijze van eerbetooning, over de hoofden der omstaande meisjes, niet zonder gevaar voor de oorijzerknoppen, waarop de schuchtere lammertjes met een luid gegil — niet van angst — ter zijde stuiven, om zoodra het weinig gevreesde gevaar voor een oogenblik geweken is, de vorige plaats te hernemen. Meisjes met een ander begrip van fatsoen blijven in huis, gluren door de vensters en hebben het druk over het onwelvoegelijke der buurmeisjes.

De meeste der timmerknechten gebruikten meer dan eenen borrel en worden rumoeriger. Er bestaat kans dat een der wildste meisjes door de ruwe knapen zal worden aangegrepen, op den wagen getild

en medegevoerd om op een goeden afstand van het dorp op den weg te worden gezet. Zij mag dan te voet huiswaarts keeren.

Is het gezelschap terug, dan wordt de meiboom aan een langen paal gespijkerd waaraan een dwarslat, om hieraan eene flesch en eene uit een plank gesneden houten figuur, die een ham moet verbeelden, op te hangen, als de zinnebeelden van het feestmaal dat volgen zal. Deze toestel wordt naar boven gebracht en op het midden van het hooge dakgeraamte zoo stevig vastgetimmerd dat het weêr en wind kan trotseeren. Het moet daar blijven staan tot het gebouw zoo goed als voltooid is. En als nu de meiboom statig zijne kruin in de lucht verheft, terwijl de houten ham en de groene flesch bevallig door het avondkoeltje heen en weêr worden bewogen, onderneemt een timmermansleerling, een jongen van dertien of veertien jaren, het waagstuk om naar boven te gaan, teneinde van den meiboom een of meer twijgen af te halen. En hiervoor moet hij, op den naad van het dak gekomen, de paal waaraan de meiboom gespijkerd is, beklimmen als een mast. Legt hij deze proef van timmermansbehendigheid naar eisch af, dan oogst hij uitbundige toejuiching. Zijn er onder het gezelschap meer knapen, dan wil meestal de een bij den ander niet te kort schieten. En bovendien er zit een buitenkansje aan dit werk vast. Van de dus afgehaalde twijgen vereert men, op hoop, er een aan den bouwheer, een aan den baas-timmerman, en, bestaat er gelegenheid voor, zelfs aan de leveranciers van hout en steen. Ook de naaste bloedverwanten des bouwheers komen hiervoor in aanmerking.

In het woonvertrek is nu de maaltijd gereed en het gezelschap wordt binnen genoodigd. Maar men kan niet aan het eten gaan zonder een bittertje vooraf. Is nu de gastheer iemand die het aanschouwen van beschonken lieden recht vermakelijk vindt, dan bestaat er kans dat sommigen zich het genot van het maal thans gaan bederven. En dit maal, met aardappelen en gebraden versch varkensvleesch tot hoofdschotels, is toch voor een werkman een waar gastmaal!

Het plaatsen van een meiboom op een in aanbouw zijnde boerenschuur is nog in gebruik, maar van het meiboomhalen wordt niet altijd meer zooveel werk gemaakt. Men haalt hem meest maar bij een buurman, zoo nabij mogelijk. En aan een maaltijd na afloop wordt bijna nooit meer gedacht. De bouwheer geeft dan aan het werkvolk een fooi, dat is alles. — Op woonhuizen en andere gebouwen plaatst men thans de vaderlandsche vlag.

De eerste steen.

Het geven van een fooi komt, evenals bij het opzetten van den meiboom, te pas bij het leggen van den eersten steen voor een te bouwen woonhuis of ook een of ander publiek gebouw. Men bedoelt hierbij juist niet den eersten steen, die op de fondamenten wordt gelegd; men brengt altijd het muurwerk op eene zekere hoogte eer de plechtigheid plaats heeft. Bij voorkeur wordt een zoontje van den bouwheer voor het werk uitgekozen. Heeft deze geen zoons of geen die nog jong genoeg is om zich voor zoo iets te laten gebruiken, dan moet er een neefje komen. In sommige gevallen is er reeds een kleinzoontje, groot genoeg voor het stukje werk. Wil men alles naar den aard hebben dan wordt den knaap een schootsvel voorgebonden; men geeft hem in de eene hand een steen, in de andere een troffel met wat kalk er op. De vader wijst hem hoe hij doen moet; het jongetje smeert de kalk op de aangewezen plaats en legt den steen er op. De werklieden, die er bij staan, hebben wel opgemerkt, wat de bouwheer heeft gedaan, en een hunner bedankt uit aller naam zeer beleefd den kleinen metselaar voor den bewezen dienst. Zoodra de bouwheer zich heeft verwijderd, wordt de steen opgelicht en men vindt er een goudtientje onder.

Het gebeurt ook, dat de fooi niet onder den steen wordt gelegd, maar aan een der knechts in de hand gestopt, en zij bedraagt ook wel eens minder dan een goudtientje. Iemand die 't goed kan betalen laat op een hardsteentje, dat in den muur moet worden gezet, uithouwen: 18 . . *de eerste steen gelegd door N. N., oud . . . jaar;* anderen stellen zich tevreden met op den buitenrand van den gelegden steen de voorletters van den naam des eersten steenleggers benevens het jaartal te doen krassen en inzwarten.

Bij het bouwen van een kerk, stads-, heerenhuis of «slot» ging het in alles nog wat voornamer toe. De eerste steen werd dan niet zelden gelegd met een zilveren troffel, die afzonderlijk voor eene enkele gelegenheid werd gemaakt met een familiewapen en inschrift er op gegraveerd. Twee zulke troffels vindt men te Leeuwarden in het friesch museum. Een er van is afkomstig van de van Haren's; de eerste steen aan het slot van deze familie te Sint Anna Parochie is, naar men zegt, er meê gelegd. Met de andere is dit geschied aan de kerk te Idaard, door Arent van Scheltinga, toen hij een knaapje was.

In mijne woonplaats Holwerd en in de omstreken bestaat het gebruik van schoorsteenberooken, waarvan ik elders nooit heb vernomen. Is een nieuw woonhuis inzooverre voltooid, dat het betrokken kan worden, dan ontvangt de eigenaar op eenen avond, in de kamer die voor dagelijksch woonvertrek is bestemd, den timmerman met zijne gezellen. Daar wordt dan vuur aangelegd, thans natuurlijk een kachel gezet, om den nieuwen schoorsteen te doen begrijpen, dat hij het aanwezen heeft gekregen om rook door te laten en verplicht is dit naar behooren te doen. Het spreekt van zelf dat daarbij iets moet worden gebruikt.

Komt iemand in een onvoltooid nieuw gebouw een kijkje nemen, terwijl het werkvolk er bezig is, dan heeft hij kans dat er een leerjongen of oude opperman op hem los komt om hem de «voeten te vegen.» Met de pet of iets anders wordt hem het stof van de schoenen geslagen, ook al is het er niet op, onder het uitspreken dezer dichtregelen:

Ik vraag u met verlof, Uw voeten zijn vol stof.
Ik ben er toe genegen Om ze af te vegen.
Eer dat je weg gaat, Denk wat je te doen staat.

Een ander, die meer rond voor de zaak uitkomt, besluit aldus:

Ik doen et just niet om 't fatsoen,
Maar 't is mij om 'en fooi te doen.

Het schenken van «balkebier» was vroeger ook hier en daar in gebruik. Dit was een drinkgelag voor de timmerlieden als zij met een nieuw gebouw zoover waren gevorderd, dat de muren de vereischte hoogte hadden en de zolderbalken er op waren gelegd.

Het inwijden van een nieuwen hooiwagen, «wagenberijden» genoemd, is een pretje, soortgelijk als het meiboomhalen, maar eenvoudiger. Het werkvolk van den boer komt, gewoonlijk op een zaterdagavond, met twee paarden het nieuwe voertuig ophalen bij den wagenmaker en deze en zijn knecht rijden meê. De wagen wordt bereden met ongesmeerde assen, hierdoor maakt hij een gekrijsch en gepiep, dat volstrekt niet welluidend is, maar de dorpsbewoners naar buiten lokt. Natuurlijk kan men de herberg niet voorbij; en tehuis gekomen wordt er door den boer getrakteerd.

Huisdrup en vensterslag.

Huisdrup is niet de juiste vertaling van het friesche woord *oesdrip*, in sommige streken *uisdrip*. De benedenrand van een dak, hetzij van pannen of riet, is de *oes* of *uis*. De laagstgelegen rij, over den bovenrand van den muur heenreikende dakpannen noemt men de

oespannen en het daaraf druipen van het water is de oesdrup.

In de dichtstbebouwde dorpen vindt men altijd wel hier en daar een paar huizen met een plekje onbebouwden grond er tusschen. Meestal is dit het eigendom van een der beide buren, maar ook niet zelden komt het voor, dat de andere buurman, hoewel geen stroobreedte eigendom aan die zijde van zijn huis hebbende, daar toch het recht heeft van oesdrup en vensterslag.

Oesdrup zou men ook gootrecht kunnen noemen. Maar wanneer de eigenaar van het gebouw daar geen goot onder het dak verkiest te leggen, dan moet de buurman het afdruipen der pannen, evenals van een rietdak, op zijn eigendom dulden. Zie, dat is nu eigenlijk het recht van oesdrup. — Het recht van vensterslag is ook niet geheel hetzelfde als vensterrecht. Waar geen venster is heeft men geen vensterslag noodig, maar men kan ook vensterrecht hebben zonder vensterslag. Van het laatste is thans bijna nooit meer spraak. Voor veertig jaar was het in de dorpen nog vrij algemeen, dat men vensterblinden of luiken van buiten had, niet van binnen. Had nu iemand het recht van vensterslag over zijns buurmans eigendom, dan mocht hij niet alleen vensters hebben die op 's buurmans erf uitzagen, maar hij mocht er ook van buiten luiken voor hebben, die over buurmans grond open en dicht sloegen. En de buurman mocht daar niets plaatsen dat het licht onderschepte of het draaien der vensterluiken verhinderde.

Dit was bijna altijd een overgeërfd recht, dat met geen schriftelijke bewijsstukken kon worden aangetoond en verdedigd. Bij openbaren verkoop van een huis zijn de notarissen dan ook steeds gewoon geweest in de conditiën op te nemen, dat het pand wordt verkocht met al de rechten en servituten als van ouds, zonder die rechten en servituten te omschrijven. Op die manier is de verkooper voor niets aansprakelijk. Maar juist deze omstandigheden zijn oorzaak dat het recht van oesdrup en vensterslag meermalen aanleiding heeft gegeven tot twist en tweedracht tusschen buren. Hadden de partijen dan de dwaasheid hulp te willen zoeken bij de rechtbank, dan ondervonden zij de waarheid van het oude spreekwoord: «Die pleit om een koe, die geeft er een op toe.» — Meestal echter vergenoegden zij zich met elkander te plagen en te tergen, heimelijk elkanders eigendom te beschadigen en nu en dan elkander te schelden. Maar hieruit kon eene veete ontstaan die van de ouders op de kinderen overging.

Vele dier onbeschreven rechten en servituten zijn misschien ontstaan in dien ouden tijd, toen men bij overdracht van vastigheden geen koopacte schreef en van geen kadaster wist. Bij den verkoop van een stuk land gaf de verkooper aan den kooper een stroo, en van een huis een houtspaander. Dit waren de bewijsstukken. Maar om de zaak lang te kunnen onthouden nam men een grooten jongen, die ook later tot getuige zou kunnen dienen, en deze werd dan zoo lang en zoo krachtig aan de ooren getrokken dat hij het zijn leven lang niet kon vergeten.

Vrijen.

Het nachtvrijen, dat door velen, die van elders in Friesland komen wonen, zoo leelijk wordt gevonden, blijft op het friesche platteland nog altijd voortduren en niemand, die als geboren Fries van jongsaf er aan gewoon is, ziet er kwaad of gevaar in. Wel komt het voor dat men van eene bruid zegt, dat zij *heech en dreech* is [1]), maar hier ook niet vaker dan elders.

Het uit vrijen gaan, dat men in sommige streken ook *uit meiden gaan* noemt, geschiedt volgens den algemeenen regel op zondagavond. In Hennaarderadeel en elders werd het ook wel op zaterdagavond gedaan, maar dan zeide men: «zaterdagavondloopers zijn koopers.» Gaat een jonge vrijer op zondagavond wel eens een meisje bezoeken zonder nog aan trouwen te denken: als iemand op zaterdagavond uit vrijen gaat denkt men dat het hem ernst is. Een weduwnaar of oude vrijer bv., die eene weduwe of ook een meisje dat hare vroolijkste jaren achter den rug heeft, gaat bezoeken, doet dit bij voorkeur op zaterdagavond. Op zondagavond toch loopt er wel eens «schiere-aal», zooals men zegt. Dit beteekent, dat er dan veelal jongvolk op de been is, van welks plagerijen de meer bejaarde vrijer last zou kunnen krijgen.

In de meeste streken is het regel dat de vrijer des avonds acht uur bij het meisje aan huis moet zijn; in de Dongeradeelen en de aangrenzende gemeenten is negen uur de klok. Volgens Jac. Scheltema, Volksgebruiken der Nederlanders bij het vrijen en trouwen, zeide men vroeger:

Vrijers die 't meenen
komen voor tienen
en gaan niet voor eenen.

---

[1]) Onjuist vertaald door *hoog en droog; dreech* = drachtig. In de friesche steden zegt men ook: *hoog en breed.*

Maar in Hennaarderadeel en elders zegt men: «Die ná achten komt kan vóór negenen weêr gaan.» Waartoe deze nauwgezetheid? Als een vrijer na achten komt laadt hij de verdenking op zich, dat hij reeds bij een ander is afgewezen en nu een tweeden uitval beproeft. Het gebeurt wel, dat de vrijer dadelijk bij zijne aankomst door het meisje wordt afgewezen, maar dan is òf hij niet veel bijzonders òf zij wat heel grof. Gewoonlijk wordt hij bij het gezin toegelaten. Gaat het meisje bij zijne aankomst opstaan om hem een stoel te zetten en een lange pijp te geven en toont zij daarbij een vriendelijk gelaat, dan staat zijne zaak gunstig. Blijft zij zitten en laat het stoelzetten aan een der huisgenooten over, kijkt zij zuur en spreekt bijna geen woord, neemt zij ook haar oorijzer van het hoofd en klaagt over hoofdpijn, dan weet de vrijer wel hoe laat het is. Denkt hij dan nog bij een ander te kunnen slagen, dan besluit hij haastig te vertrekken. Het gebeurt ook, al komt een vrijer juist niet te laat, dat een ander hem is vóór geweest, die reeds deftig met een lange pijp in het hoofd zit te rooken als een ridder. Dan heeft hij in de meeste gevallen reden om te denken: «Mijn haring braadt hier niet» en spoedig rechtsomkeert te maken. Zoo iets kan er met een vrijer zijn voorgevallen als hij nog later dan kwartier na achten bij een meisje aankomt. Daarom is hij dan in den regel niet welkom. Een flinke vrijer behoort dus op den tijd te passen. Gewoonlijk wordt een fatsoenlijke vrijer, ook al is hij niet bijzonder welkom, niet onheusch bejegend. Maar ook, terwijl hij met het gezin zit koffiedrinken, kan hij op het meisje een gunstigen of ongunstigen indruk maken. Is hij schuchter en zit maar, zonder bijna een woord te spreken, te kijken naar de muurtegeltjes aan den wand, dan denkt zij: «Hij is een steentjes-teller, ik zal mij bij hem vervelen.» Is hij een zwetser en grootspreker, dàn maakt hij zich bespottelijk. Een vrijer, vooral als hij wat onhandig blijkt te zijn, of integendeel wat heel vrijpostig is uitgevallen, kan ook het voorwerp worden der plagerij van de aanwezigen. Een ventje van nog geen twintig jaar is meestal niet gewoon een lange goudsche pijp te rooken, maar als hij uit vrijen gaat moet hij het toch doen, dat behoort er zoo bij. Dit staat hem dan echter wel wat onhandig. Is hij bezig uit het vaatje met tabak de pijp te stoppen, dan kan men de aardigheid hebben hem een kopje koffie toe te reiken om hem de handen meer dan vol te geven. Ten overvloede krijgt hij soms een doosje lucifers, vroeger een komfoortje of test met vuur,

er nog bij. Hij zit gewoonlijk niet aan tafel maar bij den haard, en er is veel kans dat bij zulk eene gelegenheid de lange pijp in stukken geraakt. Gebeurt dit dan zit hij beschaamd, en merkt hij dan dat de anderen slechts met moeite hun lachen kunnen bedwingen, terwijl een hunner de opmerking maakt dat de pijpenbakker wat veel eieren in het deeg schijnt gedaan te hebben, dan wordt zijn toestand wezenlijk benard. Geniet een vrijer de achting, ook der ouders van het meisje, dan mogen natuurlijk zulke grappen niet worden uitgehaald.

Ten tijde toen de kachels nog niet algemeen in gebruik waren, brandde men vuur op den haard en voor den nacht moest dit in den haard worden geborgen. Deed het meisje dit zoodra de huisgenooten naar bed waren gegaan, dan was dit voor den vrijer weêr een onfeilbaar teeken dat hij «blauw» zou krijgen. Was hij tamelijk welbespraakt, dan beproefde hij nog wel de vrijster van besluit te doen veranderen, doch meestal zonder het gewenschte gevolg. — Maar als hij zoo aan alles kan zien waar het met hem op uit zal loopen, waarom vertrekt hij dan uit eigen beweging niet liever wat vroeger? Daar heeft hij goede reden voor. Tehuis te komen als zijne huisgenooten nog niet te bed zijn, is zeer beschamend; zij toch begrijpen dan wel dat hij een mislukte «meidslag» heeft gedaan. Om negen uur of later in eene dorpsherberg aan te komen is ook niet raadzaam; het volkje dat hij dan daar vindt begrijpt er ook alles van. Daarom wil hij zijn verblijf ten huize van het meisje, ook al ziet hij zijn vonnis tegemoet, gaarne zoo lang mogelijk rekken.

Was de vrijer welkom, dan legde het meisje, zoodra zij alleen waren, nieuwe brandstof aan het vuur. Dan moest zij, alsvorens aan des minnaars zijde plaats te nemen, nog maatregelen nemen tegen de «struners.» Ten tijde toen men nog geen kachels gebruikte hadden ook de meeste huizen te platten lande nog geen blinden van binnen maar wel van buiten voor de vensters. Deze konden wel eens niet zoo goed gesloten zijn of een sterke arm zou ze kunnen opentrekken. Dit gelukte echter maar zelden; toch was er allicht eene reet te vinden waar men door kon gluren. Daarom bracht het meisje voor ieder der vensters in het vertrek een voorhang aan, meestal een vrouwenvoorschoot van dichte wollen stof. Dan zette zij de ouderwetsche olielamp achterover om deze maar zoo flauw mogelijk te doen branden. Achtte zij het raadzaam nog minder licht te doen schijnen voor de menschen, dan zette zij de

lamp op den grond in een ledige theestoof of koperen melkemmer. Dan ging zij naast haar vrijer zitten, niet zelden in hetzelfde vertrek waar hare ouders en ook andere huisgenooten te bed waren gegaan. Had de vrijer een fleschje met brandewijn in den binnenzak van zijn bovenkleed medegebracht, wat echter geene algemeene gewoonte was, dan deed het meisje er de suiker bij en aldus maakten zij zich het vrijen zoo lekker mogelijk. — Maar hoor! 't Is of men buiten voor de vensters eenig gerucht verneemt. Zouden er struners zijn? Jawel! Dit was nu iets wat juist niet dikwijls gebeurde, maar in het eene dorp veel meer dan in het andere.

Struners of strúnjagers waren jonggezellen die des zondagsavonds een nachtelijken tocht gingen doen naar boerenwoningen waar zij een vrijer aan huis wisten of vermoedden. Zij hadden geen ander doel dan de vrijende paren hun genoegen wat te vergallen door plagerij. Gewoonlijk kon men, zoo al niet van buiten aan 't een of ander opmerken, dan toch wel vermoeden in welk gedeelte van het huis het paartje zat. Daar werd dan op de vensterblinden getrommeld en men liet scherpe keelgeluiden hooren. Een geestige snaak bootste het kraaien van een haan, het blaffen van een hond of het mauwen van een kat na en dit werd gevolgd door geginnegap zijner makkers. Men klopt aan de deur en verzoekt binnengelaten te worden. De vrijer zwijgt, het meisje antwoordt: «Wij laten bij nacht niemand binnen.» — «Nou, we willen maar even de pijp opsteken.» — «Wij houden geen pijpopstekers.» — Daar laten de struners zich niet meê afschepen, zij houden aan. Hoort men aan de stemmen dat het goede bekenden zijn, dan besluit men hen maar even binnen te laten, anders komt er toch geen einde aan de zaak. Zij worden dan binnen gelaten. Zij steken de pijp op, krijgen wat meê van den brandewijn, of zijn verplicht, — zooals vroeger te Hindeloopen — zelf op koek en wijn te onthalen, maken praatjes en verkoopen grappen, toeven opzettelijk veel langer dan den gelieven aangenaam is, maar trekken toch ten slotte af, om ergens in de nabijheid nog een dergelijk bezoek af te leggen.

Maar onder de struners kan zich ook een jaloersche medeminnaar bevinden. Heeft men de onvoorzichtigheid zoo iemand binnen te laten, dan is er kans dat hij beleedigend wordt en twist gaat zoeken met den vrijer. Wordt hij niet binnengelaten, dan staat hij buiten onder schimpen en schelden op deuren en vensters te slaan en daagt den vrijer uit. Dit kan zoo hoog loopen dat de huisvader

of een zoon des huizes het bed verlaat om den brutalen deugniet tot heengaan te noodzaken. En dan is het wel gebeurd, dat de vrijer op den terugweg naar huis werd aangevallen en mishandeld.

Niet zelden maken de struners zich schuldig aan allerlei kattekwaad en baldadigheid. Weet iemand bij het huis op te klauteren om van boven den schoorsteen toe te dekken met een stuk hout dat men op het erf vond: dit is een onbetaalbare grap. Men is dan daarbinnen genoodzaakt het vuur te bergen om niet te stikken in den rook. De springstier van een «greidboer» graast gewoonlijk, vastgezet aan een lange lijn, in een weiland nabij het huis. De struners hebben wel eens den stier vandaar gehaald en aan de huisdeur van den boer gebonden. Daar stond het dier dan te loeien en aan het touw te rukken om zich los te werken. Vonden de moedwillige nachtwandelaars een wagen of kar buiten staan, deze werd in de sloot gereden of op verren afstand van het huis gebracht. Een groote friesche boerenhooiwagen bestaat uit een aantal onderdeelen van verschillende grootte die uit elkander kunnen worden genomen en 's winters in huis geborgen zonder veel plaatsruimte te behoeven. Voor en na is het gebeurd, dat een gezelschap struners zulk een wagen uit elkander nam, bij gedeelten boven op de hooge schuur bracht en daar weêr in elkander wist te zetten. De boer en zijn volk mochten dan des anderen morgens zien hoe zij het gevaarte naar beneden zouden krijgen.

In de bebouwde kom van een dorp gaan de meisjes ook wel uit strunen, maar dan gewoonlijk als de menschen nog op zijn. Doen ze 't later dan zetten zij haar goeden naam op het spel. Weten of vermoeden zij dat een der speelnootjes een vrijer heeft, dan gaan ze, hetzij alleen hetzij in gezelschap, daar aan huis een nietsbeteekenende boodschap maken. Worden ze niet binnen gevraagd, dan zijn ze zoo vrij binnen te komen, nemen den vrijer in oogenschouw, maken een praatje en vertrekken om dan buitenshuis los te barsten in gesnap en gelach. Dit is zeker het onschuldigste strunen ter wereld.

In vroeger tijd, meer dan een halve eeuw geleden, bestond in sommige streken de gewoonte dat er des zondagsavonds bij den boer pannekoeken werden gegeten en kwam er dan een vrijer om de dochter des huizes of om de dienstmeid, dit was 't zelfde, hij kon deelnemen aan den maaltijd, ook al had het meisje niet bijzonder veel met hem op. Gewoonlijk gebruikte men het gebak met vet en stroop, maar kreeg een vrijer boter en suiker op de panne-

koek, dan kon hij zich verzekerd houden hoog aangeschreven te staan. Later, toen het pannekoekbakken op zondagavond reeds lang was afgeschaft, bleef de spreekwijs nog bestaan: «Hij krijgt de pannekoek met suiker,» als er sprake was van een vrijer, die aan huis van zijn meisje bijzonder vriendelijk werd ontvangen.

Te Hindeloopen en in sommige dorpen van den Zuidwesthoek werd vroeger de tusschenkomst eener bejaarde weduwe vereischt om eene vrijerij op touw te zetten. Had een jongeling het oog geslagen op een meisje van zijnen stand, dan droeg hij aan zulk eene vrouw op om met den vader de zaak te bespreken, en vergunning te erlangen de jongedochter te bezoeken. Dit werd de eerste maal zelden geweigerd, maar de jongeling wist dan veeltijds nog niets. Het meisje wachtte hem dan op in het *lytshûs* (kleinhuis), dat afgescheiden staat van het eigenlijke woonhuis. De gewoonte bracht mede, dat hij op koek en wijn moest trakteeren en hij gaf haar geld om een en ander te halen. Zij ging dit doen bij de weduwe die in het geval betrokken was, en deze had het verlangde reeds gereed staan. Bleef de vrijster daar wat lang praten, dit was een ongunstig teeken. Kwam zij zoo spoedig mogelijk bij den vrijer terug, dan stond zijne zaak beter. Hij zette dan zijne bezoeken voort, en dit noemde men *koartegeardsjen* = kortegaarden.

Evenals overal in de wereld, komen ook in Friesland wezens voor, die men oude vrijers en oude vrijsters pleegt te noemen. Deze worden hier verwezen tot de voddenmand. Zelfs heb ik meermalen hooren bepalen dat iemand, die op zesentwintigjarigen leeftijd nog ongetrouwd is en geen uitzicht op trouwen heeft, zonder genade in de voddenmand moet. Anderen zeggen dat men tot den achtentwintigjarigen leeftijd den tijd heeft. — Iedere degelijke huismoeder houdt er een voddenmand op na, waarin zij alle nietswaardige lappen en lorren, die de huishouding afwerpt, verzamelt. Is de mand vol, dan mag de dienstmeid het rommeltje verkoopen en de weinige centen die zij er voor krijgt, voor zich behouden. Denk eens aan, welk eene vergelijking! Eene zuinige huisvrouw schudt haar voddenmand wel eens door om te zien of er soms nog iets bruikbaars in is. Vindt zij een geschikten lap dan krijgt deze eene meer eervolle bestemming dan het andere boeltje. — Gebeurt het dat er kort na elkander eenige oude vrijers en vrijsters trouwen, dan zegt men schertsend: «Nu wordt de voddenmand weêr eens doorgeschud.» Men stelt zich bij deze vergelijking voor, dat de

ongelukkigen door eene zeef vallen en zoo in de mand terecht komen. Deze zeef, zegt men, heeft enkele groote gaten waarvoor ieder op zijne hoede moet zijn om er niet door te glijden. Bij het landbouwbedrijf zijn zeven in gebruik van dik perkament, wel sterk, maar door langdurig, veelvuldig gebruik kunnen ze toch scheuren. Dan moeten ze gelapt worden. Krijgt een meisje nooit aanzoek van vrijers, dan wordt zij wel eens geplaagd, vooral op zondagavond, en schertsend wordt haar het voorstel gedaan: als zij toch eens wil «opzitten», kan zij wel op blijven zitten de zeef te lappen, omdat zij anders toch gevaar loopt er door en in de voddenmand te vallen. — Als te Leeuwarden een meisje achtentwintig jaar wordt zonder een vrijer te hebben, moet zij naar het *Juffersreedsje*. Waarom? Dit weet misschien niemand te zeggen. Het *Juffersreedsje* is een smalle kleiweg nabij de stad aan den zwolschen straatweg. — Ook zegt men: als iemand achtentwintig jaar wordt, treedt hij het lange jaar in; ingeval hij dan nog niet getrouwd is en niets doet verwachten, dat hij eerlang zal trouwen, zal hij wel ongetrouwd moeten blijven.

Ook op het eiland Schiermonnikoog is het nachtvrijen in gebruik, hoewel de daargevolgde gewoonten afwijken van die der Friezen op den vasten wal. In den winter, als de zeelieden, de «zeejongens», tehuis zijn, biedt het dagelijksch leven er meer afwisseling aan dan gedurende den zomertijd. Des zondagsnamiddags houden dan de getrouwde lieden tot laat in den avond vriendschappelijke bijeenkomsten. De tehuisblijvende jongedochters noodigen dan beurt om beurt vriendinnen bij zich. Op zulk een gezelschap komen des avonds vrijers los en wel een gelijk getal als er meisjes zijn. De dochter des huizes haast zich de jongens stoelen te zetten, want tegen den winter is in huis alles opgeknapt en de vloer geblauwd; deze moet zooveel mogelijk worden ontzien. De vrijers nemen plaats rondom het vuur. Het gesprek is niet terstond levendig, maar het voorstel om eens gezamenlijk te zingen vindt bijval. Eerst heft men psalmen of andere kerkgezangen aan en weldra volgen er vroolijker liedjes. Dit doet men bij schemeravond; als er licht wordt ontstoken komt de brandewijn voor den dag, dien de jongens hebben medegebracht. Het gebruik van een zoopje verhoogt de vroolijkheid en al spoedig neemt ieder der jongens aan de zijde van een meisje plaats. Maar ook hier komen plagers, alias «struners», die buiten om het huis veel leven maken en soms hekken en stekken vernielen. Komen

de ouders tehuis, dan moeten de jongelieden scheiden en ieder vrijer gaat met zijn meisje naar hare woning. Zulk eene eerste kennismaking is niet zelden het begin van een aanhoudend verkeer; het gebeurt echter ook dat de vrijer bij de huisdeur wordt afgescheept — met een blauwen scheen.

De minnaar moet ook wel op eene andere wijze met het meisje zijner keuze kennis zoeken te maken. Bij dag haar aan te spreken, al bestaat daartoe gelegenheid, zou hem in 't oog doen loopen omdat het in strijd is met de gebruiken. Op zondagavond bij duister sluipt hij hare woning rond en wil ook dan liefst door niemand worden gezien. Hij hoopt dat zij de deur eens zal openen en even rondkijken, maar 't is best mogelijk dat dit den geheelen avond niet gebeurt. Soms komt hij tot de overtuiging dat zij niet in huis is. Zij zal ergens in het dorp bij een harer vriendinnen of bij verwanten zijn, en hij gaat hier en daar voor de vensters luisteren. Ontdekt hij haar, dan wacht hij geduldig tot zij de deur uitkomt om alleen naar huis te gaan. Nu klampt hij haar aan boord, maar een koel weigerend antwoord is dan soms het loon voor al zijn geduld. Hij loopt een blauwen scheen. Het was reeds een ongunstig teeken, dat zij van huis was gegaan en lang uitbleef.

Maar in de meeste gevallen loopt het beter af. De vrijer treft haar, die hij wenscht te spreken, des avonds om tien uur bij de ouderlijke woning aan. Zijn verzoek om mede naar binnen te mogen gaan wordt ingewilligd, zij geeft hem ook spoedig een kus en weldra zit het paartje zij aan zij. Maar helaas! ook dit geluk blijft niet onverstoord. Zijne makkers, wier gezelschap hij ongemerkt heeft verlaten, zijn op verkenning uitgegaan en vinden spoedig het huis. En nu volgt de plagerij. Er wordt tamelijk onzacht op het venster getikt; blijft dit van binnen onbeantwoord, dan neemt het getik in hevigheid toe. Het is meer geluk dan wijsheid als er geen gebroken glasruiten van komen. Ja, en hierbij blijft het niet altijd; het meisje jammert en klaagt dan, en als de deur wordt geopend pakken de daders zich weg en verdwijnen in steegjes en duistere hoeken, maar zij worden niet opgespoord en hun bedrijf niet ten kwade geduid.

Op Ameland had men vroeger klopavonden, drie in de week; zij werden ook meidenavonden genoemd. De vrijer kwam dan aan de deur en vroeg om zijne pijp te mogen opsteken. Het meisje kwam met een vuurtest; de jongen maakte een praatje en het gevolg was eene vrijerij — zoo hij niet werd afgewezen. — Dit

herinnert aan Justus van Effen's «Kobus en Agnietje» en zegt ons tevens, dat de Amelanders oorspronkelijk Hollanders zijn, gelijk trouwens hun dialekt ook duidelijk laat hooren.

Thans, zoo schrijft mij eene vriendelijke hand van het eiland, gaat het vrijen hier nog al wild toe en er ligt veel waars in het rijmpje dat men soms hoort zingen:

De Amelander meisjes die zijne zoo fijn,
Zij loopen de jongens na bij maneschijn.

Trouwen.

Van vrijen komt veelal trouwen en trouwen gaat thans door geheel Nederland op dezelfde manier toe. Toch niet geheel en al. Velen stellen zich tevreden met het huwelijk volgens de wet, op het gemeentehuis door een ambtenaar van den burgelijken stand gesloten; anderen nemen een kerkelijk huwelijk of eene kerkelijke inzegening daar over heen. Het kerkelijk huwelijk was vroeger het eenige en het wettige. Was er toen een paar in ondertrouw opgenomen, dan werd dit aan het einde der godsdienstoefening door den predikant van den predikstoel afgekondigd en dan zei men: «Zij zijn geroepen,» en in scherts: «zij zijn van den preekstoel gevallen.» Ook werd er wel gezegd: «Als men van den preekstoel valt kan men den nek breken,» door te trouwen kan men wel zeer ongelukkig worden. De spreekwijs: «*Hja binne roppen*» wordt nog wel gebezigd als de eerste afkondiging heeft plaats gehad, maar geraakt in onbruik.

Eigenlijke verlovingsfeesten zijn onder de friesche landlieden onbekend. Het jonge paar maakt aan de ouders van het meisje bekend (als de moeder en door haar ook de vader het reeds lang geweten hebben) dat men voornemens is te trouwen. Dat is alles. De vrijer vraagt ook wel of de ouders daartoe hunne toestemming kunnen geven, maar niet altijd. Als hij gelooft, wat meest het geval is, dat daaromtrent geen twijfel bestaat, acht hij de vraag onnoodig.

Knottedoeken, trouwkistjes of knottedoosjes waren in vroeger eeuw bij aanzienlijke families in gebruik.

De *knotte* (knoop) was oorspronkelijk een doek, waarin de jongman eenige geldstukken beknoopte, om dit een en ander het meisje aan te bieden als hij zich met haar wenschte te verloven. Trok zij den knoop toe, en nam zij dus het geschenk aan, dan was de verloving

gesloten. Gysbert Japiks laat een sedert jaren gehuwd man tot zijne vrouw zeggen:

't Hûget my of 't hjûd skied', ljeauw',	Het heugt mij alsof het heden geschiedde, lieve,
't Nochlik, do 'k dy 't jild tatreau.	Het gelukkig oogenblik toen ik u het geld in de handen stopte.

Voor zulk een geschenk werden de fraaiste geldstukken uitgezocht. Gewoonlijk waren het gekartelde drieguldens of dukatons, maar ook wel scheepjesschellingen, dit waren zesstuiverstukken met op de eene zijde een zeilend driemastschip. Het bedrag was in den regel zestig gulden of iets meer. Twintig dukatonnen hadden de waarde van *f* 63. Toen in later tijd de knottedoek werd vervangen door het knottedoosje of trouwkistje, was dit juist zoo groot dat er twintig drieguldens of dukatons op den kant in konden staan. Het was een zilveren doosje in den vorm van een langwerpig vierkant trommeltje met gebogen deksel dat over de geldstukken sloot. Zulk een kistje was aan alle zijden en op het deksel versierd met gedreven figuren, zinspelende op liefde en huwelijkstrouw, waartusschen ook wel eens een familiewapen.

Trouwt een boerenzoon met eene boerendochter, dan moeten de jongelui «boer worden gemaakt» d. i. zij moeten eene boerderij hebben. Een volledig boerenreau en beslag, (gereedschappen en vee) beloopt vele duizenden en de wederzijdsche ouders hebben gezamenlijk daarvoor te zorgen. Ook moet er een deftig meublement zijn, terwijl een degelijk ouderpaar er tevens op gesteld is dat hun kind de ouderlijke woning niet verlaat zonder goed in de kleêren te zitten. Een flink uitzet mag er niet ontbreken. Een boer met vier, vijf of meer kinderen moet dus een man van vermogen zijn om die allen naar behooren voor zijn aandeel «in 't spul» te kunnen zetten, zooals men 't noemt.

Het vieren van een bruiloft op groote schaal behoort bij welgestelde lieden tehuis. Velen laten het afloopen met eene bijeenkomst van wederzijdsche familieleden en de naaste buren. Maar dan wordt er meestal «voorbruiloft» gehouden; dit noemt men in sommige streken *gearjift*, in andere *feinte-* of *fammebrilloft*, jongens- of meisjesbruiloft. De bruidegom noodigt dan vóór het huwelijk zijne kameraads en vrienden in de ouderlijke woning op een avondfeestje. Evenzoo ontvangt de bruid hare vriendinnen. Zulk een meisjesvoorbruiloft wordt in sommige streken ook wel lastig gevallen door «struners» en dit is geen wonder, want het gaat er daar altijd tamelijk luidruchtig toe en er wordt veel gezongen. Het woord *gearjift*, gaargift, beteekent:

giften samenbrengen. Vroeger brachten de genoodigden op zulk eene bijeenkomst ieder een geschenk meê, dienstig voor de huishouding van het jonge paar. Thans geschiedt dit niet meer, maar worden de geschenken vooraf bezorgd of later gezonden, ook nog wel als de jonggetrouwden hunne woning reeds hebben betrokken.

Op de friesche zandgronden vindt men heidestreken, die als bezaaid zijn met hutten, samengesteld uit ruwe planken, riet en heideplaggen. Dit zijn woningen van behoeftige lieden. Ieder jaar komen er nieuwe bij. Zal daar een paar trouwen, dan ontvangt het, door de hulp van familiebetrekkingen en vrienden, een eigen woning. De een geeft wat planken, de ander riet, de derde voert plaggen aan, de vierde heeft wel een overtollig vensterkozijntje, de vijfde een oude deur, en zoo voorts. Wie geen bouwstoffen heeft weg te schenken werkt mede aan den opbouw. Zie, dat is nu eigenlijk een rechte gaargift. Naar ik meen bestaat dit gebruik bij vele heidebewoners in en ook buiten Nederland.

In vroegeren tijd, toen men alleen het kerkelijk huwelijk kende, deden de heidebewoners het ook daar zonder. De wederzijdsche familie stemde toe in de vereeniging van het jonge paar, en had niemand der buren daar iets tegen, dan werd de hut gebouwd en zoodra deze gereed was hield men bruiloft, na afloop waarvan het huwelijk als voltrokken werd beschouwd. De vrienden gingen naar huis en het jonge echtpaar bleef in de nieuwe woning. Zulk een woning kwam dikwijls in een halven dag gereed en meestal verrichtte men dit werk op een zondag. In sommige streken, bv. op de Surhuisterveensterheide, worden nog wel zulke huwelijken, buiten den burgerlijken stand om, gesloten, waaruit voor het gemeentebestuur en den kantonrechter wel eens moeielijkheden voortvloeien.

In den zomer van 1890 werd in de friesche nieuwsbladen medegedeeld, dat te Zwaagwesteinde een bruidegom en bruid werden gereden door de vlammen van een vuur van stroo en takkebossen. Dit heette de «vuurproef.» — Bij onderzoek is mij gebleken dat dit een oud, door een berichtschrijver opgewarmd stukje is. Jaren geleden schijnt daar te Zwaagwesteinde zoo iets ééns te zijn vertoond als een soort brooddronkenheid. Maar een volksgebruik is het niet.

Op den trouwdag van een jong paar uit twee aanzienlijke boerenfamilies is het geheele dorp met vlaggen versierd. Op de schuur van de ouderlijke woning der bruid, waar de bruiloft zal zijn, wapperen twee vlaggen, ééne op iedere uiterste punt van het dak.

Verder ziet men er een op vele boerenschuren in den omtrek, ook op de molens in de nabijheid, op de schepen in de dorpsvaart, en in het dorp is bijna geen huis waaruit geen vlag is gestoken. Nagenoeg alle bewoners, handwerkslieden zoowel als neringdoenden, hebben belang bij of stellen belang in hen, die heden gaan feestvieren.

Het hoofddorp, waar het gemeentehuis staat, ligt op ruim een uur afstands, en van uit het huis waar de bruiloft zal zijn, behoeft men zijn eigen dorp niet te passeeren. De dorpelingen weten dan ook, dat de «trouwers» des voormiddags langs den kortsten weg naar het gemeentehuis zijn gereden, maar op de terugreis hoopt men den stoet te zien. Een aantal kinderen staat aan het einde van het dorp op den uitkijk om, zoodra in de verte rijtuigen naderen, door geroep de nieuwsgierigen te waarschuwen. Het duurt dan ook niet lang of het geschreeuw van «de trouwers komen er aan!» lokt allen naar buiten en in een oogenblik zijn er honderden menschen op de been.

De optocht komt het dorp inrijden. In de vóórrijdende kapsjees zitten bruidegom en bruid. Het glanzend zwarte paard heeft rozen aan het hoofdstel en op den staart een strik van oranjelint, doorvlochten met de nationale kleuren. Het jonge paar is geheel in het zwart gekleed. De gezonde frissche gelaatskleur der bruid, hare witte kanten floddermuts en halskraagje steken daar gunstiger bij af dan het gebruinde gelaat en de door de zon gebleekte haarpuntjes van den bruidegom, die misschien wel heden voor 't eerst van zijn leven een fijnen cylinderhoed draagt en ook een wit voorhemd met zwarte das. In de andere rijtuigen zitten de ouders en verdere familie, met eenige andere gasten, die als eerbewijs den rit hebben medegemaakt. De achterste twee wagens zijn gevuld met jongelieden van beiderlei kunne, broeders, zusters, neven, nichten, vrienden en vriendinnen van bruidegom en bruid. Dezen zijn reeds tamelijk luidruchtig; langs den weg hebben zij vroolijk gezongen bij de muziek van een harmonica, door een hunner bespeeld.

Met nog een kwartiertje rijdens kan men zijn waar men wezen moet, maar bij de voornaamste dorpsherberg houdt de trein toch stil en allen moeten even uitstappen. De nieuwsgierige dorpsmenigte verzamelt zich om de rijtuigen. Eenige kinderen zijn voorzien van loovertjes, dit zijn fijne knipsels of snippers gekleurd- en goud- en zilverpapier. Terwijl het jonge paar van de sjees stapt wordt de bruid met deze loovertjes bestrooid zoo overvloedig dat de bruidegom er ook een deel van krijgt. Hij gevoelt zich hierdoor

vereerd, tast in den zak en strooit centen. Intusschen zijn er in de nabijheid eenige geweer- en pistoolschoten gelost. De bruidegom verzoekt den kastelein te onderzoeken wie dit hebben gedaan en dan die mannen te trakteeren. — Terwijl de kinderen hun best doen met op den grond te grijpen en te rapen, met over elkander te buitelen, elkander af te stooten, ja te worstelen op vechten af, om ieder voor zich zoovele centen te bemachtigen als slechts mogelijk is, gaat het bruiloftgezelschap even de herberg binnen, niet omdat men behoefte gevoelt iets te gebruiken, maar om den kastelein eene eer aan te doen, op welke men weet dat hij prijs stelt, en om zich aan de dorpelingen te vertoonen. Men rijdt verder onder het gejubel der menigte, en nogmaals worden saluutschoten gelost.

In die groote mooie boerenplaats, daar ginds aan den grindweg, de ouderlijke woning der bruid, zal de bruiloft worden gehouden. Daar aangekomen, gebruikt het gezelschap in haast een koud maal, hoofdzakelijk bestaande in wittebrood, vleesch, ham en een kop koffie. Ieder begrijpt hierbij dat het zaak is zich behoorlijk te bedienen, omdat men op de bruiloft nog veel zal moeten drinken, eer er weêr aan eten kan worden gedacht.

Voor de genoodigden onder de dorpelingen en de in den omtrek wonende boeren komt nu de tijd om zich op weg te begeven, namelijk voor de getrouwde lui. Er is ook jongvolk genoodigd, maar dit komt later. Het eerste gezelschap wordt ontvangen in de mooiste der beide groote voorkamers in het nieuwerwetsche boerenhuis. Bruidegom en bruid hebben daar de eereplaats reeds ingenomen, zij aan de rechterhand van hem, in het midden achter de lange aangerichte tafel, onder de bruiloftskroon, zijnde een hoepel omwonden met groen, bloemen en gekleurde en vergulde papierfranjes, en hangende aan vier eveneens versierde koorden. Naast hen zitten de wederzijdsche ouders, de vaders aan de zijde des bruidegoms, de moeders aan die der bruid, en hieraan volgen de verdere familiebetrekkingen. Ook dominé en zijne wederhelft, wanneer deze tot de gasten behooren, wat meestal het geval is, ontvangen plaats aan de hoofdtafel, eene eer die ook wel aan meester en zijne vrouw te beurt valt. De overige gasten plaatsen zich meer achteraf. Zijn er ongetrouwde zusters, hetzij van bruid of bruidegom, dan dragen zij voor heden den titel van bruidszusters en zijn verplicht aan tafel de *honneurs* waar te nemen, bestaande in theeschenken enz. Dit oude gebruik wordt echter reeds sedert vele jaren niet meer nauw-

keurig in acht genomen; ongetrouwde vriendinnen der bruid verrichten thans veelal dit werk. Men had vroeger ook bruidegomsbroeders, op wie, tijdens de bruiloft, eveneens eenige verplichtingen rustten.

Met thee wordt de rij der genietingen geopend. De mannen rooken uit lange pijpen en de nieuwe jonge echtgenoot is verplicht de *breggemans-piip*, bruidegomspijp, te gebruiken, die de bruidszusters hem hebben geschonken. Dit is nog in gebruik. 't Is eene goudsche pijp, langer dan gewoon, waarop verheven werk is gevormd, meestal bestaande in het met bloem- en looverwerk omslingerde fabrieksmerk van den pijpenbakker. De steel dier pijp is voor deze gelegenheid omvlochten met kunstbloempjes en papieren franjes en op den kop prijkt een zilveren dop, meest altijd in den vorm van een helmet, aan een zilveren kettinkje. Alles heel fraai, maar voor het gebruik is zoo'n feestpijp tamelijk lastig; meestal gevoelt een bruidegom zich er niet meê op zijn gemak, waardoor hij gevaar loopt met zijn stijf ornament er ietwat automaatachtig uit te zien. Het is dan ook meest maar voor den vorm dat er één of tweemaal uit wordt gerookt. Veelal wordt de pijp spoedig nedergelegd, want ook een boerenzoon onzer dagen rookt liever sigaren. Er wordt echter wel zorg gedragen dat de pijp niet breekt, want zij moet bewaard blijven als een aandenken aan den trouwdag. In Dantumadeel en elders ziet men in vele huishoudingen aan den wand in de mooiste kamer een lang smal bruinhouten kastje met een glazen deurtje er voor; hierin staat de versierde bruidegomspijp, waaruit het hoofd des gezins op zijn trouwdag heeft gerookt, te pronk. Het kastje, eigenlijk niets anders dan een hangende pijpelade, is daarvoor afzonderlijk gemaakt.

Is het gezelschap wat stemmig uitgevallen of gevoelen de meesten zich niet vrij genoeg om hardop te spreken, dan kan zoo'n bruiloft gedurende de thee wel eens iets begrafenisachtigs hebben.

Is het theedrinken gedaan, dan begeeft het gezelschap zich naar buiten om het huis en den tuin in oogenschouw te nemen. De mannen gaan ook het vee bekijken, dat bij dergelijke gelegenheden altijd in de onmiddellijke nabijheid van het huis graast. Daar wordt vooraf voor gezorgd, want een rechte friesche boer is trotsch op zijn fraai en degelijk rundvee. Intusschen vinden de bedienden daar binnen gelegenheid om het tooneel te veranderen voor het tweede bedrijf. Het gezelschap wandelt bij groepjes rond en komt na verloop van eenigen tijd weêr naar binnen. Nu dagen ook de

ongetrouwde gasten op, jongelingen en meisjes, allen in de uiterste pronk. Vroeger werd dit volkje, althans in sommige streken, wel bij paren genoodigd. Ieder jongeling moest dan het hem toegedachte meisje van haar huis afhalen en nam bij de komst der bruiloft dadelijk naast haar aan de tafel plaats. In sommige Woudstreken schijnt het gebruik te hebben bestaan, dat de meisjes ieder voor zich een jongman ter bruiloft noodigden. Zij moesten dan door de jongmans worden afgehaald, maar zorgden, vooraf niet in den pronk te zijn om zoo de eer aan zich te houden, ingeval de vrijer niet verkoos ter bruiloft te komen met haar, die hem genoodigd had.

Het jongvolk wordt geplaatst in eene andere kamer, die wel wat minder deftig, maar even ruim en zindelijk is als het hoofdvertrek. De jongens en meisjes onder elkaâr, afgescheiden van de getrouwde lui, zijn daar best in hun schik. Maar wie zijn die twee mannen, die daar nog achteraan komen, als alle gasten reeds geplaatst zijn? Zij schijnen niet tot den gegoeden stand te behooren, hoewel zij blijkbaar hun zondagspak aanhebben. Ieder hunner draagt in een groen omhulsel eene viool onder den arm; zij zijn speellui en ontboden om voor een goed loon de bruiloftsvreugde te helpen verhoogen.

In beide met gasten gevulde kamers zijn de tafels gelijk gedekt. Waarmeê? Op iedere tafel prijkt een helderblanke zilveren brandewijnskop gevuld met dikke gesuikerde rozijnen en een zware zilveren lepel er boven op. Kristallen karaffen gevuld met brandewijn staan er bij in gezelschap van den vollen suikerpot en een groote kom met geweekte rozijnen. Verder ziet men op presenteerbladen krakelingen en in stukken gesneden koek, ook stukjes confituur- of amandeltaart.

Reeds vele dagen vooraf heeft men groote kruiken vol eerste soort rozijnen in brandewijn te weeken gezet, na ze vooraf even in water te hebben gekookt. Later moet er meèr brandewijn op (hier is geen bepaalde maat van) en wordt er ook suiker bij gedaan, telkens wanneer men den kop opnieuw vult. Ieder die gedurende den tijd toen de jongelui onder de geboden stonden aan het ouderlijk huis der bruid kwam, werd getrakteerd, onverschillig wie hij was, heer of boer, arbeider of dienstbode, veehandelaar, marskramer of koedrijver. Men moest dan de bruid of het jonge paar geluk wenschen met drie lepelvollen, zooals men 't noemt. De Hindeloopers zeggen: *trae sûpen*, drie zoopen of dronken. — De zilveren brandewijnskop, een ovale, geheel met drijfwerk versierde kop ter inhoudsgrootte

van nagenoeg een halven liter, stond hiervoor altijd goed voorzien gereed, met den lepel er in. Ieder drinker gebruikt denzelfden lepel, ook bij het ronddrinken onder feestgenooten. Die lepel is dikwijls sierlijk bewerkt, en is het de geboortelepel der bruid, gelijk meest altijd, dan zijn de naam en de dagteekening harer geboorte langs den rand der achterzijde van het lepelblad gegraveerd.

Weldra gaan onder de op nieuw aangezeten bruiloftsgasten de koppen rond met den geliefkoosden frieschen feestdrank, meestal schertsend «brandewijn met boerenjongens» genoemd, ook wel brandewijn met boonen. Het is eene lepelkost evenals brij; van beide zegt men dan ook: «Het is eten en drinken tegelijk.» En nu is de tijd voor het gelukwenschen daar. Ver de meeste gasten maken zich er kort af, eenvoudig met de stereotype woorden: «Jongelui, ik wens jimme veel geluk met jimme huwelijk,» (gedurende den tijd der ondertrouw luidt het: «met jimme voornemens») die telkens door de jongelui met «dankje!» worden beantwoord. Maar van dominé en meester en enkele anderen, waar een «schrandere kop» op zit, verwacht men meer. Dominé is in den regel de man voor eene meer ernstige toespraak en meester voor een gedicht. Deze laatste verwachting wordt echter wel eens teleurgesteld, terwijl een ander, van wien men 't niet verwacht had, soms met een vers voor den dag schiet. De toespraak van dominé wordt afgewacht; dan komt al spoedig het voorstel om eens te zingen. Het lied waarmede ook thans nog wel, maar vroeger meer algemeen, de zang geopend werd, was psalm 133, vers 3:

Waar liefde woont gebiedt de Heer den zegen.

Voorheen, en misschien nog wel hier en daar, behoorde psalm 128 er ook bij. Hierop had men voor gezellige kringen eene «zangswijze», zooals men 't noemde. Ook psalm 100 zong men op zangswijze en wel op dezelfde die men had op: «Al is ons prinsje nog zoo klein» en later op: «Die in Januari geboren is.» Men zong dan aldus:

Juich, aarde! juich alom den Heer! ut ré. Dien God met blijdschap, geef Hem eer! ut ré.
Kom nader voor zijn aangezicht; Zing Hem een vroolijk lofgedicht.
Ut ré mi fa sol la.

Verder werd op eene bruiloft niet zelden ook het lied van Hazeu aangeheven:

Gevoel, o mensch, wat waarde God u geeft.

Het jongvolk in de andere kamer houdt van wat vroolijker liedjes; om het echter ook een beetje bedaard aan te leggen begint

men daar met: «Gij komt, o stille avond!» Dan volgen «Kolijn een brave boerenzoon,» — «Wat wordt het laat, de klok slaat acht» en nog een paar dergelijke, om daarna te komen tot meer levendige en dartele.

Onder de meer bejaarden schuilen ook snaken en als deze los geraken, beginnen ze liedjes uit de oude doos op te halen, zooals:

Ik ben er die groene langstraatjes Zoo dikmaals ten ende gegaan,
Dat ik mijn zoetliefje moest laten. Dat hebbe mijn vrienden gedaan. enz.

En dan:

Ik voer lest over de zee, ga je meê, Ik voer lest over de zee,
Al met zoo'n houten lepeltje, Lepeltje, lepeltje jop jop jop.
De stal [steel] brak mids aan twee. enz.

Het zingen wordt afgewisseld door het voorlezen van een vers, aan de jonggetrouwden, soms ook aan de ouders gericht, of het voordragen van eene aardigheid. De kop met brandewijn en rozijnen gaat ondertusschen gestadig rond onder het gebruik van koek of ander zoet gebak. De gesprekken zijn levendig en luidruchtig geworden; vrouwen zoowel als mannen geven zich over aan ongedwongen vroolijkheid. De getrouwden hebben 't niet eens vernomen dat het jongvolk is vertrokken naar den dorschvloer in de schuur. Ook hier is het zoo zindelijk en net dat niemand gevaar loopt met stof, kaf of stroo, veel minder met erger vuil in aanraking te komen. Hier is verlichting aangebracht met hangende lantaarnen. De twee muzikanten heeft men, ieder op een stoel, op een voederkist doen plaats nemen, en het dansen van *schotsedrie* gaat lustig aan den gang. Het kunsttalent der violisten bepaalt zich hoofdzakelijk tot «kris, kras, tralala,» maar men kan er op dansen — springen zoo ge wilt — en dit is voldoende. Men heeft niet vergeten ook den brandewijn met rozijnen naar de schuur over te brengen. Men dient nu en dan weêr een hapje te nemen, men houdt immers niet alle dagen bruiloft; en de muzikanten moeten ook harst op de snaren houden. Er wordt wel gezorgd dat zij rijkelijk hun deel krijgen van den feestdrank. Voor verliefde paartjes, die zich wel eens willen verwijderen, zijn in de groote niet zeer helder verlichte schuur schaduwrijke plekjes genoeg te vinden en onder het drukke rumoer wordt het niet opgemerkt als er soms even een paar verdwijnt. Het zou mij niets verwonderen of er komen uit deze bruiloft weêr andere voort.

Het gezelschap der getrouwden heeft nauwelijks begrepen wat er in de schuur gaande is, of de meerderheid neemt het besluit

daar een kijkje te nemen. Enkele ouden van dagen, die niet veel meer met al die gekheden ophebben, blijven zitten. Maar nu wordt het daar in de schuur eerst een leventje. Onder de getrouwden zijn er ook, die nog wel eens gaarne « vijf deuntjes » willen schotsen. De jonggetrouwden nemen al dadelijk deel aan den dans. En ook zij, die daar werkelijk geen plan op hadden, worden door anderen gedwongen en gedrongen om meê te doen onder luidruchtig gepraat en gelach. Zelfs de *govert* komt aan den gang. De govert is een rondedans. Een persoon wordt, in weêrwil van zijn tegenspartelen, door het vrouwelijk personeel met vereenigde krachten genoodzaakt om in het midden te staan. Om hem heen beweegt zich de door hand aan hand gesloten kring, die tevens een bonte regel is, in het rond onder het zingen van:

Hier hew wij de Govert Van dezen dezen dans.
Ik zeg je, lieve Govert, Steek uit je rechterhand.

De Govert kiest uit den kring iemand van het schoone geslacht, die hij bij zich in het midden haalt. Het zingen gaat zijn gang:

Is dat jou liefste Janneke? Vlak voor haar rooden mond.
Is dat jou hoogste goed? Den eene moet gij kiezen,
Ik wensch dat gij het meisje Den ander weêr verliezen
Geen overspel en doet, Al naar jou eigen zin:
Kom geef haar dan een kusje Dou er út en ik er in.

Die er 't eerst inkwam gaat er nu uit en neemt plaats in den kring. Hetzelfde liedje wordt herhaald en dezelfde handeling volgt. Het meisje moet zich een vrijer kiezen en na eenige oogenblikken hem weêr verlaten. Het staat hem vrij weêr een ander meisje te kiezen. Dit kan worden herhaald zoolang men er plezier in heeft en het steekt daarbij niet zoo nauw als een handvol spelden. De getrouwden nemen er met de ongetrouwden deel aan, maar niet dan nadat zij hunne gewone bezadigdheid hebben afgelegd. Ook is dit iets wat slechts zelden wordt vertoond. Vroeger zeide men van zoo iets: « De molen gaat door de vang, » en ook: « Ze zijn van 't ketting. »

Eindelijk, als de opgewondenheid ten top gestegen is, wordt er een oude manshoed voor den dag gehaald en op den grond gezet. Vrouwen zoowel als mannen beproeven nu over dezen hoed te springen en ieder die dit onberispelijk doet, bewijst hiermede dat hij nog eenigszins nuchter is. Voor hoogbejaarde lieden geldt het als een bewijs dat zij nog vlug en levenslustig zijn. In het dagelijksch leven kan men zulke vroolijke oudjes soms hooren pochen:

«Ik ben nog zoo heel min niet, ik kan nog wel over den hoed als 't wezen moet.»

Intusschen zijn in de beide feestzalen de tafels beladen met stapels gesneden witte- en krentenbrood, boter, kaas, ham en rookvleesch. Ook is er koffie gezet. De gasten keeren nog eens naar hunne plaatsen terug en doen zich te goed aan de opgedischte spijs en drank, die zich na zooveel beweging heerlijk laat smaken. Na afloop hiervan ontdekt men dat het morgenlicht reeds is aangebroken; men neemt afscheid van de jonggetrouwden en hunne ouders, en zoo zakken de getrouwden zachtjes aan af naar hunne woningen. Maar het jongvolk — — gaat nog eens met vernieuwden moed aan den dans en scheidt niet voor des morgens zeven uur.

Indien gij eenige dagen later diezelfde getrouwde lieden in hun dagelijksch werk kondt zien, zoudt gij niet denken dat die doodbedaarde menschen zoo uitbundig konden feestvieren.

In vroegeren tijd kon bij welgestelde lieden een bruiloft zelfs niet in éénen dag afloopen. Men had dan op den dag van het trouwen de familiebetrekkingen; daarna de buren en bekenden. Voor het jongvolk had men een afzonderlijken dag, altijd na den trouwdag. De zoeteliefsparen hielden dan den daarop volgenden dag nog wel napret door een plezierrit met sjeezen. — «Vlaggebier» werd, en wordt nog wel geschonken. De «vlaggers» die de vlag uit hun huis hebben gestoken ter eer van het jonge paar, worden dan in eene herberg uitgenoodigd, thans echter niet op bier, maar op brandewijn met rozijnen of wat zij anders mogen verkiezen. — Ook de werklieden van den gastheer werden afzonderlijk onthaald, en ten slotte kwamen de arme menschen *to doukslikjen* = deuviklikken. Men stelle zich voor dat iemand met het aflikken van den deuvik van een vat, waarin lekker vocht is geweest, een zoeten mond kan hebben. De werkelijkheid was, dat de armen zich mochten vergasten aan het overschot der spijzen en dranken.

Op den avond van de bruiloft, als deze in vollen gang was, werd ook geschoten, en die gewoonte is nog niet geheel in onbruik. Maar in vroegeren tijd werden de glazen in den voorgevel van het huis stuk geschoten en wie geen geweer had hielp mede door het werpen met steenen. En dit was geene beleediging, integendeel, de vader der bruid achtte zich vereerd als hij werd beschouwd voor iemand wien het bij zulk eene heuchelijke gelegenheid op de kosten van eenige glasruiten niet aankwam. Nog in het begin dezer eeuw,

toen dat glasschieten reeds sinds lang in onbruik was, zeide men wel van iemand, die knappe dochters in huis had, waarom dikwijls vrijers kwamen: «Die zullen hem wat aan glazen kosten.» — Van een mooie rijke boerendochter zeide men nog in mijne jeugd: «*Dêr scille blauwe hynsders om deajage wirde,*» daar zullen blauwe paarden (appelschimmels) om doodgereden worden. Boerenzoons met kostbare fraaie paarden voor hunne sjeezen, zouden van ver en nabij op haar los komen.

Ofschoon het eten van wittebrood vroeger bij de plattelandsbewoners geen dagelijksch gebruik was, maakten de eerste weken na het huwelijk hierop eene uitzondering, omdat men dan nog iets had overgehouden van de bruiloft. Vandaar dat de Friezen de eerste vier weken na den trouwdag de *bôllemoanne*, wittebroodsmaand noemden; ook de *wiggewiken*, weggeweken, wittebroodsweken.

Bij de geboorte.

Eene geëxamineerde vroedvrouw, vroeger op het platteland eene zeldzaamheid, heet thans bij het landvolk *froedfrou*. Dit is de friesche uitspraak van het hollandsche woord. Voorheen had men in een dorp, vooral als er geen geneesheer woonde, wel zulk eene vrouw die niet geëxamineerd was en deze heette dan *goedfrou*. Maar dit was haar zondagsnaam, de dagelijksche naam in de volkstaal was *hoarnwiif* = hoornwijf, die echter in haar bijzijn zelden genoemd werd. Ik heb in mijne jeugd zulk een hoornwijf nog gekend; zij deed toen alleen dienst als de dokter, die uit een naburig dorp moest komen, niet tijdig aanwezig was. In vele dorpen worden ook de naaste buurvrouwen verzocht om tegenwoordig te zijn en zoo noodig de behulpzame hand te bieden bij de aankomst van een nieuwen wereldburger. Dit neemt niet weg dat de baker, als de zaak is afgeloopen, daarvan kennis moet geven niet alleen aan de goede kennissen, maar ook aan die en de verdere buren. Lieden van eenige beteekenis, zooals de predikant, de kerkvoogd en dergelijke, laten aan alle gezinnen in het dorp mondeling kennis geven.

Er is eene vaste bepaling van wie bij zulke gelegenheden tot iemands buren worden gerekend. Het zijn de bewoners der naastbij staande huizen tot op zekeren afstand aan weêrskanten; verschil van stand komt hierbij niet in aanmerking. De onderlinge verplichtingen der buren, die van ouds geregeld worden volgens eene onbeschrevene maar vaste wet, bepalen zich tot het bieden van bijstand,

hetzij gezamenlijk of beurtelings, bij geboorten, ziekten en ongemakken, sterfgevallen en begrafenissen. Hoogbejaarden, vrouwen in gezegende omstandigheden, en bij sterfgevallen ook weduwen, zijn van deze verplichtingen ontslagen. Eene oude vrijster, die een eigen huishouden heeft, komt bij eene bevalling niet in aanmerking, wel eene vrouw die nooit moeder is geweest. Bij zulk eene gelegenheid is het zeker niet raadzaam een te groot gezelschap in huis te halen; men bepaalt zich dan ook tot de naaste buurvrouwen, maar dit kan tengevolge hebben dat eene vrouw, die men heeft laten blijven, zich niet weinig beleedigd acht. Hiervan is echter nooit gehoord als 't er om te doen was bij een zieke te waken of hulp te bieden. Dan zoekt men liever naar reden tot vrijstelling. Een «woudreis» (bevalling) bij te wonen schijnt eene liefhebberij der vrouwen te zijn.

Is er bij een burger of boer eene kraamvrouw in huis en verneemt men dat moeder en kind wel varen, dan vragen al spoedig de vrouwen elkander: «Zou er ook kraamvisite worden gegeven?» Armen en geringen hunkeren naar zulk eene smulpartij als een paling naar den dauw. Nu, de buurvrouwen worden meestal genoodigd, ook bij menschen die er overigens niet veel werk van maken. Maar burgers en boeren die 't goed kunnen betalen hebben gemeenlijk meer dan éénen dag kraamvisite.

De echtfriesche naam voor zulk eene bijeenkomst is *wivedei* = vrouwendag, en hier en daar nog in gebruik. Men plagt de vrouwen, als zij op visite gingen, ook witkoppen te noemen. Vroeger was het algemeen en thans is het nog hier en daar, vooral in de Woudstreken, gewoonte, dat de vrouwen op het platteland niet dan bij bijzondere gelegenheden de floddermuts over het oorijzer droegen. Zag men net opgeschikte vrouwen met de floddermuts getooid naar eene kraamvisite gaan, dan zei men: «Er schijnt iets aan de hand te zijn, er komen witkoppen voor den dag.» Bij zekeren rondedans, vrij gelijk aan de *govert*, zingt men ook: «Hier hê wy in witkop» enz.; er wordt dan een meisje bedoeld. Te Holwerd, als men een vrouw of meisje, van wie men 't niet gewoon is, met de floddermuts op ziet, zegt men: «*Hja het de stippanne op*,» zij heeft de sauspan op.

De vrouw van een welgesteld dorpsburger is bevallen van een «jongen zoon.» Dit nieuws is aan velen opzettelijk bekend gemaakt en heeft zich verder door het geheele dorp en in den naasten omtrek verspreid. Weldra vindt men het ook op de «schotelbank» in de Leeuwarder Courant. De kraamvrouw en de kleine bevinden zich

in goeden welstand, ook dit weet men, en al spoedig komen er buurvrouwen, verwanten en goede kennissen *pop-* of *popkebisjên*, ook *kreamfrouforsiikjen* genoemd. [1]) Getrouwde vrouwen, die, als zelf moeder zijnde, ervaring hebben opgedaan, vragen naar alles en nog wat, geven raad en daad en wenschen te vernemen met welke verkwikkende spijs of drank zij de kraamvrouw kunnen dienen. — Een kraamkind is *in lytse pop*, groningerlandsch *lutje potje*, klein kindje. Ook volwassen meisjes en kinderen van buren, familie en kennissen komen *popbisjên*. Eerstgenoemden krijgen evenals de vrouwen *in poppeslok*, brandewijn met rozijnen; kinderen worden onthaald op *in poppebak*, gesuikerde beschuit, en men vertelt hun dat de *lytse pop* zulke *bakken* heeft meêgebracht. — *Bak*, verkorting van *twiebak*, tweebak, beschuit.

Omdat het met moeder en kind zoo naar wensch gaat, besluit men om maar spoedig over te gaan tot het houden van kraamvisites. En maar weinige dagen later is op zekeren namiddag de mooiste kamer in het huis ingericht voor de ontvangst van een gezelschap genoodigde vrouwen. Bij een lange tafel, waaromheen tien of twaalf stoelen staan, zit de kraamvrouw gekleed in haar zondagsgewaad met oorijzer en floddermuts zoo 't behoort. Op de tafel staan twee theeserviezen met toebehooren; bij de tafel, naast de stoel bestemd voor de baker, tegenover de kraamvrouw, staat een theestoof, waarin een komfoor met vuur, waarop een ketel met water, die zacht en niet onaardig zingende de dingen afwacht die komen zullen. De baker beweegt zich in de kamer om van allerlei te beredderen en kommandeert de meid, die meest buiten de kamer haar werk heeft, als een officier zijn oppasser. In een hoek der kamer staat de wieg met een fraai groen kleed er over, waaronder de zuigeling rust. Eenige minuten vroeger is het kind door de baker bijzonder fraai aangekleed, omdat het in den loop des avonds, als koning van het feest, zich aan de vrouwen zal moeten vertoonen of liever laten vertoonen. Het speldekussen, bij dat aankleeden gebruikt, ligt nog op de tafel. Dit voorwerp, behoorende tot den inboedel der luiermand, die eenige weken voor de bevalling reeds in gereedheid was gebracht, verdient eenige oogenblikken onze aandacht. De baker heeft gezorgd de versiering, die er op is aangebracht, ongeschonden te bewaren. Zij is gemaakt van spelden tot de koppen toe in het

---

[1]) *Forsiikjen* beteekent zoowel bezoeken als verzoeken. *Besiikjen* (letterl. bezoeken) is beproeven iets te doen. Zie hiervoor bl. 109.

kussentje gestoken. De gezamenlijke speldenkoppen vormen in het midden de figuur van een hart en ter weerszijde daarvan de letters B T, zijnde 't geheel omsloten door een randje, alles van speldenkoppen. De letters beteekenen Baukje, Tjeerd, de namen der echtgenooten. Maar waarom niet T B, Tjeerd, Baukje? Men heeft hier denzelfden regel gevolgd die in acht wordt genomen bij het naaien van naamletters op bedlinnen van gehuwden. Stond er T B, zoo redeneerde men, dan zou men kunnen lezen: Tjeerd Baukjes, maar dit heeft geen goeden klank; B T, Baukje Tjeerds, klinkt beter. Ten tijde toen vele menschen geen familienaam hadden, schreef een Fries zijn naam met des vaders naam er achter, en dit is nog zeer algemeen hoewel men nu de «van» er bijzet. Pier Bouwes beteekent dus van ouds Pier de zoon van Bouwe. In de spreektaal ging men soms nog verder en noemde iemand bv. Jan Cornelis Femmesz. Dit laatste was geen «van», neen, men bedoelde Jan, de zoon van Cornelis, die een zoon was van Femme. Ik heb in mijne jeugd een man gekend, die door de dorpelingen meest altijd Pieter Klaas Sipkes werd genoemd, hoewel zijn «van» Bouma was. Hij was een zoon van Klaas Sipkes, zijn grootvader had Sipke geheeten.

De versiering van het kraamspeldenkussen is niet altijd gelijk. Zij bestaat ook wel in eene figuur die een kraamkindje moet verbeelden. Maar deze manier behoort meest in de steden tehuis; landlieden hebben altijd veel van naamletters gehouden.

Twaalf buurvrouwen zijn genoodigd en op den bepaalden tijd komen ze opdagen bij twee- drie- en viertallen kort na elkander. De meesten hebben een kraamgeschenk meêgebracht, de een een langwerpig krentenbrood, de ander een pijpkaneelbolle, een wittebrood zonder krenten, dat geel ziet, omdat er behalve fijn gehakte oranjesnippers veel kaneel in is gebakken. De smidsvrouw, die vroeger voor keukenmeid bij de rijkelui heeft gediend, brengt een door haar zelf gebakken tulband, de vrouw van den schoolmeester een mooie honigkoek, waarop een opschrift in gegoten witte suiker. De melkboerin komt aandragen met een paar pond boter en een flesch schapenmelk, eene winkeliersvrouw met een pond beste blauwe rozijnen en eene andere, die in manufacturen doet, met een lapje stof voor een kleedje voor den jonggeborene. Vrouwen, die iets voornamer zijn en 't goed kunnen betalen, hebben bij den bakker een puik lekkeren tulband doen bakken en vóór de kraamvisite door de meid laten bezorgen. Vrouwen van den behoeftigen stand

brengen niets; bij de uitnoodiging heeft de baker haar uit naam der kraamvrouw doen weten dat van haar geene geschenken werden verlangd. Hierbij had men omzichtigheid in acht te nemen; eene vrouw toch, die niet onder de «arme menschen» gerekend wil worden, zou zich door zulk een wenk beleedigd achten.

De geschenken worden aan de kraamvrouw zelve aangeboden. Zij heeft handen vol werk om alles in ontvang te nemen, maar de baker staat gereed om haar van den overvloed te ontlasten en dezen op eene veilige plaats te brengen.

De thee, vooraf reeds gezet, kan dadelijk worden geschonken en weldra gaat uit veertien kopjes (de baker meêgeteld) een geurige walmwolk op. De thee, verzoet door een dik wit kandijklontje, drinkt men liefst zoo heet mogelijk en wordt door blazen verkoeld als zij nog voor tong en lippen onuitstaanbaar wordt bevonden. Al bestaat er tusschen het fijn gekletter der theekopjes en het geluid van zoovele verschillende vrouwenstemmen juist geen harmonie, onder de aanwezigen heerscht toch volkomen vrede, en op ieders gelaat staat te lezen dat men genoegen smaakt. Dat er veel wordt gepraat, ook ten nadeele van anderen, wie zou daaraan twijfelen?

Na verloop van drie uren ongeveer is men met theedrinken opgehouden. Men denke niet dat de vrouwen het in al dien tijd met één klontje hebben kunnen doen. Op aanmoediging der gastvrouw hebben ze zich minstens tweemaal van zoet bediend. Wenscht men eindelijk niet meer te drinken, dan neemt men het nog overgebleven gedeelte van het klontje in den mond en legt het kopje op zijde of geheel omgekeerd in het schoteltje.

Nu is het de tijd om eens een luchtje te scheppen. De vrouwen verwijderen zich, de kraamvrouw houdt zich voorzichtigheidshalve binnen de kamer en de baker maakt van deze gelegenheid gebruik om, geholpen door de meid, het tooneel te veranderen.

Bij hare terugkomst vinden de vrouwen in de plaats van het theegoed, de tafel bezet met twee kristallen karaffen vol brandewijn, daartusschen een dergelijken suikerpot, boordevol met witte strooisuiker, d. i. geraspte melissuiker, en daarnaast een groote kom boordevol met geweekte rozijnen. Dezen zijn nu niet met brandewijn gedrenkt, maar eenvoudig een weinig gekookt. Twee zilveren koppen met gesuikerde brandewijn en rozijnen staan reeds gereed, ieder met een zilveren lepel er in. De jonggeborene, die nog altijd had geslapen, vindt men thans op den schoot der moeder. En nu

schijnt er aan ontboezemingen van bewondering geen eind te zullen komen. «Wat een voorlijk (voordeelig) kind!» — «Wat een prachtige jongen!» — «Wat ziet hij er kostelijk uit,» enz. — Zoodra allen weêr hebben plaats genomen worden de koppen met brandewijn rondgegeven, één door de kraamvrouw en een door de baker, ieder voor de helft van het gezelschap, want zij mogen niet tegen de zon om rondgaan. Vóór de eerste dronk den mond ingaat is het regel dat men zegt: «Frou Landstra, «Baukje» of «Frou,» al naar men zich voornaam, gemeenzaam of onderdanig tegenover de vrouw gevoelt, — «ik wensch je veel geluk met den jongen zoon.» — En terwijl hierop de vrouw heel stemmig «dankje» zegt, ledigt de wenscheres den lepel tusschen de lippen. Men is van deze formaliteit in eens voor goed af en spreekt vervolgens weêr wat de geest te spreken geeft. Na verloop van een poosje worden de koppen op nieuw gevuld en rondgegeven en op deze manier kan er in twee, drie uren heel wat van dezen kost worden gebruikt.

Dit drinken uit een gemeenschappelijken kop of beker noemt men omproeven en ook ombrengen = rondbrengen. — Ondertusschen moet ook de jonggeborene door alle vrouwen, de een na de andere, in handen worden genomen. Hierbij wordt de vraag geopperd, bij wie der aanwezigen men misschien het eerst na heden op kraamvisite zal moeten komen? En zij, die naar 't algemeen gevoelen daarvoor de aangewezene is, heeft veel plagerij te verduren.

Tegen den tijd dat aan het rondgaan der koppen een einde zal komen, verwijdert zich de baker om in een aangrenzend vertrek toebereidselen te maken voor het opdienen van brood en ander gebak. En terwijl het gesprek der aanzittende vrouwen weêr recht levendig, ja zelfs zeer vroolijk en luidruchtig is geworden, komt de baker binnen met een gezicht zoo onvriendelijk dat het ieders aandacht trekt. «Kijkt eens!» zegt ze, «schandelijker heb ik 't in lang niet gezien,» terwijl ze een krentenbrood, een der kraamgeschenken, vertoont, waarvan ze eene snede heeft afgenomen. Ieder ziet nu dat het een lange turf is, omhuld met een niet zeer dikke laag brood met krenten. De vrouw, die dit vreemdsoortige gebak als het door haar meêgebrachte geschenk herkent, wordt rood van verontwaardiging en zegt: «Daar ben ik zoo niet meê tevreden; geef maar hier! ik wil er meê naar den bakker.» — Eer men 't kan denken heeft zij de baker het ding afgenomen en snelt de deur uit. Een oogenblik zit men stom van verbazing, maar spoedig laten

zich weêr stemmen hooren en verneemt men dat niemand de driftig weggesnelde vrouw voor schuldig houdt. Men begrijpt echter van de zaak niets. Nu, het raadsel wordt spoedig opgelost. De vrouw komt terug met een ander krentenbrood en vertelt: «De knecht van den bakker had het turfgebak voor eigen rekening gereed gemaakt om het ten geschenke te zenden aan eene meid, die voor eenige dagen moeder was geworden. Niet veel langer dan een jaar geleden had dit meisje den bakkersknecht zeer onheusch afgewezen en hierover wilde hij zich thans wreken. En nu had de bakkersvrouw, die van de zaak niet afwist, een der twee voorhandene groote krentenbrooden afgegeven, en ongelukkig het verkeerde.» Dit was nu een dier ouderwetsche grappen, die voorheen heel fraai werden gevonden, hoewel niet dikwijls vertoond. De bakkersknecht was hier geheel alleen de uitvoerder, maar het gebeurde ook, dat eenige snaken voor gezamenlijke rekening zulk een gebak lieten gereed maken. Het was juist niet altijd een gevallen meisje, *dy in hoech-izer ôfriden hie*, zooals men in de volkstaal zegt, dat er meê begiftigd werd, men koos soms ook eene jonge getrouwde vrouw, die zich, nog vrijster zijnde, wel eens wat vreemd aangesteld of zich den haat van een of meer jonggezellen op den hals gehaald had.

De kraamvisite wordt besloten met het drinken van koffie, door bruine kandij verzoet, en het eten van witte en bonte bolle (witte- en krentenbrood), boffert (tulband), met boter, kaas, rookvleesch, ham of zoo iets. Deze spijzen zijn allen gesneden, ook allen tegelijk en wel in groote hoeveelheden op tafel gebracht. Ieder mag toetasten en kiezen naar hartelust. Maar eene gesuikerde beschuit (*sûkertwiebak*) moet altijd op eene kraamvisite het besluit zijn.

Wat nog in het begin dezer eeuw vrij algemeen was, maar thans nog slechts hier en daar voorkomt, is het gebruik van *poffen* op eene kraamvisite. Dit gebak, ook *kraamfrous-poffen* genoemd, bestaat hoofdzakelijk uit deeg van melk en tarwebloem. Iedere pof wordt gemaakt uit twee ronde platgedrukte stukken deeg, die op elkander worden geplakt met een hoopje ruwe suiker er tusschen. Deze smelt bij het bakken en hare zoetigheid doortrekt het geheele gebak, maar dit neemt niet weg, dat men, een pof doorsnijdende, er nog een hart van bruine zoete pap in vindt. De poffen worden, met niet te weinig boter, meest warm gegeten; de bakker moet daartoe weten wanneer ze gereed moeten zijn. — Op de Joure en omstreken zijn de poffen ook bij deftige lieden nog in gebruik, niet

alleen op de kraamvisites; maar zoodra men weet dat de kraamvrouw zich wel bevindt laat men haar warme poffen aan huis bezorgen.

Bestaat eene kraamvisite uit verspreid wonende boerenvrouwen, dan worden deze des avonds teruggehaald door hare mannen en ook dezen worden onthaald op de lekkernijen der ruimvoorziene tafel.

Aan plagerij en gekscheeren ontbreekt het veeltijds op zulk eene vrouwenbijeenkomst niet. Eene jonge vrouw, die twee, drie jaar of langer na haar huwelijk nog geen moeder is of staat te worden, of eene wier jongste kind reeds drie of meer jaren telt, raadt men als een heilzaam middel om dezen toestand te doen veranderen, het eten der plassen, de kapjes van het wittebrood, aan. In vroeger tijd, toen de zeden nog ruwer waren, bracht men, althans in het zuiden van Friesland, zulk eene vrouw met de «plasse» naar huis, zooals men het noemde. De geheele vrouwenschaar vergezelde dan die eene naar hare woning; daar werd de tehuisgebleven man uit het bed geklopt en als hij open deed ontving hij van de opgewonden vrouwen, die bij hem in huis drongen, eene vermaning die niet malsch was.

Op Schiermonnikoog werd vroeger kraamvisite gegeven onmiddellijk na de geboorte van het kind, misschien omdat de moeder dikwijls nog denzelfden dag uitging om haar werk te hervatten. Twee uren na de bevalling zaten de buurvrouwen reeds rondom de kraamvrouw vergaderd, ook in het holste van den nacht. — Voor eene behoeftige kraamvrouw ging daar eene vrouw langs de huizen der buren giften inzamelen in haar voorschoot.

In sommige streken heeft men ook *fammens-kreambisiten*, kraamvisites van volwassen meisjes, Volgens J. H. Halbertsma bestond vroeger de gewoonte dat men, als er een jongen ter wereld was gekomen, het kapje van de kaas sneed; dit werd in kleine stukjes verdeeld en ieder dezer bezet met negen kleine spelden. Zoo werden ze aan meisjes gegeven; zij aten de stukjes kaas op en droomden dan den eerstvolgenden nacht van hare aanstaande vrijers. Was het kraamkind een meisje, dan kwamen er jongens de stukjes kaas met spelden halen om een soortgelijk droomgezicht te krijgen.

Bij het afscheid geven de bezoeksters fooien aan de baker. Ook dit wordt van arme vrouwen niet verwacht of verlangd. — Onder de voorname burgers in de steden is het gewoonte, dat de kraamheer aan de baker bij het eerste aanbieden van het kind een fooi geeft. En dikwijls geeft of gaf de kraamvrouw op den negenden

dag aan den dokter hare gift voor de genoten hulp in een voor deze gelegenheid gehaakt of geknoopt beursje. Ook wel wordt die gift gebracht door de baker, vóór haar vertrek. Onder de kleine burgers bestaan deze gebruiken niet en bij de plattelandbewoners zijn zij onbekend.

Vroeger werd na voldoende herstelling eener kraamvrouw door de baker een bloemruiker op de beddedeken gelegd en de echtgenoot beschonk haar daarvoor met een geldstuk. Zag men de vrouw weêr te midden van haar gezin, dan zei men: «De ruiker ligt weêr op de deken.» Beleeft eene jonge vrouw dit voor de eerste maal, dan is zij «over het glazen bruggetje gegaan.»

Toen er op de grietenij- en stadhuizen nog geen registers van den burgerlijken stand werden aangehouden, — dat is vóór 1811 — was men gewoon, en het gebeurt nog wel, de geboorte van een kind, evenals ook het overlijden van een nauwen bloedverwant aan te teekenen op de witte schutbladen vóór en achter in den huisbijbel. Bezat men een Staten-bijbel, (hieronder verstaat men in de volkstaal nog altijd uitsluitend een ouderwetschen folio-bijbel), dan werd deze er bij voorkeur voor gebruikt. Zoo niet, dan koos men moeders kerkboek, een mediaan-octavo bijbel met twee zilveren haken of sloten, niet zelden ook met zilveren beslag om de hoeken en randen en ronde zilveren platen op het plat van den band, een en ander versierd met bijbelsche figuren in giet- of drijfwerk. — Viel er in vroegere dagen eene erfenis te verdeelen onder verre en soms twijfelachtige neven en nichten, dan waren zulke familiebijbels wel eens het eenige middel tot aanwijzing der deelgerechtigden.

Het geboortebinden.

Het gebruik om iemand op zijnen geboortedag te *binden* wordt thans nog alleen op kinderen toegepast en ook dit is niet meer algemeen. Het verjaardagvieren op de manier der lieden van den «beschaafden stand» komt meer en meer in de mode. Vroeger bond men ook volwassenen. Het verjaargeschenk werd vastgemaakt aan een stevig touw, soms wel aan eene ketting. Dan werd de jarige, eer hij 't kon vermoeden of beletten, door twee of drie personen aangepakt en met dat touw of met die ketting zóó op een stoel vastgesjord, dat hij zonder hulp niet kon los komen. Men zorgde daarbij dat hij het geschenk op den rechterarm kreeg. En dan werd van een der binders dit versje vernomen:

N. N. hoort!
Ik vernaam uw geboort
En uw geboortedag,
Toen uw moeder van u in 't kraambed lag;
Toen uw vader de boodschap bracht
Dat zijn vrouw bevallen is
Van een jonge sone/dochter frisch,
Die vandaag (20) jaar geworden is.
Ik kom u versieren
Met kransen en laurieren;
Ik bind u met hemelsch lof.
Uw dagen nemen immers of [af.]
Uw dagen zijn bij God bekend.
Ik wensch u een volzalig end.
Ik wensch u den vrede
En alle menschen mede.
Christus is de wijnstok
En wij zijn de ranken.
Geef ons koffie en koek
Dan zullen wij u bedanken.
Of een glaasje wijn,
Dan zullen wij vroolijk zijn.

Soms maakt men het wat korter aldus:

Heden is het uw geboortedag,
Toen uw moeder van u in 't kraambed lag.
Jezus is de wijnstok
En wij zijn de ranken;
Belief je ons wat te geven
Wij zullen u bedanken.
Geef ons dan een zoeten koek met brandewijn,
Dan zullen wij tezamen vroolijk zijn.

De regels in het eerste versje: «Ik kom u versieren Met kransen en laurieren; Ik bind u met hemelsch lof (loof),» doen ons denken dat er voorheen bloemenkransen en groene versierselen bij te pas kwamen. Maar op het Bildt luidt het:

Ik kom op uw geboortedag
En vraag of ik u binden mag.
Ik bind u met geen tak of krans,
Maar met een band van hemelglans. [blauw dus?]
Jezus is de wijnstok
En wij zijn de ranken.
Geef ons koffie en koek,
Dan zullen wij u bedanken.

Achtte men den verjaarde in staat om iets te kunnen geven, dan kwam hij niet los, vóór hij koffie en koek, brandewijn of zoo iets had toegezegd. Dat ook volwassen meisjes zulk eene behandeling moesten ondergaan, laat zich denken. Het binden geschiedde echter meest door vrouwelijk personeel, ook als men een jonggezel voor had. Ouders werden wel door hunne nog niet volwassen kinderen aan den stoel vastgebonden, maar dan natuurlijk op geen ruwe manier. Een kind bond men eenvoudig het geschenk op den arm vast; dit was het werk der moeder of van eene oudere zuster. Het geschenk was gewoonlijk een stuk koek, een fraaie doek of iets anders tot de kleeding of pronk behoorende. En dan zeide men niet: «Ik heb een doek enz. op mijn verjaardag gekregen,» maar: «Moeder heeft mij gebonden met een stuk koek» of een «doek.» Een «stuk koek met twee plassen» geldt altijd voor een uitstekend kindergeschenk, en geen wonder! het is een geheele koek aan beide einden (plassen) ongerept.

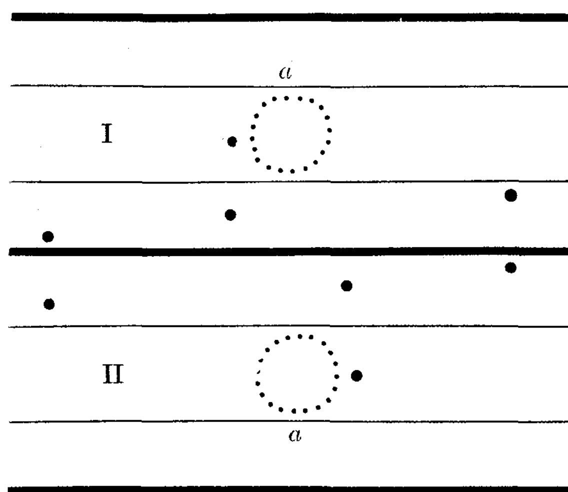
In gegoede families ontving ieder kind, hetzij kort na zijne geboorte of later op zijn verjaardag, een geboortelepel. Dit was een

zilveren eetlepel waarop de naam, het jaar en de datum der geboorte van het kind werden gegraveerd. Zulk een lepel werd meestal geschonken door een oom of tante, door de grootouders en ook wel door de ouders zelf. En het zijn deze geboortelepels die dienst doen bij het gebruik van brandewijn met rozijnen op een bruiloft of kraamvisite.

Kinderspelen.

«Uit de spelen der kinderen verneemt men de laatste zuchten van een stervend volksleven, dat voor eeuwen in kracht was,» heeft J. H. Halbertsma ergens gezegd. Vele, zoo niet de meeste kinderspelen die thans nog bestaan, maar ook al sterk aan het afslijten zijn, zijn in overouden tijd waarschijnlijk volksspelen geweest, waaraan bij sommige gelegenheden, ook wel op godsdienstige feesten, door volwassenen werd deelgenomen.

Een zeer eigenaardig jongensspel, dat voor jaren vooral in de streek van Veenwouden tot Drachten bij levenslustige knapen in den smaak viel, heette **pandjerooven** en moest worden gespeeld op een weiland, op deze wijze:

De dunne lijnen zijn de gruppels tusschen de akkers waarin een stuk land is afgedeeld, de dikke lijn in het midden is de grensscheiding tusschen het grondgebied der twee strijdende partijen. Bij den aanvang van het spel staan in ieder strijdperk een gelijk getal knapen, bv. 20, en even zoovele stokjes staan cirkelsgewijs in den grond gestoken in het midden van ieder perk. Deze stokjes heeten panden of pandjes. De jongens plaatsen zich in slagorde, verdeeld in groepjes, wier stand op de figuur is aangewezen door punten.

Het doel is elkander de panden te ontrooven, maar bij elken uit-

val mag door ieder slechts één worden gehaald. Dit geeft weldra een geloop en gedraaf over en weêr van belang, want ieder is er op uit iemand der tegenpartij, die de grensscheiding overschrijdt, te *tikken*. Gelukt dit dan is de getikte krijgsgevangen en verplicht zich te plaatsen achter den cirkel in het vijandelijk perk bij *a*, vanwaar hij zich niet mag verwijderen, tenzij hij verlost wordt. Ieder voor zich moet er dus op uit zijn een pand te rooven, een vijand te tikken en te zorgen zelf niet getikt te worden. Wie met een geroofd pand op eigen gebied terugkeert, plaatst dit bij of in den cirkel van eigen panden. Een krijgsgevangene kan de vrijheid terugerlangen als hij wordt getikt door een zijner partijgenooten, die zich daartoe ver op vijandelijk terrein moet wagen. Deze strijd kan niet eindigen zoolang niet alle panden van ééne partij zijn weggeroofd, iets wat moeielijk kan geschieden zoolang niet alle manschappen eener partij gevangen zijn genomen.

Het **rasket**-spel, thans niet meer algemeen bekend, werd gespeeld met een houten bordje, waaraan een handvat, en een kort stokje dat op den grond ligt. De knaap doet het bordje op het stokje en haalt het snel naar zich toe, waardoor het stokje een ronddraaiende beweging verkrijgt en op het bordje springt; hierop wordt het, eerst iets opgeheven zijnde, met geweld naar den op een afstand staanden knaap geslagen, die het met zijn bordje tracht op te vangen en terug te slaan.

Het geraas, veroorzaakt door het trekken van het bordje over het rollende stokje, schijnt aanleiding te hebben gegeven tot de benaming *rasket*.

Een soortgelijk spel is **roskepot en plank**, te Leeuwarden bekend. Ook hierbij gebruikt men een houten bordje van ongeveer 1 dM^2. met een handvat er aan; dit is de «plank». Verder de «keutel», een cylinder van $^3/_4$ dM. lengte en 3 cM. dikte. Vóór den aanvang van het spel trekt men een ring op den grond; deze is de «pot». De eigenaar van de plank speelt het eerst. Hij plaatst zich daartoe in den pot, werpt de keutel met de linkerhand omhoog en slaat haar met de plank weg, maar past op dat de keutel niet door de tegenpartij opgevangen wordt. Hierop wordt gevraagd: «Pot of plank?» — Is het antwoord «pot», dan wordt de plank in den ring gelegd en moet de op een afstand staande tegenpartij met de keutel werpen om de plank te treffen — als hij kan. Gelukt dit, dan is de speler af. — Luidt echter het antwoord «plank», dan tracht de tegen-

partij de keutel zoo dicht mogelijk bij den pot te werpen en de speler tracht dit te beletten door met de plank de keutel terug te slaan, als hij kan. Dit kan tot driemaal toe worden herhaald. Dan moet er echter pot gezegd worden en mist hij nu de plank dan mag de speler voortgaan. Nu wordt de achterzijde der plank met sterke drukking over de keutel getrokken, waardoor deze op de plank komt te liggen, en dan wordt weggeslagen. Dit geschiedt tot driemaal telkens op de plaats waar de keutel is terecht gekomen. Hierna wordt de afstand tot den kuil in voetlengten geschat. Blijkt de schatting te hoog te zijn dan is de speler af en het getal rekent niet meê, ook wanneer de keutel door de tegenpartij opgevangen wordt. Thans wordt de rand der plank op het achtereinde der keutel gedrukt om haar op de plank te doen springen. Ook dit wordt driemaal gedaan. Dan driemaal de keutel op de plank en dan driemaal de keutel onder den duim, waarna het spel op nieuw begint. — Mislukt een slag, dan is men af. Sommigen slaan, om het partij wat moeielijker te maken, de keutel eerst met de plank twee- of driemaal ongeveer drie dM. de hoogte in.

Het **tipelen** geschiedt met een kort stokje, dat in dezer voege op een steen wordt gelegd, dat men het, door met een langer stok er op te slaan, omhoog kan doen springen; dan geeft men 't met den zelfden stok een forschen slag, die het doet vliegen naar de tegenpartij. Deze moet het terugslaan als hij kan.

Het geschiedt ook nog op eene andere manier en wel met twee harde stokken, de een eens zoo lang als de andere. De kortste wordt over een in den grond gemaakt kuiltje gelegd en weggeslingerd met het eene einde van den langen stok. De tegenpartij tracht het vliegend stokje op te vangen, maar dit gelukt niet altijd. Is hij die het wegslaat bedreven in het spel, dan laat hij het laag langs den grond snellen of werpt het hoog in de lucht over het hoofd van de tegenpartij heen, al naar dat deze veraf of nabij hem staat. — Is de weggeslagen kleine stok niet opgevangen dan wordt de groote op den kuil gelegd en de tegenpartij tracht nu deze met de door hem opgeraapte kleine te treffen door er meê te werpen van het punt af waar het stokje neêrkwam. Treft hij den stok, dan is de speler af, zoo niet, dan kan deze het werk voortzetten. Hij vat nu den kleinen stok in het midden aan en slaat hem met den grooten weg. De tegenpartij raapt hem op en tracht hem zoo na mogelijk bij den kuil te werpen, terwijl de speler

met den grooten stok hem tracht terug te slaan. Mislukt dit en komt de kleine terecht op kleiner afstand van den kuil dan de lengte van den grooten, dan is de speler af. Slaat hij het stokje terug, dan moet hij den afstand tusschen dit en het kuiltje schatten in voetlengten. Blijkt bij meting zijne schatting te hoog te zijn, dan is hij af; anders kan hij overgaan tot de derde beweging. Deze bestaat hierin, dat de speler den korten stok bij een der uiteinden tusschen duim en vinger neemt, met de rechterhand, waarin hij ook den grooten stok houdt. Hij brengt op eens de hand snel omhoog, laat den kleinen stok los en slaat hem in het nedervallen met den grooten weg. — Bij de vierde beweging legt hij den kleinen stok op het midden van den arm, — bij de vijfde op de pols, bij de zesde op den duim, bij de zevende onder den duim en bij de achtste op het uiteinde van den grooten stok. Wegslaan is altijd het doel. De negende en laatste beweging, *de bolle* geheeten, is de moeielijkste. De kleine stok wordt zóó op een steen gelegd, dat hij door een slag met den grooten opspringt, zoo hoog dat men hem door een forschen slag met denzelfden ver kan doen wegvliegen. Hiermede is het spel geeindigd.

Nog een ander tipelspel geschiedt zittende bij de tafel. Men heeft een twintigtal dunne beentjes ter lengte van een vinger, die men over elkander heen laat vallen, waarop men met een ander beentje het één voor, het ander na van den hoop moet wippen, zonder dat een der onderliggenden in beweging komt. Beweegt zich een beentje, dan is partij aan de beurt en die de meeste beentjes afwerpt zoo 't behoort is winnaar.

Haas en hond wordt wel op het ijs door schaatsenrijders gespeeld en te Makkum, althans vroeger, bij maneschijn. Twee, uit een gezelschap knapen, plaatsen zich op het midden der vaart, om de anderen, die door willen breken, te vangen. Die gevangen wordt komt bij de vangers om dezen te helpen. Dit spel wordt ook door volwassen jongelingen gespeeld.

In Oostdongeradeel spelen de kinderen **Dumouriez**. Of dit woord aan den veldheer van dien naam herinnert of van hem afkomstig is? — Vier jongens verschuilen zich voor elkanders gezicht aan de vier zijden van een huis, tuin of zoo iets. Is A het eerst als zoeker aangewezen dan kijkt hij om een hoek en twee jongens loopen gevaar gezien te worden, nl. B en D. — Is het bv. B die gezien wordt, dan roept A hem toe: «*Dumouriez!*» Nu moet B

zoeker zijn, maar hij mag A niet terstond snappen. Hij loopt om den hoek en verraadt C. Deze verschalkt nu D enz. Maar ieder heeft het recht van zijne plaats te loopen om aan de blikken van den zoeker te ontkomen. Zoo kan het gebeuren dat, ofschoon elk bij den aanvang eene plaats aan een der zijden van het huis had ingenomen, er later twee of drie aan denzelfden kant schuilen. Wie echter 't eerst gezien wordt is gefopt. Aanhoudend klinkt het geroep «*Du mourjé!* (Dumouriez)» en steeds draaft men om huis en hof. Dikwijls wordt ook een paal of schutting als *honk* aangewezen. Wie daar bij staat en die aanraakt is buiten het spel. «Honk» is bij al dergelijke spelen de vrijplaats, die, eer het spel begint, bij onderlinge overeenkomst wordt aangewezen. Wordt iemand vervolgd en hij weet honk te bereiken, dan moet men hem ongemoeid laten.

D
A C
B

Er is een afzonderlijk spel dat **tik-en-honk-boartsjen** heet, hetzelfde als krijgertje spelen. Eén der speelgenooten is dan de tikker. De anderen zijn voor hem veilig zoolang zij op het bepaalde «honk» blijven, maar dit is natuurlijk het doel niet. Allen wagen zich buiten honk, en de tikker moet trachten er een te treffen op verboden terrein. Gelukt hem dit, dan wordt de getikte zijn opvolger.

De oude Leeuwarders hadden om het midden der 18de eeuw en later nog een jongensspel dat **pike** werd genoemd. Eén knaap stond voorovergebogen, een ander sprong hem op den rug en zeide: «Pike doltle rara, fiesje, foesje, fé!» terwijl hij vingers opstak, wier getal de gebukte raden moest. Bij Roemer Visscher, Sinnepoppen 3e Schok 162, heet het *Pik Olie Graef.* Pike was in de eerste helft dezer eeuw nog te Leeuwarden bekend, maar het was verbasterd tot «pikedoltjerave, sonnefoesjefé.» — Een spel dus, soortgelijk aan wat nog op verschillende plaatsen bekend is, waarbij één, soms drie of vier knapen, achter elkander en aangesloten, voorover gebukt staan, terwijl evenveel anderen hen op den rug springen. Die het eerst springt, moet dit goed kunnen, want in één sprong moet hij op den voorsten rug komen te zitten. Als allen gezeten zijn, steekt hij die 't eerst sprong, twee of drie vingers op en zegt: «**Bok, bok! hoeveel hoornen heb je op den kop?**» Zijn bok moet raden. Raadt deze goed, dan herkrijgt hij, met al de andere «bokken» de vrijheid; zoo niet, dan wordt de proef herhaald. Ook worden al de «bokken» springers, zoodra een der laatsten een missprong maakt.

Bok, bok, sta vast! is een jongensspel, waarbij de een over den ander, die in gebukte houding staat, heenspringt, en daarbij zijne handen op diens rug steunt. — «Bok staan» noemt men het voorover gebukt staan, met het hoofd tegen een boom of muur, om den makker het beklimmen van den boom of een hoog venster gemakkelijk te maken.

Botten heet te Hindeloopen het werpen eener munt tegen een muur of schutting, om ze terug te doen springen in een op den grond getrokken kringetje, waarin de spelers hunne centen hebben gezet, om welken gespeeld wordt. Elders noemt men dit *stuiten*, te Leeuwarden ook *spatten*.

Beule, streekbeule wordt te Makkum gespeeld. Daarbij werpen de jongens met centen naar een op den grond getrokken streep. Hij wiens cent ten slotte het naast aan de streek ligt, neemt al de centen tusschen zijne handen, schudt ze dooreen en werpt ze omhoog. Het grootste getal dat met dezelfde zijde naar boven komt te liggen is voor den werper. Met de overblijvenden doet zijn opvolger hetzelfde en zoo verder tot alle centen aan den man zijn.

Spelen, die niet alleen door knapen maar ook door volwassenen worden gespeeld, zijnde meestal spelen om gewin van geld, zullen later worden genoemd, hieronder behoort ook het **kootspel**. Maar een eenvoudig en onschuldig kootspel, dat niets is dan kinderspel, bestaat er onder de dorps- en boerenknapen in den greidhoek. Een rechtgeaard boer ziet natuurlijk niets liever dan dat zijne jongens van kindsbeen af veel op hebben met vee en alles wat tot de boerderij behoort. Hij geeft gaarne toe aan hun verlangen naar een koestal in het klein van hout, wanneer nl. een der grootste knapen zelf niet in staat is zulk een toestel saâm te knutselen. Kooten uit koeiepooten worden daarin geplaatst als koeien, en schenkels als paarden. Niet zelden worden de voorwerpen ook beschilderd, en zwart en witgevlekt, om nog wat meer gelijkenis te hebben met de dieren die zij moeten voorstellen. Een groote greidboer heeft 's winters wel meer dan vijftig runderen op stal en ieder dezer dieren geeft men een afzonderlijken naam, waarin men zich nooit vergist. — Dit wordt ook door de knapen toegepast op hun *beenderenvee*, en dit juist behaagt de ouders bijzonder. Zwartkop, witkop, muis, kamrug, zwarthak, withak, kortuier, drieuier, lakenbonte, herfstkalf en dergelijke zijn zeer gewone koeienamen. Men geeft ze ook menschennamen naar de personen van wie men ze gekocht

heeft; want het is niet enkel zelfaangefokt vee wat een boer op stal heeft. Een ontijdig geboren dier heet een slakje en de stier meestal «rosbeier.» Alleen met het opnoemen der namen hunner ingebeelde koeien kunnen boerenjongens zich een heele poos vermaken. Soms worden de diertjes van stal genomen om er meê te kootschieten.

Het spel dat **boefke** heet, wordt het best gespeeld door een flink getal jongens. Twee hunner moeten de anderen krijgen, wanneer deze zich in verschillende richtingen hebben verspreid. Wordt een hunner gevat, dan vraagt men hem het wachtwoord af. Dit is voor de eerste maal gewoonlijk *brood*, en noemt hij dit, dan mag hij weêr vertrekken. Krijgt men hem ten tweede maal in handen dan heeft het wachtwoord veelal een vieze beteekenis, en voor de derde maal is het weêr wat anders. Nu is de gevangene evenwel verplicht mede te helpen om de anderen te pakken.

Het hond- en haasspel *werd vroeger te* Makkum, *waar het ar*, *ar*, *ar*, en ook wel *ar-spel* heette, aldus gespeeld: Een gezelschap knapen vergaderde op de Vuilnisplaats, eene plek bij de sluis te Makkum, waar de schepen vee, hooi, enz. inladen voor Holland en de Zuiderzee-eilanden. Van hier ging men langs de Voorstraat de Waagstreek door naar de Appelmarkt, om vandaar door de Zwaansteeg op de Vuilnisplaats terug te komen. Dan overlegde men wie hond zoude zijn en kon men dit eens worden, dan was men tot zoover gereed. Gelukte dit niet, dan moest men *bokje* (bokken) wie hond zoude zijn. Het gezelschap ging in een kring staan en hij, die «bokken» zou, midden in den kring. Hij gaf met de hand ieder op zijne beurt een duwtje tegen de borst — dit was bokken — onder het uitspreken van dit rijmpje:

Rients Robberts [Prins Robbert] was een jentelman, Een jentelman was hij.
Hij had een broek van krenten an, Een rok van rijstebrij.
Zijn oogen waren vuur, Zijn bienen waren koek.
Zijn vaêr dat was 'n smid; Hij viel met 't bien tegen 't ambeld an,
Zijn bil viel uit het lid. [1])

Wie bij het laatste woord den tik tegen de borst kreeg moest hond zijn. De hazen kozen nu het hazenpad langs dezelfde straten en stegen die men was doorgegaan om het jachtveld te bepalen; daarbuiten mochten ze niet komen. Een haas, die gevangen werd,

---

[1]) Dit „bokken„ noemt men elders „tellen„ en doet het met andere rijmpjes, waarvan hierachter eenige meêgedeeld worden.

moest mede voor hond spelen, en had men den laatsten haas gekregen, dan was het spel uit. Men kon het herhalen zoo dikwijls men wilde.

Iets anders ging het **katspel**. Een van het gezelschap werd bij overeenkomst of door middel van «bokken» aangesteld als kat. Ook hij moest de anderen vangen, maar moest dit doen, opspringende en met de voeten tegen elkander slaande. En men mocht de Vuilnisplaats, die met een rij palen omringd was, niet verlaten. Wie er buiten kwam was van het spel af.

Het **smidsketting** of het **kettingsmeden**. Eenige knapen staan naast elkander op een rij, en vóór hen staat er een die de baas-smid is. Een ander komt vragen of de baas hem ook eene ketting kan smeden, maar die moet zeer sterk zijn. De smid verzekert, dat hij eene ketting zal maken, die geen zeven reuzen in stukken zullen kunnen trekken. Maar die moet ontzaglijk veel geld kosten. Dit is voor den besteller geen bezwaar en de baas gaat aan het werk. Hij gaat langs de rij en legt de rechterhand van den een in die van den ander en dan ieders linkerhand weêr in die van een ander. Op deze wijze worden allen aaneengesloten en de ketting is gereed. De besteller komt nu om de sterkte er van te beproeven. Hij drukt met eenige kracht op de aaneengesloten handen, nu van het eene dan van het andere paar. De knapen doen hun best om elkander niet los te laten; maar ten slotte snapt er, hetzij opzettelijk of niet, een paar handen los en de ketting is gebroken. De smid neemt de vlucht, wordt achtervolgd en gevat en krijgt dan slagen zoo 't heet. De smid wordt ook wel verbrand. Door het breken der ketting is de rij in tweeën gedeeld. Deze twee deelen moeten nu tegen elkander trekken, en de partij, die de andere tot zich overhaalt, wint het.

Snoek, snoek, midden in de broek. Twaalf of veertien knapen staan in een kring, nemen elkander bij de hand en heffen de handen op, zóó dat men er, een weinig gebukt, onder door kan gaan. Eén knaap staat in het midden van den kring, een ander er buiten. De buitenstaande roept: «Snoek, snoek, midden in de broek! door welke gaten piept ge?» De binnenstaande antwoordt: «Door het één, door het ander, door allemaal.» — In sommige streken heeft men hiervoor dit formulier: «Snoek, snoek, waar ben je?» — «Midden in den ring.» — «Piip snût!» — «Alle hoeken en gaten ût!» — Hierop beginnen de twee te krijgertjespelen, elkander

vervolgende dan weêr binnen, dan weêr buiten den kring, altijd onder de poortjes door, gevormd door de opgeheven armen. Wordt de voorste door den achterste gegrepen, dan kunnen de twee plaats nemen in den kring en twee anderen hun spel opvatten.

Knikkeren. Dit kan men doen enkel voor het genot en ook om winst en verlies van knikkers. Twee, drie of vier personen kunnen er aan deelnemen. Men maakt eerst een kuiltje in den grond of krabt met een scherp voorwerp een ring; dit is de pot. Op een afstand daarvan trekt men een streep «de meet» en vanhier begint men te knikkeren naar den pot toe, no. 1 het eerst. Deze tracht zijnen knikker zoo na mogelijk bij den pot te brengen. No. 2 mag den knikker van no. 1 treffen als hij kan, en gelukt dit, dan is no. 1 dood, d. i. van het spel af. Gelukt het niet dan is no. 3 aan de beurt. Deze tracht één van de twee vóór hem liggende knikkers te schieten; mislukt dit, dan heeft no. 4 drie kansen om er een te treffen. Treft hij niets dan is no. 1, als hij niet dood is, weêr aan de beurt en ligt zijn knikker nu niet verder dan een span zijner hand van den pot verwijderd, dan mag hij tweemaal achter elkander knikkeren, een voorrecht dat ook hem ten deel valt, wiens knikker in den pot terecht komt. Treft men met den tweeden keer een knikker dan mag men nog een schot doen. Het doel is altijd anderen af te maken en wie ten slotte overblijft is winnaar. — Doet men dit om gewin dan betaalt hij die doodgeschoten wordt een knikker aan die hem trof. Wordt iemand, reeds gewonnen hebbende, getroffen, dan staat hij zijne winst aan den overwinnaar af en nog een knikker uit zijn eigen zak bovendien.

Het duitknikkeren gaat aldus: Op een afstand van tien à twaalf voet (een oude friesche voet is ongeveer 28 cM.) van de meet maakt men een pot van ongeveer een halfvoet in doorsnede, hierin zet men door middel van wat zand of stof een cent, vroeger duit, op den kant. Op ongeveer zes voet afstands zet een ander speler zijn cent in een pot of op den grond getrokken kring — en zoo doet ieder medespeler. Nu wordt er eerst geknikkerd om 't verst en wie dit wint is no. 1. Deze doet nu 't eerst en kan hij zijn knikker zooveel vaart geven dat deze het achterste potje bereikt, dan heeft hij straks kans centen uit de voorste potjes weg te nemen. Wie een cent omver knikt heeft hem gewonnen en mag terstond nogmaals knikken. Brengt iemand zijn knikker zoo nabij een potje, dat hij, bij den knikker nederhurkende, over den pot kan reiken,

dan mag hij hem daar binnen plaatsen waar hij wil. Hij plaatst hem dan onmiddellijk tegen den cent, om niet gemakkelijk getroffen te kunnen worden, en komt hij weêr aan de beurt, dan knikkert hij den cent even omver. Het doodschieten komt ook hierbij te pas met dezelfde bepalingen als bij het kuiltjeknikkeren, zoodat ten slotte één de winner wordt van alle centen.

Vooral bij het knikkeren, maar ook bij andere spelen, wanneer 't om winnen of verliezen gaat, nemen of namen althans vroeger de kinderen de toevlucht tot een toovermiddel, als zij hunne kans om te winnen in gevaar meenden te zien. Was de partij gereed zijn knikker af te schieten, dan maakte de ander daar, waar hij den knikker niet wenschte, met den vinger een kruisje op den grond, onder 't uitspreken van het tooverformulier: «Kruiske bitsjoent alles,» kruisje betoovert alles.

Magorje is een jongensspel met knikkers of hazelnoten. Ieder der medespelers zet een gelijk getal knikkers of noten in en deze worden in een rij op den grond gelegd. Eenige schreden van deze rij verwijderd trekt men de maatstreep. Bij wijze van loting wordt uitgemaakt wie het eerst zal spelen. Men werpt naar de rij met zoogenaamde schieters, waarvoor ieder voor zich den grootsten knikker of noot uitkiest. Wordt er een noot uit de rij geschoten, dan heeft de schieter niet alleen deze maar ook alle rechts er naast liggenden gewonnen. Op het linkereinde der rij is het dus altijd gemunt. Hebben allen geschoten dan wordt er weêr bijgezet. Hierdoor is de rij nu eens lang, dan eens kort en het spel kan voortduren tot men er een einde aan verkiest te maken.

Toppen. Een tol heet in Friesland «top» en het spelen er meê «toppen». — Hierbij heeft men verschillende regels en niet overal dezelfde. Een spel dat te Makkum *topdikeljen* heet, gaat aldus. Men trekt op de plaats waar men speelt een kring, waarbinnen ieder zijn tol zóó tracht te zetten dat hij een geruimen tijd gaande kan blijven. Maar heeft één dit gedaan dan tracht een ander met zijn tol den in den kring staanden zóó te treffen, dat beide ver weg spatten. Gelukt dit en geraakt daarbij de treffer van het gaan af dan is de eigenaar verplicht zijn tol binnen den kring te leggen. Deze tol wordt nu het mikpunt van alle anderen en het laat zich denken dat bij dit werk menig tol «blast» wordt, d. i. van het gaan af geraakt, en dezen moeten allen binnen den kring gelegd worden. Rolt er door dit «dikeljen» een tol buiten den kring,

dan mag de eigenaar weêr aan het spel meêdoen. Trouwens ieder mag van zooveel tollen gebruik maken als hij bezit, en men kan met dit spel aanhouden zoolang men wil.

Eene andere manier is het over den streep halen. Men maakt op den grond twee strepen ongeveer tien voet van elkander, op één waarvan een tol moet liggen. Biedt niemand den zijnen hiervoor aan, dan zet ieder zijn tol en de eerste die «blast» is moet op de streep. Op dezen richten nu allen hunne tollen en sommige goedgeoefenden weten daarbij met zooveel kracht en behendigheid het tolkoord terug te trekken, dat zij den liggende een eind van de streep doen rollen en zoo nader bij de andere streep brengen. Wanneer hij, wiens tol op de streep ligt, den staanden tol van een ander, door zijn snoer er om te slingeren, weet op te halen en op zijne hand te doen staan, dan mag hij zijn tol van de streep nemen, en den opgehaalden er voor in de plaats leggen. In dit ophalen zijn niet allen even bekwaam. Komt er een blast, dan wordt deze op de streep gelegd en hij wiens tol er reeds op lag, mag nu met zijn snoer, door de beide einden er van in de handen te nemen, beproeven den blasttol zoo hoog te doen opspringen dat hij hem in de hand kan vatten. Gelukt hem dit, dan mag hij zijn tol van de streep nemen en den blasttol er op leggen. Wordt eindelijk de liggende tol over de tweede streep gehaald, dan wordt hij in een klein kuiltje vastgelegd, en ieder medespeler heeft het recht om met zijn tol drie slagen op den liggenden te doen. Een fraaie tol kan hierdoor deerlijk toegetakeld en geschonden worden.

Tandpompen. Dit behoort ook te Makkum te huis en geschiedt met koeietanden. Ieder der medespelers, tien of meer, geeft twee tanden. Die 't eerst speelt krijgt ze allen in de hand — soms zijn er zooveel, dat hij beide handen noodig heeft — en laat ze vallen op den rand van een stoep. Blijft op de stoep een even getal liggen, dan heeft no. 2 een vrijen worp. Werpt deze zóó, dat een oneven getal op de stoep blijft, dan heeft hij alles gewonnen. Is zijn worp ook even, dan gaat men verder tot één het spel wint. Heeft er soms een geen tanden in den zak, maar wel een halven cent, vroeger duit, dan neemt hij elf tanden bij een halven cent. Nu wordt bepaald of het centje achter op de hand of in het midden of op de einden der vingers zal liggen. Legt men het achter op de hand dan wordt er een groote tand opgelegd, maar op de vingers, dan worden al de elf tanden op den halven cent gelegd. Wie

er goed op is afgericht weet nu zóó te werpen dat alleen de halve cent op de stoep blijft liggen. Dit is oneven en hij heeft alle tanden gewonnen. In het omgekeerde geval is natuurlijk de halve cent verloren.

Men speelde vroeger met deze tanden ook wel ongeveer op dezelfde wijze als elders met kooten.

Elkander **over de zee zetten** of wippen doen de knapen als zij in hooi of stroo spelen. Een gaat op den rug liggen met de geopende handen boven zijn hoofd uitgestrekt en de voeten omhoog. Een ander, zonder schoenen of klompen aan, gaat op de geopende handen staan en zich voorover buigende met zijne handen of borst steunen op de voetzolen van den liggenden. Zoo weet deze zijn makker op te heffen en over zich heen een eindje ver weg te slingeren.

De zwarte leider (verleider). Bij dit spel wordt één aangesteld als zwarte leider en één als schaapherder. De overigen zijn schapen. De zwarte leider verschuilt zich zonder dat de anderen weten waar. De kinderen staan op een rij en de op eenigen afstand staande herder roept: «Hok uit, mijn schaapjes!» — Antw.: «Wij durven niet.» — Herder: «Waarom niet?» — Antw.: «Om den zwarten leider niet.» — Herder: «De zwarte leider zit gevangen, Tusschen honderdduizend knijptangen, Tusschen zon en maan, Herder, laat je schapen maar gaan.» Nu gaan de kinderen, snelloopende, den zwarten leider zoeken. Ziet hij echter kans om een hunner onverhoeds te bespringen en te *tikken*, dan moet hij, wien dit treft, in het volgende spel de zwarte leider zijn. Wordt hij door de zoekers gevonden en weet hij nu den herder, die op honk is gebleven, vóór de anderen te bereiken, dan blijft hij de zwarte leider. — In sommige streken heeft men bij dit spel «de ruige wolven» inplaats van den zwarten leider.

Mol, mol, waar is de mol? Een der kinderen, die «de mol» is, verschuilt zich; de anderen, hoe talrijker hoe liever, loopen hand aan hand in eene rij naast elkander en zingen:

Mol, mol, waar is de mol? Naar Amsterdam.
Wat doet hij daar? Hij kamt zijn haar.
Laat hem van avond eens thuis komen, Dan zal hij wat hooren;
De bedstok [1]) op zijn ooren.

Dit liedje wordt herhaald tot zoolang de mol zijn kans gunstig

---

[1]) Een stok, voor de vrouwen onmisbaar bij het opmaken der bedden, toen de bedsteden zoo hoog waren dat men met een trap er op moest klimmen.

ziet en te voorschijn springt. De kinderen gaan snel allen op de hurken zitten en wie dit niet kan doen eer de mol hem getikt heeft, moet nu mol zijn. — In sommige streken heeft men het liedje aldus:

Louw, Louw, waar is Louw? Louw zit in de peerdestal.
Wat doet hij daar? Hij kamt zijn haar, enz.

Sjerp is op. Of hierbij gedacht moet worden aan *sjerp* (stroop) of aan een manspersoon die Seerp (spreek uit *Sjerp*) heet is mij niet duidelijk. Het spel kan geschiktst worden gespeeld waar eene rij boomen staat. Vroeger deden de knapen het gaarne op een kerkhof. De nommers op den kerkmuur die de rijen graven aanwijzen, waren dan de standplaatsen. Maar het spelen op het kerkhof is thans verboden. Ieder der medespelers neemt plaats bij een boom. Men kan er om loten welken boom ieder voor den zijnen moet nemen, en ook om 't hardst loopen, ten einde zoo mogelijk ieder voor zich de beste plaats bemachtige. Is ieder op zijne plaats, dan roept er een, die bij honk staat: «Sjerp is op! Sjerp is op!» waarop allen zich haasten om op honk te komen. Wie de laatste is moet de *brits* ontvangen. De knapen gaan achter elkander staan met de beenen wijd vaneen. Door deze poort moet de strafschuldige op handen en knieën kruipen en 't is hem geraden dit zoo snel mogelijk te doen, omdat daardoor het getal slagen dat hij krijgt minder groot zal zijn.

Klaverzoeken. Een wordt aangewezen als spook en deze verschuilt zich. De anderen gaan hand aan hand van honk en zingen aanhoudend:

Wij zullen uitgaan klaverzoeken; Of er ook een spookje zit!

Dit duurt tot dat het spook wordt vernomen. Dan laten allen de handen los en ieder spoedt zich om bij honk te komen. Wie, eer hij honk bereikt heeft, door het spook wordt getikt, moet nu spook zijn.

Bruinnageltje. Vier kinderen staan bij elkander; twee aan twee nemen ze elkanders beide handen, zóó dat de armen van het eene paar dwars over die van het andere liggen. Nu gaan ze zingen:

Bruinnageltje! Bruinnageltje! Kruip onder mijn gebod!

Dan slaat het eene paar een paar armen om den hals van een der anderen. Het deuntje wordt herhaald en telkens een paar armen om een der halzen geslagen, zoodat men ten slotte een elkander omarmend viertal ziet. Dit begint nu snel op en neêr te springen onder 't luid zingend herhalen van de woorden: «Hier hê wij een kattendans.»

Hou op en hou aan. De kinderen gaan bij paren hand aan hand achter elkander staan en steken allen de handen omhoog, zoodat dezen een poort vormen. Het achterste paar gaat door deze poort, zingende:

Hou op en hou aan, Daar komen wij aan,
Daar gaan wij door de kousebaan. De kousebaan met knoopen,
Daar zijn wij door geloopen.

Is dit paar door de poort dan neemt het vooraan in de rij plaats. Een ander van achteren komend paar is reeds weder in aantocht, en wordt ook al weêr door een ander gevolgd. Dit kan men volhouden zoo lang men wil. Hoe langer de poort is, dit wil zeggen, hoe grooter 't aantal paren, hoe mooier 't gaat.

Dit wordt ook eenigszins anders gespeeld: Men vormt een langen, langen regel, jongens en meisjes, achter elkander aan, en elkander vasthoudende, de meisjes bij de kleêren (rokken), de jongens hand in hand, opleggende als bij het schaatsenrijden. Dan loopt men in slangvormige en krakelingvormige bochten onder de opgeheven handen door van het telkens afwisselende voorste paar, onder het zingen van 't bovenvermelde liedje, ook wel aldus:

Houd op en houd an, Wij loopen al door die kouseban
Die kouseban met knoopen, Daar zijne wij deurgekropen.

Galop. Twee kinderen loopen naast elkander hand aan hand, zóó dat de beide rechter- en de beide linkerhanden elkander omvatten. Hierbij wordt gezongen:

Haken en oogen, Tiketakke togen,
Spjeld [speld] pompier, Niddel [naald] nidder lier.

Telkens als het liedje uit is, zwenkt het paar, zonder de handen los te laten, zoodat de personen van stand verwisselen. Op het Bildt luidt het liedje aldus:

Haken en oezen, Tiketakke toezen,
Wit pompier, zwart pompier, Strak komt Paulus Jonas hier.
Paulus Jonas is zoo'n beest, Hij is vannacht bij de h . . . . . geweest.

Hansje mijn knecht. Voor dit spel wordt er één aangesteld als heer en één als knecht. De overige spelers plaatsen zich naast elkander op een rij na vooraf fluisterend den heer te hebben gezegd wat ieder wil zijn. De een is bv. de gouden halsband, de ander de zilveren kurk, de derde de juweelen ring enz. Staat ieder op zijne plaats dan spreekt de heer den knecht toe: «Hansje mijn knecht!» — *Knecht.* «Wat blieft, mijnheer?» — *Heer.* «Haal mij dit, haal mij dat, Haal mij de gouden halsband weêr.» — De knecht wijst op één in de rij en zegt: «Zie die, mijnheer!»

Hierop zegt de heer: «mis geraden!» of: «wel geraden!» — Is het geraden dan neemt hij de vlucht en «de gouden halsband» vervolgt hem. Kan deze den heer tikken dan wordt hij heer en de getikte moet op zijne plaats staan. Kan de heer op zijne plaats terug komen zonder getikt te zijn, dan blijven beide wat zij zijn, maar «de gouden halsband» moet een anderen naam aangeven.

Pypkeskûl-boartsje, ook *biside-boartsje*, is verstoppertjespelen.

Hintsje bilizze. Eenige kinderen staan in een kring, het gelaat naar het middelpunt gekeerd. Eén loopt rondom den kring met een zakdoek in de hand en zingt:

't Hintsje wol lizze,	't Hennetje wou leggen,
Ik doarst it net sizze.	Ik dorst het niet zeggen.
Kyk efter jou,	Kijk achter u,
Kyk foar jou,	Kijk voor u,
Kyk oan de beide siden fen jou.	Kijk aan de beide zijden van u.

Al rondloopende en zingende laat hij ongemerkt den doek vallen; verneemt degeen, achter wien de doek ligt, dit niet, dan wordt hij door den rondlooper getikt en moet den kring verlaten. Verneemt hij 't wel, dan neemt hij den doek op, vervolgt den rondlooper en kan hij dien tikken eer deze de verlaten plaats heeft ingenomen, dan is de getikte van 't spel af. Zoo niet, dan blijft deze staan en die den doek opnam is nu rondlooper. — Het liedje wordt ook aldus gezongen:

Doekje belegge Kan niemand zegge.
Kyk voor jou, Kyk achter jou,
Kyk an je beide ziden. Het doekje is mij ontgliden.

En ook aldus:

Et hintsje wou leggen	Kyk van achteren,
En dust [durfde] et niet zeggen.	Kyk van foaren,
't Leit nog niet.	Kyk van beide ziden.

Laet et doekje maer gliden, maer gliden.

Stoppenbâlle lit net sjên (laat den verstopten bal niet zien). Hierbij wordt een bal in de kleederen van een der kinderen of op eene andere plaats verborgen. Een ander moet den bal zoeken, terwijl de overigen roepen: *Tige, tige ticht! pas op, dat hij de bal net krycht,* ter dege, ter dege dicht! pas op, dat hij den bal niet krijgt.

Daar zit een in den ketel. Een meisje zit gehurkt neder; haar bovenrok of schort wordt omhoog gehouden door de kinderen die in een kring rondom haar staan. Eén, met een tot een bal saamgeknepen doek in de hand, loopt rondom den kring en zingt:

Daar zit een in den ketel,
Van molle molle mol,
Wat zulle we vanavond ete?
Zout, zout, zout.
Breng de schoentjes wel bereid,
Breng ze aan de lieve meid,
Ré, ré! op het kantje van de zee,
Daar smijt ik mijn baltje heen. —
Die kan naaien, Die kan breien,
Die kan alle mooie popkes maken.

Bij het zingen: «Daar smijt ik mijn balletje heen,» werpt hij of zij den doek in den «ketel;» wie der omstaanden dien 't eerst pakt wordt rondlooper, of bij nalatigheid afgetikt.

Anke Tanke Tooverhekse. Een meisje heeft de rol van tooverheks, een ander die van moeder. De kinderen zitten neder op eene plaats die «het huis» heet; de moeder staat er bij. De tooverheks komt en zegt: «Klopperdeklop!» — *Moeder.* «Wie klopt daar aan?» — *Heks.* «Anke Tanke Tooverhekse.» — *Moeder.* «Wat wil die hebben?» — *Heks.* «Een kooltje vuur.» — *Moeder.* «Ga maar naar je naaste buur.» — *Heks.* «Mijn naaste buur is niet tehuis.» — *Moeder.* «Kom dan maar bij mij in huis.» — De heks komt binnen en zegt: «Wat heb je daar mooie kindertjes.» En terwijl de moeder een kooltje vuur gaat halen steelt de heks een der kinderen. Dit wordt herhaald tot de moeder al hare kindertjes kwijt is, en dan wordt zij tooverheks.

Hiltjemoei. De kinderen staan naast elkander op een rij. Een meisje, die Hiltjemoei is, zit op kleinen afstand gehurkt. Een ander, die Blauwdoekjekoop is, komt langs de rij met een zakdoek in de hand en vraagt ieder op zijne beurt: «Wil je ook een mooi blauw doekje koopen?» — «Wat kost het?» — «Een blauw oortje en een kop vol suup [karnemelk].» — «Een blauw duitje, dan neem ik het.» — «Né, dat kan niet.» — Zoo gaat de koopvrouw langs de rij zonder te verkoopen. Nu gaat zij naar Hiltjemoei; deze koopt, maar — heeft geen geld. Zij verzoekt en verkrijgt een paar malen uitstel, maar als de koopvrouw ten derden male komt manen zegt de oude «dat zij nooit betalen wil.» Hierop komt de koopvrouw weêr langs de rij en zegt: «Hiltjemoei wil mij niet betalen; wat zal ik haar doen?» — De een zegt: «De handen afslaan;» de ander: «De beenen afkappen;» de derde: «De ooren afsnijden,» en zoo vervolgens. De koopvrouw gaat telkens naar Hiltjemoei en maakt de bewegingen, alsof zij de gevorderde straf aan haar voltrekt. De laatste in de rij eischt gewoonlijk dat Hiltjemoei in alle korreltjes zal worden gekapt. Is dit geschied dan is zij dood en nu komt de koopvrouw met de boodschap: «Hiltjemoei is gestorven.» — «Wanneer?» — «Gisteravond bij de keers; Hang maar achter

an myn eers.» — De een vat de ander achter bij de kleêren aan; zoo gaat de geheele rij achter elkander en loopt rondom Hiltjemoei zingende: «Bombam! Bombam!» — Onverwachts springt Hiltjemoei op, het begrafenisvolkje stuift uiteen en wie nu door haar het eerst getikt wordt is voor 't volgende spel haar opvolgster.

Een spel, alleen voor meisjes, is: **Moeder, mag ik eens op de kamer zien?** — De moeder plaatst zich op een brug of andere afgeperkte plaats, die hare kamer heet. De kinderen komen ieder op hare beurt vragen: «Moeder, mag ik eens op de kamer zien?» — *Moeder.* «De kamer is geschrobd.» — *Kind.* «Dan wil ik mijn kousen en schoenen wel uittrekken.» — *Moeder.* «Kom er dan eens op zonder lachen en spreken.» — Het kind trekt de schoenen of klompen uit en betreedt de kamer, terwijl de moeder allerlei grimassen maakt om het kind te doen lachen, of door het doen van vragen aan het spreken te krijgen. Gelukt het een of het ander, dan wordt het kind weggejaagd en moet hare beurt afwachten om op nieuw te mogen vragen. Wie de proef doorstaat mag blijven. Zijn ten slotte alle kinderen op de kamer, dan maakt de moeder een zandhoopje en daarin een kuiltje; dit is haar brijpot. Zij moet zich even verwijderen en verzoekt de kinderen op den brijpot te passen. Maar zij is niet weg of de kinderen schoppen den brijpot uit elkander en vluchtende roepen zij: «Moeder, moeder, de brijpot ligt om!» — De moeder achtervolgt haar en die 't eerst door haar wordt getikt moet in het volgende spel moeder zijn.

Sluiken. Een jongensspel. Men trekt met eene tusschenruimte van ongeveer drie meter twee deugdelijk-dikke strepen dwars over den weg waar gespeeld wordt. Het door deze twee strepen gevormde perk heet «de sluik» (Fr. *slûk*, spreek uit *sloek.*) In dit perk staat een knaap. Alle medespelers loopen tegelijk er door en dien de wachter binnen de sluik grijpt, zet hij in het hondengat, een op den grond getrokken ring ter zijde van het perk. Weêr loopen al de vrijgeblevenen, nu van den anderen kant, door het perk en weêr is de wachter er op bedacht een hunner te grijpen. Gelukt dit, dan komt deze in het hondengat en de eerste mag er uit om meê te helpen in het park anderen te pakken. — Nemen de beide «sluikers» er weêr een gevangen, dan wordt de man die thans in 't hondengat staat aangesteld als derde sluiker. De pasgegrepene wordt zijn opvolger in 't hondengat, waar hij moet blijven tot er ook voor hem een plaatsvervanger komt. Op deze wijze komt het

eindelijk zoover dat er slechts één knaap vrij is gebleven. Deze moet nu beproeven driemaal achtereen door het perk te loopen zonder gegrepen te worden. Gelukt hem dit, dan heeft hij een schitterend heldenfeit verricht en wordt uitbundig toegejuicht. In dit geval is hij bij een tweede spel de eerste man in het perk. — Wordt hij gegrepen, dan is dit juist geen schande, maar hij heeft toch niet de hoogste eer behaald.

Flitseboer. Een gezelschap knapen stelt een hunner aan als Flitseboer. Deze komt van de meet hinkende op de andere knapen los om zoo mogelijk een hunner te tikken. Maar hij is verplicht hinkende te blijven. Tikt hij er een, deze wordt zijn «zoon» en moet doen als hij. Maar de andere knapen deelen klappen aan Flitseboer uit en evenzoo aan den zoon. De hinkers trekken zich terug naar de meet, maar om opnieuw ter jacht te gaan, anderen te tikken en — zelf slagen op te loopen. Zoo wordt het aantal zoons van Flitseboer steeds grooter. Zij krijgen ten slotte de overmacht, en dan is het spel spoedig uit.

De man in het hok. Een meisje, een oud wijfje voorstellende, zit te breiden. Een ander zit in het hok, een op den grond getrokken perk. Een derde spreekt de breister aan: — Vr. Oud wyfke, oud wyfke, hoe zit je zoo kloek? Antw. Ik breid mijn man een onderbroek. — Vr. Waar is je man? Antw. In 't hondenhok. — Vr. Wat doet hij daar? Antw. Hij geeft de kiepkes wat eten. — Vr. Mag ik ris zien? Antw. Ja, maar der is in kiepke met ien bien; je mot in bitke voorzichtig weze. — Vr. Et klokje luidt; wat dat beduidt? Antw. Myn man is dood. Wie het dat daan? — Vraagster. Ik met al myn gauwdieven. — Zij neemt met de anderen de vlucht. Het oude wijfje vervolgt haar om een van allen te tikken. Gelukt dit, dan moet de getikte voor het volgende spel «de man in het hok» zijn. (Ameland.)

Daggelhoutjes zijn kleine schijfjes van zwart eikenhout, die door knapen met een stokje naar zeker doel worden geslagen. In het midden zijn ze doorboord om, aan een koord geregen, om hals en schouders gedragen te kunnen worden.

Bij zeker kinderspel, wanneer een der medespelers zich of eenig voorwerp verstopt, moeten de anderen dat zoeken. Naarmate dezen dan de schuilplaats naderen of er verder af zijn heet het, dat ze **rijk** of **arm** zijn. In vele streken is het *vet* of *mager* en *heet* of *koud*. Dit behoort ook tehuis bij het blindemannetjesspel.

Tried troch de nille (draad door de naald). Eenige kinderen staan hand aan hand achter elkander. De laatste man gaat met de rest onder de armen van het eerste paar door, tot allen vastzitten. Hierbij wordt gezongen:

Tried, tried troch de nille, Jelle scil syn dochter fille.

Het besluit is dat de eene helft der partij trekt tegen de andere om elkander tot hare zijde over te halen.

Vlieger-oplaten is in Friesland ook wel een geliefd spel, maar niet overal wordt er even druk aan gedaan. Vele boeren dulden het niet in hunne weilanden en vele gemeentebesturen verbieden het, uit bezorgdheid voor schichtige paarden, in de nabijheid van openbare wegen. Een vlieger heet in Friesland een «draek,» en het spel «draekfleanen» (draakvliegen). Zou die naam misschien door de zeelieden uit Japan naar hier zijn overgebracht? Men heeft daar wel vliegers in den vorm van draken. Hier worden er wel gemaakt, die een man of eene vrouw, ook wel eens een huis moeten voorstellen. Maar de gewone, algemeen bekende vliegervorm is ook hier verreweg de meestgewilde, namelijk de hart-vorm.

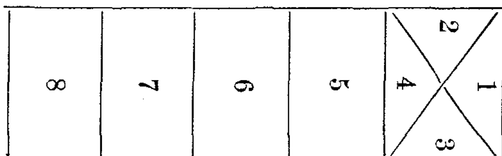
Te Hindeloopen had men 's winters op het ijs het **ratelaarspel,** dat op schaatsen werd gespeeld. Een paar uit den hoop plaatste zich midden op de baan der vaart, om anderen in het voorbijrijden te vangen. Ieder die gevangen wordt, voegt zich bij de vangers, die «ratelaars» heeten, om de macht van dezen te versterken. Zoo worden ten slotte allen gevangen en dan is het spel uit. — Het woord «ratelaar» is eigenlijk hetzelfde als ratelwacht.

Ook is er een jongensspelletje, dat **hond in de kerk** heet, waarbij de knapen in een kring zitten en één in hun midden hebben, wien zij altijd van zich af en naar anderen toe duwen. Gelukt het den «hond» een uit den kring naar het midden te trekken, dan wordt deze zijn plaatsvervanger.

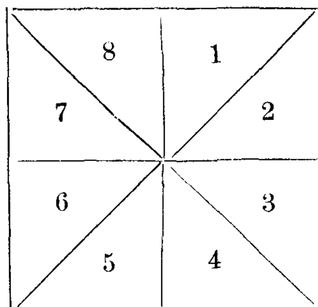
De engelsche pop. Een meisje gaat achterover op den grond liggen. Hare kleederen worden haar om de beenen bijeengebonden; achter aan de beenen bij de hielen wordt overdwars een stok gebonden; deze vormt de rechte, stijve, zijwaarts uitgestoken armen der pop. Men trekt deze een jak aan en bindt haar een voorschoot voor. Om het bovendeel van het meisje onzichtbaar te maken, bindt men een voorschoot zoo om hare knieën vast dat dit kleed hare borst, armen, schouders en hoofd kan bedekken. Hare voeten omwikkelt men met een doek, aldus wordt het hoofd der pop ge-

vormd, dat met een meisjeshoedje wordt getooid. Steekt het meisje nu hare beenen omhoog dan gelijkt de figuur eene vrouwelijke gedaante die geknield ligt. De aanwezigen doen haar allerlei vragen en zij antwoordt met knikken en hoofdschudden. Zij maakt dwaze bewegingen, valt plomp voorover op den grond, rijst weêr op, schudt en knikkebolt, en de omstaande kinderen schateren van pret.

Het hinkspel is voor knapen en meisjes beide, maar valt niet bij alle knapen in den smaak, zooals tollen, knikkeren en meer. Het hinkhout is een plat vierkant stukje hout, meestal iets grooter dan een d.M² en nagenoeg een paar centim. dik. Het is gemerkt aan de eene zijde: ☒ en aan de andere: ◿ of: ◫. Het hinken geschiedt meest in het lange perk of «de krite» die in den harden effenen grond wordt gekrast, of op een vlakken vloer, hout of steen, met krijt getrokken. Om uit te maken wie het spel zal openen, wordt het hinkhout omhoog geworpen. Onder 't nedervallen raadt er één: «kruis» of «streep.» Is dit geraden dan hinkt de rader het eerst; zoo niet, dan een ander.

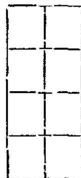
Het hinkhout wordt in het vakje 1 nedergeworpen en door den hinker in no. 2 geschopt, dan in no. 3, dan in no. 4, en vanhier regelrecht buiten de voorstreep. Nogmaals begint hij, maar nu van 2 tot 4 en hieruit moet het hout in no. 5. Ligt het daar, dan zet hij den linkervoet in no. 1 en doet een sprongetje, waardoor hij met den eenen voet in no. 3 en met den anderen in no. 4 komt te staan. Hij hinkt in no. 5 en moet nu met een of twee schoppen het hout in no. 8 brengen. Hij hinkt naar 8 om met één schop het hout langs het geheele perk te doen snellen over de voorstreep heen. Dit alles moet geschieden zonder dat zijn voet op een streep komt te staan of het hout op een der strepen blijft liggen. Maakt hij een dezer fouten dan is hij van het spel af. Zoo ook wanneer het hout bij den laatsten schop niet regelrecht over de voorstreep, maar in schuinsche richting over een der zijstrepen het perk uitsnelt.

Ook in de regelen van dit spel is hier en daar verschil.

In den Zuidwesthoek heeft men ook nog de vierkante krite, daar meestal «de achtkantige boer» genoemd. Misschien is dit eene verbastering van *it achtkantige boerd*, het achtkante bord.

Hierbij legt de eerste speler het hinkhout in no. 1 en moet, zonder met voet of hout op een streep te komen, het laatste 't geheele perk in het rond brengen tot no. 8. Gelukt, dit dan moet hij evenzoo weêr terug tot no. 1 en dan het hout het perk uitschoppen. Bij genoemde rondreis moet telkens het hout over één streep worden gebracht en niet over twee tegelijk. Dit is de kunst en wie tegen deze bepalingen zondigt is af.

Het langwerpige perk is ongeveer 1.10 meter breed en wel 3.30 meter lang, het vierkante heeft eene oppervlakte van ongeveer 4 M². Te Leeuwarden heeft men het hinkveld in 2 vakken naast elkaar aldus: 6 of 8 kleine vakjes.

Jan Lacherman. Dit is eigenlijk een spel alleen voor meisjes, maar knapen nemen er ook wel deel aan. Eenige kinderen staan op een rij met den rug tegen een muur of schutting. Een meisje staat er voor met het gelaat naar de anderen gekeerd. Zij lacht. De voorste in de rij vraagt: «Waarom lach je zoo blier (blijmoedig)?» Zij antwoordt: «Omdat ik getrouwd ben.» — «Met wien?» — «Met Jan Lacherman; is dat geen goede man?» — «Neen, want hij is een dronken lap.» — Vrouw Lacherman begint weêr te lachen en de tweede in de rij vraagt haar naar de reden. Nu volgen dezelfde vragen en antwoorden, alleen op de laatste vraag wordt anders geantwoord, maar altijd iets geks. — De vrouw lacht op nieuw, de derde vraagt naar dė reden en zij antwoordt hetzelfde. Zoo gaat het van de eerste tot de laatste en altijd herhaalt zich hetzelfde, behalve dat op de vraag: «Is dat geen goede man?» telkens iets anders geantwoord wordt, hoe dwazer hoe liever, bv.: «Hij is zoo lui dat hij stinkt.» — «Hij eet je de ooren van het hoofd.» — «Hij is een erge smeerpoets» enz. enz. Vrouw Lacherman ontsteekt eindelijk in toorn en wil zich wreken, maar nu nemen de anderen haastig de vlucht. — En 't spel is uit.

Meisjesspel om te weten wat slag voor een man men zal krijgen. Een strengetje koralen wordt om een der polsen gedaan, dan telt men van koraal tot koraal, onder 't uitspreken dezer woorden:

Edelman, bedelman, dokter, pastoor,
Raadsheer, burgemeester, koning, koopman, generaal of majoor.

Wien men bij de laatste koraal noemt is de aangewezen persoon. Niets is voortreffelijker dan «koning,» niets beschamender dan «bedelman» te treffen. Maar men neemt het niet zoo nauw: is een meisje niet met haren toekomstigen man tevreden, als deze bv. een «bedelman» is, dan dankt zij hem eenvoudig af en raadpleegt de koralen opnieuw.

Bikkelen. De namen der vier bikkels zijn: gattert, stovert, staandert, eskert; de vier zijden der bikkels heeten: eskes, standerkes, gatsjes en bâltsjes. — Eerste spel: eentjert eerst, parket eerst, driltjert eerst, huusket eerst. — Tweede spel: eentjert andert, parket andert, driltjert andert, huusket andert. — Derde spel: eentjert laatst, enz. — Het vierde spel is «goudend,» waarbij men alleen de bikkels die men moet opnemen, mag aanraken. Hierbij behoort dit rijmpje:

Muuske me floo, Ze bite me zoo,
Byt ze maar weêr, Smyt er 'en gouden bikkeltje neer.

Een oud workumer bikkelrijmpje luidt:

Goud, sulver yn 'e nútsdop; Kom, dreikje ris op!
Jagelaar, Fleugelaar! Linksom, omtrom.
Dotte dije meije wol bikomje, Dotte slaen de motte.
Groue kuse Skûtsje bole!

Ik put er myn water Al uit het triater,
Al uit de paput Daar ik myn water uit hale mut.

Touwtjespringen. Men maakt onderscheid tusschen touwdansen en bochtspringen. Het eerste is wat door één persoon alleen gedaan wordt met in ieder hand een der uiteinden van het touw. Het laatste, dat meer algemeen touwtjespringen heet, als twee personen een lang touw ronddraaien, waar een derde onder en over springt. Ja, er kunnen ook wel twee of drie tegelijk in (eig. *onder*) de bocht springen, als het touw maar lang genoeg is en flink wordt gedraaid. Men heeft hierbij een paar afwijkingen van het gewone spel. Het «papieren souderke» noemt men het als bij 't ronddraaien het touw den grond niet mag raken. Zoo is het ook bij: «juffrouw, laat je zakdoek vallen, juffrouw raap je zakdoek op.» De springster moet dan al springende haren zakdoek op den grond laten vallen en weêr oprapen. De doek zou door het touw worden weggeslagen, ingeval het den grond raakte. Bij het «geeselen» wordt het touw zoo snel mogelijk rondgedraaid, waaraan natuurlijk de snelheid van het op- en nederspringen geëvenaard moet zijn.

Rijmpjes.

BIJ HET TOUWTJESPRINGEN.

Karolijn zat achter 't gordijn.
Wat deed zij daar?
Zij kamde haar haar.
Zij waschte haar handjes
En droogde ze af.
Stak de handen in de zij,
Knielde er bij,
Stond weder op
En danste gelijk een kermispop.

Blauwe bloempjes op mijn hoed
Zijn zoo wel in alles goed
Zijn zoo wel in kransen.
De juffrouw die moet dansen.
De juffrouw die moet stille staan,
Driemaal in de rondte gaan.
De juffrouw die moet kiezen,
Alweêr een ander kiezen.
Dit zal zijn en dat zal zijn,
Dit zal Jantje [of P.] zijn.

Onder de tafel, waar ik zat,
Daar ik gebradene vischjes at,
Daar ik warme wijntjes dronk,
Dat mij in mijn hartje .klonk,
Uit mijn hartjen in mijn mond,
Daar ligt een engelsch schip;
De Franschman is gekomen,
Ze zijn zoo rijk als ik.
Ze dragen een hoed met pluimen,
Van zestig ellen lint.
Nu ga ik eens aan 't tellen
Van een tot tien, twintig, dertig, enz.
(tot 100.)

Ik heb een jasje gekocht,
Naar de lommert gebrocht.
Zoo gezegd, zoo gedaan,
Naar huis toe gegaan.
Ik heb een centje verteerd,
Ik heb het dansen geleerd;
Van inspin,
Spring er dan maar in.
Van uitspuit,
Spring er dan maar uit.

Dit laatste te Leeuwarden:

Inspin, de bok gaat in;
Uitspuit, de bok gaat uit.

Vijf plat, vijf trap.
Vijf op 'e rechter
Vijf op 'e linker,
Vijf duikend,
Vijf in de rondte.
Vijf uit en in de bocht,
Vijf radje.

Ellef blind,
Twaalf in de rondte,
Dertien duikend,
Veertien schoorsteenwijzend.

SCHOMMELLIEDJES.

Hinkelepink siet op 'e doarsklink.
Helje de flesse, dat ik ris drink.
Is er net yn sa lit hwet helje,
Jan fen Spanje scil 't bitelje.
Jan fen Spanje, swarte man,
Dy skierre syn gat mei dúnsân.
It dúnsân bigoun to kreaken.
Do rieden hja mei nei Marken ta.
Markens hûs is yn 'e brân;
Hwa het dat dien?
Twa lytse alken,
Dy sieten dêr op 'e balken.
Do kaem dêr in mird;
De swarte man dy fage de hird,
Dy brocht it wei
Sa 'n hele gânske dei.

Vertaling:

Hinkelepink zat op de deurklink.
Haal de flesch opdat ik eens drink.
Is er niets in zoo laat wat halen
Jan van Spanje zal het betalen.
Jan van Spanje, zwarte man,
Die schuurde zijn g.t met duinzand.
Het duinzand begon te kraken.
Toen reden ze meê naar Marken toe;
Markens huis is in den brand;
Wie heeft dat gedaan?
Twee kleine alken,
Die zaten daar op de balken.
Toen kwam daar een bunsing.
De zwarte man die veegde den haard,
Die bracht het weg
Den geheelen ganschen dag.

Ik zat in 't hooi
En ik maakte mij mooi,
Der kwamen twee gezellen,
Die wouwen mij wat vertellen
Van hinkerdepink
Zat op de klink.
Waar is de kan? laat mij ris drinke.
Is er niet in dan zall' we wat hale,
En Jan van Spanje die zal 't betale.
Jan van Spanje, die beste man,
Stootte de kop teugen de tafel an.
De tafel begon te kraken,
Mooi meisje begon te waken.
De bikkel op 'e stien,
De klok slaat ien,
De lui komme út de kerke,
De koeies wirde melke.
En de melk die wou niet skume,
En slik ris op 'e dume.
Hier 'en stoel en daer 'en stoel
En op elke stoel 'en kussen.
Mooi meisje, hou je kinnebak op
En flap er 'en pannekoek tusschen.
Hoog op 'e dompen,
Laag op 'e klompen
Jan, Piet en Bies
En je bent er niet wys.
Je buurman is verdronken,
En alle vlammen vonken.
I — bi — bom — bam!
Pieter en Klaasje timmerman,
Timmer mij 'en hûske
Met 'en gouwen krûske,
Met 'en gouwen hamertje,
En kom maar op myn kamertje.

'En hardere koeiere stoot
En daar met voort,
En daar met op en henen.
Laat drijven de gek,
Hij lust geen spek.
Wat lust hij dan?
'En stuk spek in de pan.
Hoe lekker de gek!
Dan drie vier boerekikkertjes
Al in die boeresloot;
Die zou een appeltje knappen
En beet haar in de poot;
'En hardere zet,
Laat drijven de gek.

Touter [schommel], kabouter,
Klaas armespot,
It liif fol grot [gort],
It liif fol waerme wegge [warm wittebrood].
Hij dust [durfde] it ziin moeke niet zegge.
Hij dust it ziin vader niet klage.
Doe kwam Doede
Al met die skerpe roede
En hij giselde 't kind al om it g.t,
It g.t begon te bloeden.
Bloed, bloed varken,
Riid uus [Rijd ons] nai de marken.
Goslings hoes [huis] stiet [staat] iin 'e broan [brand],
Hwa [Wie] het dat dien [gedaan]?
Twa [Twee] liitse [kleine] alken,
Dy sieten [zaten] boppe [boven] iin 'e balken.
De ien'e wier [was] en timmerman,
De tweede 'n skuitsje [scheepje] maken kan.
Klaas, dêr komt dij mem [moeder] oon [aan],
As se komt dan komt se hier,
As se drinkt dan drinkt se bier,
As se eet dan eet se brood,
As se sterft dan is se dood.
Dan salle wij har begrave
Achter op it kerkhof,
Dêr leit zo'n mooie blauwe stien,
Al wie 't daar op trapt,
Die trapt al op Maria.
Wat het [heeft] Maria in har hand?
In klein klein boekje.
Wat staat daar in te lezen?
Van vader, van moeder,
Van zuster, van broeder,
Van nichten en van neven.
Al wie niet van dat touterjen wol [wil],
Die moet twee dubbeltjes geven.
(Workum).

KAATSLIEDJE.

Men werpt met een kaatsbal omhoog tegen een muur of schutting en

vangt hem telkens bij het nedervallen op, onder het opzingen van dit rijmpje:

Heinebal,
Ik hein dy al
Yn ien hân
Yn twa hân
Kliperdeklap! (Men klapt in de handen.)
Rier om de brij,
Ik sit er bij
En laat ze nog verbrande,
Is dat geen groote schande.

Anders:

Kaatsebal,
Ik hein dij al
In één hand,
In twee hand.
Roer omme de brij,
Ik zit er bij.
Van kliperdeklap,
Van één, twee, drie.

Anders:

Kaatsebal,
Ik hein dy al,
Van klapperdeklap,
Van roerom de brij.
Met één hand,
Met twee hand,
Ik klets dij tegen de muur an.

BIJ 'T BOTERKARNEN.

Tsuze, tsuze tsjerne!
Bûter yn 'e herne! [1])
De faem scoe út to meltsen gean.
Do koe se net oer 'e sleat komme.
Ljeap der oer,
Den bist der oer!
't Hountsje woe my bite,
't Katsje woe my klauwe.
Ien, twa , trije,
Dêr sprong de faem der oer.
Eltse stiet in amerfol,
Dat gearret sa wol,
In fet fol, — in wein fol,
Op 't lêst in heel, heel hûs fol.

---

[1]) *Ook:* Tsiis, tsiis, tsjerne!
Bûter komt fen reamme, [room]
It gearret sa wol, it gearret sa wol,
Mei eltse stiet in amerfol.

Vertaling:

Kaas, kaas, karne,
Boter in den hoek.
De meid zou uit melken gaan,
Toen kon ze niet over de sloot komen.
Spring er over,
Dan ben je er over!
't Hondje wou mij bijten,
't Katje wou mij krabben.
Een, twee, drie,
Daar sprong de meid er over.
Ieder stoot een emmervol.
Dat gaårt zoo wel.
Een vat vol, een wagenvol,
Op 't laatst een heel, heel huis vol.

TIKKEN.

Ikke, tikke, tizer,
Ik roer geen izer.
Wat roer je dan?
Spek in de pan,
Daar wordt poesje vet van.

Iemand mag niet getikt worden als hij ijzer met de bloote hand aanraakt. Doet hij dit niet, dan wel. Gelukt dit, dan moet hij tikker zijn.

VISCHJES LOKKEN.

Vischje, vischje, kom eens boven!
'k Zal je stoven in mijn oven,
Dat je roept: Oranje boven!

SLAKKEN LOKKEN.

Slakje, slakje kinkhoorn,
Steek je fiveleforis ris op.
Ik zal je huisje niet breken,
Ik zal je glazen niet inslaan.

TELRIJMEN.

Ine mine melle,
Wie zal telle,
Ik of gij?
Ine mine mij?
Onder den molen daar ligt een blok,
Het is gestolen, het ligt er nog.
Ik zal tellen: één, tien, (tot 100.)

Ine mine meke.
Had ik 'en mes, dan zou ik je steke,
Had ik 'en zweep, dan zou ik je slaan.
Meester, mag ik naar school toe gaan?

Neen kind!
Achter de deur daar leit wat zand,
Dat is gekomen van Engeland,
Van Engeland na Duiten.
Koop mij een paar fluiten.
Es dres, schuitje vier, vijf, zes.

Ien twa trije,
De boer scoe my krije,
De faem scoe my slaen
En mem scoe my in tútsje jaen.
Vertaling:
Een twee drie,
De boer zou mij krijgen,
De meid zou mij slaan
En moeder zou mij een kusje geven.
Te Leeuwarden aldus:
Ien twa trije,
De boer scoe mij krije.
Schop mij over 't hek,
[Ook: Ik sprong over 't hek]
En de boer die brak zijn nek.

Oest knoest, ik sla dij op dyn dikke foest.
Al wie het laatste tikje krijgt
Is van het loopen vrij,
V—R—IJ— vrij,
Met de lepel in de brij.
En dat zijt gij.

Eun deun dik,
Zeven kannen strik,
Zeven kannen, bokkebanne.
Eun deun dik,
Gij zijt er eerlijk afgetikt.

Al onder de groene boomen,
Daer ligt 'en hollandsch schip.
De Franschen zijn gekomen,
Zij zijn nog gekker dan ik.
Zij dragen een hoed met pluimen
En broeken met zijden lint.
Wij zullen gaan tellen van onze gezellen.
Tien, twintig, dertig, enz. (tot 100.)

Iek miek mak muis,
Is mijnheer de Wit ook thuis?
Neen, mijnheer is water halen.
Raad eens wat hem tegen kwam.
Twee ijzeren mannen
Met twee potten en pannen;
Twee kinderen zonder ziel,
't Zieltje is in den hemel:
Ik tel één, twee, drie enz. (tot 20.)
(Ameland.)

Tafelbordje in het rond,
Secretaris heeft een hond,
Hond in zee.
Schipper, ga je meê?
De vrouw kookt brij.
Er af zijt gij. (Ameland).
Anders:
Tafelbordje in het rond.
Secretaris heeft een hond,
Die kan zwemmen door de zee.
Alle vischjes zwemmen meê.
Eet spek en brood zonder nood;
ile pile paf!

Ine mine melle, Wie zal telle?
Kaatje met de kaaie,
Groen van snaaie,
Groen van smeer.
Kaatje met de kaaie lust niet meer.
(Ameland.)

Ine martine martip,
Vijfde kale kip;
Vijfde kale, Boek in de male,
Ine martine martip. (Ameland.)

Eene lange rij vormend en dan ergens omheen trekkend, bv. een boom:
Lange, lange rige,
Koarte, koarte sige,
Trijeris [Driemaal] om 'en kerseblom,
Den komt lange rige werom.

De jongens loopen als dronken op straat te slingeren en te zwaaien, en zeggen dan tot hunne makkers:
Ik bin dronken,
Skeer mij de bonken,
Ik bin gek,
Skeer mij de bek.

Men zit plat op den grond, met z'en tweeën, houdt de handen vast met gestrekte armen en gaat zoo vóór en achterover en zegt:

Sigesage, Sigesage,
Ik zal jou [*Ook:* Heit zal mem] naar bed toe jage
Met een dikke stok.

Rozen bloeien voor mijn voet,
[*Ook:* Rozebloemen op mijn hoed]
Al mijn Jannekes zijn zoo zoet
Mogen wij eens kussen?
Kussen — jawel! (Het kussen wordt nagebootst.)

De drie eerste regels worden meermalen herhaald, telkens met een ander toevoegsel, bv. „Mogen wij eens kuieren?" „Kuieren — jawel!" — en het kuieren wordt nagebootst. Op deze manier noemt men allerlei handelingen.

Een in de slooten groeiend watergewas, waarvan het ondereinde eetbaar is, heet in het noorden van Friesland „hinnebal," of „hanebal." De knapen gaan ze in den zomer bij menigte zoeken, en loopen er dan het dorp meê door zingende:

„Vroutje, vroutje, wil je hinneballen koopen?
Ze zijn zoo duur in 't land geloopen.
Vijfentwintig voor een speld
Is dat geen goede hinneballengeld?"

Zij worden alleen gegeten door de kinderen op straat.

Zullen de knapen al spelende het middagmaal gebruiken, zoo 't heet, dan is hun gebedje:

Amen is 't gebed.
Die 't honger het die fret [eet].
Moarns ier en jouns let.
[Morgens vroeg en avonds laat.]
As er nou es dieven kwamen,
Die ons de maaltijd ontnamen,
Dat zou mij duvelsch spijten. Amen!

Mijn waarde vader verhaalde:
Als in zijne jeugd (hij was 1796 geboren), een paar jongens op straat wat wilden spelen, en zij daartoe meer makkers noodig hadden, dan liepen ze de buurt op en neêr, met hun hoed (men wist toen nog van geen petten) in de eene hand, terwijl zij een vinger van hun andere hand binnen in dien hoed staken, en zongen dan luidkeels:

„Finger inne hoed,
Die met doet!"

Dat gold voor eene uitnoodiging, en daarop kwamen de jongens bij elkander, die dan, voor zooverre ze „met" doen wilden, ook die beweging maakten en dat rymke meegalmden, tot dat ze voltallig waren. — In mijne jeugd (ik ben van '40) was dat gebruik geheel verdwenen.
(Johan Winkler.)

Mijn vader speelde in zijne jeugd, van

„Fis, fis, waar biste?
In 't wide, wide water!"

Wij kennen dat spel niet meer.
(Johan Winkler.)

RONDEDANS.

Kom, pater! dou must kiese,
Ho, si soo!
En dou suuste [gij zult] mij forliese,
Ho, ho, pierlalo,
En nog, ho, si soo.

Dan kiest, neemt, de pater eene non uit de rij die om hem heen danst. Daarop gaat hij midden in den kring op éene knie liggen, terwijl de non op zijn andere knie zitten gaat. De dansers zingen dan:

Nou spreidt de pater een witte kat,
Ho, si soo,
En alwaar hij met siin non op sat,
Ho, ho, pierlalo
En nog ho, si soo.

Dan kust de pater zijne nonne, éénmaal, zesmaal en de dansers zingen:

Kom, pater, geef diin non een soen,
Ho, si soo,
En al dust-i nog wel zesmaal doen,
Zes, zes, zesmaal doen,
En nog ho, si soo!

Daarop verlaat de jongeling den kring en het meisje blijft alleen, onder 't gezang der dansers:

Nou, pater! nou must heene gaan,
Ho, si soo,
En nou bliift die non allienig staan,
Ho, ho, pierlalo
En nog ho, si soo.

Nu moet de non een pater kiezen:

Nou nonne, dou must kiese,
Ho, si soo,

En dan suuste [zult gij] my forliese,
enz. enz. al door, of totdat alle nonnen gezoend zijn.

Kinderen van 3 of 4 jaar oud, achter elkander, en malkaar bij de kleertjes vasthoudende, zingen daarbij:

Hurre, hurre, hurre, Sjok, sjok, sjok,
Tryn mette bezem En Jan mette stok.

Twee kinderen, die een derde, kleiner, tusschen hen in, op de saamgestrengelde handen gezeten, dragen, zingen daarbij:

Kakke-stoele-meie,
Al de kinderkes schreie,
As ze dan niet wille
Dan krije se voor de billen.

Een rij kinderen, naast elkander voortloopende, de handen aaneen en daarbij zoo veel mogelijk de geheele breedte der straat beslaande, zingen:

Wij loopen stadig,
Wij wike fur gienien.
Mar wel fur de koning
En anders fur gienien.

Ooievaar, lepelaar, takkedief,
Wanneer si'k dy weer sien?
As de appeltjes rypen
As de peertjes pypen.
Piep sturch! waer biste?
Midden in de ronde kring.
(Er wordt een kring gemaakt).

Als de klok op een ongewoon uur luidt, zingen de kinders:

De klok die luudt,
Wat dat beduudt?
De boeren die gane de poort uut.

KNIEDEUNTJES.

Op moeders schoot:

Vort, paardje, vort!
Zoo rijden wij naar Dordt,
Van Dordt naar den Briel,
En daar spint het wiel.
En het wiel spint geern,
En Renske heeft 'en bern,
En ook 'en Harm.
En pak hem bij zijn arm
En breng hem naar zijn eigen heit en memke [vader en moeder] toe.

Hop, hop, peerdtje,
Met syn vlassen steertje,
Met syn koopren schel in 't g.t,
Hé! wat raer peerdtje is dat.
Dan so komme de heeren
Met hun ferwielene kleeren.
Dan so komme de vrouwen
Met heur verwielene mouwen.
Dan so komt de akkerman
Met syn peerdtje achteran.
(Dokkum.)

Fut perdtjes! na de mullen [molen],
Haal ons kindje een zakje met meel.
Dan zal moeder pankoekjes bakke,
Dat zal in 't kindjes mondje smakke.

Fut, fut, perdtje!
Met je vlassen stertje,
Met je ruge pootjes.
Spring maar over slootjes,
Van het slootje in de Griet.
't Kindje is je perdtje niet.

De vader zit bij de tafel, zet het kind voor zich op de tafel, met de voetjes op vaders knieën en zingt:

Mijn moeder het gasten genood,
En ik moet peper stampe.
Stampe, stampe, stampe, stampe,
Stampe, stampe, sta-a-a-mpe!!!

Iederen keer bij het woord „stampe" vat de vader het kind onder de armpjes, heft het op van de tafel, en zet het, [illegible] meer hevig, met een ruk neêr, totdat de kleine, half zenuwachtig, het uitkraait!

Een liedje, als men een kind op schoot in slaap sust:

In-din-doosje kwam van Brugge,
Met de pappot op zyn rugge,
In-din-doosje kwam in 't land,
Met 'n gongelstok [wandelstok] in zyn hand.

Hantsje-plak,
Butter-bak,
Kees [kaas] en brood,
Slaan die arme wever dood.
Laat him nog wat leve,
Hij kan zoo netsjes weve:

Hier 'n draatsje,
Daar 'n draatsje,
Dat gaat nar 't Serivestraatsje [1]).
(Leeuwarden.)

Sommige namen van straten te Leeuwarden, die op elkander volgen:

Rommedommedom
De Fismerk om.
De Wuttelhaven del,
Gaat dat niet wel?
De Slotmakersstraat,
Met 'n harde faart,
De Put foorbij,
Met 'n koem fol brij,
Nar 't Kroeme-Jat,
Daar 'n oud wiif sat,
Die de brij opat,
En de lepel inne buusse [zak] stak.

In-din-din die kwam van boven,
P.ste in 't vuur dat de vonken stoven,
In-din-din die had een kyn,
Dat waar dronken, lam en blyn.

In-din-din, die rare snater,
Fiel al met siin eers in 't water,
't Houtsje waar nat, en 't foetsje war glad,
En soo fiel in-din-din op 't g.t.

Dit zingen de kinders op straat in de goede week:

Palm-palm-donderdag,
Doe de boer in 't vooronder lag:
Palm-palm-vrijdag,
Doe de boer inne brij lag;
Palm-palm-saterdag,
Doe de boer in 't water lag;
Ik der bij,
En dou der bij,
Is dat gien mooie schilderij?

Op saterdag, op saterdag,
Toen de boer in 't water lag,
Ik er bij en dou er bij
Waer dat gien mooie schilderij?

Poepen, poepen binne n't djûr.
Achtentweintich om in stûr, [stuiver]
Fiif om in oartsen, [oortje]
Dêr rinne wij mei to boartsjen. [spelen]

Hij kin rime,
Men zou er van swime
Hij kin dichte,
Men zou er de hoed voor lichte.

Roer-om de brij!
Ik zit er bij
En laat se nog verbrande.
Is dat geen skouwe [zeer groote, eigenlijk vuile] skande?

Ik wens je feel segen in 't nieuwe jaar!
Foor en achter en allegaar,
Een salig leven, een salig sterven.
Ik hoop dat wij het koningryk erven.
(Ureterp.)

Eibert, Eibert lek,
Ho lang is dij dyn bek?
Saun jellen en in foet.
Den is dyn bek niet goed. (Ureterp.)

Spjeldtsje, spjeldtsje, kom by my!
Ik hab sa'n moai ljeaf dingkje for dy.
[Speldje, speldje, kom bij mij!
Ik heb zoo'n fraai lief dingetje voor je.]
Dat zingen de kinderen als zij op straat spelden zoeken.

Ik siet op'e hikke en ik lappe mijn skoech,
Do kaem der in weintsje fol folk oan.
Ik frege hjar oft ik mei ride mocht.
Hja seine fen né, hja seine fen ja.
Do smieten se my in grou-bôlle ta,
Dêr ried ik mei nei Geartsjemoai ta.
Geartsjemoai siet mei 't bern by 't fjûr,
Dêr hinge in poatsjefol brij oer.
Ik frege hjar oft ik ris slikje mocht.
Ja, wol mei de lytse pink,
Mar net mei de folle fûst.

[1]) Serivestraatsje, volksuitspraak van 's Heer-Iven-straatje, dat is: het straatje van Heer-Ivo, van Heer Ivo Johannis, de laatste roomsche priester van de kerk van Oldehove, die in de laatste helft der 16e eeuw op den hoek van dit straatje in de Groote-Kerkstraat woonde, en een man was, bij het volk zeer bekend en bemind. Men rijmde op zijnen naam: „Heer Ief, Heeft 't volk lief!' — „Hero-Ivo-straatje" staat thans ten onrechte aan het hoekhuis.

Vertaling:

Ik zat op de hek en ik lapte mijn schoen,
Toen kwam er een wagentje vol volk aan.
Ik vraagde hen of ik meê rijden mocht.
Zij zeiden van neen, zij zeiden van ja;
Toen smeten ze mij een grove bolle toe.
Daar reed ik meê naar Geertjemoei toe.
Geertjemoei zat met het kind bij 't vuur,
Daar hing een potje vol brij over;
Ik vraagde haar of ik eens likken mocht.
Ja, wel met de kleine pink,
Maar niet met de volle vuist.

Ut ré mi fa sol,
De boer die stool 'en bol.
Ut ré mi fa sol la,
De bakker him achterna.
Ut ré mi fa sol la ci ut,
De boer liep met de bolle fut. [weg]

Ien twa trije,
De boer woe my krije.
Ien twa trije fjouwer,
De boer is yn 'e hjouwer.
Ien twa trije fjouwer fiif,
De boer het pine yn 't liif.
Ien twa trije fjouwer fiif seis,
De boer is op 'e reis.
Ien twa trije fjouwer fiif seis saun,
De boer is op it lân.
Ien twa trije fjouwer fiif seis saun acht,
De boer is op 'e wacht.
Ien twa trije fjouwer fiif seis saun acht njuggen tsien,
De boer het dien.

Vertaling:

Een twee drie
De boer wou mij krijgen.
Een twee drie vier,
De boer is in de haver.
Een twee drie vier vijf,
De boer heeft pijn in 't lijf.
Een twee drie vier vijf zes,
De boer is op reis.
Een twee drie vier vijf zes zeven,
De boer is op het land.
Een twee drie vier vijf zes zeven acht,
De boer is op de wacht.
Een twee drie vier vijf zes zeven acht negen tien,
De boer heeft gedaan.

Din, din, din, is Foekjen in?
Né, Foekjen is over 't meer meer meer.
En 't is so koud, en 't is so koud en 't is koud- om weêr
En zij het [heeft] maar een dun rokje/broekje an,
En de billetjes komen er deur.

Hark [Hoor]
Dêr ropt in stark, [ooievaar]
En dêr yn 't bosk
Dêr sit in mosk. [musch]

Het regent, het zegent,
De straten worde glad.
Daar kwamen drie boerinnetjes,
Die vielen op haar g.t.

Waer bist weest?
In de kerk.
Wat hest daar hoord?
Gods woord.
Wat was 't begin?
Doe was ik er niet in.
Wat was 'et midden?
Doe satten wy an 't bidden.
Wat was 't beslút?
Do was ik er al út.

Een twee drie vier vijf,
De bakker sloeg zijn wijf
Al met verbrande bolletjes
De darmen uit het lijf.

Hier heb je de ham
Van mevrouw van Zwammerdam.
Doe kwam mijnheer van Assendelft,
Die nam de helft
Van den ham
Van mevrouw van Zwammerdam.
Doe kwam mijnheer van Hoogerheide,
Die wou niet lijde
Dat mijnheer van Assendelft nam de helft enz.
Doe kwam mijnheer van Apeldoorn,
Die wou een gat in de lessenaar boren

Omdat mijnheer van Hoogerheide niet wou lijde
Dat mijnheer van Assendelft enz.

Het refrein wordt telkens langer als bij zoo menig ander stukje.

Magere Jansje, zwart als roet,
Ging eens wandelen zonder hoed;
De zon scheen op haar bolletje,
Toen nam zij een parasolletje,
Parasolletje!

Pietje Pietje prater
Viel met 't g.t in 't water.
Zij zou 'en vischje vangen
En bleef in 't netje hangen,

Tien, tien uren,
De meisjes motte schuren,
De jongetjes motte water ophale,
De kippetjes motte pompe.
Hadden de boeren niet harder geloopen,
Dan waren ze hast verdronken.

Amsterdam die groote stad
Is gebouwd op palen,
Als die stad eens ommeviel,
Wie zou dat betalen?
Ik er bij en dou er bij;
Wat een mooie schilderij.

Aberkoze Maartje! [Ook Abrikoze Mietje]
Moeder, wat moet ik doen?
Ge moet de koeien melken.
Moeder, ik heb geen schoen.
Trek je vaders laarzen aan.
Moeder, die zijn me te groot.
Snijd er dan een stukjen af.
Moeder, ik ben geen jood.

Hup, myn Janneke!
Hup, myn lieve Tryntje!
Eerst heeft vader met moeder gevrijd,
En nu vrijt vader met Styntje.

Maantje, hoe schyn je zoo helder
Al in de boer zyn kelder?
Tap wat bier voor onzen heer.
Piep! zei 't maantje en 't was er niet meer.

Sint Niklaas, mijn gooie vriend,
Ik heb zoo lang bij u gediend,
Het eerste jaar een penninkje,
Het tweede jaar een schellingkje,
Het derde jaar een dukaton.
Ankomme jaar komt Sint Niklaas weêrom.

Sinteklaas bonnebonnebon,
Geef wat in de leege ton.
Geef wat in de huizen,
Maar niet aan katten en muizen.
Geef de kleine kynders wat,
Geef de grooten 'en schop in 't g.t
En laat ze daar met loope,
Daar kinn' ze geen koek voor koope.

Duimeloot zou naar bed toe gaan,
Slikkepot had geen eten gehad.
Ik zal wat hale, zei Langelot,
Uit grootvaders kast, zei Ringeling
Ik zal 't verklappen, zei 't kleine ding.

Ik vond er een kebladtje,
Van liereliereliere,
Ik vond er een kebladtje,
Van lierelierelom.
En wie mag dat wel weze?
Van liereliereliere.
En wie mag dat wel weze?
Van lierelierelom.
(De naam van een meisje wordt genoemd).
Wat wou je met haar doene?
Van liere enz.
Een mooie vrijer geven,
Van enz.
Dan moet je haar maar hebben,
Van enz.

Daar buiten liggen drie Uitersche schuiten,
Ze binne beladen met klompen en klonten en kluiten.
Gaan uiter mijn schuit.
Of ik slaan der met klompen en klonten en kluit.

Daar zit een in de gapzeketel,
Die kan naaien, die kan breien,
Die kan mooie poppetjes maken.
Zal ik er een van hebben?
Neen, neen, nooit!

Dan zal ik de diender hale,
Die zal dy de kop afslaan.
Breng Marijke naar 't kerkhof toe.
Wat het Marijke op 'e schoot?
Een klein lief meisje.
En wat het dat meisje in de hand?
Een boekje.
Dood dood biste.
Leg hem in de kiste,
Zet hem een kapje op,
Dan biste 'n fijn minniste.

Koffie en thee,
Is dat geen twee?
Wijn en bier,
Is dat geen vier?
Kurk op 'e flesch.
Is dat geen zes?
Man op 'e wacht,
Is dat geen acht?
Een koperslager zonder geld;
Wie heeft er nu geen tien geteld?

Hok en blok en een vierkant hok,
Een hok met zeven gaten.
Hê je wel gehoord van de kleine Sofie?
Die heeft zoo lang geslapen.

Luielak, slapige zak,
Vroeg opgestaan,
Je magge wel weêr naar bed toe gaan.
Alie, Piet Palie, Piet Pinksterblom.

Hup, mijn Jannetje!
Stroop in 't kannetje.
't Kannetje kost een daalder;
Wie het kannetje stukken breekt
Die moet het weêr betalen.

Elias zat in de kas,
Moeder meende dat 't brood [*ook:* boter] was,
Vader sneed een stukjen af,
En toen was het Elias.
[*Ook:* Vader stak het in den mond Arrejasses; paardestr.nt.]

De man die op 'e dyk sat
Met zyn goudene knopen,
Is zyn vrouwtje ontloopen.
Harlingen in de nieuwe straat,
Waar de klok tien uren slaat,
Is er een kindeken gevonden
Met ruftjes [luurtjes] en doekjes bebonden.
Hoe sille wij 'et hiete?
Sinte Sinte Piete.
Hoe sille wij 'et noeme?
Sinte Sinte Thoeme.
Wie sal 't kindje eten geve?
Vader met de lepel.
Wie sal 't kindje drinken geve?
Moeder met de borsten.
Wie sal 't kindje wiege?
Alle mugjes die der vliege.
Wie sal 't kindjes poep útdrage?
Joost met de kruiewagen.

Der siet in lytje fooint op de dyk,
Di lape syn skuwn.
Da koam er in woinfol folk oan riden,
Da friegene him of hi aik in bole howwe wue.
Hi sei fan nooi en miende fan ja;
Hjo smietene him lykwol ien to.
Dêr ried hi mooi feur Mosselsmans daer,
Mosselman sei: hwa is dêr feur?
Jeust mooi de kneupen,
Di is syn wyf ontleupen.
Harlingen yn de ni-je sted,
Dêr de klok fjeuwer uwre let;
Dêr is irr bern feaun
Yn riften en dokke bibeaun.
Ho scil dat bern hjitte?
Sonte Janne Pjitte.
Hwa scil 't berntsje iten jaen?
Heit mooi de silvren leppel,
Hwa scil berntsje drinken jaen?
Mem mooi de blanke borsten.
En as it stort, hwêr scil 't dan lizze?
Ofter op it tjorkhoof.
Dêr leit in blaauwen steen, dêr moste net op trapje.
Den trapest yn Marias skette.
Hwat het Maria dan yn 'e skette?
Dat bern.
Hwat het dat bern yn 'e haan?
In lytje buek.
Hwa stiet dêr yn to lôzzen?
Fan heit en mem en soster en bruer.
(Schiermonnikoog.)

Vertaling:

Er zat een kleine jongen op den dijk,
Die lapte zijne schoenen.
Toen kwam er een wagenvol volk aangereden,
Die vraagden hem of hij ook een bolle [wittebrood] hebben wou.
Hij zei van neen en meende van ja;
Zij wierpen hem evenwel een toe.
Daar reed hij meê voor mosselmans deur.
Mosselman zei: wie is daar voor?
Joost met de knoopen,
Die is zijne vrouw ontloopen.
Harlingen in de nieuwe stad,
Waar de klok vier ure luidt,
Daar is een kind gevonden
In luiers en doeken bebonden.
Hoe zal dat kind heeten?
Sinte Jan en Pieter.
Wie zal 't kindje eten geven?
Vader met den zilveren lepel.
Wie zal 't kindje drinken geven?
Moeder met de blanke borsten.
En als het sterft, waar zal 't dan liggen?
Achter op het kerkhof.
Daar ligt een blauwe steen, daar moet je niet op trappen.
Dan trapt gij in Maria's schoot.
Wat heeft Maria dan in den schoot?
Dat kind.
Wat heeft dat kind in de hand?
Een klein boek.
Wat staat daar in te lezen?
Van vader en moeder en zuster en broeder.

Wat kinderen vóór in hunne schoolschriften schrijven:

(Trijntje Pieters) jong van jaren,
God zal (haar) het leven sparen.
Als (zij) sterft dan is (ze) dood,
Begraven in de roode rood,
Begraven in het diepe dal,
Daar God (haar) eens uit roepen zal.

(Willem Jacobs) zijn boek.
Die het vindt die geeft het weêr
Voor een appel of een peer;
Slaan doet zeer,
Knijpen nog meer.

Meester, meester mot niet kive,
Want myn penne wil niet schrive,
En wat meester meer kyft,
Wat myn penne minder schryft.

Meester Japik Dovekool
Jaagt de kynderkes út de school.

RAADSELS EN AARDIGHEDEN.

Hoe zie je mij zoo aan?
Wat heb ik jou misdreven?
Wat heb ik jou misdaan?
Toen ik niet had wou ik jou wat geven,
Maar nou 'k wat heb kan 'k jou niet geven.
Doch God beware jou gezondheid en ons het lange leven.
En als ik dan niet heb dan kan ik jou wat geven.

Deze woorden spreekt eene getrouwde vrouw tot iemand wien zij eens trouwbelofte gegeven heeft. Zij wenscht deze belofte nog te vervullen, wanneer de toegesprokene haren tegenwoordigen man slechts overleeft.

—

Wonder boven wonder!
Hier ligt begraven onder
Myn man en dyn man
En onzer beider moeders man.

Grafschrift dat Loths dochters op het graf van den ouden heer plaatsten.

—

Er staat een man in 't hout,
Die spreekt zoo stout,
En niemand die hem antwoord jout. [geeft]

Dominé op den preekstoel.

—

De Aldehou Is in heech gebou.
Joust my in stûr Den spring ik er oer.

Nl. over den stuiver ingeval men mij dien geeft.

—

Hwet hest ljeafst:
Sûpenbrij en dêr net by,
Sûpenbak en dêr net ta,
Sûpenstút en dêr net út?

Het antwoord is: Alles even lief,

want op die manier krijgt men er toch niets van. De beteekenis is dubbelzinnig; de meest gewone: karnemelkspap zonder toespijs, karnemelk met beschuit er in, ook zonder toespijs, en karnemelk met brood er in, — waar niets uit is genomen. Maar 't kan ook beteekenen: 1° dat men er niet bij is of kan, 2° dat men er niet aan mag raken, en 3° dat men er niets uit (of van) krijgt.

—

Eerst zoo wit als was,
Dan zoo groen als gras,
Dan zoo rood als bloed,
Dan zoo zwart als roet.

Een braambes.

—

Der sit in jifferke yn 't grien,
Mei in moai read rokje oan.
As men se knypt den skriemt se,
En dôch het se in stiennen hert.

Er zit een juffertje in 't groen met een mooi rood rokjen aan. Als men haar knijpt dan schreit zij, en toch heeft ze een steenen hart. — *Een kers.*

—

Kool is kost, warm moet men ze eten. *Dat* staat in den bijbel.

Ook: stokvisch met roôbutter. *Dat* staat in den bijbel.

—

Twa A-en, twa N-en, twa B-en,
Twa O-en, twa R-en, twa D-en. Hwet is dat? — Noordbraband.

—

Ien en oardeheal,
Twa en trije en trêddeheal,
Hofolle is dat?

Eén en anderhalf, twee en drie en derdehalf, hoeveel is dat? — Dit wordt vlug gezegd, zoodat de rader soms moeite heeft 10 tot uitkomst te krijgen. En dit is de slag van de vuurpijl.

—

Hebt ge den koekoek wel eens drie dagen voor Mei hooren roepen?

Wordt hierop geantwoord: „Ja!" — dan zegt de vrager: „Mis! Hij roept altijd „koekoek," en nooit: „Drie dagen voor Mei!"

—

Ik zal u een stok in de hand geven. Ik zal u zeggen waar gij staan moet en ik zal niet verder dan een voet of drie van u verwijderd gaan staan en gij zult mij geen slag met den stok kunnen geven.

Wie dit niet begrijpt wil 't niet gelooven en het kan een weddenschap zijn. — Ik plaats de persoon met den stok bij eene deur, neem zelf plaats aan de andere zijde der deur en houd deze gesloten.

—

Ik laat iemand een dubbeltje zien en zeg: Dit is voor u, indien gij er over springt als ik het op den kant in den grond zet. Dit wordt natuurlijk aangenomen en ik zet het dubbeltje onmiddellijk tegen een muur of schutting in den grond.

—

Geef iemand een stuk krijt en zeg: Schrijf ergens in het duister op een deur of beschot een getal van hoogstens vier of vijf cijfers; ik zal in het duister gaan zien en zeggen wat gij geschreven hebt.

Wie dit zal uitvoeren moet pas een versche pijp hebben opgestoken, en door hier sterk aan te trekken kan hij de plaats waar de cijfers staan verlichten. (Dit stukje behoort eigenlijk tehuis in den tijd toen er geen lucifers waren.)

—

Wie 't eerst met krijt een streep op eene deur kan zetten. — Men laat iemand die hiervan het fijne niet weet, stil begaan. Hij zet eene streep op eene zijde der deur. — „Ja," zegt de ander, „die streep staat eigenlijk niet op, maar aan de deur." Hij klimt op een stoel en zet een streep op den bovenrand der deur.

—

De kinderen vragen elkander: „Wat heb je 't liefst: een *ijp*, een *ap* of een *op*?"

Kiest men een *ijp*, men krijgt een knijp.
„ „ „ *ap* „ „ „ klap.
„ „ „ *op* „ „ „ schop.

—

Waarom reisde Paulus naar de Barbaren? — *Antw.* Omdat zij hem niet kwamen afhalen.

—

Holderdebolder foar yn 't hûs,
Klypklap efter yn 't hûs,
De kraaier op 'e skerne,
De blaffer by de daem;
Trije broerren bij de efterdoar.

De karn. De dorschvlegel. De haan op den mesthoop. De hond op het erf. De drietandige mestgreep.

—

Dribbel drabbel dribbelgat,
Hwêr komst dou fen dinne?
Ut de ierde,
Swart forbarnde tsjettelkop.
[Druppel drappel druppelgat,
Waar komt gij vandaan?
Uit de aarde,
Zwart verbrande ketelkop.]

De ketel is het die vraagt, het uit de pomp vloeiende water dat antwoordt.

—

Oude Maroude
Staat boven in de koude.
Hij heeft vleesch noch bloed,
Nogtans doet oude Maroude goed.
Een molen.

Te Leeuwarden luidt dit:

Oude Maroude
Zat zeven jaar in de koude.
Oude Maroude had vleesch noch bloed.
En oude Maroude waar altijd goed.

—

Vr. Aste in baerch by de stirt heste, hokker part scoest den ljeafst ha wolle? — [Als ge een zwijn bij den staart hebt, welk deel zoudt ge dan het liefst willen hebben?]

Antw. Het gedeelte van het zwijn, dat ik niet beet heb.

—

Een jongen geeft zijn makker op te schrijven, op de lei of met krijt op hout:

Ik ben een gezel,
Ik was een gezel,
Ik wensch een gezel te blijven. —

Dan wordt den schrijver verzocht de g g g uit te wisschen en daarna het geschrevene nog eens te lezen.

Ik scil dy hwet fortelle fen in aep, dy scoe 't skoenmeitsen leare. Of kinst dat wol? — Né. — Den bist allike fier as dy aep, dy koe 't ek net, dêrom scoed er 't leare.

[Ik zal u wat vertellen van een aap die zoude 't schoenmaken leeren. Of kent ge dat wel? — Neen. — Dan ben je even ver als de aap, die kende 't ook niet, daarom zou hij 't leeren.]

—

Weet je wel hoe lang Berlikum is? — Neen. — Och, van het eene einde tot het andere einde.

—

Men zegt aan iemand: Ga naar buiten, en als gij terug komt, zal u een stuk van een dood zwijn (van een dood schaap of een doode koe) te gemoet komen. — Men werpt hem dan een borstel, een wollen kous of een schoen te gemoet.

—

Ga naar buiten en ga met den rug tegen den muur dezer kamer staan. Als ik u dan roep zult gij door den muur komen op de plaats waar gij staat.

Gaat iemand hiervan de proef nemen, dan laat men hem eenvoudig staan, men roept niet. Komt hij dan eindelijk terug, dan zegt men: Ge zijt te haastig, gij moest gewacht hebben tot ik u riep.

—

Waarom knijpt de haan de oogen dicht als hij kraait?

Antw. Om te laten zien dat hij zijn les van buiten kent en niet in het boekje behoeft te kijken.

—

Om vlug te spreken. Drie of meer kinderen zijn bij elkander; de een zegt snel:

Wie klopt daar? zeide hij.
Wie is dat? sprak ik.
Dat, zeide hij, ben ik.

De anderen zeggen op de rij af, hem dit snel na, zonder dat er pauze komt.

—

Te Veenwouden stelt een der knapen een slager voor, met een vleeschbakje in huis komende:

„Dei," sei er. — „Dei," sein wi;
Fleis nedich? — „Ne," sein wi.
„Dei," sei er. — „Dei," sein wi.

—

Wa wol witte wêr Wytse Watses Wever wennet? Wytse Watses Wever wennet West Warkum. Wa wol witte wat Wytse Watses Wever weeft? Wytse Watses Wever weeft wat wite wol.

—

Mijn moeders mooie meid maalt mooie mosterd, met mijn moeders mooie mosterd-molen.

—

Sjoerd smid sloech syn soan sa sear; sa sear sloech Sjoerd smid syn soan. Sjoerd smid syn soan sei: sok slaen scoe siker sear dwaen.

—

David deed den duivel dansen, doe de duivel dronken was.

—

Achter in mullens dalen
Daer hangt een zakje met kralen,
Er is geen een zoo wijze man
Die die kralen tellen kan. *De sterren.*
(Ameland.)

—

Te Amsterdam op 'e Jodebrug
Daer legge de tonnen op 'e rug.
Do kwam er een heer met zijn geweer,
Die stak er in en 't deed niet zeer.
Vaten met boter, die door den koopman worden gestoken om de waar te keuren. (Ameland.)

—

Daer vloog een vogel vederloos
Op een boom bladerloos.
Toen kwam juffrouw Mondeloos,
Die at den vogel vederloos
Van den boom bladerloos.
De sneeuw viel op een boom; de zon deed ze wegsmelten. (Ameland.)

—

Petrus zat bij 't vuur en Poepte.
Maar Petrus poepte niet,
Zoo onfatsoenlijk was Petrus niet.
(Poepte is een mansnaam.)

—

Amsterdam, die groote stad.
Met hoeveel letters spelt men dat?
Met drie: *dat.*

—

Vr. Weet ge 't onderscheid wel tusschen spek en ham? — *Antw.* Voor *spek* doet men den mond open; voor *ham* doet men den mond toe.

—

Achter molens duun,
Daer leit in oud peerd bruun,
Zonder kop en zonder steert.
Al syn ribben legge verkeerd.
Een omgeploegd stuk land. (Ameland.)

—

Dou lange dunne,
Waar salste hene runne? —
Dou kaal schoren gat,
An wie vraagste dat?
Eene sloot met water en een gemaaid veld.

Achter beppe tún,
Daer stane twee stelten.
Op die stelten staat 'en ton,
Op die ton daer staat 'en trachter,
Op die trachter staat 'en gaper,
Boven die gaper staat 'en ruker,
Boven die ruker stane twee glazen,
En boven die glazen lope de hazen.
Het menschelijk lichaam.

Wij zijn met ons zeven,
Alzoo oneven.
Zes roepen ons in 't werk,
En één zegt: Ga ter kerk!
De 7 dagen der week.

Tusschen hier en Romen,
Daar stane zeven boomen
Ze benne geen eeken en geen essen,
Je zult et niet raden al ben je met je zessen.
As je 't rade Zal ik je 'n hoentje brade.
As je 't bedenke
Zal ik je 'n glas bier inschenke.
De Groote beer of Goudenwagen.

De oogst.

Als men in Friesland spreekt van bouw- en greide, dan bedoelt men bouw- en grasland. Een bouwboer, landbouwer in het groot, is ook altijd in meerdere of mindere mate veehouder. Een greidboer echter gebruikt in het geheel geen bouwland, hij is enkel veehouder en zijn bedrijf bestaat in zuivelbereiding en veefokkerij. Het leven van zulk een greidboer biedt niet veel afwisseling aan. Het verzorgen en melken van het vee, de boter- en kaasbereiding keeren elken dag terug en wat daar tusschen in te doen valt is in den regel evenmin spoedeischend als vermoeiend. Maar als de tijd van den hooi-oogst aanbreekt, moet de greidboer uit zijn ouden stap. Men noemt dezen tijd «de ongetiid,» d. i. de tijd van onrust en ongeregeldheid. Is het weder gunstig dan begint men met het aanbreken van den dag en werkt, met slechts korte tusschenpoozen voor eten en drinken, den geheelen dag hard door tot de duisternis valt. Nu, dit zegt iets in de maanden Juni en Juli. De drukte begint in den voorzomer met de aankomst der duitsche grasmaaiers, in Friesland *mieren*, ook *hantsjemieren* = hannekemaaiers genoemd. Velen dezer mannen hebben hun vasten boer, bij wien zij iederen zomer terugkomen. Zij worden in de schuur gehuisvest, waar een oude tafel en een paar oude stoelen voor hen worden nedergezet en waar zij eene legerstede hebben van hooi, het «poepennest» genaamd. Maaiers, die geen vasten boer hebben, gaan op de markt staan 's maandags te Oldeboorn of op de Joure, 's dinsdags te Sneek, 's donderdags te Bolsward en 's vrijdags te Leeuwarden; zoo doen ook de werklieden, die als helpers in den hooioogst wenschen dienst te nemen. De boeren komen dan op de «poepenmarkt» het noodige werkvolk aanwerven, dat gedurende den drukken tijd dienst moet doen om daarna weder te vertrekken. Evenals op de veemarkt van het vee heet het hier: «De poepen zijn duur» of «niet duur.» Heeft men dag aan dag gunstig weder met helderen zonneschijn, dan rijpt het gemaaide gras zoo spoedig tot hooi, dat er soms nog handen te kort schieten, en dan zoekt men hulp bij de dorpsbewoners. Handwerkslieden, dienstmeiden, arbeidersvrouwen, ook wel burgerdochters komen dan een of meer dagen den boer helpen in het hooiwerk. Ook het eigen vrouwelijk personeel, uitgezonderd de huismoeder, gaat meê naar het veld.

Als er zoovele jongelieden, die elkander kennen, bijeen komen,

laat het zich denken, dat er wel eens grappen worden gemaakt. Vroeger waren de jongens er op uit om, als men onder het zweelen even rust hield, de meisjes «nieuw hooi te geven,» zooals zij 't noemden. Dit was eene wel wat ruwe aardigheid. Ik herinner mij in een frieschen dubbeltjesalmanak uit de 18de eeuw boven de maand Juli gelezen te hebben:

„Nu kan de jeugd eens hollebolle En maken in het veld een kooi,
En met een dikke Trijn eens rolle En stoppen die de pels vol hooi."

Maar eene flinke stevige meid wist zich gewoonlijk wel zoo goed te verdedigen, dat zij een niet al te ruwen jongen best kon afweren.

Nog omstreeks het midden dezer eeuw was het gewoonte dat de meisjes bij het hooiwerk hagelwitte voorschoten droegen en de jongens witte broeken en een netten stroohoed met kleurig lint er om op het hoofd.

Worden de groote schuurdeuren geopend voor het inrijden van het eerste hooi, dan gebeurt het niet zelden dat er in de ledige ruimte der schuur zwaluwen komen rondfladderen. Bejaarde boeren, die de taal der dieren verstaan, vertellen dan aan de jeugd, dat deze vogeltjes elkander toetjilpen:

Forline jier, do ik hjir wier, Wier dit fek fol en dat fek fol,
En nou is alles wer forterd, forterd, forterd.

Dat is:

Verleden jaar, toen ik hier was, Was dit vak vol en dat vak vol,
En nu is alles weêr verteerd, verteerd, verteerd.

De laatste regel ook aldus:

En nou is 't allegearre tireliere liere liere l . . l . . leech (ledig.)

Is eindelijk de hooioogst afgeloopen, dan volgt het hooimaal. Bij het inrijden der laatste wagenvracht zingen de jongens die daar boven op zitten:

„Moer, moer, de panne to fjûr! Moeder, moeder, de pan te vuur!
De lêste weide hea komt oer." Het laatste voeder hooi komt over!

Het hooimaal is een afscheidsmaal, dat de boer aan zijn werkvolk geeft. Het bestond van ouds uit spekpannekoeken; of deze gewoonte nog getrouw in eere wordt gehouden is iets wat ik meen te mogen betwijfelen.

Ook op Ameland is het inrijden van het laatste «hooivoer» een pret, waarvoor de schoolkinderen van den meester vrijaf krijgen. Men versiert daar de wagens, die het laatste hooi schuurwaarts voeren, met vlaggen.

In sommige woudstreken is het gewoonte dat op de laatste van

het veld komende wagenvracht boekweit een meiboom wordt geplaatst en wel een tak van den lijsterbessenboom (fr. *kûtse* of *kwitsebeam*) met de rijpe bessen er aan. Men schijnt aan dezen boom onheilwerende kracht toe te schrijven; de greidboeren gebruiken bij voorkeur een stok van dit hout voor *molkenspier*, om de zurende melk te keuren wanneer zij gekarnd moet worden. Is zij zoo dik geworden, dat de stok er rechtop in staan kan, dan is 't klaar.

Bij den bouwboer wordt de graanoogst gesloten met het inhalen van paardenboonen, de vrucht die het langst op het veld blijft staan. Den drogen frisschen oostewind, die in den herfst wel eens eenige dagen aaneen kan waaien, noemt men «den boonheer,» den heer die aan de op het veld in schoven staande boonen de vereischte hardheid geeft. Op het Bildt was het vroeger gewoonte dat op den laatsten wagen boonschoven, die werd binnengehaald, twee jongens zaten met een strooman; ook hadden ze wel enkel maar een boonschoof, die op een hooivork gestoken omhoog werd gehouden. Zij zongen dan:

Moer, moer, de pan over 't vuur! Hier hê wij de leste gerven
Boven in de bergen, Boven in de toppe.
Wanneer selle wij soppe? Soppe wij van avond niet,
Dan soppe wij 't heele jaar niet.

De Bildtbewoners noemen dit in hun platholландsch dialect: *de lais thús hale*, en het avondpretje, dat er op volgt, heet *laizen*. Volgens het liedje brengt men de laatste garven boven in den top van den graanberg. Een klein schuurtje of groot hok noemt men in 't noorden van Friesland «berg» (bergplaats), maar nooit de groote friesche boerenschuur, de bergplaats bij uitnemendheid.

De aardappelboeren, in Friesland «gernieren» (gaardenieren) genaamd, volgden vroeger ook wel de gewoonte van het *laizen*. Bij het einde van het aardappelrooien stak men drie van de grootste aardappelen op den grijp, fr. *gripe*, eene drietandige vork, waarmeê men de aardappelen uit den grond graaft. Deze werd door een jongen op den schouder gedragen onder het gezang:

Moer, moer, de panne moat oer,	Moeder, moeder, de pan moet over [op het vuur],
De lêste ier'appels binne yn 'e koer.	De laatste aardappelen zijn in de mand.

Het koolzaaddorschen.

Het verbouwen van kool- of raapzaad is belangrijk afgenomen sedert gas en petroleum de raapolie hebben verdrongen. Toch ziet de reiziger die in de maanden Mei en Juni de friesche kleistreken

doortrekt, nog altijd en zeker met welgevallen nabij en in de verte het geelbloeiende koolzaad blinken tusschen golvende korenvelden en heldergroene vlaslanden. En het dorschen van het koolzaad geeft in Augustus nog altijd eene eigenaardige drukte, afwijkende van het gewone boerenwerk. Een «kleedbaas,» eigenaar van een groot dorschkleed met de daarbij behoorende gereedschappen, trekt dag aan dag bij gunstig weder, altijd aan het hoofd van een gezelschap werklieden, uit om voor de boeren het koolzaad te dorschen. Dit geschiedt op het land waar de vrucht is gegroeid, waarbij men nooit zal vergeten de vaderlandsche vlag te doen wapperen. Bij dit zaaddorschen worden nog altijd oude vaste regels en gebruiken gevolgd, die echter ook al aan het afslijten zijn. Dit kan men het best opmerken als men weet wat thans nog bestaat en dit vergelijkt met zeker oud stuk uit vroeger tijd, de *tersklaow* (dorschwet) van Achlum.

Te Achlum en Hitsum, twee dorpen in Franekeradeel, woonden nog in de vorige eeuw vele en daaronder zeer aanzienlijke eigenerfden, dit zijn boeren, die de plaats waarop zij wonen in eigendom bezitten en dikwijls nog een of meer daarbij. Onder de eigenerfde families in Friesland zijn er zeker wier voorouders edellieden waren. De stand der eigenerfden stond tusschen dien der edellieden en huurboeren in. Familiewapens komen bij eigenerfden nog wel voor en zij hadden het recht hunne boter te merken met een klaver. De huurboeren hadden hiervoor een rozetje zonder bepaalden vorm. Dit recht of gebruik is reeds sinds lang vervallen; boterpronkers waarin de klaver gesneden is zijn er genoeg te koop en worden ook door huurboeren gebruikt. — Boven de opperste punt van een uilenbord, zooals er twee boven aan een friesche boerenschuur zitten, ziet men nog dikwijls twee ruw uit hout gesneden zwanen pronken, ruggelings naar elkander gekeerd aan weêrszijden van het stijltje, waarop een windwijzer staat. Deze zwanen waren vroeger het kenmerk van een eigenerfden gras- of greidboer. Oorspronkelijk duidden zij aan, dat de eigenaar der plaats, edelman of eigenerfde, het recht had om in de grachten om het huis zwanen te houden.

Onder de eigenerfden te Achlum en Hitsum bestond in de vorige eeuw een in het Friesch geschreven dorschwet. Het oorspronkelijke handschrift heet afkomstig te zijn uit de tweede helft der 16de eeuw, maar men meent te mogen gelooven, dat het niet ouder kan

zijn dan uit het begin der 18de eeuw. Eenigszins verkort, luidt het vertaald aldus: [1])

De graaf (d. i. de kleedbaas) zal het zaad dorschen te Achlum, te Hitsum, te Doijum en te Beijem, behalve voor de kloosterlieden, wanneer deze zelf gereedschap houden.

De graaf zal Sint Jacob (25 Juli) of op den derden zondag vóór Sint Margriet de wet aflezen.

De graaf zal de kleeden en al het andere gereedschap altijd bruikbaar en onbeschadigd moeten houden en het nimmer aan een ander overdoen, bij boete. Hij zal nieuw tuig moeten aanschaffen en alle schade vergoeden. Elk heeft het recht van toezicht.

De huislieden zullen op den dag der wetlezing loten, wie het eerst, tweed, derd, enz. zal dorschen.

Die het eerst zal dorschen moet het gereedschap van den graaf afhalen; wie gedaan heeft voert het naar den volgende.

De dorsch zal naar landsgebruik aan den graaf staan.

De werklieden zullen naar den graaf hooren en elk zal naar zijn loon werken, of hij zal noodloonen en daarboven twee groot boete aan den fiscaal betalen. Wie door ongesteldheid genoodzaakt is het werk te staken noodloont alleen. [2])

Het werkvolk zal een rechter kiezen en de graaf een opziener en inner der boeten.

Twee kikkers, twee beren en de opziener zullen met hun vijven acht mannen, die vier om vier dorschen en opruimen, van den morgen tot den avond aan den slag houden.

Twee oude skierkerts (grijsaards) zullen het zaad ziften van alle onzuiverheid.

De huislieden zullen, zoodra de skierkerts de vlag aan hebben [3]), een ton bier of twee op het land brengen. Daarna zal de kelk bij elken oploop rondgaan.

De bloedverwanten en vrienden van den boer en andere lieden, die bij den dorsch komen kijken, zullen drie stronken met zaad

---

[1]) Er bestaan vier handschriften die onderling eenigszins verschillen. Het stuk is gedrukt in het *Geschied- en Letterk. Mengelw.* van Mr. Jac. Scheltema, III, 57 vv. en ook door J. H. Halbertsma opgenomen in zijne *Hulde aan Gysbert Japiks*, II, 253; de vier lezingen vindt men in *Bloemlezing uit Middelfriesche Schriften*, door Dr. F. Buitenrust Hettema.

[2]) Noodloonen: zijne afwezigheid aan de andere werklieden vergoeden.

[3]) De zifters kunnen natuurlijk niet aan het werk komen of er moet een gedeelte zaad gedorscht zijn, en ook niet eerder wordt de vlag, die op de „galg", waaraan de zeef hangt, komt te staan, omhoog gezet.

van den stoppel op het land opzoeken en aan den opziener in het kleed geven, bij boete van twee goede penningen.

Al het kwaad, op het land bedreven, zal ook op het land berecht worden, behalve manslag.

Terechtzitting is het als de dorsch gedaan is of de zon onder gaat.

Wie op de eerste oproeping niet voor het recht verschijnt zal één, en na de tweede twee grooten boeten. Wie dan nog niet hoort, wordt door den kodder (stokman) gebannen.

Geldboete wordt gereed betaald aan den opziener, behalve door de werklieden. Deze betalen hunne boeten op den bodem van de bierton, bij de afrekening.

Geldt het vonnis *huid* of *haar* dan wordt het nog denzelfden avond uitgevoerd.

De beren zullen zorgen dat niemand ongezuiverd van schuld het land verlaat, bij boete van dubbele straf.

Wie gestraft is zal den rechter dank zeggen met de kelk.

De werklieden zullen de huislieden dank zeggen voor het bier en wat zij meer gehad hebben.

De graaf zal de huislieden, man en vrouw, tot het maal bidden op den tweeden of derden zondag vóór Sint Laurens, twee uren vóór den middag, met het geld. Wie neen zegt schikt een ander, bij boete van een ton bier.

Op den rekendag zullen alle boeten, door den opziener ontvangen, door de werklieden met hunne vrouwen en meisjes worden verteerd, met hoorngetoet en luidruchtigheid. —

Onderscheidene in deze wet voorkomende bepalingen worden bij het koolzaaddorschen nog in acht genomen. Sommigen moesten noodzakelijk vervallen sedert de jenever voor het bier in de plaats is gekomen. Op het Bildt werd in vroeger jaren, des avonds na afloop van het werk, de vlag op het land verpacht. De pachter werd vaandrig, hij had de eer, voor één dag, tenzij hij op nieuw pachtte, de vlag te mogen dragen als het volk naar het werk ging of er vandaan kwam.

In de wet worden kikkers, beren en skierkerts genoemd, namen van dieren waarmede werklieden, die ieder hun afzonderlijk werk hebben, bij het dorschen worden betiteld. Deze benamingen bestonden nog in mijne jeugd, een halve eeuw geleden, en bestaan nog hier en daar, doch niet algemeen. De kikkers waren de inleggers, die met groote gaffels de over het land verspreid liggende schoven

in het draagkleed brengen en hierdoor onophoudelijk in eene eenigszins springende beweging zijn. De beren zijn de dragers, die het gevulde draagkleed, een vierkant stuk zeildoek bevestigd aan twee draagstokken, op hunne schouders naar het dorschkleed sjouwen en daarin ledigen. Dit is een zeer vermoeiend werk en er worden groote sterke mannen voor uitgekozen. *Skierkert* is eigenlijk de spotnaam voor een grijsaard. *Skier* is grijs en de grijze of bonte kraai, die alleen gedurende den winter bij ons vertoeft, heet in een groot deel van Friesland *skierkert*, hier en daar *skierroek*. Bejaarde mannen, die niet meer zwaar kunnen werken, plaatst men bij het zaaddorschen aan de zeef. Behalve de genoemde werklieden, zijn er buiten de eigenlijke dorschers ook nog dwarsbongelers (dwarsdrijvers). Het dorschkleed is een zeer groot zeil dat op den inderhaast gemaakten dorschvloer ligt uitgespreid. Het uitgedorschte stroo wordt door de dorschers buiten het kleed geworpen, maar ook even spoedig, althans in het begin, door de dwarsbongelers onder de randen van het kleed gestopt. Deze komen hierdoor schuins op te staan en dit dient om zoo weinig mogelijk zaad verloren te doen gaan. Zoo heeft het den schijn alsof de dwarsbongelers tegen de anderen inwerken. Voorheen noemde men iemand dwarsbongeler, die in het belang van den boer had toe te zien, dat geen stroo, eer het goed was uitgedorscht, buiten het kleed werd geworpen. Bij den aanvang van het dorschen wierp hij een handvol stroo in de lucht en zeide:

Dêr de wyn komt fen dinne	Waar de wind komt vandaan
Dêr moat it strie hinne.	Daar moet het stroo heen.

Bij het verwijderen en ophoopen van het uitgedorschte stroo moet men rekening houden met de richting van den wind, om de dorschers geen last van het stuiven te doen hebben.

Behalve van geldboeten spreekt de oude wet van straffen aan huid en haar. Die aan de huid waren de *brits*, de *trewinkel* en de *heve*. Die de brits moest ondergaan werd door de beren in knielende houding met het hoofd op de knieën van den bijzitter gelegd. Een ander, die eveneens straf had verdiend, werd door vier mannen aan armen en beenen, achterover liggend, opgeheven en met zijn achterdeel tegen dat van den geknielde gestooten. De brits is nog onder de knapen bij hunne spelen in gebruik en heet te Leeuwarden: «Hamer, bijl en blok.» — Was iemand tot den trewinkel veroordeeld, dan moest hij in dezelfde houding als bij de

brits geknield liggen. Men stortte dan eerst een emmer water over hem uit en daarop werden hem door twee mannen met houten schoppen zoovele slagen toegediend als de rechter goed vond. — Die tot de heve was veroordeeld, werd geworpen op het draagkleed, eenige mannen grepen dit aan, en hotsten hem daarmeê een tijd lang op en neder naar believen des rechters.

De straf aan het haar was erger, wel minder pijnlijk, maar veel schandelijker en werd alleen toegepast op diefstal en andere zedelijke misdaden. Men knipte den schuldige een haarlok af, dit was alles, maar hij werd van het land gejaagd en had zijn eer verloren. Op den rekendag mocht hij niet verschijnen; het geld dat hij verdiend had werd, in een vuilen doek gebonden, hem tehuis gebracht.

Bij de terechtzittingen en strafoefeningen stond ieder met ongedekten hoofde. Wie dit verzuimde was ook strafbaar, maar kon de straf afkoopen.

Had men het laatste in het dorschkleed, dan moest het werkvolk den boer dank zeggen volgens de wet. Dan dorschten acht mannen dat laatste gedeelte af, terwijl de anderen zongen op de maat der vlegelslagen:

It klitst, it klatst,	Het klitst en klatst,
't Giet joun to gast	't Gaat vanavond te gast
Op tsiis en brea	Op kaas en brood
Mei 't hele gea.	Met het geheele dorp.
As wy hondert krije,	Als wij honderd (zakken) krijgen,
Wy scill' 't net swije,	Wij zullen 't niet zwijgen,
Den jout de frou	Dan geeft de vrouw
Us spek en strou.	Ons spek en pannekoeken.
Goed bier dêr by	Goed bier daarbij
Is ek ús flij.	Is ook naar onzen smaak.

Het koolzaaddorschen met vlegels is bij groote boeren reeds lang in onbruik. In de eerste helft dezer eeuw deed men het met vier paarden, die het zaad uit de peulen trapten, thans met eene dorschrol, evenals men ook gebruikt voor het dorschen van granen in de schuur.

In het noordwestelijk gedeelte van Friesland had men geen paarden, maar acht dorschers waarvan vier aan den vlegel stonden en de vier anderen bijwerk verrichtten. Hierin wisselden zij elkander af. Deze acht mannen heetten de ooievaars. De inleggers heetten kikkers, de stelenzoekers sprinkhanen, de dragers beren. De dorschaanlegger en -teller was de procureur, zijn maat de voorschekker. Het afzonderlijke kleine kleed waarin het zaad werd gezift, noemde

men het roekennest, omdat de zifters roeken of schierroeken heetten. De boer voor wien gedorscht werd schikte bij het werkvolk een schekker, (iemand die het uitgedorschte stroo van het zaad verwijdert en op eene geschikte plaats brengt), die duivelbanner of ook dwarsbongeler, en een stroodrager, die hanenbijter werd genoemd.

De jaarlijksche rekendag van het koolzaaddorschen is, volgens mededeelingen van P. C. Scheltema [1]), in de vorige eeuw te Achlum eene plechtigheid van belang geweest. De boeren, die koolzaad hadden laten dorschen, kwamen met hunne vrouwen des morgens te tien uren aan het huis van den dorschgraaf of kleedbaas bijeen. Zij vonden hem op hen wachtende, gekleed in een deftig ouderwetsch gewaad. Over de korte wijde broek met franjes op de naden, en de dikke rolkousen, droeg hij een langen rok, de *paltrok* genaamd, die van boven tot onder was dichtgeknoopt, terwijl om zijn hals een lange hangdas was geslagen en zijn hoofd gedekt met een hoogen ronden hoed.

Het feest werd geopend met het «ombrengen» (rondgaan) van den zilveren kop met brandewijn en rozijnen en daarop werd het gezelschap door den opziener aan tafel genoodigd. Bovenaan nam de dorschgraaf plaats op een grooten met groen laken bekleeden leuningstoel. Naast hem stond een gelijke stoel, die ledig bleef. Vermoedelijk was deze vroeger de zitplaats voor een der achlumer edellieden, als beschermheer van het dorschkleed. De verdere gasten zaten op banken, en die den hanzebeker nog niet hadden gedronken, werden op een korte bank aan het ondereinde der tafel geplaatst, recht tegenover den graaf. Achter hen was een kleine tafel aangerecht voor den rechter en zijn bijzitters, dit waren de beide skierkerts of zaadzifters, — oudsten dus.

Rogge- en wittebrood met boter en zoetemelkskaas werden opgedischt. De hoofdschotels waren twee kommen met pruimenbrij en daartusschen een groote kom met koudschaal. Deze spijs, thans niet meer bekend, werd bereid uit bier, brandewijn en eieren, waarin beschuit (welk gebak toen dichter en steviger was dan thans), werd gebrokkeld en suiker en kaneel er over gestrooid. De opziener en de beren moesten bier schenken aan ieder zooveel hij verkoos.

---

[1]) Zie Mr. J. Scheltema, *Gesch. en Letterk. Mengelw.* III, 55, 56. Paulus Cornelis Scheltema droeg bij zijne tijdgenooten den eernaam van Paulus Lieger, omdat men hem hield voor iemand, die wel eens verdichtselen van eigen vinding als echte oude stukken of vruchten van oudheidkundig onderzoek aan den man zocht te brengen.

Terwijl de gasten binnenshuis aldus plechtig aanzaten, vermaakten de werklieden met hunne vrouwen en meisjes zich op de hieming onder het blazen der hoornen, waarbij de groote vlag aan een hoogen staak werd opgeheschen. [1])

Na afloop van den maaltijd gingen de boeren in de rekenkamer, waar zij door den dorschgraaf en den opziener werden gewacht. De boerinnen verlieten ook de groote kamer en nu kwamen de werklieden, om de tafel «schoon te vegen», dat is, zich aan het overgeblevene te goed te doen.

De opziener, die het geld van de boeren had ontvangen, betaalde den arbeiders hun loon uit op den bodem van een ledig biervat. De boeten, die ieder schuldig was, werden afgehouden. Wat er ten slotte van het geld overbleef, telde de opziener met ongedekten hoofde vóór den dorschgraaf op de tafel uit.

Hierop gingen de gasten gezamenlijk naar buiten. Wie voor het eerst de plechtigheid bijwoonden, werden onder de vlag geplaatst en hun werd de hanzebeker aangeboden. Dit was volgens Scheltema een zilveren beker of kelk, met een randschrift in het Oudfriesch, waaruit bleek, dat de beker op den rekendag in 1569, ter inwijding, door Ork van Dojem was geschonken aan den dorschgraaf Juw van Terwisga.

Hadden de nieuwelingen den beker geledigd dan voerde men hen onder een voor het huis van den dorschgraaf staanden grooten lindeboom. Hier bracht de graaf hun den fraaien drinkhoorn toe, die versierd was met drie zilveren banden en aan een zilveren ketting hing. De inschriften op de banden, gedeeltelijk Oudfriesch, gedeeltelijk Latijn, duidden aan dat deze hoorn een geschenk was van de kloosterlieden te Achlum. Ook uit dezen hoorn moesten de nieuwelingen drinken en daarop werd hen door den opziener, ieder op zijne beurt, den hoorn over den schouder gehangen. De dorschgraaf, tusschen den rechter en den opziener en gevolgd door de twee dragers, ging nu op hem aan en bij eene plechtige stilte, terwijl allen blootshoofds stonden, nam hij den nieuweling in het verbond op onder het uitspreken van dit formulier: «U, eerzame en vrome N. N., die voor het eerst dezen rekendag meê hebt ge-

---

[1]) Hoorngetoet diende nog in mijne jeugd om des morgens het werkvolk voor den veldarbeid bijeen te roepen en des avonds was het deze muziek, die het begeleidde bij den terugkeer naar huis; in de veenderijen werd de lawei gestoken, d. i. een seinbord aan een hoogen staak opgezet, om den rusttijd aan te wijzen.

houden, het loon betaald en gedaan zoo 't behoort, nemen wij aan in den zoen. Leef met ons in vrede, doe niemand kwaad, dan gaat het u altijd wel.» De opziener ontlastte den ingewijde van den hoorn en stortte het daarin overgebleven bier op diens hoofd uit, terwijl hij sprak: «Onze oude vader heeft het zoo gewild; het zij u tot geluk en zegen, in het hemelrijk en op het aardrijk!» Een luid gejuich, vergezeld van hoorngetoet, volgde hierop. De nieuw-ingewijden gaven aan alle boeren de hand en werden door dezen verwelkomd. Het verder gedeelte van den dag werd in vroolijkheid doorgebracht en het jongvolk ging aan den dans.

In mijne jeugd werd de afrekening van het koolzaaddorschen, die men toen bij avond in de herberg hield, nog «kooldorschersbier» genoemd. Bij het dorschen op het land werd toen nog wel bier gebruikt, bij de afrekening, geloof ik, niet veel. Deze houdt men thans ook wel bij den kleedbaas aan huis, altijd 's avonds, en er wordt daarbij veel jenever geschonken.

Kermis.

Kunstwegen, stoom, telegraaf, gas en petroleum hebben vele veranderingen teweeg gebracht in het volksleven en de volksgebruiken. Ook de kermissen hebben dit ondervonden. Het gaat niet meer zoo druk toe als J. H. Halbertsma omstreeks 1840 schreef van den besten zondag der bolswarder kermis: «Dan loopt het er van alle kanten zoo barstende vol, dat men op de hoofden der menschen gaan kan. Vroeg in den namiddag begint het landvolk al binnen te stroomen. De boerenknapen, grootmachtig op hooge chaizen [1]) naast hunne blanke meiden gezeten, rijden de één voor de ander na, door het stroomend kermisvolk. Men rijdt buiten de stad, rijdt in de stad, rijdt er weder uit en verklaart zich eindelijk permanent door uit te spannen. Men wandelt. Later op den avond verkleeden zich ook de meisjes in het wit. Nu de eene herberg uit, de andere in; nu gedanst, gedronken en gezongen, en in de pauzen Roytske op Tietes schoot het lied van Cecilia met lange strepen. Aurora beschijnt eindelijk die maagden, bij haar ondergaan zoo frisch van koonen en zoo hagelwit van gewaad, maar nu het aangezicht glimmende van het opgedroogde zweet, bepoederd met

[1]) Toen de hooge friesche chais of sjees in de laatste helft der 18de eeuw hier bij de boeren in gebruik kwam, werd zij door ernstige, aan het oude gehechte lieden *helle-kroade* genoemd, „kruiwagen waarop men naar de hel rijdt."

het zwarte door den dans opgestampte stof, en van top tot teen bevlekt, somtijds begoten met rooden wijn. Dit is het slot? O, neen! Nu beginnen de ware grappen eerst. Men stijgt weder op de chais; rijdt door, uit, in de stad; weder uit de stad. Hier voor de herberg gestaan; daar uitgespannen. Alweder ingespannen, naar naburige herbergen of dorpen gereden en aan elke kapel geöfferd. Nadat dit zoo den ganschen dag gewoeld en gejaagd heeft; nadat er overal de grilligste, soms gevaarlijke kluchten vertoond zijn en 't duizend wonder is dat er geen hals en beenen gebroken wierden, brengt men aan den avond zijne dame thuis. Het scheiden valt bitter en gewoonlijk zit Roytske dan nog den halven nacht op Tietes schoot. Maakt samen een jonas van circa twee dagen en anderhalven nacht en tusschen de 20 en 30 guldens.»

Dr. E. Halbertsma laat in zijne berijmde vertelling *Murk van Ipecolsga* een boerenlomperd op de leeuwarder kermis met zijn meisje aanzitten aan de open tafel in het eerste heerenlogement der stad. Dit was in de jaren tusschen 1830 en 1840 evenmin een vreemd verschijnsel als dat in dezelfde kermis «de feinten en meiden toe de finsters fan de Keizerskroon (een toenmalige herberg) út laggen te tuten», zooals Tj. H. Halbertsma een leeuwarder burgervrouwtje laat vertellen.

Hoe ging het in dien tijd toe op eene kermis in een tamelijk welvarend dorp?

Het is op een vrijdag in den nazomer, tegen den avond en fraai weder. De dorpsjeugd is bijzonder luidruchtig en helpt druk mede om planken, palen en ander hout uit eenige pas aangekomen schepen te brengen ter plaats waar de kramen — en den mallemolen niet te vergeten — moeten worden opgezet. Mannen en vrouwen, die blijkbaar niet in het dorp tehuis en even blijkbaar niet tot den aanzienlijken stand behooren, sjouwen, sleepen of kruien kisten en manden met koopwaren. Anderen slenteren doelloos rond of gaan bij bakkers en winkeliers iets eetbaars koopen, ook wel bij tappers iets drinkbaars. Net gekleede dienstmeisjes met blijde gezichtjes loopen reeds tusschen al die drukte boodschappen te doen. Voor de ramen van verschillende burgerhuizen hangen slechts een paar bonte doeken, en een voorbijganger, die de vrijheid neemt even naar binnen te gluren, kan daar de huisvrouwen bezig zien met het strijken der schoone glasgordijnen. Sommigen zijn reeds in de weer met het ophangen er van, waarbij wel een timmerman of schilder in het werk wordt gesteld.

Het dorpsveerschip is ook reeds terug van de leeuwarder weekmarkt. Wijn, bier en schiedammer vocht, bij manden- en vatenvol worden gelost ten behoeve der kasteleins; fruit, pekelharing en wat niet al voor de kermiskramers; kisten, balen en pakken voor de winkeliers en verder van allerlei voor de overige dorpsbewoners.

Een der schippers, loopende met een grooten spiegel op den schouder, trekt ieders aandacht, want dat de spiegel niet alleen groot, maar ook mooi is, meent men op te merken, wanneer het papier, waarin hij gewikkeld is, op een der hoeken eens even opwaait.

«Te drommel! wie zou dien moeten hebben?» Jawel! De schipper gaat binnen bij den nieuwen bakker en komt weldra zonder spiegel terug.

Deze bakker en zijne vrouw, nog jong en met Mei pas gehuwd, zijn toen van elders gekomen en hebben zich hier in hunne eenige maanden vroeger gekochte bakkerij gevestigd. Toen in den laatst verloopen winter de bakkerij «op de borden» [1]) kwam, was Ruurd de hoogste schrijver en toen zijn bod door een ander met *f* 100 werd verhoogd, legde hij er nog *f* 200 op. Zoo werd hij kooper. Velen zeiden: «Dat is een bullekalf (miskoop).» Ruurd geloofde het tegendeel.

Het jonge vrouwtje is naar de leeuwarder weekmarkt geweest in gezelschap van een boer en zijne vrouw, die haar in het rijtuig hebben meêgenomen. Zij is pas van deze reis terug, heeft zich van de bovenkleeding ontdaan, de floddermuts afgenomen en een aangegesneden stuk koud vleesch op tafel gebracht om zich wat te ververschen. Zij is flauw geworden van het heen en weêr loopen den geheelen dag in de stad. Als de nieuwe spiegel tehuis wordt gebracht is zij er dadelijk bij om den schipper te verzoeken, het stuk in de mooiste kamer te brengen en op te hangen, voorloopig maar aan de bedschutting, na van het papier ontdaan te zijn. De mooiste kamer is op dit oogenblik niet bijzonder mooi, alles staat er van zijne plaats, ook al omdat het kermis zal worden. Nadat de schipper is vertrokken, bekijkt de vrouw het fraaie voorwerp nog eens

---

[1]) Bij eene openlijke verkooping van vastigheden worden aan de gegadigden „borden," ronde of achtkantige zwartgeverfde plankjes uitgereikt, ieder met een stukje krijt er bij. — Zij worden, nadat ieder zijn bod er op geschreven heeft, zonder dat de een van den ander iets afweet, bij den notaris teruggebracht. Deze ziet ze na en maakt dan aan de aanwezigen bekend, wie de hoogste schrijver is. Vervolgens wordt er bij oproeping, evenals in een boelgoed, gelegenheid gegeven tot verhooging. Vanhier de spreekwijs: Dat huis of land, die boerenplaats enz. komt op de borden, d. i.: zal publiek worden verkocht.

met alle aandacht, en roept haar man, die in de bakkerij bezig is: «Ruurd, kom eens kijken, wat mooien spiegel ik gekocht heb.»

«Kom, heb je weêr een nieuw stukje speelgoed?» Met deze woorden komt de lange, dunne bakker in zijn meelig werkgewaad bijna huppelende de kamer in. Zijn lang en golvend blond haar, de wilde oogopslag, het ongedwongene zijner bewegingen en het ietwat geweldige in stem en spraak doen denken, dat hij veel licht in de wereld ziet, maar zijne levensopvatting niet zeer ernstig is. «Ei,» zegt hij, den spiegel beschouwende, «daar heb je ook wel vijf-en-twintig gulden voor betaald.»

«Ja, daar komt nog al iets bij.»

Hij trekt bedenkelijk de schouders op, en zij, hem vleiend in de oogen kijkende, vervolgt:

«We verdienen met de kermis immers ook veel geld, en als we zondag volk krijgen, kan ik dat oude leelijke ding van mijne moeder toch niet meer in deze kamer hebben hangen.»

«Nu Saakje, je hebt gelijk,» zegt de baas. «Als we iets nieuws aanschaffen, ben ik er voor, geen prullen te koopen. We zullen het hier, hoop ik, met de bakkerij wel klaren; we moeten nu weêr den geheelen nacht doorwerken. Heb je nog meer gekocht?»

«Niets dan noodzakelijke dingen. Een groote spaansche vloermat, een paar presenteertrommeltjes, een dozijn tafelmessen, heele mooie voor zes gulden; ook een nieuwen lampballon. Maar nu moet jij, deugniet, met je gekheidmaken de lamp niet weêr omverstooten.»

«Alsof jij, met je plagerij, daar niet veel meer schuld aan hadt dan ik. Wat heb je meer?»

«Een paar grijze kousen voor jou [1]), ook een zijden halsdas en een zijden zakdoek.»

«Uitstekend! je bent een baas van een vrouwtje.»

«Het vrouwtje van een baas, meent ge zeker. Ook een paar edammer kaasjes heb ik gekocht en een ballade — rollade wil ik zeggen, — een paar fleschen bessensap, vijf pond broodsuiker . . . .

«Kom, schei maar uit! heel wat geld heb je zoek gebracht, verneem ik. Maar ik moet naar mijn werk.»

Na zijn vrouwtje te hebben gekust, springt hij als een konijn de kamer uit en neuriet in den gang een lustig liedje. Saakje trippelt naar de huishoudkamer terug.

[1]) De korte fluweelen broek met grijze kousen, thans alleen ijscostuum, werd nog omstreeks 1840 door welgestelde landlieden ook in den zomer gedragen.

Een kwartiertje later loopt Ruurd het huis door, brommende op den knecht, die verzuimde takkebossen in den oven te steken, en op de meid, die de melk nog niet heeft afgeroomd. De dienstbaren blijven den baas geene woorden schuldig en even zoo min aan de vrouw, die bij het krakeel ook hare stem laat gelden.

Des anderen morgens wordt het gezelschap nog versterkt met eene werkster, eene vrouw uit de lagere volksklas, die ook wel babbelsnoet, zoo niet helleveeg zou kunnen heeten. Deze zaterdag, voor de kermis, wordt nog meer dan andere door de vrouwen beschouwd als een dag der reiniging bij uitnemendheid. Schrobben, boenen, spoelen, schuren, wrijven, alles gaat even druk. Gebabbel, grappenmakerij, gekibbel, soms nogal hevig, wisselen daarbij elkander af. De baas oordeelt, dat er een slokje bij moet, om den moed niet te verliezen en tevens om de kermis in te wijden.

De werkster wordt er duizelig van en knoeit een kostbaren porseleinen kop aan stukken. Hevige twist tusschen haar en de vrouw, maar deze ziet zich genoodzaakt haren toon te matigen als het wijf dreigt, dat zij des zondagsavonds niet wil komen huisbewaren. Dan toch zou de vrouw niet met haar gezelschap kermisgasten kunnen uitgaan, omdat de meid ook niet verkiest op den besten kermisavond tehuis te zitten.

Het was des avonds na elven eer ze 't huiswerk gedaan kregen. De meid zei bij 't naar bed gaan: «Nu ben ik zoo vermoeid als een oud paard, en dat om die gallige kermis. Als ik nu morgenavond geen vrijer krijg, dan geschiedt mij geen recht.» — Dit was haar avondgebed en dat der vrouw luidde: «De naaister heeft mijn nieuw pakje nog niet gebracht. Heb ik dat morgen vroeg tien uur nog niet tehuis, dan zal ik zeker erg slecht gehumeurd zijn.»

Des zondagsmorgens had men weêr nieuwe drukte. De mooie kamer moest worden opgepronkt. De nieuwe spiegel bekwam nu zijne ware plaats tusschen de ramen aan den buitenwand. De vloer werd belegd met matjes en karpetjes en in het midden daarvan, vlak voor den spiegel, het groote vloerkleed uitgespreid, waarop de nieuwe schuiftafel werd geplaatst, overdekt met een rood damasten kleed. Tegenover den spiegel, aan den binnenzijwand der kamer, stond de mahoniehouten secretaire, waarop behalve eenig porselein en glaswerk, de nieuwerwetsche lamp pronkte met den nieuwen ballon. De presenteertrommeltjes, gevuld met suikergebak en stukjes koek, kregen eene plaats op de tafel achter de groote zilverblanke tinnen

koffiekan, waarvóór, in een reusachtig schenkblad, een prachtig koffieservies werd gereed gezet. Toen ten slotte de spiegelgladde stoelen met fijne bonte biezenmatten rondom de tafel waren gerangschikt, konden de baas en de vrouw zich gaan kleeden. De naaister had gelukkig het nieuwe pakje tijdig bezorgd.

De genoodigde gasten, allen boeren en boerinnen en begunstigers van den nieuwen bakker, kwamen weldra opdagen, allen in de kermispronk, de vrouwen bijzonder schitterend. Men was spoedig druk aan de praat onder het genot van koffie met een dik bruin kandijklontje en wat er verder werd rondgediend. De mannen dampten uit lange goudsche pijpen met zooveel ijver, dat weldra het vertrek geheel met blauwen rook was gevuld en de vrouwen het te benauwd kregen. Het wijd openzetten der kamerdeur hielp niet genoeg; de ramen moesten worden opgeschoven en tamelijk hoog ook. Men zat nu te kijk voor het geheele straatpubliek, maar dit was geen bezwaar, allen konden ze zich wel laten zien en zelf zagen en hoorden ze nu ook zooveel te beter wat daarbuiten te hooren en te zien was.

Toen men de paarden en koeien, de mooie kleêren enz. in de gesprekken zoowat had afgehandeld, waren de mannen reeds rood geworden van de warmte en hadden hunne hoeden afgezet. Zachtjes aan begonnen ze te wedijveren in het doen zwaaien van dikke woorden, waarin zij nog sterker werden, toen er na de koffie bitter werd geschonken, terwijl de vrouwen frambozen-brandewijn gebruikten.

De boeren kenden den jongen gasthèer reeds genoeg, om te weten, hoe zij zijne ijdelheid konden streelen. «Bakker, reken er op, dat wij vandaag je gastvrijheid eer zullen aandoen,» zei een hunner, die wel eens een «bysfeint» werd genoemd, omdat hij voor bijzonder geestig doorging en zich dit gaarne liet aanleunen. «Het kan van jou wel af, je bent een kerel met geld en je bakkerij hier is een winstgevende zaak.»

«Praat gij maar wat, dan hoor ik wat,» zegt de bakker welgemoed. «Alles is niet zoo 't wel schijnt te zijn.»

«En wat heb je een aardig vrouwtje,» vervolgt de boer, «je hebt zeker wel den slag van het vrijen gehad, anders had je haar niet gekregen, dunkt me.»

«Dat is gebleken,» zwetste Ruurd; «er waren drie die naar hare gunst dongen; maar toen ik er tusschen kwam was 't uitgemaakt. Zij was gek op mij, moet ge denken.»

«Dat is gelogen,» riep Saakje lachend. «Maar ik kreeg medelijden met je en vreesde dat je gek zoudt worden. Je woudt je van kant maken; toen dacht ik, daar is hij toch te goed voor, laat ik hem dan maar nemen.»

Hierop volgde algemeen gelach. «Bakker!» zei de bysfeint, «je vrouw is flink van de tongriem gesneden. Daar wil ik op drinken.»

«Wat mij eigenlijk verwondert,» zei een andere boer: «dat zoo iemand als baas Ruurd geen paard en sjees houdt.»

«Dank je!» zei Ruurd. «Daar heb ik geen geld voor en nog minder den tijd om uit rijden te gaan.»

«Kom, dat is immers niet waar. Moet jij altijd in de bakkerij werken als een ezel om voor den oven uit te drogen? Een tweeden knecht moet je nemen en zelf als meester de zaak besturen, dat is vrij wat beter. Je moet immers ook wel eens ergens zijn voor je zaken. En dan kunt ge zoo nu en dan met je vrouwtje uit rijden gaan.»

«O, dat zou mooi zijn!» juichte Saakje: «we zijn immers nog te jong om altijd in huis te zitten.»

«Ja baas, dat moet gebeuren,» zei de boer. «Ik heb wel een zeer geschikt paard voor je, zoo tam als een schaap. Dat kunt ge van mij koopen voor niet te veel. Je hebt het dier immers wel in de wei gezien, dáár aan den weg.»

«Wel mogelijk,» zei Ruurd; «maar dan toch er niet op gelet.»

«Dat is ook hetzelfde; ieder hier weet wel dat het een uitstekend paard is.»

«Ja, dat weten we,» verklaarden de andere boeren. «Maar, Gauke, wil je dat paard nu van de hand doen? Dat dachten we niet.»

«Niet omdat ik het dier kwijt wil zijn,» zei Gauke met een ernstig gelaat. «Integendeel, ik zal het gaarne behouden. Maar wanneer Ruurd een geschikt rijpaard wenscht aan te schaffen, wil ik hem met alle liefde genoegen doen. Niet ieder paard voegt hem; hij bewijst ons vriendschap vandaag, daar wensch ik hem erkentelijk voor te zijn.»

Zoo praatte Gauke, met het gelaat van Ruurd afgewend, tot zijne medeboeren en dezen stemden hem gereedelijk toe.

«Te veel geld wil ik ook niet voor het paard vragen,» vervolgde Gauke. «Kom bakker! houd de hand eens op, dan wil ik je een mooi voorstel doen.»

«Och kom!» zei Ruurd, «daar ben ik niet aan toe. Daar dien ik me eerst wel driemaal op te beslapen. Ik ken dat paard in 't geheel niet.»

«Ja, je kent het wel, je hebt het dikwijls genoeg gezien. En ik verkoop het je zonder kwaad, is dat niet voldoende? Wij zijn hier immers allen dorpsgenooten en kennissen onder mekaar. Deze vrienden weten, dat ik je geen onwaarheid vertel. Het paard is eens door eene sloot gegaan, ja, maar 't was eene sloot bijna zonder water. En met eene ledige aardkar is hij ook eens even aan den haal gegaan. Maar dat zijn toch geen noemenswaardige zaken. Heb je lust hem te koopen, baas Ruurd, dan wil ik een eisch doen; zoo niet: ook goed. Ik ben onverschillig.»

«Maar Ruurd,» zei de bysfeint, «je bent zeker niet zoo bang, dat je geen bod durft doen?»

«Durven is het woord niet,» zeî Ruurd, «maar ik wil niet. Waarvoor zal ik paard en rijtuig houden?»

«Voor je gerijf en je genoegen beide; want je moet wel eens ergens zijn en je wilt wel eens ergens zijn; dan ben je altijd klaar.»

De vrouwen deden haar best om Saakje het mooie van de zaak voor te houden, met de uitwerking, dat ook zij haar man begon aan te moedigen. Hij bleef echter afkeerig. Maar na lang geharrewar, onder het gebruik van een stevig glas, kreeg men Ruurd zoover, dat hij geld voor het paard bood, naar zijne meening veel te weinig. Maar nu stond het reeds vast, dat hij eigenaar van het dier zoude worden, al werd de koop eerst toegeslagen toen Gauke, na veel gepraat en geverg, de zekere overtuiging had gekregen, dat Ruurd geen cent meer zoude bieden.

Deze handel had met vele tusschengesprekken zooveel tijd gevorderd, dat intusschen ook het kermisgastmaal afliep.

Eene der boerinnen zeî nog: «Nu moet er ook eene sjees zijn;» maar op eens werd aller aandacht naar buiten getrokken door drie bontgetooide steltloopende kinderen, begeleid door een vioolspelenden vader en eene centenophalende moeder, die op straat vóór het huis verschenen. En na de beschouwing dezer kunstvertooning vond het gezelschap goed, zich eens in het kermisgewoel te begeven.

Wie op straat het eerst hunne aandacht trekt, is de algemeen bekende en gewilde kermisliedjeszanger Albert Bakker, achter zijn draaiorgel en vóór zijne hoogopgehangen schilderijen. Naast hem

zijn zoon die de viool speelt, en aan zijne andere zijde een gehuurde zangeres. Zijne vrouw, naar men elkander vertelt eene domineesdochter, die tegen den zin harer ouders met den amsterdamschen orgeldraaier is getrouwd, gaat onder de omstanders rond liedjes te verkoopen en centen op te halen. Albert Bakker bezoekt jaarlijks geregeld alle stadskermissen in Friesland en neemt er nu en dan eene der aanzienlijkste dorpskermissen bij. Hij verzuimt niet, ter afwisseling zijner treurig verloopende liefdesgeschiedenissen en moordverhalen, ten behoeve waarvan de schilder veel roode verf heeft verbruikt, soms iets voor de Friezen bijzonder aantrekkelijks te geven. Zoo ziet men thans op het middenvak van een der drie doeken eene tamelijk groote fraaigevlekte zwartbonte koe. Daarboven is te lezen dat hier de geschiedenis wordt vertoond van «Gerrit Sipkes de Jong, Die terstond het bed uitsprong.» Een groote menigte verdringt zich daar voor de schilderij, want jawel, velen herinneren 't zich nog levendig, wat in den herfst des vorigen jaars bij dien boer onder het behoor van de Joure is gebeurd, en hier in verschillende tafereelen is afgebeeld; hoe de dienstmeid des nachts vreemd volk in huis vernam; hoe zij luidkeels schreeuwde: «boer, dieven!» Hoe de man, haastig uit het bed gesprongen, in den veestal twee vreemde mannen vond, die het ijlings op een loopen zetten. Hoe hij, ofschoon in nachtgewaad, hen achtervolgde; hoe er stand werd gehouden in het weiland bij een hek; hoe de boer werd aangegrepen, maar hoe eene daar grazende koe er bulderend op afkwam om het met hare hoornen voor haren baas op te nemen, zoodat een der booswichten er het leven bij inboette. Hoe het gerecht des anderen morgens verscheen en hoe de dienstmaagd het lijk van den verslagene, die als Karl Kenning herkend verd, bij de haren schudde en zeide: «scoest dou divel ús boer formoardsje?» duivel, zoudt gij onzen boer vermoorden? Eindelijk, hoe de boer voortaan op de markten die hij bezocht als een wondermensch werd aangezien.

Ook ontrolde Albert Bakker in beeld en lied het verhaal van «het vrouwtje van Staveren» [1]) en op de daarbij behoorende schilderij zag men de rijke weduwe uit den tijd van koning Radboud

---

[1]) Hij spelde *Stavoren* en sprak uit *Stavooren,* niet alleen om de versmaat, maar ook omdat hij niet beter wist. En tot op den dag van heden zijn velen, ook onder de Friezen, nog niet wijzer, evenmin als de beambten aan de friesche spoorstations, die trouwens ook van Dronreip en Eilst spreken!

— bijna levensgroot — in de kleeding eener friesche juffrouw van omstreeks het midden der 19e eeuw, overvloedig versierd met goud, geen gele verf! neen, maar echt goud. En daarna kwam iets grappigs: «De bloedige battalje van zeuve meissies om de bakker zen broek. Jantje was 'en liefhebber van de jonge «faamkes» («faamkes» zei hij en niet «meisjes,» dit gold voor eene aardigheid), maar et is hem zuur opgebroke. Hij had wel zeuven aan de hand, daardoor kwam hij tot groote schand.» —

Verder wandelende hoort men het geroep: «Hup! in de rollebol! Hiep! in de rielebiel. Tien centen voor één.» — Daar staat mottige Toon van Leeuwarden achter een tamelijk lange smalle tafel, waarop een houten torentje zonder spits, zijnde een spiraaltrechter met onder een poortje, door hetwelk de rollebol in een metalen bekken terecht moet komen. De rollebol gelijkt een afgedraaiden biljartbal met twaalf geslepen vlakjes, waarop de nommers I—XII. Ter weêrszijden van dezen toestel ligt een vierkante lap zwilk, met witte strepen, verdeeld in twaalf genommerde vakjes. De rollebol wordt boven in den trechter gedaan — de opening is daarvoor juist groot genoeg — rolt in het bekken en daar laat men hem ongestoord tot rust komen. Het nommer, dat dan boven ligt, verplicht den baas om voor iederen cent die op dat nommer is gezet, tien centen uit te betalen. Hij lijdt dus een verlies van 90%. Maar de centen die op de andere nommers staan zijn voor hem. Mottige Toon had bij ieder nommer een rijmpje. No. 1: «De kleine paal is zoo glad as 'en aal»; ook: «Et paaltje van Oosterlittens.» — No. 2: «nou doe ik meê», als hij namelijk wat centen kon opstrijken. — En zoo vervolgens.

Iets verder staat een jood te schreeuwen: «Hup! in de sjandoedelkan, hup! in de koffiekan, zonder tuit of kraan der an.» — Dezen naam draagt een bodemlooze blikken kan met beweegbaar deksel, waarin van binnen een paar dwarsspijltjes in verschillende richting zijn gezet, om de dobbelsteenen te beter te doen kantelen. Op de tafel zijn de nommers 2—12 geschilderd in twee rijen, zoo wijd van elkander dat de bril er tusschen kan. Deze bril bestaat uit een zwarte en een roode schijf, ieder met gelen rand en op de manier als twee brillenglazen aan elkander verbonden. Hieronder leest men: «Als de steenen 9 tellen is rood en zwart verloren.» Op de nommers worden centen gezet, ook op rood en zwart, geloof ik, en de dobbelsteenen, die door de kan worden geworpen, moeten uitwijzen of er gewonnen of verloren is.

Eene jodin bij een tafeltje biedt den gelukzak aan. Op haar zwilk staat vrouw Fortuna ten voeten uit geschilderd en daar omheen staan, elk op zijn nommer, allerlei fraaie voorwerpen. Maar daartusschen liggen, ook allen op haar nommer, allerlei nietswaardige kleinigheden. De gelukzak is een linnen zakje, geheel gevuld met daarin recht opstaande zwarte stokjes, aan het benedeneinde plat en genommerd. Vier zulke stokjes kan men trekken voor een dubbeltje, twee voor een stuiver, en trekt men een nommer waarop een fraaie prijs staat, dan is deze gewonnen. Maar wat men wint is altijd een prul: prijzen van eenige beteekenis komen er alleen uit wanneer de jodin, tot aanmoediging, heeft gezegd: «Probeer et dan eens voor de aardigheid.» — De zaak is, dat de stokjes aan beide zijden genommerd zijn. De trekker heeft niet zoodra vier stokjes in de hand of de vrouw is er bij om ze over te nemen, zij geeft geen gelegenheid dat men zelf ze kan bezien. Ook kunnen de meesten met wie zij te doen krijgt, niet vlug genoeg met het romeinsche cijferschrift terecht.

Hé, daar is de man met de kijkkast, ook een oude bekende uit Leeuwarden, en hier wordt om wafels of koek gedobbeld onder de 9 en boven de 12. Zie, daar werpt iemand met drie massieve aan de hoeken afgeronde dobbelsteenen in een houten bak en zegt vooraf: «er onder.» Nu moet hij minder dan 9 oogen werpen om iets te winnen; had hij gezegd «er boven», dan moesten er meer dan 12 oogen zijn. Vijfmaal mag hij werpen voor een stuiver. Maar hij verliest telkens, want meest werpt hij getallen van 9—12 en die zijn altijd verloren. Er wordt gemompeld, dat misschien vier hoeken van iederen steen iets meer kunnen zijn afgeslepen dan de andere vier, met dit beleid, dat daardoor in de meeste gevallen de getallen 9, 10, 11 of 12 worden geworpen. Maar hiervan wil de kramer niet weten. Hij biedt aan, met twee dobbelsteenen te laten werpen; dan is het onder of boven de 7 en alleen zeven is altijd verloren. Nu, die kans is wel eens te wagen, maar niet te vergeefs zegt het spreekwoord: «Zeven is kramerskans.» Hetzij dan dat met twee zuivere dobbelsteenen, als zij goed zevenen, het meest 7 oogen worden geworpen, hetzij dat ook hier de steenen eene buitengewone geneigdheid hebben ontvangen, gedurig was het: «Op één oog na, zei de kramer, had je een wafel.»

De vrouwen, na al wandelende zoowat alles gezien en gehoord te hebben, begeven zich weêr in huis en worden nu door de gast-

vrouw onthaald op thee; daarna gebruikt men weêr frambozen-brandewijn, en vervolgens koffie en boterhammen met vleesch en ham, en op dit laatste komen ook de mannen los, nadat zij intusschen de herberg hebben bezocht. Aan het dof aanhoudend gestamp daar op den vloer der bovenkamer, begeleid door het gekras der vedels, hoort men dat de dans reeds in vollen gang is.

«De skiere-iel bigjint al to rinnen», de schiere-aal begint reeds te loopen, zegt de bysfeint, als hij reeds paren jongelingen en meisjes hand aan hand, neen pink aan pink ziet wandelen. En de handel is ook nog gaande. Troepjes jongelingen treden troepjes meisjes in den weg en maken een praatje, wat meestal hierop uitloopt dat zij bij paren verder gaan. De meisjes hebben nu witte voorschoten voor, en den fraaisten kermispronk voor een minder kostbare bovenkleeding verwisseld. Geheel in het wit heb ik ze nooit gezien, wel met witte kousen en lage schoenen, waaraan een paar donkerblauwe of zwarte linten gekruist om de beenen gewonden. De paren staken nu van lieverlede het wandelen en gaan kamer-op.

De meeste gehuwden verlaten de kermis als het duister wordt, na eerst in de kramen iets te hebben gekocht voor de tehuis geblevenen. Niet alzoo de bij den jongen bakker saamgekomen vroolijke lieden. Met gastheer en vrouw gaat het naar de herberg, terwijl de zorg voor het huis aan de werkvrouw toevertrouwd wordt.

De bovenkamer der herberg is lang en tamelijk breed, maar zoo laag, dat iemand van goede mannelijke lengte de zolderbalken met zijne vingertoppen kan aanraken. Langs de zijwanden staan lange, niet zeer breede tafels met banken. Aan het einde zitten, op stoelen, die boven op eene tafel zijn geplaatst, de speellieden, een paar violen en een klarinet en ten overvloede nog een kromme schoenmaker of snijder met een triangel, die evenwel weinig of niet medespeelt. — In het midden langs de lengte der zaal wordt gedanst, terwijl de schrale verlichting wordt aangebracht door vetkaarsen op blakertjes, die van afstand tot afstand aan den wand hangen.

Bij aankomst van ons gezelschap is de dans in vollen gang. Hoofdzakelijk zijn het de voor een uurtje nog wandelende zoeteliefsparen, die er aan deelnemen. Maar daar in dien hoek zitten en staan een aantal meisjes het dansen aan te kijken. Dezen hebben geen kermisvrijers, maar de hoop daarop nog niet laten varen en vormen alzoo een soort van vrijstermarkt. Nu, hare kans is nog niet verkeken, er zijn ook nog jongens zonder meisjes op de ka-

mer. Deze steken de hoofden bijeen, gluren nu en dan steelswijze naar de wachtende lievertjes, komen er al spoedig op af en vragen ieder eene ten dans. Enkele jongelingen houden zich echter terug en van hen zegt de bysfeint: «Die hebben twee magen en geen hart», terwijl de nog overgebleven meisjes elkander toefluisteren: «Dat zijn vrijers, die moeten als de zwavelstokken bij 't bos worden verkocht.» — Maar 't wordt voor die meisjes zachtjes aan te laat, nog langer te wachten; zij dienen, om haar goeden naam, te vertrekken en met droge lippen naar bed te gaan.

Ons gezelschap is terecht gekomen in een hoek der kamer, naast de speellieden, rondom een gewone tafel, waarop een of twee brandende kaarsen van de grootste soort zijn geplaatst. In andere hoeken zitten dergelijke gezelschappen. Er is naast de danszaal nog wel een kleiner vertrek, maar dit is 't vrijerskamertje. — Op de vraag: «Wat zullen we drinken?» is het algemeen besluit: rooden en witten wijn *door elkander; alleen rooden vindt eigenlijk* niemand lekker, en geen wonder, want de kermiswijn der dorpskasteleins is wel eens een beetje heel zuur. Maar men moet in de kermis toch iets anders hebben dan dagelijks, want, zegt men, «voor een keer kan een boer wel eens tegen een heer teren.» — Ook komen er een paar vrouwen boven, ieder met een reusachtigen trommel, waaruit zij aan de vrouwen en meisjes amandelen en allerlei zoetigheden te koop aanbieden.

Dit alles geschiedt onder het aanhoudend geraas, gestamp, geroep, gelach, gezang zelfs, der dansende menigte, gemengd met de muziek der speellieden. Aan een geregeld gesprek te voeren is geen denken. Men moet tegen elkander roepen om verstaanbaar te zijn; men bepaalt zich dan ook tot het afsteken van grappen en snakerijen en is spoedig uitgelaten vroolijk. De boerin, die in den loop des daags van eene sjees heeft gerept, klampt den bakker nog eens aan boord: «Baas, als je nu bij je paard spoedig eene sjees wenscht te hebben, kunt ge de onze wel krijgen; wij denken aan een nieuwe.»

Saakje neemt het woord; lachend zegt ze: «Ja, dat zou mooi zijn, als wij je nu van de afgedankte wilden afhelpen!»

Meer komt er niet van, want de bysfeint zegt: «Kom, schik het wat, we kunnen hier nu geen koophandel drijven; daar moet ge een nieuwen dag voor hebben, als de kermis is uitgeslapen.»

Aanhoudend wijn te drinken bevalt de mannen niet; zij verlangen naar iets hartigs, en de vrouwen zijn niet afkeerig van een

likeurtje. Zòo komt men aan de geestrijke vochten — en wordt zoo mogelijk nog wat luidruchtiger.

Er wordt maar altijd door schotschedrie gedanst. Deze is de bij de friesche landlieden algemeen geliefkoosde dans en van walsen weet men nog maar alleen van hooren zeggen.

Voor de schotschedrie zijn vier personen noodig, maar er kunnen zoovele viertallen aan deelnemen als de ruimte van het vertrek toelaat. Bij een drukbezochte jongvolkspret is niet zelden het midden eener lange kamer, van de speelmanstafel tot aan het andere einde, geheel ingenomen door een dicht-opeengedrongen dansenden drom, en dan doen er dikwijls aan weêrskanten nog viertallen meê.

Het veraangenaamt den dans als twee viertallen zich vereenigen, nog mooier is het wanneer drie, maar het allermooist wanneer vier viertallen dit doen. Deze beginnen dan met een vierkant te vormen aldus:

		a		
	1 2		2 1	
1				1
2				2
b				*d*
2				2
1				1
	1 2		2 1	
		c		

De nommers 1 stellen de heeren, de nommers 2 de dames voor. De vier personen van elke rij hebben elkander bij de hand. In de meeste gevallen kommandeert de speelman. De muziek begint: 2/4 maat of dubbel zoo vlug als marschtempo. De rijen *a* en *c* komen op elkander toe, twee maten (vier passen) vooruit. — «Op zij!» roept de speelman en *a* en *c* gaan in twee maten (vier passen) naar hunne eerste standplaats terug. Hierop doen *b* en *d* hetzelfde, nl. eerst vooruit op elkander toe, dan weêr terug. — «Rondo!» klinkt het bevel, de vier rijen vormen een cirkelrij, gaan vier maten (acht passen) naar rechts, vervolgens vier maten naar links en komen dus op de plaats terug. — «Meisjesdans!» of: «Alle mooie meisjes!» — De nommers 1 nemen elkander bij de hand, evenzoo de nommers 2, d.i. heeren met heeren en dames met dames. Bij tweeën dansen allen zoo naar het midden, twee maten heen en twee terug. — «Andersom!» — Gelijknamige nommers laten elkander los, draaien zich om en nemen elk een ongelijknamige. Elke nommer 1 heeft een nommer 2 vast en danst er meê naar het midden, twee maten heen en twee terug. — «Door mekaar!» — De dames, nommers 2, gaan aan den rechterkant achter langs de heeren, die nu in het midden elkaar aan den linkerkant voorbij gaan. Zoodoende wordt er een 8 beschreven. Als de heeren voor de tweede maal elkander in het midden ontmoeten is het: «Meisjesdans!» — De heeren grijpen

elkander vast, evenzoo de dames, en dansen naar het midden. Het verschil tusschen dezen en den eersten meisjesdans is, dat nu de heeren in het midden zijn. Weêr klinkt het: «Door mekaar!» en na afloop dezer beweging is ieder op zijne plaats terug. De meisjesdans kan nu weêr volgen en dan komen dezelfde afwisselende bewegingen op nieuw. De dans sluit altijd met een rondo.

Wanneer drie viertallen zich vereenigen kan er geen vierkant worden gevormd, men begint dan met de rondo. Twee viertallen beginnen met voor elkander te staan, op elkander toe te komen en weêr terug te gaan, evenals dit plaats heeft bij het vierkant.

Maar hoe komt een dans, die door vier personen wordt uitgevoerd, aan den naam van schotschedrie? Men kan als tamelijk zeker aannemen, dat deze dans uit Schotland afkomstig en door zeelieden naar Friesland is overgebracht. Oorspronkelijk moet hij door drie personen gedanst zijn, twee mannen en ééne vrouw of twee vrouwen en één man. In sommige dorpen in het noorden van Friesland wordt dit zelfs nog gedaan. Maar omdat men gaarne bij paren danst, en twee paren een viertal maken, laat het zich verklaren, dat het dansen met viertallen meer algemeen geworden is.

Op openlijke pretten worden gewoonlijk de speellieden door de dansers per «vijf deuntjes» betaald. Men heeft er vijf voor een stuiver. Deze worden, als 't druk loopt, maar zoo spoedig mogelijk, zonder tusschenpoos, achtereen afgespeeld. Dan volgt er een oogenblik stilstand en de eerste violist klopt met den strijkstok op den rug van zijn «kalverbout» alias viool, ten teeken dat men moet betalen. Helpt dit niet genoeg, dan begint hij luid te roepen: «Oud zilver!» — Hij wordt liefst na afloop van iedere vijf deuntjes betaald; er boek van houden kan hij niet en alles onthouden evenmin. De meeste dansers trachten den man niet te benadeelen, maar er wil ook wel eens een paartje zonder betaling wegsluipen. Doch hierop houdt de kromme triangelist het oog. Hij beweegt zich in de pauze onder de menigte, om wegsluipers aan te spreken en hen te herinneren, dat zij iets schijnen te vergeten.

De deuntjes die worden gespeeld zijn meest wijzen van straatliedjes, die de speellieden weten te verwerken voor dansmuziek. Aan het einde van vijf deuntjes neemt men dikwijls, als sein voor de laatste rondo, *Wien neêrlandsch bloed*, dat dan natuurlijk met de noodige vlugheid wordt afgespeeld. Een oud schotschedriedeuntje, dat in mijne jeugd veel dienst deed, geef ik hierbij:

Ik heb er zoo lang al zin aan jou ge-had, Toen ik laatst bij Krelis bij de

gort-pot zat, Ik heb er zoo lang al zin aan jou ge- had, Toen ik laatst bij

plof.

Kre-lis bij de gort-pot zat. Kan je wel dan-sen? Ik zal het je wel lee-ren

'k Zal je de hak- ken met bo - ter gaan be - smeren; Ik heb er zoo lang al

plof. **Da Capo.**

zin aan jou ge- had, Toen ik laatst bij Kre-lis bij de gort-pot zat,

Fine.

gort-pot zat, toen ik laatst bij Kre-lis bij de gort- pot zat.

Wat den pas aangaat, ieder maakt dien op eigen manier. De voor- en achterwaartsche zijn gewone looppassen; men begint met den linkervoet. Eene huppelende beweging kan worden verkregen door den voorsten voet eerst gewoon neêr te zetten en dan den hiel op te hippen, tegelijk met een lichte kniebuiging. Men hupt alzoo op één been, terwijl het andere zich naar voren (of achteren) beweegt. In plaats van vier passen voor- of achterwaarts kan men ook tweemaal den driepas voor- of achterwaarts maken. Dit heet de flikker. Wie een mooien flikker weet te slaan is een net en bevallig danser. De zijwaartsche passen, bij de rondo's (vier maten of acht passen heen en even zooveel terug) zijn natuurlijk kleiner en worden huppelend of schuivend uitgevoerd. — Schertsend noemt men de schotschedrie ook «boerenplof», omdat velen er behagen in scheppen al dansende nu en dan oorverdoovend te stampen. Nu is stampen wel iets dat bij dezen dans behoort, maar er zijn vele zaken in de wereld die men goed kan doen en ook leelijk. Zoo dansen in sommige afgelegen streken de ruwste snaken zelfs op klompen. De plof of stamp behoort gemaakt te worden tijdens de laatste van elke acht maten; deze bestaat altijd uit drie achtste noten en een achtste rust. De drie noten geven den stamp aan, zijnde: links-rechts-links, of, voor wie veel

leven wil maken, links-rechts en dan met beide beenen opspringen. —

Het vrijerskamertje is intusschen bezet geraakt met vrijende paren die van den dans uitrusten. Anderen uit de geringere klasse nemen plaats bij de tafels langs de wanden en weêr anderen, die hier geene plaats naar hunnen zin vinden, besluiten maar weder langs de kramen te gaan wandelen of een andere herberg te bezoeken.

Het jongvolk in het vrijerskamertje drinkt ook al gemengden wijn, maar blijft er niet bij; er moet wat opwindends zijn. Brandewijn met suiker is wat alledaagsch, dit drinken de dienstboden daar aan de lange tafel ook. Welnu, men laat voor de verandering eens brandewijn met rozijnen komen. Het gezelschap ontvangt gezamenlijk een grooten kopvol, die na geledigd te zijn op nieuw wordt gevuld en misschien later nog wel eens. Dit is nu geen zilveren brandewijnskop, maar een gewone kop van fijn aardewerk, somtijds (zooals in Gaasterland) een tinnen schaaltje, waarbij niet zelden maar een tinnen lepel wordt gebruikt; de rozijnen zijn evenmin behoorlijk geweekt, misschien wat gewasschen, maar overigens zooals zij uit den winkel zijn gekomen.

Inmiddels zit het benedenvertrek, de dagelijksche gelagkamer der herberg, vol getrouwde mannen en oude vrijers, die daar drinkende, rookende en pratende, ook zwetsende, samen kermishouden. Het is volstrekt geen zeldzaamheid als er onder deze lieden twist ontstaat, een enkele reis zoo hevig dat het tot handtastelijkheden komt.

Ons gezelschap op de bovenkamer rijst ook eens van de stoelen op; men heeft besloten vijf deuntjes te dansen of, zooals de bysfeint opmerkt, de beenen eens uit te schudden. — Er is voor het dansen nu ruimte gekomen, doordat de vrijers bij hunne meisjes zijn gaan zitten om «mekaar eens op zijn Friesch te kussen.» — «Zij fluisteren elkander iets toe,» zegt de bysfeint.

Het dansen eindigt echter niet met vijf deuntjes, ook niet met tien; het bevalt hun bijzonder en in het maken van veel leven en geraas geven ze de jongelui niets toe. Vooral Ruurd de bakker is buitensporig luidruchtig. Eindelijk moet er toch aan vertrekken worden gedacht. Laat in den nacht komt het gezelschap weêr in de bakkerij terug, mannen en vrouwen door elkander, als een bonte hoop, allen bijzonder jolig. Alleen de baas des huizes ontbreekt. Waar men hem gelaten heeft weet niemand, zelfs zijne vrouw niet. Het is reeds in den morgenstond, als Ruurd in kennelijken staat door twee mannen wordt tehuis gebracht. Hij had ruzie gehad, was

zelfs met iemand handgemeen geraakt en is nu nog zeer slecht gehumeurd. De grofheden, die Saakje van hem te verduren heeft, brengen haar aan het schreien. En dan komt daarna nog het gekochte paard! Dit is het einde der pret.

Eerst met het aanbreken van den dag beginnen de vrijers hunne meisjes huiswaarts te geleiden. Meestal vertoeven ze daar nog een wijle en worden er onthaald op thee met boterhammen. Maar in het vrijerskamertje neemt dan soms nog een nieuw gezelschap plaats, en de meisjes laten daar thee met ontbijt opzetten. Vrijers die wat veel hebben gedronken — en zoo zijn er — maken van dit onthaal wel eens een ietwat onbescheiden gebruik.

Den dag na de kermis wordt in sommige streken de *luihealdei* = luieheiligendag genoemd en op het Bildt *loiloisdag* = luieliedensdag, dag voor luie lieden. Zwierbollen, die den geheelen nacht door kermis hebben gehouden, slenteren het grootste gedeelte van dezen dag nog rond en voeren zoowel op straat als in de herbergen niet veel goeds uit. Te Oosterlittens gaan soortgelijke pretmakers bij meest alle ingezetenen een bezoek brengen om zich te laten trakteeren. Niemand weigert hen binnen te laten, maar de vrouw des huizes heeft dan voorzichtigheidshalve alle vloerbedekking vooraf weggenomen. — Des avonds komen er weêr breede rijen net gekleede meisjes in een recht vroolijke stemming het dorp op en neêr wandelen, en vele mannelijke ingezetenen gaan nogmaals een kijkje nemen in de herberg, maar de kastelein is thans weêr verplicht den tap te sluiten op het gewone uur.

In het vetkaarsentijdvak waren er in vele dorpen beruchte vechtersbazen uit ruwen lust tot vechten, die roem droegen op hun heldenmoed, en eene kermis bezochten, alleen om er te vechten. Behalve een best en liefst niet te klein knipmes, staken zij droog zand in de broekzakken, om daarmeê in 't heetst van den strijd de oogen der tegenpartij vol te werpen; of zij hielden den kop van een aarden pijp in de gesloten vuist verborgen, om zooveel te gevoeliger te treffen, terwijl sommigen zelfs de lange, sterke nagels van duim en vingers zaagswijs uitvijlden, om daarmeê iemand het gelaat te kunnen openrijten. In diezelfde dagen bestonden er ook dikwijls veeten tusschen het jongvolk van twee naast elkander gelegen dorpen. Zelfs gehuwden en meer bejaarden hielden zich daar niet geheel buiten. Bijna ieder dorp had dientengevolge een scheldnaam.

Kwamen gezelschappen jongelui uit de tegenover elkander staande dorpen toevallig in een en dezelfde herberg tezamen, dan gold het noemen van den scheldnaam als eene oorlogsverklaring. Te Berlikum zijn, naar men zegt, vroeger een of twee huizen geweest met in den voorgevel een steentje, waarop eene figuur uitgehouwen, veel gelijkende naar een hond zittende in een schotel of pan. Naar aanleiding hiervan ontvingen de Berlikumers den naam van hondenvreters. Eenige lustige snaken van Sint Anna Parochie bezochten de kermis te Berlikum. Zij wandelden tegen den avond het dorp op en neêr, droge visch etende, toen een hunner naar een der genoemde gevelsteenen een vischvel wierp onder den uitroep: «Daar hond, heb jij ook wat!» Dit werd door Berlikumers gehoord en later in de herberg besproken. Toen ontstond een bloedig gevecht, waarbij de schimpers het onderspit delfden.

De Leeuwarders heetten oudtijds speknekken, een naam dien zij misschien hadden overgehouden uit den tijd der Schieringers en Vetkoopers, toen zij behoorden tot de laatstgenoemde, de rijkste partij. Een rijkaard noemt men nog schertsend of schimpend een speknek. In den eigenlijken zin is het een vet varken. Later zijn de Leeuwarders galglappers geworden. Men had daar een misdadiger veroordeeld om te worden gehangen. Maar de galg, die buiten de stad stond, was door ouderdom zoo zwak, dat zij geen menschelijk lichaam meer kon dragen. Een nieuwe te laten maken, dit liet de stadskas niet toe, daarom werd de oude maar wat opgelapt.

Te Harlingen vervaardigde men in vroeger tijd eene wollen kleedingstof, friesch bont en ook wel harlinger bont genaamd. Om de daarvoor benoodigde wol te zuiveren, deed men ze in groote tobben met water, en dan ging in iedere tobbe iemand blootvoets aan het trappelen. Daarom noemt men de Harlingers tobbedansers. Ook vertelt men, dat zij allen de prent van een ring op hun achterdeel hebben, zijnde de indruk ontstaan door het veelvuldig gebruik van zeker nachtmeubel.

Het stedelijk wapen van Franeker vertoont een klok. De overlevering zegt, dat de Franekers eigenlijk niet met een klok behoorden te pronken, aangezien zij eens uit armoede een torenklok hebben gestolen. Men schold hen dan ook voor klokdieven.

De Bolswarders heeten oliekoeken. Een oliemolen te Bolsward had oudtijds den naam, uitstekende lijn- en raapkoeken tot veevoeder te leveren. Deze worden door de boeren ook schertsend

oliekoeken genoemd, en als zij van Bolsward kwamen waren het dus bolswarder oliekoeken. Dit was nu iets waarop de stad roem mocht dragen, maar spotters hebben doen gelooven, dat de goede Bolswarders hartstochtelijke liefhebbers zouden zijn van het gebak dat in Friesland oliekoek, elders oliebol heet. Dit bevalt hun niet.

Te IJlst, oudtijds Der-IJlst en in de volkstaal nog Drylst, wordt eene grove taaie soort moppen gebakken, die daar *kjipmantsjes* heeten. Dit is eene afwijkende uitspraak van het friesche *keapmantsjes* (spreek uit *kjepmantsjes*), koopmannetjes. Wanneer men 's winters op schaatsen te IJlst of in de omstreken komt, wordt men telkens aangeroepen door venters met *Drylster kjipmantsjes*. Dit heeft aan de inwoners van het stadje den naam van kjipmantsjes bezorgd.

Tijdens de stadhouderlijke regeering ving men te Dokkum eens een reusachtige garnaal. Het stedelijk bestuur besloot, dit dier ergens in de stadsgracht aan een ketting vast te leggen teneinde het, als de prins-stadhouder Dokkum met een bezoek kwam vereeren, aan zijne hoogheid te kunnen vertoonen als eene merkwaardigheid der stad. De prins is helaas! nooit te Dokkum geweest en de groote garnaal ligt daar nog altijd geketend. Maar als gij, in Dokkum komende, vraagt naar de plaats waar gij het dier te zien kunt krijgen, dan wil niemand u dat zeggen. En als gij de Dokkumers garnalen noemt, achten zij zich niet gevleid. Het ware van de zaak zal misschien zijn, dat in vroegeren tijd te Dokkum de handel in garnalen nogal levendig was. Althans in het laatst der 17e eeuw had een vischkooper aldaar op zijn uithangbord een garnaal laten schilderen met dit rijmpje er onder:

Men zingt van vloo en luis bij 't ongediert te tellen,
Garnaal verdient meer lof voor voedsel en voor nut.
't Is Dokkums welvaart, want die daer gemeente stut,
Bij 't nut van oesters en ansjovis ver te stellen. [1])

In de *Rimen ind Teltsjes* van Gebr. Halbertsma wordt verteld hoe de groote garnaal te Dokkum is gekomen. Ik vermoed echter dat dit verhaal eene omgewerkte vertelling uit den vreemde is.

De lieden van Staveren noemt men ribbeklauwers. Bij het schaatsenrijden is klauwen het met korte streekjes vooruitscharrelen zoo hard men kan, gelijk de hardrijders plegen te doen. In den overouden tijd, toen men nog geen ijzeren schaatsen had, bond men een paar ribbebeenderen van koeien onder de voeten, om zich daarop langs

---

[1]) Van Lennep en ter Gouw, *De Uithangteekens*. 2e dr. III, 221.

het ijs te laten glijden. Voor den wind af ging dit zeker best, maar tegen den wind in heeft men dapper moeten scharrelen om vooruit te komen. Het kan zijn, dat deze manier van doen te Staveren het langst in gebruik is gebleven, en spotters naar aanleiding hiervan de inwoners der verarmde stad hebben verweten, dat zij te behoeftig waren om goede schaatsen te koopen en hen den naam gegeven van ribbeklauwers. In het begin dezer eeuw reden arme jongens te Staveren nog op zulke schaatsen, die men in het zuidhoeksch Friesch *ruskinklen* noemde.

Te Birdaard woonden in vroeger jaren vele schapenslachters, die wekelijks honderden schapen gevierendeeld met wagensvol ver in den omtrek lieten uitventen. Wat er eetbaars was aan de koppen, werd door de ingezetenen van het dorp-zelf opgepeuzeld. Deze tak van bestaan bestaat te Birdaard sinds zeer vele jaren niet meer, maar de Birdaarders heeten nog altijd schapenkoppen.

Te Eernewoude moet het eens gebeurd zijn, dat een der dorpelingen zijn jeukenden rug aan den torenmuur roste en toen hij hiermeê ophield liepen de diertjes zoo talrijk tegen den toren op, dat men 't noodig achtte ze met een bezem er af te vegen. Vandaar dat men het dorp schimpend Luizega noemt, en wanneer soms een snaaksche schipper het waagt naar Eernewoude te varen met een bezem aan den mast, dan krijgt hij het met de bewoners te kwaad, evenals ieder die hen luizeknippers durft te noemen.

Het dorp Suameer heet in de friesche volkstaal Samár en naar aanleiding hiervan noemt men de bewoners schimpend Samaritanen.

Te Oldeboorn zou men eens een nieuwen kerktoren bouwen. De toren van Tjum is de hoogste in geheel Friesland, dit weet ieder, maar te Oldeboorn zeî men nu: «Laat ons er een bouwen die hooger is.» Om dit te kunnen doen diende men de juiste maat van den tjummer toren te kennen. Men zond alzoo een gezantschap naar Tjum, voorzien van een lange lijn, waarmeê men daar den toren ging meten. Na afloop van het werk bezochten de mannen de dorpsherberg. De Tjummers begrepen zeer goed het doel van dat torenmeten en het gelukte hun, ongemerkt van de lijn een flink stuk af te snijden. Het gevolg hiervan was, dat, toen men te Oldeboorn den nieuwen toren voltooid had, deze toch nog korter bleek te zijn dan die van Tjum. Dit geval bezorgde den Oldeboornsters den naam van torenmeters, maar den Tjummers ook evenzeer dien van lijntjesnijders.

De boeren gebruiken soms bij hunne potstruif eene saus van schapenmelk met wat boter er door, die zij lollumer stip noemen. Dit *stip* = doop is een surrogaat voor vet, en mannen die zwaar moeten werken zijn er niet op gesteld. Daarom achten ook de lieden te Lollum zich niet vereerd, indien men hen aanwijst als de bekwaamste bereiders en aartsliefhebbers van het lollumer stip.

De Makkumers heeten strandjutten, ook strandkievitten. Een strandjut is iemand, die langs het zeestrand loopt om buit. Hij laat zich dan ook den naam strandlooper welgevallen. Alles wat aanspoelt is zijne gading, maar van voorwerpen, die eenige waarde hebben, moet hij aangifte doen bij den strandvonder. Daar men echter meent te mogen gelooven dat hij dit niet altijd doet, noemt men hem strandjut, dat ongeveer hetzelfde is als strandroover.

Te Wirdum staat, evenals in meest alle dorpen, de kerk oost en west, maar ten westen heeft zij, in strijd met den vasten regel, geen toren. Er woonden daar oudtijds twee zusters, die gezamenlijk een toren aan de kerk wilden schenken. Maar zij waren het niet eens over de plaats waar deze staan zou, en geen van beide wilde toegeven. Het einde der zaak was, dat ieder der twee zusters een toren voor eigen rekening liet bouwen, de een ten zuiden, de ander ten noorden der kerk. De noordertoren had een spits, de zuider een huisdak. Die ten noorden werd in 1680 afgebroken, en dit moet aan de ingezetenen van Wirdum den naam van torenvreters bezorgd hebben. Want men vond het vroeger niet mooi, en beschouwde het als een bewijs van armoede, een toren af te breken en klokken te verkoopen.

Te Winsum hielden vroeger vele vrouwen uit de geringe klasse zich bezig met het spinnen van wol voor de wolkammers van Sneek en Franeker. De wol werd haar wekelijks toegezonden en zij zonden het gesponnen garen terug in zakjes, *spinpûden* genoemd. Hierdoor ontvingen alle Winsumers den naam van spinpûden = spinzakken.

De torenklok te Baijum is of was vroeger wat klein; zij gaf geen statig brommend, maar een niet zeer sterk klingelend geluid. Men schold de Baijumers voor erwtpotten omdat zij, naar men zeide, een koperen erwtpot voor klok in den toren hadden hangen.

De kermis te Hylaard, evenals die te Hitsum, wordt gehouden in den tijd als de gele pruimen rijp zijn. Venters met dit fruit plachten op deze kermissen los te gaan, die daarom beide pruimen-

kermis heeten; de ingezetenen dezer twee dorpen noemt men pruimeneters, die van Rinsumageest hondwippers.

Al de schimpnamen die ik hier nog laat volgen hebben eene dergelijke min of meer onteerende beteekenis. De Sneekers noemde men duimpjesvreters, ook klokdieven, omdat zij de klok van Terkaple eens hebben weggehaald; de Workumers brijbekken, de inwoners van Sloten brugbedelaars, de Hindeloopers tjeunken, de Balksters bonte kraaien (Fr. *skierroeken*), de Groningers kluinkoppen. De inwoners van Sint Jacob waren rammenvreters, die van Sint Anna raapskoppen, van Vrouwenbuurt wortelkoppen, en van Oude Bildtzijl vlashalen (vlasstengels). De Stiensers heetten ratten, de Hijumers schapenbengels, de Britsumers kalfskoppen, de Cornjumers beschimmelde koekvreters, de Lekkumers meeuwen, de Hallumers koekvreters, de Marrumers gibben (torenduiven), de Blijers bellefleuren (naam eener appelsoort), de Holwerders roekenvreters, de Ternaarders varkensvilders, de Wierumers katjes, de Peazensers hondjes, de Hantumers merg-eters, de Tietjerksters biezensnijders, de Bergumers koeiestaarten, de Oostermeerders broekophouders, de Eestrumers ossen, de Veenwoudsters gloenkoppen, de Buitenposters bremsters, de Kollumers kattenvreters, de Kollumerzwagers paardenvillers, de Rottevalsters glasdragers, de Heerenveensters poehanen (Heerenveen heet ook het friesche Haagje). De Akkrumers heetten schijtstoelen, de Ureterpers aangebreide kousen, de Dragtsters kalverstaarten, de Grouwsters kaasverdansers, de Irnsumers katteknuppelers, de Wargasters brugbedelaars, de Boxumers knuppelaars, de Beetgumers bontekraaien, de Menaldumers beren, de Dronrijpers sleepsloffen, de Minnertsgasters kalverbouten, de Pingjumers boonschillen, de Arumers mulkruipers, (mul of molde, in 't Friesch *moude*, is het stof der kleiwegen en bouwlanden), de Spannumers erwtepeulen, de Oosterlittensers roep-eenden, de Baarders katten, de Bozumers katteknuppelers, de Jorwerders dweilstukken, de Weidumers windhonden, de Molkwerumers heksen, de Warnsers schapendrollen, de Woudsenders drijfpollen, ook eendeknuppelaars; de Langweerders dijkwortels (gele penen), de Idskenhuisters boonenvreters, de Gaastmeerders ottervreters, de Heegers kikkers, ook brugbedelaars; de Schraarders schapenstaarten, de Parregasters meerbotten; de Gaasterlanders waren heide-bikkers, de bewoners van het Waterland waterwulpen, van de Woudstreken woudschapen, van den Greidhoek sapboeren, van de Bouwstreken kluitschoppers. De Amelanders werden gescholden voor balkendieven.

Harddraverij. Paardenliefhebberij.

Eene dorpskermis duurt gewoonlijk twee of drie dagen. Meest is er een zondag bij en dan is deze de voornaamste dag. Begint het feest op zaterdag, dan wordt het veelal geopend met eene harddraverij, ook wel met kaatsen, soms met ringrijden, in streken met veel water met zeilpartijen en op enkele plaatsen met hardloopen of met tippen. Wordt de zaterdag niet meê gevierd, dan is de maandag voor de volksvermakelijkheden aangewezen, terwijl men des zondagsnamiddags ook wel iets heeft. Het knuppelen van eene kat uit de ton heb ik in mijne kinderjaren een paar malen gezien, later ook het ganzentrekken, toen met een doode gans. Deze volksspelen zijn sedert vele jaren in onbruik.

De langverbeide zaterdag- of maandagmorgen breekt aan. Hoe gelukkig gevoelt zich ieder dorpeling als hij dezen ziet aanlichten met een onbewolkten hemel. Uit het bovenraam der dorpsherberg wordt de nationale vlag gestoken; aan het uiteinde van den stok hangt een krans van groen en bloemen, in het midden waarvan in een wit katoenen netje de prijs die zal worden verharddraafd, en die bestaat uit veertig blinkende rijksdaalders, ook wel tien gouden tienguldenstukken, of zooveel minder als de commissie voor dit doel heeft kunnen bij elkaar krijgen van de ingezetenen.

De keurcommissie heeft zich reeds vroegtijdig, vergezeld van werklieden, naar de harddraversbaan begeven. De « harddraversbaan » draagt dezen naam slechts éénen dag in het jaar en wordt er dan voor getooid. Een gedeelte van den algemeenen rijweg, zonder kromming en zoo nabij mogelijk het dorp, wordt er voor uitgekozen. Op de beide einden worden lange seinpalen in den grond geplant, ieder voorzien van een wipstok met een vlag er aan en een mei er boven op. Een smalle gleuf of streep bij iederen paal dwars over den weg is de zuivere afperking van de lengte der baan. Van het eene naar het andere einde, midden op den weg een rij niet ver van elkander liggende graszoden scheidt de baan in twee helften bestemd voor een paar kampende paarden. Verder worden lijnen langs in den grond geslagen palen gespannen, een omheining vormende waarbuiten de toeschouwers zich moeten houden. Rondreizende duitsche straatmuzikanten hebben zich op de kermis vertoond; men neemt het gezelschap aan om met getoet en geschetter de feestelijkeid op te luisteren. Middelerwijl zijn er reeds harddravers

aangekomen en de eigenaars of berijders moeten bij de keurcommissie aangifte doen van beider naam en woonplaats, alsmede van de kleur en het geslacht van het dier. De eigenaar teekent daarbij een op zegel geschreven contract; meest eene onbeduidende formaliteit, maar toch niet altijd. Er wordt een harddraverij aangekondigd waarvoor alleen paarden, die nog niets hebben gewonnen, worden toegelaten. Nu heeft iemand een paard dat een klein prijsje heeft behaald in een achterafhoek van Drente. Hij vertrouwt dat in het noorden of westen van Friesland niemand dit weet; hij laat zijn paard mededingen en wint den prijs. Maar de keurcommissie ontdekt kort daarna het bedrog, weet den schuldige te overtuigen en noodzaakt hem, den prijs terug te geven niet alleen, maar bovendien eene boete te betalen.

Is de aangifte der paarden afgeloopen, dan wordt er geloot en worden de dieren gekeurd, natuurlijk in tegenwoordigheid der geheele commissie. Immers de bepaling luidt dat de paarden «tot genoegen der keurmeesters» moeten zijn. Deze plechtigheid heeft plaats vóór de herberg en loopt nog al spoedig af. Aan afkeuring onderhevige paarden worden eigenlijk nooit aangegeven; pikeurs en eigenaars van harddravers toch zijn zoo goed paardenkenners als de beste keurmeester.

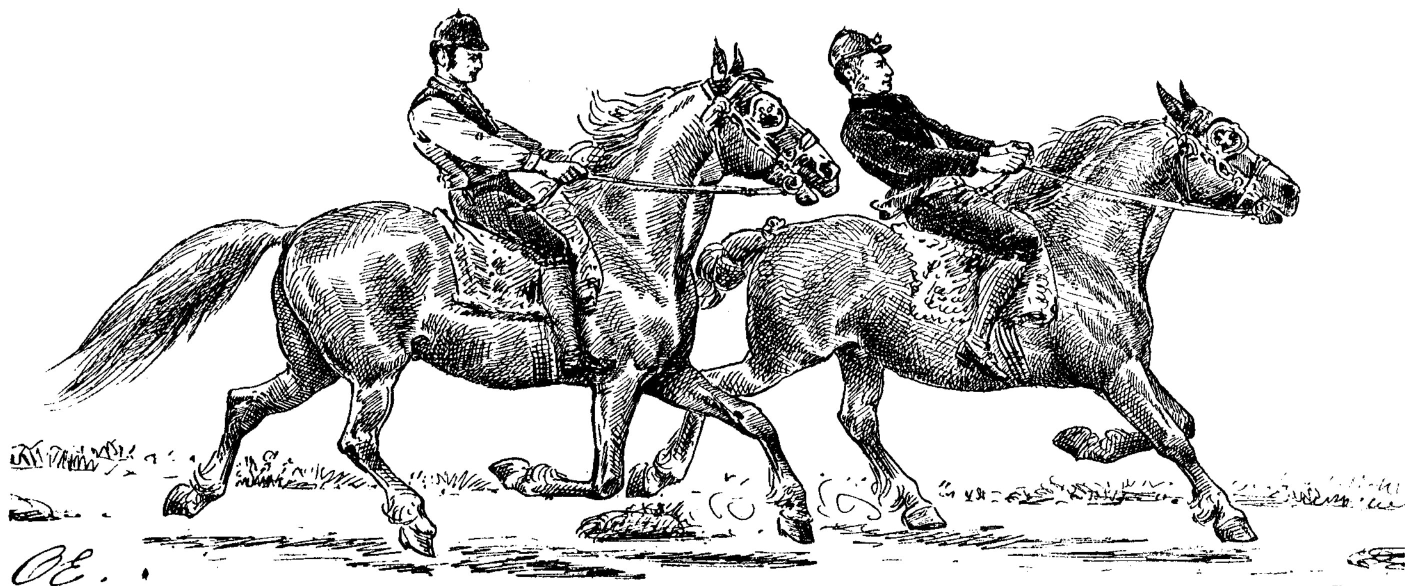
Thans is het tijd voor den optocht naar de baan. Op de muzikanten volgen de mededingende paarden, bereden door hunne pikeurs. De leden der keurcommissie, omringd door een drom van nieuwsgierigen, komen achteraan. Op het weiland aan weêrszijden der baan zijn reeds vele toeschouwers saamgestroomd.

Nu begint de harddraverij. De keurcommissie, in twee gedeelten gesplitst, heeft op beide einden post gevat bij de seinpalen, om met den wipstok te doen weten welk der twee kampende paarden het eerst over de streep is gekomen. Eén paar mededingers loopt tweemaal om het hardst langs de baan — eens heen en eens terug. Komt hetzelfde paard beide keeren het eerst over de streep, dan is het andere voor goed van de partij af en het winnende heeft rust tot de volgende paarden hebben gereden. Zijn er bijvoorbeeld acht mededingers, dan blijven er na den eersten kamp vier over. Deze wedijveren weêr tot er twee overblijven en deze dingen ten slotte samen naar den prijs. Het loopt echter zelden zoo vlot af. Er kunnen gedurig kampritten komen, die het werk zeer vertragen. Als beide paarden tegelijk over de streep komen is het «kamp»

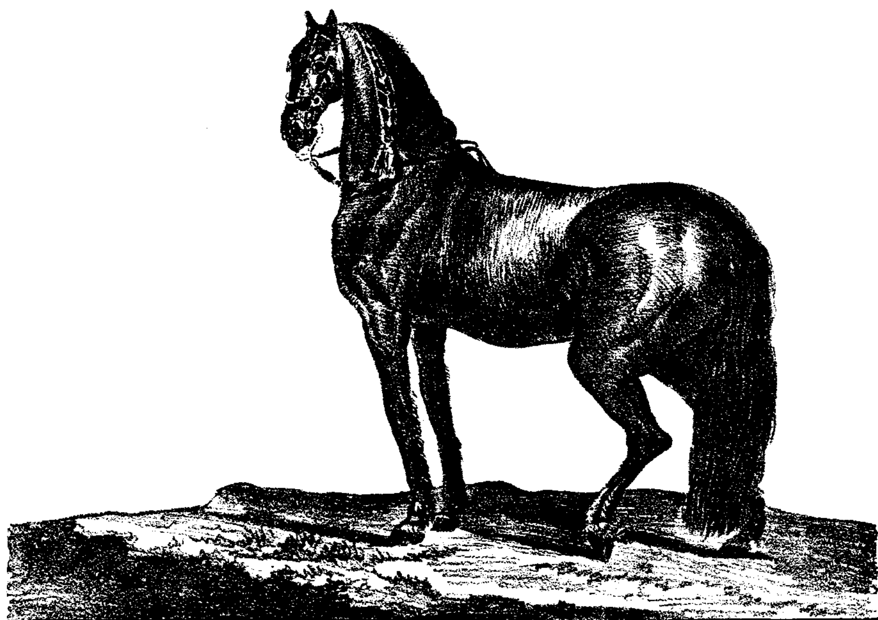
en de rit moet herhaald worden. Wint eerst het eene paard een rit en dan het andere, ook dat is kamp. — Een pikeur heeft gewoonlijk het paard dat hij berijdt zelf gedresseerd. Het dier is dus geheel met hem vertrouwd, ook gewoon aan zijne stem en aan zijn schreeuwen en weet dat zijn «hou!» roepen «voorwaarts!» beteekent. En nu zoekt de rijder soms door dat schreeuwen en «hou!» roepen het paard zijner tegenpartij in de war te brengen. Is die tegenpartij echter een even bedreven pikeur, dan is hij op alle kunstmiddelen voorbereid en weet er de zijne voor in ruil te geven. Maar hieruit kan twist ontstaan tusschen twee pikeurs en om dit te voorkomen wordt wel bepaald, dat de heeren langs de baan niet mogen schreeuwen.

Echte liefhebbers van harddraven volgen met gespannen aandacht den geheelen wedstrijd. Zij zijn vol bewondering wanneer een paard in flinken geregelden draf, zonder zweem van galoppeeren, de geheele baan van 80 meters met meer dan gewone snelheid aflegt. Zulke liefhebbers weten den loop der zaken van het begin tot het einde, evengoed als de keurmeesters zelf. Zij houden trouwens evenals dezen aanteekening van elken rit. Men kent die lui van verre. Zij staan bij vier of vijftallen bijeen om elkander hunne op- en aanmerkingen mede te deelen, blijven meestal op de plaats waar zij eens hebben post gevat en verliezen nauwelijks een der paarden uit het oog. — Die troepjes, die zoo gestadig in het weiland heen en weêr wandelen, zijn de echte liefhebbers niet; zij komen maar eens kijken omdat daar zoovele menschen samenloopen. Vooral die in lange rijen wandelende jonge meisjes in kermispronk zullen morgen van de draverij niet veel weten te vertellen. Ook de getrouwde vrouwen zullen vermoedelijk meer letten op den spiksplinternieuwen tooi der meisjes dan op de snelheid der kampende paarden. Maar wanneer eindelijk de laatste rit zal plaats hebben, verlevendigt toch ieders aandacht. Het paard, waarvan men reeds heeft voorspeld, dat het met den prijs zou gaan strijken, komt na een moeielijken strijd eindelijk het eerst over de streep. De pikeur steekt zijn pet in de lucht, het volk roept «hoera!» de muziek speelt Wilhelmus en de keurmeesters komen den eigenaar van het paard en den pikeur gelukwenschen.

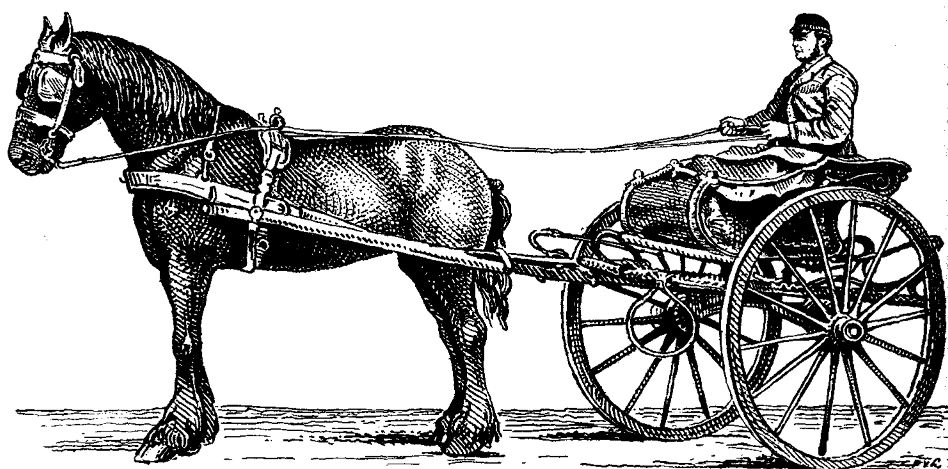
Weldra trekt de stoet het dorp weêr binnen. De beide paarden, die 't laatst langs de baan hebben geloopen, rijden thans voorop; de andere mededingers zijn reeds afgezakt. De muzikanten begeleiden den optocht tot aan de herberg en ontvangen daar hun loon,

FRIESCHE HARDDRAVERS. Penteekening van OTTO EERELMAN.

MALLE JAN, de beroemde harddraver uit de tweede helft der 18e eeuw.
Naar eene krijtteekening op steen uit het jaar 1830.

De Harddraver „SOPHIA”, zoo als zij den Koningsprijs won, 14 Mei 1873.

zij hebben hunne taak volbracht. En nu loopt de bovenzaal der herberg vol. De keurcommissie met de eigenaars der paarden en de pikeurs, voorzoover zij nog aanwezig zijn, nemen plaats aan eene afzonderlijke tafel. Men laat eenige flesschen wijn komen, en de prijswinner bestelt er voor zijne rekening eenigen bij. Maar waarom zijn hier nu zoovele menschen tezamen gekomen? Men wil bij het uitreiken van den prijs tegenwoordig zijn. Men verwacht daarbij eene toespraak, het liefst in de friesche taal. Welnu, nadat er een of twee glazen zijn geledigd, wordt op verlangen van den voorzitter der commissie de prijs binnengehaald. De toespraak bestaat hoofdzakelijk uit toespelingen op paarden en harddraverij, er loopt wat rijmelarij tusschen door, zoo mogelijk ook wat geestigheid en eindigt met zegenwenschen aan den winner, waarbij hem ten slotte de prijs ter hand wordt gesteld. Nu wordt er wijn gedronken en getoost, en wanneer van lieverlede de gasten de commissietafel hebben verlaten, is de officieele plechtigheid afgeloopen; de kermispret natuurlijk nog niet.

Bij eene groote harddraverij, zooals te Leeuwarden, gaat het, gelijk zich denken laat, wel voornamer en luisterrijker toe, maar toch in denzelfden trant. Daar worden in den laatsten tijd, evenals in de meeste groote plaatsen, harddraverijen gehouden «met paard en sjees;» op het land is «met paarden onder den man» gebruikelijker.

Een met goud of zilver rijk versierde zweep was in vroeger tijd de aangewezen prijs. Er wordt nog een «zilveren» zweep bewaard, gewonnen in 1712; ook die van Bergumerdam (1760) en van Wyns (1763) zijn er nog. In 1777 werd, ter gelegenheid van het bezoek van Willem V met familie te Leeuwarden, eene gouden zweep verreden, op welke de wapens, zoo van hunne hoogheden als van de provincie, waren gesneden. Ook de zilveren zweepen, door Sneek (1791), door Franeker (1793) uitgeloofd, worden nog door het nageslacht der winnaars bewaard. Zij zijn versierd met de stedelijke wapens. Eveneens bestaan nog die van het dorp Akkrum (1794) en die van de stad Bolsward (1795), deze laatste met patriottische zinnebeelden voorzien. Ook zweepen uit het begin en de eerste helft dezer eeuw treft men hier en daar nog aan. Een gouden zweep was in 1811 te Leeuwarden de prijs ter eere van de geboorte van den koning van Rome, en nog altijd wordt daar jaarlijks, soms om de twee jaren, eene gouden zweep verharddraafd, sedert koning Willem I door den koning aangeboden en daarom

algemeen de koningszweep genoemd. Deze draverij is de luisterrijkste in de provincie; ofschoon ook die, welke sedert 1792 vanwege het bestuur der stad jaarlijks op den eersten maandag der kermis wordt gehouden, steeds groote belangstelling wekt, maar eene zweep wordt ook daarbij niet meer uitgeloofd. Langzamerhand werd zij vervangen door een of ander stuk zilver: een met zilver versierd paardenhoofdstel, eene koffievaas, een tabakspot, een theepot, presenteertrommels of zoo iets. Had men slechts over eene kleinere geldsom te beschikken, dan koos men een uurwerk, ook wel een fraai paardentuig. Voorheen zou men het onkiesch hebben gevonden, den eigenaar van een harddraver, die toch meest een man van middelen is, een prijs in geld aan te bieden. Thans is het overal geld.

De friesche landlieden zijn van ouds hartstochtelijke paardenliefhebbers geweest; sommigen onder hen wijden zich er bijna geheel aan; ja, het paard is met den frieschen boer als vereenzelvigd. Van bijgeloovigen eerbied er voor, afkomstig uit den voorchristelijken tijd, heb ik echter nooit iets vernomen. Alleen valt op te merken, dat echte liefhebbers zekere minachting schijnen te koesteren voor witte paarden. Als werkpaarden worden zij wel gebruikt, en slechts een boer, die 't niet zeer nauw neemt, spant zulk een dier voor zijn rijtuig. Een wit paard met een zwart, tezamen aangespannen, placht men schertsend het wapen van Workum (een in links en rechts gedeeld schild, de eene helft met een zwart, de andere met een gouden veld) te noemen. Zwarte, bruine en voskleurige zijn meest gewild, donkergrijze of schimmels ook wel, maar komen minder talrijk voor, evenzoo appelgrauwe. Paarden met hiervan afwijkende kleuren, zooals geel, vaal, vuilwit, enz., gelijk die onder vreemde rassen menigvuldig voorkomen, noemt de friesche boer «miskleurig.»

Een paard met aanleg voor harddraven wordt uit zichzelven geen harddraver. Het moet worden geoefend, liefst door een pikeur van beroep.

In het laatste gedeelte der vorige eeuw is er een beroemde friesche harddraver geweest dien men, waarschijnlijk naar aanleiding van een prinsgezinden naam uit den patriottentijd, «Malle Jan» had genoemd. Van dit paard bestaat eene afbeelding in steendruk, niet fraai geteekend en niet fijn gedrukt, maar gemaakt «ter eere van onzen jongen Prins Willem, toen Zijne Koninklijke Hoogheid voor het eerst van zijn leven met zijnen vader, den Held van

Quatre Bras, te Leeuwarden op de baan kwam (1830) om het harddraven te zien.» Hette Eelkes Altena, burgemeester te Workum, had dit paard aangefokt en in bezit gehouden tot in het achtste jaar. Toen het alle zweepen in Friesland gewonnen had, is het voor acht zakjes zestehalven (eene zilvermunt van 27½ cents; een zakje zestehalven was honderd stuks) verkocht aan Jacob van der Laan, paardenkooper te Amsterdam, en vóór de herberg «De groote stal» te Workum afgeleverd, getooid met zijden kap en dek, waarop fraaie bloemen geborduurd waren. Op dit paard is een rijm gemaakt, waarschijnlijk door Dr. Eeltje Halbertsma, en waarvan de aanhef aldus luidt:

Dit hynsder droech foar fyftich jier	Dit paard droeg voor vijftig jaar
Twa kwasten yn it moannehier,	Twee kwasten in het manenhaar
Mei frissels, lutsen en sok snjit,	Met vlechten, litsen en dergelijke sieraad,
Dêr nou in tysker neat fen wit.	Waar thans een tuischer niets van af weet.
En wol'k dy sizze hwa't hy wier:	En wil ik u zeggen wie hij was?
't Is Mâlle Jan, dat edel dier,	Het was Malle Jan, dat edel dier,
Dat fiif-en-tritich swipen woan	Dat vijfendertig zweepen won
Ta greate ear fen Fryslâns groun.	Tot groote eer van Frieslands grond.
Mar frjeun, al binn' de kwasten wei,	Maar vriend, al zijn de kwasten verdwenen,
Us dravers dogge dôchs yet mei.	Onze dravers dingen toch nog mede.
En Mâlle Jan, al is hij stoarn,	En al is Malle Jan ook gestorven,
Us boeren fokje oaren oan.	Onze boeren fokken anderen aan.
Hwa kin *Apol* en *Morra* [1]) net,	Wie kent Apol en Morra niet,
Dêr mannich baes mei kaem to set?	Waartegen menig meester (harddraver) kampte?

Den 14den Mei 1873, toen de koning in Friesland was, werd te Leeuwarden eene harddraverij gehouden, waarvoor vanwege de provincie een schenkblad met zilveren koffiekan en toebehooren als prijs was aangeboden. Maar deze prijs verviel tot premie, daar de koning den winner een gouden horloge met ketting en aan diens vrouw een breed gouden oorijzer vereerde. De gelukkige winner van dezen prijs was Tjeerd Velstra, destijds te Marsum wonende, met zijn harddraver Sophia. Dit paard was gedurende eenige jaren de snelste draver in geheel Nederland. De later beroemd geworden Thabor heeft voor dezelfde baanlengte, die zij in 19 seconden aflegde, minstens 21 seconden noodig. Sophia won van 1868 tot 1874 32 prijzen en 4 premien. Maar toen in 1875 Sophie niet weder toegelaten werd om naar den uitgeloofden koningsprijs te dingen, uit vrees dat andere eigenaars van harddravers zich zouden terughouden, heeft Velstra zijn paard nooit weder in de baan gebracht.

---

[1]) Namen van beroemde friesche harddravers uit de eerste helft dezer eeuw.

Paardenspellen zijn misschien nergens zoo in trek als in Friesland. In de leeuwarder kermis is het wel voorgekomen dat gelijktijdig twee groote spellen daar hunne tenten hadden opgeslagen en dat ieder per dag twee voorstellingen gaf, die telkens stampvol liepen, hoofdzakelijk van buitenlieden.

Een friesche boer met door hemzelven afgerichte paarden was in 1851, 1852 en 1853 verbonden aan het paardenspel van Wohlschläger, die in deze jaren Nederland bereisde. Wytse Jager bewoonde onder Wartena eene boerenplaats die «de Sayther» wordt genoemd. Dit is eigenlijk de naam van het water, aan welks oever het huis staat op eene afgelegen ingepolderde plek gronds, in het friesche waterland, slechts met een schip genaakbaar. De boer deed aan visschen en jagen. Loopende naast of zittende op zijn paard wist hij de wilde ganzen te naderen, iets wat anders niet gemakkelijk gaat. In het africhten van jachthonden was hij bekwamer dan velen. In de lange winteravonden zou menigeen zich in die eenzame woning hebben verveeld. Jager niet alzoo. In den winter van 1850 leerde hij aan een paard, als veulen aangekocht, zonder bepaald doel, eenige hondenkunstjes, zooals pootjegeven, doodliggen en apporteeren. Het dier, Jonker geheeten, was zeer leerzaam; zoo begonnen Jager en zijne huisgenooten er behagen in te scheppen, zich met Jonker bezig te houden.

Toen in 1851 het groote paardenspel van Wohlschläger in de leeuwarder kermis kwam, voerde Jager zijn kunstig paard in eene praam (opene schuit) naar de hoofdstad, om het, zoo mogelijk, voor grof geld aan genoemden spellebaas te verkoopen. Hij werd daar niet zeer heusch ontvangen, maar liet zich niet onmiddellijk uit het veld slaan, en toen Jonker een paar kunsten vertoond had veranderde de zaak. Van koopen kwam wel niet, maar men werd het eens, dat Jager den laatsten kermisavond met Jonker eene voorstelling in den circus zou geven. Deze slaagde boven verwachting. Nu kwam het tusschen den directeur en den boer tot eene overeenkomst. Nog denzelfden zomer bereisde men de provincie Groningen en iederen kermisavond vertoonde Jonker zijne kunsten. Spoedig was de tent van Wohlschläger te klein. Toch bestond toen hetgeen door het paard werd verricht nog maar in pootjegeven, doodliggen, op kommando loopen, eenige draaiende lichaamsbewegingen maken, een konijn, dat door Jager in de manége werd geschoten, opbrengen, en een pistool afschieten.

In den herfst tehuis gekomen, werd op het boerenerf eene opene manége gebouwd, waarin Jonker verder werd geoefend. Vooral in het springen muntte het dier uit. Hij sprong beter dan de beste paarden van Wohlschläger en onder het springen pakte hij met den bek een doek, die hoog in de tent was opgetrokken. Hij gehoorzaamde alleen aan de bevelen van zijn meester.

In 1852 bereisde Jager met het paardenspel Holland, Gelderland en enkele andere streken van ons land. Overal was de bijval schitterend. Na de tehuiskomst van deze tweede reis werd er eene gesloten manége op het erf gebouwd en werden de oefeningen voortgezet. In Gelderland had Jager een tweejarigen hengst gekocht, dien hij Nelson doopte; deze moest nu ook aan de lessen deelnemen, maar was minder leerzaam. Op dezelfde reis maakte de boer te Haarlem kennis met een heer, die een zweedschen hengst (een hit) bezat, met wien geen mensch terecht kon, omdat hij steeds beet en sloeg. Dit dier weidde afzonderlijk op een kampje lands, en de eigenaar stond hem aan Jager af, mits deze in staat zoude zijn hem te bemachtigen. Nu, dit gelukte; 's anderen daags stond Jager bij de manége met den gemuilbanden hit, die nu kalm en gedwee scheen. Jager noemde hem Cadeau en oefende hem des winters met de twee anderen. Bij Cadeau kwam echter nu en dan de oude Adam boven; hij werd behandeld met een afzonderlijke zweep en was nooit recht te vertrouwen.

Op de derde reis naar Holland ging de vrouw van Jager meê. Jonker had nu touwdansen geleerd als een meisje en deed dit het mooist als de vrouw het touw meê draaide. Het was een koord, gevlochten van dunne wilgentwijgen. Dit was weêr iets nieuws, dat aan de zaak van Wohlschläger goed deed. Een friesche boer en boerin met kunstpaarden, waarbij één dat in het touw kon springen: kon het mooier? — Jonker en Nelson konden ook samen aan tafel zitten eten met servetten voor. Klaver, salade, brood of zoo iets was dan de spijs en zoete melk werd gedronken uit groote bekers. — Levende visschen, rondzwemmende in eene tobbe met water, haalde Jonker er uit. Dit was iets wat Wohlschläger aan geen zijner paarden konde leeren, evenmin als het grijpen van den hangenden doek bij het springen over hindernissen.

Te Haarlem werd het geliefde dier ziek. Het moet aandoenlijk geweest zijn, te zien hoe verheugd het was, toen het bij de terugkomst van de derde reis de Sayther weêr in het oog kreeg. Jonker

kwam daar thans om er te sterven; in het volgende jaar bezweek hij.

Op een zijner tochten ontmoette Jager te Workum een paardenkooper, die beweerde dat men van Cadeau's kwaadaardigheid te veel ophef maakte. Zoo'n hit dorst hij wel aan, ook wel al was het ding ongemuilband. Nu, de proef hiervan kon gemakkelijk worden genomen. De koopman stond op eenigen afstand; Jager riep: «Aport Cadeau! breng mij dien kerel.» — Cadeau had spoedig den snoever bij de kladden, schudde hem als een stuk wild en trok hem tegen wil en dank naar zijn baas.

Kaatsen.

Het kaatsen is een spel dat men in den noordelijken hoek van Friesland gedurende den zomertijd op zeer vele dorpen iederen zondag doet, meestal op een weiland. Het gaat dan onder vrienden om niets of om een drinkgelag. Waar men een aantal menschen bijeen wil lokken, aan wie de kastelein hoopt iets te verdienen, en het gelukt niet om de noodige gelden voor eene harddraverij bijeen te brengen, daar kan dit doel ook worden bereikt met eene kaatspartij, want hiervoor is een prijs van dertig met eene premie van twaalf of vijftien guldens reeds voldoende. Alleen zij, die uitmunters in het werk zijn, gaan los op kaatspartijen, waarbij flinke prijzen en premiën worden uitgeloofd. De voornaamste is wel die te Franeker, jaarlijks op het nabij de stad gelegen «kaatsveld» gehouden. — De kaatsballen, van wit of zwart leder, opgevuld met paardenhaar, hebben de grootte van een tamelijken aardappel. In mijne jeugd, toen men ze grooter had, was de grootste soort niet veel kleiner dan een biljartbal.

De regels, die bij het kaatsspel worden gevolgd, zijn niet overal geheel dezelfde, maar groot is het verschil niet. In Oost- en Westdongeradeel kaatst men met parturen van twee personen; elders ook wel, maar meest bestaat een partuur uit drie man. Op het eene einde der kaatsbaan heeft men de stuitstreep A, op het andere het ongeveer vier meter breede perk B. De afstand tusschen A en B wisselt, maar is meest van ongeveer 23 tot 25 meter. De nommers 1, 2, 3 vormen één partuur, 4, 5, 6 het andere. No. 1 slaat op; hij gaat drie of vier schreden achter de lijn, neemt een vluggen aanloop tot die lijn, werpt intusschen den bal uit de linkerhand

		2		6		5
1	A				B	
			3		4	

en slaat hem met de rechterhand zoo krachtig vooruit, dat hij binnen het perk komt. Is hij een geoefend opslager, dan weet hij den bal zóó te richten, dat deze met een flauwen boog juist over de voorstreep van het perk komt. Hierdoor wordt het aan no. 4, die den bal staat af te wachten, moeilijk gemaakt dezen naar eisch terug te slaan. Deze manier van den bal te slaan noemt men een *pripper* = prikker, en wie hierin het best bedreven is, wordt door zijne makkers gekozen om voor *best* op te slaan. Maar het is eene kunst, die door de toeschouwers niet mooi wordt gevonden. Men ziet de ballen liefst hoog door de lucht vliegen, en no. 4, die den bal moet terugslaan, is bezwaarlijk in staat dit mooi te doen, als hij hem op genoemde wijze ontvangt. Bij groote kaatspartijen hebben de bestuurders dan ook getracht, dezen kunstgreep onmogelijk te maken, door kort voor de stuitstreep een lijn op zekere hoogte boven den grond dwars over de kaatsbaan te spannen. De opslager is dan verplicht, den bal over die lijn heen te slaan, wil hij zijn slag niet als van onwaarde hebben beschouwd. Maar dit middel viel niet in den smaak der kaatsers en men heeft er weêr moeten afzien. — Is de opslager niet gelukkig in zijn werk, komt de door hem geslagen bal nu eens vóór, dan eens ter zijde van het perk terecht, dan zijn dat mislukte slagen; een zijner makkers neemt het werk van hem over en hij mag in diens plaats gaan staan. No. 4, ook een geoefend kaatser, is op het ontvangen van een pripper voorbereid en slaat den bal terug, ook zoo laag mogelijk. Nu staan no. 1, 2 en 3 gereed om hem op te vangen en weêr naar het perk te slaan, thans, als het gelukken wil, in schuinsche richting, om hem zoo mogelijk buiten het bereik der tegenpartij te jagen. Maar dit gelukt zelden; daarvoor zijn de drie mannen te rap. Het gaat op een loopen en jagen, op een buitelen soms, om den bal steeds terug en nogmaals terug te slaan. Komt hij tot rust achter de stuitstreep A, dan heeft de partij in het perk den slag, dat is, twee punten gewonnen, en omgekeerd, zoo de bal achter de voorstreep van het perk blijft liggen. Ware de bal aanvankelijk buiten het perk terecht gekomen, dit zoude de daar staande partij eveneens twee punten hebben doen winnen. Het is nu *twee om niet*. No. 1 heeft thans begrepen, dat hij in no. 4 geen zwakke partij heeft; hij geeft alzoo nu bij het opslaan den bal eene andere richting, zoodat hij no. 4 te hoog gaat en no. 5 hem heeft terug te slaan. Slaat deze mis, dan zijn er nogmaals twee

punten gewonnen en het is vier om niet. Wint hetzelfde partuur nog tweemaal twee punten, dan heeft het acht en dit noemt men een *eerst*, waardoor de punten, die het andere partuur mocht gewonnen hebben, verloren gaan. Doch bij het slaan van den vierden bal komt deze na korteren of langeren strijd tot rust tusschen het perk en de stuitstreep, en dit heet eene kaats. De plaats, waar de bal is blijven liggen, wordt gemerkt door een stokje of een steen. Nu moeten de parturen «omgaan» d. i. van plaats verwisselen. Waar tot nu toe no. 1, 2 en 3 stonden, komen 4, 5 en 6 te staan en omgekeerd. Een der drie laatstgenoemden moet thans opslaan en de andere partij «uitslaan» d. i. terugslaan. Deze beijvert zich om den bal verder van het perk te doen nedervallen dan de *kaats* is. Gelukt dit, dan heeft de nu uitslaande partij twee punten gewonnen en in het omgekeerde geval de opslaande partij. Ware geen der parturen nog tot zes punten gevorderd, dan had ieder nog op zijne plaats kunnen blijven tot er een tweede kaats was gekomen, als wanneer de tegenpartij voor beide kaatsen na elkander had moeten strijden.

Het *eerst* is nu behaald en staat vast; men telt op nieuw van nul af. Wint hetzelfde partuur ook het tweede *eerst*, dan heeft dit een *spul* (spel) en wat de tegenpartij ook moge gewonnen hebben, dat wordt niet meer gerekend. Wint deze echter het tweede *eerst*, dan is het *eersten gelijk.*

De opslager komt bij zijn voorwaarts treden soms willens of onwillens even over de stuitstreep, maar dit mag niet. De bal kan zoo nabij een der grenzen van het perk nedervallen, dat het een vraag wordt of hij *in* of *buiten* is; hiervan toch hangt het af wie der partijen den slag gewonnen of verloren heeft. Soms vangt een der kaatsers den bal op, niet met de vlakke hand, maar met den vóórarm, of hij geeft hem in zijnen ijver een stoot met den voet, in het voordeel zijner partij. Zulke feiten, evenzeer in strijd met de regels der kunst als met de voorschriften van het spel, worden soms door de eene partij beweerd als geschied, maar door de andere ten sterkste ontkend. Zoo iets geeft gemakkelijk aanleiding tot twist en bij uitgeschreven kaatspartijen moeten de keurmeesters beslissen. Bij het liefhebberijkaatsen kiezen de toeschouwers partij. Ook kan het een punt van geschil uitmaken of de bal de *kaats* voorbij is of niet. Dikwijls wordt bij zulke kwesties geene der twee partijen in het gelijk of ongelijk gesteld, maar de slag eenvoudig beschouwd als niet gedaan.

Het wordt *spullen gelijk, drie eersten gelijk.* Als de kaatspartij zoover gevorderd is, dat de twee laatst overgebleven parturen tegenover elkander staan, spreekt het van zelf dat men aan weêrskanten met meesters in de kunst te doen heeft. Het wordt nog *zes gelijk en een kaats.* De partijen verwisselen nog eens van plaats; de slag die nu gedaan moet worden is de laatste en beslist de overwinning. Alle zes kaatsers zetten zich nu ter dege schrap en er volgt een harde strijd, maar eindelijk toch wordt een der partijen de winnende. Voor haar is de prijs, de andere krijgt de premie.

Behalve in de Dongeradeelen, gaat het kaatsen met parturen van twee personen ook geheel volgens de medegedeelde regels. Iedere partij heeft dan een man minder, ziedaar het eenige verschil. De in de Dongeradeelen geldige regels, die men elders niet kent, zijn aldus: Er wordt geloot wie tegen elkander zullen kaatsen. De laagste nommers gaan naar de stuitstreep. De persoon die op de stuit staat, kaatst den eersten bal op naar het perk. Iedere bovenslag telt 5 punten; een bovenslag op een tekort of een buitenslag 10 punten. Een buiten- of tekortslag telt hier niet; alleen de eerste slag van ieder spel. Er wordt hier maar één kaats geslagen, doch deze moet tweemaal voorbij worden geslagen en telt dan 5 punten. Een spel heeft 35 punten en wordt in eens uitgekaatst. — Wordt er een kaats geslagen, dan verwisselen de partijen van plaats. Voor een tekort of buitenslag slaat de andere persoon van dezelfde partij den bal op. Er worden gewoonlijk twee of drie partijen gekaatst.

Bij de aankondiging eener kaatspartij wordt niet zelden bepaald, dat de deelnemers door elkander moeten loten. Dan worden de nommers 1, 2 en 3 een partuur; evenzoo 4, 5 en 6, en zoo vervolgens. Wordt er aangifte bij parturen bepaald, dan kunnen drie van de beste kaatsers zich vereenigen om een partuur te vormen. Komen aldus twee dergelijke parturen tegenover elkander, dan kan men de groote kunst te zien krijgen, maar het nadeel is, dat vele kaatsers zich van zulk eene partij terughouden, wel wetende dat zij toch geen kans op winnen hebben. En zoo kan allicht het getal deelnemers gering worden. — Bij door-elkander loten kan een partuur gevormd zijn uit drie kaatsers van zeer uiteenloopende bekwaamheid. Iemand van den derden rang kan dan wel eens medewinnaar zijn, terwijl een bekwamer kaatser niets behaalt. Maar op deze wijze zit er meer avontuur in het spel.

In vroeger tijd was de prijs meest een zilveren bal, ter grootte van een kaatsbal. Er waren toepasselijke figuren op gegraveerd, hij was met zand gevuld en voorzien van een ringetje. In mijne jeugd heb ik bij beroemde kaatsersbazen soms twee, drie of meer zulke zilveren ballen te pronk zien hangen in de theekast, maar in het begin dezer eeuw is men begonnen drie zilveren lepels, drie of zes messen met zilveren hechten, horlogekettingen of zoo iets uit te loven, en ten slotte is men, evenals bij de harddraverijen, ook maar overgegaan tot het aanbieden van geld, en bij groote kaatspartijen soms nog bovendien eene medaille.

Eene herinnering aan het zilveren-bal-verkaatsen blijft voortleven te Lieve Vrouwen Parochie, waar nog zulk een bal is, die ieder jaar op nieuw verkaatst wordt.

Op den 30sten Augustus 1794 zou te Beetgum eene kaatspartij worden gehouden. Het verbouwen van aardappelen was in dien tijd eene winstgevende zaak geworden en te Beetgum werd daaraan, evenals in het geheele noorden van Friesland, veel gedaan. Er woonden daar toen aardappelboeren, in Friesland *gernieren* = gaardeniers genoemd, die voor gezamenlijke rekening een zilveren bal hadden laten maken, ten einde dien bij gelegenheid der dorpskermis te doen verkaatsen. Ter eere van hun bedrijf lieten zij, behalve een paar kaatsers en wat landschap, ook een man met een grijp op den schouder op dien bal graveeren. De grijp is de drietandige vork, Friesch: *gripe*, Bildtsch: *griep*, waarmeê men de aardappelen uit den grond graaft. De voorgenomen kaatspartij werd in de Leeuwarder Courant aangekondigd aldus: «Met consent van de «Hoog Wel Gebooren Heer G. W. C. D. Baron thoe Schwart-«zenberg en Hohenlandsberg, Grietman over Menaldumadeel, ge-«denkt de Castelein H. Folkerts Damsma, bij de Moolen te Beet-«gum te laaten verkaatzen: Een uitmuntende Zilveren Bal en «Leepel op Zaturdag 30 Augustus 1794, des Namiddags om 2 Uur «preacijs, de Liefhebbers worden verzogt op tijd en plaats aldaar. «Zeg het voort.» Men kon dus verwachten, dat ook mededingers uit omliggende dorpen zouden komen opdagen. Dit gebeurde, maar de hartewensch der aardappelboeren was, dat de prijs door Beetgumers mocht worden gewonnen. Hunne hoop werd teleurgesteld. Kaatsers van het nabijgelegen Vrouwenparochie behaalden de overwinning. Met zichtbaren tegenzin werd hun de prijs overhandigd. Gesmolde stemmen wilden zeggen van niet eer-

lijk. Er ontstond twist en zelfs een hevig gevecht. De bewaarder van den bal sprong uit het raam der bovenkamer van de herberg; hij kwam ongedeerd op den grond en wist zich te verschuilen onder een waterstoep. Zijne achtergebleven dorpsgenooten konden den strijd tegen de overmacht niet volhouden, ook zij namen de vlucht, het dorp uit. De balbewaarder volgde hen langs bouw- en weilanden; over of door slooten ontkwamen zij en bereikten eindelijk hun dorp, met den behaalden prijs, die in het begin van het gevecht reeds was platgeslagen.

De bal werd nu beschouwd als een duurgekocht zegeteeken; men liet hem herstellen en de overwinnaars kwamen op het denkbeeld om, ter herinnering, den prijs aan hun dorp af te staan onder beding, dat hij ieder jaar op nieuw verkaatst zoude worden onder dorpsgenooten. Telkens wordt een der drie winners voor den tijd van een jaar bewaarder van den bal. De inleggelden, van ieder meêspeler tien cents, zijn voor hem. De bal verkreeg, naar aanleiding der afbeelding er op, den naam van «Ouwe Griep» en het «Ouwe-Griep-ferkaetsen» heeft sedert den 22sten Augustus 1796 nog steeds plaats op den eersten zondag na de kermis. — In de eerste jaren werd de bal op den dag der verkaatsing, uit vrees voor de Beetgumers, zoo hoog uit het dak der herberg gehangen, dat hij niet kon worden weggekaapt. Men plaatste er zelfs vele jaren eene wacht bij. De bal is echter nooit in gevaar geweest. Hij komt door de jaarlijksche verkaatsing niet zelden in handen van behoeftigen; echter heeft ieder zooveel eerbied voor het gedenkstuk, dat het als eene bijzonderheid wordt verteld, dat men ééns den bal uit de bank van leening heeft moeten lossen.

Naar aanleiding dezer geschiedenis werd voor eenige jaren door den commissaris des konings in Friesland een zilveren bal met inschriften en versieringen geschonken aan de Kaatsvereeniging te Franeker, om daar jaarlijks te worden verkaatst, op dezelfde wijze als de «Ouwe Griep» te Lieve Vrouwen Parochie.

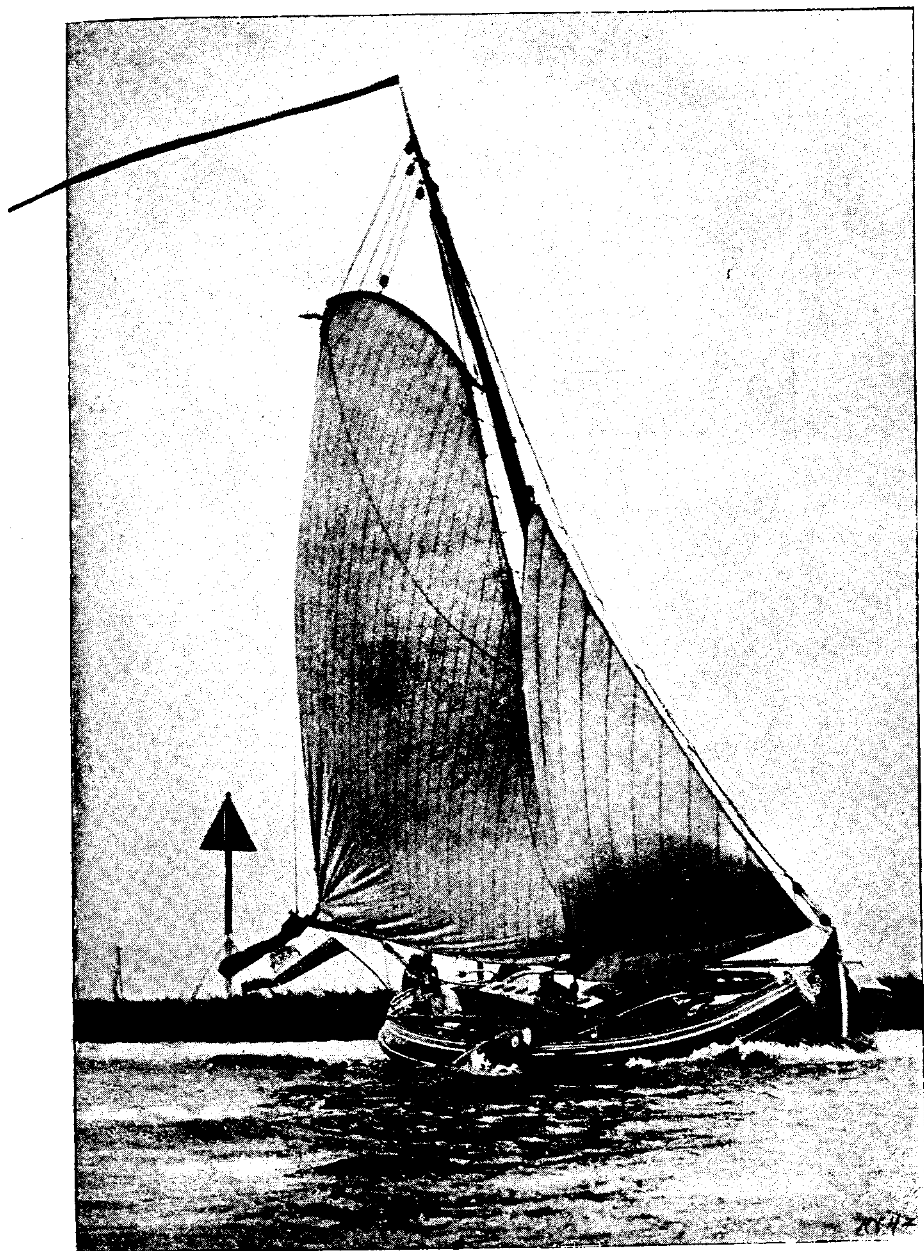
Zeilen.

Moge Friesland met recht den naam kunnen dragen van vruchtbaar plekje gronds, het heeft ook zijne minder vruchtbare gedeelten. Een hiervan is het zoogenaamde Waterland. Dit strekt zich uit over een gedeelte van Tietjerksteradeel, Idaarderadeel, Utingeradeel, Doniawerstal en Hemelumer Oldephaert. Daar vindt men groote

en kleine meren, poelen en uitgegraven veenplassen, aan elkander verbonden door breede wateren, meest allen door de natuur gevormd. Daar liggen landerijen, die niets opleveren dan wat hooi. Vee kan op die velden niet weiden omdat de grond daarvoor te los en sponsachtig is. Het hooi wordt, na gezweeld te zijn, aan den oever van het water gebracht en vandaar per schip vervoerd. Bij onderscheidene boeren loopt daar eene sloot tot binnen in de schuur om met het hooi te kunnen varen tot aan de plaats waar het moet worden opgetast. Is de hooitijd voorbij, dan wordt die sloot met planken toegedekt. Van sommige dier hooilanden, wier bodem iets vaster schijnt te zijn, haalt men ook het hooi met wagens, maar voorzichtigheidshalve bindt men dan de paarden vierkante plankjes onder de hoeven; de dieren zouden anders misschien wel tot aan den buik kunnen verzinken.

Jagen en visschen, in het voorjaar eieren zoeken, in het najaar vogelvangen, is daar het werk van iederen boer, en — zeilen is er schering en inslag. Vrouwen zoowel als mannen weten met schepen om te gaan, zoo goed als de beste koetsier met paarden en rijtuigen. Een fraai plezierjacht met toebehooren is er een artikel van weelde, waarmeê men in het openbaar kan pronken, evenals in andere streken met een fraai rijtuig. Dat er in den mooien zomertijd veel aan plezierzeilen wordt gedaan, laat zich denken. Te Sneek en ook te Leeuwarden zijn daartoe altijd vaartuigen af te huren. Zanggezelschappen en dergelijke vereenigingen maken pleziertochten met kleine stoombooten. Een watertocht van Leeuwarden over Wartena en Eernewoude naar Grouw, en vervolgens langs Irnsum en de Oudeschouw, naar en over de Sneekermeer, levert een natuurschoon, dat elders te vergeefs gezocht wordt. Daar is ook het land der zeilpartijen. Deze worden jaarlijks op luisterrijke wijze gehouden te Sneek, te Grouw en op meer andere plaatsen. De navolgende beschrijving van een sneeker zeilwedstrijd is ontleend aan eene door D. Hansma gegeven in «Friesland en de Friezen, een handboekje voor reizigers door deze provincie.»

«Nauwelijks is de zon aan den hemel of de geheele stad tooit zich in feestdos; geen huis bijna waaruit niet eene vlag wappert, geen inwoner die niet het zondagspak aantrekt, en geen neringdoende, die zijne waren niet op 't fraaiste uitstalt. Om halftien gaat de muziek, die den feesttrein zal vergezellen, alle straten langs, door een vroolijke schaar gevolgd.

De boeier *Friesland* van Mr. J. MINNEMA DE WITH, te Leeuwarden.

DE SCHAATSRIJDER.
Naar de ets van REMBRANDT.

«Middelerwijl hebben zich de schepen en booten, die aan den wedstrijd zullen deelnemen, in de stadsgracht vereenigd en in een lange rij ligt de kleine vloot zoo goed ten strijd uitgerust als immer eene vloot zijn kan. Zeil, tuig en mast toonen dat niets gespaard is om naar evenredigheid der grootte de krachten als te verdubbelen. De schepen zijn naar grootte en bemanning in verschillende klassen verdeeld: Vracht- en beurtschepen; boeiers en jachten; vischaken; pramen; groote booten; kleine booten; schouwen (ponten), die elk weêr afzonderlijk door loting verschillende gekleurde nommervlaggen erlangen, die boven aan den hoek van het zeil worden vastgehecht. Langs deze flottille wandelen wij onder het lommerrijk geboomte van den stadswal verder, en zien dan een ware markt van vaartuigen, die zich aanbieden om toeschouwers aan boord te ontvangen. In een bonte rij liggen pramen, beurtschepen, boeiers, turfschepen, schuiten en stoombooten met uitliggende planken langs den wal geschaard. Voor 25 cents, 50 cents, een gulden is er plaats te krijgen, naar evenredigheid van de fraaiheid van het schip.

«Bij het Hoogend verzamelt zich eene groote menigte om den uittocht te zien. De directieheeren met hunne dames gaan zich inschepen en de muziek en de hardzeilers vergezellen hen. Statelijk vaart de groote versierde stoomboot vooruit, moedig volgt haar de vloot der mededingers onder vroolijke muziek en het juichen der vergezellende menigte toeschouwers op den wal. Zoolang de tocht langs de gracht duurt, voegt zich ieder schip, zonder zeil op, naar de stoomboot en rept het volk zich met den kloet om niet achter te blijven. Maar als de brug is gepasseerd, wordt het zeil er bij gehaald en begint reeds een kleine wedstrijd, wie het eerst bij de ligplaats aan de zuidzijde der Houkesloot zal zijn. Dáár, zegt het reglement, moeten de mededingende schepen tegenover de bakens gaan liggen, want daar zal de afvaart aanvangen.

«Maar wij keeren even terug naar de plaats van afvaart, want vermakelijk is het te zien hoe op die markt van schepen deze zich langzamerhand vullen en tot vertrek gereed maken. De vroolijkste, de opgewektste en woeligste gasten ziet men naar 25-cents schuiten spoeden. Jolige paren, zoo opgewekt dat zij bij den sprong in het schip niet nalaten kunnen elkander te kussen. Koppels dienstboden en vrouwen die potverteeren, of levenslustige ouden van dagen, die ook nog eens een ouderwetschen vroolijken dag willen

hebben. De meer stemmige paartjes zoeken de 50-cents plaatsen op. De vreemdelingen en de meer deftige boeren, met hunne meisjes en vrouwen, kiezen de stoomboot voor den prijs van één gulden. Of nog deftiger lieden gaan naar de boeiers, waarvan de eigenaar hen met minnelijke ontvangst begroet, nadat de knechten met groote omzichtigheid de dames en heeren over de plank hebben geholpen.

«Enkele familiën vindt men nog die, op oude wijs, voor oud en jong een schip afhuren en met trommels, manden, doeken, jassen, parapluies enz. beladen aankomen, vader bezorgd voor moeder en moeder bezorgd voor vader, en beide voor hun kroost en voor verwanten, die mede genoodigd zijn.

«Enkele jongelieden, schippers in hun hart, kiezen de zeilboot, maar wij hebben hunne komst noch hun vertrek gezien, want de vurige jeugd is reeds lang naar het tooneel van den kampstrijd gevaren.

«Bijna zonder uitzondering zijn alle schepen gevuld geworden. Zij verlaten de legplaats en volgen elkander onmiddellijk om zich onder de groote schare te mengen. Al wat zeilen kan gaat mede, zij het ook gebrekkig, als het gescheurde zeil niet meer toelaat of een onbeholpen schipper met onvaste hand voorwaarts tracht te komen. Maar de besten streven dezen met snelle vaart voorbij.

«Het stoomschip, dat de directie ter bestemder plaats heeft gebracht, komt terug met de muziek aan boord. Deze moet ons vergezellen. Maar hierdoor is de boot zeer vol geworden, eigenlijk te vol voor menschen om zich gemakkelijk te bewegen. De stoomfluit laat voor de derde maal zich hooren, de kapelmeester geeft het sein tot blazen en onder klinkende fanfares wordt van wal gestoken. Weêr geleidt ons eene menigte menschen langs de wallen, maar nu eene andere dan die het directieschip uitgeleide deed; deze is grootendeels ons vooruit naar de meer vertrokken.

«Spoedig zijn wij om de stad gestoomd en de brug doorgevaren. Met eenige moeite zijn wij om de scheepshelling heen en de Houkesloot, een tamelijk breed vaarwater, ingestevend. — «Prachtig weêr, de wind noordwest, ruim bij den wind, geen beter weêr te bedenken, mijnheer. Een goed getal schepen, wij treffen het geheel. Kijk, daar komen waarlijk de kleine booten ons reeds te gemoet. Zie, hoe netjes zij om de ton bij den stoomhoutzaagmolen draaien; 6 is ruim voor, 4 is haar het naaste,» zegt de kenner. «Als 3 haar maar niet inhaalt.» — En toch, zegt de oppervlakkige be-

schouwer, is nommer 1 nog de voorste in de rij, die achter elkander aan komt zeilen, en dan volgt eerst 3, dan 6 en achter haar is 4. — Wel een groote verwarring, zal men zeggen. Evenwel ter verklaring diene dat de afvaart niet geschiedt, zooals het te Amsterdam wordt gezien, waar de schepen bij de afvaart in een lange rij naast elkander liggen en aldus afzeilen. Zulks laat de breedte van het IJ toe, ofschoon de schepen, naar schippers zin, elkander nog ruim genoeg dadelijk hinderen.

«Bij alle zeilpartijen in Friesland wordt de afvaart op dezelfde wijze als te Sneek geregeld, ook te Harlingen en aan de Lemmer, waar men op zee hardzeilt.

«De Houkesloot is niet breed genoeg om de amsterdamsche manier van afvaart toe te laten, daarom liggen hier de schepen op eenige ellen afstands van elkander verwijderd, elk aan zijn aangewezen nommer, en zij zeilen vandaar af om ten slotte weêr op dezelfde plaats, en, om den prijs te winnen, het eerst bij zijn nommer terug te komen. Wanneer nu no. 6 achter no. 1 aan komt zeilen, dan is zulks een bewijs dat hij reeds verscheidene nommers voorbij gezeild is. En als 4 en 3 dadelijk achter elkander aan komen, is dit een bewijs dat zij 2 voorbij zijn gezeild en dat 4 wel zoo vlug is als 3, maar zij elkander toch zeer nabij zijn. Een gevolg van deze manier van afvaart is, dat weinige toeschouwers goed op de hoogte zijn hoe de partij staat. Menig los hoofd bekommert zich hierover ook weinig, maar laat, in de drift van het feestelijk genot, het aan den tijd over, die hem wel bericht zal brengen wie de overwinnaars zijn. De ijver der schepelingen, die aan den strijd deelnemen, wordt er niet minder om. Meen echter niet, dat daar voor het oog van liefhebbers van zeilen geen belangwekkende partijen als gespeeld worden en voor kenners geene kunstvaardigheid wordt ten toon gespreid. O, neen! de kunst van zeilen wordt dan daar op de Sneekermeer in al hare fijnste schakeeringen beoefend, en zelden is het dat de bekwaamste schipper, met een goed gebouwd en goed uitgerust vaartuig, niet de overwinning behaalt.

«Niet alle feestvierenden gaan, als wij, per schip om naar den wedstrijd te kijken of eigenlijk om op eene andere manier van de pret te profiteeren. De Houkesloot langs varende, zien wij al spoedig aan den kleinen inham, het Top, een tal van menschen zitten en staan; zij zijn langs den grindweg, van Sneek naar Uitwellin-

gerga, of uit de omliggende dorpen daarheen gegaan om den feesttrein er bij de uitvaart voorbij te zien gaan of de terugkomst te observeeren. Een herberg en warande bieden wel de gelegenheid om zich ook anders te vermaken.

Aan den anderen oever der Houkesloot beweegt zich gedurende eenigen tijd eene talrijke menigte nevens onze stoomboot, maar als zij op een zeker punt gekomen zijn, gaan die menschen landwaarts in en verliezen zich in de verte. De Houkesloot uitgekomen en het Kruiswater verder invarende, zien wij het raadsel opgelost, waar al die menschen gebleven zijn. Op een laag stukje land, geheel omringd van water, zien wij een kermistooneel, zoo woelig en zoo prettig als men zich maar denken kan. Draaimolens, koekblokken, tenten en stalletjes, zoo primitief mogelijk, zijn opgeslagen, en liedjeszangers met draaiorgels, bedelaars en kunstenmakers krioelen, zingen, dansen, schreeuwen daar, met het kleine publiek, zoo door elkander, dat iemand hooren en zien moeten vergaan. Lang nog hoort men die schelle toonen over het water klinken; al die menschen zijn ook gekomen om den zeilwedstrijd gade te slaan.

« De Roekoepolle, een lang eiland van ongeveer 30 ares groot, aan den ingang van de Sneekermeer, is door de natuur aangewezen om als hoofdstation voor de directie en de feestelingen te dienen. Van haar uit kan men het terrein en de bewegingen der schepen gadeslaan en het oog houden op alles wat er gebeurt. Niet zoodra is onze stoomboot het eilandje genaderd of alles maakt zich aan boord tot vertrek gereed. Van eene oostindische reis voor den vaderlandschen wal gekomen, kan er niet met meer drift gezocht worden om den vasten grond te bereiken en wederkeerig om de vrienden af te halen, dan hier. Daar de ondiepte belet om zoo op eens van de stoomboot af aan land te stappen, wordt alle scheepsgelegenheid in de weer gesteld om de aankomenden af te halen. Dikwerf worden er halsbrekende toeren gemaakt, om toch de eerste te zijn. Wij evenwel gebruiken wat geduld, want de directie voorziet spoedig in deze moeielijkheid. Pramen worden nevens elkander gelegd, planken uitgeworpen, leuningen geïmproviseerd en, ja man! wij ouderen van dagen en minder driftigen, wij stappen gemakkelijk aan land.

« Alles is op de polle tot een landelijk feest ingericht. Een fraaie groote tent is er opgeslagen, en alles wat gij aan eten en drinken begeert is er tegen niet zeer hooge prijzen te koop. Overal zijn

tafeltjes en stoelen, waarbij en waarop gij plaats kunt nemen. Alles is leven en beweging. Velen zijn er die op de bewegingen der schepen letten en druk de kansen bespreken. Zij zijn opgetogen van bewondering, wanneer ze 't mogen opmerken dat een jacht of boot «de boter laat zien.» Sommige mededingers hebben vóór den wedstrijd hun schip van onderen met bedorven boter of ander vet besmeerd om het gemakkelijker door het water te doen glijden. Het is eene eer voor den stuurman, wanneer het jacht al zeilende de boter laat zien, d. i. zoover op zijde ligt dat de bodem gedeeltelijk boven het water zichtbaar wordt. Anderen bekommeren zich heel weinig om de kampende zeilers; zij wandelen rond, ontmoeten kennissen en oude vrienden. Dames en heeren zitten genoegelijk koutende om de tafeltjes, waar wijn en bier rijkelijk stroomen. De liefde heeft hier vrij spel en zoo zien wij verscheidene jonge paren minnekozende langs den oever wandelen of in booten plaats nemen om een zeiltochtje op de meer te doen of een roeitocht te ondernemen.

«De muziek laat zich door alles heen hooren, en als deze eindelijk, zij het ook toevallig, dansmuziek laat hooren, dan wordt in een oogwenk het eiland in een balzaal herschapen, en even luchtig en onvermoeid zweeft het jeugdige volkje over het donzige grasveld van het eiland, als over de gladgewreven planken van de steedsche zaal.

«Maar aan alles komt een einde. Eenige geweerschoten, uit de verte gehoord, geven het sein dat de wedstrijd is afgeloopen en de overwinning behaald.

«Wij hebben iets vroeger ons verwijderd om naar de stoomboot te gaan en eens rond te zien. Want het eilandje is wel het middelpunt der beweging, maar het bevat toch maar een klein gedeelte van het uit te voeren feestprogramma. Gelijkt het op de Roekoepolle een landelijk feest, in haar omtrek wordt wel en goed op het water eene kermis gehouden, die wel eenig in hare soort mag heeten. De handel, de kunst en de bedelarij worden daarheen gelokt, waar vele menschen bij elkander komen om zich te vermaken, en weten zich zeer goed naar de omstandigheden te schikken. Pramen, schuiten en schouwen, waarin verkoopers van fruit en andere snoeperij, liedjeszangers met violen of draaiorgels, en duitsche straatmuziek, alles woelt en wemelt en roept en raast tusschen de stoombooten en andere vaartuigen heen, om zijne waar aan den man te brengen. En of het nog niet genoeg ware, vele

der volgeladen 25-cents schuiten hebben harmonicas en veel spraakwater aan boord, en daar zingt men uit volle borst straatliederen op eigen hand. Enkele betere en meer harmonieuse toonen treffen ons oor, als eene oase in de woestijn, want een zanggezelschap van een groot dorp zingt vierstemmige liederen, te fraai om in zulk een geraas verloren te gaan.

«Het is een schoone avond geworden. Genoeg koelte om de zeilen niet geheel slap te doen hangen, maar toch niet zooveel om snel vooruit te komen. Het geheel vormt dus een groep die zich zachtkens beweegt. En als dan de zon achter de kerken en andere hooge gebouwen der stad dreigt weg te schuilen en als ten dank voor de vreugde, die zij te aanschouwen had, alles nogmaals in gloed zet en water en schip, ja alles om haar heen met prachtige kleuren siert, dan mag men dit schouwspel wel treffend noemen.

«Zou men meenen, bij het zien der menigte menschen die zich op het water bewegen, dat Sneek als leeggeloopen was, men zal zich zeer bedriegen. Bij de aankomst aan de stad is eene massa vreemdelingen en ingezetenen tegen den wal als opgestald en dringt tegen elkander in om alles goed te zien en toch niet te water te geraken. Zwaar is dan de taak der directie en der politie om orde en regel te bewaren bij de doorvaart der brug en bij den aandrang der menigte opeengepakte schepen en menschen. Doch men is zulks gewend en het loopt veelal zonder geweld en ongelukken af. Na eenig oponthoud stelt de lange stoet zich in de gracht weêr in beweging om naar de aanlegplaats bij het Hoogend terug te keeren. Hij wordt vergezeld met geweerschoten, vuurwerk, muziek, gezang en gejuich. Dit is wel het laatste, maar niet het minst opwekkende gedeelte van den tocht.

«Op de aanlegplaats gekomen, spoeden wij ons naar huis om een weinig te verpoozen van al de drukte. Maar lang kan dit niet duren, want wij moeten naar de zaal van Agema. Daar zien wij reeds de directie der zeilpartij met de keurmeesters, de winners der prijzen en premiën en nog eenige autoriteiten om een lange tafel gezeten, waarop de prijzen en premiën zijn uitgestald. Deze bestaan thans in vrij aanzienlijke geldsommen, kostbare zilveren en kristallen voorwerpen, barometer, thermometer, porceleinen bloemvazen enz. Vroeger werden vlaggen, wimpels, zilveren scheerhouten, kompassen, alles dienstig voor de scheepvaart, uitgereikt. Maar ook hierin is verandering gekomen; het stoffelijke is voor het ideaal

in de plaats gekomen en het geld voor de eer. Gelukkig is de ambitie er niet onder verloren gegaan. Zij had alleen maar wat zwaarder voedsel noodig. Achter de directie, op het orkest, zitten de muzikanten weêr fanfares en volksdeunen te spelen. Vóór in de ruimte zitten ingezetenen en vreemdelingen broederlijk naast elkander. Eenige dames hebben ook plaats genomen; een nieuwigheid die vroeger niet voorkwam, maar toch bijval vindt.

«Welmeenend en van algemeene toepassing is de toespraak van den voorzitter, die daarna de namen der prijs- en premiewinnaars opnoemt. Hartelijk is de feestdronk die hun gewijd wordt, wanneer onder gepaste toespraak elk het zijne ontvangt.

«Zijn de zoogenaamde officieele toosten van de leden der directie en de bedankjes van autoriteiten en begiftigden afgeloopen, dan geraken de tongen der anderen los en wordt aan ieder, die op eigen trant wenscht te spreken, het woord gegund. Toosten van verschillenden aard wisselen elkander af, de wijn stroomt rijkelijk, en waar zoude het einde zijn als niet de directie en de muziek de zaal verlieten en het sein, te half elf, werd gegeven, dat het feest eene andere gedaante zal krijgen, namelijk die van een algemeen kermisfeest, waarbij een troep zangers en bonte zangeressen op het versierde orkest hunne gaven zullen laten hooren.»

Ringrijden.

Het ringrijden behoort waarschijnlijk op het ijs tehuis, maar men heeft uitgevonden om het ook met paard en sjees te doen. Het is meer een spel van vermaak dan een wedstrijd. Bijzondere eer en roem zijn er niet meê te behalen; prijzen van eenige beteekenis zijn er niet meê te winnen.

Wanneer men geen kans ziet om voor eene harddraverij klaar te komen, of als men op een der ledigste kermisdagen zoo niets heeft en toch wel iets hebben wil, dan zet men eene ringrijderij op touw. Eenige paren jongelingen en meisjes die willen meêdoen, laten zich meest nog al gemakkelijk vinden. Maar ieder paar moet zich van paard en sjees voorzien. Voor boerenzoons heeft dit geen bezwaar; anderen moeten leenen of huren. De makste paarden zijn de geschiktste, want zij moeten zich zonder gevaar ook door de meisjes laten mennen. Aan vele boerendochters is dit wel toevertrouwd, maar voor burgerkinderen is het geheel iets ongewoons. Onder de jongelingen zijn er ook wel, die niet geleerd hebben met paarden

om te gaan. Nu, bij de keus der paarden wordt op dit een en ander gelet; zelfs de traagste knollen kunnen daarvoor wel dienen. Een stoet van acht of tien, soms veel meer, rijdende paren komt op de baan. Aan den weg in of onmiddellijk bij het dorp is een paal opgericht en hieraan een platte uit hout gesneden arm met een hand gespijkerd, geheel gelijk aan een handwijzer, zooals men ze dikwijls aan den rijweg ontmoet. Het onderscheid is, dat deze arm in kniertjes draait en daardoor afwijkt als hij van de eene zijde een stoot ontvangt. De mededingers ontvangen ieder een houten degentje ter lengte van ongeveer drie decimeter. Tusschen de vingers der houten hand wordt een koperen ring vastgezet en nu moet men in het voorbijrijden den degen door den ring steken en dezen wegnemen, zóó dat hij om den degen blijft hangen. Valt de ring op den grond, dan is het een verloren stoot. Men begrijpt nu dat in het voorbijrijden het meisje moet mennen, en dat zij kan medewerken aan het welgelukken, door het paard dicht genoeg bij den paal langs te leiden. Zij is daarbij verplicht het dier in den draf te houden; stapvoets geldt niet. De eene sjees na de andere rijdt voorbij de hand, maar de meeste degenstooten zijn mis. Ja, zij treffen wel de hand, maar dit moesten ze juist niet. De paren rijden volgens getrokken nommers achter elkander en aldus krijgt ieder telkens eene beurt. Het mooiste is wanneer de gelegenheid van het dorp een kleinen rondrit toelaat om weêr bij de hand terecht te komen zonder het rijtuig op den weg om te wenden. Er is vooraf bepaald hoevele malen men den ring moet treffen; wien dit het eerst gelukt is de prijswinnaar en de aan hem volgende heeft de premie. De bepaling is ook wel, dat wie in een bepaald getal ritten, bv. twaalf, de meeste ringen steekt, prijswinner is. Hier kan het voorkomen, dat twee of meer met elkander gelijk staan en deze moeten dan op nieuw rijden. Is de zaak beslist, dan gaat men nog wel een rijtoertje maken, maar dit kan niet groot zijn, want het is reeds avond geworden. Men stelt zich daarom ook tevreden met eenige keeren door of om het dorp te rijden. Te Wirdum vooral pleegt het ringrijden luisterrijk toe te gaan.

Na afloop der rijderij begeeft men zich naar de herberg waar de prijzen en premiën zullen worden uitgereikt. Ik spreek hier in het meervoud, want ook de meisjes der winnaars krijgen iets. Is deze plechtigheid afgeloopen, dan geeft men zich over aan de kermispret.

Het hondwippen te Rinsumageest.

Zooals ik hiervoor reeds heb aangestipt, geeft men aan de inwoners van het dorp Rinsumageest schimpend den naam van hondwippers. Zij zijn hiermede ook al niet gediend en toch is hij niet onverdiend. In vroegeren tijd had men jaarlijks op den eersten vrijdag in September te Rinsumageest een paardenmarkt en de twee volgende dagen was het kermis. De paardenmarkt is reeds sinds zeer lang vervallen en de kermis wordt in de laatste jaren ook niet meer gevierd. Toen deze nog bloeide, was de zaterdag, volgende op de paardenmarkt, de dag der hondwipperij, een plechtigheid die nergens elders in Friesland plaats had. Een gezelschap jongelieden had het bestuur over deze zaak. Op den zondag vóór de kermis vergaderde het op de bovenkamer der herberg, waar dan ook reeds de vlag werd uitgestoken. Op de witte baan dezer vlag was de hondwipperij afgebeeld en aan den knop der vlaggestok wapperde een oranjewimpel, als het symbool van der ingezetenen oude gehechtheid aan het huis van Oranje. In genoemde bijeenkomst werden de noodige beschikkingen gemaakt ter goede uitvoering van het werk.

Op den kermiszaterdag woei des morgens te tien uren de vlag reeds weêr uit de herberg en waren de jongelui daar nogmaals vergaderd. Nieuwsgierigen, waaronder vele kinderen, niet alleen uit het dorp maar ook uit de omstreken, zelfs uit de stad Dokkum, verzamelden zich in grooten getale; omstreeks elf uur werd de vlag binnengehaald, de hoofddeur der herberg ging open, onder de vroolijke jeugd ging een gejuich op, de optocht door het dorp zoude beginnen. Drie of vier muzikanten, gewone dorpsspeellui, gingen voor, dan volgde de man die de vlag droeg en daarna het overige gezelschap. Onder het spelen van «Wilhelmus» of «Wien neêrlandsch bloed» trok de stoet voorwaarts en het geheele dorp kwam op de been. Het hoofddoel van dezen tocht was een bezoek te brengen aan allen, die sedert de vorige kermis te Rinsumageest waren komen wonen. Zij zouden op dezen dag als ingezetenen van het dorp worden ingewijd. Hiertoe moesten zij onder de vlag door, zooals men 't noemde, en dit beteekende, dat zij driemaal zich de vlag over het ontbloote hoofd moesten laten zwaaien. Ongehuwden zoowel als hoofden van huisgezinnen moesten zich aan de plechtigheid onderwerpen. Niemand, al behoorde hij tot de

aanzienlijken, zelfs al was hij dominé, werd er van vrijgesteld. Jonge meisjes allerminst. Dezen betoonden zich wel eens zeer afkeerig en namen de vlucht als de stoet naderde, maar meestal lieten ze zich niet te ongemakkelijk door een paar vroolijke jongens vangen, en, hoewel niet zonder voorgewende tegenspartéling, onder het bereik der vlag brengen, tot groot vermaak der opgewonden menigte. Het verstandigste was, zich goedschiks aan dit oude gebruik te onderwerpen. Weigerde iemand, dan werd hij er toch zonder veel beleefdheidsvormen toe genoodzaakt. In elk geval verbeurde hij met zijn tegenstreven de toegenegenheid der bevolking. Sloot iemand zich in huis op met het vaste voornemen zich niet te laten dwingen, dan schroomde men niet, door de vensters binnen te dringen en het hem zeer lastig te maken, terwijl de politie bij gelegenheid van dit oude volksgebruik op de hand der meerderheid was. Ongeregeldheden vielen hoogst zelden voor; het was altijd op den voordag, wanneer niemand nog veel drank had gebruikt. De nieuw-ingewijden, die de zaak goed begrepen, gaven een fooi, en het zoo verkregen geld werd na afloop der plechtigheid door het gezelschap in de herberg verteerd.

De optocht ging het geheele dorp door en keerde ten slotte terug naar het punt van uitgang. En nu moest op de steenen brug vóór de herberg de hondwipperij plaats hebben. Het ging niet altoos gemakkelijk hiervoor een of meer honden te vinden. Ieder zorgde den zijne binnenshuis te houden. Groote knapen liepen daarom het geheele dorp af om er zoo mogelijk te rooven en zoo wist men toch altijd op de eene of andere manier minstens één hond te bemachtigen.

Op het terrein, zooeven genoemd, stonden twee, ook wel vier mannen gereed met een lange niet zeer dunne lijn, die zij, op behoorlijken afstand van elkander, ieder aan een einde vasthielden en een weinig slap lieten hangen. Twee anderen zetten den hond in het midden dwars over de lijn, wat niet altijd terstond slaagde; maar was men hiermede gereed, dan werd op het bevel «Nou maar!» de lijn strak getrokken met zooveel snelheid en kracht, dat door den schok de hond in de lucht slingerde. Wie daarbij zijne kermispronk niet bemorst wilde hebben, deed best zich op een behoorlijken afstand te houden, want de schok werkte storend op de ingewanden van het dier. Mannen uit de arbeidersklasse stonden gereed om den hond in het nedervallen op te vangen.

Plofte hij op de straatsteenen, dit konde zijn dood zijn. Het gelukte niet altijd, den hond hiervoor te behoeden; soms kwam hij ook ter zijde van de brug in het water terecht. Had men over meer dan één hond te beschikken, wat meestal niet het geval was, dan werd het kunststuk herhaald.

Hiermede was de plechtigheid van den dag afgeloopen en men ging aan het kermishouden op dezelfde manier als overal elders.

Het is reeds langer dan tien jaren geleden, dat dit oude volksgebruik voor goed een einde heeft genomen. De vlag wordt nog in eene der herbergen van het dorp bewaard; boven het volstrekt niet kunstige schilderwerk op de witte baan staat: *Vivat de Hondewipperij* 1845. In dat jaar werd er voor het laatst een nieuwe vlag aangeschaft.

Het inwijden van nieuwe dorpsgenooten was vroeger ook te Holwerd in gebruik, maar alleen onder jongelingen in de herberg; men noemde dit «kroonen.»

Een gastmaal bij den boer.

In den nazomer, als met den hooioogst de grootste drukte der greidboeren is afgeloopen en de voornaamste kermissen achter den rug zijn, begint men beurt om beurt theevisites te houden en gastmalen aan te richten. De voornaamste dorpsburgers nemen daaraan ook wel deel. In vroeger tijd kwam zelfs de dominé er soms bij te pas, maar deze heeren zijn zachtjes aan daarvoor wat te voornaam geworden. Trouwens, het kon er op die bijeenkomsten boersch toegaan; een echte Fries geneert zich niet.

Vroeger noemde men eene bijeenkomst van genoodigden, ten huize van een vriend of vriendin, een «gastbod,» althans in het noordoosten van Friesland, gelijk thans nog op Schiermonnikoog. *Bidden* komt meer voor in de beteekenis van noodigen.

Ik verplaats u met uwe verbeelding in het huis van een welgestelden greidboer omstreeks het midden dezer eeuw, waar op een dag in Augustus «eters» worden verwacht. Men gaat uit «eten,» althans in de streek tusschen Franeker en Sneek, als men op het middagmaal genoodigd is, en uit theedrinken of «op bisite» als de bijeenkomst des namiddags aanvangt.

In het middenhuis, de keuken van den boer, zijn twee dienstmeiden en een werkvrouw druk in de weer. In eene groote platte roodsteenen pan staat op een komfoor varkensgebraad te pruttelen,

daarnaast worden in een dergelijke pan, kleiner van omvang maar hooger, peren gestoofd. In een groote koperen schenkketel, hangende boven een brandend vuur, kookt het water met geweld. Niet ver vandaar staat een reusachtige koffiekan, met een buik als een burgemeester, op vulling te wachten. De kleine meid zit aardappelen te schillen en de groote maalt koffie dat het raast. Niet alleen het kokende water, maar ook de wijzer op de klok aan den wand drijft haar tot spoed aan; tusschen elf en twaalf uren zijn de gasten te verwachten. De werkvrouw, net gekleed met het zilveren oorijzer op, staat bruine kandijklontjes te knippen en de vrouw des huizes, ook reeds gekleed voor de ontvangst der gasten, komt uit den melkkelder met een groote porseleinen kom vol room, dik genoeg bijna om met een mes te worden gesneden. De geuren van gebraad, kokende pruimedanten, koffie, kaneel, peper, notenmuskaat en wie weet van welke lekkernijen al meer, waaien iemand tegen, die van buiten de deur opent.

In de ruime voorkamer schikt de vrouw de zaken in orde, voor zoover dit nog noodig is. Deze kamer is pas vertimmerd en geschilderd; de vriendschappelijke samenkomst van heden kan worden beschouwd als de inwijding van het mooie vertrek.

De grootvader van den boer is voor ruim een half jaar overleden. Hij was eigenaar van de plaats en stond er op dat alles, het huis betreffende, zoude blijven zooals het was toen hij zelf de plaats bewoonde. De kindskinderen hadden zich in het oude nest, zooals zij het noemden, reeds eenige jaren met veel tegenzin kommerlijk beholpen, althans naar zij meenden. Toen nu «pake» uit den tijd was gescheiden, werd de kleinzoon eigenaar der plaats. En spoedig waren hij en zijne vrouw overeengekomen, dat er aan het huis eene belangrijke vertimmering moest plaats hebben. De muren waren nog te gaaf en te sterk om het gebouw tot den grond af te breken en er een nieuw vlinderhuis voor in de plaats te zetten. Wel had de vrouw dit eigenlijk veel beter gevonden; de boer had dit echter niet over zijn hart kunnen brengen en zijn haan had in dit geval koning gekraaid. Maar van binnen was toch het huis geheel uitgesloopt en van onder tot boven vernieuwd.

Waar «pake en beppe» in vroeger jaren 's avonds achter de groen sergie bedgordijnen hunne plannen bespraken om zooveel mogelijk de stuivertjes te besparen, — daar ziet men nu een fraai betimmerd

beschot met lange deuren, zoo mooi geschilderd, dat iemand er op zou zweren, dat het echt eikenhout is, en zoo glad vernist, dat de vrouwen hare mutsen er in kunnen terecht zetten. In de plaats der oude kruisramen met kleine ruitjes en halve blindjes van buiten zijn nieuwerwetsche vensters met groote ruiten en breede onderdorpels gekomen, en nu heeft men keurig bewerkte paneelblinden van binnen. Ook de oude zoldering met speklatten en vele spijkers en krammen aan de balken, om hammen, worst, varkensribben enz. aan te hangen, heeft plaats gemaakt voor een nieuwe, natuurlijk even fraai geschilderd en geglansd als het andere houtwerk der kamerbetimmering. En nu mogen er geen gerookte stukken van een dood varken aan hangen; wel foei! De blauwe gekalkte wanden, waaraan in grootvaders tijd een theekast, gevuld met ouderwetsch porselein en zilverwerk, en verder een «'s Warelds Loop,» een «Eeuwigdurende Almanach» en zes uiterst kleine «schilderijtjes», wel te verstaan prentjes in lijst en glas, gezamenlijk voorstellende de geschiedenis van den verloren zoon, te pronk hingen, — die wanden zijn nu verborgen achter behangselpapier, iets wat nog in niet vele boerenhuizen gezien wordt. En hieraan mogen nu geen schilderijen, zegge omlijste platen hangen. Dit is geen mode meer, zegt de vrouw. De mode, volgens de uitspraak der aanzienlijkste boerinnen, waartoe zij trouwens ook behoort, is haar wet; kunstsmaak houdt ze er niet op na. — De ouderwetsche wijde schoorsteen, die vroeger gedurende den winter vol spek en rookvleesch hing, volgens pake het mooiste en beste huisraad dat men krijgen kon, is verdwenen, en heeft plaats gemaakt voor een gestukadoorde nis met rookleiding voor een kachelpijp. Een mooie, duitsche klok, die op een veer slaat, is opvolgster geworden van beppes oude stoeltjeklok, zooals er nog te vinden zijn in hutten op de heide. De eikenkast van vroeger, waarvoor op den boer reizende kinderen Israëls vruchteloos goed geld hadden geboden, omdat zij versierd was met antiek snijwerk, is thans vervangen door eene kostbare mahoniehouten secretaire, waarop een kolossale nieuwerwetsche lamp pronkt tusschen fraai porseleinwerk. Tegenover deze secretaire hangt tusschen de ramen een groote spiegel, liefst uit één stuk glas en in breede vergulde lijst. Zoo is de ouderwetsche boerenbinnenkamer vol gemak en gerief veranderd in een pronkzaal, waar een eenvoudig alledaagsch mensch nauwelijks durft binnentreden.

Tafel en stoelen, natuurlijk, wat kostbaarheid aangaat in overeenstemming met al het andere, staan gereed tot ontvangst der gasten, de gevulde koffiekan staat reeds op hare plaats en de vrouw ziet reikhalzend uit naar hetgeen volgen moet. Haar man heeft zich in een ander vertrek gekleed en komt nu binnen. Hij is zonder jas, in de witte overhemdsmouwen. Op zijn zwartzijden vest hangt het dikke gouden ketting waaraan het even dikke gouden horloge is bevestigd, berustende in een der vestzakken. Aan de voeten draagt de man over de kousen zwartbonte sokken. Een echte friesche greidboer loopt in huis altijd op sokken, buitenshuis en in den koestal op klompen. Schoenen draagt hij niet veel en nog minder laarzen. Zijne behendigheid in het reizen op klompen langs doorweekte kleiwegen is bewonderenswaard, en de vrouw evenaart hierin den man.

De boer neemt plaats op een der stoelen, en terwijl hij een lange pijp stopt en opsteekt, deelt hij aan zijne vrouw mede dat hij reeds gasten in de nabijheid op het voetpad heeft zien naderen. Een half uur later is het gezelschap, bestaande uit zeven paren, voltallig. De mannen met hunne lange pijpen schijnen geen ander doel te hebben, dan het vertrek in den kortstmogelijken tijd met rook te vullen. De damp der heete koffie vermengt zich met den rook. De spiegel is, evenals het gladde houtwerk der kamer, spoedig dik aangeslagen. De vrouw des huizes ziet dit wel met eenigen tegenzin, maar zij mag niets laten merken en weet dat het niet anders kan. Twee harer huwelijksspruiten, een knaap van zes en een meisje van vier jaar, voor dezen dag ook in het zondagspak gestoken, komen de kamer binnensluipen en bij moeder staan. Zij mompelen, voor de gasten onhoorbaar, haar iets in het oor. Zij bedelen om klontjes en koekjes, en weten ook dat de vrouwen zoetigheden voor hen hebben meêgebracht, die door moeder in een lade der secretaire zijn geborgen.

Het gezelschap is intusschen zoo druk aan het praten geraakt, dat soms allen tegelijk aan het woord zijn. Dat de nieuwe kamer met al wat er in is bijzonder de aandacht trekt en bewonderd en geprezen wordt, spreekt van zelf. Maar een echte boer kan niet lang praten over iets, wat zijn vak niet aangaat. Over koeien en paarden, schapen en varkens, melkerij en zuivelbereiding, landverkoopingen en verhuringen is hij onuitputtelijk. De meeste boerenvrouwen kunnen over dit alles zeer goed meêpraten.

Het koffiedrinken is gedaan; nu worden de mannen onthaald op jenever met bitter of suiker, de vrouwen op frambozen-brandewijn of brandewijn op schillen, misschien ook op brandewijn met mee. In den tijd en de streek waarin ik den lezer heb verplaatst, werd nog wel mee gebruikt. Er woonden hier en daar bijenhouders, die dezen drank bereidden, en lieden van den geringen stand liepen er mede venten. Maar van dezen kreeg men ze dikwijls niet onvervalscht; het beste was dat men ze liet komen van den bereider zelf. Dan had men een donkerbruin, eenigszins kleverig vocht, dik als olie en natuurlijk heel zoet, wel wat al te zoet van smaak, daarom werd het aangemaakt met brandewijn. Ook aldus was het meer een vrouwendrank.

Na het «slokje» volgt er een algemeene opstand; het wordt ook waarlijk tijd om een luchtje te scheppen. Men geeft hierdoor aan de dienstbaren de gelegenheid om de tafel te dekken. Deze is weldra als overladen met allerlei warme spijzen. Want alle gerechten zijn in eens opgedragen. In het midden staat de reeds genoemde roodsteenen pan met varkensgebraad tusschen twee groote kommen met gekookte aardappelen. Hiernaast op het eene einde der tafel een piramide van rijst met rozijnen en op het andere een opgehoopte schotel met weekebolle (wittebrood in melk geweekt) met pruimedanten er in gekookt. Tusschen deze hoofdschotels staan kommetjes met appelmoes en gestoofde peren, borden opgetast met gesneden koud vleesch, schuitjes met gesmolten boter, azijnfleschjes, peperdoosjes, mosterdpotjes, kaneeltrommeltjes (in miniatuur), suikerpotten en wat dies meer zij. Niet zelden komt bij dit alles ook nog een groote tulband (bofferd), die bij den bakker is besteld en door dezen warm aan huis wordt bezorgd tegen den tijd van het middagmaal.

De gasten plaatsen zich rondom de tafel; gastheer zoowel als gastvrouw moedigen aan om toe te tasten en zich te gedragen alsof men tehuis is. Men laat zich dit geen tweemaal zeggen; er volgt eene algemeene drukte, waarbij betrekkelijk weinig wordt gesproken en die niet spoedig begint te verflauwen. De gewoonte, om bij tusschenpoozen eens rechtop te gaan zitten, wat te praten en dan weêr kalm aan het eten te gaan, is den frieschen boer even onbekend als bij het maal iets te drinken. Het werk wordt onafgebroken voortgezet en wie niet van alle opgedischte gerechten iets gebruikt, doet der gastvrouw oneer aan.

Na het eten haasten de mannen zich om de lange pijpen weêr op te steken met de bij dergelijke gelegenheid altijd terugkeerende aanmerking, dat op zulk eene geeseling (het maal) een brandmerk behoort gezet te worden. Stopt er een zijn pijp zoo overvloedig vol, dat de tabaksdraden er bij neêr hangen, dan wordt hem de aanmerking gemaakt, dat hij *in dominys-pypfol* heeft. Men begeeft zich nogmaals naar buiten om hof en tuin te doorwandelen. De mannen gaan in het aangrenzende weiland om het daar grazende rundvee van den gastheer te bewonderen. Enkelen hunner ontsluipen het gezelschap en zoeken de luwte der schuur om zich daar, lang uitgestrekt, in het gras neder te leggen, ten einde wat uit te rusten van den volbrachten arbeid. Na verloop van een kwartier of klein halfuur rijzen ze weêr op, rekken de leden en begeven zich met loomen tred naar de anderen, die nog altijd aan het veebekijken zijn. De vrouwen hebben zich verdeeld in twee- drie- of viertallen en wandelen al pratende op het erf, in tuin of boomgaard.

Eindelijk begeeft men zachtkens aan zich weêr naar binnen en nu is het tijd voor de thee. Het theedrinken duurt tamelijk lang; men is dorstig van het middagmaal. Is het eindelijk afgeloopen, dan komt het slokje weêr aan de beurt. Voor mannen blijft het jenever, aan de vrouwen schenkt men een likeurtje. Het blijft thans niet bij een of twee bittertjes; hoe langer het duurt, hoe vlugger de glaasjes worden geledigd; de gastheer vergeet het schenken niet en de boeren worden nog luidruchtiger, dan zij den geheelen dag reeds geweest zijn.

Mocht men denken, dat dit het besluit van den dag is, dan heeft men 't mis. Vóór het gezelschap scheidt, moet men nog een kopje koffie met een stukje eten gebruiken. Wel zeker! men heeft niets gehad sedert den laatsten keer en dit is reeds eenige uren geleden. — Men is immers ook uit «eten». De groote dikgebuikte koffiekan verschijnt nogmaals ter tafel en wat hierbij wordt opgedischt, bestaat nu hoofdzakelijk in witte- en krentenbrood, beschuit, boter, kaas, ham en rookvleesch, suiker en mosterd. Na het gebruik van een flinken borrel laat dit een en ander zich alweêr best smaken.

Eindelijk komt toch de tijd van scheiden; het is ongemerkt bijna middernacht geworden. De mannen steken hunne korte pijpen op, terwijl de vrouwen zich naar het middenhuis begeven ten einde zich daar te dekken met omslagdoek en hoed. Zij worden hierbij

ijverig geholpen door de meiden en de werkvrouw, omdat deze rekenen op eene fooi, die ook door geene der vrouwen vergeten wordt. Ten slotte bedankt men gastheer en gastvrouw voor hunne vriendelijkheid en men noodigt hen uit, de schade maar eens te komen terughalen. Zij op hunne beurt betuigen, dat men voor niets heeft te danken, maar later het bezoek moet herhalen. —

«Age, komt gij woensdag bij mij eten?» vroeg een landedelman op zekeren zondagmorgen aan den boer-kerkvoogd, die na den kerkdienst bij hem zat koffie te drinken.

«Neen, mijnheer, dat gaat niet.»

«Waarom niet, Age; welk bezwaar is er?»

«Morgen,» zeî Age, «moet ik uit eten; dinsdag krijg ik zelf eters. Drie dagen achtereen uit dik-eten: neen, mijnheer, dat gaat niet.»

Sint Maarten.

Op het feest van Sint Maarten, den elfden November, liepen vroeger de kinderen te Leeuwarden, Grouw, Irnsum, Oldeboorn, Oldeberkoop en andere plaatsen, waar nogal veel katholieken wonen, des avonds met een zelfgemaakten papieren lantaarn op een stok. In dien lantaarn brandde een kaarsje ter eer van Sint Maarten.

Er werd bij gezongen:

Rood rood veugeltje,
Sinte Maartens vleugeltje.
Rood rood rokje,
Sinte Maartens stokje.
De vroului drage rokken,
De manlui drage broeken,
De katten drage staarten.
Van avond is 't Sint Maarten.

Of wel aldus:

Sinte Maarten vleugeltje
Die sat al op 'en keugeltje,
Die sat al op 'en stokje.
Rood rood rokje.
Sinte Maarten is zoo koud,
Hij maakt 'en vuur van turf en hout,
En zit er bij te warremen
Al met zijn bloote arremen.

Of nog anders:

Sinte Sinte Maarten,
De kalvers drage staarten.
De koeien drage horens,
De kerken drage torens,
De torens drage klokken,
De meisjes drage rokken,
De jonges drage broeken,
Die loope in alle hoeken.

In Zuid-Drachten zag men knapen loopen met een kaarsje in een uitgeholde koolraap, zonder te zingen.

Te Oldeberkoop gingen een groot aantal lantaarndragende en zingende kinderen in optocht door het dorp. Een der grootste knapen, de «hoofdman», droeg een gesloten kinderspaarpot; het

sleuteltje was vooraf bezorgd bij den bakker, die na afloop van het werk de koek zoude leveren. Hiervoor ging het jonge volkje aan de huizen der ingezetenen bijdragen vragen en natuurlijk hield niemand zich hiervan terug. De bakker opende in tegenwoordigheid van het geheele gezelschap den spaarpot, en de koek werd onder de kleine vriendjes gelijkelijk verdeeld. Ieder der bakkers in het dorp had op zijne beurt de leverantie. — Hier ving het liedje aan:

Sint Martinus bisschop, Roem van alle landen,
Dat wij hier met lichtjes loopen Is voor ons geen schande.

Op Ameland heeft men het rijmpje aldus:

Sinte Martinus bisschop
Komt uit verre landen,
Dat wij hier met lichtjes loope
Is voor ons geen schande.
Hier woont 'n rijke man,
Die ons wel wat geve kan.
Geef ons dan 'n appel of peer,
Dan komme we 't heele jaar niet weêr.

Het oude amelander liedje was:

Sinte, sinte Marten,
De koeien hebben starten,
Ossen horens,
Kerken torens,
Torens klokken,
Mooie meisjes rokken,
Schoenmakers elsen,
Oude wijven pelsen.
Steek, steek bargen [varkens] dood,
Hier op en hier neer,
Hier woont 'n rijke man,
Een rijke man van eere,
Voor Ons Lieven Heere,
Die laat wassen
Koren in de krassen,
Koren in de nieuwe straat.
Vrouwtje, is dat je huisraad?
Vrouwtje woont in Nesse,
Suikerij en zesse.
Zes in de viegen.
Laat er één bij blieven.
Geef mij één, dan blijf ik staan,
Geef mij twee, dan begin ik te gaan,
Geef mij drie geliken,
Dan gaan wij henen striken.
Vrouwtje, vrouwtje, doen open je deur,
Er staan zulke mooie meisjes veur,
Die wouwen zoo graag ris danse,
Om de rozekranse.
Smeet de beker om de heerd,
Vrouwtje, is dat geen dansen weerd?
Wij hebben er een oortjes keers verbrand:
Zelle we niet wat hebbe?

Het slachten.

Het varkensslachten is ook in Friesland een soort van huiselijk feest, maar toch niet in die mate als in vele andere streken. Er wordt veel bij gedronken, maar de vrienden, die een kijkje komen nemen, worden op geen maal onthaald. Het inzouten van rundvleesch voor den winter is ook bij den boer volstrekt niet meer algemeen in gebruik. Het denkbeeld, dat versch vleesch beter is dan pekelvleesch, wint veld. Vroeger moesten zelfs kleine burgers in dorpen en steden wintervleesch inslaan, en dit was eene zaak

die heel wat drukte gaf. Eene schets van *het vermaak der slachterij* onder de kleine stadsburgers der vorige eeuw is ons bewaard gebleven in een brief, gedagteekend 19 Nov. 1768, van Pieter Weltevreden, handwerksman te Leeuwarden, aan zijn schoonbroeder in de Wouden. De schrijver is A. Jeltema, boekdrukker te Leeuwarden, die ook een bundeltje gedichten heeft nagelaten.

De inhoud van den brief, in het plat leeuwarder dialect geschreven, geef ik hier in hoofdzaak terug:

Veelgeachte zwager! Uw brief van den zeventienden dezer maand is mij door den veerschipper bezorgd en ik heb hem dadelijk hardop gelezen in tegenwoordigheid mijner vrouw. Begrijpen wij u wel, dan wenscht gij te weten welke plannen wij tegen den aanstaanden winter hebben omtrent de slachterij. Gij meent dat, hoewel ons huisgezin niet groot is, er toch wel eters genoeg zijn om een vierdel rundvleesch met een half varken te kunnen verorberen, en ingeval het ons, wat het geld betreft, niet te best voegt, dan wilt gij ons op eene voordeelige wijze vleesch en spek toezenden. Maar dan moeten wij het op een morgen vroeg, eer de menschen op zijn, van het veerschip afhalen.

Ik moet bekennen, dat uw aanbod zeer vriendelijk is voor een nieuwen zwager. Maar het bevalt mij toch niet. Van een soldaat, die eens bij mijne ouders ingekwartierd was, hoorde ik het gezegde: «Als de menschen het niet zien, heeft men er geen eer van.» Daarom wilde hij de flesch, als hij eens een borrel haalde, niet in den zak dragen, maar liep er meê in de hand. Evenzoo denk ik aangaande de slachterij. Hier komt bij, dat mijn vader er veel van hield zelf te slachten en dit gebeurde jaar op jaar. Ook mijn grootvader was er zoo op gesteld, dat hij wel een vierdelsjaar te voren er over begon te praten, en na afloop er nog een vierdelsjaar over sprak. Hij wist van vele jaren na elkander te vertellen, hoeveel ponden vleesch en vet ieder beest had gehad en zelfs op te noemen welke hoornen en haarkleur, welken kop en pooten de dieren hadden gehad. Hierdoor heb ik reeds als kleine jongen eenige liefhebberij voor de slachterij gekregen. Hadden wij geslacht dan hoorde en zag ik hoe de buren het aan den balk hangende beest kwamen bezien en beoordeelen en daarbij vertelden, hoe voordeelig zij wel hadden geslacht. Hierdoor heeft bij mij zich het begrip gevestigd, dat iemands karakter en fatsoen er zeer onder zouden moeten lijden, wanneer hij niet, ouder gewoonte, als de slachttijd daar was, evenals

anderen, met een lange pijp in den mond, in het voorhuis van den slager stond te paradeeren. Dit is iets zoo aangenaams, dat men het niet moet verzuimen al krijgt men dan ook slechts een achtste deel van het beest waarmeê de slager bezig is.

Deze gewichtige redenen zijn het vooreerst, geachte zwager, waarom ik geen gebruik kan maken van uw anders zoo goedgunstig aanbod; want slachten moet ik, al zou ik er mijn laatsten stuiver voor uitgeven, en ik wil het volhouden zoolang ik kan, al zou ik er ook een pandje om naar Janoom (de lomberd) brengen. Maar er bestaat nog een andere reden waarvan gij vreemd zult ophooren.

Ja, het zal u ongelooflijk voorkomen, als ik u zeg, dat wij reeds een vierdel goed koevleesch en de helft van een varken binnen de balken hebben. Gij weet wel, dat het met onze kostwinning wat schraler staat dan met de uwe, daarom zal ik de eer hebben u eens kort en klaar te vertellen, hoe ik aan mijn wintervoorraad gekomen ben.

Verleden jaar (dit moet ik u nog in het voorbijgaan meêdeelen) gaf het al vrij wat moeite en dikwijls dacht ik bij mijzelf: Hoe drommel zal het nu lukken! Want het begon zoo laat in den tijd te worden, dat de meeste menschen het slachten reeds gedaan hadden. Maar gelukkig ging ik op een zaterdagavond eens naar de Linkervleugel (herberg) om een mengelen (liter) bier te drinken. Daar vandaan komende geraakte ik aan het praten met de drie kameraden met wie ik gejast had. Dezen hadden ook nog niet geslacht en dit wachtte daarop, dat zij een vierden man moesten hebben, dien zij in mij vonden. Zij hadden reeds sinds eenige dagen eene zeer goede koe in het oog, waren ook reeds half en half geakkordeerd, en toen ze nu mij gesproken hadden, ging de zaak door. Zij zouden het geld voorschieten en ik zou later mijn aandeel bij termijnen aan hen betalen. Zoo kreeg ik nog best wintervleesch, en doordat wij een goed gedeelte er van in den schoorsteen hingen, hebben we tot laat in den zomer er nog lekker van gegeten. Wirdumerkermis hadden we 't laatste stukje op den schotel en het laatste termijn had ik betaald op Sint Jakob.

Van dien tijd af mijmerde ik er aanhoudend over, hoe ik tegen den aanstaanden winter weêr eenige provisie zou bekomen. Ik dacht, het moet er toch maar weêr met een slingerslag op aan.

Maar laat ik u eerst vertellen van ons varken. Daar had ik het

vreemdste geval meê van de wereld. Nu een week of drie geleden was ik bij een mijner kennissen, die mij vertelde, dat hij in onderhandeling was met een boer die hem wel een spalling (jong mestvarken) wilde verkoopen. «Daar heb ik wel zin in,» zeî hij tegen me, «maar ik heb aan een halven genoeg. Wil jij de andere helft hebben?» — Ik zeî: «Ja..., maar... 't geld!» — «Dat is geen zwarigheid,» zeî hij, «ik zal het wel voorschieten. Ik heb ook wel eens een karweitje aan mijn huis, dan zullen we dat samen wel vinden.» — Ik gaf hem dan mijn woord en liet den handel aan hem over. Hij werd het met den boer eens voor 28 gulden onder bepaling dat het varken over de 75 pond (halve kilo's) zijden moest hebben en kwam het gewicht op 80 pond of meer, dan zou de boer 30 gulden ontvangen; maar goed spek of geen geld.

Nu duurde 't geen halve week of ze zonden een jongen bij mij aan den winkel, die mij zeide, dat het varken reeds bij den slager was en des namiddags om drie uren gedood zou worden. Ik verzocht en verkreeg van mijn baas een halven dag vrijaf en begaf mij op den bepaalden tijd naar de plaats waar ik moest zijn. Het beest lag daar voor de deur en zag er goed uit, naar mijn gering varkensverstand geoordeeld.

Ik werd in huis genoodigd en met den titel van monsjeu Weltevreden aangesproken, terwijl men mij een lange pijp reikte. Ook werd mij een stoel aangeboden, maar dit was onnoodig, omdat ik liever wat in 't voorhuis wilde rondstappen en nu en dan op de stoep uitkijken. De voorbijgangers zagen gedurig naar mij om, sommigen hunner misgunden mij de eer, want nijdigaards en kniesooren vindt men overal. Er kwam een straatjongen, die het varken op den snuit trapte; het arme dier begon te krijten dat het mij in mijn gemoed zeer deed. Ik zeî: «Kwajongen! scheer je weg!» Toen hij dat hoorde en mijn pijp zag, wilde hij wel beenen maken.

Om ook iets te drinken te hebben, kwamen wij overeen om twee mengelen driebotjes-bier [1]) te laten halen en daar een paar dikkoppen [2]) jenever boven op. Wij spraken af, dat den volgenden dag het varken zou worden afgehouwen. In den tusschentijd kwam er van mijn werken niet veel, gelijk gij gemakkelijk denken kunt.

---

[1]) *Drie botjes*, anderhalve stuiver, $7^1/_2$ cent. [2]) *Dikkop*, $1^1/_2$ maatje.

Maar nu geef ik u eens te raden, hoe zwaar het varken was. Gij zult er van schrikken, als ik u zeg, dat het 51 pond zijden had; 51 pond, man! Strikt genomen kon 't dit nauwelijks halen, de evenaar stond net in 't huisje. De boer heeft ondertusschen reeds 28 gulden ontvangen.

Hoe dit nu zal afloopen weet ik niet, maar wel dat ik geen 14 gulden voor mijn deel wil betalen. Toch moet ik erkennen, dat het spek goed smaakt; wij hebben 't reeds geproefd en mijne vrouw heeft er een aantal sauciezen van gemaakt, die ook wel eetbaar zullen zijn. Maar het gewicht! daaraan ontbreekt te veel. De schade zou nog over te komen zijn, maar 't ergste is het geschimp der spotvogels. Voor een paar dagen ontmoette ik een schoenmakersjongen, die zeî (ik denk dat zijn baas 't hem had ingefluisterd): «Buurman, kijk! daar, die windhond heeft veel weg van jimme spalling.» Over deze schande knies ik nog meer dan over 't geval dat de boer ons zoo heeft beetgenomen. Mijne grootmoeder zeî altijd: «Jongens, 't is beter bedrogen te worden, dan anderen te bedriegen.»

Sedert dien tijd ben ik van streek geweest en kon aan geen werken denken, want ik dacht te veel aan koeieslachten. Hier nam ik eens een stuiverskannetje, daar een halffandeltje (maatje), ook wel eens een dikkop, onder het praten over de slachterij. Mijne vrouw zeî: «Dat wordt duur spek; het varken uit de hand gevallen, jij het werk verzuimen en nog drinken bovendien: dat gaat te erg.» Die vrouwlui schijnen wel gek en niet te begrijpen, dat iemand zoo iets om best doet. Hoe zoude ik anders makkers hebben gevonden, die met mij wilden koeieslachten? Daar was het mij juist om te doen, zooals ik je nu ga vertellen.

Een mijner buren zeî onlangs op een morgen: «Buurman, je hebt nu een knap half varken in 't zout, zou je ook geen zin in een vierdel koevleesch hebben? Er ontbreekt ons nog een man.» — Ik zeî: «Buurman, dat lijkt me best,» en dacht: Maat, of jij praat van knap of niet knap, je bent hier bij den rechten man. — «En het geld,» vervolgde hij, daar kunnen we wel boter, stroop, erwten en andere waren uit je winkel voor nemen.» — Nu, dat stond mij best aan.

Wij namen dadelijk een zoopje op 't goed succes en hij stelde mij voor, dat ik er op uit zou gaan om een beest te koopen van een boer even buiten de stad. Buurman had er met dien man reeds

over gesproken. Dit voorstel beviel mij en nog dienzelfden morgen ging ik er op los. Het was regenachtig en de weg was vuil; de wandeling was dus niet erg plezierig, maar ik getroostte mij iets om het doel dat ik beoogde. Ik kwam bij den boer en kocht de koe voor 80 gulden. Dit is zeker veel geld, maar het vette vee is dit jaar duur. Trouwens dit was een schoon dier en flink vet. De boer gaf mij een goeden klodder; ik had ook wat in den zak gestoken; 't was nat en koud weêr, en toen ik bij de stadspoort terug kwam, was mijn zakflesch leêg.

Druipend en met natte klei bemorst, kwam ik tehuis. «Wel zoo,» zeî mijne vrouw, «kousen en schoenen bedorven! het wint op die manier dat het berst.» — Dit vond ik nu eens bijster onverstandig; ik werd een weinig driftig en zeî: «Jij wilt maar klagen en jammeren; maar wij hebben ondertusschen weêr een vierdel koevleesch te wachten.»

Na wat gegeten te hebben ging ik mijn buurman bericht brengen en vertelde hem waarvoor ik met den boer geakkordeerd was, hoe ik mij daarbij gedragen en handjeplak gespeeld had enz. Buurman was best in 't schik en evenzoo de weduwe, die ook een vierdel zou hebben. Buurman nam voor zich alleen de helft.

Des avonds van den volgenden dag zoude het beest worden geslacht; ik had bedongen dat de boer het tegen dien tijd zou laten brengen. Ik ging des avonds (zie je, ik wil er maar niet om liegen) met een halven roes naar bed en sliep 's anderen morgens wat langer dan ik gewoon was. Althans eer wij waren opgestaan werd er verschrikkelijk op de deur geslagen. Daar was de vent met de koe. Ik kan het je niet half zeggen hoe verheugd ik was. Ik had er reeds een dikkop jenever op gereed gezet, waarop ik nu den brenger van het beest trakteerde. Wij bonden de koe aan de leuning mijner stoep, en dat gaf, kan ik je zeggen, een koninklijk aanzien. Fluitende en zingende ging ik naar mijne vrouw, die nog te bed lag, om haar het nieuws meê te deelen en vroeg haar of ze 't beest niet eens wilde gaan zien. Zij begon te zuchten en zeî: «Op die manier gaat de geheele week weêr naar sinjeur.»

Ik dacht, ben jij zwaarmoedig, ik niet. Ik stak mijn pijp op en ging over de onderdeur leunen. Er kwamen al spoedig nieuwsgierigen het beest bekijken, betasten en beoordeelen. Kwam er een goeie kennis, die zeî: «Zoo man, zoo!» dan zei ik: «Ja man, ja!»

en schonk hem een klokje, dat ik in het voorhuis had gereed staan. Allerlei praatjes ving ik van de voorbijgangers op. Er waren er, die mij niet recht mochten lijden, die smaalden: «Kijk, hij wil ook al meê doen net als voorname luî, maar waar zal 't geld vandaan komen?» Anderen, mij gunstiger gezind, hoorde ik zeggen: «Dat is een aardig slachtbeestje; het schijnt dien man nogal goed te gaan.» Daar was ik zoo meê in mijn schik, als had men mij een daalder gegeven.

Wij waren afgesproken, dat in den schemeravond kwart voor vijf het slachten zoude aanvangen. Hoe ik naar dien tijd verlangde, kan ik je niet half zeggen. Gij hadt mij eens moeten zien toen wij eindelijk naar den slager gingen. Alle buren kwamen de deur uit. Een jongen, wien ik de blaas had toegezegd, geleidde de koe aan het hoorntouw en ik liep er naast. Nu zwager! als ik ooit hoogmoedig was, dan is het toen geweest.

Bij den slager aangekomen, wilde ik zelf de eer hebben het beest voor den kop te slaan. Men raadde mij dit af, maar ik stond er op, te meer omdat mijn deelgenoot mij gaarne de eer gunde. Ik nam dan den grooten bijl en trof het dier zoo goed, dat wij beiden met den eersten slag op den grond tuimelden. Het is waar, ik bezeerde een mijner knieën nogal wat, maar dat achtte ik niets. Onder het afstroopen der huid proefden wij eens rond, maar toen het beest geopend werd was het de tijd om op te letten, wat er voor den dag zou komen. Welk eene hoeveelheid scheidelsmeer! [1]) het was verbazend! Hierop werd weêr eens rondgeproefd en toen het beest met allermannenmacht aan den balk opgeheschen. Maar dat waren eerst een paar longstallen! [2]) je leven zoo niet, dat verzeker ik je! Dit zeiden ook allen die er bij tegenwoordig waren, vooral zij die meêproefden en daarbij wenschten, «dat wij het vleesch met gezondheid verkonsumeeren mochten.»

Nog denzelfden avond verkocht ik de huid en het vet en kreeg hier en daar nogal eens een hapje; zoo werd het tamelijk laat eer ik tehuis kwam. Mijne vrouw beknorde mij alweêr, maar ik liet haar praten en begaf mij spoedig ter rust.

Toen ik mijn aandeel van het vleesch tehuis zoude krijgen, liet ik de daaraan verbonden werkzaamheden aan mijne vrouw over en

---

1) Het vet dat van het gedarmte wordt afgescheiden.
2) Nierstallen, het niervet.

ik noodigde eenige vrienden om het te komen kijken bij mij aan huis. Zij kwamen allen opdagen, want ieder weet wel dat ik van goed vuur en licht houd. Wij hadden nog maar eenmaal rondgeproefd, toen de slagersknechts het vleesch kwamen brengen. «Nu, dat ziet er prachtig uit!» riepen allen. «'t Is om er zoo maar rauw in te bijten. Al zouden rijke luî er van eten, ja, al was het van eene koe, die met trommelslag door de stad was rondgeleid, — het behoefde niet beter.»

Mijne vrouw kwam tehuis met twee briefjes, één van den slager en één van den kaarsenmaker, waaruit bleek dat de koe 602 pond vleesch had en 175 pond vet. Bij geluk was de schoolmeester bij wien mijn zoontje leert ook van de partij. Hij rekende uit dat het schoone vleesch ons nauwelijks op drie botjes per pond kwam en dat wij het zeker wel voor zeven oortjes (ongeveer 9 cents) in het zout konden hebben ....

Sint Nikolaas.

De Sint Nikolaas-avond is de avond van den vijfden December. Eigenlijk geldt de benaming voor den geheelen dag, evenals men ook den elfden Mei Mei-avond noemt.

Overal in Friesland, in de steden zoowel als in de dorpen, worden sedert onheuchlijke jaren in de laatste weken voor Sint Nikolaas groote hoeveelheden taaitaai en suikergoed, in den vorm van mannetjes, vrouwtjes, dieren enz. en ook pepernoten gereed gemaakt, niet alleen door koek- en banketbakkers, maar broodbakkers doen en deden er aan mede, niettegenstaande bij plakkaten van 1656 en 1661 dėn bakkers werd geordonneerd geen Sint Nikolaasgoed te bakken «tot wegneming van superstitie en onnutte verkwisting». In de laatste week voor het jaarlijksche kinderfeest worden boeren en dorpsbewoners lastig gevallen door venters, die genoemde waren verkoopen. Deze lieden kunnen de beste zaken doen als de kinderen naar school zijn, omdat de huismoeders liefst voor de kleinen geheim willen houden wat zij koopen. Hierop is men echter thans niet meer zoo nauwgezet als vroeger.

Wat er ten slotte van den gemaakten voorraad overblijft, zoekt men aan den man te brengen door verloting op den Sint Nikolaas-avond. De bakkers en de lieden die met het goed loopen venten, houden dikwijls zulke loterijen in hun eigen huis, of in de herberg. Daar worden dan niet alleen zoetigheden en andere bakkerswaren

verloot, maar ook ganzen en eenden, schapenvleesch, spek, snoek en paling, kleedingstoffen, gouden en zilveren voorwerpen en andere fraaiheden.

Niet zelden staat op zulk een avond in een en hetzelfde lokaal meer dan één «lotbak,» eene lade uit eene tafel of iets dergelijks, op een tafeltje geplaatst. Achter iederen lotbak staat een persoon met een voorraad van waren die hij zal doen verloten, waarvoor hij de aanwezigen uitnoodigt en aanmoedigt. De goedkoopste loten kosten een cent; zijn er tien centen bijeengebracht dan kan er een tien cents kostende koek, wittebrood, taai- of suikerman worden verloot. Op eendvogels kosten de loten 10 cents, op ganzen nog meer; dit wordt geregeld naar den prijs van de waar. Het gaat bij dat werk gewoonlijk zeer rumoerig toe. De verloter achter zijn bak staat onophoudelijk te roepen: «Wie nog 'n lot?» Heeft hij voor 't oogenblik een voldoend getal verzameld, dan werpen de deelhebbers beurtelings met dobbelsteenen in den bak en de verloter roept telkens overluid hoeveel oogen er geworpen zijn. Mannen, vrouwen, groote kinderen, jongelingen en meisjes niet het minst, dringen zich om den lotbak opeen. Ieder heeft wat te snappen of te roepen. Men klaagt over te veel gedrang, men stoot en duwt van zich af en krijgt stooten en duwen terug. Er wordt gepraat en gelachen, er worden gekheden verkocht niet zuinig, en er wordt ook wel getwist. Is men in een herberg of kroeg, dan vergeet men niet dat de kastelein ook iets wenscht te verdienen en zijn «spraakwater» bevordert zeer de luidruchtigheid. Te Leeuwarden is van oudsher het middelpunt dezer verlotingen onder den luifel der voormalige stadswaag. Kraampjes worden daar opgeslagen, voor en om welken tot middernacht de woelende en rumoerige menigte zich ophoudt, beschenen door den walmenden gloed der ouderwetsche tuitlampen, en overstemd door het onafgebroken geroep der venters.

In den vooravond van den vijfden December verschijnt in menig huisgezin, waar kleine kinderen zijn, Sint Nikolaas in eigen persoon, meestal een huisgenoot of een der buren, die zich door vermomming onkenbaar heeft gemaakt. Hij mag daarbij nooit vergeten aan een zijner voeten een ijzeren ketting na zich te sleepen en daarmede veel geraas te maken. Met een grove onnatuurlijke stem vraagt hij of er ook stoute kinderen in huis zijn en werpt handen vol pepernoten door het vertrek. De grootste kinderen zijn gewoonlijk onbe-

schroomd genoeg om de pepernoten op te zoeken, zij hebben het sprookje van Sint Nikolaas reeds als «kool» leeren beschouwen en begrijpen meestal spoedig wie het is die daar voor hen staat. De kleintjes verschuilen zich angstig achter moeder en als deze verklaart, dat de kindertjes altijd zoet zijn geweest, vertrekt de Sint met de waarschuwing, dat zij moeten zorgen steeds goed op te passen, anders zal hij terugkomen.

In sommige dorpen loopen op dien avond talrijke Sinteklazen rond; dit zijn groote jongens, wier vermomming hoofdzakelijk bestaat in een wit hemd over de gewone kleeding, eene mom voor het gelaat en een potsierlijke muts op het hoofd. Zij bezoeken bij twee- en drietallen bijna alle huizen, er mogen kinderen zijn of niet; het is hun om fooien te doen en de aldus verkregen centen gaan zij na afloop van den rondgang verloten.

Te Franeker op het Vliet, eene volkrijke buurt onmiddellijk ten zuidwesten der stad, waren in vroeger jaren schippersknechten en dergelijke personen gewoon op Sint Nikolaas-avond een gemaskerden optocht te houden. Zij werden niet in de stad toegelaten, maar trokken bij fakkellicht, onder hoorngetoet en ketelmuziek, langs de buitenzijde der zuidergracht naar het Kaatsveld, eene minder volkrijke buurt ten oosten der stad. Na daar een of meer herbergen bezocht te hebben, keerden zij naar het Vliet terug. Hun tooi was niet kostbaar, evenmin smaakvol, integendeel eer leelijk en wanstaltig, ook wel onkiesch. De duivel met een zwaren keten aan het been mocht er nooit bij ontbreken.

Op Ameland levert ieder der drie dorpen wel 30, 40 tot zelfs 50 Sint Nikolazen, allen smaakvol, verrassend en met groote verscheidenheid verkleed. Iedere Sint is voorzien van een hoorn om daardoor te spreken en zoo de natuurlijke stem onkenbaar te maken. — Men onderscheidt klein en groot Sint Nikolaas, al naar dat jongelieden beneden of boven de achttien jaren er aan deelnemen. Op den avond van den vierden December hebben de jongeren vrijheid om voor Sint Nikolaas te spelen, maar den volgenden avond mag niemand hunner groot Sint Nikolaas zijn, ja, zich zelfs niet op straat vertoonen. Wie dit waagt, heeft kans te worden afgerost. Deze oude gewoonte wordt streng gehandhaafd. De groot Sint Nikolazen zijn allen voorzien van een stok, dien zij ieder wie nog geen achttien jaar is voor de voeten werpen en hem er over doen springen. Tevens moeten deze jongelieden voor hen zingen.

Vóór de kinderen op Sint Nikolaas-avond naar bed gaan mogen zij «opzetten.» Dit wil zeggen, dat zij ieder voor zich een mandje, bakje of iets dergelijks onder het kabinet of een ander meubelstuk nederzetten in de hoop dat de goedgeefsche Sint die dingen met allerlei geschenken zal vullen. Een schoen of klomp wordt daarvoor, zoover ik weet, in Friesland niet veel gebezigd, misschien vroeger wel. Althans bestond hier en daar de gewoonte dat de kinderen, als zij hadden «opgezet», onder den schoorsteen gingen staan bidden:

Sinte-Klaas katoentje! Breng wat in mijn schoentje,
Breng wat in mijn laarsje, Zoete Sinte-Klaasje!

Des anderen morgens vinden de kleinen hunne mandjes enz. niet op de plaats waar zij ze gezet hebben. Sint-oom heeft ze verstopt en nu moet ieder zoeken. Dit veroorzaakt eene ongewone levendigheid, die nog verhoogd wordt als alles is gevonden. Dan moet ieder der kinderen onder den schoorsteen den milden Sint bedanken. Groote kinderen, vooral zij die vóór het feest op meesterachtigen toon hebben durven beweren, dat er van de geheele Sint Nikolaasgeschiedenis niets waar is, zien zich op den heuchelijken morgen wel eens teleurgesteld, als zij in hun mandje niets vinden dan een turf, een bosje bezemrijs en een zakje met zout. Zij zijn dan afgezouten, dat wil zeggen dat zij voor het «opzetten» te groot en te wijs zijn geworden. Het gezegde: «Hij heeft mij met wat mooie praatjes afgezouten», afgescheept, van de hand gewezen, — is onder 't volk algemeen gangbaar.

Jongelingen en volwassen meisjes vinden op den Sint Nikolaasmorgen, als zij zich zullen kleeden, niet zelden een taai-wijfje of -mannetje in een hunner kousen, of vastgenaaid in de mouw van een hunner kleedingstukken. Soms gebeurt het ook, dat van die ouderen de een bij den ander «opzet». Wat er dan soms voor den dag komt, laat zich denken.

Eene jonge boerin, eene weduwe, had een grooten knecht die hare boerderij bestuurde. Deze vroeg op Sint Nikolaas-avond schertsend aan zijne meesteres of hij bij haar mocht «opzetten». — «Goed,» was het antwoord, «zet je schoen maar onder 't kabinet.» Dat die schoen des anderen morgens verdwenen was, had hij verwacht en hij ging aan het zoeken, maar vond hem nergens, tot groot vermaak der boerin en van hare overige dienstbaren. De knecht was niet te best op zijn gemak; want gaf hij het zoeken

op, de bespotting der anderen zou zijn deel worden. Eindelijk ontdekte hij de schoen aan den voet zijner vroolijke meesteres, en niet lang daarna trouwde hij haar. Variaties op dit geval komen ook buiten Friesland voor.

Een friesch kinderrijmpje luidt in het Hollandsch overgezet aldus:

Sinte Klaas	Die speelt in alle huizen den baas.
Sintele Zij	Gaat alle huizen voorbij.
Sintele Zoon	Gaat in alle huizen aan (binnen),
Sintele Zuster	Vindt het in alle huizen duister.

Sintele Zij, de vrouw van Sint Nikolaas, met zoon en dochter stelle men zich voor als rondsluipende in de eerste drie avonden na den Sint Nikolaasmorgen, om na te gaan hoe de met geschenken bedeelde kinderen zich gedragen.

Het Sint Nikolaasfeest wordt of werd vroeger in sommige dorpen van Friesland niet gevierd. Te Grouw is nog altijd Sint Pieter, 22 Februari, wat Sint Nikolaas elders is. Te Warns, Molkwerum en Hindeloopen had men vroeger op oudejaarsavond kinderfeest en men noemde dit Schimmelavond.

Gelijk Sint Nikolaas te paard op zijnen avond over de schoorsteenen rijdt, zoo rijdt in genoemde plaatsen op oudejaarsavond een geheimzinnige schimmel, die de kinderen lekkers en andere geschenken komt brengen. In den tijd toen de landlieden nog de ouderwetsche wijde schoorsteenen hadden, zette de schimmel op oudejaarsavond een pot met rijstebrij op de schoorsteenplank, zóóveel dat het geheele gezin er van kon smullen. De kinderen zorgden dan wel, dat zij van hunne brij iets overhielden; dat werd op den haard gezet om den schimmel, als hij in den nacht goeddoende rondging, eenige verkwikking aan te bieden. Zij vonden dan des anderen morgens de brijschotels ledig, maar hunne mandjes en schoenen gevuld.

Het zal wel reeds langer dan tien jaren geleden zijn, toen eene huismoeder te Warns mij vertelde, dat de Schimmelavond daar in verval geraakt en de Sint Nikolaasavond er voor in de plaats wordt genomen. Misschien gaf het ongeduld der kinderen, als zij vernamen, dat kinderen in hunne omgeving nagenoeg vier weken vroeger dan zij werden bedeeld, aanleiding tot deze verandering.

Op Ameland halen de jongelieden in den avond van 31 December allerlei guitenstreken uit. Men heeft er nooit last van dieverij, zoodat de eilanders niet gewoon zijn tegen den avond alles

zorgvuldig in huis te bergen, en nu worden draaihekjes, kruiwagens, linnenrekken, brandhout, waschgoed en andere kleine voorwerpen weggenomen en op aanmerkelijken afstand neêrgeworpen en opgehoopt.

In vele plaatsen van Friesland zit men het oudejaar uit, meest met eigen gezin, soms met bezoek. Als het middernachtsuur slaat is ieder om 't zeerst er op bedacht, om het eerst en het hardst te roepen: «Veelgelukzegen (velen zeggen: veelgelukzalig) in 't nieuwejaar!» En nu begint buiten het nieuwjaarschieten. Dit is het werk van jongelieden, die zich op straat of in eene herberg bevinden, en bestaat in het lossen van eenige schoten zoodra het nieuwe jaar is ingetreden.

Volgens Jancko Douwama, Instructie an syn wijff, bestond nog in de eerste helft der 16e eeuw te Leeuwarden en over geheel Friesland de gewoonte, dat jongelieden des avonds van 31 December zich vereenigden om aan de huizen der rijken zingende het nieuwe jaar aan te kondigen. Toen de leeuwarder olderman Tjaard van Burmania dit gebruik verbood, ondervond hij verzet van de aanhangers der saksische partij. Segemon Meltes, een Saks, kwam met den frieschen edelman Frans Mennema op oudejaarsavond voor het huis van Burmania, om hem te grieven, het gebruikelijke lied zingen tot aan de woorden: «Ende de wroegers de moet Godt foerdoemen!» Hetzelfde deden zij bij meester Hemme, Burmania's raadgever, en maakten vervolgens goeden sier ten huize van Mennema.

Klokluiden.

Klokluiden is vooral in het zuidoosten der provincie eene groote liefhebberij. Men vindt daar vele kleine dorpen, bestaande uit eenige verspreide boerderijen en enkele andere huizen, waar geen kerk en toren zijn, maar alleen een kerkhof of begraafplaats is, met een klokhuis er op. Een enkelen keer, zooals te Nijega in Smallingerland, ziet men eene kerk zonder toren, maar een klokhuis onmiddellijk bij de kerk, ook wel eene kerk met toren en toch een klokhuis. Zulk een klokhuis bestaat uit zwaar bintwerk zonder omschot, waar boven in, ongeveer ter hoogte eener kleine dorpskerk, een of twee klokken hangen. Deze worden geluid bij begrafenissen en overigens minstens driemaal daags, ten einde de omwoners op de hoogte te houden van den tijd.

De klokhuizen zijn voor ieder toegankelijk en het valt dus gemakkelijk aan het luiden te gaan als men zulks in den zin mocht krijgen. Dit gebeurt dan ook wel, maar alleen op bepaalde dagen en tijden, niet zonder eenige aanleiding, en uit kracht eener oude gewoonte. In Ooststellingwerf, Schoterland, Smallingerland en Opsterland werden vroeger gansche zomeravonden door in alle klokhuizen de klokken geluid. Het Sint Thomasluiden, alle namiddagen van Sint Thomas, 21 December, tot aan nieuwjaar, is nog in gebruik. In Smallingerland en Opsterland werden ook de dorpstorenklokken geluid op zaterdagavonden en vooral op de avonden van kerstmis en nieuwjaar. Dit is het werk van jongelieden, maar sterkedrank of iets dergelijks wordt er nooit bij gebruikt. Het is zeer natuurlijk dat niet-klokluidende jongelieden, waaronder ook van het schoone geslacht, zich op zulke avonden naar het kerkhof begeven, en geen zeldzaamheid dat er dan eens wordt gevrijd en gezoend. Toen een voormalige burgemeester van Smallingerland het klokluiden verbood, kwam er oproer en toen in het begin van 1892 het gemeentebestuur van Schoterland meende eene der klokken van Oudehorne te moeten verplaatsen naar Brongerga, wekte dit groote verontwaardiging, te meer omdat die klok in vroeger tijd aan de jongelingen van Oudehorne was geschonken ten behoeve van het Sint Thomasluiden. In den nacht is zij door de Oudehornsters teruggehaald en in triomf naar de oude hangplaats gebracht.

Men noemde al dat gelui *plúslieden*, dat is letterlijk pluisluiden. Het friesche woord *plús* = pluis, heeft de beteekenis van zuiver. Het oorspronkelijke doel van het luiden was, de lucht te zuiveren van booze geesten, evenals men tegen den oogst door het maken van geraas op metalen voorwerpen de musschen van de korenvelden verwijderd tracht te houden. Daarom werd het pluisluiden ook wel duiveljagen genoemd.

Te Nes op Ameland luidt de klok als er jonge paren aan het gemeentehuis komen om te worden getrouwd, en ook als zij in ondertrouw worden opgenomen. Waarschijnlijk opdat de booze vijand de jongelui niet te na kome.

In vele friesche dorpen, waar men van pluisluiden niets afweet, luidt zaterdagsavonds de klok, om den volke te verkondigen, dat er des zondagsmorgens predikdienst is. Is er bij geval des zondags geen voormiddagpreek, dan luidt er ook geen zaterdagavondklok.

Het is onder het volk vrij algemeen, dat men in het klokken-

gelui verstaanbare woorden meent te hooren. Van de groote en kleine klok in de Oldehoof te Leeuwarden, als zij gelijktijdig werden geluid om de godsdienstoefeningen der protestanten aan te kondigen, heette het dat zij statig uitgalmden: «Gá toch naar kérk toe». — Van de katlijker klokken, die helder klinken en ver worden gehoord, zegt men dat zij luiden: «Ketlik, rykdorp, stoelen en banken». — Op het luiden van vier nabij elkander gelegen dorpen heeft men dit rijm:

Beetster brommer, Sweagmer sjonger (zanger)
Olterterpster geaņe skoan (klinken mooi).
Mar Súd-Drachten spant de kroan.

Sommige lieden, die scherper hooren dan gewone menschen, merken nu en dan op dat de klok «doodelijk» luidt, en dit beteekent dan, dat er binnen kort eene begrafenis zal komen.

Het luiden der klokken om hagelslag of onweder te verdrijven was in verschillende streken van Nederland gebruikelijk; in Friesland heb ik er nooit van gehoord.

Toen in den nacht van 7 Augustus 1546 over geheel Nederland een hevig onweder losbarstte, werd de Zandpoort te Mechelen in België, die tot kruitmagazijn diende, door den bliksem getroffen en sprong in de lucht. Overal in de omliggende dorpen liepen toen de kosters naar de kerken om de klokken te luiden. De koster van Putte beproefde tweemalen te vergeefs den dorpstoren te bereiken. Eene geheimzinnige macht hield hem tegen en hij riep wanhopig uit: «Dit is zeker het werk van meer dan één duivel». — «Neen!» riep eene stem uit een boom, «Ik ben hier alleen, de anderen zijn naar Mechelen». In denzelfden nacht waren ergens in Friesland eenige kooplieden op den weg en toen dezen zich in de nabijheid van een molen bevonden, hoorden zij een vervaarlijk geschreeuw van duivelen hoog in de lucht. Een hunner riep: «Krombeen! werp dien molen om!» — Krombeen antwoordde: «Ik kan niet, ik heb haast, ik moet naar Mechelen. Kortstaart is nog achter ons, hij zal den molen wel omschoppen.» — Een oogenblik later stortte de molen neder en werd ver weggerukt. Op dit geval werd in Friesland dit rijmpje gemaakt:

Toen Moentjen, Krombeen ende Koof
Naer Mechlen vlogen om den roof,
So vonden zij hier een molen staen,
Dien vatte de duivel Kortsteert aen.

Het feest van Hantje Plus.

Dit was in vroeger dagen een schoolfeest op den zaterdag voor kerstmis. Des vrijdagsavonds gingen de kinderen op roof uit om bij de huizen en op boerenerven zooveel oud hout, takken, staketsels, planken weg te kapen als mogelijk was. Ieder bracht zijn buit in de dorpsschool. Te middernacht tusschen vrijdag en zaterdag begon de pret. Er waren onder de grootste kinderen, die den geheelen nacht niet naar bed gingen. Dezen begonnen de klok te luiden. De anderen legden van het bijeengeroofde, midden in de school, waar men voorheen den haard had, een groot vuur aan. Van tijd tot tijd kwamen er meer kinderen bij. Ieder die niet al te arm was bracht twee of drie duiten meê en daarvoor deelde de meester *heiligen* (kinderprenten) rond. Het klokluiden moest onophoudelijk gaande blijven. Brak het daglicht aan dan nam een der jongens een koehoorn en begon te toeten dat het over 't geheele dorp klonk. Al de kinderen draafden dan onder veel geraas heen en weêr uit en in, en zongen:

Hantsje Plus,	Hantje Plus,
Didelomme dus.	Didelomme dus.
Pyp yn 't hoarn,	Pijp in den hoorn,
It wirdt ljochtmoarn.	Het wordt lichtmorgen.
Hei, wost mei ?	Hei, wilt ge meê?
It wirdt ljochtdei,	Het wordt lichtdag.
Kinst net sjên,	Kunt ge niet zien,
Nim de lantearne mei.	Neem de lantaarn meê.

Omstreeks het midden dezer eeuw werd dit feest nog gevierd te Garijp, Suameer en Rottevalle, allen in Tietjerksteradeel. Het stoken van een kerstvuur in de school, zonder verdere plechtigheden, was ook op andere plaatsen onder de kinderen in gebruik. Maar nu zijn er kachels en daarmede is het uit met die oude feesten.

Hantje Plus is in de friesche Woudstreken een kinderschrik. Hij houdt zich op in korenvelden en loopt met een kruiwagentje. De kinderen worden gewaarschuwd om niet door het te veld staande graan te loopen; zij zouden anders door Hantje Plus gegrepen worden. Ook kan hij hen wel komen halen als zij zeer stout zijn.

IJsvermaak.

Hartstochtelijke beminnaars van het ijs zijn de Friezen altijd geweest en zij zullen het blijven zoolang zij Friezen zijn. Verloopen er soms twee of meer jaren zonder dat de winter bruikbaar ijs geeft van eenig belang, dan is er gemor, vooral onder de jongelieden ten platten lande. Weinig bevalt hun de troostrijke bewering dat er geen behoefte meer bestaat aan ijs, omdat de provincie thans is belegd met een net van kunstwegen. De landlieden der lage streken in de nabijheid van meren en groote poelen konden in vroeger jaren gedurende den tijd van hoog water niet dan met vaartuigen hun erf verlaten. Bij natte, mistige, stormachtige winterdagen is het zwalken met kleine scheepjes over de breede watervelden geen spelevaren, en al waren ook allen, vrouwen zoowel als mannen, van kindsbeen af met dit werk vertrouwd, men deed het niet meer dan noodig was, zoodat in opene winters met lange donkere avonden deze «waterlanders» den meesten tijd in huis op hunne eenzame polle — zoo noemt men een plekje gronds dat geheel door water is ingesloten — moesten doorbrengen. Op de hoogere kleistreken waren de voetpaden bijna onbruikbaar en de rijwegen zoo doorweekt, dat er aan vervoer met wagens niet te denken viel. Handel en verkeer stonden daardoor stil, de landbouwprodukten moesten blijven waar ze waren; gebrek kon men krijgen aan de eerste levensbehoeften. Alleen zij die aan of zeer nabij een vaarwater woonden, konden eenig gebruik maken van de scheepvaart. Kwam er «misweêr» dan zat alles vast.

«Misweêr» is het wanneer de wateren, hetzij geheel of gedeeltelijk zijn toegevrozen, zoodat de scheepvaart gestremd, en het ijs niet sterk genoeg of door groote sneeuwmassa's onbruikbaar is. Zulk een toestand kan dagen, zelfs weken duren. Wien zal het verwonderen dat men als uit den slaap ontwaakte als er geschikt en vertrouwd ijs kwam, en dat de waterlanders van ouds zich over het ijs hebben gewaagd, zoodra er slechts een kraai op kon staan?

Zulk een eerste ijstocht is gewoonlijk naar een niet te ver gelegen beklante herberg, om daar in de gelagkamer aan den balk te kunnen schrijven: «*Den . . Januari* 18 . . *hier het eerst op schaatsen geweest N N en N N van N.*» Die *N. N.* worden dan door den kastelein kosteloos onthaald en het krijtschrift blijft den geheelen winter aan den balk. Kan zulk een proeftocht worden volbracht

over ondergeloopen land, dan is er meestal geen ernstig gevaar bij. Deze vlakten zijn spoedig toegevrozen en bieden in menigen slappen winter de eenige gelegenheid tot ijsvermaak en daar woelt en scharrelt het jongvolk dooreen bij het baantjerijden en krijgertjespelen. Vooral het laatstgenoemde kweekt vlugheid en behendigheid en die vlakten zijn alzoo de leerscholen der hardrijders.

Aan het baantjerijden nemen ook de meisjes deel, hetzij alleen of dat een jongeling haar noodigt eens op te leggen, dat wil zeggen, achter hem mede te rijden, door hare linkerhand te voegen in zijne rechterhand, die hij onbeweeglijk op den rug legt. Ook ziet een flinke rijder zich niet zelden door twee of meer meisjes (gezamenlijk) aangeklampt om haar voorrijder te zijn, en dit wordt niet geweigerd. Snelt hij met haar de baan op, dan staan er soms een of twee drie- of viertallen gereed om zich bij hen aan te sluiten, waardoor een bonte regel van wel tien of meer personen kan worden gevormd. Een voorrijder met twee, drie of vier meisjes achter zich ziet men telkens en evenzoo vier, zes, acht of meer mannen achter elkander, doch niet aan een stok; daaraan rijdt men slechts bij het afleggen van groote afstanden. In snelle vaart en bij massaas tegelijk rijdt men eene baan van willekeurige lengte op en neder; alles doet zijn best het eerst aan het eind der baan te zijn, en daar aangekomen, rept men zich, na slechts korte rust, terug naar het andere einde. Dat dit baantjerijden voor twee, die een goed oog op elkander hebben, eene geschikte gelegenheid is tot nadere kennismaking, laat zich denken.

Op de vlakten moge men, wanneer zij niet te ver van het dorp verwijderd zijn, ook wel hardrijderijen houden; het rechte genot komt niet voor men overal kan rijden waar men wezen wil. Men verlangt te baantjerijden bij groote herbergen waar 's avonds de viool gaat. Komt dit aan den gang, dan begint het eigenlijk eerst naar een ouderwetschen winter te gelijken. Kom dan maar eens op de Dille tusschen Leeuwarden en Sneek, bij het Abbegaster Ketting tusschen Sneek en Bolsward; bij het tolhuis te Oosterlittens, bij de Froskepolle even buiten Leeuwarden, bij Steenhuizen te Birdaard aan de Dokkumer Ee, en op honderd andere plaatsen aan de vaarwaters. Vindt ge 't hier misschien te vol, rijd den afstand van een half uur gaans verder, daar is weêr gelegenheid om een kijkje te nemen. Maar gij zult het overal vol vinden, zoo vol, dat gij nauwelijks de gelagkamer kunt binnendringen. Wenscht gij

iets te gebruiken, gij kunt er om roepen, maar zult lang moeten wachten eer gij 't hebt. De bezige mannen in hunne hemdsmouwen, die zich door 't volk werken om ieder te bedienen zoo goed het hun mogelijk is, hooren u niet vanwege 't rumoer, en hooren ze u, zij laten u toch wachten, omdat gij nog niet aan de beurt zijt. De kastelein en zijne vrouw staan achter de toonbank bij de tapkast, tappende, koffieschenkende en geld ontvangende zoo hard zij kunnen. Heeft de herberg eene bovenzaal, dan klotst het jongvolk den trap op met de schaatsen onder de voeten. Des avonds als het licht is ontstoken, wordt daar gedanst dat de deuren in hare hengsels rammelen en de hanglampen aan den zolder der benedenkamer onophoudelijk in trillende beweging zijn. De brooddronkenste knapen dansen zelfs op schaatsen.

Dit gaat aldus alle avonden zoolang er ijs is, maar vooral op zondagavond, wanneer het meeste jongvolk enkel voor plezier uit baantjerijden gaat; houdt het ijs een week of drie of langer aan, dan raakt het zakgeld op, dan worden de ledige geldbuidels opgehangen aan de groote bruggen, zooals men het schertsend noemt, en de kasteleins in de herbergen aan het ijs hebben allerlei zaken van waarde in pand, tot zelfs zilveren tabaksdoozen en gouden horloges. Dit is iets wat in een echten ouderwetschen winter tehuis behoort.

Wanneer door een der steden of voornaamste plaatsen eene groote hardrijderij op schaatsen is aangekondigd, begint de drukte reeds vóór den middag. En wanneer het ijs vertrouwd is, wordt er alle dagen hier of daar eene hardrijderij van beteekenis gehouden en tevens nog op vele kleinere dorpen van minderen rang. Na den zeer langen winter van 1844 op 1845, toen men den 23sten Maart paascheieren op het ijs at, is men begonnen ijsclubs op te richten. Vroeger moesten er, wanneer het begon te vriezen, plannen worden beraamd om geld bijeen te krijgen, eer men eene rijderij konde uitschrijven. Thans is men gereed zoodra het ijs gereed is.

Mogen sommige steden en groote plaatsen voor Leeuwarden niet veel onderdoen, zoo in het aanbieden van goede prijzen als in het feestelijk opluisteren der zaak, — de hoofdstad trekt met hare hardrijderijen toch altijd het meeste volk. Reeds vroeg in den morgen van zulk een dag haasten zich rondventers door de stad, luide verkondigende, dat zij kunnen helpen aan gedrukte lijsten van de namen der deelnemers in volgorde der door hen getrokken nummers, en gedurende wel drie, vier uren in den voormiddag stroomt

Teekening van J. J. POUTSMA.

Friesche volksdracht uit het begin der negentiende eeuw.

Teekening uit de school van W. B. VAN DER KOOI.

bij goed weder en geschikt ijs het volk langs alle hoofd- en zijkanalen bij duizendtallen stadwaarts. De eerste hardrijderij te Leeuwarden wordt gehouden zoodra het ijs, bij voldoende hardheid, eene dikte heeft van 15 cM. en daarbij over de geheele breedte op het water ligt; zij geschiedt door man tegen man; later volgt er eene door mannen en vrouwen bij paren, en blijft het ijs bruikbaar, dan volgt er nog een waarvoor vijfentwintig of dertig van de best bekende rijders worden genoodigd. Harddraverijen met paard en bellesleê (ar) volgen als er, door aanhoudend vriezen «stevige balken onder het ijs liggen.» Eene hardrijderij door enkel vrouwen komt slechts zelden voor. Internationale hardrijderijen, waarmeê men in den laatsten tijd is begonnen, behooren niet tot de hier te behandelen stof.

Voor de beide eerstgenoemde wedstrijden worden allen toegelaten die zich komen aanbieden, maar van ieder wordt een gulden inleggeld gevorderd. Vroeger toch lieten vele wel flinke rijders, maar geen eigenlijke hardrijders zich inschrijven, hoewel zij vooraf konden berekenen den eersten den besten rit te verliezen. Maar zij hadden dan het recht om op de bijbanen te rijden, waarvoor van anderen een gulden als toeganggeld wordt gevraagd. Nu ontvangt hij, die een ander afrijdt, zijn eigen gulden terug en dien zijner tegenpartij er bij.

Men heeft voor eenige jaren te Leeuwarden eene nieuwe geheel afgeslotene ijsbaan aangelegd op een weiland dat tegen den winter onder water wordt gezet. Vroeger had men de hardrijdersbaan aan de noordzijde der stad op de buitengracht. De breedte dezer gracht was dan verdeeld in vier banen. De twee in het midden, ter lengte van 160 meter, waren bestemd voor de hardrijders en met koorden afgesloten voor het publiek, dat op de buiten- of bijbanen werd toegelaten: eene bonte menigte van heeren en dames, van boeren en boerinnen. De opbrengst der bijbanen bedroeg wel eens vrij wat meer dan duizend gulden, maar het aantal toeschouwers dat zich de weelde van op de bijbanen te rijden niet veroorloofde, was toch altijd verreweg het grootst. Bij helder winterweder leverde de fraai versierde baan met de tenten voor directie en muziek, met een dichtopeengedrongen massa nieuwsgierigen aan weêrskanten op den glooienden wal, en eene groote menigte rondrijdenden op de bijbanen, een indrukwekkend gezicht op. Langs de zijden en aan de einden der dubbele middenbaan waren ruim veertig hooge staken

in het ijs geplant, aan wier spitsen vaderlandsche, oud-friesche en leeuwarder vlaggen wapperden en aan ieder waarvan een wapenschild was opgehangen. Dit waren de wapens der elf friesche steden en der dertig landgemeenten, vroeger grietenijen. Men kon dus zeggen dat de hardrijdersbaan te Leeuwarden versierd was «op zijn elfendertigst», een gezegde, in vroegeren tijd toegepast op de Statenvergadering van Friesland, die voorheen voor iedere stad en grietenij één vertegenwoordiger had. Dit alles was reeds voldoende om ieder vroolijk te stemmen, maar opgewondenheid maakte zich van de menigte meester, wanneer een paar gunstig bekende hardrijders elkander de zege gingen betwisten.

Niet allen landlieden was het echter uitsluitend te doen om de hardrijderij, maar ook om de stad te bekijken, de fraaie huizen en winkels te begluren, en ten slotte een der herbergen te bezoeken. Deze laatsten vond men, in welk gedeelte der stad ook, allen opgevuld met bezoekers. Maar den afloop van den wedstrijd bij te wonen en ten slotte nog een of meer paren uitstekende hardrijders te zien kampen, hierin stelde toch ieder belang. Was eindelijk het pleit beslecht en liet de muziek het «Wilhelmus» of «Wien neêrlandsch bloed» hooren, dan werd het eene algemeene drukte. De namen der winnaars gingen van mond tot mond, terwijl ieder zich in beweging zette om het terrein te verlaten. De buitenlieden trokken de stad uit, met niet minder haast dan zij des morgens waren gekomen. Een betrekkelijk gering getal toeschouwers volgde den stoet, door directie, winnaars en muzikanten gevormd, naar de concertzaal, waar de prijsuitdeeling zou plaats hebben, maar toch altijd genoeg om die zaal eivol te maken.

Groote liefhebbers van schaatsenrijden vinden bij goed ijs alle dagen, nabij en ver, overvloedig gelegenheid om ergens heen te rijden, waar «iets te doen is», zoo men zegt; en er zijn velen die dit werkelijk doen en hunkeren naar ieder nieuw nummer der Leeuwarder Courant, omdat deze gevuld is met de aankondigingen der rijderijen. Telt men de prijzen en premies, die gedurende ééne week in Friesland worden uitgeloofd, samen, dan verkrijgt men de som van eenige duizenden guldens; ook hier bestaan de prijzen en premies thans altijd in geld. Vroeger waren het meest gouden of zilveren voorwerpen. Maar dat er op een dorp in Groningerland in 1624 een zilveren tabaksdoos is verhardreden, zooals E. Halbertsma vertelt in: *De Winter fen* 1624 *yn it Wetterlân*, meen ik te

mogen betwijfelen. Er werden toen zeker op de dorpen nog geen hardrijderijen om kostbare prijzen gehouden, allerminst om een zilveren tabaksdoos, in dien tijd bij boeren en dorpers een ongekend voorwerp van weelde.

Op den 1sten en 2[den] Februari 1805 had te Leeuwarden eene hardrijderij plaats tusschen 130 vrouwen, om een gouden oorijzer tot prijs en een streng gitten met een gouden kroontje [1]) tot premie. Dit schijnt het eerste gouden oorijzer geweest te zijn, dat in Friesland verreden is.

Hardrijders van den tweeden en derden rang, die nog niet in staat zijn groote prijzen van *f* 100, *f* 150 en meer te bemachtigen, vinden overvloedig gelegenheid om kleine van *f* 20, *f* 30 of *f* 50, die op de dorpsrijderijen worden aangeboden, op te halen en zoo een goede wintertering te bekomen.

Het is bekend dat men in Friesland een anderen trant van schaatsenrijden heeft dan in Holland en in het buitenland. Legt de Hollander zich bijzonder toe op bevalligheid en zwier, het hoofddoel van den Fries is, snel vooruit te komen. De echte friesche schaatsen, die hoofdzakelijk gemaakt worden te Ylst, Warga, Grouw, Oudkerk, Oosterlittens en op enkele andere plaatsen, zijn daarop dan ook bijzonder ingericht. De ijzers, gebogen volgens een straal van 3.35 M., hebben eene dikte van 3 mM., naar achteren smal afloopende tot op eene dikte van 2 mM. De smalle snede van het ijzer wordt zoo geslepen dat de binnenkant iets hooger is dan de buitenkant, hierdoor staat onder het rijden het vlak der snede op het ijs, terwijl de kanten alleen dienen voor het «afzetten». Bekwame rijders letten er op dat de schaatsen niet te weinig maar vooral ook niet te veel ijs houden, dit wil zeggen, dat nooit de geheele lengte van het ijzer, van de hiel tot de teen, het ijs mag raken. Het hout eener friesche schaats loopt langs den geheelen naar boven gebogen hals. — Maar al maakt een Fries geen werk van het hollandsch schoonrijden, wanneer een flinke friesche schaatsenrijder met een flinke rijdster achter zich langs de breede ijsbaan zwiert, zal niemand kunnen beweren dat dit niets bevalligs heeft.

Vroeger, toen Friesland nog geen spoorwegen had, was het voor de landjeugd eene bijzondere liefhebberij 's winters op schaatsen de stad Groningen te bezoeken. Men reed dan op de terugreis over

---

[1]) Een vrouwen-halssieraad, meer in den vorm van een blad dan van eene kroon, waaraan de koralen of gitten, die men om den hals droeg, waren vastgehecht.

de Leek (Fr. *de Like*), een groningerlandsch dorp, om ruwe kunstbloemen, die er door geringe lieden worden gemaakt van hulsttakjes, gekleurd papier en klatergoud, leekebloemen [1]) (Fr. *likeblommen*) genoemd, als een aandenken te koopen.

Op iemand die op éénen winterdag al de elf steden van Friesland bezocht, maakte zeker dichter in de vorige eeuw dit rijm:

De knaap was lang berucht
Voor 't baasje, dat gelijk een vogel door de lucht
Kon vliegen over 't ijs. 't Is Pier die de ellef steden
Van Friesland op één dag heeft in het rond gereden,
En nog zijn maal met vrede at in den Oliekoek,
Te Bolsward in de stad bij Vetlap van der Hoek.

Eene geliefkoosde winterdrank der landlieden was vroeger, toen Friesland vele bierbrouwerijen had, de boerenkoffie. Zij werd bereid uit bier en brandewijn met notemuskaat en suiker en werd heet gedronken. Lag er mooi ijs in het water, dan kon men in alle «ijsherbergen» boerenkoffie bekomen. Reeds in het begin dezer eeuw is deze drank geheel in onbruik geraakt, waarschijnlijk omdat de nieuwerwetsche bieren er minder voor geschikt zijn dan de echtfriesche van vroeger. Maar in het noordoosten van Friesland en in het Westerkwartier van Groningen drinkt men 's winters nog «heet bier», bereid als boerenkoffie, doch met kaneel in plaats van notemuskaat. Het wordt uit ponsglaasjes gedronken; voor boerenkoffie gebruikte men, evenals voor eigenlijke koffie, kopjes en schoteltjes.

Bij het ringrijden, dat betrekkelijk weinig wordt gedaan, hebben de mededingers een voorrijder, die achter een met eenig gewicht beladen slede rijdt, en te zorgen heeft dat ieder der mededingende paren met gelijke snelheid voorbij de houten hand met den ring rijdt. Aangezien hij beide handen aan de slede moet hebben, heeft hij een doek bij wijze van sjerp om het midden gebonden, waaraan de ringrijder zich met de linkerhand vasthoudt om met de rechter den degen te kunnen hanteeren. Ook hij heeft een doek om zijn midden, waaraan zijn meisje zich moet houden, omdat hij nu niet als naar gewoonte kan «opleggen».

---

[1]) Oorspronkelijk schijnt de leekebloem eenvoudig een takje hulst te zijn geweest, welk gewas op de friesche klei en in het Waterland slechts in den lateren tijd en als sierplant voorkomt. — Het friesche woord *likeblom* kan ook lijkbloem beteekenen. Deze woordspeling komt treffend uit in E. Halbertsma's Dichtstukje *De Likeblommen*, in 't nederlandsch vertaald door J. J. A. Goeverneur.

Men had vroeger een rijmpje, dat werd toegepast op iemand die bij alle volksspelen de uitmunter was, luidende:

Hy kneppelt de kat út 'e tonne,	Hij knuppelt de kat uit de ton,
Hy skoert de goes fen de kroane,	Hij rukt de gans van de kroon,
Hy het de papegaei rekke,	Hij heeft den papegaai geraakt
En de ring stekke.	En den ring gestoken.

Het papegaaischieten is dus hier ook in gebruik geweest. — Het spreekwoord: «*Hy het de papegaei sketten*» is nog algemeen, maar wordt ironisch toegepast op iemand, die een leelijke fout heeft begaan.

De «slingerslede» is ook in Friesland niet geheel onbekend. Men plant midden op eene uitgestrekte ijsvlakte een paal van een manshoogte of iets lager. Hieraan bevestigt men een lange lijn met een zoo ruimen strop, dat zij, ronddraaiende, niet om den paal wordt gewonden. Aan het uiteinde der lijn wordt een slede gebonden en op deze neemt iemand plaats. Een vlugge schaatsenrijder schuift de slede zoo snel mogelijk vooruit, zorgende dat de lijn steeds gespannen blijft. Hij beschrijft natuurlijk een cirkel en even natuurlijk heeft hij een gedeelte daarvan tegenwind. Is hij door dit gedeelte heen, dan laat hij met een krachtigen duw de slede los en deze vliegt nu met groote snelheid rond.

De kat op notedoppen behoort, als ik het wel heb, reeds lang tot het verleden. Door middel van pek wist men eene kat onder ieder harer pooten een notedop vast te hechten. Zoo zette men het dier op eene gladde ijsvlakte en vermaakte zich als zij, geheel stuurloos, met groote snelheid door den wind werd voortgedreven. Dat zij, wie weet hoe ver van huis op het land moest terecht komen om daar misschien van gebrek te sterven, daaraan dacht men dan niet.

Niet alleen voor een Fries, maar ook voor eene Friezin is het eene oneer en tevens een hartzeer niet te kunnen schaatsenrijden. In het eigenlijke Waterland vindt men zulke misdeelden dan ook niet talrijk, maar zij zijn er toch. Zich in eene slede langs het ijs laten rijden doet eene Friezin noode. Komt er een man met eene vrouw in de slede op de baan, dan spotten de schaatsenrijders: «Hij gaat met een zeug naar den beer.» — Hindeloopen maakt op dit punt een uitzondering. Hier is het rijden op fraai beschilderde priksleedjes een eigenaardig vermaak voor vrouwen en meisjes.

Ziet men eene lange vrouw achter een kleinen man rijden, dan spot men: «Dat is een poep met eene mars op den rug.»

Hebben onderwetsche vechtersbazen soms den overmoed gehad,

om in eene herberg vol menschen hun zakmes aan den balk te steken, om met den eersten den besten die het afnam te gaan vechten, — zoo hing een knappe schaatsenrijder wel eens zijne schaatsen op. Wie deze afnam moest tegen hem hardrijden. — Er bestaat onder het volk eene vertelling, die men elken winter, als er mooi ijs is, kan hooren, zij het soms iets gewijzigd. In een ijsherberg, waar eenige schaatsenrijders waren bijeengekomen, zat een kereltje bij den haard een hoog woord te voeren, terwijl hij zijne schaatsen aan den balk had gehangen. Niemand kende hem en men achtte 't dus raadzaam die schaatsen maar onaangeroerd te laten. Maar er verscheen iemand die bekend stond als een zeer beste rijder. Hij keek eerst naar de schaatsen en toen naar het ventje. Zonder lang beraad nam hij de schaatsen en reikte ze den kleinen man toe, terwijl hij zeî: «Nu moet je tegen me hardrijden.» — «Wel zeker!» was 't antwoord, «maar laat de kastelein wat bier brengen, dan kunnen we eerst eens drinken en wat praten. Wie ten slotte den strijd verliest moet het gelag betalen.» — Hier had de ander niets tegen; maar terwijl zij zich het bier goed lieten smaken, begonnen de twee reismakkers van het mannetje den ander te vertellen welk een held die kleine was; hij had nog nooit tegen iemand een rit verloren. Kortom, zij praatten zoo lang dat de tegenpartij het opgaf en zeide: «Nu, maar ik heb er geen plezier in mij hier beschaamd te laten maken door zoo iemand. Dan wil ik maar liever het gelag betalen en het hardrijden zullen we maar laten.» — «Ook al goed!» — Toen nu de drie vreemdelingen gingen vertrekken volgden allen hen naar buiten; men moest den kleinen baas zien rijden. Maar hij nam plaats in eene slede die daar op het ijs stond en zeî, haastig vertrekkende: «Ja, vrienden, dat ik nooit tegen iemand een rit heb verloren is de volle waarheid, want schaatsenrijden kan ik niet.»

Aanteekeningen omtrent strenge winters, die men voor en na hier beleefde, komen bij de friesche kronijkschrijvers meermalen voor. In 1076 begon de winter den 11 November en was voor den hollandschen graaf Dirk V het middel om met zijne legers over het toegevrozen meer Flevo in Friesland te vallen.

In 1081 begon het te vriezen op den 18 October en dit duurde met behoorlijke gestrengheid en met veel sneeuw, tot 24 Februari 1082.

Van den winter in 1554 leest men in de kronijk van Occo van Scharl: «Anno 1554 mocht men vermidts den seer herden ende

swaren vorst ende strengheydt des winters, van der Schellinck af in Vrieslant gaen; ooc zijn ter selver tyt van Medenblic, twee mannen gegaen over ijs te Staveren dat is gewisselyc, ooc mochtmen van Amsterdam te Campen met henckstén ende sleeden over ijs vaeren, dat oock niet gheschiet alle jaeren.»

In 1571 begon de vorst den 10 October en hield aan tot Lichtmis 1572. Er viel toen in den voorwinter zooveel sneeuw, dat de stadsgracht te Franeker er geheel meê gevuld was, schuins tot aan de kruin van het bolwerk. Men kon daar zoo maar over loopen en hierdoor ontstond de vrees dat de spaansche kolonel Caspar de Robles de stad, die aan de staatsche zijde was, zou overvallen. Daarom werd noodig geacht zooveel mogelijk bijten te maken teneinde de sneeuw met water te kunnen besproeien om er een gladde ijslaag op te doen vriezen. De burgemeester liet dit bij monde van den stadsroeper aankondigen met deze woorden:

Elck coom op zijn bidt en begiet dat selve glad Soo glijdt de Colonel Met zijn zwart vel Van boven del [neder].

In 1586 vroor ook de Zuiderzee dicht. Hiervan maakte de spaansche veldheer Taxis, die in Gelderland gelegerd was, gebruik om aan den zuidkant in Friesland te komen met 600 ruiters en 2500 voetknechten. Hij hield toen langs een goed deel der provincie een moord- en plundertocht, tot hij gestuit werd te Boxum nabij Leeuwarden, waar toen (17 Januari n. stijl) de vermaarde boxumer slag plaats had.

In den winter van 1608 werd er, volgens Winsemius, bij Harlingen op zee kermis gehouden. Ook toen kon men met paard en slede van Harlingen naar Amsterdam rijden. De engelsche kapitein Georg Flud, die met eene compagnie soldaten te Harlingen in garnizoen lag, liet zijn volk in volle wapenrusting op zee exerceeren.

10 Januari 1740 begon het zoo streng te vriezen, dat de menschen nauwelijks het hoofd buiten de deur dorsten steken. De vorst hield aan tot den 10^{den} Maart. Onderscheidene menschen bezweken door de felle koude en nog veel meer kregen bevrozen ooren, neus, handen of voeten, ja, soms het geheele aangezicht. Toen kon men de Zuiderzee met paarden en sleden gebruiken zoo men wilde. Van Harlingen tot Enkhuizen was het kermis op zee. Menigten menschen reisden daar dagelijks heen en weêr, en niet alleen op schaatsen en met paard en slede, ook met priksleedjes, onderanderen eene vrouw van Molkwerum, Rinsk Jolles, met haar man,

Nanne Abes, die op schaatsen was. De Friezen kwamen niet te vergeefs aan den anderen wal. De Enkhuizers hebben later verklaard, dat aldaar in eene week voor veertigduizend gulden aan goud en zilver was verkocht, hoofdzakelijk aan de Friezen.

Den 4 Februari 1828 ging men over de Lemmer naar Enkhuizen. — In 1838, toen het vriezen ook na nieuwjaar begon, was het kermis op zee bij Harlingen. Ook was er toen dagen aaneen drukke overgang over het ijs op de Wadden tusschen Holwerd en Ameland, soms van 20 tot 50 sleden met paarden, ook met paard en sjees en zelfs hooiwagens, bespannen met twee paarden en beladen met tien of twaalf personen; en in Januari 1891 heeft men dezen overtocht, zoowel met paard en slede als te voet, weder kunnen maken.

Winter zonder ijs.

In 't Waterland was 't naar gesteld
En kwijnde Friesland's jeugd.
Geen ijs, vier winters wel geteld,
Wien drommel zoo iets heugt!
„Het rijden," riep men, „'t is verbruid!
We zullen 't glad verleeren.
O, kwam de winter weêr eens uit,
Wat zouden wij ons weren!"

Dit is de door J. J. A. Goeverneur vertolkte aanhef van E. Halbertsma's gedicht: «De winter in het Waterland». Ja, als de winter niet uitkomt, maar wel uitblijft, dan is het leven der greidboeren op hunne eenzaam gelegen hoeven, bijna ongenaakbaar langs de doorweekte, hier en daar onder water staande kleiwegen en voetpaden, zeker wel wat eentoonig, vooral in de nabijheid van kleine dorpen, die geenerlei afwisseling aanbieden. Maar ook in de grootere dorpen kende men tot in het midden der 19de eeuw nog geene tooneelvoorstellingen of dergelijke vermakelijkheden op de bovenkamer der herberg. In dien tijd wensch ik den lezer alweêr te verplaatsen.

Daar aan de overzijde der trekvaart, in die tamelijk groote, volstrekt niet nieuwerwetsche boerenhuizing, woont Douwe Sakes, een bejaard man, die de boerderij drijft met drie zijner kinderen, een zoon en twee dochters. De overigen zijner kinderen zijn getrouwd. Het is een voorrecht voor Douwe en de zijnen dat zij wonen aan eene vaart waar dagelijks wel viermaal een trekschuit voorbij komt,

waarmeê zij alzoo gemakkelijk eens een reisje kunnen maken. Bij het huis behoort een overhaal, die de bewoners verplicht om voor een paar centen voetgangers met een pont of schuitje over de vaart te brengen, en een algemeen voetpad loopt naar het dorp, welks grijze stompe toren zich verheft op den achtergrond van het kale waterige landschap, dat overigens rijk gestoffeerd is met verspreide boerenhuizen, — een bewijs van de vruchtbaarheid des bodems.

Wij zijn in den greidhoek. Douwe Sakes heeft meer dan vijftig stuks rundvee op stal, waaronder zeker wel veertig beste melkkoeien. Ja, maar deze zijn thans niet allen melk, de meesten staan droog, d. i. men heeft het melken gestaakt en alzoo de jadders laten opdrogen, omdat de dieren na verloop van eenige weken moeten kalven. Dit is de ledige tijd, waarin het boerenvolkje uitvanhuizen gaat of uitvanhuizers ontvangt. Bij Douwe zijn ook reeds twee neven en eene nicht aangekomen. Deze bezoeken gaarne hun oom, omdat hij een gezellig man is, dien men altijd met genoegen hoort praten en vertellen. Hij heeft ook meer in zijn hoofd dan slechtweg, want hij houdt er nog al van in oude kronieken te snuffelen.

Het avondwerk, voor vrouwen en mannen beide, is afgeloopen en men schaart zich rondom de tafel om het avondmaal te gebruiken. Er wordt een schotel met opgewarmde kool opgedischt en Sytske, de oudste dochter des huizes, zegt: «Ik weet niet of onze uitvanhuizers hiervan houden, maar zij zijn onverwacht gekomen, nu kon ik niet best iets anders gereed krijgen.»

Ieder verklaart het opgedischte gaarne voor lief te nemen en hierop zegt Douwe schertsend: «Dat doet me genoegen, want anders ware ik misschien haast in staat geweest om te doen wat Groote Pier eens heeft gedaan. Men vertelt, dat, terwijl deze met de zijnen aan tafel zat kool te eten, er een Bourgondier binnen kwam. Wat die in den zin had weet ik niet, maar wel dat deze lieden geen vrienden van Pier waren. De vent had dan ook de onbeschoftheid in de op tafel staande spijs te spuwen, maar onmiddellijk hierop werd hij door Pier in den nek gegrepen en met zijn gezicht in de heete kool geduwd, zoo onzacht en aanhoudend, dat de deugniet, toen de boer hem weêr oprichtte, niets had te praten: hij was dood.»

Terwijl men zich over deze grap vroolijk maakt wordt de deur geopend en die binnenkomt is een netgekleede dienstmeid die de eerste jeugd reeds achter den rug schijnt te hebben, belast met een in een bontgekleurden doek gewikkeld pakje.

«Hé, daar is Jetske! Hoe kom jij zoo laat?»

«Ja, ik had hier veel vroeger kunnen zijn, maar heb mij in het dorp opgehouden, daar heb ik nog al goede kennissen zooals gij weet. Ik meende ook mijn uitvanhuizers-week later te zullen krijgen, maar 't is anders uitgekomen.»

Jetske heeft bij Douwe als meid gediend, toen zijne jongste dochter nog niet veel kon doen, en komt nu jaarlijks in den winter nog een paar nachten uitvanhuis. Zij wordt verzocht zich maar wat af te takelen, d.i. van hoed, omslagdoek enz. te ontdoen, en aan tafel plaats te nemen.

Onder het eten vragen de meisjes haar of zij met Mei in haren tegenwoordigen dienst zal blijven. «Of ga je misschien in den langen dienst (het huwelijk)?»

«Foei! praat me daar niet van,» zegt Jetske, «ik heb me op Mei besteed bij een boer onder Tjum, die woont op Titlum.»

«Op Titlum onder Tjum?» zegt Douwe nadenkend. — «Ja, Titlum, dat is op zijn boersch; de naam is eigenlijk Teetlum. Maar dat is 't zelfde. Weet gij wel, dat daar een paar honderd jaar geleden een gouden bruiloft is gevierd, die nog niet vergeten is? Onlangs heb ik er nog van gelezen; ik wil u dat eens vertellen. Het was in 1664 en het gouden echtpaar waren Lieuwe van Teetlum en Aafke Heeres. Deze menschen behoorden tot de nogal aanzienlijke lieden en Teetlum was het oude stamslot van Lieuwe. Het feest duurde van zondag tot zondag, volle acht dagen, met den meiboom en de vlag op de schuur. De gezamenlijke kinderen, klein- en achterkleinkinderen, die daar bijeen waren, maakten met de aangehuwden, een getal uit van honderd en veertien. Lieuwe had zijn besten os er vroegtijdig genoeg op vetgemest en toen dit beest geslacht werd schatten de vrienden het op ruim duizend pond. De gastheer had ook voor deze bruiloft een drinkbeker laten maken van zestig lood echt spaansch kluitzilver. Aan spek en vleesch, pruimen- en rijstebrij en koude spijzen was geen gebrek. Na afloop van het feest, toen het huis wat opgeredderd en bezemschoon gemaakt was, bracht men naar de stad vijf ledige wijnvaten, drie brandewijnvaten en een groot aantal biervaten. Alleen ten behoeve der doukslikkers had men nog voor dertig man bollen laten bakken.

«Bij die bruiloft was Lieuwes kleinzoon Heere Thijsen als negenjarige knaap tegenwoordig. Ik noem dien man, omdat ik van hem

ook wel wat weet te vertellen. Hij heeft langen tijd als landbouwer geleefd op de bouwplaats Lytselollum, onder den klokslag van Franeker.

«In 1732 kwam hij eens tehuis met een zakvol aardappels, toen kartoffels genoemd, om zijne vrouw te verrassen. De verbouw van aardappels was toen nog een nieuwtje; niet vóór 1771 ging het eerste schip, geheel met aardappels geladen, uit Friesland naar Amsterdam; in honderd jaar kan er dus vrij wat veranderen. Nu, Rinskmoei wist niet hoe ze deze dingen, die ze nooit eerder had gezien, moest koken. Zij sneed ze fijn evenals rapen en wortelen en deed ze in den pot met een stuk spek er bij, denkende dat ze ook even zooveel tijd zouden noodig hebben om gaar te worden. Maar toen Rinsk er naar kwam kijken was het goedje tot pap gekookt. Nu roerde zij er meel door en deed het in de koekepan om er een struif van te bakken; maar dit gebak werd door niemand lekker gevonden. De vrouw bracht het zonder lang beraad naar de varkens en verzekerde nooit weêr met kartoffels te doen te willen hebben.

«Die Heere Thijsen werd een kras oud man. Toen hij over de tachtig was, reed hij nog schaatsen als een jong man, en sommigen vertellen dat hij een dier Friezen is geweest, door wie het hollandsche spreekwoord ontstaan zal zijn, dat zeide: «Gij kunt den Fries gelooven, want hij heeft zijne haren met den vinger aangeraakt.» — Gij moet weten, dat de Friezen in vroegeren tijd bij het afleggen van een eed, de linker hoofdharen iets naar voren trokken en daarop de vingers der rechterhand legden.»

Jelmer, een der twee neven van Douwe, neemt nu 't woord. «Zulke statige lieden als die Heere Thijsen er een schijnt geweest te zijn, waren niet alle Friezen; ik ten minste heb wel gehoord van een heel ander slag menschen. In de Dokkumer Wouden (Dantumadeel) vertelt men elkaar, dat daar, in de vorige eeuw, een dominé Salmasius heeft gestaan; wanneer juist wordt er niet bij verteld, maar dat hij er gestaan heeft is zeker. Of ze het kunnen bewijzen, dat weet ik weêr niet. Van hem zeide men dat hij was «geleerd en verkeerd.» Hij was ongehuwd en ging soms laat in den avond met de feinten uit strúnjagen, maar preekte elken zondag dat het een aard had. En «in den grond» was hij naar veler oordeel, een best man.

«Toen hem eens gezegd werd, dat hij wel wat meer diende te studeeren, antwoordde hij dat dit niet meer noodig was, want dat

het hem onverschillig was over welken tekst hij moest preeken, ook zonder vooraf er op te studeeren. Men had maar een papiertje, waarop een tekst geschreven was, op den preekstoel te leggen. Nu, dit gebeurde. Maar dominés kameraden wisten het ook; zij verwisselden heimelijk het tekstbriefje voor een stukje onbeschreven papier. Dominé, op den preekstoel gekomen, bekeek het papiertje eerst aan de eene en toen aan de andere zijde, waarop hij na slechts weinig beraad zeide: «Hier is niets en daar is niets. Uit niets heeft God de wereld geschapen.» En hij preekte over het scheppingsverhaal. — Er worden ook guitenstreken van hem verhaald: Eens op den zondag van Bergumerkermis had hij 's namiddags te preeken, maar dominé gevoelde meer trek om naar Bergum te gaan. De armen wilde hij echter niet benadeelen. De opgekomen toehoorders overziende zeide hij: «Honderd slaperige boeren, honderd duiten; honderd duiten is een dertiendehalf. Dien zal ik wel geven; ik ben liever te Bergum in de merk (kermis), dan hier in de kerk.» En zoo ging hij.

«Op een anderen keer maakte hij met zijn vroolijke kameraden de afspraak dat hij in de kerk een deel zijner hoorders zou doen schreien en tegelijk een ander deel laten lachen. Nu was het «jongvolk» gewoon in het ééne einde der kerk plaats te nemen en de meer bejaarden aan het andere einde; de preekstoel was in het midden tegen een der zijwanden. Dominé ging met het gelaat gekeerd staan naar het oudere gedeelte der toehoorders. Het was in den pruikentijd en nu had hij een dikke lok paardehaar achter aan zijne pruik gehecht; deze staart maakte bongelend alle bewegingen mede, en intusschen werden de ouderen tot schreiens door de preek bewogen, want dominé Salmasius kon aangrijpend preeken. — Wanneer hij beginnen wilde sloeg hij met kracht op den bijbel, als om de aandacht te vragen, maar zijne kameraden staken daar spelden in met de punten naar boven. Toen nu dominé weêr ouder gewoonte begon, verschrikte hij van de speldeprikken, en vloekte: «de duivel!» ... maar vattende wat er gaande was, herstelde hij zich terstond en hernam: «De duivel, zeide ik, die was een menschenmoorder van den beginne.» En dit werd het onderwerp zijner preek.»

Intusschen is de maaltijd afgeloopen. Sytske heeft de koffie ingeschonken. «Als gij over dominées begint, zegt Sake, de zoon van boer Douwe,» daar weet ik ook van te vertellen. In vroeger tijd was er een te Boornbergum, die zeî eens aan het einde zijner preek:

«En nu nog iets. Boeren van Boornbergum! Ik zeg niet dat gij dieven zijt; maar ik raak toch al mijn eendjes kwijt.» — En te Schingen had men voor ongeveer zestig jaar een predikant, die ook van snakerijen hield, maar ten slotte om zijn ergerlijk leven werd afgezet. Hij was een liefhebber van de jacht. Op zekeren dag nam hij te Dronrijp plaats in de franeker trekschuit. Nauwelijks gezeten, kwam een ander binnen en zeî: «Welzoo, dominé, u hier? Ik meende al dadelijk, in den stuurstoel komende, zoo'n geestelijk luchtje te vernemen.» Dominé antwoordde: «Dan hebt ge zeker wel een fijnen reuk. Ik wil een jachthond gaan koopen. Zoudt gij daar misschien ook voor willen dienen? Dan behoef ik niet naar de stad.» Een ander medereiziger, die dominé niet scheen te kennen, zeide: «Ik vind het niet goed dat een dominé met een gewonen hoed op reis gaat. De heeren behooren overal met de steek voor den dag te komen, dan kan men altijd weten met wien men te doen heeft.» — «Misschien hebt ge wel gelijk,» zeî dominé. «En ik begrijp nu al dadelijk dat gij geen dominé zijt, want gij draagt een pet.» — «Neen,» zeî de man, «ik ben kaaskoopman.» — «Welzoo! Maar dan moest gij immers een uitgeholde kaas op het hoofd dragen, dan kon men steeds zien met wien men te doen had.»

«Met de franeker trekschuit, waarvan Sake sprak, ben ik ook eens door Dronrijp gevaren,» hernam Jelmer. «Een weinig ten westen van het dorp staat aan de vaart een tichelwerk, daar werd mijn aandacht getrokken door een steen in den muur van een huis, waarop is uitgehouwen een schuitje met twee personen er in die elkander bij de kladden hebben. Zoo in het voorbijvaren kon ik het niet duidelijk waarnemen, maar de schipper vertelde mij, dat het tichelwerk met de bijstaande huizen Oorbijt wordt genoemd, welke naam eigenlijk behoort aan de iets verder staande hoeve. Daar stond oudtijds een slot, dat ook reeds Oorbijt heette. Het is eens gebeurd dat twee knapen, op dat slot tehuis behoorende, uit spelevaren gingen, doch midden op het water twist kregen en handgemeen werden zoo hevig, dat de een den ander een oor afbeet. Dit geval is op den steen afgebeeld, met dit bijschrift:

Door den nijd wordt twist geboren,
Door 't gebijt het oor verloren.»

«Ja,» zeî Douwe, «als men zoo reist, ziet of hoort men hier of daar allicht iets dat de aandacht trekt. Toen ik, nu vele jaren geleden, voor 't eerst van mijn leven te Staveren kwam zag ik

daar aan een huis een ankertje uithangen. Op mijn vraag wat dit beteekende werd mij gezegd, dat daar een koopvaardijkapitein woonde, die door dat teeken te kennen gaf dat hij nog geen vracht had; dit was vroeger, naar men mij meêdeelde, op meer zeeplaatsen gebruik. — Eens te Grouw zijnde, hoorde ik op straat den dorpsomroeper zijne stem verheffen. Maar toen ik zeî: «Er schijnt iets nieuws aan de hand te zijn», kreeg ik koel ten antwoord: «O, het beteekent niets, hij roept maar «Al degene....» Als hij begint met: «Hoort, burgers, hoort!...» dan spitsen wij onze ooren, want dan volgt er iets belangrijks, waarvoor de man ook beter betaald wordt dan voor «Al degene». — Een rijmpje kan men hier en daar ook nog al eens lezen, maar vroeger veel meer dan thans. Ongeveer twee uren gaans ten oosten van Heerenveen ligt aan de Compagnievaart het gehucht de Bontebok. Hier staat eene herberg waar «De bonte bok» uithangt en onder de afbeelding op het uithangbord las men vroeger:

Vrienden, ik ben een bok, Een bok ben ik geheeten,
Menigeen is een bok, Maar hij wil 't niet weten.

Op een huis te Berlikum stond lang geleden:

Adam en Eva, gesteld in het groene paradijs,
Aten hun buikje vol van de lekkerste spijs,
Maar zij werden verleid van den schelmschen droes.
Hier verkoopt men kool, wortelen, rapen en groen warmoes.»

«Nu hebben wij allen iets opgedischt,» zegt Jelmer, «maar weten de meisjes ook niet wat?» — Waarop Lutske, de nicht van boer Douwe zeî: «Het gaat hier thans over oude stukjes en ik heb te Mantgum, waar ik een paar dagen doorbracht, ook zoo iets gehoord, laat ik dat maar eens vertellen. Waar nu Mantgum ligt moet oudtijds eene stins hebben gestaan, die, nu ongeveer zeshonderd jaar geleden, bewoond werd door twee adellijke zusters, Mantua en Gezina geheeten. Er stonden daar toen reeds zoovele huizen, dat er wel eene kerk diende gesticht. Mantua wenschte deze te plaatsen recht tegenover de stins, maar Gezina verklaarde zich hier tegen, om het onbelemmerd uitzicht te behouden. — «Ja, ik weet wel,» zei Mantua, «gij zijt een «schil-aard,» gij hebt een aard en neiging om steeds met mij van meening te verschillen. Maar ik blijf bij mijn besluit; wilt gij niet meêdoen, dan sticht ik voor mijne rekening de kerk alleen.» — «Ga uw gang,» zeî Gezina, «maar dan sticht ik er ook eene.» — En zoo geschiedde. Mantua

bouwde hare kerk en noemde het dorp Mantgum. Gezina deed een half kwartier zuidwestwaarts eene kerk verrijzen en zeî toen: «Mijne zuster heeft mij een schil-aard genoemd; welnu, zoo noem ik mijn dorp.» Deze naam is later Schillaard geworden.» — «Ja,» zegt Douwe, «de vrouwen deden oudtijds nog al eens wat. Men vertelt dat de stad Bolsward haren naam heeft naar Bolswina, dochter van koning Radboud en gemalin van Hariald of Harald. Zij stichtte de stad na den dood van haren man. — Maar 't komt mij 't beste voor, dat wij nu het vee gaan aflichten, en dan naar bed. Ik denk morgen vroeg op reis te gaan om een paar nachten te uitvanhuizen bij mijne oudste dochter, die getrouwd is met Eelke Sjuks. Gij weet, zij kan om hare kleine kinderen niet van huis».

«Maar,» zegt Froukje, Douwes jongste dochter, «ik wil eerst nog iets vertellen. Dat heb ik van meesters zuster uit Groningerland, die verleden week hier was. Te Groningen in eene herberg zat een boer uit Westdongeradeel te praten met een boer van Haren. Zij pochten tegen mekaar ieder op de voortreffelijkheid van het gewest zijner inwoning. Eindelijk zeì de Fries: «Wij zullen ieder een rijmpje maken van zes dorpen uit eigen omgeving; wie dit het kortste doet zal vrij gelag hebben.» — «Aangenomen!» was het antwoord; en de Fries rijmde:

Holwerd en Hantum, Ternaard en Brantgum,
Wierum en Nes; Dat zijn er zes.

De groninger boer gaf hierop terug:

Helpen en Haren, Drie Laren [Noord-, Mid- en Zuid-Laren]
En Onnen. Dat is gewonnen!»

«Hier was de friesche boer verliezer,» zei Douwe; «dit was in Groningen ook niet meer dan billijk.»

Sake heeft de lantaarn reeds aangestoken, de mannen gaan gezamenlijk naar den koestal om het vee hooi te geven en alles na te zien. In den vooravond bij het voederen heeft men met de uitvanhuizers reeds ieder beest afzonderlijk bezien en besproken; alzoo kan het werk nu tamelijk kort afloopen. Jelmer tuurt naar de met krijt geschreven figuren aan de balken boven de koeien en zegt: «Omke heeft nog de ouderwetsche manier van aanteekenen voor het kalven der koeien?»

«Ja, Jelmer, dat doe 'k alleen voor 't genoegen van mijn ouden buurman, die wel eens komt aanloopen. Hij is aan deze manier gewoon en begrijpt ze het best.»

«Maar ik begrijp ze niet.»

«O, 't is heel eenvoudig. Zooals gij weet komt het kalven gewoonlijk tusschen Lichtmis en Mei. Nu beteekent een driehoek Lichtmis, de lange streepjes er onderaan zijn weken, een kort of een liggend streepje is een halve week. Deze twee figuren bv. beteekenen beide dat eene koe vierdehalve week vóór Mei moet kalven.»

De meisjes hebben intusschen in huis opgeredderd — en een kwartier later ligt het geheele gezelschap in rust.

Den volgenden dag is het zaterdag. Nadat Douwe met de eerste trekschuit is vertrokken pakken de meisjes het zaterdagswerk aan. Lutske en Jetske zijn hierbij geen ledige toeschouwsters en allen zijn 't eens dat men dit werk heden wat vroeger dan gewoonlijk moet trachten gedaan te krijgen. De jongmans hebben nu in het woonvertrek geen heil en op de vraag wat men zal doen wordt besloten, maar eens aan het kootschieten te gaan.

Hiervoor is een vaste effene bodem noodig en deze vindt men in de schuurreed, het als een dorschvloer dichte en vlakke wagenpad langs de hooivakken in de schuur. Men doet het ook in den koestal, bij gunstig weder in de open lucht, zelfs op het ijs; maar zoodra dit geschikt is voor schaatsrijden, wordt er aan kootschieten niet meer gedacht. Kooten uit koeiepooten worden er voor gebruikt; men kan spelen om centen, of om wat men wil; jongens doen het om stukjes pijpensteel of dergelijke kleinigheden. Drie, vier of meer personen kunnen er aan deelnemen; het getal kooten dat men heeft wordt gelijk onder de spelers verdeeld. Hier zijn nu 3 spelers en 42 kooten. Deze worden allen achter elkander, met de tusschenruimte van ongeveer een handbreedte op hun plat einde gezet. De speler plaatst zich aan het vooreinde dezer rij, gewapend met een schenkel uit een achterkoeiepoot, aan de onderzijde glad geslepen om te beter over den vlakken grond te kunnen glijden. Dezen werpt hij in schuinsche richting voorwaarts, met het doel, dat de schenkel, langs den grond slierende, de achterst staande kooten om zal werpen en wel een zoo groot mogelijk getal. De omgeworpenen neemt de speler op als buit, wanneer namelijk een of meer der achtersten in de rij niet zijn blijven staan. Is dit wel het geval dan moet hij al de omgeworpene weêr opzetten en bij ieder een cent neêrleggen. Zoo werpt ieder beurtelings met den schenkel. Elke koot die in

de rij wordt omgeworpen moet weêr worden opgezet telkens met een cent er bij. Die aan het achtereinde der rij vallen zijn buit, benevens de er bij liggende centen. Zijn op deze wijze alle kooten buit gemaakt dan moet hij die minder heeft dan veertien de ontbrekende koopen van wie meer heeft dan zijn oorspronkelijk getal. Dit spel, ook «sjoelen» genoemd, wordt soms met eenige wijziging gespeeld, en behoort in den greidhoek tehuis.

Nadat men zich hiermeê eene goede poos heeft beziggehouden wordt men binnengeroepen en, terwijl men daarheen optrekt, begint Jelmer te vertellen:

«Ik heb eens op Veenwoudsterwal bij Veenwouden een spel gezien, dat elders in Friesland niet bekend is, maar in de provincie Groningen ook voorkomt. Het heet **Treffen en veilen** en is een hazardspel. Het gaat niet zelden om grof geld. Drie, vier of vijf personen spelen het met drie dobbelsteenen. Door het lot der hoogste oogen wordt beslist wie *boer* zal zijn; de anderen zijn *houders*. De boer vraagt nu bv. «Wie houdt mij een stuiver?» — «Ik!» zegt A. en werpt vijf cents op den grond. De boer werpt zijne vijf cents er bij. — B. zegt: «Ik houd drie centen,» en bij zijne drie werpt de boer drie. — C. kan zeggen: «Ik houd vier centen» — en zoo vervolgens; ieder kan wagen zooveel hij verkiest, de boer moet tegen ieder opspelen. — Wint de boer, dan strijkt hij al het geworpene op — en hiermeê is 't uit. Verliest hij, dan krijgen de houders ieder het dubbele van hunnen inzet — en de boer is boer af. De rechtermaat, d. i. de man die het dichtst aan zijne rechterzijde staat, wordt zijn opvolger. De regel van het spel is aldus: De boer werpt met de drie dobbelsteenen zoo dikwijls tot hij twee of drie gelijke oogen werpt. Is de som der oogen dan boven 10, zoo wint de boer en hij blijft boer; maar is de som der oogen 10 of minder, dan heeft hij verloren, geld en boerschap beide. Onder de «misworpen» zijn er die namen hebben, bv. 2, 3, 4, tref že met plezier; 3, 4, 5, de merrie; 4, 5, 6 de ruin.

«Wilt gij een eenvoudiger spel, dan hebt gij: **Er over in den zak**; hierbij wordt met centen naar een op den grond getrokken streep geworpen. Ieder der medespelers werpt een cent uit en hij, wiens cent ten slotte het naast voor de streep ligt, heeft de centen die in den zak, d. i. over de streep liggen, gewonnen. De vóór de streep liggende blijven het eigendom van hen die ze hebben uitgeworpen. — Wat wilt gij van die twee?»

Maar de meisjes hebben het woonvertrek opgeknapt, de koffie dampt en een goed stuk echte deventerkoek met *loerre* ligt voor ieder gereed. «*Loerre* of *loerreman* noemt gij dat eten,» zegt er een; maar wat gij ons voorzet is immers kaas? «O,» zegt Sytske, nu bemerk ik wel dat gij een vreemdeling in den greidhoek zijt. 't Is de kaas die wij maken, als 't in den herfst op 't laatst loopt, en die zeer week en naar alle zijden uitzakkende is, zooals gij ziet, ja, bijna drijvende en dus even ongeschikt ter verzending als voor den handel. Maar daarom is zij toch wel smakelijk; tast maar ter dege toe. Doch hier is nog wat voor de jongens: voor ieder een nap met aardappels, om die te schillen, dat wilt gij immers wel? want hiervoor hebben wij meisjes op zaterdag geen tijd.» — Nu, dit wordt niet geweigerd, maar, terwijl er over en weêr grappen en snakerijen worden afgestoken, duurt het niet lang of er vliegen aardappelschillen over de tafel naar de meisjes, die ze even vlug terug zenden. Dit geeft aanleiding tot handtastelijkheden, waarbij men niet op de stoelen blijft zitten. Als een der jongmans ook Jetske wil aanpakken wordt er geroepen: «Pas op! handen van de tafel! *it is forsein flésk* (verkocht vleesch).»

«Wat? Is Jetske verloofd? En zij heeft zich immers op Mei weêr besteed.»

«Ja, zij wil nog een jaar dienen om nog wat meer geld bijeen te krijgen. Dan is haar vrijer ook van de soldaterij af. Hij is remplaçant en heeft al zijn geld in de spaarbank gebracht. Geloof maar dat zij ieder een mooi spaarpotje hebben.»

Jetske hoort dit glimlachend aan en zegt: «Praat jimme maar wat, dan hoor ik wat».

Na het eten verwijderen de jongmans zich weêr en vragen elkander af, wat men nu zal uitvoeren. De een stelt voor: «Opsmijten met centen.» De ander zegt: «Ik wil liever pikschieten.» En de derde: «Er is niet zoo groot verschil tusschen deze twee; laat ons dus eerst het eeǹ doen en dan het ander.» — Dit wordt goedgekeurd en men begint met opsmijten.

Men werpt daarbij met centen naar eene op den grond gemaakte streep. Die 't naast aan de streep werpt is de eerste die de gezamenlijke centen tusschen de handen neemt en omhoog werpt. Die met «leeuw» boven vallen zijn de zijne. Dan neemt de volgende speler de rest en werpt op, om de weêr met den «leeuw» boven vallenden voor zich te nemen. Dit doet men beurtelings totdat alle centen aan den man zijn gekomen.

Men smijt ook op, om een geschil bij het spelen ontstaan te beslechten. De een werpt een cent omhoog, de ander raadt: «leeuw» of «letter». In den tijd der duiten was dit «kruis» of «munt».

Om door raden een verschil te beslechten steekt een der partijen zijne gesloten vuisten, in één waarvan hij een boon of ander klein voorwerp houdt, voor zich uit. De eene vuist houdt hij stil, de andere beweegt hij daarop ronddraaiende, alsof hij een handboor draait, en zegt: «*Izegizegeane, yn hokker hân de beane, dy 't omgiet of dy 't stilstiet?*» — Izegizegeane (onverklaarbaar, alzoo ook onvertaalbaar,) in welke hand de boon, in die ronddraait of in die stilstaat? — Van het goed of verkeerd raden hangen voor de partijen winst en verlies af.

Een soortgelijk spel als het opsmijten is het pikschieten. Ieder legt hierbij een gelijk getal centen op een baksteen. Van zekeren afstand werpt men met een anderen steen naar dit centenaltaar, de «pik». De centen die er daarbij afvallen neemt de smijter op, schudt ze ook tusschen de handen en werpt ze ook omhoog; die met den leeuw boven vallen zijn eveneens voor den werper. De anderen worden weêr op de pik gelegd en de volgende speler doet nu een worp. Zoo gaat men door tot de laatste cent is gewonnen. Men doet dit ook wel op het ijs, bv. bij aanhoudenden dooi op de nog droge plaatsen. Ook dit spel wordt verschillend gespeeld. Te Makkum dient of diende althans vroeger een breede koeierib in plaats van een steen voor pik. Hierop legde ieder der medespelers een cent. Zestien, achttien of twintig schreden van de pik verwijderd maakte men de meetstreep, en ieder had een halven baksteen om meê te werpen, of zooveel mogelijk te rollen, waarvoor men de hoeken van den steen in het ruwe afrondde. Het spel ging op dezelfde wijze als boven beschreven is, behalve dat ieder werper zijn steen moest laten waar deze lag, tot zijne beurt terugkwam. Werd zijn steen inmiddels getroffen door dien van een ander, dan moest hij zijne winst aan dezen werper afstaan. Was alles van de pik af, dan had ieder nog een vrijen worp op den steen van hem die de laatste centen had gekregen, en die hem trof won diens winst. — Het ligt voor de hand: bij dit pikschieten is de eerste worp de begeerlijkste, wat bij het kootschieten juist niet het geval is. Om uit te maken wie eerst en dan vervolgens zal werpen, heeft men verschillende wijzen van loting. Bij het pikschieten bv. door het opwerpen van een cent, waarbij leeuw of letter wordt

geraden. Te Makkum door het werpen naar de pik. Wiens steen het naast daarbij terecht komt heeft no. 1, en zoo verder. Het strootjetrekken is ook wel in gebruik. Men snijdt zooveel strootjes, allen van verschillende lengte, als er spelers zijn. Het langste geldt voor no. 1, enz. Zij worden in de gesloten hand gehouden zóó, dat de einden allen even ver zichtbaar zijn, en ieder trekt op zijne beurt. Waar bij paren moet worden geloot, heeft men de strootjes ook bij paren van gelijke lengte.

Met deze spelen slijt men den namiddag tot men gaat theedrinken. En nu wordt het dambord voor den dag gehaald, bij velen zeer geliefd, zeker omdat er onder de friesche landlieden altijd zeer uitmuntende «dammers» zijn geweest. Men damt hier altijd overhoeks; met de dammen slaat men over alles.

Het dambord wordt ook gebruikt door kinderen voor wolf- en schaapjagen. Een der spelers heeft daarbij één schijf, deze is de wolf. De tegenpartij heeft vijf schijven, de schapen. De kunst is nu voor de schapen om den wolf in te sluiten, als wanneer hij geslagen is; voor den wolf om door de schapen heen te breken en plaats te nemen op een der randvakken vanwaar de schapen gekomen zijn. Hij is dan *dam* en alzoo in staat de schapen spoedig weg te pakken.

Gelijk overal, is ook hier het kaartspel bij velen altijd schering en inslag geweest, maar ook door velen is het geschuwd als goddeloos. Zoo ook het dobbelen. Dit vindt men alleen onschuldig als kinderspel om pepernoten, zooals bij het ganzenspel, en hieraan wordt wel door volwassenen deelgenomen. Aan dobbelen om geld wordt trouwens niet veel meer gedaan. Nog in het begin dezer eeuw deed men op het Bildt veel aan het zoogenaamde «spekloten», een dobbelspel waarbij nu juist geen spek te pas kwam. Het ging om geld en om gelijk of de helft meer *(lyk of helte mear)*. Hierbij kon grof worden verloren, vooral wanneer bij herhaald verlies de speler werd geprikkeld om vol te houden, telkens om verdubbeld bedrag, want dikwerf zeî dan op een gegeven oogenblik de tegenpartij: «Ik schei er meê uit.»

Een ervaren speler wil geene andere dobbelsteenen gebruiken dan die goed «zevenen», waarbij de oogen zoo staan, dat de 1 en de 6, de 2 en de 5 en de 3 en de 4 elkanders tegenvoeters zijn.

Op den ganzenbrief heeft men den goeden (5 + 4) en den kwaden (6 + 3) negen, geluk of ongeluk in het spel aanduidende.

Spreekwoordelijk zegt men van een neringdoend huis, dat een gunstigen of ongunstigen stand heeft: Het staat op den goeden — of op den kwaden negen.

Aan een damspel kunnen slechts twee personen deelnemen, en Pier, juist geen hartstochtelijk liefhebber, laat het gaarne aan zijne makkers over. De meisjes zeggen: «Dat dammen is een leelijk spel; dan zitten er twee tegenover mekaar sprakeloos op het dambord te turen, nu en dan een schijfje verschuivende, en dit kunnen ze uren aaneen volhouden. Wat heeft men er aan daar bij te zitten?»

«Laat hen maar dammen,» zei Pier, «ik wil intusschen nog iets vertellen. Gisterenavond hebben we grappen van dominees gehoord; nu, er was ook eens een pastoor, die hield een toespraak in het latijn bij het lijk van een ouden schatrijken boer. Niemand der aanwezigen verstond er iets van, dan alleen een verloopen student, die later vertelde, dat de inhoud van het gesprokene hierop neêrkwam:

Daar leiste, ouwe stinkert! Ik doen et om dyn klinkert,
Maar waar dyn arme ziele vaart, Weet ik net zoo min als 'n oud paard.

Zoo was er ook eens een advokaat, die gaf zijn client, een boer, een in 't latijn geschreven briefje meê aan den advokaat der tegenpartij. De boer liet den dominé dat latijn eens lezen en deze zeî: de beteekenis is:

Pluk gij de gijn (den uwe) En ik de mijn (mijn client),
Totdat ze beide mager zijn.

«Nu weet ik genoeg» zeî de boer en zag van de pleiterij af.

«Bedenk je die stukjes misschien zelf, Pier?» vroeg de guitige Froukje; «dan ben je haast even knap in 't rijmen als die schoolmeester van Dunega [1]) die soms deze verzuchting liet hooren:

O, Dunegea! o, Dunegea! dou sitst my yn 'e lea.
Hie 'k oars myn brea, noait waerd ik master to Dunegea.
(O Dunega, gij ligt mij zwaar in de maag.
Had ik eene andere kostwinning, ik werd nooit schoolmeester te Dunega.)

«Schoolmeesters zijn er ook al in soorten,» hernam Pier. «Te Hitsum had men vroeger zoo'n ouderwetschen a-b-c-man, die, als hij soms te Franeker kwam, bij 't verlaten der stad nooit het herbergje «De laatste stuiver», voorbij kon komen. Daar zat hij

---

[1]) Doniaga, in de volkstaal Dunegea, een dorpje met 170 inwoners in Doniawerstal.

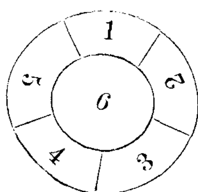
dan bij Idsoom den kastelein te praten en te drinken totdat hij, eindelijk vertrekkende, eenige stuivers armer was geworden. Hiervan kwam dit rijmpje:

»Ids-om, blitsum!» sei master fen Hitsum,
»Dy Lêste stûr, hwet is dy djûr».

Pier begon nu uit oom Douwe's tabaksvaatje een versche pijp te stoppen, maar eer hij 't kon denken kwam over zijn schouder een meisjeshand met een vluggen greep den steel van zijn langen gouwenaar wegrukken, en toen hij er verbaasd naar omzag, werd het geroofde hem in een aantal kleine stukjes tegen het lijf geworpen. Dit was het sein voor eene schermutseling die plotseling tot zulk een hevigheid steeg, dat het dambord met schijven en al van de tafel werd gevaagd. De spelers sprongen onthutst op, maar besloten dadelijk, in plaats van meer te dammen, ook te ravotten met de «fammen». En nu kwam er vooreerst geen einde aan den strijd. Jetske had intusschen de goedheid de over den vloer verspreide damschijven weêr bijeen te zamelen.

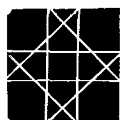
De drie nog in huis zijnde kinderen van Douwe Sakes zijn allen oppassend en berekend voor hunne taak. Daarom kunnen zij veel van vader verkrijgen en hij heeft er dan ook geen bezwaar tegen gehad, dat zij op den zaterdagavond als hij van huis zou zijn, bij de uitvanhuizers eenige jongelieden uit het dorp en de verdere omgeving zouden noodigen te koffiedrinken, na het avondeten.

Men hoopt dus thans een plezierigen avond te hebben, want het gezelschap kan nog al talrijk worden. De bakkersknecht zal wel friesche boekjes met grappige stukjes en mooie «sangkjes» meêbrengen en buurman Abe de harmonika niet vergeten. Zingen kunnen allen wel. Niet veel later dan acht uur zijn de genoodigden aanwezig. Nu wordt er koffie gedronken, niet weinig, en de deventerkoek evenmin vergeten als het bruine klontje. Er worden stukjes voorgelezen, grappen verteld en liedjes gezongen. Zoo komt ongemerkt weêr de tijd waarop het vee moet worden afgelicht, en hieraan nemen alle mannelijke gasten deel. In het woonvertrek terugkomende vinden zij de tafel opgeruimd. De meisjes, die in den vooravond naar het dorp zijn geweest, en toen ook pepernoten hebben meêgebracht, stellen voor, omdat er geen ganzebrief bij de hand is, eens Antjemoeis-gat te spelen. Niet allen weten wat dit is en nu wordt er eene figuur als de volgende met krijt

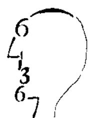

op de tafel geteekend. Men speelt met één dobbelsteen en het geheele gezelschap doet meê. Ieder heeft bij het begin een gelijk getal pepernoten en moet op het nommer dat hij werpt een pepernoot zetten, tenzij het reeds bezet is; in dat geval neemt hij de pepernoot er af. Alleen het nommer 6, het eigenlijke Antjemoeis-gat, maakt eene uitzondering; wie 6 werpt moet altijd inzetten, dit kan dus een vette pot worden. Wie zijn getal pepernoten heeft verspeeld, heeft nog een vrijen worp en wint hij dan niets, dan is hij van het spel af. Op deze manier blijft er ten slotte één over, die winner is van alles wat op het spel staat en daarmeê ook van alles wat de gezamenlijke medespelers hebben bezeten. Om op nieuw te kunnen beginnen moeten zij van hem koopen.

Dit spel valt niet bijzonder in den smaak der jongmans en Jelmer zegt: «Wie kan zeven centen op een achthoek verstrijken?» terwijl

hij deze figuur op de tafel teekent. Hij doet het voor zoo 't behoort en ieder meent het ook te kunnen doen, maar menigeen komt er nooit meê klaar. Het geheim is dat men telkens met een cent van een onbezet punt langs de lijn naar het tegenovergestelde punt moet strijken en daar de cent plaatsen, terwijl het punt waar men van uitging telkens den volgenden keer moet worden bezet; Sake kan dit maar niet begrijpen, en hij wil dus wat anders gaan doen. «Ik zal jelui wat vertellen,» zegt hij, «van een schilder die mooie portretten kon maken, maar ook een echte pempelaar was; hij had vijf avonden in de kroeg zitten drinken zonder te betalen; eindelijk wenschte de tapper geld te zien, maar de schilder zei: «Geld heb ik niet, kastelein, maar voor hetgeen ik je schuldig ben wil ik je portret maken.» Dit voorstel beviel den kastelein. Hij zeî: «Zie hier je rekening. Den eersten avond heb je 6 glaasjes gedronken, den tweeden 4, den derden 3, den vierden 6 en den vijfden 7.» — De schilder nam krijt, schreef op eene schutting de vijf cijfers onder elkander aldus:

trok een kromme lijn er achter en zeide: «Ziedaar je portret kastelein!»

Men gevoelt lust om van de stoelen op te staan en een der meisjes zegt: «we moeten eens zolderstappen.» Ja, dit vindt bijval. In het kozijn eener geopende binnendeur wordt een wit gordijn van dunne stof gespannen, en daarachter een brandende

kaars op den grond geplaatst. Nu stapt iemand over deze kaars, en 't is of zijne schaduw van den grond op den zolder stapt. Voor velen der aanwezigen is dit nieuw en dezen moeten het allen zelf doen en ook zien.

Maar op eens trekt een aanhoudend luid geblaf van den grooten hond buiten op het erf aller aandacht. «Er schijnt volk in de nabijheid te zijn,» zegt Sake, «laat ons onderzoeken wat er te doen is.» — De meisjes blijven bij de huisdeur, de jongmans gaan verder en ontdekken spoedig op het weiland naast het erf een paar mannen met een hond; een hunner draagt een polsstok, de ander een flinken knuppel. Op het vernemen van menschen roept de een: «Zouden we de pijp eens mogen opsteken?» Sake, die de stem meent te herkennen, antwoordt: «Wel zeker! komt maar nader.» — De mannen, een paar bekende arbeiders uit het dorp, worden binnen gevraagd en onthaald, niet alleen op een pijp tabak, maar ook op een stuk deventerkoek en, bij uitzondering, een borrel. «Wij zijn uit bunsingjagen geweest,» vertellen ze nu, «maar hebben niets gevangen. Vernemende dat hier nog volk op was, wenschten we wel een weinig te rusten, maar om den hond durfden we niet op het erf komen.» — «Den halven nacht rond te zwerven, zonder iets te vangen, dat is wel om den moed te verliezen,» merkt een der jongelingen aan. — «Zeker is het dat,» antwoordt een der jagers. «Wij doen het werk niet genoeg om er voldoende bedreven in te zijn. Mijn zwager in den bouwhoek is er knapper in. Ik weet ook zeer goed welke kunstgreep hij er bij bezigt, maar beken eerlijk den moed niet te bezitten om het op die manier te wagen.»

«Er is misschien gevaar bij?» wordt hem gevraagd.

«Nu, een beet van een bunsing in de hand zou iemand zeker slecht bekomen. Mijn zwager trekt aan de linkerhand een groote grove wollen want, stevig om den pols vastgebonden. Het uiteinde is opgevuld met hooi, afval van vlas of zoo iets, terwijl de man voor de veiligheid zijner vingers de hand gesloten houdt. Geeft nu zijn hond door blaffen te kennen een bunsinghol gevonden te hebben, dan wordt de linkerhand in het gat gestoken, het dier bijt in de want en laat niet los, al wordt de hand teruggetrokken. Dan ontvangt het beest, zoodra de kans goed is, met een korten, maar dikken stok, zoo mogelijk een doodelijken slag op den kop. De gewone manier is evenwel den bunsing uit het hol te drijven; maar de hond moet er op afgericht zijn, het gevaarlijke dier zóó

bij den kop te grijpen, dat hij het dood bijt zonder de fraaie pels te beschadigen, en zulk een hond bezitten wij natuurlijk niet.»

Het gesprek loopt verder over 't vangen van allerlei gevogelte, van otters en ander gedierte. De andere jager vertelt: «Verleden herfst was ik bij mijn broeder in Gaasterland, toen daar het lijstervangen in vollen gang was; zoo iets had ik nog niet bijgewoond, het begint met October. Weken vooraf — zeî mijn broeder — heeft men reeds drukte met het verzamelen van lijsterbessen, die tot lokaas moeten dienen, en het maken van zoogenaamde beugels waarin men de lijsters verstrikt. Hiervoor is paardenhaar onmisbaar en de lijstervanger moet 't geheele jaar door hierop bedacht zijn. Op een goeden voet te staan met stalknechts is dus gewenscht. De beugels zijn wilgentakken, in driehoekigen vorm gebogen en voorzien van een dubbelen of driedubbelen paardeharenstrik, met een trosje lijsterbessen er in gehangen; aldus worden zij in het kreupelhout vastgezet. Ik vernam verder, dat een lijstervanger om den broode duizenden zulke beugels uitzet. Elken morgen moet hij er bij rond, voorzien van paardehaar en lijsterbessen. De gevangen vogels worden ingepakt, de ontredderde strikken hersteld en de beugels op nieuw van aas voorzien. Eerst tegen den avond keert hij huiswaarts, bijzonder in zijn schik, wanneer er ook kranslijsters [Friesch: *beflyster* of *ring-lyster*] bij de vangst zijn, of als de noordewind hem gunstig is geweest.»

De bunsingjagers trekken weêr af en nu zegt Sake: «Deze ken ik voor een paar goede mannen, maar ook zijn er, die, al vangen ze geen enkelen bunsing, toch huiswaarts keeren met een goeden buit van eenden, kippen, konijnen en zelfs van katten. Die zullen niet komen vragen om de pijp op te steken; doet het blaffen van den hond bij nacht onraad vermoeden, dan verlaten wij soms het bed en gaan buiten op den uitkijk, om te doen weten dat wij waken.»

De meisjes opperen de vraag: «Wat zullen we nu verder doen?» en al spoedig wordt er pandverbeuren voorgesteld. — Ja, dat is goed, maar welk dan? — Laat ons maar «Smidtje». — Hoe gaat dat in zijn werk? — De eerste van het gezelschap zegt: «Dag baas!» — de tweede: «Dag smid!» — de derde: «Dag baas!» — de vierde: «Dag smid!» — en zoo verder beurt om beurt. Is men eenmaal rond dan herhaalt de eerste: «Dag baas!» — de tweede: «Dag smid!» — En nu zegt de eerste: «Doe gelijk als ik!» Hierop maakt hij allerlei grillige bewegingen; hij klapt in de handen,

stampt met de voeten, strijkt een zijner handen vlug over de dij heen en weêr en houdt de andere stil, hij trekt een leelijk gezicht, huilt, lacht, zingt, enz. Ieder van het gezelschap is verplicht hem alles nauwkeurig na te doen; wie hierin te kort schiet verbeurt pand.

Een ander stelt **De joodsche groenmarkt** voor. Dan ontvangt ieder den naam eener groente- of fruitsoort, bv. kool, wortelen, rapen, appels, peren. De pandontvanger is hofmeester en zegt: «Ik kwam laatst op de joodsche groenmarkt, daar zag ik een korfje met rapen staan. — «Dat mist mijnheer,» zegt rapen, «het was kool». — «Dat lieg jij!» zegt kool, «het waren appels,» of: «het was mijnheer de hofmeester zelf.» — «Dat mist u,» antwoordt deze nu en noemt weêr iets anders. Wie als hij wordt genoemd, binnen drie tellen niet een ander noemt verbeurt pand. Evenzoo hij die tot den hofmeester zegt: «Dat lieg jij!» of op eene andere wijze hem grof bejegent.

De **witgekropte duif** is een versje dat men elkander regel voor regel nazegt, bij het overhandigen van een sleutel. Wie in het nazeggen hapert verbeurt pand.

Hier heb je den sleutel van de witgekropte duif;
Op zijn kop draagt hij een kuif.
In zijn hart een diamant,
Daar staat alles in geplant:
Mijn naam en mijn zoetliefjes naam;
Mijn naam is . . . . . Sytske,
En mijn zoetliefjes naam is . . . . . onbekend.

Wie onnoozel genoeg is om den laatsten regel naar waarheid in te vullen wordt uitgelachen en geplaagd.

Ook **de sleutel van den bibelebontschen berg** en **van Sint Andries** worden gespeeld, en ook dit:

«Ik verkoop mijn potje.» — Wat potje? — «Groen.» — Wat is er in? — «Pap.» — Wat pap? — «Slabbabbertjes-pap van drie lepels in een opsnap; slobber op, die slabbabbertjes-pap!»

Ieder vraag en ieder antwoord gaat afzonderlijk van mond tot mond; wie in het vlot nazeggen hapert verbeurt pand.

Daar legt Jetske de beide wijsvingers uitgestrekt op de tafel en zegt:

Daar komen twee soldaatjes an;
De een heet Piet en de ander heet Jan.
Weg Piet! — Weg Jan!
Kom Piet! — Kom Jan!

Bij de woorden: «Weg Piet!» neemt zij de één, bij «weg Jan!» de andere vinger weg. Bij «kom Piet! kom Jan!» laat zij ze vlug

na elkander terug komen. Dat moeten allen haar nadoen. Wie zich vergist heeft pand verbeurd.

Abe stelt thans voor om eens echt ouderwetsch te worden. Hij vraagt of al de meisjes hare kousenbanden willen geven? — Wat wilt gij dan daarmede? — «Dan zal ik die allen aan elkander knoopen, het eene einde door het oog van een sleutel steken en dan om het onderstel der tafel binden. Gij gaat allen om de tafel zitten een liedje zingen, terwijl de sleutel geheimzinnig voortgeschoven wordt van den een naar den ander. Is het couplet uit, dan heeft hij of zij die den sleutel vóór zich heeft een pand verbeurd.» De meisjes kijken elkander eens aan, en schudden het hoofd. — «Ik weet wat de kortste klap is,» zegt een der meisjes: «**Alle fûgels fleane**, dat kennen we allen.»

Aangenomen. Het gezelschap neemt in een bonten regel plaats. Jetske wordt aangesteld als oproepster en pandontvangster, tevens vrijgesteld van pandverbeuren, uit eerbied voor het: *Hannen fen 'e tafel! it is forsein flêsk.* — Ieder legt zijne beide wijsvingers op den rand der tafel. Jetske roept: «Alle vogels vliegen!» beide handen opheffende. Wie dit niet vlug genoeg nadoet heeft pand verbeurd. Vervolgens roept zij: «Alle tafels vliegen ..... varkens vliegen!» — Wie hierbij de handen opheft verbeurt pand. Noemt zij een vogelsoort of vliegend insect, men moet de handen opheffen, maar de vingers op de tafel houden wanneer zij een ander dier of een voorwerp noemt, dat niet kan vliegen. Zij spreekt vlug, noemt nu eens een of tweemaal een vogel, dan weêr iets anders en legt het er op toe om ook den nauwlettendste in de war te brengen. Wie drie of vier panden, al naar vooraf is bepaald, heeft gegeven, speelt niet verder mede. Zoo komt men ten slotte aan het pandlossen.

De spaansche biechtstoel zegt er een. Leg daartoe twee stoelen voorover op den grond met de bovenranden of knoppen tegen elkander aan. Laat de veroordeelde hierop zitten, terwijl twee anderen de benedeneinden steunen. Ondervraag hem nu over allerlei zonden en onderzoek of hij zich daaraan schuldig kent of niet, en laat op een onverwacht oogenblik de stoelen los — en hij heeft zijne straf ondergaan.

Wilt gij wat anders, doe dan: **Klink op, klink neêr**. De veroordeelde, knaap of meisje, gaat naar de deur en zegt:

Klink op, klink neêr:
Die mij lief heeft haalt mij weêr.

Wijs voor het terughalen van een knaap een meisje aan, van een meisje een knaap, tenzij iemand zich vrijwillig aanbiedt.

Ik zit in den put kan iemand worden opgelegd te zeggen. — «Hoe diep?» vraagt men. — Vijf, — tien — of meer voet. — «Wie moet u er uittrekken?» — De veroordeelde noemt iemand. — «Ieder voet zijn loon,» d.i. een kus.

Een ander wordt verplicht naar het venster te gaan en te zeggen:

Ik sta hier voor de glazen, Ik hoor de winden blazen,
Ik hoor het aan den wind, Dat mijn liefste mij nog bemint.

Een der aanwezigen vervult den plicht van «liefste» door hem of haar af te halen.

Priëeltje bouwen. De knaap of het meisje gaat in het midden der kamer staan en op de vraag: «Wie zal met u priëeltje bouwen?» noemt hij of zij een zij of hij. Deze gaat tegenover den eerste staan; zij geven elkander de hand, heffen de ineengesloten handen op en vormen zoo een poort, waar al de anderen onder door moeten gaan en gepaard, de een na den ander, met opgeheven ineengesloten handen blijven staan. Zoo heeft men ten slotte een mooien bonten regel. En zoo gepaard neemt men weêr rondom de tafel plaats.

Voor **it beginetútsje**, de bagijnekus, moet men twee personen hebben. Men kan eerst een jongeling en daarna een meisje veroordeelen of omgekeerd. Hem gelast men vóór een stoel op de knieën te gaan liggen, en haar: achter denzelfden stoel te knielen en door eene opening in de rugleuning hem den mond toe te steken om zich te laten kussen.

Op de zee dansen. Weet iemand niet wat hier achter steekt dan laat men hem een poosje in verlegenheid. Weet hij 't wel, dan schrijft hij met krijt op den vloer «*De Zee*» of «*De C*» en voert daarop een dansje uit.

Het rondje doen beteekent voor een jonggezel dat hij alle aanwezige meisjes, en voor een meisje dat zij alle knapen moet kussen.

Zeker kan men zich met zulk een spel lang bezighouden zonder zich te vervelen. Toen het vroolijke volkje zich eens afvroeg, hoe laat het wel zou zijn, was de nacht reeds zoover gevorderd, dat de boerenknapen zeiden: «Vijf uur in den morgen moeten we beginnen het vee te voederen; nu nog naar bed te gaan is de moeite niet waard; wij draaien door.»

Dit vindt geen tegenkanting. De harmonika moet nog eens

dienst doen en men danst schotschedrie tot den tijd van scheiden.

Des zondagsmorgens slapen de vriendjes een gat in den dag, welteverstaan, voor landlieden. Het theedrinken met ontbijt, des morgens om zeven uur, ging voorbij, maar kort na elven wordt de gevulde koffiepot op tafel gebracht en nu zijn allen bij de hand. — Levendig en vroolijk zijn alweêr de gesprekken, bij de herinnering aan de laatst ondervonden genoegens.

Er komt een jongen de Leeuwarder Courant brengen. Jelmer, niet ongenegen om een grap uit te halen, vernemende dat deze knaap zoowat ieders boodschaplooper is, gevoelt lust met het ventje een loopje te nemen.

«Jongetje,» zegt hij, «ga eens bij den mollenvanger vragen of hij ons zijn wormval wil leenen voor een dag. Wij willen morgen uit poeren (puieren) gaan, daarvoor moeten we wat wormen vangen.»

De jongen kijkt hem onbeschaamd aan en zegt: «Meen je dat ik niet wijzer ben? Fop wien ge wilt, maar mij kunt ge niet beet hebben. Dan zoudt ge mij ook wel naar den smid kunnen zenden om de steenschaaf en de rechte winkelhaak. Baas smid zou dan zeker zeggen: die dingen zijn bij den kuiper en deze: zij zijn bij den wagenmaker. Die kool ken ik wel, evengoed als de hooischaar, de dichte gaatjespan en het naaldensmeer voor den kleêrmaker; dit is echter geen kool, maar jenever. Ga gij als ge wilt naar den bakker om de pepernootschaar, — maar voor zoo iets moet ge mij niet hebben.» — «Ja, Jelmer,» zeî nu Sake, «reken er maar op, *dat dit ventje uitgeslapen is. Hem zult gij ook niet onder de koer wei sjonge* (onder de korf weg zingen) zooals gij dat een ander eens hebt gedaan.» — «Wat is dat?» vroeg de jongen. — «Dan moet gij gehurkt onder een groote mand zitten en wanneer ik dan begin te zingen, zult ge er geen drie minuten onder blijven.» — «Met zingen zult ge mij er nooit onder weg krijgen, als ik niet wil.» — «Dan krijg je van mij een dubbeltje, en wanneer je 't verliest behoef je mij niets te betalen.» — «Dat is gemakkelijk te wagen,» zeî de jongen.

Men gaat gezamenlijk buitenshuis. De jongen wordt met een mand overdekt en ongemerkt een emmer water in de nabijheid gebracht. Jelmer begint te zingen:

Daar was laatst een meisje loos, Die wou gaan varen, die wou gaan varen,
Die wou gaan varen voor matroos.
Zij nam dienst voor zeven jaar . . . .

Klets! de emmer over de mand geledigd. De jongen springt verschrikt op en schreeuwt: «Dat is gemeen! dat is..... Het luid gelach der omstanders overstemt hem; schimpende en scheldende trekt hij af.

Na het eten vinden de drie jongmans goed eens naar het dorp te gaan, en de meisjes beginnen de letterdoeken, die Sytske voor den dag heeft gehaald, te bekijken. Deze zijn nagelaten door moeder, de overleden vrouw van Douwe Sakes, en er zijn nog al oude bij, ja, maar ook betrekkelijk nieuwe, want ook Sytske en Froukje hebben letternaaien geleerd' en in hare kinderjaren ieder zulk een doek vol gewerkt. — Een letterdoek is een lap fijn linnen waarop vroeger de meisjes leerden letters in verschillende vormen en kleuren te borduren; ook boompjes en bloemen, mannetjes en vrouwtjes, vogeltjes en andere dieren, alles in een bepaalden vorm, zeer stijf en hoekig. Wilde in vroeger tijd eene moeder op het platte land hare dochters eene nette opvoeding geven, dan moesten deze na het gewone naaien ook letternaaien leeren, en had een meisje haar letterdoek vol, dan werd die tot een aandenken bewaard, ook wel in lijst en glas gezet en aan den wand gehangen. Verschillende kleuren waren alleen in gebruik voor den letterdoek; voor het benaaien van linnengoed nam men zwarte zijde, zoo echt dat zij niet verbleekte.

Onze drie vrienden brengen in het dorp een bezoek aan den bakker, tevens herbergier in het klein. Daar vinden ze in de tapkamer een ringhaak. Aan eene schutting of aan den wand hangend houten bord is een haak bevestigd, ongeveer 1.5 meter boven den vloer. Op eenigen afstand hangt aan een koord een ring aan den zolder. Men moet dezen ring naar den haak doen slingeren, zóó, dat hij er in hangen blijft. Wien dit bv. in tienmalen het vaakst gelukt, is winnaar van het spel, dat **ringkjesmiten** = ringetjewerpen wordt genoemd.

Hiermede vermaken zij zich een poosje, maar Jelmer en Pier, ongeoefend als zij zijn, kunnen niet opspelen tegen Sake en den bakkersknecht. Deze, die zich nog al iets laat voorstaan op zijn spierkracht, stelt nu voor in de turfschuur te gaan **risskrinkeljen**, d. i. om het verst te stappen of te springen over den vlakken grond zonder hulp van een stok. Dit wordt ondernomen, maar de voorsteller blijkt spoedig in dit werk aller meester te zijn. Nu begint hij met zware gewichten te werpen, waarin ook niemand

met hem kan wedijveren. Een ijzeren gewicht van 25 kilo (*fyftichpounswicht*) heft hij met één hand op en met een forschen zwaai van den arm zet hij het bijna ter manshoogte horizontaal tegen den muur, waar hij het sterk duwende eenige oogenblikken vast houdt.

De bakkersknecht toont den vrienden nog een paar gewichten ieder van vijf kilogram en zegt: «Deze worden gebruikt door onzen onderknecht. Hij is een ventje van zeventien jaar, maar niet grooter dan menige jongen van veertien. In vertrouwen gaf hij mij onlangs te kennen dat hij wel eens uit vrijen zou wenschen te gaan, maar vreesde daarvoor te klein te zijn. Nu heb ik hem gezegd, dat hij, om zoo spoedig mogelijk langer te worden, alle dagen eenige malen eene poos met de handen aan de schuinstaande ladder moet gaan hangen met aan ieder voet een tienponds-wicht. Dit doet hij nu getrouw. — Maar vertel dit niet verder; de vent zou geen kop heel kunnen houden, wanneer 't onder 't jongvolk kwam. Er zijn hier in het dorp een paar van die gekke meiden, die verstaan iets van de dichtkunst, zoo ze meenen; zij bedenken stukjes op alles wat zij bespottelijk vinden, en op dezen bloed gingen ze ook zeker een «sangkje» maken. Dit nu wil ik liever niet; hij is een goede jongen».

Lachende komt men weêr in de tapkamer en Jelmer zegt: «Ik wou dat hier een sjoeltafel stond.» En op de vraag wat hij bedoelt deelt hij meê: «In dorpsherbergen in Oostdongeradeel, Kollumerland en Dantumadeel, ook in sommige te Dokkum, vindt men de sjoeltafel. Het is eene lange, smalle tafel met opstaande randen, behalve op het eene einde. Niet ver van het gesloten einde is dwars over de breedte een schutting waarin vier poortjes. De speler staat aan het open einde der tafel en werpt met houten schijfjes van 6 à 7 cM. middellijn, die glijdende of «sjoelende» langs de lengte der tafel door een der poortjes moeten gaan, wat natuurlijk niet altijd gelukt. Om het gemakkelijk «sjoelen» te bevorderen wordt over de oppervlakte der tafel een weinig droog zand gestrooid. Ieder der medespelers werpt op zijne beurt bv. tienmaal achtereen. Wie de meeste malen hiervan een schijfje door een poortje doet gaan is winnaar. Maar het maakt ook nog verschil door welk poortje; hiervoor zijn deze genommerd 1, 2, 3, 4.»

«Dit spel kennen we hier niet,» zegt de bakker-kastelein, «maar wij hebben hier iets, dat, voor zoover ik weet, alleen in den greid-

hoek tehuis behoort; dat is bollesnijden. Daar moest ge maar eens meê aan den gang. Ik heb van het gebak van gisteren nog wat bollen overgehouden.» Dit vindt bijval.

Een bolle is een wittebrood met of zonder krenten. Op een op den grond liggende gladgeschaafde plank wordt een niet zeer hooge of dikke bolle gelegd. De snijder plaatst zich schrijlings over de plank, gewapend met een groot broodmes, dat hij met beide handen vasthoudt. Hij doet er één slag meê, die ten doel heeft de bolle in de grootste breedte of lengte door te snijden. Gelukt dit dan heeft hij de bolle gewonnen, mislukt het, dan moet hij het gebak betalen en heeft er geen deel aan. Men doet dit wel in herbergen, maar een dorpsbakker, al heeft hij geen herberg, is er ook op uit om zondagsnamiddags eenige rondslenteraars in zijne bakkerij te lokken en zoo het overgeblevene van zijn zaterdagsch baksel aan den man te brengen. Bij gebrek aan bollen kan eene niet al te zachte koeksoort ook dienen.

Terwijl men na afloop van dit spel nog wat zit te praten, vertelt de reeds bejaarde bakker: «Van mijn vader heb ik meermalen gehoord, dat in zijne jeugd hier in Friesland ook nog aan **klootwerpen** werd gedaan. Dit was het werpen om verst, met houten ballen, niet altijd van gelijke grootte. De kleinste waren bezwaard met lood, dat er in werd gegoten, waarvoor de bal op verschillende punten moest worden doorboord. Ook in dit spel waren uitmunters, die wel eens, van makkers vergezeld, een naburig dorp kwamen bezoeken en daar den bal ophingen om anderen tot een wedstrijd uit te dagen. Zulk een strijd kon eenige uren duren; ten slotte kon de winnende partij een hoog woord voeren en de verliezende zich troosten met: «hierna beter». Niet zelden was eene vechtpartij het besluit.

«Te Boornbergum, zoo vertelde de baas verder, heb ik als jongeling wel meêgedaan aan het **eierslaan**. De boeren in die streek houden gewoonlijk een groot aantal kippen. Deze leggen hunne eieren soms op afgelegen plaatsen, waar ze dikwijls in belangrijke hoeveelheden worden gevonden — wanneer ze reeds bedorven, dus waardeloos zijn. De jongelui gebruiken ze dan voor het eierslaan. Ieder medespeler legt een cent in, en de eieren worden op een rij, ongeveer twee voet van elkander, ieder in een hoopje los zand bedolven. Op een afstand van ongeveer vijftien schreden is de *meet*, waar men van uitgaat. Ieder op zijne beurt gaat op die meet staan,

krijgt een blinddoek voor, een stok in de hand en wordt dan door zijne makkers driemaal in het rond gedraaid. Nu gaat hij op de eiers los, maar neemt niet zelden een verkeerde richting, hij trapt soms wel een ei stuk, maar dit geldt niet. Hij doet een slag met den stok en, hetzij hij mis of raak sloeg, men neemt hem den blinddoek af, een ander is aan de beurt. Zoo dikwijls er een ei wordt stuk geslagen of getrapt komt er een ander voor in de plaats, tot het voor één spel bestemde getal is opgebruikt. Wie dan eerlijk in den blinde de meeste eieren heeft stuk geslagen, ontvangt den prijs, namelijk de ingelegde centen. Het **eiertrappen** is weêr iets anders; het geschiedt ook met bedorven kipeieren of aangezette eieren van kraaien of andere vogels. Zooveel medespelers, zooveel eieren. Men maakt met het lot uit wie 't eerst enz. zal trappen. De eieren worden in een rij op den grond gelegd, met tusschenruimten van iets meer dan een voetslengte. De speler moet langs deze rij loopen over de eieren stappende zonder er meê in aanraking te komen, veel minder er een te breken. Mislukt hem dit, dan is hij van het spel af. Volbrengt hij de wandeling naar eisch, dan mag hij weêr meê doen op zijne beurt. Telkens wanneer er een ei is stukgetrapt worden de afstanden tusschen de overblijvende vergroot. De baan houdt altijd dezelfde lengte. Heeft men deze aanvankelijk af te leggen in zeer korte stapjes, ten slotte moet men 't met een flinken aanloop in lange schreden doen; want men mag tusschen twee eieren telkens niet meer dan één voet zetten. Het is wel raadzaam zich bij het stappen van klompen of schoenen te ontdoen; maar men waagt er dan een paar vuile kousen aan! Het spel duurt tot alle eieren verbrijzeld zijn; wie de minste fouten begaan heeft is winnaar. — Bij gebrek aan eieren voeren jongens dit spel uit met hunne petten.»

Tegen den tijd van het veevoederen begeven de drie vrienden zich weêr huiswaarts en na afloop van dat werk brengen zij in gezelschap der vriendinnetjes den avond alweêr genoegelijk door. Om negen uren krijgt Jetske vergunning naar bed te gaan, ook omdat zij 's anderen morgens met de eerste schuit wenscht te vertrekken, teneinde nog een paar dagen bij familie door te brengen. En nu is voor de anderen de gelegenheid om drie vrijende paren te vormen zeker al te geschikt om het niet te doen.

Des maandagsvoormiddags keert boer Douwe in zijn gezin terug. Nu heeft hij veel te vertellen omtrent de bloedverwanten die hij

heeft bezocht en wat hij op zijne reis heeft gehoord en gezien. — Terwijl hij hiermeê het gezelschap onderhoudt, rondom de koffietafel gezeten, wordt de huisdeur geopend en eene flauwe muziek, snarenspel schijnt het te zijn, laat zich hooren. Het jongvolk stormt naar de deur; daar staat een reizend muzikant, een arme jongen, bespelende de «bonge op 'e stôk.» — Zijne muziek heeft niets bevalligs, maar het instrument, dat hij verklaart zelf te hebben gemaakt, moet men bekijken. Op een lange smalle reep hout, vóór ter breedte van den hals eener viool, achter wel eens zoo breed, is een varkensblaas vastgekneld door middel van vier snaren van bindgaren, waaronder op het midden der blaas (Fr. *bonge*) een houten kam is gezet, evenals op een viool, maar veel grooter. Met een lompe paardeharen strijkstok bespeelt de knaap de grove snaren, waaraan de knapste violist niet in staat zou zijn geweest zelfs de eenvoudigste zangwijs te ontlokken.

Als de jongen, na eenige centen ontvangen te hebben, is vertrokken, maakt men zich vroolijk over het koddige speeltuig, en dit geeft Douwe aanleiding tot de opmerking: «Op het gebied van muziek en zang hebben de friesche landlieden nooit uitgemunt, — *Frisia non cantat* [de Friezen zingen niet] zegt het oude spreekwoord — maar liefhebbers er van zijn er onder hen altijd geweest. In mijn jongenstijd vertelde mijn grootvader, dat hier in vroeger jaren een man reisde met een noordsche balk, een speeltuig met snaren, die hij tokkelde met een ganzenpen, terwijl het instrument op zijne knieën rustte.»

«O,» zeî Jelmer, nu begrijp ik waarom «Doaitse mei de noardske balke» zingt: *Mei de pin poen ik myn snaren* (met de pen tokkel ik mijn snaren).»

«Ik heb er eens over gesproken,» hernam Douwe, «met onzen ouden meester, die een knap muzikant is en veel heeft gelezen over allerlei dingen. Hij vertelde, dat de verschijning van het eenvoudige, daareven door Jelmer genoemde liederboekje [1]), friesche taal- en oudheidkundigen heeft aangespoord om te onderzoeken of de noordsche balk in Friesland nog bestaat. De drie exemplaren, in 't bezit van het Friesch Genootschap, zijn nog bij dorpsbewoners gevonden. Aan de ruwe bewerking ziet men dat zij gemaakt zijn door geen zeer kunstige werklieden. Het speeltuig, meest gelijkende naar

[1]) Doaitse mei de Noardske Bâlke. Frysk Lieteboek fen W. D. Voor 't eerst verschenen 1848.

een citer, is een holle doos van 101 cM. lang en 8 cM. diep, terwijl de grootste breedte 23 cM. is. In het deksel zijn twee ronde openingen waarin een vijfstralige ster is uitgespaard. Bij een van de drie is een lompe strijkstok, waaruit blijkt dat het ook strijkinstrument was, maar 't zal wel meest zijn getokkeld, ook met de vingers. Misschien evenwel is die strijkstok er toevallig bij, zonder er bij te behooren. — De metalen snaren, die op alle drie ontbreken, waren (minstens een vijftal) over de geheele lengte der doos gespannen en werden aangehaald of losser gemaakt door middel van houten pennen of schroeven als bij eene gewone viool. Het moet een oud noorsch speeltuig zijn, maar is ook in Scandinavie sinds lang in onbruik. In het begin der negentiende eeuw waren op IJsland nog slechts zeer enkele personen die het konden bespelen.»

«Nu,» zegt Pier: «ik meen wel eens gehoord te hebben dat hier in het land nogal knappe psalmzingers konden gevonden worden?»

«Dat er van deze kunst veel werk werd gemaakt is waar,» antwoordt Douwe. «Iemand die b.v. den 90sten psalm en nog enkele andere onberispelijk zuiver konde zingen gold voor een bekwamen zanger. Kende men de melodie van een psalm niet voldoende, dan moest men om haar te leeren eerst «sol-mi-zingen», met de noten en niet dadelijk met de woorden beginnen. Ik heb in mijne jeugd een man gekend die psalm 1 vers 1 uit het hoofd kon zingen «op noten en woorden tegelijk», zooals hij het noemde. Dit was in zijne schatting het toppunt van geestelijke zangkunst; het ging op deze wijs:

Wel-sol za-la lig-sol hij–mij die-sol in-fa der-mij boo-fa zen-ré raad-ut
Niet-ut wan-mij delt-fa noch-sol opt-sol pad-la der-sol zon-mij daars-fa staat-sol, enz.

«Dat had ik toch wel eens willen hooren,» zegt Froukje lachend.

«Zeker zou het u allen zonderling in de ooren hebben geklonken,» vervolgt Douwe, «want de man sprak de lange i uit als ij. Dit deden in mijne jeugd nog alle ouderwetsche lieden. Mijn grootvader vertelde: toen hij schooljongen was noemden ze de q *kou*, de u *ou* en de w *dûbbel-ou*. Kwam het aan de letter l toe, dan heette het: «*De tsjommer toer is de langste*» de tjummer toren is de langste. — Genoemde kunstzanger, die les in het rekenen gaf en tevens dichter was, heeft een handschrift nagelaten, dat helaas (?!)

tezoek is geraakt. Het was eenig in zijne soort; niet minder dan de spraakleer van Siegenbeek en Weiland in rijm. De titel luidde aldus:

Dit boek dat brengt ons wel ter zake
De kunst van ons nederduitsche sprake.
Het is just ook in rijm gesticht
Door A. K. Prenting opgericht.
Een werkman van de vroegere tijden,
Nu een leermeester hier bezijden,
Woonachtig op het Bildt omtrent,
Te Vrouwen Prochie wel bekend.

De «van» Prenting had hij aangenomen omdat hij ook «*printsjeknipper*» was, d.i. kunstenaar in het maken van papieren knipsels met de schaar».

Onder deze gesprekken is het weêr tijd geworden voor het middagmaal, dat bij de landlieden nog altijd met recht dezen naam kan dragen. En als dit is afgeloopen maken ook de drie nog overgebleven uitvanhuizers aanstalten tot het vertrek. Na wederzijdsche betuigingen dat men met veel genoegen bijeen is geweest, en volgaarne elkaar eens weêr zal zien, krijgen de jongelui een zakvol zegenwenschen en groetenissen aan familie en kennissen meê op reis — en zij nemen afscheid.

Uitvanhuis gaan en uitvanhuizers ontvangen kan men niet den geheelen winter. Er zijn zelfs velen die er niets aan doen. Men heeft dan ook altijd raad geweten om gedurende den wintertijd met allerlei huiselijke bezigheden den tijd te korten. De boerenknapen, vooral in den greidhoek en de Wouden, leerden breien en boendermaken. In waterrijke streken ligt het voor de hand dat men aan het breien van netten doet. Sommigen hadden eenige bedrevenheid in het snijden van messenhechten, pijpuithalers en andere kleine voorwerpen van hout of been. Iemand die fraaie voetstoven met snijwerk konde maken was iets knapper dan gewoon, en ze zijn er nog die in dit vak zeer verdienstelijk werk kunnen leveren. Was zulk een kunstenaar verloofd, dan vergat hij niet een uitstekend mooie stoof voor zijn meisje te maken. — Evenals elders was vroeger des winters het spinnen een dagelijksch werk der friesche vrouw. Boerendochters zoowel als dienstboden werden er in geoefend. Dit behoort thans voor goed tot het verleden.

Kleeding.

Een eigenaardige friesche kleederdracht bestaat er niet meer, behalve dat het oorijzer nog in gebruik is. Maar slechts zelden gebeurt het nog, dat welgestelde ouders hunne dochter een breed gouden «opzetten» zooals men 't noemt. Reeds voor jaren hebben vele getrouwde vrouwen dit hoofdsieraad afgeschaft en zij die zich nog tooien met oorijzer en floddermuts gaan daarbij overigens gekleed naar de mode van den dag. Het is met het oorijzer gegaan als met meer zaken: door overdrijving is het ten val gebracht.

Oorspronkelijk, in vroeger eeuwen, was het eenvoudig een halve ijzeren ring door de vrouwen om het hoofd gedragen ten einde het haar bijeen en in orde te houden, en met aan ieder einde een knopje, dat om het oor was gebogen. Men begon deze ringen, die ook «hoofdijzer» werden genoemd, vervolgens van zilver en nog later van goud te maken, terwijl van tijd tot tijd de vorm werd verfraaid. Thans heeft men smalle en breede oorijzers, zoowel zilveren als gouden. Ik geloof dat de breede eerst ontstaan zijn in het laatst der achttiende eeuw. Aanvankelijk was aan een breed oorijzer de beugel, die van blad tot blad het achterhoofd omsluit, niet breeder dan hoogstens 4 cM. In onze eeuw heeft men niet alleen dezen beugel, maar ook de bladen van tijd tot tijd verbreed. In de voorspoedige jaren tusschen 1840 en 1870 ontstond hierin een wedijver onder de weelderige, steeds rijker wordende boeren, en het oorijzer werd ten slotte als een nauwe om het hoofd sluitende gouden helm (twee ronde platen, verbonden door een beugel, die om het achterhoofd sluit) met boven eene opening die met een halvecent was te bedekken. Toen brak eene beweging uit ter afschaffing van het oorijzer. Zelfs werd de Schrift er bij aangehaald om te bewijzen dat men geen oorijzers dragen moest. Er was wel tegenkanting, maar de beweging ging voort; en toen weldra de zeer vette jaren werden opgevolgd door even magere, toen was menig huisvader er best meê ingenomen, dat 's lands wijze en 's lands eer hem niet meer noodzaakten tot het koopen van overdreven groote en breede gouden oorijzers voor zijne dochters. En nu stel ik mij voor dat er na verloop eener halve eeuw nog slechts enkele bejaarde vrouwen zullen zijn die oorijzers dragen.

In mijne kinderjaren leefden er nog oude lieden die de kleederdracht van het laatst der vorige eeuw aanhielden. Deze, hoewel in

het hoofdzakelijke niet uitsluitend Friesch, had wel iets eigenaardigs.

De mannen droegen groote steken en ook platte driekante hoeden, zooals nog voor dertig jaren door predikanten werden gedragen. Het opperkleed van boeren en eenvoudige burgers was het zoogenaamde rokje, niet veel langer dan even over de heupen, van grijze of zwarte serge, bij uitzondering van zwart laken, zonder kraag en werd onder de kin vastgemaakt met haak en oog, terwijl de rij platte breede, met een zijden weefsel overtrokken knoopen, langs den zoom van het eene en de rij knoopsgaten langs den zoom van het andere voorpand, evenmin als twee dergelijke knoopen op ieder der vaste mouwopslagen dienst deden. Men droeg geen halsdoek of das, maar het tamelijk breede witlinnen hemdopzetsel, waarop met witte zijde bloempjes of vogeltjes waren geborduurd, omsloot den hals, vóór dichtgehouden door een paar holle, halfkogelvormige met gouddraadwerk versierde losse, gouden knoopen, iets meer dan 1 cM. in middellijn en vereenigd door een ringetje. Het rokje liep naar onder wijd uit en liet alzoo het grootste gedeelte zien van de twee rijen zilveren knoopen op den blauwgrijs- of rooddamasten hemdrok. De knoopen waren meestal plat en achtkant, maar ook wel rond, ter breedte ongeveer van 2.5 c.M., terwijl op ieder een paardrijder, d.i. één man op een galoppeerend paard, in ruwe omtrekken was gegraveerd. Men had ook zilveren hemdrokknoopen in halvenkogelvorm. Deze waren van dezelfde grootte en bewerking als de gouden halsknoopen.

De op de heupen rustende korte broek, zonder draagbanden, was gewoonlijk van manchester (eene dikke fluweelsoort) en bij hoogtijden van laken; altijd zwart. De nauwsluitende pijpen werden om de knieën vastgehecht met zilveren gespen. De mannen droegen altijd zwarte kousen, gewoonlijk gestreept, maar in den rouw en bij kerkplechtigheden ongestreept. Op de lage schoenen hadden zij groote zilveren gespen, gebogen liggende over de geheele breedte van den voet.

De vrouwen droegen toen over het kleine, maar zware oorijzer, de zoogenaamde duitsche muts, een kantmuts met eene soort waaier naar voren, evenals de floddermuts een geplooiden sluier naar achteren over den nek heeft. Hierover droegen zij een soort stroohoed, in Friesland *kape* (kap) genoemd, met een klein bolletje en een naar voren en ter zijden uitloopenden rand van wel een halven meter breedte. Een keelband aan het bolletje werd onder de kin vastge-

Kleedij en hoofdtooi der Friesche dames in het begin der negentiende eeuw.
Naar de schilderij van W. B. v. d. Kooi, 1823.

ZEL JE SO KLIJD NEI MOKAERUM TO PIKJEN?

maakt met gouden haken, en een tamelijk breed gekleurd zijden lint, aan beide zijden van den rand vastgehecht, hing neder tot op de hoogte der borst. Hieraan kon men de hand slaan om het gevaarte in evenwicht te houden. De breede rand was gevoerd en omboord met bontgekleurd chits; in den rouw met eene donkere stof. Het nauwe, keurig sluitende jakje met korte mouwen, wier omgebogen groote puntige opslagen *baerge-earen* (varkens-ooren) werden genoemd, was boven zeer laag uitgesneden, teneinde den oostindischen bonten halsdoek te doen uitkomen. Hierboven schitterde het met echte gitten of donkerbruine glazen koralen bezette gouden kroontje, waaraan twee of drie strengen bloedkoralen om den hals waren gehecht. De doorschijnende witspenalen wanten, waarmede de armen waren overtrokken, werden opgehouden door sneeuwwitte even onder de jaksmouwen uitkijkende ondermouwtjes, met boordjes er om en kleine gouden knoopjes er aan. De lange punt van het nauwe keurslijf, waarom het jak sloot, reikte over het voorschoot en was voorzien van een gouden punthaak. Deze diende waarschijnlijk slechts ter versiering. Was in deze kleeding het bovendeel der vrouwen zeer tenger, onder hadden ze de noodige breedte. Het was de tijd der hoepelrokken. Aan iedere zijde was op de hoogte der heupen een halve ijzeren hoepel horizontaal opgeheven, waarop de rokken rustten, die verder recht nederwaarts hingen. Was de vrouw in de pronk, dan droeg zij een smal bont kleingeruit voorschoot, zoodat men aan de eene zijde de zilveren beugeltasch en aan de andere het zilveren bras kon zien hangen. De eerste was een niet te kleine tasch van bonte stof, trijp of chits, met voering van gekleurde zijde met een beugel of sluiting van zilver, zoo breed en lang mogelijk en met drijf- of graveerwerk versierd. Het een met het ander geleek meest naar eene portemonnaie in het groot. Door een zilveren keten, waaraan een platte breede zilveren haak, kon zij tusschen de kleederen worden vastgehecht. In de tasch had de vrouw, behalve haar zakgeld, gewoonlijk een zilveren naairing en reukdoosje (lodderijn-doosje, eau-de-la-reine-doosje), waarin een sponsje, dat met reukwater werd gedrenkt eer men van huis ging. In de kerk liet eene vriendelijke vrouw onder de hoorderessen, die met haar op eene rij zaten, dit doosje van neus tot neus gaan, evenals op eene visite de groote romer met drank, zoo niet de brandewijnskop, van mond tot mond ging. Ook de zakdoek had zijne plaats in de beugeltasch en verder al wat de vrouw daarin

verkoos te bergen. — Het zilveren bras, ook het zijdzilver genoemd, bestond uit een fraai bewerkten naaldenkoker, een schaar met fraai bewerkt zilveren handgreep en een met rood trijp overtrokken speldekussen gevat in een breed zilveren ring met uitgesneden randen. Ieder dezer voorwerpen hing aan een dubbele zilveren ketting van ongeveer een halven meter lengte, welke kettingen boven waren vereenigd aan een zilveren haak, gelijk aan dien der beugeltasch. Ook de vrouw droeg gekromde schoengespen op den voet, maar kleiner dan die der mannen. Kwam eene vrouw voor den dag met grijze kousen, dit was geene zeldzaamheid, maar het werd aangezien als een teeken van pronkzucht.

Een zeer eigenaardige kleederdracht hadden nog tot in de eerste jaren der negentiende eeuw de vrouwen te Hindeloopen, vroeger zeer waarschijnlijk ook die te Staveren en in de nabijgelegen dorpen. Althans een hindelooper meisje werd, als zij zes jaar was geworden, getooid met het *staivers-haed*, staverensche hoofd, hier kapsel. Haar hoofdhaar werd dan naar voren gekamd met een scheiding in het midden, en aan elke zijde doorvlochten met een langen witten band. Deze vlechten, waarover nog een witten haarband van drie oude ellen lengte, werden netjes op de kruin gekronkeld of als een krans om het hoofd gelegd en gedekt met een mutsje van oostindisch bont. Verder droeg het kind over hoofd en ooren een breed zijden lint, soms doorweven met goud en zilver, dat de aan de muts gespelde dunne paardeharen kunstlokjes een weinig zichtbaar liet. — Op veertien- of vijftienjarigen leeftijd werd het *staivers-haed* vervangen door den breeden gesteven hoofd- of zondoek met nederhangende slippen en op bijzondere wijze geplooid. — De overige kleeding was verschillend naar den tijd van het jaar. 's Winters droeg men over het onderste keurslijf van laken of andere wollen stof, met mouwen van zware gebloemde zijde, verschillend van kleur en met wollen voering, een zwart bratten keurslijf zonder mouwen, onder de borst geregen met rooden of gelen — in den rouw zwarten zijden veterband ter lengte van acht tot tien oude ellen. De hiervoor gebruikte gouden rijgpen werd aan de bovenste sluiting, bij ongehuwden ter linker-, bij gehuwden ter rechterzijde bij den veter ingestoken alzoo tot sieraad dienende, soms ook vervangen door een grootere, torentje genaamd, voor 't gebruik ongeschikt. De boezem, door het overlijfje opengelaten, werd geheel bedekt door een tot aan de kin reikend vier-

kant lapje van geruit oostindisch bont, dat aan den hals een smalle zwarte boord zichtbaar liet, waaraan bij ongehuwden links, bij gehuwden rechts een rood streepje. — Het bovenkleed bestond in een jakje met lange mouwen en korten schoot, van voren open en los zoodat rijgsel en voordoek zichtbaar bleven. Des zondags had het een langen schoot en was van 't fraaiste chits, soms met zilver- en gouddraad doorweven. In den pronk hingen de beide punten van den zondoek niet plat, maar omgekromd naar beneden, en droeg men vóór het voorhoofd een gouden, enkele een juweelen haarnaald, bij ongehuwden met het breede einde naar de rechter-, bij gehuwden naar de linkerzijde. — De zeer wijde aan het boveneinde geplooide wollen bovenrok was altijd zwart, en hieronder droeg men een rok van rood of karmozijn laken, beneden omzoomd met een breede zwartfluweelen strook. Als voorschoot droeg men dagelijks een blauw wollen boezelaar met een bovenstuk van oostindisch bont, een vierde el breed; 's zondags een bonten boezelaar met zijden banden van gelijke kleur. Ter rechterzijde hiervan hing een zilveren, soms gouden beugel met zijden tasch; ter linkerzijde droegen ongehuwden aan een zilveren haak en ketting een halfzilveren schaar, een zilveren doosje, een in zilver gevat speldekussen enz. Na het trouwen werd dit tuigje vervangen door een zilveren ring met sleutels. — Van het voorjaar tot het najaar liep men in de mouwen, van het najaar tot het voorjaar in het jak, 's Zomers werd bovendien het wollen onderst keurslijf vervangen door een dergelijk van chits, ook met chitsen mouwen, gevoerd met fijn linnen.

Des dinsdags vóór den zondag, waarop een meisje in de kerk zoude trouwen, werd zij getooid met de bruidsvlecht of het witsnoer, bestaande in een band om het hoofd, het haar gevlochten met band, eene muts met opening er bovenin, waarop het gevlochten haar opgerold werd gelegd; hier overheen de voorvlechter van zwaar linnen met rood laken overtrokken en zwaar bestikt, die voorovergebogen zat en van achteren een driekant flipje met tandjes had. Twee zwarte lokken hingen aan iedere zijde der oogen; twee losse vlechten van zwart garen en wit lint, in elkander gevlochten, werden beneden om den voorvlechter rondgelegd en eindelijk een fraaie doek als een sluier om het hoofd geslagen. Deze sluier was van fijn kamerdoek met breede zoomen aan wier punten, aan beide zijden van het hoofd, kleine witte «akertjes», (van garen gevlochten

kwastjes) werden gehangen. Overigens droeg de bruid het gewone pronkgewaad; alleen op den trouwdag was het lange jak zwart en de borstlap van rood laken. — Eerst op den dinsdag na het trouwen werd de bruidstooi afgelegd voor het kleed der getrouwde vrouw. Nu werd de voorvlechter overtrokken met zeer fijn fransch kamerdoek en van boven met kantwerk gesloten. De gewone zondoek, hier overheen gelegd, was eenigszins grooter en meer schuins gericht dan vóór het trouwen.

De kleeding der hindelooper mannen verschilde weinig of niet van de algemeene dier dagen.

Winkels en magazijnen opgepropt met allerlei manufacturen waren voor honderd jaren en wat later veel minder talrijk dan thans. Een winkel waar hoofdzakelijk mannenkleedingstoffen werden verkocht noemde men toen lakenwinkel en de man die aan het hoofd er van stond, lakenkooper. Deed men meest in vrouwenartikelen, dan had men een bontwinkel. Onder «bont» verstond men vrouwenkleedingstoffen in allerlei kleuren. In vele dorpen waren winkels, waar men beide verkocht; dan had men een kleedingwinkel (Fr. *klaeijingswinkel*). De baas van zulk eene zaak ging meestal met een groot, zwaar pak op den rug zijne waren bij de boeren rondventen, terwijl de vrouw tehuis den winkel bediende. Eene vrouw ging ook wel «met de bontkorven loopen». Zij sjouwde dan met twee manden, hoog opgeladen met vrouwengoederen, aan een juk bij de boeren rond. Zulk een man noemde men pakdrager, ook wel pakkoopman en ter onderscheiding van anderen Klaas Pak, Douwe Pak, Pier Pak, enz. Zulk eene vrouw, bontvrouw (Fr. *bontwiif*) geheeten, ontving allicht den naam van Trijn Bont, of Lutske Bont.

De duitsche lapjeskooplieden, waarmede Friesland thans zoo rijk gezegend is, waren voor honderd jaren of iets vroeger nog onbekend. Heb ik het wel, dan was Hans Hannekemaaier de stamvader van dit geslacht. De grasmaaiers uit Westfalen, Hannover en aangrenzende streken, die elken zomer Friesland in menigte kwamen bezoeken, schenen op te merken, dat het linnen, hier te lande door de dorpswevers voor de boerenvrouwen vervaardigd, veel grover was dan de beste soort in hun land. Sommigen hunner brachten, als zij kwamen grasmaaien, een of meer stukken fijn doek mede en verkochten het aan de boerinnen, die er zeer op gesteld bleken te

zijn. De leepsten dezer «Buben» (van welk woord de Friezen *poepen* maakten) begrepen spoedig, dat met den linnenhandel meer te verdienen zoude zijn dan met grasmaaien, — en zij werden venters met fijn doek, waarbij zij vervolgens ook andere kleedingstoffen voegden. De friesche landlieden noemden hen fijndoekdragers. Er waren toen ook kousendragers (*hoasdragers*) die gebreide wollen artikelen en wollen garen, en dekendragers (*tekkendragers*) die beddedekens en aanverwante artikelen verkochten. De opgenoemde benamingen waren eigenlijk zondagsnamen. In de volkstaal heetten die mannen — altijd in hunne afwezigheid — *fyndoekspoepen*, *hoaspoepen* en *tekkenpoepen*.

Voor vijftig jaren nog droegen deze kooplieden, meestal forsch gebouwde mannen, een groot, zwaar, boven het hoofd uitstekend pak op den rug, om de klanten onmiddellijk te bedienen. Op den dikken stok, waarvan zij altijd voorzien waren, was met kerfjes de oude friesche ellemaat gesneden, terwijl zij, om aan den eisch der wet te voldoen, eene geijkte halve nederlandsche el bij hunne goederen in het pak hadden.

De nakomelingen dezer mannen begonnen zachtjes aan «ganz grossen Herrn» te worden; het sjouwen met zware pakken schaften zij af en gingen met monsters en stalen bij de klanten rond. Dit had het voordeel, dat zij grooter verscheidenheid van artikelen dan vroeger konden aanbieden, iets wat bij de toenemende weelde onder de landlieden zeer wel te pas kwam. De drie genoemde vakken werden toen ook vereenigd en alleen de naam *fyndoekspoep* is tot op den huidigen dag blijven leven. Toch nadert deze ook zijn einde; men noemt de heeren nu meestal lapkekooplui of *lapkepoepen*.

Een ouderwetsche pronkkamer.

Onderwetsche pronkkamers kon men ook vóór zestig jaar of iets later in sommige boerenhuizen nog te zien krijgen. Het zoogenaamde middenhuis, de keuken der boerderij, is nog bij vele boeren het dagelijksch woonvertrek. Hieruit kwam men in een naar voren loopenden gang, die aan het einde in den gevel de lijkdeur had. Tegen deze deur van binnen stond gewoonlijk een zoogenaamde schotelbank, een breede kast, onder gesloten met deurtjes, boven open, in den trant van een winkelopstand. Onder was de bergplaats van potten, pannen, ketels enz. die men niet dagelijks gebruikte. Boven waren op en aan de planken allerlei blank geschuurde voor-

werpen te pronk gezet en gehangen, zooals: koperen lampen, oliekannen, peperbussen, tinneborden, pannekoekbakkersgereedschap, haardkettingen, tangen, enz. Grof glas en aardewerk prijkte daar meestal tusschen in. In dezen gang was de deur der voor-, zegge pronkkamer. Op deze deur stond wel niet geschreven: «trek uwe schoenen uit, want de plaats waarop gij treedt is heilige grond,» maar een timmerman of schilder, die geroepen werd om in die kamer iets te verrichten, had wel te zorgen er ongeschoeid binnen te gaan. De vloer van roode, gele of groene estrikken of tegels, was in den gang langs het midden gedekt met een lange smalle spierwitte dweil evenals een looper, maar in de kamer geheel belegd met fijne biezen matten. Dit was voor zestig jaar nog nieuwerwetsch. Thans zijn reeds sedert vele jaren tapijten en karpetten algemeen in gebruik. Vroeger legde men hier en daar op den naakten steenen vloer fijne witte dweilen, bv. voor de deuren en voor de meubels, en verder waar 't pas gaf. Deze dweilen werden bij het gebruik der matten niet afgeschaft, men legde ze toen over de matten heen. Tegen den binnenmuur, waarin de deur was, stond eene groote eikenhouten kast, met fraai gesneden pilaren en met veel snijwerk. Het slotplaatje op een der deuren was van zilver. Op de kroonlijst dezer kast waren vijf roodbont geschilderde porseleinen «stelten» geplaatst. Ik geloof dat het woord *stelt* eene verbastering is van *stel*. Het was nl. een stel van vijf vazen van welke drie den vorm hebben van vazen, maar de twee andere hooge en naar evenredigheid nauwe bekers zijn. Men had ze van porselein, rood- of blauwbont beschilderd, en ook van aardewerk; deze waren meestal blauwbont. Tusschen de kast en de kamerdeur hing de stoeltjeklok, eene hangklok aan weêrszijde van de wijzerplaat versierd met een tamelijk grooten bontpapieren waaier met goudpapieren rand. Onder de klok stond een groen geschilderd houten staketsel niet breeder en wijder dan de klok zelf, ter bescherming van de nederhangende gewichten. Boven de kamerdeur hing een panrek, een houten, met bloemen en loovers beschilderd rek, waarop twaalf fraaie, allen gelijk geschilderde porseleinen borden (fr. *pannen*) pronkten. In een boerenkeuken had men destijds ook veelal een panrek, voor de steenen, tinnen, blikken en houten borden, in dagelijksch gebruik; evenzoo een lepelrek.

Tegenover genoemden binnenwand der pronkkamer was de buitenzijmuur, waarin twee vensters. De gevel, aan weêrskanten van den

schoorsteen, had veelal ook een of twee vensters, doch niet altijd. De buitenblinden of luiken bleven meest gesloten, want nauwlettende vrouwen merkten op, dat bij helderen zonneschijn in een lichtkolom, die door eene reet naar binnen dringt, ontelbare uiterst fijne stofdeeltjes wriemelen. Dit deed haar gelooven, dat de zonneschijn dat stof aanvoerde of tenminste in opschudding bracht. Kamerdoeksche glaskleeden (gordijnen) met fijne franjes langs den benedenzoom, en gazen onderkleedjes hingen voor de niet zeer groote vensters met kleine ruiten. Moest de kamer eens worden bekeken, of had men er iets te doen, dan werd er vooral niet meer licht gemaakt dan hoog noodig was. Tusschen de ramen hing of liever stond, een weinig voorover, op een paar in den muur geschroefde platte, verguld looden knoppen met verheven werk, een tamelijk groote spiegel met hollen in het glas geslepen rand, en in eene smalle, een weinig gebolde bruinhouten lijst, boven gebogen en gesierd met een zoogenaamde kroon, een uit hout gesneden vaasje, waaruit gebladerde ranken op- en zijwaarts gingen. Onder den spiegel hing in vergulden lijst en achter glas, eene kleine letterprent in boekdruk. Hierop las men:

's Waerelds Loop.

De Redelijkheid is uit de Waereld gereisd. De Oprechtheid slaapt. De Vroomheid heeft zich verstoken. De Gerechtigheid kan den Weg niet vinden. De Helper is niet tehuis. De Liefde ligt krank. De Goedaardigheid zit gevangen. Het Geloof is merkelijk veranderd. De Deugd loopt bedelen. Het Krediet is verminderd. Het Geweten hangt aan den wand.

Het Geduld overwint alles.

Aan iedere zijde van den spiegel hing eveneens eene omlijste prent; het waren gekleurde kopergravures ter grootte van ongeveer 21 bij 17 cm., in de volkstaal bekend als: «De goede en kwade man en vrouw.» Zie hiernaast wat zij te lezen gaven en op welke wijze.

Op eene andere plaats hing nog eene soortgelijke versiering, een «Eeuwigdurende Almanach» met verschillende maand- en dagcijfers.

Tegen den gevelwand naast den haard stond een theekast van notenhout; beneden ingericht als kastje voor linnengoed en kleine kleedingstukken, boven een glazenkast, waarin van allerlei te pronk gezet. Aan de andere zijde van den haard hing nog een theekast, in zooverre gelijk aan de andere, dat alleen het benedengedeelte ontbrak; daarom was dit een «hangende» theekast, en men noemde het meubel aldus, omdat hetgeen er in ten toon werd gesteld voor 't meerendeel behoort tot wat men begrijpt onder den algemeenen naam «theegoed», als: trekpotten, roomkommen, kopjes en schoteltjes, theebussen van porselein met zilveren dop of geheel van zilver, verlakte of zilveren theetrommeltjes. Ook de brandewijnskop had daar zijne plaats en evenzeer eene bontgeschilderde porseleinen koe met vergulden horens en een dergelijk paard met vergulde hoeven en staart. Aan de vergulden randen der witte kastplankjes hingen met strikjes van zijden lint, zilveren geboortelepels en roomlepeltjes, een zilveren rinkelbel, en bij een kaatsersbaas, als zegeteekenen zijner bekwaamheid, zilveren ballen.

Onder de hangende theekast was een stevige latafel geplaatst, een kastje, langwerpig vierkant, met gebuikte voor- en zijwanden, ter hoogte van eene tafel en met drie laden, en daarover een wit kleedje gespreid, waarop weder van allerlei werd te pronk gezet.

Hiernaast stonden eenige fraai besneden stoven opgestapeld, de bovenste was de kerkstoof der vrouw, met koperen hengsel en koperen knopje aan het deurtje. Want voor een kerkstoof moest een deurtje zijn, anders zou men niet altijd zonder gevaar er meê over straat kunnen gaan. Een steenstoof was er ook bij. Deze had tot deksel een los in een raam liggenden steen van hetzelfde fabrikaat als de muurtegeltjes, blauw beschilderd met een bijbelsch tafereel, of een landschap met vee, en in ieder der vier hoeken een hartvormig en in het midden een rond gat. Ook deze stoof had een hengsel, omdat zij wel dienst deed als kerkstoof voor den man. Niet ver vandaar stond eene fraai verlakte blikken of, als de

Die trouwt een echte Vrouw
Die zich niet eerlijk houdt

Die niet zijn vrouw bemint
Zijn naam gelooft my vry

Hij die dit leest

EEN GOEDE MAN

of komt te aanschouwen

Zorgt voor zijn Kroost	Bemint zyn Wyf
Troost weinig Geeft	Gekyf veel Maakt

Van elk bemind	Leeft braaf en Bly
Vriud vindt geen Die	vry Last nooit van

Die zal zich wel

EEN KWADE MAN

Aan 't beste houen.

Heeft zelden veel berouw
Op 't laatst zyn Ooren klouwt

Is ook niet Godes Vriud
Is pest der Maatschappy.

Die Mensch is pryselyk
Hy doet ook wyselyk

Die 't Huwelyk blameert
Die Overspel hanteert

Die dit beschouwt

EEN GOEDE VROUW

En wel in ziet

Een dierbaar Pand	Een groot Pleisier
brand Stoke– Een	dier Monster- Een

Een Steun in Huis	Die wordt geacht
Kruis droevig Een	veracht wordt Die

Die vindt vermaak

EEN KWADE VROUW

Of groot verdriet.

Die eene Vrouwe trouwt
Die zich steeds Eerlyk houdt

Die is een Dwaze Zot
Doet tegen Gods Gebod

dorpstimmerman een kunstenaar was, een min of meer fraai besneden houten theestoof, waarin een groengekleurd steenen komfoor met een koperen schenkketel er op.

Was de haard in zomerrust, dan waren plaat en standijzer glanzend zwart geverfd. Het haardscherm, een staand bord van minstens 1 M. hoog en half zoo breed, dat, als er gestookt werd, aan de eene zijde van het vuur stond om het dwarrelen van den rook te beletten, en tevens dienst te doen voor droogrek, stond dan op den haard vóór het standijzer. De groote wijde schoorsteenmantel was omkranst met een geplooid schoorsteenkleed van bonte stof (rabat), ongeveer 2 dM. breed. Daarboven, op de lijst van den schoorsteenmantel, pronkte eene rij bonte borden, waarvóór eenige dergelijke kommen (Fr. *koppen*) waren geplaatst.

Dezelfde versiering zag men ook op de lijst (Fr. *richgel*) boven de bedsteden aan de zijde der kamer tegenover den haard. Aan de bedschutting hingen bovendien nog fraaie kommetjes of schaaltjes, in wier voet men een gaatje had geboord om ze aan een touwtje te kunnen ophangen. Groen saaien gordijnen met rabatten, waaraan franjes van een iets lichter groene kleur, hingen voor de bedsteden. Van de eene bedstede waren die een weinig opengeschoven; daar achter stond het bankje of trapje, wegens de hoogte der bedsteden noodig om op het bed te klimmen. Over het bankje waren gedeeltelijk ontvouwen beddelakens gehangen, het een iets lager dan het ander, zoodat de figuren en letters, met zwart zijdegaren daarop geborduurd, allen te zien waren. Verder was het bankje bijna tot aan den zolder opgestapeld met kussens in hagelwitte sloopen, evenzeer versierd met zwart borduursel, terwijl de doorschijnende breede naad (*binwirk* = binnenwerk) even het degelijke gestreepte tijk liet zien. Dit heette het pronkbed. Van de kostbare dekens die aan weêrskanten van het bankje lagen opgevouwen, kon men niet veel zien; van het bed zelf nog minder. Dat toonde de vrouw alleen aan bijzondere vriendinnen.

Tusschen de twee bedsteden was een holle kast, de spijskamer. In een huishoudkamer diende zij ook voor provisie- en bij lieden met slechts eene kamer, tevens voor pronkkast. In de pronkkamer was die kast van binnen dikmaals helder rood geschilderd en gevuld met meest niet zeer kleine voorwerpen van porselein-, glas- en aardewerk, koper-, tin- en blikwerk, maar zij diende ook daar nog wel voor spijskamer. De vrouw bewaarde daarin trommels, kruiken,

flesschen en allerlei lekkernijen, die alleen bij bijzondere gelegenheden, bv. visites, werden opgedischt. Men fluisterde dat sommige vrouwen in haar eentje in de halfdonkere kamer daarvan ook wel eens wat smulden.

Gedraaid houten stoelen, bruin gekleurd en geglansd, met fijne biezen matten, met rechtopstaande rugleuningen en vaasjes op de opstokken, voltooiden, met de langwerpige vierkante tafel op kantige pooten, het ameublement. De oude tafel met dikke gedraaide pooten was reeds naar het middenhuis verplaatst voor dagelijksch gebruik.

De kamer was geheel opgezet met muurtegeltjes, «steentjes» genoemd, of, minder kostbaar, slechts ter halver hoogte en dan verder met kalk gepleisterd en gewit, of alleen dit laatste. Maar onder den schoorsteen had men altijd van onder tot boven tegeltjes; deels wit, deels met schilderwerk in blauw. Op de oudste soorten ruw geschetste bijbelsche tafereeltjes, op de lateren, ter weêrszijde van het standijzer, hier een springend paard, daar eene koe of een hond en eene kat, ieder geschilderd op zes steentjes. In een der kruispunten van deze zat niet zelden een blankgeschuurde koperen knop, om daaraan haardgereedschap te hangen. De «groote kast» was voor zestig, zeventig jaar in een boerenpronkkamer reeds eene zeldzaamheid en meest vervangen door het kabinet. Heeft dit boven een paar deuren en beneden drie laden, de kast had slechts eene lade, maar stond ook op veel hooger pooten dan het kabinet. Beide hadden evenwel achter de deuren planken en laadjes. Het benedenste vak is gevuld met saamgevouwen mans- en vrouwenkleedingstukken, voor 't meerendeel behoorende tot het zondagsgewaad, maar ook die men alleen draagt bij gelegenheid van avondmaalsviering of op eene begrafenis. De middelste twee vakken zijn beladen met rolletjes linnengoed, alles hagelwit, gedeeltelijk beddegoed, gedeeltelijk lijfdracht, doch het meeste is ongebruikt. Het vrouwelijk personeel spint gedurende den winter vlas. In het voorjaar laat de vrouw een stuk doek weven, en is dit gebleekt, dan worden er steeds nieuwe beddelakens, kussensloopen, hemden enz. gemaakt. Deze worden fraai benaaid, zooals men 't noemt, d. i. met gitzwarte boompjes, mannetjes, vrouwtjes of koetjes en schaapjes en letters voorzien — en dan bij het oudere in de kast geborgen. Eenmaal 's jaars, na afloop der groote schoonmaak, wordt dit alles gewasschen en in de frissche buitenlucht gedroogd. Dan hangt het voor ieders oog te kijk, en menige vrouw bewondert den prachtigen voorraad. Daarna ver-

dwijnt het weêr in de kast. — Het linnengoed ligt op de planken zoover achterwaarts, dat de met zilver beslagen kerkboeken hunne plaats er vóór kunnen hebben. Evenzoo het gouden horloge van den boer en andere zaken van waarde. En dan bleef er achter het linnen op de planken ook nog ruimte over. Men hoorde in die dagen wel zeggen: «Die lui hebben wat achter 't linnen.» Een boer kende toen geen effecten. Spaarde hij wat, dit werd in tonnetjes, doosjes of zakjes achter het linnen in de kast of het kabinet geborgen. — Op de bovenste plank is niet veel ruimte, maar daar liggen, wat verder achterwaarts geschoven, toch ook nog rolletjes goed, die met spelden schijnen vastgehecht. Dit is het «leggersgoed» of «doodgoed» — voor ieder lid des gezins het laatste gewaad.

Spijs en drank.

De geschiedschrijvers melden, dat de strandbewoners onder de oudste Friezen zich voedden met de eieren van zeevogels en met een schraal soort van boonen, die in de dorre zandduinen opschoten, en dat tot in de middeleeuwen, het gewone voedsel van den armen Fries bestond uit haverbrij en haverbrood, terwijl de rijke zich op roggebrood vergastte; gerstebier, mede, honigwater en appelwijn waren zijne dranken. Slechts bij misgewas werden vleesch en melk gebruikt. Over die tijden spreek ik hier niet.

In het «dagelijksch eten» is veel verandering gekomen, ook nadat in het laatst der achttiende eeuw de aardappel algemeen in gebruik kwam. Voor dien tijd waren rapen en wortelen (peenen), erwten en boonen de meest gewone spijzen. Rapen en wortelen werden fijngesneden en gekookt met spek of vleesch er in. Bij het opscheppen werd het laatste er uitgenomen en onder de aanzittenden door den huisvader (ook wel door de moeder) verdeeld. Men had niet een bord om uit te eten (Fr. *itenpanne*) vóór zich, maar een gedraaide houten schijf met een middellijn van nagenoeg 1.5 d.M., waarop men zijn spek of vleesch kon leggen. Die houten schijven, bij de friesche landlieden «tafelborden» genoemd, werden door duitsche venters verkocht met nappen, houten lepels, enz. Ieder eter kreeg een tinnen lepel met rond blad en hiermeê kon hij uit den algemeenen schotel scheppen naar hartelust. Of hij ging «eten op zijn oud friesch», d.i. met de tien geboden. Wilde hij zijn spek of vleesch klein snijden, dan diende

hij zelf van een mes voorzien te zijn. Nu ja, ieder droeg in dien tijd een goed zakmes bij zich. Nog voor dertig jaren was in Hennaarderadeel en elders het gezegde: «Hij zal vandaag het mes bij den boer op tafel leggen» algemeen gebruikelijk als iemand uit eten ging naar een boer.

Groene en witte erwten at men op dezelfde wijze; hierin werd veelal gerookt spek gekookt. Grauwe erwten gebruikte men wel met uitgebraden dobbelsteentjes spek, die met het vet daar over werden gestrooid, terwijl het volk at. Evenzoo at men ook duiven- en paardenboonen, maar de laatste waren in minachting. Een boer die zijn volk daarop wat veel onthaalde, kwam in opspraak. — Op feestmaaltijden had men wel grauwe erwten gekookt met rozijnen. Groene erwten met gesmolten boter besproeid, golden ook voor een lekkernij. Evenzoo gort met rozijnen er in gekookt. Eenvoudig gort met vet en stroop, ook wel met dobbelsteentjes spek, behoorde tot de dagelijksche spijzen. Zeeuwsche witte boontjes met boter en suiker was in den zuidwesthoek van Friesland een gastmaal.

Arme lieden aten wel *grienmank*, d.i. letterlijk vertaald, groen mengsel. In koude winterdagen, als er gebrek werd geleden, gingen arme huisvaders, voorzien van een zak, langs de boeren om een middagmaal op te schooien. Dan gaf de een hem een schep groene erwten, de ander witte, de derde grauwe, de vierde een schep boonen. Dit een en ander kwam door elkander in den zak, werd ook door elkander gekookt en gegeten, en deze spijs werd «grienmank» genaamd. Het eigenlijke «grienmank» was het gewas van een veld, dat met erwten en boonen door elkander bebouwd was; de stevige boonenstengels dienden dan tot steun voor de zwakke erwtenplanten: de naam ging van het gewas over op de vrucht. Die dit schooiden werden, ter onderscheiding van bedelaars van beroep, warmmaalloopers genoemd. In later tijd paste men dezen naam toe op rondreizende fijne kwezels, die bij vrome lieden op een goed middagmaal aasden en daarvoor zalvende redeneeringen en lange gebeden in ruil gaven.

Groote boonen, ook slofferboonen genoemd, at men zoowel in den winter als in het voorjaar, wanneer ze nog nieuw en groen waren. En toen vorken bij het landvolk nog tot de onbekende dingen behoorden, maakte ieder op eigen hand, voor het eten van groote boonen, een gepunt stokje gereed, waaraan men in één prik twee, drie of meer boonen kon rijgen om ze zoo naar den mond te brengen, na ze in vet en wat mosterd te hebben gedoopt. Potstruif

was vooral bij het boerenwerkvolk een geliefde spijs. Het werd bereid uit boekweitengort in melk gekookt en met boekweitenmeel aangemengd tot het zoo stevig was dat het als een berg in den grooten schotel kon worden opgehoopt. In dezen berg maakte de vrouw een kuil die met vet werd gevuld. Soms kwam er stroop bij. Soms had men ook «lollumer stip» en men kreeg spek of vleesch op het bordje. Het was ook hierbij weêr «schep op maar» en iedere lepelvol werd in den kuil gedoopt. De vrouw zorgde dat deze steeds voldoende gevuld bleef. Men begrijpt dat bij deze wijze van eten een ronde of achtkante tafel, zoodals men toen veel had, geschikter was dan de langwerpig-vierkante van later tijd.

Behoeftige huismoeders maken wel potstruif van enkel meel in kokend water geroerd. Dit noemt men «gloeiend meel», schertsend «gloeiende dauw» en ook «luiewijvenkost». Eene dergelijke goedkoope spijs voor arme lieden is «roggenprip», eene potstruif van ongebuild roggemeel in water gekookt.

Pannekoeken behoorden niet tot den dagelijkschen kost maar waren reeds eenigszins een lekkernij. Op een oogstmaal of bij dergelijke gelegenheden onthaalde de boerin het werkvolk er op met sneedjes spek er in gebakken. Anderen aten ze zonder spek, met wat vet en stroop, ook wel met boter en suiker, maar dan was het wel degelijk eene lekkernij. Toen men nog geen vorken kende sneed de eter een pannekoek met het mes en dan moesten duim en voorvinger der linkerhand te hulp komen.

Na erwten en boonen at men bij den boer meestal brij. «Eerst brij en dan erwten, dat deugt niet,» zeide men spreekwoordelijk als iemand eene zaak verkeerd aanving. En men had in het begin der negentiende eeuw een liedje dat aldus begon:

Als hier een pot met boonen stond En daar een pot met brij,
Ik wist wel wat ik kiezen zou De boonen of de brij.
Ik zou de boonen laten staan En met de brij naar bed toe gaan:

Wel te verstaan, na ze gegeten te hebben.

Men kookte brij van melk of karnemelk met gort of meel. In de warme zomerdagen gebruikte men ze koud en dan had men ook wel «sûpe en stút». Dit was koude karnemelk met broodjes van roggebloem, die men «stúten» noemde, er in gebrokt, en wat stroop er door geroerd. In den voorwinter, na den slachttijd, had men *pânsebrij*, brij met koepens er in. In lappen goedgereinigde koepens benaaide men gort, en deze bundels wierp men in de kuip

met karnemelk, die een boer altijd heeft. Gewoonlijk komt er elken morgen nieuwe, daar werden ze telkens weêr in gedaan tot men ze wilde gebruiken. Dan was de gort uitgeweekt, het stuk pens werd in zeer kleine stukjes gesneden en het een met het ander in karnemelk gekookt tot het brij was. Appelbrij, schijfjes van zure appels in water gekookt, waarin men onder sterk roeren meel mengt of ook wel gort, wordt na voldoend kooken gebruikt met wat stroop er in en is nog bij vele landlieden een geliefde kost.

Niet alleen des middags, ook des avonds voor het naar bed gaan had men warme spijs. Niet zelden bestond die alleen in brij, waarbij een snede roggebrood met boter en kaas werd rondgediend.

Een kost dien men ook spoedig gereed kan hebben is spek en eieren met elkander in de pan gebraden. Dit wordt met mosterdsaus gebruikt. Het dient meest voor mannen die een geheelen dag in wind en weder moeten zwalken, zonder tijd of gelegenheid voor een middagmaal, bv. jagers. Volgens P. C. Scheltema noemde men deze spijs ook *kampersteur*, en wel naar aanleiding van het volgende geval. De inwoners van Kampen wilden den stadhouder, dien zij binnen hunne wallen verwachtten, op steur onthalen. Zij hadden daarvoor reeds een grooten steur gevangen, maar de komst van Zijne Hoogheid werd uitgesteld. Men besloot daarom den visch tot aan des prinsen komst in den IJsel te laten zwemmen. Om hem tijdig te kunnen ophalen, bond men den steur eene bel aan. Toen de prins kwam, wilde men in allerijl den steur vangen, maar deze liet helaas! zich niet vinden. Om nu in der haast iets gereed te krijgen, wist men niets beters dan Zijne Hoogheid te onthalen op gebakken spek en eieren met mosterdsaus.

Iets zeer smakelijks, ook spoedig gereed, waarom men er wel onverwachte gasten op onthaalt, noemt men hier «gebraden hondsvotjes». Een beschuit of snede oudbakken wittebrood dompelt men in melk en bakt het dan in de pan in boter, tot het aan beide kanten bruin is. Het wordt bestrooid met witte suiker. Men noemt het ook *gau en swiet* (spoedig en lekker) of boerenwafels, en in sommige streken van Holland heet het «gewenteld brood» of «wentelteefjes».

Bargemarge, varkensbeuling, dikke worst van roggebrood, stroop, rozijnen en varkensreuzel, was vooral vroeger een gewilde kost.

Met den aardappel kwam het eten met vorken in gebruik, evenzoo de gewoonte dat ieder der aanzittenden een afzonderlijk bord om uit te eten ontving, doch deze was tot na het midden

dezer eeuw nog niet algemeen, misschien is zij het tot heden niet. In achterafstreken op den zand- of veengrond zette men op de naakte tafel een breeden houten hoepel, meestal de ring van een versleten *teams* (paardeharen melkzeef). Hierin werden gekookte aardappelen geworpen en opgehoopt, terwijl de aanzittenden hunne uitgebreide armen langs den rand der tafel hielden, om te zorgen, dat de afrollende aardappels niet op den met zand bestrooiden vloer terecht kwamen. De hoop werd door de vrouw met de hand wat afgeplat om de koekepan met uitgebraden spek, zwart en berookt zooals zij van het vuur kwam, er boven op te kunnen zetten. De vrouw had voor ieder der aanwezigen een gelijk getal sneedjes spek uitgebraden, deze schoof zij op den rand der pan, voor ieder het zijne. In het spekvet doopte ieder zijne aardappels, die hij met de vork uit den hoop pikte. In netter boerenhuishoudingen ging het wel op denzelfden trant, maar toch ietwat anders toe. Daar werden de aardappels in een steenen schotel opgedischt, een zindelijk steenen kommetje met vet stond er in voor algemeen gebruik, en ieder eter had een houten bordje voor zijn vleesch of spek.

Het is nog geen dertig jaren geleden toen ik eens bij een kastelein in Gaasterland het middagmaal gebruikte tegelijk met het gezin. De hoofdschotel was aardappels. Ieder ontving een kleinen schotel in de plaats der meergemelde houten bordjes; onze portie pekelvleesch werd daarin gelegd. Tusschen iedere twee personen stond op de tafel een «lokje», zijnde een steenen bakje, van buiten groen, van binnen geel verglaasd, gevuld met vet en saus om de aardappels er in te doopen. Ik doopte met den gastheer in hetzelfde lokje, de vrouw met een der kinderen en de meid evenzoo.

De kleine schotels of etenspannen die men toen gebruikte werden te Makkum gebakken op dezelfde fabriek die de muurtegeltjes leverde. Zij liepen eenigszins hol toe en stonden op een kleinen ringvormigen voet. Van buiten waren ze geel, van binnen wit verglaasd en versierd met blauwe ringen en lovers, terwijl in het midden meestal eene spreuk te lezen was, bv. «Dat smaakt lekker», — «Eet met smaak vrienden», — «Honger is de beste kok», — «Vlijt geeft brood». Groote schotels of kommen, waarin het hoofdgerecht werd opgedischt, waren er van hetzelfde fabrikaat en hierin was ruimte voor uitgebreider spreuken, zooals: «De morgenstond heeft goud in den mond», — «De boerenstand doet nut in 't land», —

«Een vroom gemoed is 't hoogste goed», — «Stekeldoornen steken zeer, kwade tongen nog veel meer», — «Bidden niet terecht gedaan, slimmer dan te laten staan». — Deze soort schotels zijn reeds sinds vele jaren in onbruik, en hebben plaats gemaakt voor maastrichtsch aardewerk.

Onder de plattelandbewoners in Friesland wordt veel roggebrood gebruikt. Vroeger (thans niet meer) hadden de vaste arbeiders bij den bouwboer den kost, boven hun loon. Zij ontvingen dan tweemaal daags, 's morgens en 's namiddags, thee met een snede roggebrood. Ieder mocht dit zelf snijden zoo dik hij verkoos, en dit was twee, drie vingers; ook het smeren met boter werd overgelaten, maar de kaas werd door den boer zelf gesneden. Kwam er in den nawinter een tijd waarin de boer geen boter maakte, dan moest men 't er zonder doen. Voor het werkvolk boter te koopen, daar viel niet aan te denken. De kaas werd dan wat dikker gesneden. Maar op de kaas was men, vooral bij den bouwboer, die veel werkvolk gebruikte en geen kaas maakte, ook al zuinig. Het spreekwoord zeide: *Brea by 't licht, tsiis by 't wicht*, brood bij het licht, kaas bij het gewicht. Op een flinke snee roggebrood kwam het niet aan, maar kaas moest men spaarzaam gebruiken.

In dien tijd brachten velen boeren 's winters, als er gedorscht werd, een partijtje rogge bij den bakker om er brooden voor in ruil te krijgen. Het brood werd dan op den kerfstok gehaald. Zoo noemde men een lang plat hout als een dikke liniaal met platte zijden. De bakker had er een en de boer had er een, passende op dat van den bakker. Bij het halen van brood bracht men den kerfstok meê; deze werd op dien van den bakker gelijk gelegd en in beide te gelijk voor ieder brood eene kerf gesneden. Was de kerfstok vol, dan telde men de kerfjes en de zaak werd vereffend. De boer bracht weêr rogge, de kerfstokken werden aan beide zijden glad geschaafd en de rekening begon op nieuw. Ik weet niet hoeveel brooden de boer voor een mud of lopen (4/5 mud) rogge ontving, maar wel, dat uit een mud ongeveer 20 brooden van 5 kilogram werden gebakken. Het spreekt, dat de bakker iets moest overhouden voor zijne moeite. In den greidhoek haalden vroeger de hannekemaaiers hun brood ook wel op den kerfstok.

De kerfstok heette in het Friesch *breaprikke*. Een *prikke* is een korte niet zeer dikke stok. Dit en de hollandsche benaming doen ons vermoeden, dat het oorspronkelijk een *stok* is geweest waarin

men kerfjes sneed. Het spreekwoord: «De kerfstok is ijzer» beteekent: geen krediet meer.

In vroeger tijd gold bij de landlieden de leer: «*Bûter en tsiis tagelyk op 't brea, dat is to bot*, boter en kaas tegelijk op het brood, dat is te grof, en in Noordholland zeide men:

Zuivel op zuivel, Is het werk van den duivel.

Op de schrale zandgronden der woudstreken en in de heidestreken, waar men van ouds gewoon is wat zuiniger te leven dan op de vette klei, is deze leer nog niet geheel in vergetelheid; eene snede roggebrood heet daar een *brogge*. Is er boter op gesmeerd dan is 't een «bûterbrogge» (Hd. *Butterbrod*), alleen met kaas, een «tsiisbrogge». Soms smeert men er enkel wat keukenstroop op, dan is het een «sjerpbrogge». Men eet het ook met gebraden of schijfjes koude gekookte aardappelen en noemt het dan een «ierdappelbrogge». Behoeftige vrouwen daar bereiden eene spijs die zij potjekaas noemen. Van frissche karnemelk wordt het bovenopstaande water afgegoten en de rest wordt in een schoonen zak buiten gehangen om uit te druipen. Het dikke dat overblijft noemt men in Holland «hangop», in Groningen «wrongel» en wordt in den warmen zomertijd door meergegoeden gebruikt met stroop of suiker; de heidebewoner roert er wat zout door en smeert het dan op zijn roggebrood voor boter en kaas tegelijk. Eene andere bereiding van potjekaas is deze: een mengsel van karnemelk en zoete melk wordt te vuur gezet; stremmende geeft het een dik vlies, dat wordt afgenomen; men herhaalt dit totdat er geen vlies meer wil komen. Het verzamelde wordt met zout gekneed.

Zoete-koek-eters zijn de Friezen altijd geweest, en zijn dit thans niet minder dan vroeger. De lange deventerkoek komt zelfs bij hunne spelen te pas. Men gebruikt ze meest bij koffie, veelal zooals ze van den verkooper komt, maar ook met boter besmeerd, of men eet ze met zachte kaas. Bakkers in Friesland hebben dikwijls te vergeefs beproefd de deventerkoek na te maken. Mijn grootvader vertelde, dat de deventerkoekbakkers zelf het geheim niet kenden, maar dat dit berustte bij het stadsbestuur. Had de bakker een stuk deeg tot op zekere hoogte gereed, dan kwam er van stadswege iemand in de bakkerij met een bus, waaruit hij eene hoeveelheid kruiderij in het deeg mengde, en het er zoo door werkte, dat de bakker nooit kon te weten komen wat het was. Ook zeide men, dat de deventerkoek zijn eigenaardigen lekkeren smaak

verkreeg doordat hij over zee naar Friesland werd gebracht, en een spreekwoord zeî: *Dominys en dimterkoeke moatte wy út de freamdte ha, oars doge se net* (dominé's en deventerkoek moeten we hier uit den vreemde laten komen, anders deugen ze niet).

Drachtster-koek kan ook niet door ieder man van het vak zoo maar worden nagemaakt. Zij is met veel kruiderij zeer dicht en daardoor duurzaam. Eene bijzondere lekkernij, vooral voor vrouwen en kinderen, is spekkoek, eene fijne soort honigkoek, ook groninger-koek genaamd, hoewel zij overal in Friesland veel wordt gebakken, — met in de beide zijden van ieder koek drie of vier platte sneedjes sucade, welk goedje door het volk spek genoemd wordt. Verder kent men dokkumer-taaitaai (een Sint-Nicolaas-gebak), en de smullers weten te spreken van franeker-drabbelkoeken, makkumer-krakelingen, amelander-plattekoeken, sneeker-bollen en workumer-langekoek. Pepernoten en krakelingen waren en zijn handelsartikelen van betrekkelijk belang. In 1662 waren zij het onderwerp van een hevig geschil tusschen bakkers en koekbakkers.

Beschuit werd hier in de achttiende eeuw ten platten lande nog weinig of niet gebakken en even zoo weinig gegeten. De «Tweebaksmarkt» te Leeuwarden was de aangewezen plaats, waar de zoogenaamde «tweebaksluiden» uit Noordholland hun gebak — toen een artikel van weelde — ter markt brachten.

Aan sommige spijzen en eetwaren geeft de volksmond nog bijzondere namen. Vrouwen van den mingegoeden stand bereiden wel eens een kost, dien zij *wyld appelsmots*, wild appelmoes, noemen, bestaande uit meel, azijn, water en stroop naar verkiezing. Paardevleesch heette vroeger dokkumer *ljirre* (rookvleesch); een kat is een kollumer haas; nuchter kalfsvleesch, nuchter beu, wordt bolswarder-kabeljauw genoemd en ook schranzer stokvisch. In het gebuurte de Schrans bij Leeuwarden werden voorheen 's voorjaars eene menigte nuchtere kalveren geslacht. Dit vleesch heet ook hokvisch, visch uit het hok. Uien, die te Berlikum veelvuldig verbouwd worden, heeten berlikumer-spek, ook wel jodenspek. Boerendreck was voor tweehonderdvijftig jaren bekend als een mengsel van wijn met suiker, kaneel en witbrood.

De dagelijksche drank der landlieden was vroeger karnemelk. Dit dronk men bij het eten van brood en verder wanneer men dorst had. Des winters stond er steeds een pot met karnemelk op den haard om die altijd warm te hebben. Bier gebruikte men alleen

bij bijzondere gelegenheden, maar een boer, die niet al te arm was, had meestal een vaatje bier in voorraad, voor vrienden of gasten. In den winter dronk men 't heet. Van ouds was bier de drank der aanzienlijken en der burgerij. In 1435 waren in Leeuwarden wel veertig brouwerijen en toen mocht daar geen ander bier worden gedronken dan dat in de stad zelve gebrouwen was. Het bier speelde eene rol in de friesche maatschappij: volgens een gildekeur van 1482 moest de betaling van boeten in baargeld, en «niet als voorheen, in bier» zijn; te Workum moest de olderman van het kuipersgild aan dat gild twee tonnen van het beste bier geven, om op te drinken des zondags na Sint Maarten *ad obitum*; een vreemde kuiper, die binnen Workum wilde werken, moest onder anderen betalen aan het gild een vetten ketel met zijn toebehooren, zijnde een ton dubbel kuit(bier). «Te bier gaan» beteekende hetzelfde als uit pretmaken gaan. De spreekwijs «Hy giet mei in faem to bier» voor: hij gaat met een meisje kermishouden, was nog gebruikelijk in de eerste helft dezer eeuw, toen er bij het pretmaken der jongelieden reeds sinds lang aan geen bierdrinken meer gedacht werd. Wanneer een houder van een of meer springhengsten jaarlijks zijne begunstigers in eene herberg bijeenriep, ten einde betaling te ontvangen, dan onthaalde hij hen op bier en men noemde zulk eene bijeenkomst: «hengstebier». Evenzoo had men «kooldorschersbier» als de baas van een kooldorscherskleed met boeren en werkvolk afrekening hield. Bij de scheepstimmerwerven had men «vlotbier», waarop het werkvolk werd onthaald als er een nieuw vaartuig te water was gelaten. Zelfs van de maan, als zij voor eenigen tijd ophoudt haar licht te laten schijnen voor de menschen, zeide men: «het maantje gaat te bier».

Koffie en thee kwamen hier in de laatste helft der vorige eeuw in gebruik, doch niet terstond als dagelijksche drank en niet zonder verzet; ouderwetsche lieden scholden den thee- of trekpot *bankerotspot*.

Al wordt kauwen van tabak door velen smakelijk gevonden en al werd bij de oude Hollanders het rooken «toebackdrincken» genoemd, voor eigenlijke spijs of drank is dit kruid zeker nooit gebruikt. Maar zoolang het tabakrooken algemeen in gebruik is geweest, hebben de Friezen er druk aan meêgedaan. Tot in het laatst der vorige eeuw droeg een friesche rooker een aarden pijpje met zeer kleinen kop, en een steel ter lengte van 15 cM. of iets meer

in een houten pijpdoos of -bewaarder bij zich, in denzelfden trant als de étuis waarin men thans fraaie sigarenpijpjes bewaart, maar met langer steel. Zulk een pijpbewaarder was niet zelden van buiten fraai besneden; men had ze ook met koper- en zelfs met zilverbeslag. De meesten waren gemaakt voor slechts één pijp, sommigen ook voor twee. Was de pijpdoos dik en zwaar, dan deed zij somwijlen dienst als wapen, als korte knods. Verder had men lange smalle koperen tabaksdoozen, geheel versierd met graveerwerk, soms zeer fraai, gewoonlijk echter niet fijn. Meestal waren het bijbelsche voorstellingen.

In de eerste helft der negentiende eeuw was het *fjûrgûd* (vuurgoed, vuurslag) een onmisbaar gereedschap voor iederen werkman, wien het eene behoefte was geworden nu en dan bij zijn werk op te steken. Het bestond uit den tondelpot, ook dikwijls tondeldoos geheeten, het vuurstaal en een vuursteen. De tondelpot was een cylindervormig koperen doosje, zoo wijd dat een gewone goudsche pijpekop er in kon worden gestoken; boven had het een dichtsluitend dekseltje en onder een bodem die op- en nederwaarts kon worden geschoven. Het deksel was met een kettingje aan den bodem verbonden. Het vuurstaal had den vorm van een langwerpigen, platten schalm eener keten, zoo wijd dat men er den vinger door kon steken, terwijl men er meê sloeg op den vuursteen, die met het geopende tondeldoosje in de andere hand werd gehouden. — Tondel brandde men van witlinnen lappen, die onmiddellijk gedoofd werden: één vonk deed het glimmen. De lucifers-zwavelstokjes hebben de tondeldoos op den achtergrond geschoven. Het aanstekerskomfoortje van koper of blik, soms ook van zilver, met of zonder houten steel of voet, dat in ieder huis en vooral in iedere herberg voorhanden was en waarin men steeds doorgebrand vuur hield ten gerieve der rookers, is reeds lang en voor goed buiten dienst gesteld.

Lang voor de bekende doorrookerspijpekoppen bekend werden, bezat menig rooker de gave om eene gewone goudsche pijp fraai te doen doorrooken. Werklieden en boeren hadden voor dagelijksch gebruik altijd een zoogenaamd smeugeltje, een gouwenaar afgebroken op de lengte van een palm ongeveer. Men vond het fraai, als door aanhoudend rooken de steel en de kleinste benedenhelft van den pijpekop zachtglanzend donkerbruin waren geworden, terwijl het bovengedeelte scherp afgebakend de gewone kleur had behouden.

Boerenkrijt.

De friesche landlieden rekenden vroeger met zoogenaamd boerenkrijt op deze manier: vier gulden achttien stuivers en anderhalve cent,

IIII
XVIII
— O — C

De bovenste rij zijn guldens, de middelste stuivers en de onderste gedeelten van een stuiver, bv.:

— een halve stuiver.

O een duit, later cent.

C een halve duit of penning, later halve cent.

Kreeg men honderdtallen dan kwamen deze eene rij hooger dan de guldens te staan. — Maar deze oude regel werd niet altijd nauwkeurig in acht genomen, men schreef ook dikwijls vijfentwintig of meer stuivers op een rij en als 't te pas kwam op twee.

Een dorpswinkelier of bakker had niet zelden op eene schutting of deur eene tamelijk uitgebreide boekhouderij, op deze wijze:

Kl. P. XIIIoooo	Lijs Klomp	Doede Schroor IIIV—
VIII— Voc	II—V IIIIo	VIooo VXIoooc

Deze Kl. P. had eerst voor dertien stuivers en vier centen gehaald, later voor acht en een halven stuiver en nog later voor vijf stuivers en anderhalven cent.

Meestal was een en ander zoo wonderlijk, ordeloos gerangschikt, dat niemand dan de boekhouder zelf dat cijferschrift kon ontraadselen. Kwam er iemand iets op de hoofdsom afbetalen, dan werd er zooveel uitgewischt als de afbetaling bedroeg.

Dood en begrafenis.

Eene echte ouderwetsche boerenbegrafenis behoort thans tot de zeldzaamheden. Volkomen van het begin tot het einde komen ze zeker niet meer voor zooals in de eerste helft der negentiende eeuw, toen de tegenwoordige regeling van het postwezen nog tot de onbekende zaken behoorde.

Ik verplaats u met uwe verbeelding naar een klein dorpje in den frieschen greidhoek tusschen Franeker en Sneek, omstreeks 1850. Het ligt op een terp te midden van een onafzienbaar veld van graslanden, doorsneden met slooten en kleine vaarten, en waar-

op eene menigte boerenplaatsen verspreid staan alsof zij uit den zak zijn geschud. Het eigenlijke dorpje bestaat uit een kerk en toren met slechts weinige huizen. Het is in den volsten zin van het woord een stil dorp. Iemand moet er geboren en opgegroeid zijn om het leven er niet zeer eentonig te vinden. De inwoners mogen dan ook van geluk spreken als zij behoorlijk eensgezind onder elkander zijn. Want men kijkt elkander dagelijks in de kaart en doet dit met evenveel belangstelling als een stadsburger de groote vragen van den dag nagaat.

Soms wordt toch de eentonigheid afgebroken door iets buitengewoons en niet het minst wanneer er eene voorname boerenbegrafenis zal plaats hebben, eene plechtigheid die onder de kleine dorpsbevolking natuurlijk tot de zeldzaamheden behoort.

De oude boer daar op die gansch niet nieuwerwetsche plaats is overleden. Het is geen treurig sterfgeval, want de man was oud en afgeleefd, zijne kinderen zijn allen getrouwd en in eigen zaken. Hij was een der rijkste en aanzienlijkste boeren in den geheelen omtrek. Op ieder der groote schuurdeuren zijner boerderij is dan ook op den groenen grond een witte zandlooper geschilderd, zoo groot als de hoogte en de breedte der deur slechts toelieten, ten teeken dat hij niet alleen bewoner maar ook eigenaar der plaats was: een eigengeërfde boer dus. Vóór '48, toen de grietmannen nog bestonden, was hij reeds assessor der grietenij en later wethouder der gemeente. Verder was hij kerkvoogd, oud-lid van den kerkeraad, van de schoolcommissie, van het collegie van zetters, van het polderbestuur enz. Hij laat een paar beste groote boerenplaatsen na, benevens nog een aardig hoopje geld.

Het is niet noodig geweest, nu hij gestorven is, de sleutels aan den naasten buurman toe te vertrouwen, zooals men pleegt te doen bij het sterven van een weduwnaar, vrijgezel of weduwe, die geen nabestaanden of alleen nog jonge kinderen in huis achterlaat; een paar van de kinderen wonen in de nabijheid, en daarenboven leven zij allen in vrede en eensgezindheid. Zij begrijpen dat de eer van den overledene en tevens de hunne vordert, hun vader op echt friesche wijze d.i. met de van ouds gebruikelijke staatsie ter aarde te bestellen.

De oude man had, toen hij zijn einde voelde naderen, daaromtrent zelf reeds eenige bestellingen gemaakt. Het eerste wat men heeft te doen is de buren aan te zeggen. Daartoe wordt een der

dienstboden gezonden naar den naasten buurman en deze is verplicht het sterfgeval aan zijne buurtgenooten bekend te maken en hen te noodigen tot het doen van burenplicht. Voor het «afleggen» van den doode, het bekleeden van het lijk met het doodsgewaad, waartoe, wanneer het verlangd ware geworden, vier of zes der naaste buren zouden geroepen zijn, worden hier, ingevolge de bestelling van den overledene, zes arbeidersmannen genomen, die ieder een gulden moeten verdienen. Het bed, waarop de overledene is ontslapen, wordt met al zijn toebehooren weggenomen en het bekleede lijk op het stroo gelegd, in afwachting dat de kist gereed zal zijn, want doodkisten vooruit gereed te maken of evenals meubelen ter verkoop in voorraad te hebben, is op het friesche platteland eene onbekende zaak. De afleggers worden onthaald op brandewijn en moeten nog eens terugkomen wanneer het lijk in de kist zal worden gelegd.

De buurmannen hebben zich intusschen naar den dorpstoren begeven om den doode te beluiden. Dit is een gebruik dat in de noordelijke landbouwstreek van Friesland niet bestaat. Het oorspronkelijke doel er van was vrij zeker het verdrijven van booze geesten uit de lucht. Ook meen ik, dat het onder katholieken wel beschouwd werd als het bellen der dooden aan de poort van Sint Pieter. Protestanten beschouwen het meer als eene bekendmaking aan de omwonende bevolking.

Eene dorpskerkvoogdij, die over voldoende fondsen te beschikken heeft, stelt er eene eer in, dat niet alleen het kerkgebouw en den toren steeds in goeden staat worden gehouden, maar ook dat de kerk voorzien is van een knap orgel en dat in den toren een paar flinke klokken hangen. Kan men bij dood en begrafenis en andere bijzondere gelegenheden slechts één klok laten luiden, dat klinkt zoo armoedig! Op het vroeger zoo nietige dorpje Schingen maakte men dit schimprijmpje:

Schingen één klok, Zeven huizen en een varkenshok.

Twee klokken in eenen toren zijn altijd van ongelijke grootte en van ongelijken klank. Bij het beluiden van een doode evenals bij de begrafenis laat men eene der beide 't eerst aanslaan, en heeft deze eenige slagen gedaan, dan valt de tweede in. Voor een doode van het mannelijk geslacht begint de groote klok het eerst, voor eene vrouwelijke de kleine.

Na afloop van dit werk worden de luiders ten huize van den dorpswinkelier, meestal ook zoowat kastelein, onthaald op koffie

met eenvierde lange deventerkoek. Had het luiden des namiddags plaats gehad, dan zou er thee in plaats van koffie zijn geschonken.

Bij eene begrafenis als deze is het burenplichtdoen een buitenkansje, omdat er iets aan zit, zooals men 't noemt. Bij onbemiddelde menschen wordt er niets voor betaald, en verzuimt iemand te komen of een plaatsvervanger te zenden, dan werd vroeger een schelling boete van hem gevorderd; te Holwerd thans 15 cents. Deze boeten worden onder de aanwezige buren verdeeld. Het doen van burenplicht strekt zich soms ook uit tot het waken bij eenen zieke, doch niet anders dan bij lieden van den geringen stand.

Men ziet ook reeds den leedbidder op reis gaan.

De leedbidder, ook wel leedzegger of leed-aanzegger genoemd, is iemand, die de vaste gebruiken, vóór en na eene begrafenis in acht te nemen, alsmede de geijkte termen, bij het leedbidden te bezigen, nauwkeurig kent en tegelijk de vereischte handigheid bezit om alles met ongedwongen losheid uit te voeren; ook de noodige bespraaktheid om aan de menschen, die hij in zijne betrekking bezoekt, behoorlijk verslag te kunnen geven van de laatste ziekte des overledenen, de gemoedsgesteldheid der nabestaanden met betrekking tot het verlies, met de daarbij behoorende omstandigheden. In de meeste dorpen was wel een voor dit werk geschikt persoon te vinden. Meestal was het een schriftgeleerde schoenmaker of snijder, een marskramer of bolleventer, die aan zoo'n leedbidderij een buitenkansje had.

Iemand door een brief eene «bekendmaking van overlijden» te doen toekomen, dat kon gaan bij een frieschen boer die zich aan den ouden regel hield; maar eene uitnoodiging ter begrafenis per brief werd in den tijd waarin ik den lezer heb verplaatst, voor ongepast gehouden. Men was er in de meeste gevallen ook volstrekt niet zeker van, dat een afgezonden brief tijdig aan het adres zou worden bezorgd.

Op den dag van het overlijden werd de leedbidder aan het «sterfhuis» ontboden, en nadat hij de opgegeven adressen op een lijstje had, begon zijn gewichtig werk. Het eerste wat hij te doen had was bij den timmerman of wagenmaker de doodkist te bestellen; deze moest hier plat verheven zijn en als vulsel onder het bekleedsel moest hop worden gebruikt; en bij den bakker ging hij aan voor het «leedgoed». Zulk een man in functie zag er altijd min of meer geestelijk uit, al droeg hij geen hoogen gesluierden hoed

en al stak hij niet van top tot teen in zwart laken, gelijk de lijkboden in de stad. Als hij in zijn stemmig zondagspak met hoed en stok het dorp uitstapte als leedbidder, werd hij met geheel andere oogen beschouwd, dan wanneer hij in zijn dagelijksch gewaad met de handen in de broekzakken over straat kuierde. Een snaak moest het zijn, die bij 't zien van den stemmig gekleeden man durfde zeggen: «Hij is zoo bruin alsof hij in krenten is opgestoofd». De menschen, die zulk een bode des doods aan huis kregen, beschouwden hem met zekeren eerbied en onthaalden hem op allerlei nat en droog. Men zoude 't als eene soort heiligschennis hebben beschouwd, hem zonder eenige verkwikking te laten vertrekken. Hij had alzoo weinig reiskosten te maken; hij deed alles te voet af en zijn loon was een gulden per dag. Waren de familiebetrekkingen van een overledene zeer talrijk, en woonden velen er van ver af en op verschillende plaatsen, dan zond men twee leedbidders uit.

Terwijl zoo de man uren ver in den omtrek de rondreis deed, werd ook zijne vrouw aan het sterfhuis in dienst genomen. Behalve dat het gansche woonhuis gereinigd moest worden, waren er nog vele zaken te regelen en te beredderen. Niet alleen de naastbestaande, maar ook de verre bloedverwanten werden tot de plechtigheid gebeden, behalve nog vele goede kennissen, tezamen wel meer dan honderd personen. Men rekende echter dat er wel eenigen zouden wegblijven en had alzoo bij den bakker voor negentig personen «leedgoed» laten bestellen. De goede kennissen waren in de eerste plaats de naaste buren en verder allen tot wie de overledene bij zijn leven in eenige betrekking had gestaan, ook de timmerman, die de kist maakte, en de bakker die het leedgoed bakte. Meende iemand voor zulk eene uitnoodiging in aanmerking te moeten komen, en hij werd voorbij gegaan, dan achtte hij zich beleedigd. Voor de familie was het eene oneer wanneer genoodigden zonder zeer grondige redenen wegbleven.

De «voorgang» bij eene begrafenis was en is in den regel nog altijd de taak van den predikant. Bij gebreke van dien of wanneer men hem uit hoofde zijner godsdienstige richting niet verlangt, iets wat vroeger niet zelden het geval was, werd bij voorkeur iemand gekozen die eenige schriftuurlijke kennis bezat en vooral goed bespraakt was. Want de «voorganger» eener begrafenis is niet alleen geroepen om achter het lijk op de reis naar en om het kerkhof vóór te gaan. Wil hij de algemeene goedkeuring wegdragen, dan

houdt hij, eer het lijk ten huize uitgedragen wordt, eene ernstige «aanspraak» bij de kist. Vervolgens, als de stoet in het sterfhuis is terug gekeerd, moet hij voorgaan in het bidden en danken en het voeren van stichtelijke gesprekken. Als voorgangster voor de vrouwen werd vroeger altijd de predikantsvrouw gekozen. Was zij verhinderd, dan kreeg eene bijzondere vriendin van de overledene, of eene der buurvrouwen de eer; in elk geval moest het eene vrouw van onbesproken wandel zijn. Op sommige plaatsen werden alsdan voor de predikantsvrouw een paar van de mooiste begrafenisbollen uitgezocht en haar thuis gezonden. Ook aan bloedverwanten, die verhinderd waren te komen, deed men dit. — Thans sedert een aantal jaren doen de meeste predikantsvrouwen niet meer hieraan. Op vele dorpen denkt men er zelfs niet meer aan zulk eene mevrouw daartoe uit te noodigen. [1])

De dag der begrafenis is aangebroken. De genoodigden zijn verzocht te tien uren te komen, en hebben daarbij de kennisgeving ontvangen dat men om elf uur het lijk zal «aantasten». Op zulk een dag nu was in een klein dorp de geheele bevolking uit haar ouden doen. Bijna alle ingezetenen stonden op de eene of andere wijze met de begrafenis in betrekking, en van de weinigen die er niets meê te maken hadden, kon de aandacht onmogelijk geregeld bij den dagelijkschen arbeid bepaald blijven. Tamelijk vroeg in den morgen heeft men reeds den bakker met zijn knecht het dorp zien uitgaan, beide beladen met een juk waaraan twee groote korven hingen, hoog opgevuld met wittebrood en krentebollen, om aan het sterfhuis te worden geleverd. De timmerman is bezig met eene praamslading schamels en planken die voor zitplaatsen zullen dienen. Niet allen toch die verwacht worden, zal men stoelen kunnen aanbieden. Het ontbrekende tafel- en keukengereedschap voor dien eenen dag is bij de buren geleend. De winkelier van het dorp bezorgde koffie, thee, kandij, zoetemelksche kaas, tabak en pijpen.

[1]) Nog in het begin der negentiende eeuw werd eene predikantsvrouw dikwijls „pastoorske" genoemd. Vroeger was dit algemeen. Later werd zij juffrouw en nog later mevrouw! In de achttiende eeuw nog sprak men zelfs in de steden van burgemeesterske, secretariske, dokterske, rektorske, ontvangerske, enz. Te Franeker lieten alleen de professorsvrouwen zich „mevrouw" noemen. De vrouw van professor Winter achtte dezen naam voor zich te hoog; zij liet zich altijd „vrouw Winter" of „profesterske" noemen. De benaming van „jongeheer" of „jongejuffer" was in dien tijd onbekend. Professor Hautecour was te Franeker de eerste die in 1720 zijne vrouw „mevrouw" liet noemen. Mevrouw van Goslinga, de grietmanske te Dongjum, eene vrouw van ouden frieschen adel, nam dit zoo euvel, dat zij allen omgang met mevrouw Hautecour afbrak. Vrouw Winter is ongetwijfeld eene echte Friezin geweest en mevrouw Hautecour — wie weet waar die vandaan was?

De naaste buurman is verplicht een hooiwagen met twee paarden te schikken met een voerman er bij, teneinde de lijkkist naar de begraafplaats te rijden. Het gebruik laat niet toe, dat een overledene met zijn eigen rijtuig grafwaarts wordt gebracht. In den regel moeten de andere buren ieder een man leveren, maar hier is eene zware kist te vervoeren, daarom heeft men uit ieder huis twee gevraagd. Welnu, geen knecht of arbeider die bij deze begrafenis niet gaarne «burenplicht» wil doen; ze weten immers dat er hier iets aan hangt, meer dan gewoonlijk. Tegen elf uren staat de lijkwagen reeds op het erf en de buur*mannen* [1]) verzamelen zich voor de «lijkdeur», de hoofddeur van het huis, maar die niet anders geopend wordt dan wanneer een lijk moet worden uitgedragen [2]). De kleinsten en zwaksten uit den hoop heeft men naar den toren gezonden om de klokken te luiden.

Van lieverlede komen de genoodigden aan het sterfhuis. De naaste familiebetrekkingen worden ontvangen in de kamer waar het lijk staat. Zij nemen plaats rondom de kist, aan wier hoofdeinde de oudste kinderen van den overledene zitten. De kist moet altijd oost en west staan met het hoofd naar het westen, onverschillig in welke richting de kamer loopt. Ook zijn aan het hoofdeinde twee plaatsen open gelaten voor dominé en juffrouw, gewoonlijk de laatst aankomenden. Er is slechts weinig licht in deze kamer. Zoodra de oude man den laatsten adem had uitgeblazen heeft men de vensterluiken gesloten, slechts zooveel licht toelatende als noodig is om de voorwerpen eenigszins te kunnen onderscheiden. De spiegel aan den wand is met een zwarten doek overtrokken om het beeld van de lijkkist niet te kunnen weêrkaatsen omdat er anders spoedig een tweede sterfgeval in het huis zoude volgen. Om dezelfde reden heeft men de aan den wand hangende schilderijen (prenten in lijst en glas) omgekeerd, de op latafel, secretaire of pulpitum te pronk staande voorwerpen met een zwarten doek bedekt, de klok stil gezet, de vogelkooi verhangen, het gereedschap verplaatst, en, omdat deze doode het hoofd des huizes was, zijn scheermes omgekeerd over den spijker gehangen. Dit één en ander blijft zoo tot men met het lijk is vertrokken. De spiegel wordt zelfs niet

---

[1]) Niet *buur*mannen. Buur*mannen* klinkt deftiger; men hoort deze benaming ook niet anders dan bij gelegenheid eener begrafenis. Bedeelden noemen de diakenen of voogden van wie zij giften ontvangen, ook wel eerbiedshalve de *mannen*.

[2]) Hier en daar bestond ook het gebruik, dat men een bruidspaar bij gelegenheid van het huwelijk deze deur uit en in liet gaan — natuurlijk gevolgd door de bruiloftsgasten.

eerder ontbloot dan 's avonds of den volgenden dag. — De «uiterlijke» (verre) familie en de goede vrienden nemen plaats in de andere vertrekken. Zoodra dominé en juffrouw zijn aangekomen beginnen de vrouwen zich voor de reis gereed te maken door het omslaan van het zwarte «regenkleed», dat hoofd, rug en armen geheel bedekt en vóór met de hand wordt vastgehouden.

De dorpsklok heeft elf uren geslagen. De buurmannen begeven zich door de lijkdeur naar binnen, de naastbijwonende vóór. Met de pet in de hand aan den ingang der kamer gekomen zegt hij nauw hoorbaar: «Vrinden, de ure is verloopen, benne er ook nog meer vrinden te verwachten?» — Deze vraag wordt door den oudsten zoon van den overledene kortaf met «neen» beantwoord, en nu kunnen de buurmannen overgaan om «het lijk aan te tasten». Het eerste wat zij doen is het deksel halverwege van de kist af te schuiven, ten einde de nabestaanden in de gelegenheid te stellen den overledene nog eens te zien. Hoewel de meesten dit reeds bij hunne aankomst hebben gedaan, dringt men toch nog eens rondom de kist opeen om een laatste afscheid te nemen; sommigen misschien om te zien hoe mooi de kist van binnen is bekleed met wit lijnwaad, met zwart lint in de hoeken en aan den bovenrand.

Nu begint de oude predikant, geen tien jaar jonger dan de overledene boer, zijne toespraak nadat het geheele gezelschap is opgestaan en de vrienden uit de andere vertrekken zich zoo dicht mogelijk vóór den ingang der kamer hebben gedrongen. De spreker eindigt met een gebed. Hierna wijken de nabestaanden eenigszins terug om de buurmannen ruimte te geven. Deze sluiten nu de kist die thans omhangen wordt met het dik zwart lakensch baar- of kistkleed en daarna uitgedragen en op den wagen geplaatst. Twee vrouwen van de naaste familie nemen plaats op den lijkwagen vóór de kist. Eene weduwe was hier niet, deze zou in sommige streken plaats hebben moeten nemen op de kist.

Ook andere rijtuigen zijn ingespannen, vooral ten behoeve van dominé en de zwakste vrouwen. De trein zet zich in beweging: de buren aan de zijden van den stapvoetsrijdenden lijkwagen; op dezen volgen de andere rijtuigen en vervolgens een lange sleep van «begrafenisvolk», nu echter nog niet zoo streng volgens graad van familiebetrekking en ouderdom als dit straks bij het om 't kerkhof gaan zal geschieden. Men zorgt dat men den «lijkweg» volgt. Ieder boerenhuis namelijk dat niet aan den algemeenen weg staat, heeft

een vasten lijkweg, voor twee of meer nabij elkander staande huizen gewoonlijk dezelfde. Een lijkweg, daarvoor van ouds aangewezen, is niet altijd de kortste, maar met een lijk op den wagen mag men geen anderen weg nemen. Iemand kan een ander, die 't recht niet heeft over zijn land te rijden, daarvoor vergunning verleenen, zonder van zijn recht afstand te doen. Maar gaf hij deze vergunning voor een lijkwagen, hij zoude daardoor voor het vervolg zijn recht om te kunnen weigeren verbeurd hebben; de weg over zijn land zou voor altijd lijkweg en tevens een vrije weg zijn. Evenzeer zou dit het geval zijn wanneer ook zonder vergunning, hetzij uit onkunde of uit onachtzaamheid, een lijk werd vervoerd langs een weg die tot op dat oogenblik geen lijkweg was.

Terwijl de stoet het dorp tot op geringen afstand nadert, beginnen de klokken in den dorpstoren te luiden. Het eerste gelui, dat slechts kort duurde, heeft reeds plaats gehad, bij wijze van aankondiging, tegen den tijd waarop het lijk moest worden aangetast. — Het zwaarmoedig gebrom der klokken blijft nu aanhouden. Aan den ingang van het kerkhof gekomen wordt de kist door de buurmannen van den wagen getild en op de lijkbaar gezet. Thans begint de eigenlijke lijkstaatsie. Op de schouders van een achttal krachtvolle mannen wordt de baar met de lijkkist rondom het kerkhof gedragen, gevolgd door den stoet van in het zwart gekleede mannen en vrouwen, die het met schelpgruis geplaveide pad, hetwelk om den buitenrand der graven loopt, bijna geheel in de rondte inneemt, zoodat de achtersten in de rei eigenlijk vóór de lijkbaar gaan inplaats van er achter. De dorpsbewoners zijn gedurende deze plechtigheid allen op de been gekomen. Men vraagt elkander af wie onder de volgers van het lijk deze is en wie die, en beoordeelt of ieder voegzaam gekleed is of wel naar den regel op zijne plaats gaat. Sommigen houden zich bezig met het begrafenisvolk te tellen, wat hier een getal geeft van ruim negentig personen. Maar hoe groot dat getal moge zijn, de mannen, zoowel als de vrouwen loopen altijd achter elkander, nooit twee en twee naast elkander. Een oud man maakt de opmerking dat het volk bij het rondgaan om het kerkhof «tsjispelt»; dit wil zeggen, dat sommigen nu en dan ter rechter- of ter linkerzijde al loopende buiten de rij wijken, en volgens denzelfden ouden man is dit het voorteeken van: «spoedig weêr eene begrafenis op dit kerkhof.»

De dragers plaatsen een paar malen de baar met het lijk op den

grond om zich even te verpoozen, waardoor natuurlijk de geheele stoet wordt staande gehouden. Nadat de optocht eenmaal het pas gegraven graf is voorbijgegaan, is men weder daarnevens gekomen. [1]) De buurmannen plaatsen nu de baar naast het graf en maken aanstalten om de kist neder te laten. Zij gaan echter tot dit werk niet over voordat elk der nabestaanden even in het graf heeft gekeken. Vervolgens blijven de vrienden in eerbiedige houding staan, totdat de grafkuil weder met aarde gevuld is. Nu steken de buren de spaden in den grond, ten teeken dat het werk volbracht is, en nemen eerbiedig de petten af. Het graf verder in orde te maken wordt aan den doodgraver overgelaten. Hierop gaat de stoet nog eenmaal rondom het kerkhof en herneemt dan den weg naar het sterfhuis, de buurmannen gaan thans achteraan. De klokken luiden nog eene poos na, tot de stoet een eind weegs van het dorp is verwijderd. De laatste toonen versterven in de lucht, de stilte keert terug en de achtergebleven toeschouwers zeggen weemoedig: «Die is er weêr geweest».

De dienstbaren in huis hebben het intusschen druk gehad. In alle vertrekken, van de voorkamer af tot den veestal toe, zijn lange tafels aangericht met zitplaatsen er bij. Op ieder der tafels prijkt op geringen afstand van elkander een aantal kleine piramiden, samengesteld uit twee krentebollen en één wittebrood, benevens bolletjes boter en blokjes kaas. Voor de mannen heeft men tevens lange pijpen en tabak; ook kommetjes voor koffie zijn overal op de tafels geplaatst.

In de voorkamer heeft het daglicht weêr vrijen toegang; alle vensterluiken zijn open. Het huis sluiten, ook na de begrafenis, zooals men in de steden doet, is op het land eene onbekende zaak. — In de genoemde kamer staan de mooiste tafels en daar heeft men stoelen. Hier verzamelt zich de naaste familie met dominé en juffrouw aan het hoofd. In de andere vertrekken, waar men voor 't meerendeel op banken bij ruwe tafels moet aanzitten, nemen de meer verwijderde bloedverwanten en verdere genoodigden plaats, terwijl de buurmannen fatsoenshalve naar den stal zijn gegaan. Hierbij wordt echter geene bijzondere nauwgezetheid in acht genomen; ieder voorziet zich ten slotte van plaats zoo goed hij kan.

---

[1]) In dorpen, waar men, ook wat de kerkleer betreft, zeer aan het oude is gehecht, moet een doode driemaal rondom het kerkhof worden gedragen, eenmaal voor den Vader, eenmaal voor den Zoon en eenmaal voor den H. Geest.

Om te beginnen wordt een pijp tabak opgestoken. Weldra wordt hier en daar een gesprek aangeknoopt, waarbij de laatste levensdagen van den overledene en de toespraak van dominé de hoofdonderwerpen worden. Maar dit duurt niet lang. De bedienden komen berichten dat dominé zal gaan bidden. Velen van die zich buiten de kamer bevinden dringen weêr vóór de geopende deur der voorkamer opeen. De meesten echter blijven op hunne zitplaatsen en vergenoegen zich met de pijpen neder te leggen, den hoed af te zetten en te zwijgen. Niet zoodra echter komt het bericht, dat het bidden is afgeloopen, of de messen worden getrokken en men valt op den aanlokkelijken voorraad aan. Tafelmessen zijn niet in voldoend getal aanwezig, maar de meeste mannen hebben daar op gerekend, en zijn voorzien van een goed zakmes. Het ernstige van de plechtigheid moge bij de naaste bloedverwanten en de gasten in hunne onmiddellijke nabijheid den eetlust eenigszins beteugelen, over het algemeen kan dit niet onder de aanzittenden worden opgemerkt. Met eenen ijver die kon doen vermoeden dat die menschen een paar dagen hebben gevast en tevens in de meening verkeerden dat zij misschien niet genoeg zullen kunnen krijgen, wordt alles verorberd. Sommigen der mannen doen de moeite om al etende een bol in stukken te snijden en zoo te zorgen dat het werk onafgebroken kan voortgaan. Nu en dan gebruikt men een kommetje koffie, maar men is er blijkbaar niet op gesteld om met het gebruik van dezen alledaagschen drank den tijd te verspillen, en evenmin met veel spreken. Eten is nu de hoofdzaak. Binnen weinige minuten is de voorraad die aanvankelijk op de tafel prijkte als weggevaagd; doch de dienstbaren, over wie de leedbidder en zijne vrouw het opperbevel voeren, zorgen telkens dat men niet behoeft te wachten. Vooral de krentebollen zijn gewild. De buitengewone graagte in het eten is niet alleen op te merken bij menschen van wie men denken kan dat zij zich doorgaans zuinig moeten behelpen. Goedgevleeschte boeren en boerinnen gaan hen vóór en laten aldus zien waaraan zij hunne breede lichamen en welgevulde, glanzende wangen hebben te danken.

Eindelijk ontvangt dominé de verzekering, dat het eten voor goed gedaan is; nu houdt hij het dankgebed. Hierop worden weêr de pijpen opgestoken en gaat de een na den ander opstaan en naar buiten om zich een weinig te vertreden. Daarna wordt thee geschonken. Het begint echter reeds naar den avond te loopen en de verstafwonende gasten maken zich voor het vertrek gereed, na

afscheid te hebben genomen in de voorkamer. Na de thee wordt niets meer aangeboden. Ten slotte blijven alleen de erfgenamen van den overledene achter.

Onder een «leed» verstond men reeds sinds lang het middagmaal, hetzij warm of koud, dat bij eene begrafenis werd gegeven, want in de woudstreken en ook in den bouwhoek werden warme spijzen met ham en warm bier — althans in den winter — opgedischt. Mijn grootvader vertelde, dat men er wel grauwe erwten met rozijnen at. Zonder een dergelijk maal was het eene begrafenis «zonder leed». De bollen die voor zulk eene gelegenheid werden gebakken noemden de bakkers «leedbollen»; deze bestonden uit gekruiste krentebollen, van binnen letterlijk zwart van krenten, fijne bollen, regelweggen of franschebrooden. De laatste drie waren verschillende vormen van wittebrood, allen van hetzelfde deeg, maar niet overal gelijk. De bakker rekende ieder persoon op een en een halven bol. Zeker waren er mannen die nog meer genoten, de meeste gasten echter, vooral vrouwen en kinderen, gebruikten veel minder. Maar er behoorde ten slotte ook iets over te schieten, want het overgeblevene werd gegund aan de armen van het dorp, die daarvoor op het erf bijeen liepen, en dan wel in den koestal werden toegelaten. Dit noemde men in den noordhoek «ketelschrappen» en stond gelijk met het «deuviklikken» bij eene bruiloft.

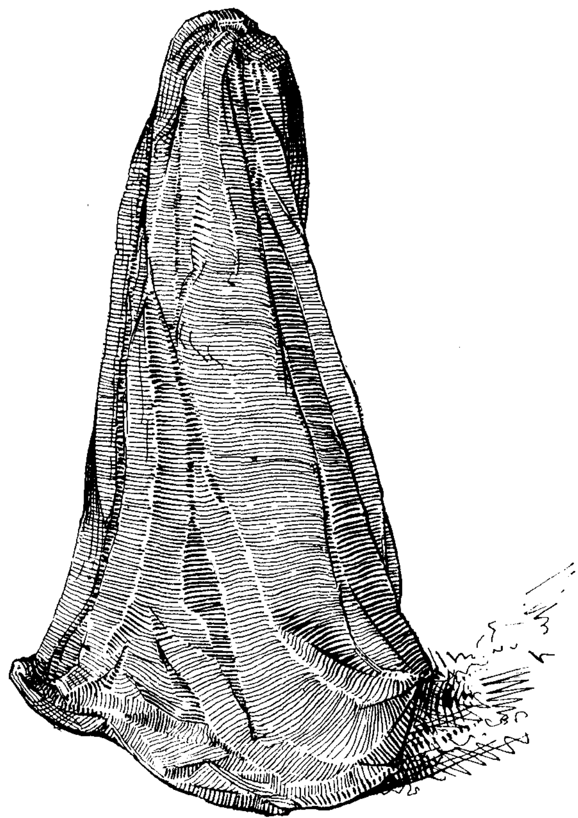
In sommige dorpen werden alle ingezetenen ter begrafenis verzocht en de uitnoodiging geschiedde dan wel door den predikant op zondag na afloop der preek, wat natuurlijk niet altijd kon. J. H. Halbertsma vertelt van een ouderwetschen echtfrieschen dorpspredikant die eens vóór het uitgaan der kerk aan de gemeente zeî: «*Frjeonen, ik forsiikje jimme takomme freed to bigraffenisse, mar der wirde nin bôllen jown*». Vrienden, ik verzoek jelui aanstaanden vrijdag ter begrafenis, maar er worden geen bollen (geen «leed») gegeven. Wie daarop aasde kon dus tehuis blijven. En daarop azen deden velen. Ook vrouwen en kinderen deden hun best. Ik hoorde eens van zekere vrouw, die op de begrafenis van haar oom Klaas, van wien ze niet kon erven, tot haar twaalfjarigen jongen zeî: «Je moet nu maar goed eten, mijn jongen! dit is 't laatste van Klaas-oom.» En een arme zandschipper, die — het zal nu ongeveer zestig of zeventig jaren geleden zijn — ingevroren geraakte, acht lange weken achtereen, op de opene vlakte, antwoordde op de vraag

hoe hij het al dien tijd had kunnen redden zonder eenige verdienste: «O, ik heb het geluk gehad, drie beste begrafenissen te treffen; daar ben ik met vrouw en vier kinderen heengetrokken, zoo ben ik kostelijk door den winter gekomen.»

Te Ureterp en omstreken, niet ver ten zuidoosten van Drachten, hebben de bewoners van ouds, evenals te Hindeloopen en Molkwerum, veel oorspronkelijks gehad, in taal en zeden beide. Thans is hiervan ook daar niet veel meer op te merken. Het zal nog nauwelijks tien jaren geleden zijn, toen daar eene welgestelde oude boerin overleed, een zoon nalatende die oud vrijgezel was. Men wist: deze was er op gesteld, dat de begrafenis zoude plaats hebben, geheel volgens de oude gebruiken. Maar deze waren reeds zoo verouderd dat de meesten ze nooit hadden gekend. Had iemand den ouden vrijer eenige inlichtingen gevraagd, dan zou zijn antwoord geweest zijn: «Ieder moet de gebruiken kennen.» — Eén er van namelijk was, dat hij als nabestaande geenerlei inlichting, geene aanwijzing, geene orders mocht geven, evenmin eischen stellen. De buren waren verplicht te zorgen dat alles zijn beslag kreeg. Zelfs de dienstboden des huizes mochten niet worden gebruikt. Gelukkig was er onder de buren eene oude vrouw die de «gebruiken» op haar duimpje had.

Zoodra de boerin was overleden klopte de naaste buurman aan het venster bij den naasten buurman ter andere zijde van het sterfhuis (het was nacht), berichtende dat de oude buurvrouw uit den tijd was gescheiden en de vrouw des huizes zou moeten komen om het lijk meê «af te leggen». — Twee mannen en twee vrouwen werden hiertoe vereischt. Eene der vrouwen moest het doodlaken «omnaaien», d.i. met lange steken zoomen. De naald waarmeê dit geschiedde mocht later niet meer worden gebruikt en werd dus met den draad, die er in was overgebleven, weggemaakt.

Het «beluiden» moest geschieden door de buurmannen die, rechts en links, drie, vier huizen verder van het sterfhuis verwijderd woonden. Het maken van het graf en het klokluiden bij de begrafenis was het werk der verstafwonende buren. De «beluiders» gingen na afgedaan werk naar den naasten buurman «het sterfhuis voorbij» — en na het tweede luiden naar den naasten buurman aan de andere zijde. Dan ontvingen zij telkens koffie met «leedkoek»; ieder een halven koek. De bakkers waren beide «eigen dorpslui» en dus ontving ieder zijn deel van de levering. Maar iemand, die

HET ROUWKLEED DER FRIESCHE VROUW.

Naar eene gravure van B. PICART, 1733.
Bij begrafenissen te platten lande

Het regenkleed over de kape, zooals dat
gedragen werd tot in het begin der

Zware rouw te Hindeloopen. Naar eene
volksteekening uit de eerste helft der

geen twee jaren in het dorp had gewoond, zou als vreemdeling zijn beschouwd en behandeld. De koek moest van denzelfden prijs zijn als de leedkoek, die aan de buurmannen op den begrafenisdag aan het sterfhuis werd aangeboden, maar langer van stuk, dus van eene mindere soort. Het was eene afzonderlijke koeksoort, die leedkoek, maar ik weet er niets bijzonders van mede te deelen.

Een voornaam punt was ook de kist. Het moest eene zware eikenhouten kist zijn, en het was een punt van overweging of de handvatsels blank gevijld, zwart gekleurd of met een zwart floers overtrokken zouden worden. Men had niet met een schrale kas te doen, een hooge rekening in te dienen was geen bezwaar, maar er moest iets voor 't geld worden geleverd. — Ook voor de «leedbollen» bestond een vaste prijs. Gesteld, den bakkers werd aangezegd om voor dertig huisgezinnen «leedgoed» te bakken, dan moesten zij weten dat een huisgezin bij deze gelegenheid werd gerekend op twee personen of drie bollen, die tezamen achttien stuivers moesten kosten. Men had zes soorten van brood en van iedere soort werd een gelijk getal gebakken. «Krintehalskes» waren krentebrooden in blikken vormen gebakken, verder waren het gekruiste krentebollen, bollen van fijne roggebloem met en zonder krenten, fijne bollen van tarwebloem, en regelweggen.

Wat na afloop der begrafenis overbleef werd hier eveneens verdeeld onder de armen, doch ook wel onder vrienden en buren. De manden waarin het brood ten sterfhuize was aangebracht, mochten niet worden terug gehaald, en de dienstboden der overledene mochten ze evenmin terug brengen. Dit was de plicht der naaste buren, die de waren ook van den bakker hadden afgehaald. Zijn er twee bakkers, dan heeft ieder buurman voor één te zorgen. Is er slechts één, dan wordt overlegd wie van hen de taak zal vervullen. Dit gebruik bestond ook in Tietjerksteradeel. Leefden nu toevallig die twee buren met elkander in onmin, dan kon 't gebeuren dat de broodkorven jaar en dag in 't sterfhuis ergens bleven staan. In andere streken was het terugbrengen van ledige manden en dergelijke zaken het werk der bedienden, die gewoonlijk ook al geene bewoners van het sterfhuis waren.

Den bakkers werd «leed gezegd». Was er eene begrafenis waaraan zij bollen leverden, dan verzuimden zij niet daar «leed van te nemen», dit wil zeggen, zij kwamen ter begrafenis, doch voegden zich bij de buren, niet bij de «vrienden». — Op deze wijze werd

meer in het dorp «leed gezegd», doch velen bleven dan tehuis.

Is het lijk gekist, dan blijven de buren nog met de aanwezige bloedverwanten, bij deze gelegenheid «de vrienden», genoemd, uitrekenen hoeveel koffie, thee, kandijklontjes, buurkoeken, tabak, pijpen, enz. er noodig zullen zijn, en zorgen hiervoor; rookvleesch en ham zijn wel in huis. Een der buren gaat bij kerkvoogden veertig stoelen uit de kerk ter leen vragen en het kistkleed bestellen. Is dit daar niet verkrijgbaar, dan moet hij bij de «buitenvoogden» (armvoogden) zijn, of anders bij de hervormde diakenen. De huurprijs is verschillend, gewoonlijk een halve gulden of iets meer, hoogstens een gulden; maar het geldt thans eene deftige begrafenis, misschien zit er hier een rijksdaalder aan.

Ieder der buren doet wat voor de hand ligt, zonder er op te letten of de een wat meer doet dan de ander. Op den dag der begrafenis zaten des morgens vroeg vijf mannen koffie te malen, anderen stookten het vuur en weêr anderen regelden de rest.

De begrafenis zelf verliep vrij gelijk als elders. De buurmannen hielden zich achteraf en ontvingen koek inplaats van witte- en krentebrood.

Begrafenissen «zonder leed» worden meest gehouden des namiddags één of twee uur. Daarbij wordt thee geschonken en later koffie met een groot stuk zoetekoek. Deze wordt bij zulk eene gelegenheid in sommige streken ook «leedkoek» genoemd.

Namiddagsbegrafenissen, die thans meer voorkomen dan vroeger, waren te Makkum van ouds reeds regel. Daar had men nog in het begin dezer eeuw zes vaste bidsters, allen weduwen, twee waren gereformeerd, twee doopsgezind en twee roomsch katholiek. Kwam er een lid eener welgestelde familie te overlijden, dan werd dit aan alle ingezetenen van het dorp bekend gemaakt. Minder gegoeden deden het alleen aan de medeleden hunner gemeente. Dit bekendmaken, «omzeggen» genoemd, geschiedde zoo spoedig mogelijk. Maar op den dag vóór de begrafenis ontvingen de bidsters eene lijst met de namen dergenen die moesten worden genoodigd om den overledene de laatste eer meê aan te doen. Daarbij waren meestal eenigen die gevraagd werden als «vriend te huis». Dezen volgden den lijkstoet naar en van het graf, maar betraden het sterfhuis niet. Bloedverwanten, nabestaanden en sommige anderen werden verzocht om als «vriend in huis» te komen. Deze gingen meê binnen. De verre verwanten en die geene verwanten

waren, vertrokken na het theedrinken. De bloedverwanten bleven koffiedrinken.

Te twee uren 's namiddags verliet men met het lijk het sterfhuis; de tocht duurde bijna een uur. Terug gekomen stond de thee gereed; de mannen rookten uit lange goudsche pijpen. Dit hield aan tot nagenoeg vijf uur. Dan werd er deventerkoek en zoetemelksche kaas op tafel gebracht. Ieder ontving eenvierde koek en kaas naar believen. Wat men van de koek niet opat werd in den zak gestoken. Dit geschiedde ook elders, bv. in Hennaarderadeel.

Bij het «omzeggen» droegen de bidsters bij het bidden ter begrafenis en bij het «te hove» brengen, de groote «kape» met het zwarte regenkleed er over, evenals de vrouwen die het lijk volgden. — Zeer jonge kinderen worden bij avond begraven. Daarbij noodigt men weinig of geen gezelschap; er worden geene klokken geluid en er gaan geene vrouwen meê naar het kerkhof.

Het dorp Molkwerum werd vroeger het friesche doolhof genoemd. De huizen stonden daar verward door elkander en hierdoor waren de doorgangen, vooral bij de hoeken, soms zoo eng dat de lijkdragers de doodkist onderhands moesten dragen en niet op een baar. Acht mannen dragen de kist aan twee lange stokken, die ieder steken door twee ringen aan de einden van twee touwen, op welke de kist rust.

Het lijk eener kraamvrouw werd voorheen overal in Friesland onderhands gedragen, de baar steunde daarbij op de armen, niet als naar gewoonte op de schouders. Dit gold voor een eerbewijs, en men spreidde een witten doek over het zwarte lijkkleed.

Te Woudsend bestaat de gewoonte dat het lijk van een jongeling of jongedochter door jongelingen, vrienden en kennissen wordt gedragen. Dit is iets wat meer plaats grijpt, maar hier heeft ieder der dragers een palmtakje in den mond, evenals te Leeuwarden de drager van een zeer jong kind. Bij het graf gekomen leggen allen, op drie na, hun palmtakje op de kist. Dan werpt ieder der dragers drie scheppen aarde in het graf — ook dit wordt meer gedaan — en de drie overgebleven palmtakjes worden later op het graf geplant. Van dit eerbewijs met palmtakjes heb ik elders niet gehoord. In vroeger tijden, bij pestziekte, hadden de dragers onder de lijkbaar een takje wijnruit als voorbehoedmiddel in den mond.

Zelfmoordenaars begroef men weleer onder den drup van het dak der kerk, omdat men hun geen eerlijk graf gunde. Een dorps-

kerkhof is verdeeld in rijen graven, van den kerkmuur af naar het pad dat om het kerkhof loopt of eigenlijk de buitenrand ervan is. De graven liggen allen oost en west. Maar onmiddellijk bij den kerkmuur, onder den aanhoudenden kouden drup, zijn geen graven.

De Hindeloopers gaan bij eene begrafenis tamelijk snel, in tegenstelling van de meeste landfriezen, die zeer langzaam daar henen treden. Men bezigde daar platte, ongekleurde kisten. Hoe meer dienaren daar bij eene begrafenis, hoe rijkelijker de belooning. Men verhaalt er van den lijkstoet eener rijke dame die uit wel duizend menschen bestond en ieder van deze ontving tien gulden.

Een rijk edelman of grondbezitter werd wel door zijne huurboeren naar het graf gedragen. Ter herinnering ontving ieder dan een zilveren lepel, waarop de naam enz. van den overleden heer. Zoo iets kwam in de eerste helft der negentiende eeuw nog voor en «begrafenislepels» worden in sommige families nog bewaard.

Is eene begrafenis «zonder leed», dan geeft de familie wel aan ieder der buurmannen een fooi, bv. 50 cents, ook wel een gulden.

De graven op een kerkhof zijn meest bijzonder eigendom en voor het overige behooren ze aan de kerkvoogdij. Men kan graven koopen en verkoopen evenals andere vastigheden; men kan ze ook huren. Dit geschiedt voor tien, ook wel voor veertien jaar, ook korter, men noemt dit eene «rotting» huren. Na verloop van genoemden tijd is het graf weêr ter beschikking der kerkvoogden.

Wat den rouw betreft: geheel in het zwart gekleed is het teeken van zwaren of diepen rouw. Mannen dragen bovendien een rouwvlies van matzwarte stof om den hoed, en aan de pet een roosje van zwarte tule. Een weinig wit mag er ook bij gedragen worden. De floddermuts der vrouwen, gewoonlijk van gebloemde kant, is in den rouw van effenwitte tule. In lichten rouw draagt men blauw, grijs en zwart bont. Dit is zwart met wit, waarbij het zwart de overhand heeft; heeft het wit de overhand, dan noemt men 't witbont. Rood, bruin, groen en geel met hunne schakeeringen worden in den rouw niet gedragen. Alleen te Hindeloopen droegen de vrouwen in den lichtsten graad van rouw bontgoed, dat op een witten grond blauwe en roode strepen of ruiten had. Volgens het oud gebruik gaan kinderen over hunne ouders twee jaren in diepen en twee jaren in lichten rouw. De rouw voor een weduwe of weduwnaar is even lang. Hertrouwt men binnen dezen tijd, dan wordt alle rouw afgelegd. Men vertelt van eene weduwe, die thuis kwam van de begrafenis

van haar man, en door een buurman van den wagen werd geholpen; deze zeide haar: «Nu had ik overlegd dat gij mettertijd maar mijne boerinne moet worden,» waarop de treurende weduwvrouw antwoordde: «Dat zou anders wel goed zijn, maar gij komt wat te laat, ik heb. mij zoo straks verzeid aan die mij op de kist heeft geholpen.» — In den Zuidhoek rouwde vroeger een kind drie jaren over vader of moeder. Van een broeder of zuster rouwt men een jaar diep en een half jaar licht. Van een oom of tante een half jaar of iets langer licht.

Sterft een molenaar of een zijner naaste betrekkingen, dan wordt de molen in den rouw gezet. Gewoonlijk staat de molen, als hij rust, «in het kruis», aldus: ╳; bij fabriekmolens heet dit zondagsrust, en pleizierrust, wanneer het werkvolk eens een dag vrijaf heeft. Bij gebrek aan wind en ook des nachts staat hij «op de roede», aldus: +; en in den rouw aldus: ╳. Moet een molen stilstaan wegens vertimmering, dan staat hij in den timmerrouw aldus: ╳. Deze regelen gelden ook voor een watermolen, en is een poldermolenaar nauwgezet, dan zet hij den molen in rouw bij het overlijden van een polderbestuurder, zelfs van diens vrouw. [1])

In sommige streken heeft men bij het «afleggen» van een lijk altijd een paar vrouwen voor de verrichtingen met naald en draad; meer algemeen is echter de regel dat mannen door mannen en vrouwen door vrouwen worden bekleed. Vroeger geschiedde het aanzeggen der buren, bij het overlijden eener vrouw, door eene vrouw. Nog ouder was het gebruik, dat de rondzegster bij dat werk het «regenkleed» om had. Gegoeden onder de buren doen het werk niet zelf, maar zenden een plaatsvervanger. In de meeste dorpen zijn onder de geringe klasse genoeg mannen, die in dit werk eene zekere bedrevenheid hebben.

De doodkist hoort men nog dikwijls *deafet* = doodvat noemen. Het is ook eigenlijk geen kist, maar een bak, boven open, met een schuifdeksel er op. Men heeft hiervan drie vormen, altijd zwart: plat-verheven d. i. met het deksel uit drie planken samengesteld in dezen vorm /‾\; deze is meest in gebruik, en wordt van het beste eikenhout gemaakt en hoe dikker zooveel te deftiger. De

---

[1]) In het friesche Waterland zet een boer, wanneer hij een stierkalf heeft gevangen, zijn watermolen in het kruis; dit is voor den slager in het dorp het teeken dat hij het kalf moet komen halen. Dikwijls verkoopt een greidboer de nuchtere stierkalvers, die hij gedurende het voorjaar zal krijgen, vooruit aan een slager, voor een bepaalden prijs per stuk, onverschillig hoeveel er komen.

scherpverheven kist van eene goedkoopere houtsoort, en waarbij de twee planken van het deksel rechthoekig tegen elkander opstaan, wordt gebruikt door weiniggegoeden die zelf de begrafeniskosten betalen. Eindelijk de platte kist, nog goedkooper, en waarvan het deksel slechts uit ééne plank bestaat en die alleen dient voor dooden op kosten van een armbestuur ter aarde besteld. Een zware kist heeft, behalve een gladgeschuurd ijzeren handvatsel op ieder einde, twee aan iedere zijde; die van lichter hout slechts een.

Lijkbaren zijn thans overal eenvoudig zwart; alleen langs de westelijke zeekust, te Makkum, Workum, Hindeloopen en Staveren zijn er nog met gekleurd schilderwerk en met randschriften op de lange zijden, soms ook nog tusschen de stokken. Deze baren zijn afkomstig uit den tijd der gilden, en toen waren versierde baren meer algemeen. Zoo had men voor ruim tweehonderdvijftig jaren ook dergelijke te Franeker, waarop de bakkerij «volkomen geconterfeit» stond.

Van het oude schippersgilde zijn er te Makkum drie groote en eene kleine, beschilderd met een gezicht op Makkum uit vroegeren tijd, gevat tusschen afbeeldingen die herinneren aan het bedrijf. Op de twee groote en de twee kleine baren van het wevers- en timmermansgilde zijn de versieringen reeds bijna onkenbaar door den ouderdom. Al deze baren zijn nog steeds in gebruik bij het begraven van aanzienlijken zoowel als van geringen, mits ook de laatsten willen betalen wat daartoe staat: de somma van 90 cents. Het komt er dan niet op aan, welk bedrijf de doode heeft uitgeoefend; alleen voor iemand die tot de schipperij heeft behoord, neemt men altijd eene schippersbaar. Voor wie niets kan of wenscht te betalen zijn «ongeschilderde», d. z. effenzwarte, die in den mond des volks «blinde» baren worden genoemd.

Zes groote en twee kleine baren zijn in de Geertruidakerk te Workum. De grootschippersbaar met het jaartal 1806, beschilderd met groote schepen, zoogenaamde buitenvaarders, op zee bij storm en bij stilte, en verder met kompas, verrekijker, kaarten, enz.; ook staat er afgebeeld de Hoop met het anker en op de rechterhand een vogel. Een schippersbaar voor de kleine vaart, 1805, is op dezelfde wijze versierd, maar hier brengt de storm het niet verder dan tot een flinken bries. Evenzoo op eene kleinere baar voor de kleine vaart, 1806, terwijl eene andere kleine, 1791, met doodshoofd en beenderen tusschen de stokken, overigens alleen lucht

en wolken geeft te zien. Eene andere baar vertoont in verschillende tafereelen een veld met ploegers; het oogsten, de markt te Workum, het hooien, grazend vee en in het verschiet Workum van den zeekant gezien. De zesde baar draagt het jaartal 1756 en is beschilderd met smids-, horlogemakers- en zilversmidsgereedschap. De zevende baar, 1791, vertoont den metselaar, timmerman, huisschilder en glazenmaker in hun arbeid, maar ook de dood met de zeis. De achtste baar, 1781, is van het dokters- en chirurgijnsgilde. Zij geeft te zien eenerzijds eene apotheek, eene ziekenkamer, eene operatiekamer waar vier personen een patient aan het hoofd opereeren, met een instrument dat veel gelijkenis heeft met eene groote timmermansboor. En op de keerzijde een opengeslagen boek, vijzels en meer apothekersgereedschap, de barmhartige Samaritaan, twee geleerde chirurgijns en ook de dood.

Al deze baren hebben op- en randschriften van ernstigen aard, meest aan de psalmen ontleend, die van het chirurgijnsgilde natuurlijk ook spreuken in het latijn. Behalve deze acht is er nog een baar zonder versiering, zonder opschrift. Afzonderlijk gezet, wordt zij niet gebruikt dan wanneer er op stadskosten wordt begraven, maar ook dan nog niet altijd. Men zegt dat zij vroeger dienst deed voor misdadigers en zelfmoordenaars.

Te Hindeloopen bestaat nog een bakkersbaar, met het opschrift:

Proeft eedt Anno 1666.

Het koren 't welk uit de aard' sproeit is voedsel voor den minsk
de molen die het malen doet, de bakker naar zijn winsk;
de bakker kneyt en backt voor minsken onderhout
dees baar die is gemaekt voor bakkers jong en oudt.

Als Adam door den fal, voor Godt stondt naekt en bloodt
sijn hij en wij te saem gewezen tot den doot;
maar lof sij Jesu Christ, ghij voede Adam groodt
die door U bietter doot ons bringht in Abrams schoot.

Te Staveren zijn twee baren, eene groote en eene kleine, afkomstig van het vroegere visschersgild. De tegenwoordige visschersvereeniging wordt ook veelal het visschersgild genoemd. De groote baar heeft tot opschrift: «d' Visschersbaer Anno 1688». De lange zijde aan weêrskanten geeft de stad Staveren te aanschouwen, zooals die zich eertijds uit zee vertoonde. Men ziet daarop aan de noordzijde den korenmolen, die als baken dienst deed en gestaan heeft waar later een houten baken is verrezen. Aan de zuidzijde ziet

men de sinds lang verdwenen zoutkeet. Kofschepen zeilen op zee.

Het opschrift der kleine baar «d' Visschers kinderbaer», is geflankeerd met gevleugelden zandlooper en doodshoofd met beenderen. In het midden het wapen van Staveren (een paar gekruiste bisschopsstaven.) De lange zijden vertoonen hetzelfde tafereel als op de groote baar. Het randschrift is ontleend aan Pred. XII : 1. De korte zijden der beide baren zijn versierd met een zeilend schip. — Deze baren worden steeds onderhouden en nog gebruikt wanneer een lid van een visschersgezin begraven wordt.
